મુખ્ય સ્થળ:—
૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર,
મુંબાઈ નંબર ૨.



કાર્યકારો—
શા જીવણચંદ સાકરચંદ.
,, ગુલાબચંદ દેવચંદ.
,, ફુલચંદ કસ્તૂરચંદ.
,, અમરચંદ કલ્યાણચંદ.
,, નેમચંદ અભેચંદ.
,, મંછુભાઇ સાકરચંદ.

વિક્રીય શાખા:—
બડેખાં ચકલો,
ગોપીપુરા-સુરત.

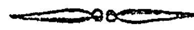




જૈન પુસ્તકોના ભંડારોમાં હું અનેક વખત ગયો છું. એ ભંડારોનું સંભાળથી જતન કરવામાં આવે છે. જૈન ભંડારોમાં હજારો હસ્તલિખિત પ્રતો છે. અમે હિન્દુઓ એથી ઉલટી રીતે એવી પ્રતોનો નાશ થવા દઈએ છીએ. અથવા તો પ્રજા-કીય ઉલટ ન હોવાથી વેચી દઈએ છીએ.

બનારસ.
તા. ૪-૪-૨૬.

પ્રોફેસર બી. સી. ભટ્ટાચાર્યના
ભાષણમાંથી.



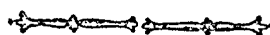
કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્લોલોમાં પછડાઈ, સસ્નેહ અનેક મૌક્તિક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી, સજ્જન કંઠ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિપૂર્ણ રીતે કંઠમાં સજી તે પ્રત્યે અન્યોને આકર્ષવાં, એ કર્તવ્ય રસપ્રજ્ઞોનુંજ છે. જેમ કમલને-કાવ્યને વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-સુજનોનું-પંડિતોનુંજ છે. વારિ-કવિ કે સંચાલક તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહજ કરી શકે છે.

જીવન.



ક્રમાંક.







रा. रा. चीमनलाल डायाभाई दलाल.

PRESS.

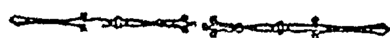
સ્મરણપત્રિકા.

જૈનસાહિત્યના પ્રખર અભ્યાસી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ વગેરે પ્રાચીનભાષાના અનન્ય ભક્ત, જેસલમેર, પાટણ અને છાણી વગેરે સ્થળોના પ્રસિદ્ધ જૈનજ્ઞાનભંડારોમાં વર્ષોના વર્ષો સુધી અવડ પડી રહેલા, દુષ્પ્રાપ્ય અને અપ્રસિદ્ધ જૈન અને સંસ્કૃત સાહિત્ય ગ્રંથોને, ગુર્જરેશ્વર શ્રીમંત મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડના ઉદાર આશ્રયવડે, સતત ઉત્સાહ અને ખંતથી પોતાના આયુષ્યના ભોગે પ્રકાશમાં લાવનાર ગુર્જર માતાના વિદ્વાન્ પુત્ર સદ્ગત રાજ્યરત્ન શ્રીયુત **ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ, એમ. એ.** જેઓએ અથાગ પરિશ્રમ લઇ ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળાનું કાર્ય હાથ ધરી તેમાં કાવ્યમીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થપરાક્રમ, હમ્મીરમદમર્દન, વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય, પ્રાચીનગુર્જરકાવ્યસંગ્રહ, ગણકારિકા, લિગાનુશાસન, ભવિસયત્તકહા, જેસલમેર ભંડારોના ગ્રંથોની સૂચી, લેખપદ્ધતિ, ઉદયસુંદરીકથા, રૂપકષટ્ક, આદિ અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન સસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રથો શોધિત કર્યા અને જે કાર્યની ડૉ. ગ્રિયરસન, થોમ્સ જેવા પ્રખર વિદ્વાનોએ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે, તેમના પ્રાચીનસાહિત્ય, ઇતિહાસ, તત્વજ્ઞાનના ઉંડા અભ્યાસ તેમજ સશોધન અને પ્રકાશનના કાર્યથી મુગ્ધ બની, તે સેવાની કિંચિત નોંધાની તરીકે આ સાતમા મૌક્તિક સાથે તેઓનું પ્રશસ્ત નામ જોડી, કૃતકૃત્ય થઇએ છીએ

અક્ષયતૃતીયા સં. ૧૯૮૨.

જીવણચદ સાકરચંદ ઝવેરી,
પ્રસિદ્ધકર્ત્તા.

સ્વ. ભાઈ ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ. એ.



વડોદરા લાઇબ્રેરી મિસેલની ત્રિમાસિક માટે લેખ લખી મોકલવાને સ્વ ભાઇ ચીમનલાલ દલાલને મે આગળ વચન આપ્યું હતું પરંતુ તે વખતે મને લેશ પણ ખ્યાલ ન હતો કે, એ લેખમાં મારે પ્રથમ તે ભાઇના અકાળ ને ખેદ-કારક અવસાનની દુઃખદ નોંધ લેવી પડશે તેમના મરણ પૂર્વે થોડાક દિવસ ઉપર મિ. વિન્સેંટ સ્મિથકૃત 'સમ્રાટ અકબર' નામનું નવીન ઇંગ્રેજી પુસ્તક હું વાંચતો હતો અને તેમાં તે વિદ્વાન ગ્રંથકારે લાઇબ્રેરી મિસેલનીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ભાઇ દલાલના 'અકબરના દરબાર અને જૈન સાધુ હીરવિજયસૂરિ' નામક લેખને પ્રમાણભૂત લેખી તેની વ્યાજબી કદર હતી. આથી આનંદ પામી, તે નોંધ તરફ તેમનું ધ્યાનદેવરાવા અને તે બદલ તેમને અભિનંદન આપવા એક પત્ર લખી મોકલવાના હું વિચારમાં હતો એટલામાં એક સવારે વડોદરાના 'સયાજી વિજય' પત્રમાં ઇન્ફલ્યુએન્ઝાના જીવલેણ રોગથી તેમનું મૃત્યુ (૩-૧૦-૧૯૧૮ ને દિને) થયું છે એવા સમાચાર વાંચતાં મને સખ્ત આઘાત લાગ્યો અને કેટલોક વખત સાવ ઉદાસ અને શૂન્યમૂઢ બેસી રહ્યો. એક મિત્ર અને સ્નેહી તરીકે મને એકલાને તેથી દુઃખ થયું હતું એમ નહિ, પરંતુ જે બધા તેમના કાર્યથી વાકેફ હતા અને તેમના નિકટ પરિચયમાં આવ્યા હતા તે સૌના મુખેથી આ દિલગીરી ભર્યા ખબર સાંભળતાં અત્યંત નિરાશા અને ખેદના ઉદ્‌ગારો નિકળ્યા હતા. તેમના કાર્યની અને કારકિર્દીની હજી શરૂઆત થતી

હતી પણ એટલા ટુંક સમયમાં તેમણે પોતાના વિષયમાં એટલો કાબુ અને નિપુણતા મેળવ્યાં હતાં કે, તેમની સાથે કોઇપણ મહત્વના વિષયપર–ખાસ કરીને પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસપર–વાતચિત અને ચર્ચા કરવી એ તો ખરેખર આનંદદાયક થઇ પડતું અને તેમની વિદ્વત્તા અને જ્ઞાન માટે, બેશક માન ઉત્પન્ન થતું. વળી તે માટે તેમની તૈયારી એટલા ઉંચા પ્રકારની હતી અને તેમની માહિતી અને સાધન એટલાં બહોળાં હતા કે તેમના આરંભના પ્રયાસો પણ વિદ્વાનોના આદરને પાત્ર થઇ ભારે પ્રશંસા પામ્યા હતા; તેમ તેમણે હાથ ધરેલો વિષય એટલો મહત્ત્વનો અને ઉપયોગી હતો કે, સાહિત્યના અભ્યાસકો તેના પરિણામ માટે આતુરતાથી રાહ જોતા હતા. તેમના કાર્ય માટે એવી સામાન્ય માન્યતા બંધાઇ હતી કે આગળ જતા ના પ્રાચિન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય પર કંઇક નવીન અને વિશેષ પ્રકાશ પાડવા શક્તિમાન થશે અને તેમનું કાર્ય સારી રીતે દીપી ઉઠશે, તેમ તે સારી નામના અને યશ પ્રાપ્ત કરશે. પણ તે આશાઓ ફળીભૂત થાય તે પહેલા પ્રભુએ તેમને પોતાની સમીપ બોલાવી લીધા છે.

જનસમાજ જેમનાં કાર્ય અને સેવાથી સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન હતો અને જેમના ઉમદા ગુણો અને ઉચ્ચ બુદ્ધિમત્તા માટે નવીન ગુજરાત મગરૂર થઇ શકે એમ હતું એવા નવ યુવકો, ભાઇ રણજીતરામ, ભાઇ ભોગીન્દ્રરાવ, ભાઇ ઠાકોરલાલ પંડ્યા, ભાઇ અંબાલાલ–ચરોતર કેળવણી મંડળીવાળા અને ભાઇ શિવભાઇ, એ સઘળાને ટુંક મુદતમાં એક પછી એક અકાળ મૃત્યુ પામેલા નિહાળી આપણે નિરાશાના શોકસાગરમાં ડુબી ગયા હતા, અને તેમના ઘા અને વેદના હજી તાજાંજ હતા એટલામાં તો ભાઇ દલાલે અન્ય સૃષ્ટિમા પ્રયાણ કર્યું છે, તેથી આપણને અત્યંત નુકશાન પહોચ્યું છે અને આપણી સ્થિતિ ખરેખર લાચાર થઇ પડી છે.

આવા દુઃખના પ્રસંગે પ્રભુમાં અચળ શ્રદ્ધા રાખ્યા વિનાં આપણે શાંતિ કે આશ્વાસન બીજી કોઇ રીતે લઇ શકીએ તેમ નથી, પ્રભુ-ની લીલા વિચિત્ર અને અકલિત છે છતાં એટલી ખાતરી છે કે તે શરણાગતની વહારે ચઢે છે જ.

ભાઇ ચીમનલાલનો જન્મ સન ૧૮૮૧ ના ચૈત્ર માસમાં ખેડા મા થયો હતો. તેમનું કુટુંબ વચલા વર્ગનું–સાધારણ સ્થિતિનું પણ કુળવાન હતું. તેમના પિતાશ્રી રા. ડાહ્યાભાઇ સાંકળચંદ શાહ વેપાર અર્થે અમદાવાદમા ઝવેરીવાડામા આવી વસ્યા હતા અને તે રૂની દલાલીનો ધંધો કરતા. સામાન્ય રીતે વેપારી અને વણિક વર્ગમાં ઉચી કેળવણી લેવા માટે ઝાઝો ઉત્સાહ કે લાગણી દેખાતાં નથી, વ્યવહારીક જ્ઞાન અને દુનિયાદારીનું ડહાપણ પ્રાપ્ત કરવાં એ તેમનું અંતિમ લક્ષ્ય હોય છે, પણ રા. ડાહ્યાભાઇપર જુદા પ્રકાર-ના સંસ્કાર પડયા હતા. કાંઇક અગવડ વેઠીને પણ યુનિવરસીટીનુ ઉચુ પણ ખર્ચાળ શિક્ષણ પોતાના પુત્રોને આપવું એવી તેમના મનમાં ભારે ઉમેદ હતી અને પ્રભુ કૃપાથી તે બર આવી હતી તેમના મોટા પુત્ર રા. વાડીલાલે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી સતોષ માન્યો અને આગળ અભ્યાસ કર્યો નહિ પરંતુ બીજા–વચલા પુત્ર ભાઇ ચીમનલાલની મનોવૃત્તિ અને વલણ ન્હાનપણથી જ અભ્યાસ પ્રતિ વિશેષ હતાં અને જીંદગીભર તેમણે એક સાચું વિદ્યાર્થી જીવન ગાળ્યું હતું. નિશાળનો તેમનો અભ્યાસ શરૂઆત-થીજ યશસ્વી હતો અને તેમની બુદ્ધિ અને હોંશિયારીનાં વખાણ થતા. પહેલે વર્ષે જ મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા તેમણે ટંકશાળની ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કુલમાંથી સારે નંબરે પાસ કરી. તે પછી ગુજરાત કોલેજમાં દાખલ થયા. મૂળથી તેમનો સ્વભાવ તદ્દન શાંત અને એકમાર્ગી હતો. એકલા રહેવું અને હરવું ફરવું તેમને વિશેષ પસંદ હતું. વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ઝાઝા ભેળાતા નહિ અને વાંચન

અને અભ્યાસ કરવામાં એકચિત અને મશગુલ રહેતા. ન્હાનપણથીજ જૈન ધર્મના સસ્કારોની સુદૃઢ છાપ તેમનાપર પડી હતી. તેમને એટલી બધી ધર્માસ્થા હતી કે, દરરોજ દેરાસરમાં દર્શન કર્યા વિના તે ભોજન લેતા નહિ. વળી જૈન સાધુઓના સંસર્ગમા તે વારવાર આવ્યાથી તેમના ધર્મશાસ્ત્રો પ્રતિ પણ તેમને ખૂબ અભિરૂચિ ઉત્પન્ન થઇ હતી, અને તે માટે તેના અભ્યાસ અને મનન કરવા માટે સંસ્કૃતનું જ્ઞાન તમને આવશ્યક જણાયું. પછી ઉપાશ્રય પાઠશાળામાં તેમણે સસ્કૃત-સિદ્ધાંત કૌમુદીનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. કોલેજના અભ્યાસ ઉપરાત તેઓ આ દુર્ઘટ વિષયને પણ ખેડતા જતા હતા. કોલેજનો અભ્યાસ પુરો થતા થતામા તો તે સસ્કૃતમા પારંગત થયા. આરંભથીજ તેમને સંસ્કૃત ભાષાનો શોખ હતો અને ફુરસદના વખતે સસ્કૃત પ્રકીર્ણ વાચન અને નવીન શ્લોક રચના વગેરે કરતા હતા. તે જ્યારે પ્રિવિયસ ક્લાસમા હતા તે વખતે જ તેમણે પ્રો. દારૂવાળાના માનમાં સુંદર સસ્કૃત શ્લોકોમાં તેમની પ્રશસ્તિ બનાવી, સર્વેની શાબાશી મેળવી હતી. યુનિવરસીટીની પરીક્ષાઓ પાસ કરવામાં તેમને આ અભ્યાસ અને જ્ઞાન મોટી મદદરૂપ થઇ પડતા હતાં. સન ૧૯૦૮ માં તેમણે એચ્છિક વિષય તરીકે ઇગ્રેજી અને સંસ્કૃત સાહિત્ય પસદ કરી, બી એ. ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમા પસાર કરી અને કોલેજના બધા વિદ્યાર્થીઓમા તે ઉચે નબરે આવવાથી એક વર્ષ માટે તેમની દક્ષિણ ફેલો તરીકે નિમણુક થઇ. વળી તે વર્ષે એમ. એ ની પરીક્ષા માટે તેમણે વાચવા માડયું. સસ્કૃત-વ્યાકરણ લઇ એમ એ. ની પરીક્ષા પાસ કરનારાઓની સખ્યા જૂજ છે અને કેટલાક વર્ષોથી તે વિભાગમાં કોઇએ પરીક્ષા આપી નહોતી એટલો બધો તે વિષય કઠીન મનાય છે, છતા પોતાની શક્તિ અને અભ્યાસમાં વિશ્વાસ રાખી, તેજ વિષય એમ. એ. ની

પરીક્ષા માટે લેવાનું તેમણે પસંદ કર્યું અને વળી તે પરીક્ષા માન ભરી રીતે પાસ કરી જે માટે ખચિત કોઇ પણ વ્યક્તિ મગરૂર થઇ શકે.

હિંદુ સંસારના રિવાજ પ્રમાણે તેમનું લગ્ન સંવત ૧૯૫૬ માં પ્રથમ વિદ્યાર્થી અવસ્થામા થયું પણ તે ઘર સંસાર માંડે તે પહેલાં તેમની પત્ની મૃત્યુ પામ્યાં. ધર્મના સંસ્કાર અને જૈન સાધુઓના સગે તેમના જીવનપર એવી પ્રબળ અસર કરી હતી કે, પ્રાચીન ઋષિજીવન ગાળવાની તેમના સંસ્કારી મનમાં અભિલાષા થઇ રહેલી હતી. ઘણા વર્ષો થયા તેમણે એ કારણે મિષ્ટ ભોજન લેવાનુ ઉત્કટ બંધ કર્યું હતુ અને ઉચી શય્યાપર તે કદી સુતા નહિ. તેમજ જેમ બને તેમ શરીરને કસવા અને કઠિન કરવા તે પ્રયાસ કરતા. તેમણે પોતાના કુટુંબીઓને બીજીવાર લગ્ન કરવાની ના પાડી અને લગભગ આઠ વર્ષ સુધી તેઓ આ વિચારને મક્કમ રીતે વળગી રહ્યા. છેવટ સગાં સંબંધી અને વડીલોના દબાણને વશ થઇ તેમણે ફરી લગ્ન કરવા કબુલ્યું. આવી તેમની સાધુ જેવી સરલ વૃત્તિ અને સાદુ પણ ઉન્નત જીવન તેમના સહવાસમાં આવનાર દરેક વ્યક્તિ ઉપર છાપ પાડયા વગર રહેતું નહિ. સહેજ પ્રસગ પ્રાપ્ત થતાં તે તીર્થ યાત્રાએ નિકળી પડતા અને ગુજરાતમાં એક જૈન તીર્થસ્થાન નહિ હોય કે જ્યાં તે ગયા નહિ હોય. જૈન સાધુઓનો સમાગમ તે નિરતર શોધતા રહેતા, તેથી તે મડળમાં તે બહુ પ્રિય અને પરિચિત થયા હતા પોતાના જ્ઞાન અને વિનયથી તેમણે તે સર્વનાં આદરમાન અને પ્રીતિ સંપાદન કર્યાં હતાં.

પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ અને સશોધનમાં તેમણે જૈન સાધુઓની સહાનુભૂતિ મેળવી હતી, અને તેથી તેમને પોતાના કાર્યમાં કેટલીક સરળતા અને મદદ મળ્યાં કરતાં હતાં. તેમના સહકાર્યથી જૈન સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવા તેમને ભારે હોંશ હતી.

પરંતુ એ ઇચ્છા ફલિભૂત થાય એ પૂર્વેજ તે સદ્‌ગતિ પામ્યા છે. જો તે થોડાંક વધારે વર્ષ જીવ્યા હોત તો જૈન ધર્મ, સાહિત્ય અને ઇતિહાસની બહુ સારી સેવા કરી શકત અને તેને દિપાવત. પણ તે આશા નિષ્ફળ નીવડી છે. ખરે ભાવી બળવાન છે.

એમ. એ ની પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી પોતાને મન પસંદ અને અનુકુળ થઇ પડે એવી કોઇ સારી નોકરી મેળવવાની તે તજવીજ કરતા હતા. તે દરમિયાન વડોદરામાં શ્રીમંત મહારાજા સાહેબની આજ્ઞાનુસાર અમેરિકન વિદ્વાન મિ બોર્ડનની દેખરેખ નીચે એક લાઇબ્રેરી વર્ગ સ્થાપવામા આવનાર છે અને તેમાં ગ્રેજ્યુએટોને તાલીમ લેવા પસંદ કરવામા આવનાર છે, એવી જાહેર ખબર તેમના જોવામા આવી સરકારી ખાતામા સારા પગારની અને ઉંચી નોકરી મળવાનો સંભવ હતો પણ તેમને એમ જણાયું કે લાઇબ્રેરી ખાતામા દાખલ થવાથી તે વધારે ઉપયોગી અને સંગીનકાર્ય કરી શકશે. તેથી બીજા લાભોની દરકાર કર્યા વગર દેશી રાજ્યની ઓછા પગારની નોકરીમા જોડાવાનુ તેમણે પસંદ કર્યું. પોતાના વિચાર અને આશય પાર પાડવાને આ ખરી રીતે તેમનો એક પ્રકારનો સ્વાર્થત્યાગ અને આત્મભોગ હતો.

લાઇબ્રેરી કલાસમાં પ્રથમ તેમને જુદી જુદી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનુ અને પુસ્તકોનુ વર્ગીકરણ કામ શીખવવામા આવ્યુ. આ પદ્ધતિનું જ્ઞાન ગુજરાતીમાં કેવી રીતે ઉતારવુ અને દાખલ કરવુ તેની વ્યવસ્થા થવા તજવીજ ચાલી એ બાબત સહેલાઇથી સમજી શકાય તે હેતુથી, એક પ્રયોગ તરીકે તેમણે પ્રથમ ૧૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકો । નવી પદ્ધતિએ વર્ગીકરણ તૈયાર કર્યું અને તે એક ચોપાનીયા રૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યું વળી જ્યાં ત્યા આ નવી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિનો પ્રચાર કરવા અને તેના જ્ઞાનનુ સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવા, લાઇબ્રેરી ખાતા તરફથી એક લાઇબ્રેરી ત્રિમાસિક કાઢવાની

યોજના કરવામાં આવી. આમાંના ગુજરાતી વિભાગનું બધુંજ કામ અને તેનું તંત્રીપદ રા. દલાલને સોંપાયું. એ ઉપરાંત સંસ્કૃત પુસ્તકોનું શાસ્ત્રીય ધોરણપર વર્ગીકરણ કરવાનું કાર્ય તેમણે હાથ ધર્યું અને તે કાર્ય સંપૂર્ણ ફતેહમંદ થાય તે માટે દેશના જુદા જુદા વિદ્વાનોને પત્ર લખી તેમના અભિપ્રાય અને સૂચનાઓ મેળવ્યાં. આ રીતે લગભગ ત્રણેક વર્ષ આ નવા લાઇબ્રેરી વિષયનુ જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં અને તેનો પ્રચાર કરવામાં અને તેનું સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં તેમણે ગાળ્યાં. ત્યારબાદ મિ. બોર્ડનની નોકરીની મુદ્દત પુરી થવા આવી અને તેમને પાછા અમેરિકા જવાનું ઠર્યું. તે સાથે મિ. કુડાલકરે યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન આદિ દેશોમાં પ્રવાસ કરી, ત્યાંની લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનો જાતિ અનુભવ લઇ આવવા હજુર આજ્ઞા થઇ. દરમિયાન લાઇબ્રેરીનું કામ બીજી રીતે પ્રતિદિન વધતું અને ખીલતું જ ચાલ્યું.

એ ખાતાને પ્રથમ પ્રેસ રિપોર્ટરનું કામ સોંપાયું. અને ધીરે ધીરે પ્રેસ કટિંગ, મુખ્ય અને જાણવા જેવા લેખોની નોંધ અને સાર, બાળવાંચન વિભાગ, સરક્યુલેટિંગ અને ટ્રાવેલિંગ લાઇબ્રેરીઓ, સિનેમેટોગ્રાફ અને સચિત્ર કાર્ડ દ્વારા જ્ઞાનપ્રસાર વગેરે કાર્યો નવાં ઉમેરાતાં ગયા. આ કાર્યોમાં રા. દલાલ રસપૂર્વક ભાગ લેતા. પરંતુ તેમનું મન ખરી રીતે તો પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધન અને સંગ્રહના કાર્ય પ્રતિજ રોકાયેલુ રહેતુ. સેંટ્રલ લાઇબ્રેરીનો સંસ્કૃત વિભાગ તેમને સોંપવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં સુધારાવધારા કરીને વધારે આકર્ષક—ઉપયોગી બનાવવાને તેઓ હમેશ ઉત્સુક રહેતા. બહાર ગામના વિદ્વાનો તે સંગ્રહનો સારી રીતે લાભ લઇ શકે એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરી. તેથી તેનો બહોળો ઉપયોગ થવા માડ્યો અને તે કાર્યમાં તેમની મદદ અને સલાહ બહુ કિંમતી થઇ પડ્યાં. પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ

કરવાનું અને તે માટે નવાં નવાં પુસ્તકો મેળવવાનું કામ શરૂઆતથી થયા કરતું હતું અને તે વિભાગમાં મિ. દલાલના ખંત અને ચાલુ ઉદ્યોગના પરિણામે બહુ ઉપયોગી પ્રાચીન ગ્રંથોનો ઉમેરો થયો. અત્યારે એ સંગ્રહને જે મહત્તા ને કીમતીપણું પ્રાપ્ત થયાં છે, તે વાસ્તવિક રીતે તો મિ. દલાલના શ્રમ અને ખંતને જ આભારી છે. આમ માત્ર સંગ્રહ કરવાથી તેમ છતાં તેમને પુરતો સંતોષ થયો નહિ, તેથી વધુ શોધ અને તજવીજ થવા તેમણે એક ટિપ્પણ તૈયાર કર્યું. મે. દિવાન સાહેબ આગળ તે રજુ કરવામાં આવતાં તેમણે પાટણના જુના જૈન ભંડારોની તપાસ કરી, તે વિષે એક સવિસ્તર રિપોર્ટ કરવા મિ. દલાલને ખાસ હુકમ આપ્યો. મિ. દલાલના કાર્યે અહિંથી નવીન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, અને તે મૃત્યુપર્યંત તેમણે અવિચ્છિન્ન રીતે ચલાવ્યું. તેમના ભગીરથ અને અવિશ્રાંત શ્રમનું પરિણામ બહુ સુંદર આવેલું સર્વ કોઇ સ્વીકારે છે.

ત્રણ માસ તે પાટણમાં રહ્યા. છતા એટલા ટુંકા સમયમાં તેમણે ૧૧ ભંડારોની તપાસ કરી. એ ભંડારોમાં આશરે ૧૩૦૦૦ કાગળપર અને ૬૫૮ તાડપત્ર ઉપર લખેલાં પુસ્તકો હતા. એ પુસ્તકો મિ. દલાલે ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક અને બારીકાઇથી તપાસ્યા અને ખંભાતના ભંડારો તપાસી ડો. પિટરસને એક સવિસ્તર રીપોર્ટ કર્યો હતો તેમ અને તે પદ્ધતિ પર તમામ પુસ્તકોની વિગતવાર નોંધ કરી અને તેમાંના ઉપયોગી અને કીંમતી પુસ્તકોની નકલ ઉતરાવી, મિ. દલાલે પોતાના કાર્યને પાર ઉતાર્યું. આગળ ડો. બુહલર, ડો. ભંડારકર, ડો. પિટરસન અને પ્રો. મણિલાલ નભુભાઇ વગેરે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો પાટણના ભંડારોની મુલાકાત લઇ ગયા હતા. પરંતુ તેઓ આ ભંડારો પુરેપુરા તપાસી શક્યા ન હતા, તેમ તેમાંના ઘણા પુસ્તકો-ખાસ કરીને તાડપત્ર ઉપર લખાયેલાં ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યા હતાં, એટલે

એ ભંડારોની તપાસ અને નોંધ અપૂર્ણ અને ખામીવાળી રહેલી હતી. આનંદની વાત તો એ છે કે, એ દિશામાં મિ. દલાલે બજાવેલું કાર્ય અત્યંત સંતોષકારક અને ઉપયોગી જણાયું છે. તે જાતે જૈન હોવા ઉપરાંત તેમના આચારવિચાર અને રહેણી એટલાં ધાર્મિક અને સાદાઇવાળાં હતાં અને જૈન સાધુઓમાં તે આટલા જાણીતા હતા અને તેમનો લાગવગ અને માન એવાં હતાં કે જે તેમને પોતાનું કાર્ય કરવામાં અત્યંત સહાયક નીવડયાં હતાં. જે પ્રાચીન સાહિત્ય અત્યાર લગી ભંડારોમાં અંધારામાં પડી રહ્યું હતું અને કોઇની નજરે પડતું નહિ, તે તેમને સહેલાઇથી ઉપલબ્ધ થયું. અને આ પ્રમાણે મળી આવેલી તકનો તેમણે ખરેખરો સદુપયોગ કર્યો હતો. આ શોધખોળના પરિણામે અનેક જુનાં અને મહત્વનાં પુસ્તકો પ્રકાશમાં આવ્યાં છે, વળી એવું કેટલુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળ્યું છે કે જે હિંદી. ગુજરાતી અને મરાઠી એ ત્રણે દેશી ભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ માટે જાણવા જેવી અને ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડે છે. બારમા, તેરમા, અને ચૌદમા સૈકાની જુની ગુજરાતી ભાષાના ગ્રંથો હાથ આવ્યા છે, જે અપભ્રંશમાંથી જુની ગુજરાતીનો કેવી રીતે વિકાસ થયો, તેનો બહુ સારો પુરાવો પૂરો પાડે છે અને ભાષાના સાહિત્યમાં તેમની પ્રાપ્તિ બેશક ઉપયોગી અને કિંમતી ગણાય.

આ હિલચાલનું એક વ્યાવહારિક પરિણામ એ આવ્યું છે કે, તેમના રિપોર્ટથી ખુશ થઇ, પાટણ ભંડારોમાંનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુસ્તકો, એક જુદી ગ્રંથમાળા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા શ્રીમંત મહારાજા સાહેબની ખાસ આજ્ઞા થઇ. 'ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળા' ની પ્રસિદ્ધિ સંસ્કૃત સાહિત્યના ઇતિહાસમા એક અપૂર્વ બનાવ ગણાય અને વિદ્વાનવર્ગ તરફથી તેની યોગ્ય કદર થાય એ ખુશ થવા જેવું છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાળામાં આજ દિન સુધીમાં સાત પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે અને બીજાં તૈયાર થાય છે. આમાંનાં ત્રણ પુસ્તકો રાજશેખર

રચિત 'કાવ્યમીમાંસા', વસ્તુપાલ કૃત 'નરનારાયણાનંદ' કાવ્ય અને 'પાર્થપરાક્રમ' રા. દલાલે એડિટ કર્યાં છે અને બીજાં ચાર પુસ્તકો (૧) હમ્મીરમદમર્દન, રચ્યા સાલ સં. ૧૨૩૦ (૨) વસંતવિલાસ ૧૩ મી સદી, (૩) પંચમીકહા, અપભ્રંશનું પુસ્તક ૧૨ મી સદી અને (૪) પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યસંગ્રહ, જેમાં ૧૨ મા, ૧૩ મા, ૧૪ મા શતકનાં કાવ્યો આપેલાં છે, જે પ્રેસ માટે નોટસ અને ઉપોદ્ઘાત સાહિત તૈયાર કરતા હતા અને તે સિવાય ૪ થા સૈકાની ઉદયસુંદરીની કથા, વત્સરાજ રચિત કર્પૂર ચરિત, રૂક્મિણી પરિણય, હાસ્ય ચૂડામણિ, ત્રિપુરદાહ, કિરાતાર્જુનીય, અને સમુદ્રમંથન એ ગ્રંથોનું સંશોધન અને સારી નકલો કરવામા આવતી હતી. આ પ્રમાણે વિવિધ પુસ્તકોની તૈયારી કરવામાં તે રોકાએલા હતા. ખરી રીતે ગ્રંથમાળાની તમામ વ્યવસ્થા અને યોજના તેજ કરતા હતા. વળી નોટસ અને ઉપોદ્ઘાત વગેરે લખવાં અને જુદા જુદા પાઠો તૈયાર કરવા, એ બધુ કામ

અતિ પ્રાચીન હોવાની વિદ્વાનોમાં સામાન્ય માન્યતા છે અને જે પુસ્તકોની અત્યાર સુધી ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને યાદી થઇ ન હતી, તે પાટણ ભંડારમાંના કેટલાંક પુસ્તક એડિટ કરતાં એમ માલુમ પડયું કે, તેની બીજી પ્રતો જેસલમીરના ભંડારમાં કદાચ હોવી જોઇએ તેથી એ ભંડારોની બરોબર તપાસ થવી જોઇએ એમ નક્કી થયું. ડૉ. બ્યુલરે સન ૧૮૭૨ માં તે ભંડાર પ્રથમ તપાસ્યો હતો. પણ તેમને માત્ર ૪૦ પોથીઓ બતાવવામાં આવી હતી. તે તપાસમાંથી ડૉ. બ્યુલરે 'વિક્રમાંકદેવચરિત' નું ઐતિહાસિક કાવ્ય લીધું અને પાછળથી મુંબાઇ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળા માટે એડિટ કર્યું. તેમના પછી કેટલેક વર્ષે મુંબાઇ સરકારે તે ભંડારની ફરી તપાસ અને નોંધ કરવા પ્રો. એસ. આર. ભંડારકરને મોકલ્યા હતા. પણ તે તેમાં ફતેહમંદ થયા નહિ. તેમજ તે ગ્રંથોની જોઇએ તેવી અને પુરતી માહિતી બહાર નહિ પડેલી હોવાથી, તે ભંડારની ચોકસાઇથી અને ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને નોંધ થવા સૌ કોઇ જરૂર બતાવતા હતા. રા. દલાલને પાટણના ભંડારો તપાસવામાં અસાધારણ ફતેહ મળી હતી, તેથી તે કામ માટે ફરી તેમની જ નિમણુક થઇ. જેસલમીરની મુસાફરીએ જવુ એ કાંઇ સહેલ કાર્ય નથી. પ્રથમ તો ત્યાં જવાનો માર્ગજ વિકટ છે અને રેતીના રણમાં લાંબી મુસાફરી કરવી પડે છે. વળી તે ભંડાર ગઢના કિલ્લામાં એટલો સુરક્ષિત અને સખત જાપતા હેઠળ રાખેલો છે કે તે જોવાની તક બહુ થોડાનેજ મળે છે. આવી મુશ્કેલીઓ અને અડચણો હોવા છતાં માત્ર કુનેહ, ખંત, પ્રયત્ન અને યુક્તિવડે અન્યને અસાધ્ય થઇ પડેલું કાર્ય રા. દલાલે ભારે પરિશ્રમ ઉઠાવી ફતેહમંદ રીતે પાર પાડયું અને તે બદલ તેમને અત્યંત ધન્યવાદ મળ્યો. તાડપત્રનાં જુનામાં જુના ગ્રંથો આખા હિંદુસ્થાનમાં માત્ર આ ભંડારમાં સચવાઇ રહેલા છે અને તેમાંના કેટલાંક પુસ્તકો

૧૦ મી સદી જેટલાં પ્રાચીન છે. બીજાં એવાં કેટલાંક અગત્યનાં પુસ્તકો છે કે જેની પ્રતો અન્ય કોઇ સ્થળે ઉપલબ્ધ નથી. અગાઉ આ બધાં પુસ્તકો પાટણના ભંડારોમાં હતાં, પણ આફતના સમયે તે નાશ પામવાની ભીતિથી સં. ૧૪૭૪ માં જૈન સાધુ જિનભદ્રસૂરિએ તે ભંડારને જેસલમીર આણ્યો, જ્યાં અદ્યાપિ તેની પ્રાણની પેઠે રક્ષા થાય છે. પાટણમા તો માત્ર નકલો રાખવામાં આવી હતી અને તેના પ્રમાણ તરીકે એટલું જણાવવું બસ થશે કે, પાટણમાથી પ્રાપ્ત થયેલા 'કાવ્યમીમાંસા' અને 'હમીર મદમર્દન' ગ્રંથોની મૂળ પ્રતો રા. દલાલને અહિંથીજ પ્રાપ્ત થઇ હતી. તેમણે એ ભંડારની તપાસ એવી ખુબી અને કુશળતાથી કરી કે તેમના વર્તનથી ભંડારના રક્ષકો પ્રસન્ન થયા. એટલે સુધી કે, બધાં પુસ્તકો તેમને બતાવ્યાં, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની બરોબર નોંધ કરવા અને કેટલાક પુસ્તકોની નકલ ઉતારી લેવા ખાસ પરવાનગી આપી, જે બીજાને જવલ્લેજ મળે છે.

આ રીતે પાટણના ભંડારમાંથી નહિ મળેલાં એવાં કેટલાંક મૂળ પુસ્તકોની નકલો કરાવી લીધી અને બીજાં કેટલાંક સંસ્કૃત અને અપભ્રંશનાં નવાં પુસ્તકો પ્રાપ્ત કર્યાં. જેની ટુંકી યાદી વાચકને સહેજ ખ્યાલ આવવા નીચે આપી છેઃ—હટુંક રચિત વિલાસ વાખા–સંવત ૧૧૩૯, નેમનાથ ચરિત–૧૩ મી સદી, કુલવયમાળા (ઉદ્યોતનસૂરિ) કૃત–સં. ૮૩૫, જયદેવ રચિત–છંદશાસ્ત્ર, (કિસ્સાહ) વક્રોક્તિ જીવિત થવા કુત્તકનું કાવ્યાલંકાર, ઇન્દ્રસિદ્ધિ અને લીલાવતી કહા વગેરે.

આ તપાસ દરમિયાન તેમણે ૩૪૪ તાડપત્રનાં અને ૬૦૦૦ કાગળનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની નોંધ લીધી. તે સાથે સીરોહી, બિકાનેર, જોધપુર વગેરે શહેરોમાં ફરી આવી પુષ્કળ માહિતી એકઠી કરી. તે સિવાય પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ માટે તે

આમોદ, જુનાગઢ, તારાપુર, ખંભાત, ખેડા, માતર, વળા, પાંચગામ, અને અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ જઇ આવ્યા હતા. આ પ્રમાણે સતત પ્રયત્ન કરી લગભગ ૩૦૦ કીમતી હસ્તલિખિત પુસ્તકો સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહ માટે તેમણે પ્રાપ્ત કર્યાં હતાં. એ સંગ્રહની સમૃદ્ધિ અને ઉપયોગિતા મોટા અંશે તેમના પ્રયાસને અને ખંતને આભારી છે.

ચાલુ ઓફિસ કામ કરવા ઉપરાંત બાકીનો સમય તે સાહિત્ય સેવા કરવામાં ગાળતા. જુદાં જુદાં માસિકો અને પત્રોમા વખતો વખત મહત્વના લેખો, તેમજ પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો અને સુભાષિતો વગેરે પ્રસિદ્ધ થવા માટે મોકલી આપતાં. વળી સાહિત્યના પ્રશ્નોની ચર્ચામાં રસપૂર્વક ભાગ લેતા. સુરતમાં ભરાયેલી પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તેમણે પાટણના ભંડારોમાંનાં જુની ગુજરાતી અને અપભ્રંશનાં પુસ્તકો વિષે એક વિદ્વત્તાભર્યો નિબંધ લખી મોકલ્યો હતો, જે પ્રતિ વિદ્વાનોનું સારૂં ધ્યાન ખેંચાયું હતુ, ને યોગ્ય પ્રશંસા થઇ હતી. જનાર્દન રચિત ઉષાહરણ અને બિલ્હણ કૃત ચૌરપંચાસિકા વગેરે પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો એડિટ કરી ચંદ્રહાસને મળતી અન્ય કથાઓ, સદયવત્સ સાવલિગા અને (માધવકામ કુંડળા) ની કથા વગેરે જુની વાર્તાઓનો ઐતિહાસિક અને તુલનાત્મક રીતે અભ્યાસ કરી, ગુજરાતનું સંસ્કૃત નાટક સાહિત્ય તથા પ્રાચીન ગુજરાતીનો વિભક્તિ વિભાગ તથા વાકયપ્રકાશ ઔક્તિક વગેરે વિચારપૂર્ણ લેખો લખી અને કાશ્મીર મુખમંડનની અને ખભાત શબ્દોની વ્યુત્પત્તિની ચર્ચામાં ઉંડા ઉતરી તેમણે સાહિત્યમાં ઉપયોગી ફાળો આપ્યો છે અને તેમની સાહિત્યસેવા બહુ ચા પ્રકારની હતી, એટલું ગુજરાતના સાહિત્યના અભ્યાસીઓ સ્વીકાર્યા વગર રહેશે નહિ.

ટુંકામાં તેમનું સમગ્ર જીવન પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસ અને સેવનમાં નિર્ગમન થયું છે. તેમણે આદરેલું કાર્ય અત્યંત કીંમતી અને મહત્વનું હતું અને તેમાં જે કાંઇક થોડું કરવાને તે શકિતમાન થયા હોય તો તે તેમને માન અને કીર્તિ આપે એવું ઉંચા પ્રકારનું અને વિદ્વત્તાભર્યું હતું. આપણે આશા રાખીશું કે, લાઇબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રન્થમાળામાં તેમના પાટણ અને જેસલમીરના ભંડારોની તપાસના બે મોટા રિપોર્ટ સત્વર પ્રસિદ્ધ થવા વ્યવસ્થા થશે. કેમકે તેની પ્રસિદ્ધિ થયેથી તેમનું કાર્ય કેટલું બધું ઉપયોગી અને અગત્યનું હતું તેનો વાચકવર્ગને પુરતો ખ્યાલ આવશે. સ્વભાવે તે તદન શાંત અને નિરભિમાની હતા. તેમની પ્રકૃતિ આગ્રહી અને નિશ્ચયાત્મક હતી. તપસી જેવી તેમની મનોવૃત્તિ અને ભાવના હતાં અને તેને અનુકૂળજ તેમણે પોતાનો જીવનક્રમ અને વ્યવહાર રાખ્યા હતાં. દુનિયાદારીની ચીજોની તેમને ઝાઝી સ્પૃહા ન હતી. વળી તેમને માન કે મોટાઇની ઇચ્છા કે પરવા પણ ન હતી. સાદું, એકાંતિક, અને સંસ્કારી સાક્ષર જીવન, એક જૈન સાધુની માફક ગાળવાને તેઓ સદા તત્પર અને ઉત્સુક રહેતા એજ તેમની જીવન ભાવના અને અભિલાષ હતાં બહુધા તે પુસ્તકોના વાચન અને અભ્યાસમાં ગુંથાયેલા માલમ પડતા અને કવિ ચોસરના શબ્દોમાં કહીએ તો

> "of studie took he most care and most hede
> Nought a word spoke he more than was nede."

(કામ પુરતુજ તે બોલતા, બાકીનો સમય અભ્યાસ ને અધ્યયનની દરકાર કરવામાં ગાળતા.)

તેમ તેમણે ઉપાડેલું કામ તેમના સ્વભાવને અનુકૂળ અને યોગ્ય દિશામાં હતું. તે માટે યોગ્ય કાર્ય કરનારનીજ રાહ જોવાની હતી. લાયકને લાયક કામ મળી આવ્યું અને સંતોષની વાત છે કે, તેમાં

તેમને સારી સ્નેહ પણ મળી. તે એટલું સરસ કામ કરી રહ્યા હતા કે, થોડા સમયમાં તેમના પ્રયાસથી સુંદર પરિણામો આવવાની આપણે આશા રાખતા હતા પણ એટલામાં કિનારે આવેલું વહાણ ભાંગી ગયું. ખરેખર આપણે નિર્ધન થઇ ગયા છીએ, આપણી સ્થિતિ શોચનીય છે. આપણે અહીં કામ કરનારાઓનો ખોટ છે. આવી પરિસ્થિતિમાં જેમણે પોતાના કાર્યથી તેમની યોગ્યતા અને મહત્તા સિદ્ધ કર્યાં હતાં તે એકાએક દૂર થવાથી કયા ગુજરાતી બંધુનું હૃદય નહિ દ્રવે! પરમાત્મા તેમના આત્માને પરમ શાંતિ અને સુખ બક્ષો, એજ પ્રાર્થના+

હીરાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ.

તા. ક–ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળામાં નં. ૧, ૨, ૪, ૫ તરીકે કાવ્ય મીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થ પરાક્રમ અને રાષ્ટ્રૌઢ વંશ–તે પોતે સંશોધિત કરેલાં તે પોતાની હયાતીમાંજ પ્રકટ થયાં: હયાતી બાદ તેમના સંશોધિત કરેલ વામન કૃત લિંગાનુશાસન નં. ૬, બાલચંદ્રસૂરિ કૃત વસંતવિલાસ નં. ૭, વત્સરાજ કૃત રૂપકષટ્કં–છ નાટક, નં. ૮ તરીકે સને ૧૯૧૮ માં પ્રકટ થયાં અને તદુપરાંત સદ્‌ગત દલાલ કૃત પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટોવાળું યશઃપાલકૃત મોહપરાજય નાટક નં. ૯ તરીકે બહાર પડ્યું; ૧૯૨૦ માં તેમનાથી સંશોધિત થયેલ જયસિંહ સૂરિકૃત હમ્મીરમદમર્દન કાવ્ય નં. ૧૦, સોડ્ઢલ કૃત ઉદયસુંદરી કથા નં. ૧૧, પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ (પ્રસ્તાવના વગરનું) નં. ૧૩; ૧૯૨૧ માં ભાસર્વજ્ઞ મુનિ કૃત પશુપતિ દર્શનનો ગણકારિકા નામનો ગ્રંથ નં. ૧૫, ૧૯૨૩ માં ધનપાલ કૃત ભવિસયત્ત કહા–પંચમી કહા (સદ્‌ગત પ્રો૦ ગુણેની

+ વડોદરા લાઈબ્રેરી મિસેલની માટે તૈયાર કરેલો બુદ્ધિપ્રકાશમાં સન ૧૯૧૮–૧૯૧૯ માં છપાયો હતો તે અત્ર મૂકવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તાવના અને ટિપ્પણી સહિત) નં. ૨૦; ૧૯૨૪ માં જેસલમેર ભંડારની ગ્રંથ સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ અને વૃદ્ધિ પત્રિકા સહિત) નં. ૨૧ અને ૧૯૨૫ માં લેખપદ્ધતિ (૮ માંથી ૧૫ મા સૈકા સુધીના દસ્તાવેજોનો સંગ્રહ) નં. ૧૯ તરીકે બહાર પડયા. હવે પાટણ જૈન ભંડારના ગ્રંથોની સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ સહિત) તૈયાર થઇ ગઇ છે ને પ્રેસમાં ગઈ છે.

આ ઉપરાંત સદ્‌ગત દલાલે જયવિજયકૃત સમેતશિખર રાસ પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કર્યો હતો. અરિસિંહના સુકૃતના-સંકીર્તનની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમણે લખી હતી કે જે ગ્રંથ ભાવન-ગરની આત્માનંદ સભા તરફથી સં. ૧૯૭૯ માં પ્રકટ થઇ ગયેલ છે. વિશેષમાં તેમના જૂદા જૂદા લેખો વસંત આદિ પ્રસિદ્ધ માસિકોમાં પ્રકટ થયા છે તે સર્વ સંગ્રહ કરી પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે તો તે સર્વનો, તેમજ તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલી પ્રસ્તાવનાઓનો ગૂજરાતી અનુવાદનો સંગ્રહ એક પુસ્તકાકારે પ્રજા સમક્ષ મૂકી તે સદ્‌ગતનું ખરૂં સ્મરણ રાખવા કોઇ જૈન કે જૈન સંસ્થા બહાર આવે એ ઇષ્ટ છે.

વિશેષમાં તેમણે અનેક પ્રાચીન અને દુષ્પ્રાપ્ય ગ્રંથોનો સંગ્રહ કર્યો હતો અને અનેક ગ્રંથોમાં પોતાનાં ટિપ્પણો ઉમેર્યાં હતાં, તેમજ બીજી અનેક ઉપયોગી નોંધો કરી હતી. આ તેમની 'ખાનગી લાયબ્રેરી' ખરીદ કરી તેમાંથી શોધખોળની વિગતવાળું, જાણવા જેવું બહાર પાડવા માટે પણ કોઇ શ્રીમંત કે સંસ્થા બહાર પડશે તોજ તે સદ્‌ગતનું સાચું સ્મરણ અને અભિવાદન કરી શકાશે.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ.



The Late Mr. C. D. Dalal.

—:o:—

(BY J. S. KUDALKAR M. A. L L. B.)

"Oh why has worth so short a date?
While villains ripen grey with time;
Must thou, the noble generous, great,
Fall in early manhood's gentle prime?

Robert Burns.

It is a very great misfortune for the "Library Miscellany" to note the untimely death of its associate editor, Mr. Chimanlal Dahyabhai Dalal M. A. From the very first issue of the "Miscellany" Mr. Dalal was associated with its editorial side and was responsible for the Gujarati side till last October when he fell a prey to the epidemic of Influenza. How by his able and Scholarly articles he made the "Library Miscellany" popular in the Gujarati reading public and was instrumental in spreading far and wide the gospel of the Public Library in Gujarat is known to all the Gujaratis But it is not only as the Gujarati editor of the "Library Miscellany" that we have to appreciate his valuable work. As a member of the staff of the Baroda Central Library and as an excellent scholar of Gujarati

and Sanskrit (he has placed the) literary world under a heavy debt of gratitude. During the short span of his life Mr. Dalal put forth such an amount of admirable work as would put to shame many a Modern Indian Scholar of long standing. His little star shone with a dazzling lustre of its own, that by its sudden disappearing has left such a deep gloom behind as cannot be redeemed for a long time to come.

Born in Kaira in 1881 in a middle-class family whose two generations were engaged in "Cotton broker's business" young Dalal was not expected to turn out an erudite Scholar in Sanskrit and Jain literature. But from his early boyhood he loved seclusion, kept company only of books, and possessed a fervent devotion for his religion. After matriculating from Tanksal New English School he joined the Gujarat College at Ahmedabad. Even in these early College days by his constant readings and discussions with learned Jain Yatis, he had acquired such mastery over Sanskrit and Prakrit languages, but while in the Previous class he composed a Sanskrit panegyric in honour of a college Professor, who was leaving, that won him high praise from all his Professors. He passed with honours his B. A. examination in English and Sanskrit languages in 1908 and having topped the college list

of successful graduates was awarded the Dakshina fellowship. Two years after, he got his M. A. Degree by taking Sanskrit grammer as his optional subject. That even in his college days Mr. Dalal was engaged in research work is evidenced by the fact that in 1910 he contributed to the "Jain Sasana" of Benares a paper on "Hirvijaya Suri or the Jains of the court of Akbar." This paper threw new light on the history of Akbar and made the basis of the of the paper "Jain Teachers of Akbar" by famous historian Vincent A. Smith in the "Bhandarkar Memorial Volume."

Just at this time H. H. The Maharaja Gaekwad was organising the Central Library Department at Baroda under advice of Mr. Borden an American expert and was looking out for bright University graduates to take up training in Modern Librarianship. Devoted to study and seclusion by nature as he was, Mr. Dalal found that here was an opening for his future career, just in accordance with his heart's desire as if held temptingly before him by a specially kind Providence. He at once went in for the library training in spite of the poor scholarship of Rs. 25 a month for one year's probationery period and was after the year's training appointed to the higher grade of liabrarians. Since then he had been doing very successfully the varied duties of a librarian, some

times as a Reference Librarian, at other tim as an expert Gujarati Librarian and finally as the Sanskrit Librarian. When in August 1912 the "Liabrary Miscellany" was started as trilinguial quarterly Magazine with the sole purpose of disseminating the new gospel of library-religion Mr. Dalal took charge of the editorship of the Gujarati Section without any remuneration. In the very first issue of the "Library Miscellany" he published a scheme of classification for Sanskrit books and followed it up by another more elaborate scheme for Gujarati books. His Gujarati classification scheme has long been adopted in the Baroda Central Library and is introduced by means of printed catalogue-cards in the Moffusil libraries of the Baroda State. After preparing a classified list of the Hundred Rupees Standard Gujarati Books, that is presented by the Central Library department to each new village library in the state for Rs. 25, he brought out one more elaborate classified list of 1000 popular Gujarati books for town and village libraries in Gujarat. This list also has an Author and a Title Index at the end. This classified list is prepared on the plan of such English books as Nelson's Standard Book and Sonneschein's Best Books. Mr. Dalal also conducted the Library classes opened for short periods for training librarians of the district

libraries in the State especially in Gujarat. While doing his duties as a librarian Mr. Dalal also worked for some years as assistant press reporter until that branch was removed fro the Library Department. Later on Mr. Dalal was placed in full charge of the Sanskrit Section of the Central Library and it was then that his life's main work began and took a permanent shape.

At that time the Sanskrit Section of the Library was being organised on a large scale with the idea of making it a unique collection of Sanskrit Literature in Gujarat. What the the Deccan College Sanskrit Collection of printed books and manuscripts is to the Deccan, this Central Library Collection was intended to be for the whole of Gujarat. With this view all the available printed Sanskrit books were being purchased and Sanskrit manuscripts were being searched for all over India and collected in the Central Library. For the search of manuscripts an expert Manuscript-Collector of 20 year's experience Mr. R. Anant Krishna Shastry was engaged in the service and with his aid within two years the Sanskrit section began to grow into a decent collection. While working as a Sanskrit Librarian it occurel to Mr. Dalal a true Jain and a student

-of ancient literature as he was, that the valueable collections of Sanskrit and Gujarati MSS. that were lying neglected in the famous Jain Bhandars at Pattan and other places required to be very thoroughly inspected and the most valuable contents thereof brought to the notice of the public. On his submitting a report to this effect to the Govt. he was deputed for doing this work for three months to Pattan. By this time owing to his long acquaintance with Jain Sadhus and his Scholarly work a ong them he had gained their full trust, and being a devout Jain himself had removed all difficulties in the way of his gaining free access to these Jain Bhandars. There by working 14 hours a day in the dark dingy cellars sitting continuously in a painful bending position of the body he inspected very carefully the heaps of Mss. in all the eleven Bhandars consisting of nearly 13,000 Mss. and finished his work in the appointed period. This work of Mr. Dalal at Pattan was quite unique in asmuch as not only much more than one full year's work was finished in three moths but a most thorough inspection was made of all the Mss. in all the Bhandars, a work which even scholars like Dr. Buhlar Bhandarker, Peterson and Mr. M. N. Dvivedi of this State–Mr. Dalal's predecessors in this work

-were not, owing to several difficulties, able to put down to their credit. Mr. Dalal had won so much confidence and regard of the keepers of these Bhandars that he was allowed to take transcripts of several Mss to purchase a few for the Central Library and what was more important to obtain a loan of original Mss. in case they were required for editing purposes. This careful search of Pattan Mss. brought to light not only many new and important Sanskrit and Prakrit works-both Jain and Brahmanical-hitherto either unknown or known to have been lost, but also a quite new Apabhransa literature, which when published would help us in writing a grammar of this language, as it is the immediate source of not only Gujarati but of Marathi, Hindi and many other Indian Vernaculars

It was a result of this search of Mss. at Pattan that his highness the Maharaja sanctioned in 1916 the starting of the publication of important Mss. in a series called the "Gaikwar's Oriental Series" and it was to this work that Mr. Dalal devoted all his energies day and night till the last hour of his sudden death. During a period of 2 years and 9 months *i e.* from January 1916 to 3rd October 1918 when he died, Mr. Dalal edited fully or partly

14 works and wrote Introductions of two more works in the series. At the time of his death 7 works were out of the press, two had their texts printed but were waiting for introductions and notes, three had only a few forms printed and two catalogues of Mss. at Pattan and Jesalmere were ready for the press.

This was indeed an unusually brilliant feat of achievement but unfortunately the heavy work it involved told excessively upon his already frail body and probably hastened death.

Besides the tour to Pattan for Mss search Mr. Dalal made several other search-trials in parts of Gujarat, Kathiawad and Rajputana, He visited Amod, Tarapur, Cambay, Kaira, Ahmedadad, Matar, Vala, Junagad in Gujarat and Kathiawad, so also Sirohi, Jodhpur, Bikaner and Jesalmere in Rajputana. But none of these tours was so fruitful of results as his trip to Jesalmere. The famous Jain Bhandar at Jesalmere is well-known among oriental scholars as the repository of some of the oldest and rarest palm-leaf Mss. in India. Copies of some of the Mss. in this Bhandar are not available elsewhere. Ajayapal, the successor of the famous minister, (? King) Kumarpal, who with his brother Vastupal, (?) was famous for

collecting at Pattan rich collections of Mss. was a great hater of Jains and Jainism and tried his best to destroy the Jain literature. Ministers Udayana and others removed the Mss. from Pattan to Jesalmere and other unknown places. The palm-leaf Mss. at Jesalmere are therefore mainly the originals from Pattan, which now possesses only their copies. This Jesalmere Bhandar is therefore kept well protected on a hill fort amidst a sandy country not easily accessible to ordinary people. Dr. Buhler was the first scholar to inspect this Bhandar in 1872 but succeeded in getting access to only 40 "Pothies." After him went Prof. S R. Bhandarkar but he too could nct see all the Mss. But as at Pattan so at Jesalmere too, Mr. Dalal was fortunate to be able to inspect the whole collection of Mss. consisting of nearly 3,000 of paper and 344 of palm-leaf and to prepare a descriptive catalogue of all the palm-leaf Mss. The necessity of preparing such a a catalogue was urgently pointed out both by Dr. Buhler and Prof. Bhandarkar in their reports. Thus by his thorough searches at Pattan and Jesalmere Mr. Dalal has brought, once for all, to the notice of the learned world the actual contents of these famous collections, and has made accessible to the Central Library Depart-

ment a very rich store of materials which it can draw upon for future publications in the "Gaekwad's Oriental Series."

These valuable services of Mr Dalal were not unnoticed by His Highness the Maharaja. Soon after Mr. Dalal has finished his search at Jesalmere in December 1916. His Highness in his Birth-day Durbar of March 1917 publicly appreciated Mr. Dalal's excellent work by awarding a silver Medal of "Raja-Ratna" (court-gem) and presenting him with a purse of Rs. 500. His Highness further encouraged Mr Dalal in his work by promoting him to a higher grade of service, which unfortunately Mr Dalal did not live long to enjoy. After Mr. Dalal's death the real worth of his admirable work being brought to the notice of His Highness, His Highness was gracious enough to grant a bonu for Mr. Dalal's children's education.

By Mr. Dalal's death therefore not only the Library Department and the "Library Miscellany" have suffered an irreparable loss, but the learned world also has lost a very promising and valuable worker.

Library Miscellany,
Vol. VI, No. 1 & 2 Jan April 1919.

अरहाप स-अरि नेमिं.



अवतरणिका :—

આવા સાહિત્યને અંગે ઘણુયે લખવાનું હોય, લખવાની ઈચ્છા પણ હતી. સામગ્રી પણ યથાશક્તિ છૂટક છૂટક ઠીક પ્રમાણમાં એકત્ર થઇ હતી, તેને ગોઠવીને લખવા માટે લગભગ સવા વર્ષ વ્યતિત પણ કર્યું. ન્યાયાધીશ **શ્રીયુત કૃષ્ણલાલભાઈ ઝવેરીની** વકીલ શ્રી **મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ** દ્વારા સૂચનાઓ અને ઠપકાઓ પણ સાભળ્યા, પણ તે સર્વને કુદરતે ગણકાર્યું જ નહિ ! અને આખરે "કાઇ પણ લખ્યા વિના જ પ્રજા પાસે મૂકવું" એવી જ જાણે કુદરતની પ્રેરણા ન હોય? તેમ લગભગ પંદર માસ વ્યતિત થવા છતાંએ, ફળ સમર્પ્યા વિના જ પ્રસિદ્ધીમાં આણવુ પડ્યું છે, જે માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા વિના બીજુ શું યાચવાનુ હોય ?

સાહિત્યના કાર્યને અગે, સઘવી **ઋષભદાસ કવિયે** શ્રીહીરવિજયસૂરિ રાસમા કહ્યુ છે તેમ,

" કાજલ[1] કાગળ[2] કાંબળીઉ[3] મળી, કોડો[4] કાંબી[5] કાતર[6] વળી;
" કોટિ[7] કહેડિ[8] કર[9] કણનુ[10] કામ, કોડ[11] ધરી કવ્યુ ગુરૂનુ નામ.
" કરણ[12] કરાનું[13] કાયવશ[14] કરી, કવિતા[15] કાવ્ય[16] કવિત[17] મનધરી.
" એણીપરે શાસ્ત્ર તે કષ્ટે થાત, વાઝિ ન લહે વીયાની વાત"

[આનદ કા. મ. મૌ. ૫ મુ પૃષ્ઠ ૩૧૨.]

જ્યારે સત્તર કક્કા એકત્ર થાય, અને તે વડે એક નાની એક ધ્યાન લાગી રહે તોજ સાહિત્ય કાર્ય કરી શકાય. તેમાંયે વળી ગૃહસ્થીયોને શારીરિક, સાંસારિક અનેક ઉપાધિયો લાગેલી હોયજ કે જેમાંથી વખત ચોરી કાર્ય કરવા બેસવુ એ મહાન્ ઉદય હોય તોજ બની શકે. માત્ર **ઋષભકવીશ્વર** જેવા કોઇક ગૃહસ્થજ ભાગ્યશાળી હોય કે જે અનેક ઉપાધિયો હોવા છતાં સર્વોત્તમરીત્યા સાહિત્યની સેવા બજાવી શકે છે. **ઋષભકવીશ્વર** જેવી સાહિત્ય સેવા બજાવવા ગૃહસ્થીઓમાંથી હજુ સુધી બીજા કોઇ ઋષભદાસ ઉત્પન્ન થયાજ નથી એ પણ નિર્વિવાદ છે. એજ હીરસૂરીશ્વરરાસમા કવિ ઋષભદાસે પોતાની નિત્ય ચર્યા લખતાં લખ્યુ છે કેઃ—

"સ્તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો,
"પુણ્ય પસર્યો દીયે બહુ સુખવાસો. ૩૨
"ગીત થુઇ નમસ્કાર બહુ કીધા,
"પુણ્ય માટે લિખી સાધને દીધા." ૩૩
[આ. કા. મ. મૌ. ૫ મુ પૃષ્ટ ૩૨૨]

આ મુજબ ૫૮ સ્તવનો, ગહન વિષયના એક એકથી ચઢિયાતા ૩૪ રાસાઓ અને કેટલાયે સ્તુતિ નમસ્કારાદિ રચવા, એ, ભગવતી શારદમાતની પરમ દયા મેળવેલા ઋષભદાસ વિના અન્ય ગૃહસ્થી કોણ કરી શકે ?

આદિમા જણાવ્યા મુજબ છૂટક છૂટક એકત્ર કરેલી સામગ્રીને ગોઠવી પ્રજા પાસે મૂકવા હુ ભાગ્યશાળી થઇ શકયો નથી તે માટે જેટલો મને ખેદ છે, તેથી વિશેષ હર્ષ પણ થાય છે. રાસાઓના પ્રખર અભ્યાસી **શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇએ** જેટલી વિશેષ હકીકત બહાર મૂકી છે તેટલી, વિશેષ પ્રયત્ને પણ, હુ

બહાર મૂકી શકું કે નહિ તે માટે મને પોતાને પણ હજુ શકાજ છે. અને તેટલાં માટેજ **શ્રીયુત મોહનલાલભાઈની** અતિ પ્રયાસે બહાર પડેલી હકીકતો જોઇ મને ખેદ કરતાં હર્ષ વધુ થાય છે. **શ્રીયુત મોહનલાલ દ. દેશાઇનો** અંતઃકરણથી જેટલો આભાર માનું અને માનીએ તેટલો ઓછોજ છે

ન્યાયનિપુણ ન્યાયાધીશ સાક્ષરરત્ન **શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીનો** ઉપોદ્ઘાત લખી આપવા બદલ ઉપકાર માનુંછું. **શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ** ઈ ન્યાયવિષયે નિપુણ ન્યાયાધીશ છે, તેટલાં જ ગુજરાતી ફારસી ભાષા સબંધમાંયે દક્ષ, વિચારશીલ, તેમ જ મનનીય અભ્યાસી છે. અને તે કારણવડે જ જેમ ન્યાય દેતી વખતે "પક્ષાપક્ષનું અવલોકન કરી શુદ્ધ ન્યાય દેવો પડે" તે પ્રમાણે અત્રે પણ તેઓશ્રીયે જૈન-જૈનેતર બેઉના ગુજરાતી સાહિત્યનો વિચાર કરીને બહુ જ સમભાવિ તુલનાત્મક દૃષ્ટિયે ઉપોદ્ઘાત યોજ્યો છે, તે માટે એઓશ્રીનો હુ અને જૈન તેમજ અજૈન ગુજરાતી સાહિત્યરસિકો જેટલો ઉપકાર સ્વીકારિયે તેટલો ઓછો જ છે.

ઉપોદ્ઘાતદ્વારા, સમભાવપણું ગુમાવી બેસનારા અને ધર્માંધે જૈનોપરત્વે દ્વેષબુદ્ધિયે યા તો અન્ય કારણે પક્ષાપક્ષે અફળાતા સાહિત્યસેવકોને, ન્યાયપન્થે વિહરવાનો ઉત્તમ માર્ગ **શ્રીયુત કૃષ્ણલાલભાઇયે** બતાવ્યો છે. તે પ્રમાણે જો જૈન, વૈષ્ણવ યા શૈવ વગેરે સમ્પ્રદાયવાળા સાહિત્યયુવકો વિચરવાનો પ્રયત્ન સેવે તો અવશ્ય ગુર્જરીભાષાનો અતિવેગે સત્ય ઉત્કર્ષ થાય એ નિઃસન્દેહ છે.

શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ભાઇયે સામાન્યતઃ કેટલાક દોષો બતાવ્યા છે તે બહુ વિચારણીય છે, તોપણ તે સબંધે થોડોક ખુલાસો કરવો ઉચિત ધારૂંછુ

(૧) "શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઇ એ કાવ્યને પણ જૈનમત સાથે
"કશો સબંધ નથી."

(૨) "આ [મારૂ ઢોલા] કાવ્ય ["જોડી જેસલમેર મઝાર."
"(કડી ૨૩૫)] જેસલમેરમા રચાયુ છે, અને તેથી
"એની ભાષા ગુજરાત કરતાં મારવાડની ભાષાને વધારે
"મળતી આવે છે લગભગ મારવાડી છે એમ કહીએ
"તો ચાલે, તો પછી ગુજરાતી ભાષાના કાવ્યમા
"એને સ્થાન આપવુ એને ગુજરાતી કાવ્ય કહેવું એ
"એક જાતનો આપણી ભાષાના ઇતિહાસ ઉપર આ-
"ઘાત કરવા જેવુ છે."

(૩) "ખરી રીતે તો આ (માધવાનળની કથા) કાવ્ય તેમજ
"બીજા કાવ્ય માટે માત્ર પાઠાતર બતાવીજ પ્રસિદ્ધ
"કર્ત્તાઓએ સતોષ માનવાનો નથી, પરતુ તેને સટીક
"બનાવવાં જોઇએ. [critically edit, કરવા
"જોઇએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઇએ. જો એ બધી
"ક્રિયાઓ તેને સબધે કરવામા આવે તોજ એ
"'મૌક્તિકોની' ઉપયોગીતા, એની કીમત, એનુ
"'પાણી' વધે. બાકી કેવળ text છાપવાથી તે
"કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય."

(૪) "ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચોપઇમા કાઇ ખાસ કાવ્યમય
"લક્ષણ જોવામા આવતુ નથી. ધર્મને અગે........
"ઇત્યાદિ."

(૧) કર્મ ભવિતવ્યતા અને સ્વભાવને માનવા છતા સાક્ષાત્-પણે શકુન શાસ્ત્ર ચોપાઇ કાવ્યને જૈનધર્મ-મત સાથે સબધ ભલે ન હોય પરતુ જૈનધર્માવલબિઓ એથી અજ્ઞાત રહી અશુભ શુકનોથી અશુભ પરિણામ પ્રાપ્ત ન કરે અને સારાસારને

સમજી, તે પ્રમાણે વર્તી સુખી રહે એવો આશય હોવાથી જૈન મુનિરાજો એના પણ પૂર્ણ અભ્યાસી હોય છે અને ઘણી વખતે તો એવા ગ્રન્થોના લેખકોયે, એવા શુભાશુભ શકુનો, મુહૂર્તો, મન્ત્રો, યન્ત્રો અને તન્ત્રો તેમ જ જ્યોતિષવિષયક વિષયોને લખતાં તેના સારાસારનો અભ્યાસ અને તે ઉપરાંત તેનો સપૂર્ણ અનુભવ કરીનેજ એવા ગ્રન્થો લખ્યા છે, જેથી સમાજને લાભ થાય. સમાજને લાભ એટલે અન્યરીત્યા કહીયે તો ધર્મ–પન્થ–દર્શન એને પણ લાભજ થાય.

(૨) મારૂઢોલા શુદ્ધ ગુજરાતી નથી એ વાત તદ્દન સાચી છે. પરતુ હમારા ગ્રન્થોદ્ધારમા સસ્કૃત પ્રાકૃતનો એક અને આવા ગૂજરાતી વગેરેનો બીજો એમ મળી બે વિભાગ કર્યા હોવાથી આવા ગ્રન્થને આવા કાવ્ય ભેળું છપાવવામા આવ્યું છે.

(૩) [માધવાનળની કથા] કાવ્ય તેમ જ બીજા કાવ્ય માટે પાઠાંતરો જ બતાવી સંતોષ માનવો જોઇયે નહિ, પરતુ લાંબા અનુભવ અને પરિશ્રમ પછી મારૂ તો એ પણ માનવુ થયું છે કે નોટ ટીપની બહુ કડાકૂટ અને બહુ લાંબો સમય ગુમાવવા કરતાં હાલ તુરતતો મૂળમાત્ર જે પ્રાપ્ત થાય તે જ પ્રસિદ્ધ નહિ કરવાથી, પ્રાચીન સાહિત્ય કે જે ઘણે સ્થળે તપાસ કરવા છતાંય જેની વિશેષ પ્રતો ઉપલબ્ધ થઇ શકતી નથી અને જે મળે છે તે પણ ખડિત, યાતો હાથમા લેતા ખડિત થઇ જાય તેવી હોય છે તેને પણ જતુ કરવા જેવુ થાય છે. જો નોટ ટીપની કડાકૂટમાં પડવામાં ન આવે તો વિશેષ સાહિત્ય જેવું મળે તેવુજ પ્રજા પાસે મૂકી શકાય અને તેટલાનુયે રક્ષણ કરી શકાય, અને તે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થઇ હજારો પ્રતિયો થયા પછી નોટ ટીપ વિશેષ શોધન–સશોધન તો જ્યારે પણ અને જેને પણ કરવુ હોય તે વખતે તેનાથી થઇ શકે. વળી નોટ ટીપાદિથી સપૂર્ણ કરવામાં ઘણોજ સમય વ્યતીત કરવો

પડે છે અને તેટલા સમયમાં માત્ર બે ચાર ગ્રન્થ વા કાવ્ય બહાર પાડી શકીયે જ્યારે મૂળ માત્ર છપાવવાથી વિશેષ બહાર પાડી શકાય એવો અમારો અનુભવ છે. તેમજ નોટ ટીપ કર્ત્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતાં બનાવવા એ ઘણી વખતે કઠિન છે અને કર્ત્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતા નોટ ટીપ કરાયા પણ હોય તોયે બધા સાક્ષરોને, અનુસરતાં છે એમ મનાવવુ એ તેથીયે વિશેષ કઠિન કામ છે.

(૪) ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચોપાઇ અને કવિવર સમયસુન્દરજી માટે કાંઇ પણ કહેવા કરતા "કવિવર સમયસુન્દર" નામનો **શ્રી મો. દ. દેશાઇના** લેખનો હવાલોજ વાચકને અર્પું છુ.

શ્રીયુત મો. દ. દેશાઇએ કર્ત્તા ભાષા, સમય આદિ વિષયો પરત્વે અતિ મહેનતે અતિ સુન્દર લખ્યું હોવાથી મારે તે સબંધે કાઇ લખવાનું રહેતુ નથી. પણ તેઓનો ઉપકાર માનવો તો અવશ્ય બાકી રહે છે જ અને તેથી તેઓશ્રીનો જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો ઓછોજ છે.

શ્રીયુત મોહનભાઇવાળા લેખોમા, તે લેખ છપાયા પછી શોધ કરતા ઉપલબ્ધ થયેલી માહિતીના આધારે, નીચે મુજબની યત્કિંચિત્ શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ અત્ર દર્શાવવી યોગ્ય લાગતા અત્ર દર્શાવુ છુ અને તે પર વાચકવૃન્દનુ લક્ષ ખેંચુ છુ.—

(૧) **પંડિત જયવિજય**વાળા લેખમા ૧૧૪ મે પાને:—

"વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપર સિદ્ધિચંદ્રગણિએ પણ ૨૨૦૦
"શ્લોકમા તે સમયમાજ-યુગમાજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ
"તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચૂરિ સહિત કાવ્યમાળાના સાતમા
"ગુચ્છકમા મુદ્રિત થયેલી છે)"

(૧) કાવ્યમાળાના સપ્તમ ગુચ્છકમા માત્ર અવચૂરિજ છપાયેલી જોવામા આવે છે. ઉપર લખેલી વૃત્તિ અંદર છપાયેલી નથી.

(૨) ૧૩૫–૩૬ મે પાને "ભાનુચન્દ્રે.....શોભન સ્તુતિ "ટીકા આદિ ગ્રન્થો રચ્યા છે."

(૨) આ ઉલ્લેખ **જૈન ગ્રન્થાવળી**ને આધારે કરાયેલો હોય તેમ લાગે છે. પરન્તુ શોભન સ્તુતિ શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી છપાતી હોવાથી **શ્રીભાનુચંદ્રવાળી** ટીકાની પ્રત મેળવવા અમદાવાદ આદિ ભંડારોમાં તપાસ કરી હતી પરંતુ કોઇ સ્થળેથી એ પ્રત અમને ઉપલબ્ધ થઈ નથી તેથી એમ અનુમાન કરાય છે કે જૈન ગ્રન્થાવળીમાં નામ નોંધવાની ભૂલ થઇ હોય. કારણ કે સિદ્ધિચન્દ્રજી વાળી ટીકાના લેખમાં ગુરૂના ઉલ્લેખમા **ભાનુચંદ્રજી**નું નામ આવે છે તે ઉપરથી જૈન ગ્રન્થાવળીકારે **ભાનુચંદ્રજી**ની ટીકા ધારી હોય પણ અમારી તપાસમાં તો માત્ર અમને સિદ્ધિચંદ્રજીવાળીજ ટીકા ઉપ-લબ્ધ થઇ છે. ગુરૂ અને શિષ્યે બેઉએ પૃથક્ પૃથક્ એકજ ગ્રન્થ ઉપર ટીકા રચી હોય અને તે પણ લગભગ એકજ સમયમા એ પણ અમારા ધારવામાં આવતુ નથી. તેમજ **ભાનુચંદ્રજી**એ રચેલા ઘણા ગ્રન્થોમાં **સિધ્ધિચંદ્રે** સહાય કરેલી હોવાથી તેમજ **સિદ્ધિચંદ્રજી**ના દરેક ગ્રન્થોમા **ભાનુચંદ્રજી** ગુરૂ હોવાથી, અરસ-પરસ બેઉના નામો બેઉએ રચેલ દરેક ગ્રન્થોમા આવે તે સ્વભાવિક છે અને તેથી પણ **જૈન ગ્રન્થાવળી**કારની, **ભાનુચદ્રજી**નુ નામ ધારી લેવાની ભૂલ થઇ હોય તો તે પે બનવા જોગ છે.

બીજી ભૂલ થવાનું એ પણ એક કારણ છે કે અમોએ અમદાવાદથી **શ્રીભાનુચંદ્ર**ની ટીકા મગાવવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે અમોને **ભાનુ-ચંદ્રજી**ના નામથી પ્રત મળી પણ તે પ્રત ઉકલીને જોતા ભાનુચંદ્રજીની નહિ પણ ભાનુચદ્રના શિષ્ય **દેવચંદ્રજી**કૃત ટીકાની પ્રત હતી. અને તેમાંએ **ભાનુચંદ્રજી**નું ગુરૂ તરીકે નામનો હોયજ તેથી પણ ભૂલ થવા પામી હોય. છેવટે એવા નિર્ણય ઉપર હું આવી શકું છું કે **શ્રીભાનુચંદ્રજી**ના બને શિષ્યરત્નોએ એટલે શ્રી

સિદ્ધિચંદ્રજીએ તથા શ્રીદેવચંદ્રજીએ બંનેએ શોભન સ્તુતિ ઉપર ટીકા રચેલી હોવાથી દેવચંદ્રજીની ટીકા યાતો સિદ્ધિચંદ્રજીની ટીકાને બદલે **શ્રીભાનુચંદ્રજી**નું નામ નોંધાઇ ગયું હોય. શ્રીભાનુચંદ્ર શિષ્ય શ્રીસિદ્ધિચંદ્રજીવાળી તથા શ્રીદેવચંદ્રજીવાળી બંનેય શિષ્યોની બંનેયે ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી છપાવવી શરૂ થએલી છે.

આટલો ઉહાપોહ કર્યાં છતાએ કદાચને જો શ્રીભાનુચંદ્રજીવાળી ટીકા કોઇ સ્થળેથી ઉપલબ્ધ થશે તો આ ફંડ તરફથી યા તે શ્રી સમિતિ તરફથી છપાવવા પ્રયત્ન સેવીશું.

(૩) એજ ૧૩૬ પાને "તેઓ–સિદ્ધિચંદ્રજી–શતાવધાની હતા "તેથી તેમને............"

(૩) સિદ્ધિચંદ્ર ગણિને, ભક્તામર સ્તોત્રની વૃત્તિમા "×कर्त्ता शतावधानानां विजेतोन्मत्तवादिनां" લખવામાં આવ્યા છે પરંતુ [1]**શોભનસ્તુતિ**ની તેમણે રચેલી ટીકામાં તેમજ [2]**કાદમ્બરી**ની ટીકા વગેરેમા "अष्टोत्तर शतावधानक" લખવામા આવ્યા છે. જે ઉપરથી તેઓ એક સો આઠ અવધાની હતા તેવુ જણાય છે. જુઓ **શોભન સ્તુતિ**ની પંક્તિઓ:—

"इति पादसाहश्रीअकब्बरसूर्यसहस्रनामाध्यापकश्रीशत्रुंजयतीर्थ-
"करमोचनाऽद्यानेकसुकृतविधायकमहामहोपाध्यायश्रीभानुचन्द्रगणि-
"शिष्याऽष्टोत्तरशतावधानप्रमुदितपादसाहश्रीअकब्बरप्रदत्तखुस्फहमा-
"पराभिधानमहोपाध्यायश्रीसिद्धिचन्द्रगणिविरचितायां शोभनस्तुति
"वृत्तौ श्रीऋषभदेवस्तुतिवृत्ति ॥ १ ॥"

×આખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળો લેખ પાનુ ૧૩૬.

૧ આ ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડશે.

૨ આ ગ્રન્થ નિર્ણય સાગરે છપાવેલો છે.

જુઓ કાદમ્બરીના અંતનો ઉલ્લેખ.—

"इति श्रीपाद् ाहश्रीअकब्बरजला ीनसूर्यसह नामाध्याप -
" श्रीशत्रुंजयतीर्थकर मोचना ने कृतविध क महोपाध्यायश्री-
" भानुचंद्रगणि तच्छिष्याऽष्टो रशतावध दितपादसाहश्री-
" अकब्बरप्रद पुस्पु (स्फु) हृदमापराभिध महोपध्यायश्रीसिद्धि-
" न्द्रगणिविरचितायां कादम्बरीटीकायामुत्तर गड टी ।समाप्ता॥"

તેમજ ભક્તામર ટીકાની એક પ્રતિ અમોએ જોઇ તેમાંએ અતમાં "अष्टो र शतावधान" લખવામાં આવ્યું છે જુઓ.—

"इति पादशाहश्रीअक्कब्बरजल्लालुदीनसूर्यसहस्त्रनामाध्यापकश्री-
"शत्रुंजयतीर्थकरमो नगोवधनिवर्तनाद्यनेकसुकृतविनिर्मापकमहोपा-
"ध्यायश्रीभानुचंद्रगणिशिष्य युम (युग) पद्ऽष्टो रशतावधान-
" साधनप्र दितप शाहश्रीअक्कब्बरजल्ला ीनपातशाहश्रीनूरदीन
"जिहांगीरप्रदत्त शुष्फहम ऽनादिरं नो द्वितीयाभिधान महोपध्याय-
' श्रीसिद्धिचंद्रगणि विरचिताभक्तामरस्तोत्रवृत्ति · स मा ॥ "

(૪) એજ ૧૩૬ મા પાને "...... ....તેથી " તેમને અકબર બાદશાહે ખુષ્ફહેમ (એટલે કે જેની બુદ્ધિ " ખુષ્ફહમ એટલે સારી છે એવુ 'સુમતિ' નામ આપ્યું હતુ."

(૪) આ શ્રીયુત મોહનલાલભાઇનું કહેવું યથાર્થ છે. પરંતુ 'ખુષ્ફહમ' શબ્દ મૂલ ફારસી અરબી ભાષાનો હોવાથી તેની શુદ્ધ જોડણી તથા અર્થ નીચે મુજબ થાય છે.

ખુશ્-(ફારસી)=સારી, ઉત્તમ, ઉમદા.

ફ્હમ્-(અરબી)=સમજ શક્તિ, બુદ્ધિ.

ખુશ્+ફ્હમ્=ખુશ્ફ્હમ્-ઉમદાબુદ્ધિ, ઉત્તમ સમજ શક્તિ, સુમતિ.
ખુશ્ફ્હમ્ શબ્દ જૂદા જૂદા ગ્રન્થોમાં નીચે પ્રમાણે લખાયો છે.
ષુષ્ફ્હમ્=ભક્તામર સ્તોત્રની વૃત્તિમા.[1]

ષુસ્ફુહમા, ષુસ્યુહદમા-શોભન સ્તુતિ કાદમ્બરી વગેરેમા.

વિશેષમાં કવિવર **સમયસુન્દરજીના** લેખમાં પાને ૩૦થી ૩૪ સૂધીમા તથા પાને ૧૦૬/૭મા પૂરવણીમા શ્રીસમયસુન્દરની સસ્કૃત ભાષાની કૃતિયો આપવામાં આવેલી છે, તેની અંદર એજ કવીશ્વરે રચેલી ઋષભ-ભક્તામરની કૃતિનો વધારો દેખાડતાં આનદ થાય છે કેમકે કવિવર સમયસુન્દરકૃત ઋષભ-ભક્તામર કાવ્ય અમોને પ્રાપ્ત થયુ છે અને તે શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી છપાઇ બહાર પડનાર છે.

સર્વ કાવ્યોની પ્રતો, શ્રીમદ્ સૂરીશ્વર **શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરિના** શિષ્યરત્ન મુનિરાજ **શ્રીરિદ્ધિવિજય**, તત્શિષ્ય **મુનિરાજ શ્રી-સપતવિજયજીએ** મેળવી હતી અને તેઓશ્રીએ આ મૌક્તિકનુ સંશોધન કાર્ય કર્યું હતુ જે બદલ તેઓશ્રીનો પણ અંતઃકરણથી ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક જોડે શ્રીયુત ચિ. ડા દલાલનુ નામ જોડવામાં આવ્યુ છે. તેઓનુ અગ્રેજી ગુજરાતી ચરિત્ર છાપવાની પરવાનગી આપવા માટે તથા વડોદરાની સેટ્રલ લાયબ્રેરીમાંથી બ્લોક આ-પવા માટે લાગતા વળગતાઓનો અતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકમા કવિવર સમયસુંદરજીના સ્વહસ્તે લખાયેલા '**શત્રુંજય મંડન-શ્રી આદિનાથસ્તવનનાં** બે બ્લોક આપ્યા

---

१ दधान' पुष्फहमिति बिरुद शाहिनार्पितं ॥
આખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળા લેખનું પાનુ ૧૩૬ મુ.

છે સદર્હુ મૂલ પ્રત આપવા માટે પંડિતવર્ય **લાલચંદ ભગવાનદાસ** ગાધીના ઋણી છીએ.

શત્રુંજય મડન–શ્રી આદિનાથસ્તવન અર્થાત્ આલોચના-સ્તવનના બે શ્લોક આપવામાં આવ્યા છે તે કવિવર સમયસુન્દર-ગણિના પોતાના હસ્તાક્ષરોમા છે, અને બે શ્લોકમા પૂર્ણ થાય છે. એ સ્તવન બહુધા કોઇ સ્થલે પ્રસિદ્ધ થયેલું જોવામાં આવ્યું નથી જેથી આખુ સ્તવન મૂલભાષામાંજ અત્રે આપવું ઉચિત ધારૂ છું—

॥ऐं० ॥ ीगुरुभ्योनमः ॥

બે કર જોડી વીનવુજી, સુણિ સામી સુવિદીત;
કુડ કપટ મૂંકી કરીજી, વાત કહુ *આંપ વીત.— ૧
કૃપાનાથ! મુઝ વીનતી અવધારિ!
તુ સમરથ ત્રિભુવન ધણીજી, મુઝનઇ દુતર તારી,
કૃપાનાથ! મુઝ વીનતી અવધારિ. ૧

ભવસાયર ભમતા થકાજી, દીઠા દુખ અનત,
ભાગસયોગ[1] તુ ભેટીયઉ[2]જી, ભયભજણ ભગવત. કૃ૦ ૨
જે દુખ ભાંજઇ *આંપણુજી, તેહનઇ કહિયઇ દુખ,
પરદુખ ભાજણ તુ સુણ્યઉ[3]જી, સેવકનઇ દ્યઇ સુખ. કૃ૦ ૩
આલોયણ લીધા પખી[4]જી, જીવ રુલઇ સંસારિ;
રુપી લખ(મ)ણા[5] માસતીજી, એહ સુણ્યઉ અધિકાર. કૃ૦ ૪

---

૧ ભાગ્યસંયોગે. ૨ ભેટીયો. ૩ સુણ્યો. ૪ પખીજી–વિના. આલોયન લીધા વિના. ૫. લક્ષ્મણા બાળથી રાડેલી બ્રહ્મચારિણી સાધ્વી અતિ તપ કરવા છતાં પણ અતિચારની આલોયણ ન કરવાથી અનત ચોવીશી ભમી.

* આપ આપણું. પ્રતિમા દરેક સ્થળે આપ, આપણુ, આપણામાં 'આં' છે. આ ઉપર અનુસ્વાર કરેલો છે.

દુસમ[1] કાલિઇ[2] દોહિલઉજી, સુધઉ[3] ગુરૂ સંજોગ;
પરમારથ પ્રીછઇ[4] નહીજી, ગડરી[5] પ્રવાહઇ લોગ[6]. કૃ૦ ૫
તિણ તુઝ આગલિ આપણાજી, પાપ આલોઉ આજ !
માબાપ આગલિ બોલતાંજી, બાલક કેહી લાજ ! કૃ૦ ૬
જિનધર્મ જિનધર્મ સહુ કહઇજી, થાપઇ આપણી વાત;
સામાચારી[7] જૂજુઇજી[8], સાસઇ પડ્યુ મિથ્યાત ! કૃ૦ ૭
જાણઅજાણ પણઇ[9] કરીજી, બોલ્યા ઉત્સુત્ર[10] બોલ;
રતને[11] કાગ ઉડાવતાજી, હારયઉ[12], જનમ નિટોલ. કૃ૦ ૮
ભગવત ભાષ્યઉં[13] તે કિહાજી, કિહાં મુઝ કરણી એહ!
ગજપાપર[14] પર[15] કિમ સહઇજી, સબલ વિમાસણ તેહ. કૃ૦ ૯
આપ પરૂપુ ડા[16] કરૂજી, જાણઇ લોગ મહાત[17];
પણિ ન કરૂ પરમાદીઉજી, માસાહસ[18] દૃષ્ટાંત. કૃ૦ ૧૦
કાલ અનતઇ મઇ લહ્યાજી, તીન રતન શ્રીકાર
પણિ પરમાદિઈ પાડીયાજી, કિહા જઈ કરૂય પોકાર. કૃ૦ ૧૧
જાણુ ઉત્કૃષ્ટી કરૂજી, ઉદ્યત કરૂંય વિહાર,
ધીરજ જીવ ધરઇ નહીજી, પોતઇ બહુ સસાર ! કૃ૦ ૧૨

---

૧ દુ:ખમ કાલમા. ૨ દોહિલો ૩ સુધો. ૪ જાણે નહિ. ૫ મેંઢા. જેમકે ગાડરીયો પ્રવાહ. ૬ લોકો. ૭ ક્રીયા વિધિ ૮ જુદા જુદા પ્રકારની. મિથ્યાત્વનો સંશય થયો કે કઇ સામાચારી સમ્યકત્વની અને કઇ મિથ્યાત્વની. ૯ પણે. ૧૦ ઉત્સૂત્ર સિદ્ધાત વિરૂદ્ધ ૧૧ રત્નોવડે. ૧૨ હાર્યો. ૧૩ ભાષ્યું—ભાખ્યુ. ભગવતે કહ્યુ તે. ૧૪ હાથીની પાખર ૧૫ ખર—ગધેડો. ૧૬ ડા આ પ્રમાણે અવગ્રહ ચિહ્ન મૂળ પ્રતિમા કરેલુ છે. એ ચિહ્ન આ શબ્દને માટે છે. એટલે આકરૂજી જોઇએ. અર્થાત્ હે ભગવત આપે ઉત્સર્ગનો આકરો માર્ગ પ્રરૂપેલો છે. ૧૭. મહત—વૈરાગી. ૧૮ ઉપદેશમાળામા માસાહસ પંખીનુ દૃષ્ટાંત છે. પોતે સિંહની દાઢમાથી માસ ખાય અને વૃક્ષ ઉપર બેસી ઉપદેશ દે કે સાહસ મ કરો.

સહજ પડ્યઉ મુઝ આંપણીજી, ન ગમઇ ભુડી વાત;
પરનિંદા કરતાં થકાંજી, જાયઇ દિન નઇ રાતિ. કૂ૦ ૧૩
કિરિયા કરતા દોહિલીજી, આલસ આંણઇ જીવ;
ધરમપષી ધંધઇ પડ્યઉજી, નરગઇં કરિસ્યઈ રીવ. કૂ૦ ૧૪
[1]અણહુતાં ગુણ કો કહઇજી, તઉ[2] હરપૂં નિસદીસ;
કો હિત[3]સીષ ભલી કહઇજી, તઉ મનિ આણું રીસ. કૂ૦ ૧૫
[4]વાદભણી વિદ્યા ભણીજી, પરરંજણ ઉપદેસ!
મન સંવેગ [5]ધર્યઉ નહીજી, કિમ સસાર તરેસિ! કૂ૦ ૧૬
સૂત્ર સિદ્ધાંત વષાણતાંજી, સુણતાં કરમ વિ[6]વાગ;
[7]ખિણ ઇક મનમાંહિ ઉપજઇજી, મુઝ મરકટ વઇરાગ. કૂ૦ ૧૭
ત્રિવિધ (૨) કરી ઉચરુંજી, ભગવંત! તુમ્હ હજૂરિ;
વારવાર ભાંજુ વલીજી, છૂટક[8] બારઉ દુરિ. કૂ૦ ૧૮
આંપ કાજિ સુષ રાચતઇજી, કીધી આરંભ કોડિ;
જયણા ન કરી જીવનીજી, દેવદયા પર છોડિ. કૂ૦ ૧૯
વચન દોષ વ્યાપક કહ્યાજી [9]દાખ્યા અનરથ દડ;
કુડ કઉં બહુ કેલવીજી, વ્રત કીધઉ સતષ[10]ડ. કૂ૦ ૨૦
[11]અણ દીધું લીજઇ [12]ત્રિણુંજી, [13]તઉહિ અદત્તાદાન;
તે દુષણ લાગાં ઘણાંજી, ગિણતા નાવઇ ગાન. કૂ૦ ૨૧

---

૧ ન હોય એવા મારા ગુણો. ૨ તો. ૩ હિતશિખ. ૪ વાદ માટે. ૫ ધર્યો. ૬ કર્મ વિપાક. ૭ ક્ષિણ એક. ૮ છૂટકબારો. ૯ દાખ્યા, દાખવ્યા, બતાવ્યા. ૧૦ ખંડ. ૧૧ આપ્યા વિના. ૧૨ તણખલું. ૧૩ તોયે. તણખલું પણ આપ્યા વિના લેવામાં આવે તો તે અદત્તદાન ગણાય છે.

ચચલ જીવ રહઈ નહીજી, રાચઈ રમણી રૂપ;
કામવિટંબણ સી કહુંજી, તુ જાણઇ તે સરૂપ. કૃ૦ ૨૨

માયા મમતામઇ પડયઉજી, કીધઉ અધિકઉ લોભ;
[1]પરિગહ મેલ્યઉ કારિમઉજી, ન ચડી સયમ સોભ. કૃ૦ ૨૩

લાગા મુઝનઇ લાલચઇજી, રાત્રી ભોજન દોષ;
મઇ મન મૂંકયઉ મોકલઉજી, ન ધર્યો ધરમ સતોષ. કૃ૦ ૨૪

[2]ઇણ ભવિ પરભવિ દુહવ્યાજી, જીવ ચઉરાસી [3]લાખ;
તે મુઝ મિચ્છામિ દુક્કડઉંજી, ભગવત ! તોરી [4]સાખિ. કૃ૦ ૨૫

કરમાદાન પનર કહ્યાજી, પ્રગટ અઢારહ પાપ,
જે [5]મઇ સેવ્યા તે હવઇજી, [6]બગસિ (૨) માયબાપ. કૃ૦ ૨૬

મુઝ આધાર [7]છઇ એતલઉજી, સરદહણા છઇ સૂંધ;
જિનધર્મ મીઠઉ મનિ ગમઇજી, જિમ સાકરસું દુધ. કૃ૦ ૨૭

રિષભદેવ તુ રાજીયઉજી, સેત્રુંજે ગિરિ સિંણગાર,
પાપ આલોઆ આપણાજી, કરિ પ્રભુ ! મોરી સાર. કૃ૦ ૨૮

મર્મ એહ જિનધર્મનઉજી, પાપ આલોયા જાઇ;
મનસુ મિચ્છામિ દુક્કડઉંજી, દેતાં દુરિ પુલાઇ. કૃ૦ ૨૯

---

૧ પરિગ્રહ મેલ્યો કારમોજી. ૨ ઇહ. આ ભવે. ૩ ચોરયાસી લાખ.જીવાયોનિ. ૪ સાખે. તારી સાક્ષીયે. ૫ મેં, મ્હેં. ૬ બક્ષ બક્ષ ? માફ કર માફ કર. ૭ છે એટલોજી.

તું ગતિ તું મતિ તું ધણીજી, તું સાહિબ તું દેવ !
આણ ધરું સિરિ તાહરીજી, ભવિ (૨) તોરી સેવ. કૃ૦ ૩૦

કલસ.

ઇમ ચડિય સેત્રુંજ ચરણ ભેટ્યા નાભિનંદન જિણતણા,
કર જોડિ આદિ જિણંદ આગઈ પાપ આલોયાં આપણાં;
જિણચંદસૂર સૂરીસ સદ્‌ગુરુ પ્રથમ સિષ્ય સુજસ ઘણઉ,
ગણિ **સકલચંદ** સુસીસ વાચક **સમયસુંદર** ગુણ ભણઇ. ૩૧

ઇતિ શ્રી સેત્રુંજય મંડણ શ્રીઆદિનાથસ્તવનં સમાપ્તં.
સંવત્ સોલ[1] ૯૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને
લિષિતં સ્વયમેવ.



અમારા તરફથી અત્યાર સૂધીમાં સસ્કૃત, માગધી, અગ્રેજી અને આવા કાવ્યોના ગૂજરાતી ગ્રન્થો પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, કે જે પ્રયાસવડે આ ગ્રન્થને અમો તરફથી બહાર પડતા ગ્રન્થોમાં "**ગ્રન્થાંક ૬૬**" (જૈન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે ગ્રન્થાંક ૭ મા) તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

અત્રે ફંડનો ટુંક ઇતિહાસ આપવો એ અયોગ્ય લેખાશે નહિ. મર્હૂમ **શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ઝવેરીએ**, કે જેમની સ્મૃતિને અર્થે ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે, તેમણે પોતાના વીલમા

૧-૧૬૯૯. વિશેષ માટે જુઓ આમાજ કવિવર સમયસુન્દરનો વિસ્તૃત લેખ પાનું ૪૬-૪૭ અને ૯૩.

રૂા. ૪૫૦૦૦) ની રકમ, બીજી રૂા. ૫૫૦૦૦) ની અન્ય શુભમાર્ગે ખરચવા કાઢેલી રકમો સાથે કાઢી હતી. આ રકમમાં તેમના સુ-પુત્ર **શા. ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી** તરફથી મર્હૂમની યાદગિરી માટે શુભકાર્યમાં ખરચવા કાઢેલ રૂા. ૨૫૦૦૦) ની રકમ ઉમેરાઇ. ૧૦૦૮ **શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરની** સલાહ અને ઉપદેશથી તથા **શા. ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરીની** સમ્મતિથી, આ રકમોને એકઠી કરી મર્હુમની યાદગિરી માટે આ ટ્રસ્ટ સને ૧૯૦૯ મા સ્થાપ્યું. તેમજ યોગ્ય વ્યવસ્થા જળવાઇ રહેવા માટે ટ્રસ્ટીઓ નીમી ટ્રસ્ટડીડ કરાવવામાં પણ આવ્યું. મર્હુમ શેઠની દીકરી તે મર્હુમ **શા. મૂળચંદ નગીન-દાસની** વિધવા મર્હૂમ **બાઇ વીજકોરની** આશરે રૂા. ૨૫૦૦૦) ની રકમ તેમના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી મળવાથી, તથા મર્હૂમ શેઠના ભત્રીજા અને આ ફંડના એક મુખ્ય ટ્રસ્ટી મર્હૂમ **શેઠ નગીન-ભાઈ** ઘેલાભાઇ જવેરીના વીલની રૂએ રૂા. ૨૦૦૦) ની રકમ વધવાથી ફંડ રૂા. ૧૦૦૦૦૦) ના આશરાનું થવા ગયું છે. ફંડનો આંતરિય ભાવ " જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક સાહિત્યની " જેવું કે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં " લખાયેલાં વંચાયેલા પ્રાચીન પુસ્તકો, કાવ્યો, નિબંધો, લેખો " વગેરેની જાળવણી, ખીલવણી અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનો છે. "

આગમોદ્ધારક, આગમવાચનાદાતા, સાક્ષરશિરોમણિ આચાર્ય મહારાજ **શ્રી આનંદસાગર-સૂરીશ્વરના** ઉપદેશથી આ ફંડની સ્થાપના થએલી હોવાથી તેમનું નામ ચિરંજીવ રહે એવા ઇરાદાસહ આવા કાવ્યોના સંગ્રહનું નામ **" શ્રી આનન્દ કાવ્ય મહોદધિ "** રાખવામાં આવ્યુ છે.

મર્હૂમ શેઠ નગીનભાઈના સં. ૧૯૭૮ ના કારતક વદ ૫ ને રવિવાર તારીખ ૨૦ નવેંબર સને ૧૯૨૧ ના દિનના ૭. વર્ષ

૪૫ ના થયેલા અકાળ મૃત્યુથી આ ફંડના સર્વ કાર્યનો ભાર અમારા શિરે પડવાથી જોઇયે એટલા પ્રમાણમાં કાર્ય થઇ શકતુ નથી. શેઠ નગીનભાઇ ફંડની ૧૦/૧૧ વર્ષની કારકીર્દીમાં ૫૬ અંકો બહાર પાડવાને ભાગ્યશાળી નિવડયા હતા. જ્યારે અમો તે પછીના છેલ્લા ૫ વર્ષમાં માત્ર ૧૦ અંકોજ બહાર પાડી શકયા છીયે. શેઠ નગીનભાઈના આત્માને પરમાત્મા પરમ શાંતિ બક્ષે એવુ ઇચ્છીએ છીએ.

શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ જેઓ સને ૧૯૧૬ માં ટ્રસ્ટીપણાથી મુક્ત થયા હતા તેથી અને શેઠ **નગીનભાઇ ઘેલાભાઇના** અવસાનથી ખાલી પડેલી બે જગ્યાઓએ આ વર્ષમાં **શેઠ અમરચંદ કલ્યાણચંદ** જવેરી અને **શેઠ નેમચંદ અભેચંદ** જવેરીની નિમણુક કરવામાં આવી છે.

અંતમાં એટલું ઇચ્છી અવતરણિકાથી વિરમીશું કે આ અમારો પ્રયાસ સર્વે સાહિત્યપ્રેમી જનોને પ્રિયકર થઇ સુન્દર સુરસ ફળ આપનારો થઇ પડો. આવા પ્રયાસને જો પ્રજા તરફથી સારૂ સન્માન મળશે તો આશા છે કે ભવિષ્યમાં ઘણા મૌક્તિકો પ્રજા પાસે મુકવા અમો અમારાથી બનતુ કરી શકીશું.

૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર,
મુંબાઈ. તા. ૩-૧૧-૧૯૨૬.
ધનતેરસ સં૦ ૧૯૮૨.

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી
હું અને બીજા ટ્રસ્ટીઓ.



શેઠ ઘેલાભાઇ લાલભાઇ જવેરી
કેશર–બરાસ ફંડ.



આ થકી હિન્દુસ્તાનના તમામ શ્વેતામ્બર મૂત્તિપૂજક સંઘને જણાવવામાં આવે છે કે, જે જે ગામનાં શ્વેતામ્બર મન્દિરોમાં કેશર-બરાસની અગવડ હોય; તે મન્દિરોને માટે હમારી પાસેથી નીચે જણાવેલ શીરનામાથી કેશર-બરાસ ભેટ મંગાવી લેવા. મેહેરબાની કરી કોઇએ ટપાલ અગર બીજે રસ્તે મંગાવવા તસ્દિ લેવી નહીં પરન્તુ નીચલે ઠેકાણેથી લઇ જવા અથવા મુંબાઇમાં ઓળખાણવાળા દ્વારા મંગાવી લેવા બંદોબસ્ત કરવો.

સર્વે સાધુસુનિરાજોને વિનંતીસહિત વિદિત કરવાનું કે, આપશ્રીઓના વિહારમાં જે જે ગામના મન્દિરોમાં કેશર-બરાશની અગવડ જણાતી હોય તે તે જગ્યાએ નીચલે ઠેકાણેથી કેશર-બરાસ ભેટ મંગાવવાનો ઉપદેશ કરવા તસ્દિ લેવી.

શિરનામુ.

શા. નગીનભાઇ ઘેલાભાઇ જવેરી.

૧૬-૧૮ ત્રીજો ભોયવાડો, ભૂલેશ્વર—મુંબાઇ. નં. ૨.



શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર.

— ✤ —

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડારમાંથી લખેલા તથા છાપેલા ગ્રંથો શહેરમાં તથા બહારગામ ભંડારના નિયમ મુજબ વાંચવા માટે આપવામાં આવેછે તથા નીચેના ગ્રંથો વેચાતા મળે છે.

રૂ. નામ વિગેરે,

૪) વ્યવહારસૂત્ર સટીક ભાગ ૧–૨ જો.

૪) દશવૈકાલિકસૂત્ર સટીક

૨। દ્વાદશપર્વ–કથા સંગ્રહ

૧॥ સૂયગડાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો

૧॥ ,, ,, ,, ૨ જો

૨) આવશ્યક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો

૮) આચારાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧–૨–૩–૪–૫

(દરેકના રૂ. બે. પેહેલો ભાગ ખલાસ)

૧॥ દશવૈકાલિક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૨ જો

૧॥ ,, ,, ,, ભાગ ૩–૪ થો

મળવાના ઠેકાણાં

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર ગોપીપુરા સુરત.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન ધર્મશાળા–ગોપીપુરા, સુરત.

શ્રી જીનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડારના પુસ્તકો.

	રૂ.
ગણધર સાર્ધસટક	૧)
પ્રાકૃત વ્યાકરણ	૧)
સંદેહ દોલાવલી	૨)
પંચલીંગી	૨ાા
સંવેગરંસાલા પ્ર ભા.	૨ાા
ચૈત્યવંદનકુલક વૃત્તિ	૨ા
પ્રશ્નોત્તરસાર્ધસટક	૧)
વિશેષસટક	૦ાા
દીવાલી કલ્પ	૦ાા
જયતિહુઅણ વૃત્તિ	૦ા
પંચપ્રતિક્રમણ	૧)
શ્રાવકનિત્યકૃત્ય	૧)
દાદાસાહેબનું ચરિત્ર	૧ાા
દાદાસાહેબની પુજા	૦)=
દાદાસાહેબની છબી	૧)
પર્યુષણા સ્તવન	૦ાા

કલ્પસૂત્ર ભાષાંતર આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.
બૃહતસ્તવનાવલી આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.

બૃહત્ પર્યુષણા નિર્ણય
દેવદ્રવ્ય નર્ણય.
અનુયોગદ્વારસુત્ર ભેટ.
} ભેટ

શ્રી જીનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર.

ઠે. શીતલવાડી ઉપાશ્રય, ગોપીપુરા-સુરત.

ला म गांधी

॥ए६०॥श्रीगुरुभ्योनमः॥विमलगिरिवरकुंजी॥सुखिसामी सुविदात॥कमकपटमुकीकराजी॥वातकजत्रापवात॥२॥
रूपानाथमुजवानतीअवधारि॥ऊसमरथत्रिभुवनधणाजी॥मुजनइउतरतारि॥१॥रूण॥नवसायरभमताथकाजी
दीगहरवअनंत॥नागसयोगउलेदीयइजी॥नयलनणतगवत॥२॥रूण॥जेकरलाजइजाप्रणजी॥तेतनइकहि
यइडरक॥परडरलाजणउसुणइजी॥सेवकनइछइसुरक॥३॥रूण॥आलोयणलाधगपथाजी॥जीवरूलइसमा
रि॥रूपालषणामासतीजी॥एहसुणपजअधिकार॥४॥रूण॥तिणउजआगलिश्रापणाजी॥पापआलोउंजी॥मावापआ
मारघणीबहनरहजी॥गरावचालइलोग॥५॥रूण॥जिनधर्मजिनधर्मसकरइजी॥थापइआपणीवात॥सामाचारी
गलिबोलताजी॥बालककेरा ॥जि॥६॥रूण॥जाणअजाणपणइकराजी॥बोल्याउसुत्रबोल॥रतनेकागउडावताजी
जूडुइजी॥सांसइपडुयमिथ्यात॥७॥रूण॥जावततनाप्डुतेकिहजी॥किणमुजकरणाएह॥गजपाषरषरकिमसहइजी
हास्यजनमनिटोल॥८॥रूण॥आवततनाप्डुतेकिहजी॥जाणइलोगमरात॥पणिनकरूपरमादीउजी॥मासाहस
सबलरविमासणतेह॥९॥रूण॥आपपरूपुकरूजी॥जाणइलोगमरात॥पणिपरमादिइपाडयाजी॥किहजइकि
इशांत॥१०॥रूण॥कालअनंतइमइंलह्याजी॥तीनरतनश्रीकार॥पणिपरमादिइपाडियाजी॥पोतइबअसंसार॥११
रूयपोकार॥११॥रूण॥जांणुंउतरइथीकरूजी॥उद्यतकरूयविहार॥धीरजजीवधरइजी॥पोतइबअसंसार॥१२
॥रूण॥सहजपडउमुझआपणाजी॥नगमइछइभावात॥परनिंदाकरताथकाजी॥जायइदिनइरराति॥१३॥रू
ण॥किरियाकरताधिरहिलाजी॥आलसआणइजीव॥धरमपखीध इपमउजी॥नरगइकरिस्यइरीव॥१४
॥रूण॥अणकुताउणकोकहइजी॥तउहइषूनिसदास॥कोहितसा घसुलाकहइजी॥तउमननेआणुंरास
॥१५॥रूण॥वादतणविद्याभणाजी॥पररजणउपदेस॥मनसवेगधरयुउजी॥किमससारतरेसि॥१६॥रू
ण॥सूत्रसिद्धातवषाणताजी॥सुणताकरमविवाण॥बिणइकमनमाहिउपजइजी॥मूढमरकवइराग॥१७

1. રાસકાર શ્રીમાન્ સમયસુન્દરગણિના પોતાના હસ્તાક્ષરનો નમૂનો.
શત્રુંજય મંડણ આદિનાથસ્તવન (ગૂજરાતી). મૂલ પતનુ કદ "$9\frac{3}{4}$" x "$4\frac{1}{4}$"

પાનુ ૨. રાસકાર શ્રીમાન્ સમયસુન્દરગણિના પોતાના હસ્તાક્ષરનો નમૂનો.
શત્રુંજય મંડણ આદિનાથસ્તવન (ગુજરાતી). લખ્યારચ્યા સં. ૧૬૯૯

Lakshmi Art, Bombay 8

કવિવર સમયસુન્દર



(ભાવનગરમાં ભરાએલી ૭ મી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ માટે લખાએલો નિબંધ.)

[लेखकः श्रीयुत मोहनलाल दलीचंद देशाई, बी. ए. एल्.एल्. बी.; हाइकॉर्ट वकील मुंबइ.]

જૈન સાધુઓ ભારતની એક ધાર્મિક સંસ્થા છે અને પોતાના આચાર-નિયમ પ્રમાણે શ્રમણશીલ-પરિવ્રાજક છે. એક વર્ષમાં એકી સાથે ચાતુર્માસ એક સ્થળે ગાળવું તેમને અપરિહાર્ય છે, જ્યારે બાકીના આઠ માસમાં એક ગામથી બીજા ગામ અપ્રતિહત વિહાર કરી દરેક સ્થલે ઉપદેશ આપતા રહી તેઓ વિહાર કર્યે જાય છે. લગભગ પચીસસો વર્ષ પહેલાં થયેલા ધર્મસંસ્થાપક શ્રી મહાવીરના અનુયાયી જૈન શ્રમણોની સંસ્કૃતિ સમયધર્મ પ્રમાણે અનેક ઉદય અને અસ્તના હિંડોલે હીંચીને હજુ સુધી પણ અખંડપણે ચાલી આવી છે. તે શ્રમણ-પંથે સ્થાપેલા દયા ધર્મની અસરથી ભારતમાં હિંસક યજ્ઞયાગ બંધ પડ્યા એટલું જ નહિ પણ જાતિભેદના જુલમને ઘણા સૈકાઓ સુધી વિશેષ અવકાશ મળ્યો નહિ. વિશેષમાં કાવ્ય, નાટક, કથા-ભાષા વગેરે સાહિત્ય પ્રદેશમાં પણ તે શ્રમણોએ દરેક શતકમાં-દરેક યુગમાં અન્ય પંથોની સાથે સાથે પ્રબળ ફાળો આપ્યો છે, અને એ સત્યની પ્રતીતિ તેના સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે અતિ સ્પષ્ટ રીતે અને જરૂર થશે.

સંસારની ઉપાધિઓના બંધનથી મુક્ત એવા નિર્બંધ પંખીઓ પેઠે વિચરતા માત્ર ધર્મપરાયણ જીવન ગાળવા નિર્માયેલા સાધુઓના

સૂર વિશ્વબંધુભાવનાં, પ્રભુભક્તિનાં, અને નીતિના ઉપદેશનાં ગીતો ગાવામાં જ નીકળી શકે પોતપોતાના જમાનાની ભાવનાઓને વ્યક્ત કરવી, પોતાના સમયના જૂદા જૂદા આદર્શોને અને નોખા નોખા વહેતા લાગણી-પ્રવાહોને એકત્ર કરી પયગમ્બરી વાણીમાં તેનું ઉદ્બોધન કરવું એ કવિઓનું કર્તવ્ય છે. સામાન્ય લોકોના દિલમાં જે સુન્દર ભાવો જાગે-પણ જે સમજવાની કે સમજાવવાની તેમનામાં તાકાત નથી-તેમને ભાષા આપવી, તેમને અમર વાણીમાં વ્યક્ત કરવા એ કવિઓનું કાર્ય છે. નિર્બંધ પંખીઓમાં કોકિલા જેવું ભ્રમણશાલી પંખી ભાગ્યેજ જોવામાં આવશે. આવા કવિપરભૃતો જૈન સાધુઓએ પ્રાન્ત પ્રાન્ત અને દેશદેશ વિહાર કરી પોતાના કાવ્યનો ટહુકો લોકોને સંભળાવ્યો છે. આ પૈકી એક કવિપરભૃતનો પરિચય કરાવવાની આ નિબંધની ઉમેદ છે.

તેમનું નામ કવિવર સમયસુન્દર. તેમનો કાલ વિક્રમનો સત્તરમો શતાબ્દિ છે. તેમને સંવત્ ૧૬૪૯ માં વાચનાચાર્ય-ઉપાધ્યાય પદ લાહોરમાં મળ્યું હતું અને પ્રથમનો ગ્રંથ 'ભાવશતક' સં૦ ૧૬૪૧ માં રચેલો મળી આવે છે, તેથી તે વખતે તેમની ઉમર ૨૧ વર્ષની ગણીએ તો તેમનો જન્મ સં૦ ૧૬૨૦ માં મૂકી શકાય કે જે વખતે તેમના દીક્ષાગુરૂ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના દીક્ષા ગુરૂ જિનચંદ્રસૂરિને સૂરિપદ (૧૭ વર્ષની વયે, મળ્યા સંવત્ ૧૬૧૨) મળ્યાને આઠ વર્ષ થઇ ગયાં હતાં. તેમનો છેલ્લો ગ્રંથ સં૦ ૧૭૦૦ નો 'દ્રુપદી સંબંધ' મળી આવે છે તેથી .તેઓ સ૦ ૧૬૨૦ થી ૧૭૦૦ સુધી-૮૦ વર્ષ જેટલું જીવન ગાળી શક્યા હતા એ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે

તત્કાલીન સ્થિતિ.

ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા આવતા. એ વિખવાદ સત્તરમા શતકના પૂર્વાર્દ્ધમાં

વધી પડ્યો હતો. શ્વેતામ્બરો અને દિગંબરો વચ્ચેનો વિરોધ તો બહુ જૂનો હતો પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધરાજના દરબારમાં વાદિદેવ નામના શ્વેતામ્બર સૂરિએ કુમુદચંદ્ર નામના દિગમ્બરાચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવી દિગમ્બરોને ગૂજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા-તે પછી એ બંનેનાં કાર્ય કરવાનાં ક્ષેત્રો બહુધા જૂદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોળો પડી ગયો હતો. પણ બીજી બાજુએ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકમાંથી જુદા પડી લુંકામત અને બીજામત નીકળ્યા પછી તેમની સાથેનો વિરોધ પ્રબળ થઇ પડ્યો હતો શ્વેતામ્બર મતના ખરતર અને તપગચ્છ વચ્ચેની મતામતી પણ પ્રબળ થઇ પડી હતી અને તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયજી નામના તપગચ્છીય વિદ્વાન્-પણ-ઉગ્રસ્વભાવી સાધુએ કુમતિકંદકુદ્દાલ (યાને પ્રવચન પરીક્ષા) નામનો ગ્રંથ બનાવી તપગચ્છ સિવાયના અન્ય સર્વ ગચ્છ અને મત સામે અનેક આક્ષેપો મૂકયા. આથી તે સર્વ મતો ખળભળી ઉઠ્યા; અને તેનું જો સમાધાન ન થાય તો આખા જૈન સમાજમાં દાવાનળ અગ્નિ પ્રકટે આ માટે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર રહી શકાય નહિ તેથી તપગચ્છાચાર્ય વિજયદાન સૂરિએ ઉપરોક્ત ગ્રંથ પાણીમાં બોળાવી દીધો અને તેને અપ્રમાણ ઠેરવ્યો. તેમણે જાહેરનામું કાઢી 'સાત બોલ'ની આજ્ઞા કાઢી એક બીજા મતવાળાને વાદ-વિવાદની અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા. પણ આટલાથી વિરોધ જોઇએ તેવો ન શમ્યો ત્યારે વિજયદાન સૂરિ પછી આચાર્ય હીરવિજય સૂરિએ ઉક્ત 'સાત બોલ' પર વિવરણ કરી 'બાર બોલ' એ નામની બાર આજ્ઞાઓ જાહેર કરી હતી સ૦ ૧૬૪૬. આથી જૈન સમાજમાં ઘણી શાન્તિ આવી, અને ખરતર ગચ્છના અને તપગચ્છના આચાર્યો એક બીજાની નિન્દામાં ન ઉતરતાં જૈન ધર્મનો પ્રભાવ અન્ય સમાજમાં અને રાજદ્વારમાં પાડવા માટે પ્રયત્નશીલ થયા.

વિક્રમનો સત્તરમો સૈકો જૈનો માટે ઘણો પ્રતાપી હતો. તે સદીમાં

મહાન્ મોગલ સમ્રાટ અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાં (સં૦ ૧૬૧૨ થી સં૦ ૧૭૧૪) એ ત્રણ શહેનશાહોએ સમગ્ર ભારતવર્ષમાં રાજ્ય સત્તા જમાવી રાખી લોકોમાં આબાદી અને શાન્તિથી સ્થિરતા કરી. અકબરે સં૦ ૧૬૬૪ માં ચિતોડ, ૧૬૨૫ માં રણથંભોર અને કલંજરના કિલ્લા જીતી લીધા અને સં૦ ૧૬૨૯ માં અમદાવાદમાં પોતાનો વાવટો ફરકાવ્યો પછી વડોદરા, ચાંપાનેર, સુરત એ સત્રળો મિર્ઝાઓએ કબ્જે કરેલો મુલક તેઓને હાંકી મેલી, પોતાના રાજ્ય તળે મૂકી અકબર આગ્રે આવ્યો. ત્યાર પછીના ત્રણ વર્ષમાં બિહાર અને બંગાલા હાથ કર્યાં. સામાન્યે સર્વ સ્થળે શાંતિ પ્રસારી. આ સૈકામાં શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને સ્વભાષા–લોક ભાષામાં સાહિત્ય વિશેષ વિશેષ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા તપગચ્છીય પ્રભાવક મહાપુરૂષ હીરવિજય સૂરિએ તથા તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શાતિચંદ્ર આદિએ ખરતરગચ્છીય જિનચંદ્ર સૂરિએ, અને નાગપુર (? વૃદ્ધ) તપગચ્છીય પદ્મસુંદર ઉપાધ્યાયે અકબર બાદશાહને જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી તેની તેના પ્રત્યે સદ્‌ભાવના ખેંચી અનેક જૈન તીર્થ સંબંધી ફરમાનો, જીવ–વધ–બંધની આજ્ઞાઓ અને પુસ્તકો, સ્થાન વગેરેનાં ઇનામો પ્રાપ્ત કર્યાં. જહાંગીરે ત૦ વિજયસેન સૂરિને અને ખ૦ જિનસિંહ સૂરિને મોટાં ધાર્મિક બિરૂદો આપ્યાં, અને શાહજહાંએ પણ સહાનુભૂતિ દાખવી. આ સામાન્ય રીતે શાંતિની શતવર્ષીમા અન્ય ધર્મોમાં પણ ઘણી જાગ્રતિ આવી અને સાહિત્યવૃદ્ધિ થઇ.

સં૦ ૧૬૦૦ મા તગી અમદાવાદમાં જન્મનાર દાદુજીએ ત્યાગી ફકીર બની જયપુરમાના રાજ્યમાં ઘણો જીવન–કાળ કાઢી ૧૬૪૨ માં અકબર સાથે ધર્માલાપ કર્યો. વેદાન્ત જ્ઞાન સામાન્ય મનુષ્યોને ગળે ઉતારવા સરલ રીતિથી લોક-ગમ્ય ભાષામા ઉપદેશ કર્યો, મુખ્ય વાત એ હતી કે

આપા મટૈ, હરિ ભજૈ, તન મન તજૈ વિકાર;
નિર્વૈરી સબ જીવસોં, દાદૂ યહ મત સાર

એક પરમેશ્વર જગત્‌નો સાર છે. તે પરબ્રહ્મ ઇષ્ટદેવ તે 'રામ' છે. તેની ઉપાસનાથી સુખની પ્રાપ્તિ; જગત્‌નાં સુખો તેની પાસે નિઃસાર છે. તે પરમમય આનંદમય સુખ પ્રાપ્ત કરવા દાદૂ દયાલે બીજાં સાધન માર્ગોમાં જણાતા બાહ્ય આડંબરી પ્રપંચ (જેવા કે રામાનુજ, વલ્લભાદિ સગુણ પૂજાઓમાં), કોરી બંદગી આદિને તુચ્છ બતાવ્યા સર્વ સાથે દ્વેષ તજી હળી મળી રહેવું અને સર્વ જીવ પર દયા દૃષ્ટિ રાખવાની તેણે આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે એવાં સાધનો તેણે બતાવ્યાં કે ભિન્ન મતવાળા હિન્દુ મુસલમાન આદિ અવિરોધે આચારી શકે. તે સં૦ ૧૬૬૦ માં નારાયણ ગામમાં (નારાણે) સ્વર્ગસ્થ થયા. તેના શિષ્ય સુન્દરદાસે (જન્મ સ૦ ૧૬૫૩, દાદૂજી પાસે દીક્ષા સં૦ ૧૬૫૯, મરણ ૧૭૪૬) વેદાન્ત જ્ઞાનને સુમધુર સરલ અને ઉચ્ચ હિન્દી કાવ્યમાં વિવિધ પ્રકારની રચના કરી તેમણે અદ્વૈત બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રચાર કરવાથી અને તેઓ અતિ કુશળ વિદ્વાન્ હોવાથી તેમને દાદૂ પંથીઓ ' બીજા શંકરાચાર્ય ' કહે છે.[1]

ગોસ્વામી તુલસીદાસઃ—(જન્મ સં૦ ૧૬૦૦; મરણ સં૦ ૧૬૮૦) આ હિન્દી સાહિત્યના અપ્રતિમ મહાકવિ છે. તેમણે રામાયણ રચી તે એટલી બધી આજસુધી પ્રસિદ્ધ છે કે, તેનું વાંચન દરેક હિન્દી કુટુમ્બમાં થાય છે. તેમજ અનેક હિન્દી કાવ્યો રચ્યાં. અકબરના પ્રસિદ્ધ

---

૧ રાઘવીય ભક્તમાલમાં જણાવ્યું છે કે ' શંકરાચાર્ય દૂસરો, દાદૂ કે સુંદર ભયો ' આ સુન્દરદાસજીએ સં૦ ૧૬૬૩–૧૬૮૨ કાશીમાં રહી વિદ્યા લઇ લોકોને આપી. પછી બાહુ પર્યટન કર્યું. ગુજરાતમાં પણ તે ઘણો કાળ રહ્યા હતા અને ગુજરાતી ભાષા પોતે શીખી લીધી હતી. તેના અપ્રસિદ્ધ ' દશો દિશાકે સવૈયે ' મા ગૂજરાત સંબંધી લખ્યું છે કે—

' આભડછોત અતીત સૌ કીજિયે, બિલાઇ રૂ કૂકર ચાટત હાડી '

આ પરથી જણાય છે કે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની અસરથી ગુજરાતમાં આભડછેટ પર લોકોનું ઘણું ધ્યાન રહેતું હશે.

કવિ ગંગના તથા અન્ય હિન્દી પ્રસિદ્ધ કવિ વિહારી તથા કેશવદાસના સમકાલીન છે.

મહારાષ્ટ્રમાં અઢાર પર્વના મહાભારતને મરાઠીમાં પહેલવહેલા અવતારનાર કવિ વિષ્ણુદાસ, અને મુકતેશ્વર (જન્મ ૧૬૫૬, સ્વર્ગ ૧૭૦૬) તેમજ પ્રસિદ્ધ સંતકવિઓ એકનાથ (જન્મ સ૦ ૧૬૦૫, સ્વ૦ ૧૬૫૬); તુકારામ (જન્મ સં૦ ૧૬૩૪ યા ૧૬૬૪-સ્વ૦ ૧૭૦૮), સમર્થ રામદાસ (જન્મ સ૦ ૧૬૬૫ સ્વ૦ ૧૭૩૮) આદિ થયા.

ગૂર્જર ભાષાના આ યુગ માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે 'જે ભાષાના પ્રથમ યુગમાં–સાહિત્યના પ્રભાતમા–નરસિંહ મહેતા જેવા ભક્ત કવિનાં પ્રભાતિયાં ગાજી રહ્યાં હતાં તેના મધ્ય યુગમાં–સોળમા અને સત્તરમા શતકમાં–કવિતાનાં સ્વર્ગીય ગાનનો ધ્વનિ છેક મંદ પડી ગયો '–આ વાત સત્ય નથી. જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ આ યુગમાં વધુ સંખ્યામાં મળી નથી આવ્યા તેથી તેવી વાત મૂકવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે, પણ મને ખાત્રી છે કે આ ઉન્નતિના અને જાગ્રતિના યુગમાં અનેક જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ થયા હોવા જોઇએ, અને તે શોધખોળ કરતાં સાંપડી શકશે જ્યારે મધ્ય યુગમાં જૈન કવિઓ માટે તો નિર્વિવાદ રીતે સ્પષ્ટ કહી શકાય તેમ છે કે તેમણે સાહિત્યની ધારા અખંડ નિરાવરણ અને નિર્મલ રાખી, તેનામાં ઓજસ્વાણી મય સિંચી તેને બલવતી, વેગવતી, અને ઉજ્વલ બનાવી હતી

આ સત્તરમા શતકમા જેમ અંગ્રેજીમાં, રાણી એલિઝાબેથનો સમય (સં૦ ૧૬૧૫-૧૬૬૦) ઉકત ભાષા માટે એક મહાન્ ઉન્નતિનો છે, તેવો જ અકબરનો રાજ્યકાલ (સ૦ ૧૬૧૩-૧૬૬૨) સર્વ દેશી ભાષાઓ માટે વૃદ્ધિ અને ગૌરવનો યુગ થયો છે. બને દેશોમાં આ સમૃદ્ધિશાલી સમયમાં અતિશય સંતોષજનક ઉન્નતિ થઇ છે અને

સારા સારા કવિ અને લેખક પાકયા છે. ઉર્દુ ભાષાની સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા મુખ્યપણે આ સમયમાં થઇ. હિંદી ભાષાના સમયવીર-મુખ્ય નાયક ગોસ્વામી તુલસીદાસ આ યુગમાં થયા કે જેમનો કવિતાકાલ (સં૦ ૧૬૩૧-સં૦ ૧૬૮૦) છે. તે મહાનુભાવ-મહાત્માએ રામાયણ આદિ રચી હિન્દી પર જેટલો ઉપકાર કર્યો છે તેવો કોઇએ કર્યો નથી, કવિપ્રિયા અને રસિકપ્રિયાના કર્ત્તા હિન્દી કવિ કેશવદાસ (કવિતાકાલ સં૦ ૧૬૪૮-૧૬૬૮) એક પ્રતિષ્ઠિત નામી કવિ થયા; આ ઉપરાંત અકબરના દરબારમાંના ગંગકવિ, બીરબલ ('બ્રહ્મ' ઉપનામવાળા) આદિ, તેમજ સેનાપતિ, દાદૂ દયાલ, સુન્દરદાસ, બનારસીદાસ પ્રભૃતિ કવિઓ ઉદ્ભવ્યા. આ બૃહત્કાલમાં આની પહેલાં સૂરદાસ આદિએ વ્રજભાષા દ્વારા કૃષ્ણ કવિતા પર અધિક ધ્યાન આપ્યું હતું, જ્યારે તુલસીદાસના કાલથી રામભકિતની ધારા વહી અને પછી રામભકતોએ કૃષ્ણની પેઠે રામનુ પણ શૃગારપૂર્ણ વર્ણન કર્યું. (આની અસર જૈનસાહિત્યમાં નેમિનાથ-રાજુલ અને સ્થૂલિભદ્ર ને કોશ્યાના પ્રસંગો લઇ શૃંગાર પર મર્યાદિત સ્વરૂપે ઉતરી વૈરાગ્ય પરિણામ પર લાવવા પ્રત્યે જૈન કવિઓ પ્રેરાયા હોય એવું સંભવે છે) મહારાષ્ટ્રમાં મહાભારત મરાઠીમાં અવગત થયું અને તત્ત્વજ્ઞાનમય અભંગો-દાસબોધ જેવા તાત્ત્વિક ઉપદેશો ભાષામાં ઉતરવા લાગ્યા. આવા પ્રતાપી-ઉત્સાહભર્યા શતકમાં ગૂજરાતી સાહિત્યમાં ગાનનો ધ્વનિ મંદ પડે એ માનવાને જરૂર આચકો આવે.

મધ્યયુગ ભાષા

ગૂર્જર પ્રાચીન સાહિત્યના ત્રણ યુગ નામે અપભ્રંશ યા પ્રાચીન ગુજરાતી યુગ, મધ્યકાલીન યુગ અને અર્વાચીન યુગ એમ પાડીએ, તો અપભ્રંશ યુગમાં 'અપભ્રંશ કિંવા પ્રાચીન ગૂજરાતીનાં વ્યાકરણ આદિપ્રવર્ત્તક અને પ્રાકૃત બોલીઓના પાણિની'—હેમાચાર્ય (વિ૦

સં૦ ૧૧૪૫ થી ૧૨૨૯), પ્રબંધચિંતામણિના કર્તા મેરૂતુંગ (વિ૦ સં૦ ૧૩૬૧), કવિ ધનપાલ (ભવિષ્યદત્ત કથાના કર્ત્તા) આદિ અનેક જૈન ગ્રંથકારોએ પ્રબલ સાહિત્યસેવા કરી છે. જૈન ભંડારોમાં અપભ્રંશનાં અનેક પુસ્તકો મળી શકે તેમ છે. એ સિદ્ધ વાત છે કે સંવત્ પંદરમા સૈકા સુધી સૌરાષ્ટ્ર, ગૂજરાત અને રાજસ્થાન એ સર્વ પ્રદેશોમાં અપભ્રંશ ભાષા જ વ્યાપક ભાષા તરીકે પ્રવર્ત્તતી હતી. સંવત્ ૧૩ મા સૈકાથી સં૦ ૧૫૫૦ સુધીની ભાષાને અન્તિમ અપભ્રંશ ભાષા ગણી શકીએ. આને ડા. ટેસીટેરી જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની ભાષા કહે છે.

મધ્યકાલીન યુગ વિક્રમ પંદરમા શતકથી સત્તરમા શતકનો ગણીએ તો તેમાં પંદરમા શતકમાં થોડા, પણ સોળમા શતકમાં ઘણા વધુ. અને સત્તરમામાં તો અતિ વિપુલ પ્રમાણમાં જૈનકવિઓ અને ગ્રંથકારો મળી આવે તેમ છે: મધ્યકાલીન કે અર્વાચીન યુગમા એક પણ શતક જૈનોની ગૂર્જર સાહિત્યસેવા વગરનું રહ્યું નથી. જૈન સાધુઓએ ભંડારોદ્વારા આ સર્વ સાચવી રાખ્યું છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, અને તેથી તે સર્વ સાહિત્યનો ઇતિહાસ અખંડ લખી શકાશે તેમ થયે વિશેષ પ્રભાનાં દર્શન થશે.

રા નરસિંહરાવે આંકેલ ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસક્રમની સમયરેખામા સં૦ ૧૫૫૦ થી ૧૭૫૦ સુધીની ભાષાને 'મધ્ય ગૂજરાતી કહી છે આ મધ્ય ગૂજરાતી કે ઉપર નિર્દેશેલ મધ્યકાલીન યુગમાં પ્રસ્તુત કવિ (વિક્રમ સત્તરમો સૈકો) થએલ છે. તે સૈકામાં અનેક સુંદરકૃતિઓ રચી પોતાને સિદ્ધહસ્ત આખ્યાન-કથાકવિ તરીકે સિદ્ધ કરનાર જૈનકવિઓ નામે કુશલલાભ (કૃતિઓ સં૦ ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪), સોમવિમલ સૂરિ (કૃતિ સમય સ૦ ૧૬૧૫થી ૧૬૩૩), નયસુંદર (કવિતા કાલ સં૦ ૧૬૩૨ થી ૧૬૬૯), પ્રસ્તુત કવિ સમયસુંદર (સં૦ ૧૬૫૮ થી ૧૭૦૦), અને શ્રાવક કવિ ઋષભદાસ (કવિતાકાલ સં૦ ૧૬૬૨

થી ૧૬૮૭) એ પાંચ અગ્રભાગ લે છે. આ પૈકી ઋષભદાસ સંબંધી લેખ પાંચમી ગૂર્જર સાહિત્ય પરિષદ્‌માં મેં જરા વિસ્તારથી લખી મોકલ્યો હતો તે છપાઇ ગયો છે. અને નયસુન્દર સંબંધી મારો નિબંધ આનંદ કાવ્ય મહોદધિના છઠ્ઠા મૌક્તિકની પ્રસ્તાવનામાં પ્રકટ થયો છે; જ્યારે આ લેખદ્વારા કવિવર સમયસુન્દર સંબંધી—કંઇક હકીકત જણાવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે.

મધ્યયુગનું કથાસાહિત્ય.

સં૦ સત્તરમા સૈકાના પ્રારંભથી લોકકથાઓને કાવ્યમાં મૂકવાના સુંદર પ્રયાસો જૈન સાધુઓના હાથથી થઇ રહ્યા હતા. માત્ર પોતાના ધાર્મિક કથાસાહિત્યમાંથીજ વસ્તુ લઇ જૈન સાધુઓએ પોતાનું—જૈન કાવ્યસાહિત્ય અખંડપણે ઉત્પન્ન કર્યું છે (જેમ પ્રેમાનંદાદિએ કર્યું છે તેમ), એટલુંજ નહિ પણ તે ઉપરાંત લોકકથાઓને પણ કાવ્યમાં (શામળદાસાદિની માફક) ઉતારી છે; વિશેષમાં તેઓએ, એ બન્ને કવિઓ—પ્રેમાનંદ અને શામળભટ્ટ—ની અગાઉના સૈકામાં એટલે સંવત્ સત્તરમા સૈકામાં તેના પ્રારંભથી ભાષામાં અવતાર્યું છે.

આના સમર્થનમાં કહીશું કે સં૦ ૧૫૬૦ માં સિંહકુશલે નંદ-બત્રીશી રચી, ઉદયભાનુએ વિ૦ સં૦ ૧૫૬૫ માં વિક્રમસેન ચોપાઇ રચી કે જેના માટે રા. મણિભાઇ બકોરભાઇએ નોંધ કરી છે કે 'પાંચસેં છાસઠ ટુંકનો આ પ્રબંધ છે. દરેક રીતે તે શામળભટની વાતો સાથે હરીફાઇ કરે લેવો છે. આ પ્રબંધની રચના કોઇપણ રીતે શામળભટ્ટની વાતોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી '; ત્યારપછી [૨]કુશલલાભે સં૦ ૧૬૧૬

---

૨ કુશળલાભ—ખરતર ગચ્છના અભયધર્મ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય. તેમણે ઉક્ત બે કથાઓ ઉપરાંત તેજસાર રાસ, વીરમગામમાં સં૦ ૧૬૨૪ માં, અગડ-દત્તદાસ, નવકાર છંદ, ગોડી પાર્શ્વનાથ છંદાદિ રચેલ છે.

માં માધવ–કામકુંડલા પર રાસ, અને સં૦ ૧૬૧૭ માં મારૂઢોલા પર ચોપાઇ; [3]દેવશીલે સં૦ ૧૬૧૯ માં વેતાલ પચવીશી અને હેમાનંદે તેજ નામનો ગ્રંથ સં૦ ૧૬૪૬ માં; ગુણમેરૂસૂરિ શિષ્ય રત્નસુંદર ઉપાધ્યાયે પંચોપાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચતુષ્પદી સં૦ ૧૬૨૨ માં સાણંદમાં અને શુકબહોતરી ઉર્ફે રસમંજરી સં૦ ૧૬૩૮ માં ખંભાતમાં, [4]વચ્છરાજે નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપઇ સં૦ ૧૬૪૮ માં; [5]હીરકલશે સિંહાસનબત્રીશી સં૦ ૧૬૩૬ માં; [6]મંગલમાણેકે વિક્રમાદિત્ય અને ખાપરા ચોરનો રાસ સં૦ ૧૬૩૮માં; નરપતિ કવિએ વિક્રમાદિત્ય ચોપાઇ સં૦ ૧૬૪૯ મા અને નંદબત્રીશી; [7]હેમરત્ને ગોરાવાદલ પદ્મિણી કથા ચોપઇ સં૦ ૧૬૬૦ માં, સારંગે ભોજપ્રબંધ ચોપઇ સં૦ ૧૬૫૧ માં અને બિલ્હિણ પંચાશિકા; અને કનકસુંદરે સં૦ ૧૬૬૭

---

૩ દેવશીલ—તપાગચ્છના સોભાગ્યસૂરિ શિ૦ સોમવિમલસૂરિ શિ૦ લક્ષ્મીભદ્ર શિ૦ ઉદયશીલ શિ૦ ચારિત્રશીલ શિ૦ પ્રમોદશીલના શિષ્ય. તેની આ કૃતિ રા. જગજીવનદાસ દયાલજી મોદીએ વડોદરામા પ્રસિદ્ધ કરી છે.

૪ વચ્છરાજ—પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ–સમરચંદસૂરિ–રત્નચારિત્ર શિ૦. તેની અન્ય કૃતિ સં૦ ૧૬૪૨ મા ખંભાતમા શાતિનાથ ચરિત્ર.

૫ હીરકલશ—ખરતર દેવતિલક શિ૦ હર્ષપ્રભ શિ૦; અન્યકૃતિઓ સમ્યકત્વ કૌમુદી સં૦ ૧૬૨૪, કુમતિ વિધ્વંસ ચોપઇ સં૦ ૧૬૦૭

૬ મંગલમાણેક—આચલિક ગચ્છના બિડાલંબ ગચ્છ, મુનિરત્નસૂરિ–આનંદરત્નસૂરિ–જ્ઞાનરત્ન–ઉદયસાગર–ભાનુભટ્ટ શિ૦ તેણે વિશેષમા અબડ કથાનક ચોપાઇ સં. ૧૬૩૮ જેઠ શુદ ૧૫ ગુરૂએ શરૂ કરી સં. ૧૬૩૯ મા કાર્ત્તક શુદ ૧૩ ઉજ્જેણીમાં નિઝામના રાજ્યમા પૂરી કરી છે.

૭ હેમરત્ન—પૌર્ણમિક ગચ્છ દેવતિલક સૂરિ–જ્ઞાનતિલક સૂરિ–પદ્મરાજ ગણિ શિષ્ય. અન્યકૃતિ શીલવતી કથા સં૦ ૧૬૭૩ પાલીમાં બનાવી

આ બધા જૈન શ્વેતામ્બર સાધુઓ છે. ગુજરાતના શ્વેતામ્બર સાધુઓએ કથાસાહિત્ય માટે કેવી સેવા બજાવી છે તે માટે જર્મન વિદ્વાન ડૉકટર હર્ટલકૃત "ઑન ધી લિટરેચર ઑફ ધી શ્વેતાંબરાઝ ઑફ ગુજરાત" એ નામનું ચોપાનીયું અવલોકવું.

માં સગાલશા રાસ; એમ અનેક કવિઓએ અનેક કૃતિઓ રચી છે. જૈનેતરમાં માત્ર એકાદ જેમકે સં૦ ૧૫૭૪ માં આમ્રપદ્ર (આમોદ) ના કાયસ્થ કવિ નરસા સુત ગણપતિએ માધવાનળની કથા ગૂજરાતીમાં બનાવેલી લોકકથા મળી આવી છે અને શોધ કરતાં બીજી પણ થોડી ઘણી મળી આવે. જો કે સત્તરમા શતકના ઘણાખરા મળેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે, પણ તેમાં આ લોકકથાના ગ્રંથ મળવાથી તેમાથી લૌકિક બાબતો ઘણી પ્રાપ્ત થઇ શકે તેમ છે.

કેટલાકો એમ માનતા હતા અને માને છે કે ગૂજરાતીમાં વાર્ત્તાઓ લખનાર મૂળ કવિ શામળભટ્ટ આદિ છે; પરંતુ તેમની પહેલાંના જૈન રાસાઓમાંથી અનેક રાસાઓ વાર્ત્તાઓ રૂપે બનાવેલા મળી આવે છે: એ વાત ઉપર કર્તાઓ અને તેમની કૃતિઓનો નામ નિર્દેશ કરી જણાવી છે; તે પરથી શામળભટ્ટને વાર્ત્તાઓના આદિ રચયિતા નહિ કહી શકાય. વિશેષમાં એ પણ સંભવ છે કે ૧૮ મા શતકમાં થયેલા શામળભટ્ટે પોતાની વાર્ત્તાઓનાં મૂળ-વસ્તુ પણ પ્રાચીન જૈન કવિઓના વાર્ત્તારૂપે લખાયેલ રાસાઓ પરથી પ્રાયઃ લીધેલાં હોય. સં૦ ૧૫૭૨ માં સિંહકુશલે નંદબત્રીશી રચી છે કે જે ટુંકી છે, તેની સાથે સરખાવો શામળભટ્ટની નંદબત્રીશી કે જે વિસ્તારવાળી થયેલી છે. ઉપરોક્ત કુશલલાભની માધવાનળ અને કામકુંડલાની કથા સાથે સરખાવો શામળભટ્ટે રચેલી બત્રીશ પુતળીની વાર્ત્તામાંની ૨૬ મી માધવાનળની વાર્ત્તા, કે જે કેટલીક થોડી બાબતમાં જૂદી પડે છે; પણ તે શામળભટ્ટની કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને ઝાઝા માલ વગરની છે.[૮] તેમ વૈતાળ પચીસી, સિંહાસન બત્રીશી, સુડાબહોતેરી વગેરે જેવી કૃતિઓ સાથે શામળભટ્ટની તે નામની કૃતિઓ સરખાવી શકાય. વખતે જૈન કવિઓએ જેમ લોકમાં

---

૮ સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલનો માધવાનળ કામકંદલાની લોકકથાપર ઑગસ્ટ ૧૯૨૪ 'સાહિત્ય' માં પૃ. ૩૫૩-૩૬૨ માં આવેલ લેખ.

પ્રચલિત કથાઓને એકત્રિત આકારમાં ગોઠવી સંગ્રહ કરી યા કોઈ અન્ય ભાષાના ગ્રંથોમાંથી સ્વ ભાષામાં ઉતારી હોય, તેવી રીતે શામળભટ્ટે પણ કર્યું હોય. લોકકથાના સાગર રૂપ કથાસરિત્સાગર, ક્ષેમંકર કૃત સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા અને સંસ્કૃત વેતાલપંચવિંશતિ જૂની–પ્રાચીન કૃતિઓ છે

કેટલાક એમ કહેતા હોય કે જૈન સાધુઓ શૃંગારરસથી યુક્ત કાવ્યને રચે યા રચવાનો દાવો કરે તો તે જૈન ધર્મનો દીક્ષિત યતિ જ ન કહેવાય[૯] તો આના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે ઉપરોકત કુશલલાભની માધવાનળની કથા શૃંગારરસથી ભરેલી ઉત્તમ પ્રતિની વાર્તા છે, એ રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળાએ સ્વીકાર્યું છે જૈન કવિઓ અલબત ઉઘાડો અમર્યાદિત શૃંગાર નહિ મૂકે, કે જેથી જેમ શામળભટ્ટને માટે નર્મદ કવિને કહેવું પડ્યું કે 'શામળભટ્ટે કેટલીક વાર્તાઓ ન લખી હોત તો સારૂં' તેમ જૈન કવિઓ માટે કહેવું નહિ જ પડે. "વિશેષમાં જૈન સાધુઓ જેમ અમુક સદ્‌ગુણનુ પ્રતિપાદન કરે છે, તેમ આ (માધવાનળની કથાના) ગ્રંથમાં શીળનો મહિમા બતાવ્યો છે, એટલે તે બાબતમાં તે (જૈન કવિ) શામળભટ્ટ કરતાં ચઢે છે........આ કૃતિ શામળભટ્ટની પૂર્વેના શતકમાં રચાઈ હતી." (રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળા).

આ કથા તેમજ મારૂ ઢોલાની ચોપાઈ બંને જેસલમેરમાં ત્યાંના મહારાજા રાવળ માલદેવજીના પાટવીકુમાર શ્રી હરરાજજી (કે જેમણે વિ૦ સં૦ ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય કર્યું) ના કુતુહલ અને વિનોદ અર્થે બનાવેલ છે. મારૂઢોલાની ચોપાઇ સબંધી એવી વાત છે કે હરરાજજીએ સં૦ ૧૬૧૭ મા અકબરનુ સ્વામીત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માંડયું હતું એમણે

૯ લખપતિ શૃંગાર એ મથાળાનો લેખ. સ્વ. કવિ જીવરામ અજરામર ગોર. ગુજરાતી દીવાળી અંક સં૦ ૧૯૯૭.

પૃથ્વીરાજની કરેલ 'વેલિ' (કૃષ્ણ રૂકિમણીનીવેલી) [૧૦]નાં વખાણ સાંભળી પોતે યુવરાજ હતા ત્યારે અને પટ્ટાભિષેક થયા પછી જેસલમેરના સર્વ કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી 'મારૂઢોલાની વાર્તાના પ્રાચીન દોહા એકઠા કરી તેને વાર્તાના આકારમાં યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ ગ્રથ બનાવશે તેને હું ઇનામ આપીશ' એમ કહી કેટલાક ગ્રંથો રચાવેલા પોતા પાસે તૈયાર હતા તેમાંથી સર્વોત્તમ જે ગ્રંથ બન્યો હતો તે બાદશાહને ભેટ ધર્યો. આ વાતને, મારૂઢોલાની વાર્તાપર જેટલા ગ્રંથો બન્યા છે તે હરરાજજીની આજ્ઞાથી બન્યા છે એવું ૭ સાત ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી જણાતાં ટેકો મળે છે. (વાઙ્ સૌંદર્ય સં૦ ૧૯૭૩ માર્ગશીર્ષનો અંક).

આ રીતે આપણે આ મધ્યયુગના–સત્તરમા સૈકાના ખાસ વિશિષ્ટ ગુણો જોયા. જૈન કૃતિઓ અપ્રકટ હોવાના કારણે યા તે પર અલક્ષ હોવાના કારણે માત્ર જૈનેતર કૃતિઓ લઇ યુગોનાં લક્ષણો જૈનેતરો બાંધે અને તે માટે તેમજ અમુકના અમુક જૈનેતર ઉત્પાદક એમ સિદ્ધાન્તો (theories) ઘડે એ સ્વાભાવિક છે. પણ જે અત્ર ભારપૂર્વક નમ્ર વક્તવ્ય છે તે એ છે કે જૈનકૃતિઓ પર લક્ષ રાખવાથી તે સિદ્ધાંતો ખંડિત બની ચૈતન્યશૂન્ય થાય તેમ છે. ગૂર્જર વાગ્દેવીનાં બંને સંતાનો–જૈનેતર તેમજ જૈનો સમાન–દૃષ્ટિએ નિરખાવાં ઘટે. બન્નેનો ફાળો સંયુક્ત અવિભક્ત પુંજી છે. કોઇ ઓછો, કોઇ વધુ

૧૦ જુઓ ગુજરાતીનો દીવાળી અંક સં૦ ૧૯૭૭ પૃ. ૬૬. 'રાઠોડ પૃથ્વીરાજ અને વેલી ક્રિસન રૂકમણીરી' એ નામનો લેખ. તેમાં તેનો રચ્યા સં૦ ૧૬૩૮ આપેલ છે ને ભાટ ચારણો આગળ પરીક્ષા માટે સં૦ ૧૬૪૪ માં મૂકેલ હોય એમ તેની છેલ્લી બે કડીઓ પરથી જણાય છે. જો આ કડીઓ પાછળથી ઉમેરી ન હોય ને પૃથ્વીરાજની સ્વરચિત હોય, તો પછી હરરાજજી તે કૃતિની સામે મૂકવા બીજી કૃતિ સં. ૧૬૧૭ મા ઉત્પન્ન કરાવવા માંગે એ બંધબેસતુ નથી બાકી હરરાજજીના આનંદ માટે તે કૃતિ થઇ અને બનાવરાવી એ કથન સિદ્ધ છે.

ફાળો આપે, પણ એકેક્યનો અનાદર ન ઘટે. જૈનેતરોમાં સંસ્કૃત ભાષાપ્રત્યેના મોહને લીધે, યા મુસલમાનોના આક્રમણથી થયેલી હિન્દુ રાજ્યની પાયમાલીને કારણે ભાષાસાહિત્ય મુખ્યપણે ન ખીલ્યું હોય તો તે સંભવિત છે, તેમજ જૈનોમાં મુખ્યપણે ત્યાગી અને પરિભ્રમણ-શીલ સાધુઓ બ્રહ્મચર્ય સેવી વિદ્યાવ્યાસંગી રહી ભાષાસાહિત્યપ્રત્યેના મોહને લીધે તે વિશેષ ખીલવી શક્યા હોય તે તદ્દન સંભવિત છે, સ્વ૦ રણજીતરામ વાવાભાઇ મહેતાએ સત્યરીતે અને આગળ વધીને જણાવ્યુ છે કે;-

"અલાઉદ્દીન ખીલજીના સરદારોએ ગુજરાતના હિન્દુ રાજ્યને પાયમાલ કીધું ત્યાર પછી ચાલેલી અંધાધૂંધીમાં નાસભાગ કરતા બ્રાહ્મણોએ શારદાસેવન ત્યજી દીધું, પણ મંદિરો-પ્રતિમા આદિની આશાતના થવા છતાં જૈનસાધુઓ પોતાના અભ્યાસમાં આસક્ત રહ્યા અને શારદા દેવીને અપૂજ ન થવા દીધી. આવા ધર્મપરાયણ અને વિદ્વાન્ સાધુઓને પાટે, અમદાવાદની સલતનત તૂટી ત્યારે, શ્રી હીર-વિજયસૂરિ નામે સાધુ હતા. આગ્રે જઇ ઇબાદતખાનામાં અકબર બાદશાહ અને અન્ય ધર્મીઓને તેમણે જૈનધર્મનો મહિમા બતાવ્યો.

"આ ઇતિહાસ શું કહે છે? ગુજરાતના અગ્રગણ્ય નાગરિક જૈનોનો સૂર્ય ગુજરાતના હિન્દુ સામ્રાજ્ય દરમ્યાન મધ્યાન્હમાં હતો અને હેમચંદ્રની માફક અમાસને દિવસે પ્રકાશોજ્જ્વલ પૂર્ણિમા આણવા સમર્થ હતો. તેઓ મહિનાઓના મહિના સૂધી દરિયો ખેડા લાંબી સફરો કરી દેશદેશાવરની લક્ષ્મી લાવી ગુજરાતમા ઢોળતા, પોતાનાં વીરત્વ અને વફાદારીથી રાજા પ્રજા ઉભયને સંકટ અને સૌભાગ્યના સમયમાં મદદ કરતા, અણહિલપુરની ગાદીનું ગૌરવ જાળવતા-વધારતા; બીજા દેવોનાં મંદિરો ખંડિયર થઇ જતાં હતાં, છતાં સરસ્વતી દેવીનાં મંદિરો જૈન સાધુઓના ભીષ્મ પરિશ્રમને લીધે ઘંટનાદથી ગાજી રહ્યા હતાં. દેલવાડાપરનાં વિમળશાહના દહેરા જેવાં અનેક સૌંદર્યથી ગૂજરાત

વિભૂષિત થતું હતું; રાજ્યની ઉથલપાથલો, અંધાધુધી, અને બીન-સલામતી વારંવાર નડતી છતાં પોતાનાં ઉત્કૃષ્ટ વૈશ્ય ગુણોને લીધે ગૂજરાતનો વેપાર પડી ભાંગવા ન દીધો અને આજ પર્યંત વેપાર ખેડવાના લાયકાત અને શક્તિ-તેજ રાખ્યાં."

(જૈનધર્મ પ્રકાશનો જ્યુબિલી અંક).

આટલું કહી હવે આપણે પ્રસ્તુત કવિનો પરિચય કરવા પ્રત્યે વળીશું.

કવિનો પરિચય.

કવિ પોતાના જૂદા જૂદા ગ્રંથમાં નાની મોટી પ્રશસ્તિ આપી પોતાનો કંઇક પરિચય કરાવતો ગયો છે. તે પરથી સમજાય છે કે પોતાનો ગચ્છ જૈનશ્વેતામ્બર મૂર્ત્તિપૂજક સંપ્રદાયો પૈકી ખરતર ગચ્છ હતો. તે ગચ્છના ઉત્પાદક સંબંધી એવો ઉલ્લેખ પોતે કરે છે કે:—

જૈનોના છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીની પટ્ટપરંપરાએ દેવાચાર્ય થયા, તેમના પટ્ટધર નેમિચંદ્ર, તેના પછી ઉદ્યોતનસૂરિ થયા. તેમણે આબુગિરિના એક શિખરપર અષ્ટમ તપ આદરી સૂરિમંત્ર આરાધ્યો. ત્યાર પછી વર્ધમાનસૂરિ થયા. તેના શિષ્ય જિનેશ્વરે ગૂજરાતના રાજા દુર્લભરાજ (સં૦ ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮) ની રાજ્ય સભામાં શ્રી અણહિલ્લપુર (પાટણ) નગરે શ્વેતપટ (ચૈત્યવાસી) સાથે વાદ કરી તેઓનો પરાભવ કર્યો અને વસતિનો મનોહારી માર્ગ પ્રગટ કર્યો. તે સૂરિના પટ્ટધર સંવેગરંગશાલા નામના ગ્રંથના રચનાર જિનચંદ્રસૂરિ થયા અને તેના પછી પટ્ટધર, ખરતરગણનાયક, જૈન સિદ્ધાંત શાસ્ત્રો પૈકી નવ અંગ-આગમપર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ-ટીકા રચનાર અભયદેવસૂરિ થયા. [૧૧]

---

૧૧. વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં (સં૦ ૧૬૧૭) અભયદેવસૂરિ ખરતર હતા કે નહિ તે સંબંધી પાટણમાં જ તપાગચ્છના ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય અને ખરતરગચ્છના ધનરાજ ઉપાધ્યાયને જબરો ઝઘડો થયો હતો. ધર્મસાગરે એવું

"ત્યાર પછી તેમના શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિ થયા, તેમના પછી ૬૪ જોગણીને વશ કરનાર જિનદત્તસૂરિ થયા. તેના જિનચંદ્રસૂરિ, તેના પછી અનુક્રમે જિનપતિસૂરિ, જિનેશ્વરસૂરિ, જિનપ્રબોધસૂરિ અને જિનચંદ્રસૂરિ થયા જિનચંદ્રસૂરિના આદેશથી તેજ.પાલે શાંતિનાથનું બિંબ બનાવ્યું, તેના પછી જિનકુશલસૂરિ (ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલિમાં ૪૩ મા.) ત્યાર પછી જિનપદ્મ, જિનલબ્ધિ, જિનચંદ્ર, જિનોદય, જિનરાજ, જિનભદ્ર અનુક્રમે થયા. આ ૫૬ મા જિનભદ્રસૂરિએ જેસલમેર, જાબાલિપુર (જાલોર), દેવગિરિ, અહિપુર (નાગપુર–નાગોર), અને પાટણમાં પુસ્તક ભંડારો કરાવ્યા. (પટ્ટધર પદ સં૦ ૧૪૭૫ અને મરણ સં૦ ૧૫૧૪). ત્યાર પછી ક્રમે જિનચંદ્ર,

---

પ્રતિપાદન કરવા માગ્યું હતું કે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિ જિનેશ્વરસૂરિથી નહિ, પણ જિનદત્તસૂરિથી થઈ છે, અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમા થઈ શકતા નથી; જિનવલ્લભસૂરિએ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરી છે–વગેરે ચર્ચાના વિષયો પોતાના ઔષ્ટ્રિક મતોત્સૂત્રદીપિકા નામના ગ્રથમાં મૂકયા (રચ્યા સં૦ ૧૬૧૭) આ ગ્રંથનું બીજું નામ પ્રવચનપરીક્ષા છે યા બને જૂદા હોય–બંનેમાં વિષયો સરખા છે. તેમાંનાં એકનું બીજું નામ કુમતિકુદ્દાલ છે આથી બહુ હોહાકાર થયો બે ગચ્છ વચ્ચે અથડામણી અને અતે પ્રબળ વિખવાદ ઉત્પન્ન થતાં તે ક્યાં અટકશે એ વિચારવાનું રહ્યુ જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડયા વગર ચાલે નહિ, તેથી તપાગચ્છના વિજયદાનસૂરિએ ઉક્ત કુમતિકુદ્દાલ ગ્રંથ સભાસમક્ષ પાણીમાં બોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથની નકલ કોઇની પણ પાસે હોય તો, તે અપ્રમાણ ગ્રથ છે માટે તેમાંનુ કથન કોઇએ પ્રમાણભૂત માનવું નહિ, એવું જાહેર ક્યું હતું ખરતરગચ્છ વાળાએ પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરાવવા ભગિરથ પ્રયત્ન સેવ્યો હતો: એ વાતના પ્રમાણમા જણાવવાનું કે આપણા નાયક સમયસુદર ઉપાધ્યાયજીના સં૦ ૧૬૭૨ માં રચેલા સામાચારી શતકમાં સં૦ ૧૬૧૭ મા પાટણમાં થયેલા એક પ્રમાણ પત્રની નકલ આપેલી છે કે જેમાં એવી હકીકત છે કે અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થએલા છે એ વાત પાટણના ૮૪ ગચ્છોવાળા માને છે, અને એ પ્રમાણ પત્ર સાચુ જણાય છે, અને તેનો હેતુ ઉપરનો કલહ–વાદ શમાવવા અર્થે હતો

જિનસમુદ્ર, જિનમાણિક્ય થયા. જિનમાણિક્યના જિનચંદ્રસૂરિ થયા કે જે હાલ વિદ્યમાન છે. તે જિનચંદ્રસૂરિને અકબ્બર બાદશાહે આનંદથી 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યું."

"ઉક્ત (૬૧ મા) જિનચંદ્રસૂરિના[૧૨] હસ્તદીક્ષિત મુખ્ય શિષ્ય

---

૧૨. **જિનચંદ્રસૂરિ**—ગોત્ર રીહડ, પિતા શ્રીવંત, માતા શ્રિયાદેવી જ્ઞાતિ વણિક, તિમરી (તીવરી—જોધપુર રાજ્ય) ની પાસે આવેલા વડલી ગામમા સં૦ ૧૫૯૫ માં જન્મ. માત્ર નવ વર્ષની ઉમરે સં૦ ૧૬૦૪ માં જૈન સાધુની દીક્ષા. ૧૭ વર્ષની વયે સં૦ ૧૬૧૨ ભાદ્રપદ શુદિ નવમી ગુરૂવારે જેસલમેરમાં રાઉલ માલદેવના કરેલા નંદિમહોત્સવ પૂર્વક સૂરિ-પદ. તેમણે અકબર બાદશાહને જૈન ધર્મનો બોધ આપ્યો હતો અને બાદશાહે યુગમાં પ્રધાન પુરૂષ સૂચક 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યું હતું એમ કહેવાય છે કે બાદશાહને જૈનધર્મી-જૈનધર્મ પ્રશંસક બનાવ્યો હતો (**प्रबोधितो येन दयापरेण ह्यकब्बराख्यः पति हि मुख्यः**—જિનલાભ સૂરિના સં૦ ૧૮૩૩ ના આત્મપ્રબોધની પ્રશસ્તિ.) તેમને સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય ઉપરાન્ત ૯૫ શિષ્યો હતા—તેમા મુખ્ય સમયરાજ, મહિમારાજ, ધર્મનિધાન, રત્નનિધાન, જ્ઞાનવિમલ વિગેરે હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વેનાતટે (બિલાડા-મારવાડ) સં૦ ૧૬૭૦ ના આશ્વિન વદિ બીજના દિને થયો. (જુઓ ઇંડિયન એંટિક્વરીમા આપેલ ખરતર ગચ્છની પટ્ટાવલિ-મારૂં ભાષાન્તર, સનાતન જૈનના ૧૯૦૭ના જુલાઈના અંકમાં; વધુ માટે જુઓ રત્નસાગર ભાગ ૨ જો પૃ૦ ૧૨૫) તેમણે પોતાની પાસે ગેલી નામની શ્રાવિકાએ સં૦ ૧૬૩૩ ફા૦ વદ ૫ ને દિને બાર વ્રત સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગ્રહણ કર્યાં તે સંબંધી 'ઇચ્છા પરિણામ ટિપ્પનક' યા બાર વ્રતનો રાસ ભાષામાં સં૦ ૧૬૩૩ મા બનાવ્યો છે. વળી મેડતામા જેને હાલ 'લોઢારો મંદિર' કહેવામાં આવે છે તેમા ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની તેમણે સં૦૧૬૬૯ ના માઘ શુદિ ૫ શુક્રવારે મહારાજા સૂર્યસિંહના રાજ્યમાં પ્રતિષ્ઠા કરી છે (પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભા૦ ૨ પૃ૦ ૩૦૭). તેમનાજ સમયમાં તેમના અનુયાયી ભક્ત, પ્રાગ્વાત કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સં૦ ૧૬૩૫ ના ભયંકર દુકાળના વખતમા સવા કરોડ રૂપીઆ ખર્ચી સત્રાકારો બંધાવી બહુ જનોને બચાવ્યા હતા અને તે કર્મચંદ્રે તેમનો યુગપ્રધાન મહોત્સવ-તેમના શિષ્ય

સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય[૧૩] થયા અને તેના શિષ્ય તરીકે હું, સમયસુંદર વાચક-ઉપાધ્યાય થયો.'' (જુઓ સં૦ ૧૬૭૬ માં રચેલી અર્થરત્નાવલી અથવા અષ્ટલક્ષીની પ્રશસ્તિ. પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ. નં. ૧૧૭૪-પૃ૦ ૬૮.)

આ રીતે પોતાની ગુરૂપરંપરા પોતે આપી છે તે અત્ર જણાવી. પોતે પોતાના ગચ્છનું નામ બૃહત્ ખરતર ગચ્છ આપેલું છે કારણ કે ખરતર ગચ્છમાં પોતાના સમય સુધીમાં અનેક શાખાઓ મૂળ વૃક્ષમાંથી નીકળી હતી અને પોતાનું મૂળ વૃક્ષમાંથી ચાલી આવેલ થઇ બતાવવા ' બૃહત્ ' શબ્દ યોજેલ છે.

સં૦ ૧૬૪૯ ના ફાગણ શુદિ ૨ ને દિને યુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં (લાભપુરમાં) માનસિંહને આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહ સૂરિ[૧૪]

જિનસિંહસૂરીનો આચાર્ય પદ મહોત્સવ અતિ દ્રવ્ય ખર્ચી સં૦ ૧૬૪૯ મા ઉજવ્યો હતો વળી તેમના સમયમા સોમજી અને શિવજી એ બે પ્રસિદ્ધ શ્રાવકોએ રાણકપુર, ગિરનાર, આબુ, ગોડીપાર્શ્વનાથ અને શત્રુંજય એ પાંચ જૈનતીર્થોએ સંઘ કાઢી લઇ ગયા હતા (જુઓ સમયસુંદરની કલ્પસૂત્ર ટીકાની પ્રશસ્તિ) આ કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સંઘર નગરમાં જિનકુશલ સૂરિનો મોટો સ્થૂભ સં૦ ૧૬૫૫ માહા શુદ ૧૦ મે કરાવ્યો. તે સિવાય બીજા સ્થલોએ તેમના અનેક સ્થૂભ કરાવ્યા હતા.

૧૩ **સકલચંદ્ર ગણી**—તેઓ વિદ્વાન્ પંડિત અને શિલ્પશાસ્ત્રમા કુશલ હતા. પ્રતિષ્ઠાકલ્પ શ્લોક ૧૧૦૦૦, જિનવલ્લભ સૂરિકૃત ધર્મશિક્ષા પર વૃત્તિ (પત્ર ૧૨૮), અને પ્રાકૃતમા હિતાચરણ નામના ઓપદેશિક ગ્રંથ પર વૃત્તિ ૧૨૪૩૯ શ્લોકમા સં૦ ૧૬૩૦ મા રચેલ છે

૧૪ **જિનસિંહ સૂરિ**—પિતા ચાપસી, માતા ચતુરંગદેવી, ગોત્ર ગણધર ચોપડા, વણિક જ્ઞાતિ જન્મ ખેસર (ખેતાસર) ગામમા સં૦ ૧૬૧૫ ના માગશર શુદિ પૂર્ણિમાને દિને, તેમનુ મૂલ નામ માનસિંહ દીક્ષા બીકાનેરમા સં૦ ૧૬૨૩ ના માગશર વદિ ૫ ને દિને, વાચક-ઉપાધ્યાય પદ જેસ-

રાખ્યુ, તે સમયે તેજ જિનચંદ્ર સૂરિએ સ્વહસ્તે કવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યુ, આ વાત ઉક્ત ગુણવિનય[૧૫]ઉપાધ્યાયેજ સં૦ ૧૬૫૫ માં રચેલા કર્મચંદ્ર

લમેરમાં સં૦ ૧૬૪૦ ના માઘ શુદિ ૫ ને દિને; સૂરિપદ લાહોરમાં સ૦ ૧૬૪૯ ના ફાલ્ગુન શુદિ ૨ ને દિને. અકબ્બર બાદશાહને મળવા માટે કાશ્મિ-રમાં કઠિન વિહાર (મુસાફરી) કર્યો હતો. વાર, સિંદ્ગર અને ગજ્જણા (ગિઝની) આદિ દેશોમા પણ તેમણે અમારિ એટલે જીવદયા—અહિંસા પ્રવર્તાવરાવી હતી. અકબર બાદશાહે પોતાના રાજવહિવટના છેલ્લા વર્ષમાં (સં૦ ૧૬૬૦ માં) દસ્તાવેજ કરી ફરમાન કરી આપ્યુ હતું કે ભાદરવા શુદ ૯ થી ભાદરવા શુદ ૧૫ સુધી પોતાના સંપૂર્ણ રાજ્યમાં જીવહિંસા બંધ રાખવી. ત્યાર પછી જહાંગીર બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યુ હતું. પટ્ટધર જિનચંદ્ર સૂરિ સ્વર્ગસ્થ થતા વેનાતટમાં (બિલાડા મારવાડમા) ગચ્છનાયક પદ સં૦ ૧૬૭૦ ના પોષ વદિ ૧૩ ને દિને મેડતામા મળ્યું. (જુઓ ઉપરોક્ત ખરતર ગચ્છ પટ્ટાવલિ, સનાતન જૈન, જુલાઇ ૧૯૦૭, રત્નસાગર ભા૦ ૨ પૃ૦ ૧૨૭; જ્ઞાનવિમલ કૃત સં૦ ૧૬૫૪ ની શબ્દપ્રભેદ વૃત્તિમાની ગુરૂ પટ્ટાવલિ; પીટર્સન રીપોર્ટ બીજો પૃ૦ ૬૫) તેમની પાટે જિનરાજ સૂરિ (બીજા) આવ્યા.

૧૫. **ગુણવિનય વાચક**—તેમણે ભાષામાં આ પ્રબંધ ઉપરાન્ત અંજનાસુંદરી પ્રબંધ સં૦ ૧૬૬૨ ના ચૈત્ર શુદ ૧૩ બુધે, ગુણસુંદરી ચોપઇ; અંચલમત સ્વરૂપ વર્ણન રાસ સં૦ ૧૬૭૪ માઘ શુદ ૬ બુધવારે માલપુરમા, લુમ્પકમત તમોદિનકર ચોપઇ આદિ રચેલ છે. ખરતર ગચ્છની ક્ષેમ શાખામાં ક્ષેમરાજ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પ્રમોધમાણિક્ય, તેના જયસોમ, અને તેના તેઓ શિષ્ય થાય આ કવિએ સંસ્કૃતમાં પણ અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે તે પૈકી ખડ પ્રશસ્તિ કાવ્ય ટીકા સ૦ ૧૬૪૧, દમયંતી ચંપૂ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, વૈરાગ્યશતક ટીકા સ૦ ૧૬૪૭, ઇંદ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં૦ ૧૬૬૪, ઉત્સૂત્રોદ્ઘટ્ટન કુલક ખંડન સં૦ ૧૬૬૫ કે જેમા ઉપરોક્ત ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના મતનું ખંડન કરેલું જણાય છે, સંબોધસત્તરી ટીકા, લઘુઅજિતશાંતિ સ્તોત્ર ટીકા છે. આ પરથી તેઓ એક સત્તરમા સૈકામાં વિદ્વાન્ ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. (વધુ માટે જુઓ ઐ૦ રાસસગ્રહ ભાગ ૩ જો)

મંત્રિવંશ પ્રબંધ—કર્મચંદ્રવંશાવલિ પ્રબંધમાં આપેલી છે, કે જે કર્મચંદ્ર મંત્રીએ આ આચાર્ય મહોત્સવ કરેલો. આ સમયે જ જિનચંદ્ર સૂરિને યુગપ્રધાનપદ મળેલું જણાય છે.

વાચકપદ ગુણવિનયનઈ, સમયસુંદરનઇ દીધઉ રે
યુગપ્રધાનજીનઇ કરઇ, જાણિ રસાયણ સીધઉ રે

—શ્રીજિનશાસન ચિરજયઉ.

આ ઉત્સવના શુભ કાર્યના ઉપલક્ષમાં બાદશાહ અકબ્બરે ખંભાતના બંદર ઉપર એક વર્ષ સુધી કોઇ મગર કે માછલીઓ ન મારે એવો હુકમ બહાર પાડયો હતો. તેમ લાહોરમાં પણ એક દિવસ કોઇ પણ જીવની હિંસા નહિ કરવાની આજ્ઞા ફેરવી દીધી હતી. (જુઓ ઉક્ત પ્રબંધ ઐતિહાસિક રાસમાળા ભા૦ ૩; જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય. તથા જુઓ પં૦ જયસોમ કૃત સંસ્કૃતમાં કર્મચંદ્ર મંત્રી પ્રબંધ) ઉક્ત જિનસિંહ સૂરિએ બાદશાહ પર પોતાનો પ્રભાવ પાડી તેની પાસેથી આષાઢ શુદિ ૯ થી આષાઢ શુદિ ૧૫ સુધીના સાત દિવસોમાં બીલકુલ જીવવધ ન થાય એવું ફરમાન મેળવ્યું હતું. આ અસલી ફરમાનપત્ર હાથ આવ્યું છે ને તે હિન્દી 'સરસ્વતી' માસિકના જૂન, સને ૧૯૧૨ ના અંકમાં છપાયું છે. આમાં હીરવિજય સૂરિના ઉપદેશથી પર્યુષણના આઠ અને બીજા ચાર એમ બાર દિવસો સુધીમાં જીવવધના નિબંધ માટે ફરમાન આપ્યું છે તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જિનચંદ્રસૂરિ એક પ્રભાવક મહાપુરૂષ હતા. તેમનાં જ્ઞાન અને આચારની ખ્યાતિ અકબ્બર બાદશાહે ઉક્ત કર્મચંદ્ર બચ્છાવત પાસેથી સાંભળી પોતાની નિજકલમવડે ફુરમાન (વિનતિ) પંજાબના લાહોર નગરથી લખી અને પોતાના ખાસ મરજી દાન ઉમરાવો તે ગુરૂને બોલાવવા માટે મોકલ્યા તે વખતે તે ગુરૂના ૮૪ શિષ્યમાં મુખ્ય સકલ-

ચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પંડિત સમયસુંદરજી પણ વિહારમાં સાથે હતાં. તે વિહાર કયાંથી કયાં કર્યો અને લાહોરમાં આવ્યા પછી ઉપરોક્ત મહોત્સવ કેમ થયો એ સંબંધી સમયસુંદરેજ 'ગુરૂ ગુણુ છંદ અષ્ટક' હિન્દીમાં બનાવેલ છે તે અત્ર મૂકીશું.

સતનકી[૧૬] મુખ વાણિ સુણી જિનચંદ મુણિંદ મહંત જતી,
તપજપ કરૈ ગુરૂ ગુર્જરમેં પ્રતિબોધત હૈ ભવિકું સુમતી,
તબહી ચિતચાહન ચૂંપ ભઇ સમયસુંદરકે ગુરૂ ગચ્છપતી,
ભેજે પતસાહ અકબ્બરી છાપ બોલાવે ગુરૂ ગજરાજ ગતી. ૧

એજી ગુજ્જરતેં ગુરૂરાજ ચલૈ વિચમૈં ચોમાસ જાલોર રહૈ,
મેદનીતટમેં મંડાણ કિયો ગુરૂ નાગોર આદરમાન લહૈ,
મારવાડરિણી ગુરૂવંદનકોં તરસૈ સરસૈ વિચ વેગ વહૈ,
હરખ્યો સંઘ લાહોર આયે ગુરૂ પતસાહ અકબ્બર પાંવ ગહૈ. ૨

એજી સાહ અકબ્બરી વબ્બરકૈ ગુરૂ સૂરત દેખત હી હરખે.
હમ જોગી જતી સિદ્ધ સાધ વ્રતી સબહી ખટ દરસન કે નિરખે,
ટોપી બસઽમાવાસ ચંદ ઉદય અજ તીન બતાય કલા પરખે,
તપ જપ દયા ધર્મ ધારણકોં જગ કોઇ નહીં ઇનકે સરખે. ૩

ગુરૂ અમૃતવાણિ સુણી સુલતાન એસા પતસાહ હુકમ્મ કિયા,
સબ આલમ માંહિ અમાર પલાય બોલાય ગુરૂ ફુરમાણ દિયા

---

૧૬ ૨. મેદનીતટ—મેડતા; મારવાડરિણી—મારવાડની સ્ત્રીઓ. ૩. ટોપી ... .હરખે=આનો અર્થ બરાબર સમજાતો નથી, પણ એમા એમ હોવાનો સંભવ છે કે ટોપી ઉડાડી અધર રાખી હોય, અમાવાસને દિને ચંદ્રનો ઉદય બતાવ્યો હોય અને ત્રણ બકરા બતાવી ચમત્કાર બતાવ્યા હોય. ૪. ભવ્ય—પાઠાંતર હોત. મછરી—માછલી પકડવાનું ખંભાતમાં થતું હતું તે ફુરમાનથી દૂર કરાવ્યું. ૬—ચામર છત્ર......જિયંરે—પાઠાંતર—જુગપ્રધાનકાએ ગુરૂદું ગિગડદું ગિગડદું ધુંધું બાજીયેરે સમયસુંદરકે ગુરૂ માન ગુરૂ, પતિસાહ અકબ્બર ગાજીયેરે. (જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા પૃ ૬૪૯).

જગજીવ દયા ધર્મ દાક્ષણતેં જિન સાસનમેં જુ સોભાગ લિયા,
સમયસુંદર કહે ગુણવંત ગુરૂ દગ દેખત હરખત ભવ્ય હિયા. ૪

એજી શ્રીજી ગુરૂ ધર્મ ધ્યાન મિલે સુલતાન સલેમ અરજજ કરી,
ગુરૂ જીવ દયા નિત પ્રેમ ધરે ચિત અંતર પ્રીતિ પ્રતીતિ ધરી,
કર્મચંદ બુલાય દિયો ફુરમાણ છોડાય ખંભાયતકી મછરી,
સમયસુંદરકે સબ લોકનમેં નિત ખરતર ગચ્છકી ખ્યાતિ ખરી ૫

એજી શ્રી જિનદત્ત ચરિત્ર સુણી પતસાહ ભયે ગુરૂ રાજિયે રે,
ઉમરાવ સબૈ કર જોડ ખડે પભણે અપણે સુખ હાજિયે રે,
ચામર છત્ર મુરા તબ ભેટ ગિગડદૂં ધૂધૂં બાજિયે રે,
સમયસુંદર તૂહી જગત્ર ગુરૂ પતસાહ અકબ્બર ગાજિયે રે ૬

હેજી જ્ઞાન વિજ્ઞાન કલા ગુણ દેખ મેરા મન સદગુરૂ રીઝીયેજી
હુમાયૂકો નદન એમ અખૈ, અબ સિંધ (માનસિંધ) પટોધર કીજીયેજી,
પતસાહ હજૂર થપ્યોં સધ સૂરિ મંડાણ મંત્રીશ્વર વીઝીયેજી,
જિણચંદ પટે જિણસિંહ સૂરિઃ ચદ સૂરજ જૂં પ્રતપીજીયેજી. ૭

હેજી રીહડવસવિભૂષણ હંસ ખરતર ગચ્છ સમુદ્ર શશી,
પ્રતપ્યો જિનમાણિક્ય સૂરિકે પાટ પ્રભાકર જ્યૂં પ્રણમૂ ઉલસી,
મન શુદ્ધ અકબ્બર માંનત હૈ જગ જાણત હૈ પરતીત એસી,
જિનચંદ મુણીંદ ચિર પ્રતપો સમયસુંદર દેત આશીશ એસી × ૮

×આ અષ્ટક 'મહાજન વંશ મુક્તાવલિ'—ઉ૦ રામલાલ ગણી. રાંઘડી વિદ્યાશાલા બિકાનેરમાથી તેની પ્રસ્તાવના પૃ૦ ૫-૬ પરથી ઉતારેલું છે. તેમા વિશેષ જણાવ્યું છે કે "આ વખતે નકાસ (ચિતારા) એ તસવીર બાદશાહ અને ગુરૂમહારાજની ઉતારી તે બીકાનેરના ખરતર ભટ્ટારક શ્રી પૂજ્યજી પાસે મોજૂદ છે. ચિતારાએ બાદશાહ અકબ્બરની સભામાથી બાદશાહની પાછળ મુખ્ય ૩ તસબીર લખી છે. બિરબલ, કરમચંદ બછાવત, તથા કાજી ખાનખા, અને શ્રી ગુરૂ મહારાજના સર્વ સાધુ સમુદાયમાથી ત્રણ સાધુ નામ લખ્યા છે.—વેષહર્ષ (ખરૂં નામ વિવેકહર્ષ), પરમાનંદ.

આ પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે જિનચંદ્રસૂરિ, અકબર બાદશાહે બોલાવવાથી ગૂજરાતમાં હતા ત્યાંથી અનેક શિષ્યો સાથે લઇ ગયા તેમાં સમયસુંદર હતા ગૂજરાતમાંથી વિહાર કરતાં પહેલાં જાલોર, ત્યાંથી મેદિનીતટ--મેડતા, નાગોર એમ મારવાડમાંથી પસાર થઇને લાહોર આવ્યા.

સં૦ ૧૬૪૯ પહેલાં તો સમયસુંદર ગૂજરાતમાં જ રહ્યા હતા અને સં૦ ૧૬૪૯ માં લાહોર આવી ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી ને બાજુ ને વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે, અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી શબ્દો, ફારસી શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેના નિર્દિષ્ટ સ્થલપરથી–તે ગ્રથોપરથી જણાઇ આવે છે.

સં૦ ૧૬૫૮ અમદાવાદ, સં૦ ૧૬૫૯ ખભાત, સં૦ ૧૬૬૨ સાંગાનેર અને ઘંઘાણી સં૦ ૧૬૬૫ આગ્રા, સં૦ ૧૬૬૭ મરોટ. સં૦ ૧૬૬૮ મુલતાન, સં૦ ૧૬૭૨ અને ૧૬૭૩ મેડતા સં૦ ૧૬૭૪ માં જિનચંદ્રસૂરિ મેડતામાં સ્વર્ગસ્થ થયા ને જિનરાજસૂરિને[17]

તથા સમયસુંદર" આ છબી પ્રકટ થાય તો ઘણો પ્રકાશ પડે અને કવિ સમયસુંદરની તસવીર મળી આવે. આવીજ છબી તપાગચ્છીયહીરવીજય સૂરિની તે વખતની પ્રકટ થઇ છે (જુઓ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીએ કૃપા-રસકોશની લખેલી ભૂમિકા સાથે પ્રકટ કરેલ છબી. તેમા પણ અકબર સાથે ત્રણ અમીરાદિ, અને હીરવિજય સાથે ત્રણ જૈન સાધુઓ છે. આ અને ઉપરની છબી બને એકજ નથી એમ શંકા રહે છે. વળી આ અઇક જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા (યતિ શ્રી બાલચંદ્રની) મા પૃ૦ ૬૪૯ ની ટિપ્પણીમાં પ્રકટ થયું છે.

૧૭. જિનરાજસૂરિ—(બીજા) પિતા શા ધર્મસી, માતા ધારલદે, ગોત્ર બોહિત્થરો. જન્મ સં૦ ૧૬૪૭ ચૈ. શુ ૭, દીક્ષા બીકાનેરમા સં૦ ૧૬૫૬ ના માર્ગશીર્ષ શુદિ ૩, દીક્ષા નામ રાજસમુદ્ર, વાચક (ઉપાધ્યાય)

તેમની ગાદી ત્યાં મળી સં૦ ૧૬૭૬ માગશર માસમાં રાણકપુર (સાદડી પાસે) ની જાત્રા કરી [તે રાણકપુરની જાત્રા વખતે કરેલા સ્તવનમાં તેના મંદિરનુ વર્ણન આપ્યું છે કે 'ચારે દિશાના ૨૪ મંડપ ચાર ચતુર્મુખ (ચોમુખ) પ્રતિમા, તે દેહુરાનું નામ ત્રિભુવનદીપક. ૮૪ દેરી, ભોંયરાં. મેવાડ દેશમાં ૯૯ લાખ ખર્ચી પોરવાડ ધરણાકે બંધાવ્યુ ત્યાં ખરતર વસતિ છે ને તે ઉપરાંત બીજા પ્રાસાદ છે.] અને તે વર્ષમાં લાહોર ગયા, સં૦ ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં હતા. આની પછી સં૦ ૧૬૮૨ માં જેસલમેર પાસેના પાંચ ગાઉ પરના—અસલ રાજ્યધાની લોદ્રવપુરમાં રહેતા. ૧૮થેરૂ

પદ સં૦ ૧૬૬૮ મા જિનચંદ્રસૂરિએ આસાઉલિમા આપ્યું અને સૂરિપદ મેડતામાં સં૦ ૧૬૭૪ ના ફાગણ શુદ ૭ ને દિને થયું. તેનો મહોત્સવ ત્યાંના ચોપડા ગોત્રીયસાહ આસકરણે કર્યો. તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરી—દાખલા તરીકે સં૦ ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદિ ૧૩ શુક્રે શત્રુંજય ઉપર અષ્ટમ ઉદ્ધારકારક અમદાવાદના સંઘવી સોમજી શિવજીએ ઋષભ અને બીજા જિનોની ૫૦૧ મૂર્તિઓ બનાવરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરી ભાણવડમાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી. સં૦ ૧૬૭૭ જેઠ વદિ ૫ ગુરૂવારે જહાંગીરના રાજ્યમા અને શાહજાદા શાહજહાના સમયમાં ઉક્ત આસકરણે બનાવેલા મમ્માણી (સંગેમર્મર) ના પથ્થરના સુંદર વિહાર (મંદિર) માં મેડતામાં શાંતિનાથની મૂર્ત્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી એવું કહેવાય છે કે તેમને અંબિકા દેવીએ વર આપ્યો હતો અને તેથી ઘંઘાણીપુરમાં પ્રાચીન પ્રતિમા કાઢી હતી તેઓ પાટણમા સં૦ ૧૬૯૯ ના આષાઢ શુદિ ૯ ને દિને સ્વર્ગસ્થ થયા તેમણે નૈષધીય કાવ્ય પર જૈનરાજી નામની વૃતિ રચી છે અને બીજા ગ્રંથો રચ્યા છે તેમના કહેવાથી મતિસારે ધન્ય શાલિભદ્રનો રાસ સં૦ ૧૬૭૮ આસો વદિ ૬ ને દિને ખંભાતમા રચ્યો હતો.

૧૮ થેરૂ ભણશાલી સંબંધી એવુ કહેવાય છે કે તે લોદ્રવપુર (હાલનું લોધરા) માં ઘીનો વેપાર કરતો હતો. એક ઘીનું પાત્ર લઇ ભરવાડણ વેચવા આવી, તેની નીચે હરીવેલ હતી આથી તે પાત્રના ઘીનો તોલ કરતા જેમ જેમ ઘી કાઢતા જાય તેમ તેમ તે પાત્ર ભરાતું જાય આ હરીવેલ પાત્ર નીચેની ઇંઢોણી સાથે હતી, તે ઇંઢોણી લઇને થેરૂશાહે ફેંકી દીધી, પછી

ભણશાલીએ જેસલમેરથી શત્રુંજયપર જવાનો સંઘ કાઢયો. આમાં શ્રી જિનરાજસૂરિ પ્રમુખ અનેક આચાર્ય સાથે હતા અને સમયસુંદર ઉપાધ્યાય પણ આ સંઘમાં ગયા હતા. આ સંઘ શત્રુંજયની યાત્રા કરી આવ્યો–સં૦ ૧૬૮૨ પછી સમયસુંદર ૧૬૮૨ માં નાગોર આવ્યા, કે જ્યાં શત્રુંજય રાસ રચ્યો. ત્યાંથી સં૦ ૧૬૮૩ મેડતામાં, સં૦ ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસર, સં૦ ૧૬૮૭ પાટણ. આ વર્ષમાં ભારે દુકાળ પડયો હતો કે જેનું વર્ણન તેમણે ચંપક ચોપઇમાં કર્યું છે. સં૦ ૧૬૮૯ મીરમીર્જાના રાજ્યમાં અહ્મદપુર (અમદાવાદ) માં, સં૦ ૧૬૯૧ ખંભાત, સં૦ ૧૬૯૪ અને ૧૬૯૫ જાલોર,

---

તેમાંથી તે વેલ લઇ તેના પ્રતાપે અખૂટ ઘીથી અઢળક સંપત્તિ તેણે પ્રાપ્ત કરી. આ વાત તેણે જિનસિંહ સૂરિને કહી, ગુરુએ સુકૃતાર્થ કરવા કહ્યું ત્યારે થિરૂએ ત્યાં થઇ ગયેલા ધીરરાજા (ધીરાજી ભાટી) એ સં૦ ૧૧૯૬ પછી બંધાવેલાં લોધરામાંના સહસ્રફણા પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો તેમાં વિશાલ પ્રતિમા સ્થાપન કરી. અને પોતાની બે પત્ની તથા બે પુત્રના કલ્યાણાર્થે ચાર બાજુએ ચાર દેવકુલિકાઓ બંધાવેલી છે. આની પ્રતિષ્ઠા નૈષધકાવ્ય ઉપર જૈનરાજી નામની ટીકાના કર્તા મહા વિદ્વાન્ આચાર્ય જિનરાજ સૂરિએ સં૦ ૧૬૭૫ મા કરેલી છે. વિશેષમાં થેરૂશાહે જ્ઞાનભંડાર કરાવ્યા અને નવરત્નોનાં જિનબિંબ કરાવ્યાં. ક્રોડો રૂપીઆ ખર્ચ્યા, ત્યારપછી શત્રુંજયનો સંઘ સં૦ ૧૬૮૨ માં કાઢયો આની પહેલા બાદશાહ અકબ્બરે થેરૂશાહને દિલ્હી બોલાવી ઘણું માન આપ્યું. થેરૂશાહે નવ હાથી, પાચસે ઘોડા નજર કર્યા ત્યારે બાદશાહે 'રાયજાદા' નો ખિતાબ બક્ષ્યો આથી આની ઓલાદ 'રાયભણશાલી' કહેવાય છે. આગ્રામાં મોટું જિનમંદિર થિરૂશાહે કરાવ્યું કે જે હાલ મોજૂદ છે. ભણશાલી એ મૂળનામ એ રીતે પડયું કે લોદ્રપુરના યદુવંશી ધીરાજી ભાટી રાજાના યુવરાજ પુત્ર સગરની માતાને બ્રહ્મરાક્ષસ લાગ્યો હતો તેને સં૦ ૧૧૯૬ મા ખરતર ગચ્છના ચમત્કારી આચાર્ય જિનદત્ત સૂરિએ કાઢયો તેથી રાજા કુટુંબ સહિત જૈન થયો અને તેના પર આચાર્યે જૈનત્વની ક્રિયારૂપે ભંડશાલમાં વાસક્ષેપ કર્યો તેથી તેનું ગોત્ર ભંડશાલી (ભણશાલી) સ્થપિત થયું, અને તેના આ વંશજ થેરૂશાહ થયા. આ રીતે મૂલ ભણશાલી જૈન હતા. જુઓ મહાજન વંશ મુક્તાવલિ પૃ. ૨૯–૩૦.

સં૦ ૧૬૯૬ અમદાવાદ, સં૦ ૧૬૯૮ અહમદપુર (અમદાવાદ); સં૦ ૧૭૦૦ અમદાવાદ; એ રીતે એ સ્થલોએ આપણા કવિએ અચક નિવાસ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત સમેતશિખર (જેને હાલ કેટલાક પાર્શ્વનાથહિલ કહે છે), ચંપા, પાવાપુરી, ફલોધી (મારવાડ), નાદોલ, વીકાનેર, આબુ, શંખેશ્વર, જીરાવલા, ગોડી, વરકાણા, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, તેમજ ગિરનાર વગેરે અનેક જૈન તીર્થોની જાત્રા કરી હતી [19]જેસલમેરમાં પોતે ઘણાં વર્ષો ગાળ્યાં લાગે છે.

---

૧૯ જેસલમેર—આનો કિલ્લો રાજસ્થાનમા પ્રસિદ્ધ છે કે જે યદુવંશી ભટ્ટી મહારાઉલોએ લોદ્રપુરથી આવી સં૦ ૧૨૧૨ માં બાંધ્યો. જૈનના ખરતર ગચ્છના શ્વેતામ્બરી સાધુઓનો આ પ્રબલ નિવાસરૂપ હતો જિનરાજ, જિનવર્ધન, જિનભદ્ર આદિ સૂરિયોએ અનેક જૈન દેવાલયોની પ્રતિષ્ઠા અત્ર કરી છે કિલ્લાપર આઠ જૈન મંદિર છે; તે પૈકી મુખ્ય ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું છે—સં૦ ૧૪૫૮ માં જિનરાજસૂરિના આદેશથી તેના ગર્ભગૃહમાં સાગરચંદ્રસૂરિએ પ્રતિમા સ્થાપિત કરી, અને સં૦ ૧૪૭૩ મા મહારાઉલ લક્ષ્મણ સિંહના સમયે સંપૂર્ણ થયું. તે રાજાના નામ પરથી તેનુ નામ લક્ષ્મણવિહાર રાખ્યું ને તેમાં જિનવર્ધન સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમાની ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની મૂર્ત્તિ ભટ્ટીઓની પ્રાચીન રાજધાની લોદ્રપુરથી આણેલી વેલુની હોઇ પ્રાચીન છે બીજું મંદિર સંભવનાથનુ સં૦ ૧૪૯૪ મા જિનભદ્ર સૂરિના ઉપદેશથી આરંભાયેલુ તે ૧૪૯૭ માં પૂરૂં થયું ને તેમા તે સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તે વખતે ૩૦૦ મૂર્ત્તિની પ્રતિષ્ઠા થઇ. આ મંદિરની નીચે જ્ઞાનભંડાર વાસ્તે ભોંયરૂં બંધાવ્યું. તેમાં ભંડાર રાખ્યો, કે જે હજુ વિદ્યમાન છે તેમાં ૧૦ મીથી ૧૫ મી વિક્રમ સદીનાં લખાએલાં તાડપત્રના પ્રાચીન દુર્લભ પુસ્તકો મોજુદ છે. બીજા મંદિરો—આદીશ્વર, શાંતિ, શીતલ, ચંદ્રપ્રભા, મહાવીર વગેરેના વિક્રમના સોલમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં નજીક નજીક ત્યા બંધાવેલા છે. આ તથા સર્વ બીજા મંદિરોમા કુલ મળી આશરે ૭૦૦૦ જિનબિંબો છે વળી બધાં મળી ૯ જ્ઞાન ભંડારો છે. ત્યાંના ભંડારોની પુસ્તકસૂચિ સદ્ગત સાક્ષર ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલે મહાશ્રમ લઇ કરેલી તે પંડિત લાલચંદજીના વિસ્તૃત હકીકતવાળા પરિચય સહિત ગાયકવાડ સરકારે હમણા બહાર પાડી છે જોધપુર બિકાનેર

જૈનોનાં ભારતવર્ષમાં તેમના તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ, કેવલજ્ઞાનભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ તરીકેનાં તીર્થો અનેક છે. તેમાં મુખ્ય શત્રુંજય, ગિરનાર, સમ્મેત-શિખરાદિ છે. તે સર્વની યાત્રા દરેક ચુસ્ત જૈનને માટે આવશ્યક ગણાય આ કવિએ રચેલ 'તીર્થમાલા સ્તવન' પરથી જણાય છે કે તેમાં લખેલ અષ્ટાપદ અને નંદીશ્વર એ શાસ્ત્રોક્ત તીર્થ સિવાય બધાય તીર્થની યાત્રા તેમણે કરી હતી. તે સ્તવન નીચે પ્રમાણે છેઃ—

શત્રુંજે[૨૦] ઋષભ સમોસર્યા ભલા ગુણ ભર્યારે, સિદ્ધા સાધુ અનંત,
તીરથ તે નમુંરે,
તીન કલ્યાણક તિહાં થયાં, મુગતેં ગયારે, નેમીશ્વર ગિરનાર,
તીરથ તે નમુંરે. ૧

---

*રેલ્વેમા બાઢમેર સ્ટેશનથી જેસલમેર ૯૨ માઇલ છે. ત્યાં તપાગચ્છે ૧૯ મી સદીમા પ્રવેશ કર્યો ને મહાકષ્ટે ૧૮૯૯ માં કોટની નીચે તેમના તરફથી શિખરબંધ દહેરૂં બંધાયું. ત્યાંના દહેરાં સંબંધી વિગત જિનસુખ સૂરિએ જેસલમેર ચૈત્ય પરિપાટી બનાવેલ છે તેમાં મળે છે. (જુઓ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ પૃ૦ ૧૪૬.)

૨૦ શત્રુંજય—પાલીતાણા કાઠીયાવાડમાં—આવેલો પવિત્ર ગિરિ ગિરનાર—જુનાગઢમા આબુ કે જ્યાં વિમલ મંત્રીએ અને વસ્તુપાલ મંત્રીએ મહાન્ કારીગરીના અદ્‌ભુત જૈન દેવાલયો બંધાવેલાં છે. સમેતશિખર કે જ્યા ૨૪ તીર્થંકરો પૈકી ૨૦ મુક્તિ પામ્યા છે—કલકત્તાથી જવાય છે.

ચંપા એ વાસુપુજ્યની નિર્વાણ ભૂમિ. પાવાપુરી—મહાવીરની નિર્વાણ ભૂમિ જેસલમેર—વીકાનેર પ્રસિદ્ધ છે.

સેરીસરો, સેરિસા—કલ્લોલ પાસે. આ તીર્થનો હમણાં જ ઉદ્ધાર કરવામા આવ્યો છે.

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ—પાટણથી ૨૦ ગાઉ દૂર. પંચાસરો પાર્શ્વનાથ પાટણમાં વનરાજ ચાવડાએ સ્થાપેલ.

ફલોધી—મેડતારોડ સ્ટેશનથી પા ગાઉ. સં૦ ૧૧૮૧ માં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપાયેલી છે.

અષ્ટાપદ એક દેહરા, ગિરિસેહરારે, રત્નેં ભરાવ્યાં બિંબ-તી૦
આબુ ચૌમુખ અતિ ભલો, ત્રિભુવનતિલોરે ત્રિમલવસઇ વસ્તુપાલ ૨
સમેતશિખર સોહામણો, રલિયામણોરે, સિદ્ધા તીર્થંકર વીશ
નયરી ચંપા નિરખીયે, હૈયે હરખીયેરે, સિદ્ધા શ્રી વાસુપૂજ્ય. ૩
પૂર્વ દિશે પાવાપુરી, ઋદ્ધિ ભરીરે, મુક્તિ ગયા મહાવીર
જેસલમેર જુહારીયે, દુ:ખ વારીયેરે, અરિહંત બિંબ અનેક ૪
વિકાનેર જ વંદીયે, ચિર નંદીયેરે, અરિહંત દેહરાં આઠ.
સેરિસરો સંખેશ્વરો, પંચાસરોરે, ફલોધી થંભણ પાસ. ૫
અંતરિક અંજાવરો, અમીઝરોરે, જીરાવલો જગનાથ.
'ત્રૈલોક્યદીપક' દેહરો, જાત્રા કરોરે, રાણપુરેં રિસહેશ. ૬
શ્રી નાડુલાઇ જાદવો, ગોડી સ્તવોરે. શ્રી વરકાણો પાસ.
નંદીશ્વરનાં દેહરાં, બાવન ભલારે, રૂચકકુંડલે ચાર ચાર. ૭
શાશ્વતી આશાશ્વતી, પ્રતિમા છતીરે, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ.
તીરથ યાત્રા ફલ તિહાં, હોજો મુઝ ઇહાંરે, સમયસુંદર કહે એમ. ૮

શિષ્ય પરંપરા.

હર્ષનંદન નામના એક વિદ્વાન્ શિષ્ય તેમને હતા. તે શિષ્યે સં૦ ૧૬૭૩ માં 'મધ્યાન્હ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ' તથા બીજો ગ્રંથ નામે 'ઋષિમંડલ સ્તવ' (મહર્ષિ સ્તવ) ગાથા ૨૭૧ નુ,– તેના પર

થંભણ—સ્થંભનક પાર્શ્વનાથ હાલ ખંભાતમાં. તેની પ્રતિમા અભયદેવસૂરિના સમયમાં પ્રકટેલી.

અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ—આકોલાથી લગભગ ૨૦ ગાઉ દૂર.

અજાવરો (અજાહરો) પાર્શ્વનાથ—કાઠિયાવાડના ઉંના ગામ પાસે.

અમીઝરો પાર્શ્વનાથ—હુઆમાં (પાલણપુર તાલુકો.)

જીરાવલા પાર્શ્વનાથ (મારવાડ). નાડુલાઇ—મારવાડમાં. ગોડી પાર્શ્વનાથ—પારકરમાં. વરકાણા પાર્શ્વનાથ–મારવાડમાં.

૪૨૦૦ શ્લોકની ટીકા રચેલ હતી. ખરતર ગચ્છમાં લઘ્વાચાર્યીય નામનો આઠમો ગચ્છભેદ ખ૦ જિનસાગરસૂરિએ સં૦ ૧૬૮૬ માં કર્યો હતો તે ગચ્છને હર્ષનંદને ઘણો વધાર્યો. વિશેષમાં હર્ષનંદને, તથા ખ૦ સુમતિકલ્લોલ એ બંને એ મળીને તૃતીય જૈન આગમ નામે સ્થાનાંગ પરની વૃત્તિમાંની ગાથાઓ પર શ્લોક ૧૩૬૦૪ ની વૃત્તિ રચી હતી.

સમયસુંદરના શિષ્યના શિષ્ય નામે હર્ષકુશલ ગણી (ઉપાધ્યાય) હતા કે જેણે સમયસુંદરની ભાષાકૃતિ નામે ધનદત્તની ચોપઇ પોતે સંશોધિત કરી હતી.

સમયસુંદરની શિષ્યપરંપરા અખંડપણે સં૦ ૧૮૨૨ સુધી તો ચાલી આવેલી હતી એ વાત સિદ્ધ છે. સં૦ ૧૮૨૨ ના માગશર શુદિ ૪ ના દિવસે તેમની શિષ્યપરંપરામાંના આલમચંદે 'સમ્યકત્વ કૌમુદી ચતુ.પદી ' એ નામની પદ્યકૃતિ મક્ષુદાબાદમાં બનાવેલ છે તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં જણાવે છે કે,

યુગવર શ્રી જિનચંદ સૂરીંદા, ખરતર ગચ્છ દિણંદાજી
રીહડ ગોત્ર પ્રસિદ્ધ કહદા સદગુરૂ સુજસ લહંદાજી.
પ્રથમ શિષ્ય તસુ મહા વેરાગી જિણ મમતા સહુ ત્યાગીજી
સકલચંદજી સકલ સોભાગી સમતા ચિત્તસું જાગીજી.
તાસુ સીસ પરગટ જગમાંહી સહૂ કોઇ ચિત્ત ચાહૈજી
પાઠક પદવીધર ઉચ્છાહૈ સમયસુદરજી કહાહૈજી,
તાસુ પરંપરમે સુવિચારી ભયે વાચક પદ ધારીજી
કુશલચંદજી બહૂ હિતકારી તાસુ શિષ્ય સુખકારી જી.
સદ્દગુરૂ આસકરણજી સુહાયા જગમે સુજસ ઉપાયાજી
તાસુ શિષ્ય આલમચદ કહાયા એ અધિકાર બણાયાજી.

આ રીતે સમયસુદરની શિષ્ય પરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થવા, તેના શિષ્ય આસકરણજી અને તેના શિષ્ય આલમચંદ.

સંસ્કૃત ભાષામાં કૃતિઓ.

કવિ એક સમર્થ વિદ્વાન્, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી, અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર અને અવગાહનાર હતા એ તેમના નીચેના ગ્રંથો પરથી જણાઇ આવે છે. આ ગ્રંથો ગૂર્જર ભાષા સિવાયના છેઃ-

ભાવશતક શ્લોક ૧૦૧ સં૦ ૧૬૪૧.

રૂપકમાલા પર વૃત્તિ શ્લો૦ ૪૦૦, સં૦ ૧૬૬૩. આ વૃત્તિ કવિના પ્રગુરૂ ઉક્ત જિનચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય રત્નનિધાન ગણીએ શોધી હતી.

કાલિકાચાર્ય કથા (સંસ્કૃત) સં૦ ૧૬૬૬.

સામાચારી શતક સં૦ ૧૬૭૨ મેડતામાં.

વિશેષ શતક (પત્ર ૬૭) સં૦ ૧૬૭૨ મેડતામા, આનો ઉલ્લેખ કર્તાએ પોતાની ગાથા સહસ્રીમાં કર્યો છે રચ્યા દિન પાર્શ્વજન્મ દિને

વિચાર શતક (પત્ર ૪૫) સં૦ ૧૬૭૪.

[21] **અષ્ટલક્ષી** સં૦ ૧૬૭૬ (રસ જલધિરાગ ગોસમેતે)

---

૨૧ આમા પહેલા એક શ્લોકમા સૂર્યદેવની સ્તુતિ કરી છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ત્યાર પછી બીજા શ્લોકમાં બ્રાહ્મી—સરસ્વતીની સ્તુતિ કરી જણાવે છે કે 'રાજા નો દદતે સૌખ્યં' એ શ્લોકના એક પાદના મેં નિજબુદ્ધિની વૃદ્ધિ નિમિત્તે અર્થો કર્યા છે તેમાં તે પાદમાંના 'રાજા' નો અર્થ સૂર્ય પણ થાય છે એમ જણાવી સૂર્યદેવના નામો આપે છે—

सावित्री भविता राजा विसृजो घृणो विराट् ।
सप्तार्चिः प्ततुरगः सप्तालोकनमस्कृतः ॥

એમ સ્કંદપુરાણમા શ્રી સૂર્યસહસ્ર નામમાં જણાવ્યુ છે તેથી રાજા એટલે શ્રી સૂર્ય, નઃ એટલે અમને સૌખ્ય આપે છે.

લાહોર. આ **राजानो ददते सौख्य** —એ રીતના વાકયના આઠ લાખ અર્થોવાળો ગ્રંથ છે. આનું બીજું નામ અર્થરત્નાવલિ છે. તે લાભપુર (લાહોર) માં પૂર્ણ કર્યો. (પી. રી. ૪ થો. પૃ. ૬૮–૭૩).

આ અષ્ટલક્ષી ગ્રંથ કવિએ સં૦ ૧૬૪૯ પહેલાં શરૂ કરી તે વર્ષમાં એક પુસ્તકના પ્રમાણનો કરી નાંખ્યો હોવો જોઇએ એમ જણાય છે. એટલુંજ નહિ પણ તે વર્ષમાં શ્રી અકબ્બર બાદશાહે ખુદ રાજસભામાં વાંચી સાંભળી આ પુસ્તક સ્વહસ્તે લઇ કવિના હાથમાં આપી તે રીતે પ્રમાણભૂત કર્યો એવું પોતે આ ગ્રંથમાં જ જણાવે છેઃ—

संवति १६४९ प्रमिते श्रावण शुक्ल १३ दिने सन्ध्यायां कश्मीरदेशविजयमुद्दिश्य श्री राजश्री रामदास वाटिकायां कृतप्रथमप्रयाणेन श्री अकब्बर पातशाहिना जलालदीनेन अतिजात साहिजाने श्री सिलेम सुरत्राण सामंतमंडलिकराजराजिविराजितराजसभायां अनेकवैयाकरणतार्किकाविद्वत्तमभट्टसमक्षं अस्मद् गुरुवरान् युगप्रधानखरतर–भट्टार श्री जिन चन्द्र सूरीश्वरान् आचार्य श्रीजिनसिंहसूरिप्रमुखकृतमुखसु स्वशिष्यव्रातपरिकरान् असमानसन्मानबहुदानपूर्व समाहूयायम लक्षार्थी

આમ જૂદા જૂદા અર્થો દરેક શબ્દોના મૂકી આખા વાક્યનો અર્થ કરી, સર્વે મળી આઠ લાખ અર્થ કર્યા છે તે જણાવી છેવટે પોતાની પ્રશસ્તિ આપે છે.

આ રચવામા શ્રી જિનસિંહસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય સમયરાજ ગણિએ (મદ્વિદ્યૈક ગુરૂ–કે જે મારા વિદ્યાગુરૂનાજ શિષ્ય થાય) મારા પર અનુગ્રહ કરેલો છે એમ પોતે સ્વીકારે છે

ग्रन्थो मत्पार्श्वाद् वाचयांचक्रेऽवक्रेण चेतसा । ततस्तदर्थश्रवण समुत्पन्नभूतनूतनप्रमोदातिरेकेण संजातचित्तचमत्कारेण बहुप्रकारेण श्रीसाहिना बहु प्रशंसापूर्वं 'पठ्यतां सर्वत्र विस्तार्यतां सिद्धिरस्तु' इत्युक्त्वा च स्वहस्तेन गृहीत्वा एतत् पुस्तकं मम हस्ते दत्वा प्रमाणीकृतोऽयं ग्रन्थः । अतः सोपयोगित्वात् श्रीसाहिनापि समुद्दिश्यार्थमाह—राजा श्री अकब्बरः नोऽस्मभ्यं सौख्यं सुखं ददते प्रजानामिति ।

એટલે—સંવત્ ૧૬૪૯ ના શ્રાવણ સુદ ૧૩ દિને સાંજે કાશ્મીર દેશપર વિજય કર્યો તે નિમિત્તે શ્રીરાજ શ્રી રામદાસ (આ રામદાસ તે જણાય છે કે જેણે સં૦ ૧૬૫૨ માં સેતુબંધ (રાવણવહો) ની ટીકા રચી છે અને જેને માટે પ્રાજ્ય ભટ્ટની રાજતરંગિણીમાં વિશેષ ઉલ્લેખ મળી આવે છે) ની વાડીમાં શ્રી અકબ્બર બાદશાહે—જલાલદીને પ્રથમ પ્રયાણ કરી અતિ ખાનદાન શાહજાદા શ્રી સલીમ (પાછળથી જહાંગીર બાદશાહ) સુલતાન સામંત મંડલિક રાજાઓથી વિરાજિત રાજસભામાં અનેક વ્યાકરણીઓ તાર્કિક વિદ્વત્તમ ભટ્ટ-પંડિત સમક્ષ અમારા ગુરૂવર યુગપ્રધાન ખરતર ભટ્ટારક શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીશ્વર ને આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિ વગેરેએ આણેલા શિષ્ય સમુદાય સહિતને અતિશય સન્માન આપીને બોલાવી આ અષ્ટલક્ષાર્થી ગ્રંથ મારી પાસે શુદ્ધ ચિત્તથી વંચાવ્યો, ત્યારપછી તેના શ્રવણથી તેને અતિ નવીન પ્રમોદનો અતિરેક થતાં ચિત્તમાં ચમત્કૃતિ થતાં બહુ પ્રકારે શ્રી બાદશાહે બહુ પ્રશંસા કરી અને 'સર્વત્ર વાંચી આનો વિસ્તાર કરો' એમ કહી સ્વહસ્તે તેને લઇને આ પુસ્તક મારા હાથમાં આપી આ ગ્રંથ પ્રમાણભૂત કર્યો. પછી પોતે જેના અર્થ કરવા ચાહે છે તે પદ લઇ રાજા એટલે બાદશાહ અકબ્બર તે નઃ

એટલે આપણને પ્રજાને સૌખ્ય આપે છે. આ ગ્રંથની અંતે કવિએ 'અકબર ગુણ વર્ણન અષ્ટક' મૂકેલ છે તે ખાસ અવગાહવા યોગ્ય છે.

વિસંવાદ શતક સં૦ ૧૬૮૫ આમાં સૂત્રાઆદિમાં પરસ્પર જે વિરોધ ભાસે છે તે બતાવ્યો છે.

सूत्र प्रकरण टीका प्रबंध संबंध चारु चरितेषु ।
ये केऽपि विसंवादा दृष्टा एकी ता इह ते ॥ પી. રી. ૩ પૃ. ૨૯૦

વિશેષ સંગ્રહ સં૦ ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસરમાં.

ગાથાસહસ્ત્રી સ૦ ૧૬૮૬ (પી. રી. ૩ પૃ. ૨૮૮).

આમાં જમાલિ આદિ નિન્હવોની આવશ્યક ચૂર્ણિમાંથી ૧૬ ગાથા ટાંકી કહેલ છે કે આની વ્યાખ્યા સંબંધ સહિત મારા રચેલ વિશેષ સંગ્રહમાંથી વિદિત થશે આમાંની અનેક ગાથાઓ જૈન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય માટે ઉપયોગી થાય તેવી છે

गाथाः कियत्यः प्रकृताःकियत्यःश्लोकाश्च काव्यानि कियंति संति।
नानाविध ग्रंथिलोकनश्रमादेकीकृता अत्र मया प्रयत्नात् ॥

જયતિહુયણ નામના સ્તોત્રપર વૃત્તિ સં૦ ૧૬૮૭ પાટણમાં.

૨૨ **દશવૈકાલિક સૂત્રપર** શબ્દાર્થ વૃત્તિ ટીકા શ્લો. ૩૩૫૦ સં૦ ૧૬૯૧ ખંભાતમાં.

વૃત્તરત્નાકર વૃત્તિ સં૦ ૧૬૯૪ જાલોરમાં.

---

૨૨ **દશવૈકાલિક**—સૂત્ર એ પ્રાચીન સય્યંભવ સૂરિકૃત જૈનાગમ છે તે પર પ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિએ ટીકા કરી છે. કર્ત્તા કહે છે કે તે ટીકા વિષમ છે તેથી શિષ્યોને અર્થે શીઘ્રબોધ થાય તે હેતુથી સુગમ કરી છે. (મુદ્રિત સં૦ ૧૯૭૫)

૨૩ કલ્પસૂત્રપર કલ્પકલ્પલતા નામની વૃત્તિ શ્લો૦ ૭૭૦૦.

નવતત્વપર વૃત્તિ.

વીર ચરિત્રસ્તવ એ નામના જિનવલ્લભસૂરિ કૃત સ્તવન પર ૮૦૦ શ્લોકની ટીકા વીરસ્તવ વૃત્તિ (દુરિયરવ સમીર વૃત્તિ)

સંવાદસુંદર ૩૩૩ શ્લો૦

ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન

રઘુવંશ વૃત્તિ (પત્ર ૧૪૫)

કવિ કાલિદાસ કૃત રઘુવંશ નામનો ગ્રંથ જૈનોમાં સાહિત્ય અર્થે પઢાવવામાં આવતો અને તેથી તેના પર વૃત્તિઓ પણ અનેક જૈન સાધુઓએ કરેલી જોવામાં આવે છે.

આ રીતે સંસ્કૃત ભાષામાં કૃતિઓ તેમણે કરી છે. વૃત્તિ-ટીકા ઉપરાંત અનેક ગ્રંથો સૂત્રો વાંચી તે સર્વેનું દિગ્દર્શન કરાવી તેમાં રહેલા વિસંવાદ શોધી પોતાનુ બહુશ્રુતપણુ દાખવ્યુ છે.

ગૂર્જર ભાષાની પદ્યકૃતિઓ.

૧ ચોવીશી (૨૪ તીર્થંકરનાં સ્તવનો) સં૦ ૧૬૫૮

---

૨૩. કલ્પસૂત્ર—એ પણ પ્રાચીન, ભદ્રબાહુકૃત જૈનાગમ છે આ પરની કર્ત્તાની ટીકા ડૉ૦ જેકોબી (કે જેણે અંગ્રેજીમા આ સૂત્રનો અનુવાદ કરેલ છે જુઓ સેક્રેડ બુક્સ ઑફ ધ ઈસ્ટ) ના કહેવા પ્રમાણે જિનપ્રભ મુનિએ કલ્પસૂત્ર પર રચેલી સંદેહવિષૌષધિ નામની ટીકાનો માત્ર સંક્ષિપ્ત સાર—abstract—છે આ ટીકા જિનરાજસૂરિ (કે જેનું સૂરિપદ સં૦ ૧૬૭૪ થી મરણ સં૦ ૧૬૯૯ સુધી રહ્યુ) ના રાજ્યમા ને જિનસાગર સૂરિના યૌવરાજ્યમા લુણકર્ણસર ગામમા આરંભ કરીને તેજ વર્ષમા અમરિણીપુરમા પૂર્ણ કરેલ છે તેથી આ રચના સં૦ ૧૬૭૪થી૧૬૯૯ ની વચમા કરી છે ને તે દરમ્યાનમાં લુણકર્ણસરમાજ સં૦ ૧૬૮૫ મા પોતે હતા તે વિશેષસંગ્રહના રચનાકાલ અને સ્થલ પરથી જણાય છે તેથી આ રચના સં૦ ૧૬૮૫ મા જ પૂર્ણ થયેલી છે

વિજયાદશમી અમદાવાદમાં. આને કવિએ 'ચતુર્વિંશતિ તીર્થંકરગીતાનિ' એ નામ આપ્યું છે. આની શુદ્ધ પ્રત આણંદજી કલ્યાણજી હસ્તકના પાલીતાણાના ભંડારમાં છે.

૨ શાંબપ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધ રચ્યા સં૦ ૧૬૫૯ વિજયાદશમી. ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથના પસાયથી.

ભાષામાં મોટો ગ્રંથ રચવાનો આ તેમનો પહેલો પ્રયાસ છે એમ તે જણાવે છે.

શક્તિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ
વચનવિલાસ નહી તિસ્યઉ, એ પણિ **પ્રથમ અભ્યાસ.**

કૃષ્ણના કુંવર શાંબ અને પ્રદ્યુમ્ને આખરે નેમીશ્વર પાસે દીક્ષા લીધી અને વિમલગિરિ પર સંલેખના કરી મોક્ષે ગયા. આ બનેનો અધિકાર આઠમા અંગમાંથી (અંતકૃત્ દશાંગ-અંતકૃત્ એટલે તદ્ભવ મુક્ત થનાર-ચરમશરીરી મહાત્માઓ સંબંધીનુ સૂત્ર) લઇ આ પ્રબંધ બે ખંડમાં રચ્યો છે. ગાથા ૫૩૫, ઢાલ ૨૧, શ્લોક ૮૦૦ છે અને તે જેસલમેરના વતની નાનાવિધશાસ્ત્રવિચારરસિક લોઢા સા૦ સિવરાજની અભ્યર્થનાથી રચેલો છે એવુ એક જૂના પ્રતમાં લખેલું છે. સં૦ ૧૬૭૦ ની લખેલી સારી અને જૂની પ્રત લીંબડીના ભંડારમાં મોજૂદ છે.

૩ દાન શીલ તપ ભાવના સંવાદ P (અથવા સંવાદ શતક)[૨૪] સં૦ ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં 'પદ્મપ્રભુ સુપસાઉલે'—

આ P ચિહ્ન મુદ્રિત થયેલ ગ્રંથ સૂચવે છે.

૨૪. કોઇક પ્રતમાં પાઠાંતર બાસઠ ને બદલે 'છાસઠ' છે. પણ ઘણી પ્રતોમાં બાસઠ છે તેથી તે જ પાઠ યોગ્ય લાગે છે આ સંવાદને 'સંવાદશતક' કર્તાએ પોતે એક ઠેકાણે કહેલ છે પોતાની સીતારામ ચોપાઈમાં એક ઢાલનો રાગ મૂકતા જણાવ્યુ છે કે "રાગ ધન્યાસિરી-સીલ કહે જગિ હુ વડું, મુઝ વાત સુણો એક મીઠીરે (કે જે આ સંવાદમાં બીજી ઢાલમાં શીલ કહે છે) એ સંવાદ શતકની બીજી ઢાલ". આમાં કુલ ૫ ઢાલ છે અને ૫૦ કડી છે. આ સંવાદ સઝાયમાળા અને રત્ન સમુચ્ચયમ મુદ્રિત થયેલ છે

જૈનમાં ધર્મના ચાર પ્રકાર નામે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના જણાવ્યા છે–તે દરેક પોતપોતાને વડો માને છે અને એ રીતે ચારે પોતપોતાના ગુણ ગાઇ પોતપોતાથી કેટલા સુખી અને સિદ્ધ થયા તે જણાવી તકરાર કરી આપ વડાઇ, વીરની પરિષદ્‌માં, વીર પ્રભુ પાસે કરે છે ત્યારે છેવટે વીર સમાધાન કરી જણાવે છે કે–

કો કેહની મ કરો તુમ્હે નિંદા ને અહંકાર
આપ આપણે ઠામે રહો સહુકો ભલો સંસાર
તોપણ અધકો ભાવ છે, એકાકી સમરત્થ
દાન શીલ તપ ત્રિણે ભલા, પણ ભાવ વિના અકયત્થ.
અંજન આંખે આંજતા, અધિકો આણી રેખ
રજમાંહે તજ કાઢતાં, અધિકો ભાવ વિશેષ

૪ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ P માર સં૦ ૧૬૬૫ જેઠ શુ ૧૫ આગ્રામાં.

પ્રત્યેક બુદ્ધ થઇ સિદ્ધ થયેલા નામે કરકંડુ, દુર્મુખ, નેમિરાજ અને નિર્ગતિ (નિગ્ગઇ) એ ચાર સંબંધી ચાર ખંડમાં આ રાસ વિભક્ત છે. પ્રત્યેક ખંડ સં૦ ૧૬૬૪ માં પૂર્ણ કર્યો છે પણ દરેકની તીથિ જૂદી જૂદી છે. ૧ કરકંડુ પરનો સં૦ ૧૬૬૪ ફાગણ સિદ્ધિયોગ બુધવારે. ઢાલ ૧૦, ગાથા ૧૮૭, શ્લોક ૨૫ ૨ દુમુહપર ચૈત્ર વદ ૧૩ શુક્ર ઢાલ ૮. ૩ નેમિરાજ પર–તીથિ નથી જણાવી ઢાલ ૧૭. ૪ નિગ્ગઇ પરનો માર સવત ૧૬૬૫ જેઠ શુદ ૧૫ આગ્રામાં 'વિમલનાથ પસાઉલે' સાન્નિધ્ય 'કુશલસૂરીંદ': ઢાલ ૯. આ ચારે ખડ નાગડગોત્રના સંઘનાયક સૂરશાહના આગ્રહથી રચ્યા છે. આખો રાસ અતિ સુન્દર અને રસમય છે મદનરેખા (મયણરેહા) સબંધી આખ્યાન ત્રીજા ખડમા અતર્ગત થાય છે સુંબઇના શ્રાવક ભીમસી માણેકે આ મુદ્રિત કરેલો છે ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ પર તિલકા-

ચાર્યકૃત ૨૧૫ પત્રમાં, ૧૧૩૮ શ્લોકમાં, ૬૦૦ શ્લો. અને ૩૫૦ શ્લોકમાં રચાયેલી એમ ચાર પુસ્તક રૂપે કથાઓ જૈન ગ્રંથાવલીમાં નોંધાઇ છે.

૫ **પોષધવિધિ સ્તવન.** (એક નાની કવિતા) સં૦ ૧૬૬૭ માગશર શુદ ૧૦ ગુરૂ. મરોટમાં

૬ **મૃગાવતી ચરિત્ર રાસ**—ચોપાઇ. સં૦ ૧૬૬૮ મુલતાનમાં.

વત્સદેશની રાજધાની કૌશામ્બીના રાજા શતાનીકની રાણી અને ઉદાયનની માતા મૃગાવતી પતિ પોતાના પુત્રને સગીર મૂકી સ્વર્ગસ્થ થતાં પોતે રાજ્ય ચલાવે છે તે વખતે તેના પર આસકત બની અવંતીનો રાજા ચંડપ્રદ્યોત આક્રમણ કરે છે, પણ તેને સમજાવી રાજ્યને દુર્ગઆદિથી પ્રબલ કરી આખરે મહાવીર ભગવાન્ પાસે પોતે દીક્ષા લે છે. આ પ્રમાણે શીલ સાચવી પુત્રહિતાર્થે રાજ્ય-વ્યવહાર કરી ધર્મ વૈરાગ્ય પામી મુકિત મેળવે છે; તે જૈન સતી પર આ સુંદર આખ્યાન છે જુદી જુદી ગુજરાતી, મરૂધરની, સિંધી, પૂર્વની નવી નવી ઢાળોમાં ત્રણ ખંડોમાં આ ' મોહનવેલી ' ચોપાઇ રચેલી છે. પ્રથમ ખંડમાં ૧૩ ઢાળ, ગાથા ૨૬૬ અને બીજામાં પણ ઢાળ ૧૩, ગાથા ૨૬૬, ત્રીજામાં ઢાલ ૧૨, ગાથા ૨૨૧ છે. મૂળ જેસલમેર નિવાસી ને મુલતાન વસતા રીહડ ગોત્રના કરમચંદ શ્રાવક વગેરે માટે મુલતાનમાં કે જ્યાં ' સિંધુ શ્રાવક સદા સોભાગી ગુરૂગચ્છ કેરા બહુ રાગી '—સિંધી શ્રાવકો વસતા હતા ત્યાં રચેલ છે.

આ રચનાની પહેલાં પોતે સાંબપ્રદ્યુમ્નની ચોપાઇ રચી હતી એવું આના મંગલાચરણમાં જ જણાવ્યું છે.

૭ **કર્મ છત્રીસી**—P સં૦ ૧૬૬૮ માહ શુદ ૬ મુલતાનમાં ૩૬ કડીનું કર્મવશ સર્વ જીવ છે એમ જણાવી તે માટેનાં દૃષ્ટાંત આપ્યાં છે. (પ્ર૦ ચૈત્યવંદન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંગ્રહ પુના.)

૮-૧૦ પુણ્ય છત્રીશી (સં૦ ૧૬૬૮ સિદ્ધપુર) શીલ છત્રીશી અને સંતોષ છત્રીશી } સં૦ ૧૬૬૯ દરેકમાં ૩૬ કડી

૧૧ ક્ષમા છત્રીશી. નાગોરમાં.

(આદરજીવ ક્ષમા ગુણ આદર એથી શરૂ થતુ ૩૬ કડીનુ પ્રસિદ્ધ કાવ્ય.)

૧૨ સિંહલ સુત પ્રિયમેલક રાસ. [૨૫] સં૦ ૧૬૭૨ મેડતામાં દાન વિષય ઉપર આ આખ્યાન છે. સાધુને દાન દેવાથી સિંહલસુત સિંહલસિંહ કેવા સુખ પામે છે તે અને તેમા પ્રિયમેલક નામના તીર્થનું માહાત્મ્ય જણાવી તે ઉતમ શ્રાવક તરીકે ધર્મના રૂડાં કામ કરે છે અને સમાધિ મૃત્યુ પામી સુરપદવી લહે છે એ બતાવ્યુ છે. ઢાલ ૧૦ છે. આ પોતાના સ્વકલ્પિત કથા લાગે છે.

૧૩ નલદમયંતી રાસ. સં૦ ૧૬૭૩ વસત માસમાં મેડતામાં

કવિ પ્રેમાનદે નલાખ્યાન રચ્યુ છે. તેની પહેલાના સૈકામા કવિ સમયસુન્દરે જૈન કથામા નિરૂપેલુ નલદમયતી ચરિત્ર પરથી ભાષામા આ રસમય રાસ રચ્યો છે [૨૬] તિલકાચાર્ય કૃત દશવૈકાલિક વૃત્તિ અને

---

૨૫ આમા પ્રાચીન સુભાષિત મૂકેલ છે કે—

યત —ઘરિ ઘોડો નઈ પાલો જાય, ઘરિ ઘેણુ ને લુખઉ ખાય
ઘરિ પલ્યંક નેં ધરતી સૂઇ, તિણરી બઇયરિ જીવતાને રૂઈ

આની પ્રત મારી પાસે છે પત્ર ૧૧ પકિત ૧૩ બીજી પ્રતો ઘોરાજીના સર્વજ્ઞ મહાવીર ભડાર, તેમજ ગારીયાધરના, અને પાલણપુરના ભડારોમા છે.

૨૬ તિલકાચાર્ય—શ્રી ચદ્રપ્રભ—ધર્મઘોષ ચક્રેશ્વરસૂરિ—શિવપ્રભસૂરિ અને તેના શિષ્ય તેમણે આવશ્યક સૂત્ર લઘુવૃત્તિ ૧૦૬૫૦ શ્લોકમા સ ૧૨૯૬ મા, ચૈત્યવદના વદનક પ્રત્યાખ્યાનવૃત્તિ શ્લો ૫૫૦, શ્રાવકપ્રતિક્રમણ સૂત્રવૃત્તિ શ્લો. ૨૦૦ સાધુપ્રતિક્રમણવૃત્તિ શ્લો ૨૯૬, ઉક્ત દશવૈકાલિક સૂત્રવૃત્તિ શ્લોક ૭૦૦૦ સ૦ ૧૩૪૬ મા, જીતકલ્પવૃત્તિ શ્લો. ૧૭૦૦ સં ૧૨૭૪ મા, શ્રાદ્ધ

પાંડવ નેમિ ચરિતમાંથી અધિકાર ઉદ્ધરી 'કવિયણ કેરી કિહાં કણિ ચાતુરી' કેળવી ૭ ખંડમાં, સર્વ ગાથા ૯૧૩, શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦, અને ઢાલ ૩૮ માં રચના કરી છે આની પ્રત મુંબઇની મોહનલાલજી સેંટ્રલ લાયબ્રેરીમાં; આણંદજી કલ્યાણજીના પાલીતાણાના ભંડારમા, લીંબડીના ભંડાર વગેરે સ્થળે વિદ્યમાન છે.

૧૪. **પુણ્યસાર ચરિત્ર** સં૦ ૧૬૭૩ આની પ્રત મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી.

૧૫ રાણકપુર સ્તવન સં૦ ૧૬૭૬ માગશર રાણકપુરમાં

મારવાડમ સાદડી પાસે રાણકપુરમાં સોમસુંદરસૂરિથી સ૦ ૧૪૯૬માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલુ ૯૯ લાખ ખર્ચી ધનાશા પોરવાડે સં૦ ૧૪૬૧ માં બંધાવેલું અતિ ઉત્તમ અને શિલ્પકારીગરીથી ભરપૂર અનેક સ્તંભો-વાળું 'ત્રિભુવન દીપક' નામનુ મંદિર વિરાજે છે. તેની કવિએ જાત્રા કરી તેના ટુંક વર્ણન રૂપે આ સ્તવન રચ્યું છે. ચારે દિશાના ૨૪ મંડપ, ચાર ચતુર્મુખ (ચોમુખ) પ્રતિમા, ૮૪ દેરી, ભોંયરા ત્યાં ખરતર વસતિ-દેહરું છે

૧૬ **વલ્કલચીરી રાસ.** સં૦ ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ઉપરોક્ત જેસલમેરી કર્મચંદ મુલતાનમાં વસતો હતો તેના આ-ગ્રહથી આ રાસ પણ રચ્યો છે. આની પ્રત પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીના વડોદરાના ભંડારમાં છે અને લીંબડીના ભંડારમાં છે.

૧૬ અ **એકાદશી (મૌન એકાદશી) નું વૃદ્ધ (મોટું)** સ્તવન P સ૦ ૧૬૮૧ જેસલમેર પ્ર જૈનસમુચ્ચય પૃ ૧૭૨-૩

જીતકલ્પ મૂળગાથા ૩૯ અને તેનાપર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ શ્લો ૧૧૫, પૌર્ણમિક સામાચારી શ્લો ૨૫૦૦, નેમિનાથ ચરિત્ર શ્લો. ૩૫૦૦ અને પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુષ્ટય કર્યા રચેલ છે. આ પૈકી છેલ્લો ગ્રંથ પણ કવિએ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ રચતા કદાચ જોયો હોય

૧૭. વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં૦ ૧૬૮૨ (પાઠાં ૧૬૮૬) તિયરી પુરમાં.

આ એક બહુ ટુંકી કૃતિ છે. આમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલ કે ગૂર્જરરાજ વીરધવલના પ્રખ્યાત ગર્વીર જૈન મંત્રીઓ થયા તેમણે જે દેવલ કર્યાં તેનો તથા બીજાં ધર્મ કાર્યોનો ટુંક અહેવાલ છે. આની પ્રત મેં લખી લીધેલી છે એક પ્રત ફાર્બસ સભા પાસે છે.

૧૮. શત્રુંજય રાસ. P. સં૦ ૧૬૮૨ (પાઠાંતર ૧૬૮૬)[૨૭] નાગોરમાં શ્રાવણ વદમાં. આ રાસ ટુંકો છે તેમાં લખ્યું છે કે સં૦ ૪૭૭ માં ધનેશ્વરસુરિએ શત્રુંજય માહાત્મ્ય નામનો ગ્રંથ શિલાદિત્ય હજૂર કર્યો (આ એક દંત કથા છે) તેનો કંઈક આધાર આમાં લીધો છે. આમા પહેલી ઢાલમાં શેત્રુંજયનાં ૨૧ નામ, પછી તેનું પ્રમાણ, બીજી ઢાલમાં ત્યાં સિદ્ધ થયેલાના નામ, ત્રીજી તથા ચોથી ઢાલમાં તેના મોટા ઉધ્ધાર વર્ણવેલાં છે, પછી માહાત્મ્ય બતાવી પાંચમી ઢાલમાં ત્યાં પાપનું આલોયણ (આલોચના) કરતાં છુટકો થાય છે એ બતાવી છઠી ઢાલમાં ત્યાંના દેવળોનું ટુંક વર્ણન કરી—ચૈત્ય પ્રવાડિ વર્ણવી જણાવે છે કે—

ચૈત્ય પ્રવાડિ ઇણ પર કરીએ, સીધાં વંછિત કામ
જાત્રા કરી શેત્રુંજ તણીએ, સફલ કિયો અવતાર
કુશલ ક્ષેમશું આવિયોએ, સંઘ સહૂ પરિવાર—

આ રીતે સંઘ સાથે પોતે જાત્રા કરી કુશલક્ષેમ આવ્યા ને ત્યાર પછી સં૦ ૧૬૮૨ માં નાગોરમાં આ રાસની રચના કરી. તો આ સંઘ કયો તે અંદર જણાવેલ સોમજીશાહ—

---

૨૭ બાસી અને છાસી એમ તેમ બાસઠ અને છાસઠ એમ પાઠાંતર બા અને છા એકબીજાને બદલે લખાઈ જવાના હસ્તદોષથી સંભવે છે. આ બંને રાસો માટે જુઓ ફાર્બસ ગુજરાતી સભાના હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલી પૃ ૪૭ અને પૃ. ૬૭.

વંશ પોરવાડે પરગડો એ સોમસી સાહ મલાર
રૂપજી સંઘવી કરાવીઓ એ, ચોમુખ મૂલ ઉદ્ધાર

નો સંઘ કદાચ હોય એવી કલ્પના થવા સંભવ છે. કારણ કે તે અમદાવાદના શેઠ સોમજી સવાઈએ સં૦ ૧૬૭૫ માં આ ચૌમુખની ટોંક બધાવી. તેમાંના બહારના ભાગને ખરતરવસહિ અને અંદરના ભાગને ચૌમુખ–વસહી કહે છે. મીરાતે–અહમદી કહે છે કે આ મંદિર બંધાવવામાં ૫૮ લાખ રૂપીઆ લાગ્યા હતા.

(રત્નસમુચ્ચયમાં પૃ. ૨૭૦ થી ૨૮૦ ને પાને પ્રસિદ્ધ થએલ છે. છેલ્લી પ્રશસ્તિ આમા છે તેથી વધારે ૧૯ મી કડી પછી ત્રણ કડી બીજી પ્રતમાં વિશેષ છે તેમાં જણાવેલ છે કે આ રાસ શત્રુંજય માહાત્મ્ય સાંભળી તે અનુસાર રચ્યો છે અને તે જેસલમેરથી ભણશાલી થિરૂ શત્રુંજયનો સંઘ કાઢયો હતો, તો આ થિરૂશાહ (જુઓ પૃ. ૨૪ પર, નં. ૧૮ ની ફુટનોટ) નો સંઘ જ ઉપર જણાવેલ કુશલક્ષેમથી આવેલ સંઘ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે.)

૧૯. **સીતારામ પ્રબંધ ચોપઇ.** સં૦ ૧૬૮૩ મેડતામાં.

આ રાસ ઘણો મોટો છે અને જૈન રામાયણ આખી તેમાં મૂકી છે આમાં પ્રથમ જ પોતે આની અગાઉ ચાર રાસ રચ્યા છે તેમાં ‘ હે સરસ્વતિ તેં મદદ કરી હતી તેમ આમાં પણ મદદ કરજે ’ એવું જણાવે છે:—

સમરૂં સરસતિ સામિણી, એક કરૂં અરદાસ
માતા દે જે મુજઝને કરૂં વચન વિલાસ.
સંબ પ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેક બુધ્ધ પ્રબંધ (૨)
નલ દવદંતી (૩) મૃગાવતિ (૪), ચઉપઇ ચ્યાર સંબંધ.
આઇ તું આવી તિહાં, સંભર્યાં દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પણિ સરસતિ કરે પ્રસાદ.

આ પદ્મ ચરિત્ર (પઉમ ચરિયમ્)-સીતાચરિતના આધારે રચેલ છે. હિન્દુ રામાયણમાંથી અનેક આખ્યાનો જૂદા જૂદા જૈન કવિએ લખેલાં છે જ્યાં કહ્યું છે કે-

જિનશાસન શિવશાસને સિતારામ ચરિત્ર સુણીજેરે
ભિન્નભિન્ન શાસન અછી કો કો વાર્તા ભિન્ન કહિજેરે

આ નવ ખંડમાં લગભગ ૩૭૦૦ ગાથાનો આ રાસ, ગોલછા ગોત્રીય પ્રસિદ્ધ રાયમલના પુત્રરત્ન અમીપાલ અને નેતસી, તથા ભત્રીજા રાજસીના આગ્રહે રચેલો છે તેમાં કવિએ ગૂજરાતી, સિંધી, મારવાડી, મેવાડી, ઢુંઢાડી, દિલ્હી વગેરે અનેક સ્થળોનાં ગીતો તથા દેશીઓ લઇ તેની લયમાં પોતાની દેશીઓ બનાવી કાવ્યચાતુરી એવી કુશલતાથી રસને ખીલવી બતાવી છે કે ન પૂછો વાત આ કૃતિ તો કવિની અદ્ભૂત થઇ છે અને તે ગૂર્જર કવિ શિરોમણી પ્રેમાનંદથી અનેકધા ટક્કર મારી કેટલીક બાબતમા ચડી જાય છે કવિ પોતે આ કૃતિને માટે મગરૂર છે એમ તે છેલ્લે જે જણાવે છે તે પરથી સ્પષ્ટ થશે.—

સીતારામની ચોપઇ જે ચતુર હુંઇ તે વાંચો રે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણ ભેદ લહે નર કાચો રે-
નવરસ પોષ્યા મેં ઇહાં, તે સુધડો સમજી લેજ્યો રે,
જે જે રસ પોષ્યા ઇહાં તે ઠામ દેખાડિ દેજ્યો રે-
કે કે ઢાલ વિષમ-કહિ તે, દુષણ મત ઘો કોઇ રે,
સ્વાદ સાબુણી જે હુવે તે લિંગ લદે કદે ન હોઇ રે-
જે દરબારે ગયો હુસે ઢુંઢાડિ મેવાડિ ને દિલ્લી રે,
ગુજરાત મારૂઆડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ ભલી રે-
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસો રે
નવનવા રસ નવનવી કથા, સાંભલતાં શાબાશ દેશો રે-

આ રાસ ખાસ પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે. દેવચંદ લાલભાઇ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડવાળા પાસેથી આની પ્રત મને જોવા મળી હતી. તેઓ પ્રકટ કરવા ઇચ્છતા હોય એમ જણાતુ હતું. પણ આને ત્રણ ચાર વર્ષ થયા છતાં કંઇપણ તે માટે પ્રયાસ થયો નથી જણાતો તે શોચનીય છે. આ રાસની કવિ સ્વહસ્તલિખિત પ્રત આગ્રા ભંડારમાં છે. એક જૂની ને સારી પ્રત મુબઇ જૈ. એ. ઇ. પાસે છે.

૨૦ બાર વ્રતરાસ સં. ૧૬૮૫

૨૧ ગૌતમપૃચ્છા સં ૧૬૮૬

૨૨ થાવચ્ચા ચોપાઇ સં. ૧૬૯૧

[થાવાચ્ચા પુત્ર કથા સ. શ્લોકબદ્ધ પત્ર ૨૧ ની જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોધાયેલી છે]

૨૩ ચંપક શ્રેષ્ઠીની ચોપાઈ સ. ૧૬૯૫ જાલોરમાં

આ અનુકંપાદાન ઉપર કથાનક છે. પોતાના અધિક સ્નેહી શિષ્યના આગ્રહથી. એ ખંડ. કુલ ગાથા ૫૦૬. ગ્રંથાગ્રંથ શ્લો ૭૦૦ પ્રત આણદજી કલ્યાણજીના તથા ધોરાજીના ભંડારમાં છે

આમાં એ પણ બતાવ્યું છે કે ઘણા સરજત ઉપર આધાર રાખનાર હોય છે પણ ઉદ્યમ અને ભાવી બંનેમાં ભાવી કરતાં ઉદ્યમ અધિકું છે.

'સહુ કો લોક લહઇ છઇ સરજ્યું તે બોલ કેતા વાંચું,
ઉદ્યમ છઇ ઇમિ પણિ ભાવી અધિકું, સમયસુંદર કહઇ સાચું.

[ચંપકશ્રેષ્ઠિ કથા એ નામથી (૧) ૩૫૫ શ્લોકમાં, (૨) જયસોમ (કવિ સમયસુંદર સાથે જેણે ઉપાધ્યાય પદ લીધું તે ગુણવિનયના ગુરૂ) કૃત, (૩) વિમલગણિ કૃત, એમ ત્રણ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોધાએલ છે.]

૨૪ ધનદત્ત ચોપાઇ સં૦ ૧૬૯૬ આસો માસ–અમદાવાદમાં,
આ વ્યવહારશુદ્ધિ પર કથાનક છે. શ્રાવકે વ્યવહારમાં કેવી રીતે

વર્ત્તવું એ આનો ઉદ્દેશ છે. શુદ્ધ વ્યવહાર—ચોખવટ ભર્યો વ્યવહાર કયો તે કવિ બતાવે છે. શ્રાવકના ૨૧ ગુણ ગણાવે .

વિણજ કરતઉ વાણીયઉ, સાહજી, ઓછું નાપઇ ટાંક,
અધિકું પિણ તોલઇ નહી, શાહજી, મનમાંહિ આણઇ સાંક-
સુણઉ રે ભવિકજન, શ્રાવક ગુણ ઇકવીસ ઇણિ પરઇ.
સખર વચન ન કહઇ નિખર, સા૦ નિખર સખર ન કહેઇ
જિણ વેલા દેવું કહ્યું, સા૦ તિણિ વેલા તે દેઇ-સુ૦
ઝૂઠું કદિ બોલઇ નહિ, સા૦ સાચું કહઇ નિતમેવ,
પહિલઉ વ્યવહાર શુદ્ધિ ગુણ, સા૦ ઇમ કહ્યું અરિહંતદેવ. સુ૦

લગભગ દોઢસો ટુંકનો આ રાસ છે. આની પ્રત અમદાવાદમા, ધોરાજી અને પાટણના ભંડારમાં છે. પાટણના હાલાભાઇના ભંડારના ડાબડા ૮૨ માં પત્ર ૯ ની આ રાસની એક પ્રત છે તેની અંતે લખ્યું છે કે 'સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણ પં. હર્ષકુશલ ગણિના સંશોધિતા. સા. હરજી ધનજી સુશ્રાવિકાગ્રહેણ. પત્ર ૯. આ પરથી જણાય છે કે કવિની શિષ્ય પરંપરા હતી અને તે પૈકી તેના શિષ્યના શિષ્યનું નામ પંડિત હર્ષકુશલ હતું.

[ધનદત્ત કથા (૧) શ્લોકબદ્ધ પત્ર ૨૪, (૨) ગદ્યમાં પત્ર ૧૦. (૩) પત્ર ૧૭ માણિક્યસુંદર કૃત, (૪) ૩૩૦ શ્લોકની, એમ ચાર અને સૌથી પ્રાચીન તાડ પત્રમાં લખેલી અમરચંદ્ર કૃત એમ પાંચ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૫ સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭ (લીં૦ ભંડાર)

૨૬ પાપ છત્રીશી સં૦ ૧૬૯૮ અહિમદપુરમાં. (પૂરણચંદજી નહાર પાસે પ્રત છે).

૨૭ સુસઢ રાસ આ પ્રાપ્ત થયેલ નથી. [મૂળ આ કથા પ્રા-

કૃતમાં દેવેંદ્રસૂરિ કૃત ૫૩૭ ગાથામાં અને બીજી પ્રાકૃતમાં ૩૫૦ ગાથા. જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૮ **પુણ્યાઢય રાસ** (ડહેલાનો અપાસરો તથા રત્નવિજયજીનો ભંડાર અમદાવાદ.)

૨૯ **પુંજા ઋષિનો રાસ.**

નાગપુરીય તપાગચ્છની પટ્ટાવલિમાં થએલા એક મુનિના તપનું વર્ણન કરવા સમયસુંદર ઉપાધ્યાયે આ રાસ કરેલો જણાયો છે. પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સંતાનીય વિમલચંદ્રસૂરિ થયા તેની પાસે પુંજા મુનિએ રાજનગરમાં વિ સં૦ ૧૬૭૦ માં અષાઢ શુદિ ૯ ને દિને દીક્ષા લીધી, અને ત્યાર પછી ઉગ્ર તપ ક્રિયા કરી ૧૨૩૨૨ (?) ઉપવાસ કર્યા અને બીજાં અનેક તપ કર્યાં. આ સર્વ તપની સંખ્યા વગેરે ઉક્ત રાસમાં આપી છે.

આ સિવાય કવિએ અનેક સ્વાધ્યાયો (સઝાયો), સ્તવનો, પદ વગેરે ટુંકી કવિતાઓ રચેલી છે.–

સઝાયો—મહાસતી યા મહાપુરૂષો પર લખેલી, અને બીજી વૈરાગ્યોપદેશક સઝાયો એમ બે પ્રકારે છે.

(૧) રાજુલ પર સઝાય. (પ્રથમ ચરણ–રાજુલ ચાલી રંગ શું રે)
ગજસુકુમાલ સ૦ (નયરી દ્વારામતિ જાણિયેજી)
અનાથી મુનિ સ૦ (શ્રેણિક રયવાડી ચડયો)
બાહુબલિ સ૦ (રાજતણા અતિ લોભિયા વીરા મ્હારા ગજથકી ઉતરો)
ચેલણા સ૦ (વીર વાંદી વલતાં થકાંજી..વીરે વખાણી રાણી ચેલણાજી)
અરણિક મુનિ સ૦–(અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરી)
કરકંડુ સ૦–(ચંપા નગરી અતિ ભલી, હું વારી લાલ)
નમિરાજર્ષિ સ૦ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ સ૦. સ્થુલભદ્ર સ૦

મેઘરથ રાય સ૦- દશમે ભવે શ્રી શાંતીજી, મેઘરથ જીવડો રાય-રૂડા રાજા...ધન્ય ધન્ય મેઘરથ રાયજી, જીવદયા ગુણખાણ...)

શાલિભદ્ર સ૦ (પ્રથમ ગોવાળિયા તણે ભવેજી, દીધું મુનિવર દાન .)

ભૂદેવ-નાગિલાની સ૦ (અર્ધ મંડિત ગોરી નાગલા રે-આ દેશી વિનય વિજય અને યશોવિજયકૃત શ્રીપાળરાસમાં લેવાઇછે) અપ્રગટ.

ધનાની સઝાય-(જગિ જીવન વીરજી, કવણ તમારો શીષ)-અપ્રકટ.

(૨) નિંદા પર-(નિંદા મ કરજો કોઇની પારકી રે)

માયા પર-(માયા કારમીરે માયા મ કરો ચતુર સુજાણ.)

દાનશીલ તપ ભાવ પર-(રે જીવ જિન ધર્મ કીજીએ.)

ધોબીડા પર-(ધોબીડા તું ધોજે મનનું ધોતિયુ રે)

પચખાણ.

(શ્રાવકના) એકવીસ ગુણ સ૦ (પુરણચંદજી નહાર-કલકત્તા પાસે પ્રત છે)-આ કદાચ વ્યવહાર સુદ્ધિ રાસનો ભાગ હોય

સ્તવનો

(૧) મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત૦ (પખવાસાનું સ્ત૦)-૧૫ દિવસના ઉપવાસ કરવાના તપ ઉપર-(જંબુદ્વીપ સોહામણો દક્ષિણ ભરત ઉદાર.)

ઋષભદેવ સ્તવન

તીર્થમાલા સ્તવન (શત્રુંજયે ઋષભ સમોસર્યા)

રાણકપુર સ્ત૦ સં૦ ૧૬૭૬ (રાણકપુર રળિયામણુ રે...શ્રી આદીશ્વર દેવ મન મોહ્યુ રે)

અષ્ટાપદ ગિરિ સ્ત૦(મનડો અષ્ટાપદ મોહ્યો મ્હારોજી, નામ જપું નિશિદીસ જી)

સીમંધર સ્ત૦ (ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહહ.)

શત્રુંજય મંડણ શ્રી આદિનાથ સ્તવન-સં૦ ૧૬૯૯ માં કવિના હાથનુ લખાયેલું પંડિત લાલચંદ પાસે છે. 'સંવત સોલ

૯૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને લિખિતં ॥ સ્વયમેવ ॥'
એમ છેલ્લે ઉલ્લેખ છે. તેમાંથી ૨૨ મી કડી

'ચંચલ જીવ રહે નહીંજી, રાચઇ રમણી રૂપ
કામ વિટંબણ સા કહુંજી, તું જાણઇ તે સરૂપ.'

તે જિનહર્ષે પોતાના 'આદિજિન વિનતિ' સ્તવનમાં થોડા ફેરફાર સાથે લીધી જણાય છે.

(૨) પંચમી તપ પર નાનું સ્ત૦–(પંચમી તપ તમે કરો રે પ્રાણી.)
પંચમી તપ પર વૃદ્ધ (મોટું) સ્ત૦–ઢાલ ૩નુ (પ્રણમી શ્રી ગુરૂપાય નિર્મલ જ્ઞાન ઉપાય) જ્ઞાન પંચમી એ જૈનોમાં જ્ઞાન વૃદ્ધિ અર્થે એક ધાર્મિક પર્વ છે. આમાં જણાવ્યું છે કે –

જ્ઞાન વડો સંસાર, જ્ઞાન મુગતિ દાતાર
જ્ઞાન દીવો કહ્યો એ સાચો સદ્દહણો એ.
જ્ઞાન લોચન સુવિકાશ, લોકાલોક પ્રકાશ,
જ્ઞાન વિના પશુ એ, નર જાણે કિશ્યું એ.

એકાદશી વૃદ્ધ સ્ત૦ ૧૩ કડીનું. (સમવસરણ બેઠા ભગવંત, ધરમ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત). મૌન એકાદશી નામના ધાર્મિક પર્વ પર જેસલમેરમાં સં૦ ૧૬૮૧
ઉપધાન તપ સ્ત૦- (શ્રીમહાવીર ધરમ પરગાસે, બેઠી પરષદબારજી)
પોષધવિધિ સ્ત૦–

(૩) વિનતિ એટલે સંબોધન રૂપે આપવીતિ–સ્વદોષ જણાવી પ્રભુની કરૂણા અને દયા માંગવા માટે જેમા આર્જવપૂર્વક વિનતિ કરવામાં આવી છે તેવાં વિનતિ સ્તવનો.
મહાવીર વિનતિ સ્ત૦ (વીર સુણો મોરી વિનતિ, કરજોડી હો કહું મનની વાત) આ જેસલમેરમાં વાચનાચાર્ય પોતે હતા ત્યારે બનાવ્યું છે.

અમરસરપુર મંડન શીતલનાથ વિનતિ સ્ત૦ (મોરા સાહેબ હો. શ્રી શીતલનાથ કિ, વીનતી સુણો ગોક મોરડી)

આલોયણ (આલોચના) રૂપે વિનતિ સ્ત૦

(૪) છંદ—પાર્શ્વનાથ છંદ (આપણ ઘર બેઠાં લીલ કરો.)

(૫) દાદાજી સ્ત૦ (ખરતર ગચ્છમાં પોતાની ગુરૂ પરંપરામાં થયેલ જિનકુશલસૂરિજી 'દાદાજી' તરીકે ઓળખાય છે ઘણા ચમત્કારી હોઇ તેમણે સમરતાં ઘણાને પરચા આપ્યા છે એમ મનાય છે. એવો પરચો કવિને મળ્યો હતો તેવું આ સ્તવનમાં જણાવેલ છે, તેમજ પોતાની કૃતિમાં પણ સ્તુતિ રૂપે તેમનું સાંનિધ્ય લઇને આહ્લાદન કરેલું છે. આદિ ચરણ–આયો આયોજી સમરંતા દાદોજી આયો.)

સ્તુતિઓ. પ્રભુ સ્તુતિ.

વિમલાચલ ઋષભ સ્તુતિ

૨૮કેટલાંક પદો. વૈરાગ્ય–ઉપદેશ બોધક ટૂંકાં કાવ્યોને 'પદ' એ નામ અપાય છે.

જે મળેલાં તે આ નિબંધમાં ઉધ્ધૃત કર્યાં છે. આ બધાં હિન્દી ભાષામાં છે.

અન્ય કૃતિઓ—ઉપરોક્ત સિવાય અન્ય કૃતિઓ કવિની હોવાનો સંભવ છે એ પૈકી ઋષિમંડળ પર પોતાની ટીકા કે સ્તવન–કંઇ પણ હોવી જોઇએ [૨૯]

---

૨૮ ઉપરની સઝાયો, સ્તવનો, પદ વગેરે સર્વ મુદ્રિત થયા છે. જુઓ જૈનપ્રબોધ સઝાયમાળા, રત્નસાગર, રત્નસમુચ્ચ, જૈય કાવ્યસંગ્રહ, ચૈત્યવંદનસ્તુતિ, સ્તવનાદિ સંગ્રહ.

૨૯ કારણ કે ખ૦ શિવચંદ પાઠકે ૨૪ જિન પૂજા સં. ૧૭૭૯ (નંદ મુનિ નાગધરણી) વર્ષમાં આશો શુદ ૨ ને શનિને દિને જયપુરમા રચેલ છે તેમા સમયસુંદરની આ કૃતિનો પોતે આધાર લીધેલો જણાવ્યો છે—

સમયસુંદર અનુગ્રહી ઋષિમંડલ, જિનકી શોભ સવાયા.
પૂજા રચી પાઠક શિવચંદે આનંદ સંઘ વધાયા—

—રત્નસાગર ભાગ ૧ લો પૃ. ૨૮૮.

કવિની અન્યે કરેલી પ્રશંસા.

આ સર્વ કૃતિઓ પરથી જણાય છે કે સમયસુન્દર એ એક પ્રતીષ્ઠિત, નામી કવિ, ગ્રંથકાર અને લેખક હતા. તેમના સમકાલીન, શ્રાવક કવિ પ્રસિધ્ધ ઋષભદાસે પણ માત્ર નામથી ઉલ્લેખેલા પ્રસિદ્ધ કવિઓમાં સમયસુંદરને પણ ગણાવ્યા છેઃ—

સુસાધુ હંસ સમયો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ
એ કવિ મોટા બુદ્ધિ વિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ.

—કુમારપાલ રાસ, રચ્યા સં૦ ૧૬૭૦.

આ પરથી સં૦ ૧૬૭૦ પહેલાં જ સમયસુંદરે શરચ્ચદ્ર સમાન શીતલ વચન જેનાં છે એવા મોટા બુધ્ધિ વિશાલ કવિ તરીકેની ખ્યાતિ ઋષભદાસ જેવા ઉત્તમ અને તે યુગના એક આધારભૂત કવિ પાસે મેળવી હતી એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

સં૦ ૧૬૭૦ પછી તો તેમણે અનેક સુંદર અને મોટી કૃતિઓ રચી છે અને તેથી તેમની ખ્યાતિ દિન પ્રતિદિન વધતી ગઇ છે. તેમની કવિતાઓના પ્રથમ ચરણો લઇને તેની દેશીઓ મૂકીને તે દેશીઓ પર અનેક જૈન કવિવરો—સારા સારા કવિઓએ (સમકાલીનમાં ઋષભદાસ અને પછીના આનંદઘન વિગેરે) પોતાના કાવ્યો રચ્યાં છે એ વાત વિસ્તારથી હવે પછી સમજાવેલ છે.

વિશેષમાં તે પછીના જ અઢારમા સૈકામાં થયેલા એક કવિ નામે પંડિત જ્ઞાનતિલકના શિષ્ય વિનયચદ્રે પોતાના સં૦ ૧૭૫૨ ના ફાગણ શુદિ ૫ ના દિને પાટણમાં ૪૨ ઢાલ અને ૮૪૮ ગાથાના ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર રાસમાં પોતાની માહીતી આપતી છેવટની પ્રશસ્તિમાં સમયસુદર માટે યથાર્થ જણાવ્યુ છે કે—

જ્ઞાનપયોધિ પ્રબોધિવા રે, અભિનવ શશિહર પ્રાય, સુ
કુમુદચંદ ઉપમા વહે રે, સમયસુંદર કવિરાય સુ ૮

તતપર શાસ્ત્ર સમરથિવા રે, સાર અનેક વિચાર સુ.
વલિ કલિંદિકા કમલિની રે, ઉલ્લાસ દિનકાર. સુ. ૯

આ રીતે કવિરાજ સમયસુંદર જ્ઞાનસમુદ્ર માટે ભરતી આણનાર અભિનવ ચંદ્રમા સમાન, કુમુદ માટે ચંદ્ર સમ, અને શાસ્ત્ર સમર્થન કરવા તત્પર–શાસ્ત્રના ગર્ભમાંથી અનેક વિચારથી સાર–અર્ક કાઢનાર અને કમલના ઉલ્લાસ માટે જેમ સૂર્ય તેમ શાસ્ત્રનું ઉલ્લાસન કરનાર હતા.

કવિની લઘુતા.

કવિએ પોતાનાં આખ્યાનો ઘણી સુન્દર, મનોરમ અને સાદી ભાષામાં આળેખ્યાં છે, અને કવિત્વ બતાવ્યું છે; છતાં પોતે પોતાના નામ પાછળ ‘ કવિ ’ એ પદ કયાંય ધારણ કરેલું દેખાતું નથી; ઉલટું પોતાની લઘુતા તેમણે બતાવી છે.

૧ પ્રણમોં ગુરૂ માતા પિતા, જ્ઞાનદૃષ્ટિ દાતાર,
કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર.
ગારૂડ ફણીની મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્રપ્રભાવ,
તિમ મહિમા મુઝ ગુરૂ તણો, હૂં મતિ મૂઢ સ્વભાવ

–પ્રત્યેકબુદ્ધરાસ.

૨ હું મૂઢ મતિ કિસૂં જાણું મુઝ વાણિ પણિ ન સવાદો રે,
પણિ જે જોડિમેં રસ પડ્યો તે દેવગુરૂનો પરસાદોરે;
હું શીલવંત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
પણિ શીલવંતનો જસ કહતાં મુઝ થાશે સહિ નિસ્તારો રે.

–સીતારામ ચોપાઇ.

પણ કવિ પોતે ‘ કવિ ’ નાં લક્ષણ એક સ્થલે .જણાવે છે કે;

ચપલ કવીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ બેઇરે,
કવિ કલ્લોલ ભણિ કહે, રસના વાહ્યા પણ કેઇરે,

-સીતારામ ચો.

કાવ્યનો હેતુ

સાધુઓનાં ગુણ ગાવાથી અનંત લાભ છે, તેથી ભવનો અંત આવે. પ્રહસમે ઉઠી શીલવંતનાં નામ સહુ જપે છે તેથી હું પણ ભક્તિથી આ મૃગાવતી શીલવતીનું ચરિત્ર ભણું છું. દાન ઉત્તમપાત્રને દેવાથી અઢળક લક્ષ્મી થાય છે તેથી આ સિંહલસુતની દાન કથા કહુ છું. જીભ પવિત્ર કરવા આ દમયંતી સતિનું ચરિત્ર કહું છું. કોઇને કલંક ન દેવું–પાપ વચન પરિહરવું એ સીતાનું દુખ જોઇ બોધ લેવાનો છે તેમ જ શીલ પાળી સીતાની પેઠે સુખ અને લીલવિલાસ પામો તે માટે સીતારામનો સંબંધ કહું છું. અનુકંપાપર ચંપક શ્રેષ્ઠી, અને વ્યવહાર શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મપર ધનદત્તની કથા કહુ છું–એમ કવિ જણાવે છે.

પોતાની કૃતિમાં મંગલાચરણમાં મહાવીર,આદિ તીર્થંકર, ગૌતમસ્વામી, સરસ્વતી, સુમતિ, માતપિતા, ગુરૂ–દીક્ષાગુરૂ ને વિદ્યાગુરૂની, સ્તુતિ–સ્મરણ કરે છે તે પૈકી સરસ્વતી આદિની સ્તુતિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

સરસ્વતી સ્તુતિ

વીણાપુસ્તકધારિણી સમરૂં સરસતિ માય,
મૂરખનૈ પંડિત કરૈ કાલિદાસ કહિવાય.

—ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ.

સમરૂં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુરૂ પાય;
બે કરજોડી વીનવું, માગું એક પસાય.
સરસ વચન દીઉ સરસતિ, સુણતાં અમીય સમાણ;
સદગુરૂ પણિ સાનિદ્ધ કરો, નિરમલ દિઉ મુઝ ગ્નાન.

—મૃગાવતી રાસ.

સમરૂં સરસતિ સામિણી, એક કરૂં અરદાસ;
માતા દેજે મુઝને કરૂં વચન વિલાસ.

સંબપ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકબુદ્ધ પ્રબંધ (૨)
નલ દવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપાઇ ચ્યાર સંબંધ.
આઇ તું આવી તિહાં, સમર્યાં દીધો સાદ
સીતારામ સંબધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ
—સીતારામ ચોપાઇ.

સુમતિ

મુજને સુમતિ જગાઇયો, ઉઠ ઉઠ રે ઉઠ,
ગુણવરણને ગરૂવા તણા, હું તુઝ પૂરસો પૂઠ.
તિણ મુઝ ઉદ્યમ ઊપનો, પંખીને જિન પંખ,
એક લાભ વલિ કહે સુમતિ, દધ ભર્યો વલિ શંખ.
-ચારપ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ.

માતપિતા ગુરૂસ્તુતિ

માતપિતા પ્રણમું સદા, જનમ દીયો મુઝ જેણ,
વાંદુ દીક્ષા ગુરૂ વલી, ધરમ રતન દિયો તેણ.
વિદ્યાગુરૂ વાંદું વલી, જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાતાર,
જગમાંહિ મોટો જાણિજ્યો, એ ત્રિહુંનો ઉપકાર.
એ ત્રિહુને પ્રણમી કરી, છટ્ઠો ખડ કહેસિ.
ષડ રસ મેની એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.
—સીતારામ ચોપાઇ.

આ સિવાય ચમત્કારી ગુરૂઓ પોતાના ગચ્છમાં પૂર્વે થયેલા તે જિનદત્તસૂરિ, અને જિનકુશલસૂરિ વગેરેનું આવ્હાહન કરે છે અને સાંનિધ્ય માગે છે.—

શ્રી જિનદત્ત સૂરિ જાગતો હવઇ પ્રણમું તસ પાય
અખંડ ૧૨ અક્ષર થકી, યુગપ્રધાન કહિવાય
જતી ચોસઠિ જોગિણી, ક્ષેત્રપાલ બાવન્ન,
નામઇ ન પડઇ વીજલી, લોક કહઇ ધનધન્ન

ખડ બીજઇ સાનિધિ કરી જિમ શ્રી કુશલ સૂરીંદ,
તિમ ત્રીજઇ કરજ્યો તુમ્હે, હું પણિ છું મતિમંદ
—મૃગાવતી ત્રીજા ખંડની આદિમાં.

આનાજ બીજા ખંડમાં જિનકુશલ સૂરિની સહાય માગી હતી.

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસરૂ, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનઇં આળસ ઊપજઇ, મતિ પણિ નહીં પ્રકાસ.
ઉદાસીન મન માહરૂ, કહો કીમ કીજઇ જોડિ
તુ સદગુરૂ જગિ જાગતાં, પૂરઇ વછિત કોડિ
પરતો એક મઇં પેપીઉ, નગર મરોટ મઝાર,
મેહ માગ્યો વુઠો તુરત; ઇમ અનેક પ્રકાર.
તેણઈં તુજનઇં મઇં પ્રારથ્યો, સમરથ સાહિબ જાંણિ,
મઇં બીજો ખંડ માંડીઉ, તું શિઘ્ર ચાડિ પ્રમાણિ.

આ રીતે ‘પરતો’—ચમત્કાર પરિચય પોતાને મરોટનગરમાં જિનકુશલ સૂરિના નામ સ્મરણથી વાંછિત મેઘવૃષ્ટિ થયાનો પોતાને મળેલો કવિ સ્વીકારે છે એ ઉપરાંત બીજો ‘પરતો’ પણ દેરાવરમાં પોતાને મળેલ તે હકીકત પણ પોતે તેમના સ્તવનમાં નોંધી છે.

આયો આયો જી સમરંત દાદોજી આયો,
સંકટ દેખ સેવકકું સદગુરૂ, દેરાવર તેં ધ્યાયો જી—સમરતા૦
દાદા વરસે મેહ ને રાત અંધેરી, વાવપિણ સબલો વાયો,
પંચ નદી હમ બૈઠે બેડી દરીગે હો દાદા દરિયે ચિત્ત ડરાયો જી—સમરંતા૦
દાદા ઉચ્ચ ભણી પોહચાવણ આયો, ખરતર સંઘ સવાયો,
સમયસુંદર કહૈ કુશલ કુશલ ગુરૂ, પરમાનન્દ સુખ પાયો જી—સમરંતા૦
—[પ્ર૦ રત્નસાગર ભા. ૧ પૃ. ૬૪૮]

ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધના રાસની અંતે પણ જિનકુશલ સૂરિના સાંનિધ્યથી એ પૂર્ણ થયો એમ જણાવે છે.

વિમલનાથ સુપસાઉલે એ, સાન્નિધ્ય કુશલ સૂરીંદ.
ચારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યો પરમાણંદ—

વાર્ત્તાનો ઉપયોગ

કવિ પ્રેમાનન્દ, અને શામળના પુરોગામી આ કવિએ પણ વાર્ત્તાઓને કૌતુકવતી બનાવી વિમલવાણીમાં મૂકી વાર્ત્તાઓનું મૂલ કથામાંનું વસ્તુ લઇ તેને મનમાં ખડું રાખી તેનામાં પોતાનો અનુભવ પૂરતા જઇ લોકોત્તર ગિરામાં મૂકતા જઇ રસનો સાથે વાર્ત્તાના પ્રવાહનું અનુસંધાન કવિ રાખતો ગયો છે.

च कौतुकवती वि वाणी
लोकोत्तरः परिमल कुरंगनाभेः
तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवारमेतत्त्रयं प्रसरति स्वमेव भूमौ॥

કૌતુકવતી વાર્ત્તા, વિમલ વાણી અને કસ્તૂરીમૃગની નાભિની લોકોત્તર સુગંધઃ આ ત્રણ પાણીમાં તેલનુ ટીપુ અનિવાર્યપણે પ્રસરે તેમ પૃથ્વી પર સ્વયમેવ પ્રસરે છે.

આ કવિ જૂની વસ્તુને નવા આકારમાં-નવી ભાષામાં—પોતાની માતૃભાષામાં મૂકતા જઇ તેને ખીલાવ્યે ગયો છે અને તેની ખીલાવટમાં આવશ્યક એવો પ્રેરણા અને તર્ક શક્તિનો ઉપયોગ કવિ પોતે કવિ અને વાર્ત્તાકાર તરીકે કર્યે ગયો છે. વાર્ત્તાઓમાં લોકોનું અને સંસાર વ્યવહારોનુ ચિત્ર-પ્રતિબિંબ કવિએ આલેખ્યું છે. તેનામાં પ્રેરણા છે, અને કિલષ્ટતા નથી.

કૃતિઓ ભાષાન્તર નથી.

કવિ પ્રેમાનન્દે પૌરાણિક સાહિત્યનું અનુકરણ અને ભાષાંતર કર્યું તે પહેલા જૈન સાધુઓએ પોતાની પૌરાણિક કથાઓનું અનુકરણ અને ભાષાંતર કરવાનો માર્ગ ઘણા વર્ષોથી લઇ લીધો હતો. પ્રેમાનન્દને

પુરાણમાંનીક થાનું વસ્તુ લઇ તે પર પોતાના કવિત્વનો ઓપ આપનારની અને તેના સમયને 'કવિત્વ' ના કાળની ઉપમા અપાય તો તેની પહેલાંના જૈન કવિ, નયસુંદર, આ કવિ, ઋષભદાસ વગેરેને 'ભાષાંતર કાળ' માં ઉદ્દભવેલા નહિ કહી શકાશે. કારણકે તેઓએ માત્ર ભાષાંતર નથી કર્યું પણ મૂળ વસ્તુ પર પોતાનાં 'કવિ કેળવણી' થી ચણેલા સુંદર રાગાનો-રંગોવાળાં ચણતર કરી તેમાં 'કવિત્વ' દાખવ્યું છે-એ બધા છુટથી અને છટાથી ભાષાદ્વારા મનોભાવ દાખવવામાં સફલ અને વિજયી થયા છે.

દેશી દેશીઓ

સામાન્ય જનસમૂહમાં વાર્તા સાંભળવાનો અત્યત રસ હોય છે અને તેવા વાર્તાના રસીઆઓને-ભાવવાહી લોકભોગ્ય ભાષામાં એક ધારે વહેતી જૂદી જૂદી ઢાળો-દેશી રાગણીઓમાં પોતાની સ્વોત્પન્ન શક્તિથી કાવ્યમાં મૂકી આ કવિએ કથાનકો પૂરાં પાડ્યાં છે.

એવું કહેવામાં આવે છે કે ગૂર્જર સાહિત્યમાં કવિ પ્રેમાનન્દે ગૂર્જર ભૂમિનાં જ 'વૃત્તસંતાનો'-ગૂજરાતી રાગો જેવા કે મારૂ, રામેરી, રામગ્રી આદિ દેશી રાગોનો બહુ છુટથી ઉપયોગ કર્યો છે; પરંતુ અત્રે મને કહેવા દ્યો કે તેમના પૂરોગામી આ સમયસુન્દરે તેમની પહેલાં જ દેશી રાગોને અતિ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પોતાની સર્વ કૃતિઓમાં વાપર્યા છે, એટલું જ નહિ, પણ સમયસુંદરના સમકાલીન, અને તેમનાં સત્તરમા સૈકામાં જ થયેલ સર્વ જૈન કવિઓએ દેશી ઢાળો-રાગોનો જ ઉપયોગ કર્યો છે.

સમયસુન્દર તો દેશી રાગો-ઢાળો-દેશીઓના માર્મિક જાણકાર અને વાપરનાર હતા અને તે વાપરી જે સુન્દર કાવ્યો રચતા તે એટલે દરજ્જે સુધો પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા હતા કે તેમના પછીના જ નહિ, પણ નયસુન્દર અને ઋષભદાસ જેવા તેમના સમકાલીન સમર્થ

જૈન કવિઓએ પણ સમયસુન્દરનાં કાગોની દેશીઓ ટાંકી તે દેશી ઢાળોમાં પોતાની કવિતાઓ રચી છે.

દેશી રાગો યથાસ્થાને વાપરવામાં સમયસુન્દરે વિવેચક બુદ્ધિથી કૌશલ દાખવ્યું છે.

(૧) સિંધુડે રાગેં રે, સુણિ શૂરિમા જાગે રે,
અતિ મીઠી પણ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે.

(૨) ગોડી રાગેં પહેલી ઢાળ, સમયસુદર કહે વચન રસાલ.

× × × ×

ગોડી રાગ રસાલ બીજી ઢાલ કહી,
સમયસુંદર કહે એમ સુણતાં સરસ સહી.

(૩) ટોડીને ધન્યાશરી, નવમી ઢાલે રાગ,
સમયસુંદર કહે સાંભલોજી, જિમ ઉપજે વૈરાગ.

× × × ×

ઢાલ ભણી એ સાતમી, ધન્યાસિરિ રાગ સોહેરે,
સમયસુંદર કહે ગાવતાં, નરનારી મન મોહેરે

(૪) ભલો રાગ ખંભાયતીરે, સોહેલાની ઢાલ છઠ્ઠી રે,
સમયસુંદર કહે શ્રાવકો રે, સાંભલતાં અતિ મીઠીરે

યુદ્ધમાં વીર રસ ઉત્પન્ન કરાવવા યુદ્ધગીત 'કડખા' માં મૂકાયછે હાલ ઝુલણા છંદ યા પ્રભાતિયુ જે રીતે ગવાય છે તેજ રીતે બારોટ ચારણાદિ ગાઇ તેને 'કડખુ' નામ આપે છે જૈન કવિઓ બનતાં સુધી યુદ્ધ સગ્રાસના ગીત આ કડખાની દેશીમાં જ મૂકે છે. સમયસુંદરે યુદ્ધ સંગ્રામનું ગીત–યુદ્ધ વર્ણન આ દેશીમાં મૂકયું છે અને છેવટે કહ્યું છે કે 'રામગ્રી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુદર કહે જાતિ કડખો'.—

યુદ્ધ ગીતો.

ચડયો રણ ઝુઝવા ચંડપ્રદ્યોન નૃપ, ચડતનાં તુરત વાજાં વજાયાં,
સુભટ ભટ કટક ચટ ઝટકિ ભેલાં થયાં, વડવડા વાગીયા વેગેં ધાયા.–૧ ચડયો.

(ગજવર્ણન)

શીશ સિંદૂરીયા પ્રબલ મદ પૂરીયા, ભમર ગુંજાર ભીષણ કપોલા,
સુંઢ ઉલાલતા શત્રુદલ ગાલતા, હાથીયા કરત હાલા કલોલા—૨ ચડયો૦
ઘંટ બાજે ગલે રહે એકઠા મલે, મેહ—કાલી ઘટા જાણે દીસે,
ઢળકતી ઢાલ ને શીશ ચામર ઢલે, મત્ત માતંગ રહે ભર્યા રીસે—૩ ચડયો૦
હાલતા ચાલતા જાણે કરી પર્વતા, ગુહર ગુંજાર ગંભીર કરતા,
ચંડપ્રદ્યોત રાજા તણા કટકમેં, હસ્તી લાખ દોય મદવારિ ઝરતા—૪ ચડયો૦

(અશ્વવર્ણન)

દેશ કાશ્મીર કંબોજ કાબુલ તણા, ખેત્ર ખુરસાણ સુધા બુખારા,
અવલ ઉત્તર પવન પાણીપંથા વલી, ભલ ભલા કચ્છી તેજી તુખારા—૫ ચ૦
નીલડા પીલડા સબલ કબોજડા, રાતડા રંગ કવિલા કિહાડા,
કિરડીયા કાલૂઆ ધૂસરા દૂસરા, હાંસિલા વાંસલા ભાગ જાડા—૬ ચ૦
પવન વેગ પાખર્યા ફોજ આગલ ધર્યા, ચાલતા જાણે ચિત્રામ લેખ્યા,
એહવા અશ્વ ઉજેણી રાજા તણે, કટકમેં લાખ પંચાસ સંખ્યા—૭ ચ૦

(પાયક વર્ણન)

શિર ધરે આંકડા બાંહે પેહેરી કડાં, ભાજની પરતના બોલવાલા,
એકથી એકડા કટક આગલ ખડા, શૂરવીર વાંકડા સુભટ પાલા—૮ ચ૦
સબલ કાંધાલ મૂછાલ જિન સાજિયા, લોહમય ટોપ આટોપ ધારા,
પંચ હથિયાર હાથે ને બાથે ભડ, ભીમ સમ વડ ભલા પાલિ હારા—૯ ચ૦
તીર તરકસ ધરા અભગ ભટ આકરા, સહસ જોધાર સંગ્રામ શૂરા,
ચંડપ્રદ્યોત રાજાતણે એહવા, સાત કોડિ સાથ પાયક પૂરા—૧૦ ચ૦

(રથ વર્ણન)

નિજ નિજ નામ નેજા ધજા ફરહરે, ઘર હરે ઘોર નીશાણ વાજા,
જરહ જોશાણ કીયા લાખ બે રથ શીયા, સાથમેં ચંડપ્રદ્યોત રાજા—૧૧ ચ૦
ચાલીયા કટક જાણે ચક્રવર્તિકા, ઇસરી ધૂલ ઉડે ગગન લાગી,
સમુદ્ર જલ ઉછલ્યાં સેષ પણ સલસલ્યા, ગુહર ગોપીનાથકી નિંદ ભાગી-૧૨ ચ૦

ઇંદ્રને ચંદ્ર નાગેન્દ્ર પણ ખલભલ્યા, લંક ગઢ પોલિ તાલાં જડાયાં;
સબલ સીમાલ ભૂપાલ ભાગી ગયા, ચંડપ્રદ્યોત રાજા ન આયા-૧૩ ચ૦
આવીયો ચંડપ્રદ્યોત ઉતાવલો, દેશ પંચાલની સીમમાંહે,
દુમુહ રાજા પણ દેઇ દમામાં ચડયો, આવી સાહમો અડયો મન ઉચ્છાહે-૧૪ ચ૦
ફોજ ફોજે મલી ભાટ ભટ ઉછલી, સબલ સંગ્રામ ભારથ મંડાણો,
ભડે ભડ મલ્યા ભૂપ ભૂપે ભડયા, સુભટ સુભટે અડયા દેખી ટાણો-૧૫ ચ૦
મુકુટ પરભાવે રાજાન જીત્યો દુમુહ, કટકમાં પ્રગટ જસ પડહ વાગો,
કાછ લંપટ સદા કૂડ કપટી તદા, ચંડપ્રદ્યોત રાજાન ભાગ્યો-૧૬ ચ૦
નાસતો ભાજતો ચંડપ્રદ્યોત નૃપ, જાલિ કરી બેડીયામાંહે દીધો,
કટક ભાજી દશોદિશિ ગયું તેહનું, 'ધર્મ જય પાપ ક્ષય' વચન સીધો-૧૭ ચ૦
દુમુહ રાજા ન આયો ઘેર આપણે, કહે ઇહાં રાજ પંચ રાત પડખો,
રામગ્રી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુંદર કહે જાતે કડખો-૧૮ ચ૦

આમ ઉજ્જયિનીના વિષયલંપટ રાજા ચંડપ્રદ્યોતને અને પંચાલના કંપિલપુરના રાજા દુર્મુખ સામેના યુદ્ધનું વર્ણન કવિએ કડખાની દેશીમાં આપ્યું; તેમ 'સિંધુડો' એ યુદ્ધના રાગમાં કવિએ કંચનપુરનાં કરકંડુ રાજા ચંપાના દધિવાહન રાજા પર ચડે છે તેનું વર્ણન કરે છે.

કરકંડુ રાજા રે, સુણિ કરત દીવાજા રે,
તતકાલ વજાયાં વાજાં ચડતરાં રે.
કટકી કરી ધાયોરે, ચંપાપુરી આયો રે,
તપ તેજ સવાયો રે, પુર વીટી રહ્યો રે.
ગઢરો હો મંડયો રે, અભિમાન ન છડયો રે,
નિજ બોલ ન ખંડયો, નૃપ સાહમો અડયો રે,
રણ ભૂમિકા સૂડે રે, નાલગોલા ઊડે રે,
ગડડત ગયગુડે, શેષનાગ સલસલે રે,
સરણાઇ વાજે રે, સિંધૂડો સાજે રે

શૂરવીર વિરાજે ઉંચા ઉચ્છલે રે.
પહેર્યાં જિણ શાલા રે, ઉમટ્યા મેહ કાલા રે,
શિર ટોપ તેજાલા ઝબઝબ ઝબકતા રે,
ભાલાં અણીયાલાં રે, ઉછાલે પાલા રે,
એક સુભટ મુછાલા, ચાલે ચમકતા રે.
વાજે રણતૂરાં રે, એઉ દલ પૂરાં રે,
એક એકથી શૂરા સુભટ તે સાથમેં રે,
જમકી જીભ લબકે રે, જાણે વિજલી ચમકે રે,
તરવાર ઉઘાડી ઝબકે હાથમેં રે.
વહે તીર વચાલેં રે, આવંતાં ટાલે રે
વયર પોતાનું વાલે તે સાસે નહી રે.
નવા નેજા ફરકે રે, વઢવાને થરકે રે,
પગ એક ન સરકે પાછા તે સહી રે.
મૂછે વલ ઘાલે રે, આગલથી ચાલે રે,
ફોજ આવંતી પાળે તે વલી વારફીરે.
એક પાગડા છોડે રે, નૃપ હોડાહોડે રે,
અણીએં અણી જોડે ફોજાં મારફી રે.
છોડી આતસબાજીરે, એઉ રાજા-રાજી રે,
ન રહે ગજ વાજી ઝાલ્યા કેમ કિયેરે.
ઠાકુરબ પુકારે રે, બાપ બિરૂદ સંભારે રે,
આજ જય તે તુમ્હારે ભુજેં પામીયેંરે,
ભાજણરા સુસ લીધા રે, ગંગોદક પીધાં રે,
ભલાં ભોજન કીધાં તાજાં સુરમાં રે.
રાણીરા જાયા રે, આમ્હા સામ્હા ધાયા રે,
ઘણા અમલ ખવરાયા ચડિયા શૂરમાં રે.
એક કાયર કંપે રે, ચિહું દિશિ દલ ચંપે રે,
મુખ જંપે હાહા હવે કિણ દિશિ ભાગશું રે.

શૂરવીર ત્રાડુકે રે, હોંશે રણ ઢૂકે રે,
મુખ ફૂકે આવો આજ લટાપટ લાગશું રે.
સંગ્રામ મંડાણો રે, નહીકો તિસો શાણો રે,
રાય રાણો સમજાવે જે બિહું રાયને રે.
હુંતી વાત થોડી રે, થઇ કલેશની કોડી રે,
ન શકે કોઇ છોડી સમજાયતે રે.
સિંધુડે રાગેં રે, સુણિ શૂરિમા જાગે રે,
અતિ મીઠી પણિ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે
સમયસુંદર ભાંખેરે, હવે વઢતા રાખે રે,
પદમાવતી પાખેં એ કુણ મતિ સમીરે.

કવિએ અનેક દેશદેશાંતર ભ્રમણ કરેલ છે અને ત્યાં ત્યાંથી ગવાતાં ગીતોને–દેશીઓને લઇ તેમાં પોતાનાં કાવ્યો ગાયાં છે–સંગીત કાવ્યો રચ્યા છે. પોતાના 'મૃગાવતી રાસ' માં જણાવે છે કેઃ—

સધી પૂરવ મરૂધર ગુજરાતી, ઢાલ નવી નવ ભાતી,
ચતુર વિચક્ષણ તુમ્હે હોઇ, ઢાલ મ ભાંગજ્યો કોઇ.

એટલે સિંધની સિંધી, પૂર્વ હિંદની, મારવાડ મરૂધરની અને ગુજરાતની ગુજરાતી ઢાળો નવી નવી પોતે કરી છે, તે ઢાળને હે શ્રોતા ! તમો ચતુર વિચક્ષણ હોઇને કોઇ ભાંગતા નહિ–અખંડ રાખજો એટલે રાગથી અળગી નહિ કરતા–ગાયે જ જજો, કારણ કે

ભાંગી ચૂડિમેં નહી સકારા, તૂટિ લટિમેં જ્યુ હારા,
ભાંગે મને ન સોહે વૈરાગી, તિમ ન સોહે ઢાલ ભાંગી.
કનક મુદ્રડી નંગ વિહૂણી, રસવતી જેમ અલૂણી,
કંત વિના જિમ નારિ વિરગી, રાગ વિણ ઢાલ ન ચગી.
મીઠી ઢાલ રાગસિઉં મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ ભેલી,
તેહ ભણી ઢાલ રાગસિઉં કહયો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો.

આ ઉપરાંત ઢુંઢાડી (મારવાડ પાસેનો પ્રદેશ); મેવાડી, દિલ્હી વગેરેની દેશીઓ લીધી છે. (જુઓ ઉપર સીતારામ ચોપાઇ પર લખતાં જણાવ્યું છે તે ,

હવે ઉપરના પ્રાંતની ઢાલો જોઇએ સિંધી; એટલે સિંધ પ્રદેશની. પોતે મુલતાનમાં વસ્યા હતા અને ત્યાં અનેક સિંધીઓ વસતા હતા એમ તેમણે જણાવ્યું છે. તે લોકોમાંથી—

(૧) સિંધી ઢાળ. ૧. "રાગ—મારૂણી-

ઝાંખર દીવા ન બલે રે, કાલરિ કમલ ન હોઇ,
છોરિ મૂરખ મોરી બાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઇ,
કન્હઇયા એ ઇંયારસ બાસિયા, જોવન જાસિયા એ, બહુર ન આસિયા.

એની ઢાલ—એ ગીત " સંધિ માહે પ્રસિદ્ધ છે. " આ પ્રમાણે કવિએ સ્વહસ્તલિખિત પોતાની સીતારામ પ્રબંધ ચોપાઇમાં આઠમા ખંડની બીજી ઢાલમાં લખ્યું છે.

૨ સંધિની રાગ આસાઉરી. મન રાજી તો સું કરઇ કાજી; એ ઢાલ.

૩. રાગ આસાઉરી સિંધૂડો. ઢાલ સિંધની.

—આ બંને મૃગાવતી રાસમાં વાપરી છે.

(૨) પૂરવની ઢાળ—રાગ હુસેની. ધન્યાસિરી મિશ્ર

ઢિલ્લી કે દરબારમેં લખ આવે લખ જાઇ,
એક ન આવે નવરંગ ખાન જાકિ પઘરિ ઢલિ ૨ જાઇ.

—નવરંગ વેરાગીલાલ એ દેશી.

(૩) મરૂધર ઢાલ—(ઢુંઢાડી તથા મેવાડી) તો પુષ્કળ લીધી છે કારણ કે ત્યાં પોતે બહુ વાસ કર્યો છે:—કવિએ પોતે જણાવેલ તે પ્રમાણે નીચે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧. વરસાંરી હોલી આવઇ, પ્રાહુણા—એ ગીત.

૨. ભોજરાજારી ગીતરી. હાથીયાં રઇ હલકઇ આવઇ માહરઇ પ્રાહુણીરે—એહની ઢાલ.

૩. ઇડરીયો ઇડરીયો ઓલગાણે આબૂ ઉલગ્યો આબુ ઉલગ્યોરે લાલ.

૪. તોરા કીજે મ્હારા લાલ, દારૂ પીજે જી,
પડવેં પધારો મ્હારા લાલ, લસરક લેજો જી
—તેરી અજબ સૂરતિ મ્હાંકો મનડો રંજ્યો રે લોભી લંજ્યાજી
—એ ગીતની ઢાલ.

૫. રે રંગ રત્તા કરહલા, મો પ્રીઉ રતો આંણુ,
તો ઊપરીકા દિનેં પ્રાણ કરૂં ખુરબાંણ
સુરંગા કરહલા રે, મો પ્રીઉ પાછો વાલ. મજિઠા કરહલા રે
—એ દેશી રાગ મારૂણી.

૬. અમ્હાં માંકી ચિત્રાલાં કોઇ જોઇ,
અમ્હાં મારૂડેં મેવાસીકો સાદ સોહામણો રે લો.

૭. રૂડીરે રૂડીરે બારણે સમલા પદમિનીરે. એ દેશી રાગ મારૂણી.
—આ બધી મૃગાવતીમાં.

૮. રાગ આસાઉરી. સિંધૂડો મિત્ર.
ચરણાંલી ચામુંડા રણે ચડે, ચખ કરી રાતા ચોલોરે
વિરતિ દાનવ દલ વિચિ, ધાઉ દીયો ધમરોલો રે—ચરણાલી૦

૯. વેસર સોનાકી, ઘરિદે ચતુર સોનાર વે૦,
વેસર પહેરી સોનાકી રંઝે નંદકુમાર વે૦
—એહ ગીતની. રાગ અસાઉરી.

૧૦. નોખારા ગીતરી—નોખારા ગીત મારૂયાડિ ઢુંઢાડિ માંહે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૧. રાગ ખંભાયતી. સોહલાની જાતિ.
અમાં મોરી મોહિ પરણાવિ હે અમાં મોરી.
જેસલમેરા મેરા જદવાં હે—જાદવ મોટા રાય,
જાદવ મોટા રાય હો. અમાં મોરી કોડ મોડીને ઘોડે ચડેહો
—એ ગીતની દાલ

૧૨ રાગ ખંભાયતી–સુંબરા તું સુલતાણ,

ખીંજાહો થારા સુંબરાં ઓલગૂ હો–એ ગીતની ઢાલ.

–એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ–જોધપુર મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૩. તિલ્લીરા ગીતરી ઢાલ–મેડતાદિક દેસે પ્રસિદ્ધ છે.

(આ સીતારા પ્રબંધ ંથી છે.)

(૪) ગૂજરાતની.

૧. પોપટ ચાલ્યઉ રે પરણવા–એ સંસારી ગીતની ઢાલ ખંભાતમાં પ્રસિદ્ધ છે. (ચંપક શેઠ રાસ)

૨. ઢાલ ગામી ગૂજરાતી પુલાડાંની.

૩. રાગ વયરાડી–જાજારે બાંધવ તું વડો–એ ગૂજરાતી ગીતની ઢાલ.

૪. કપૂર હુયે અતિ ઉજલું રે, વલિ અનોપમ ગંધ–એ ગીતની ઢાલ.

આવી અનેક દેશીઓ ગીતો વગેરેની લીધી છે તે પરથી એમ સમજાય છે કે સ્ત્રી ગીતો–લોકગીતોનુ સાહિત્ય તે વખતે–કવિના જમાનામાં ઘણું હતું. એક સ્થળે એક એવી દેશી ઉતારી છે; જેમકે રાગ પરજીયો. ઢાલઃ—

સિહરાં સિહર મધુ સુરીરે, ગઢાં વડો ગીરનારો રે
રાંણ્યા સિરહર રૂકમિણીરે, કુંયરાંનંદ કુંમાર રે
કંસાસુર મારણ આવિને રે પલાદ ઉધારણ રાસ રમણ ઘરિ આવ્યો
ઘરિ આજ્યો ઘરિ આજ્યો, હો રાંમ રાંમજી ઘરિ આજ્યો—એ દેશી.

આ પરથી કવિની અગાઉનાં કાવ્યો હતાં તે પૂરવાર થાય છે. 'સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે દેવાં તણો નિવાસ–એ ગજસુકુમાલની ચોઢાલીયાની ' દેશી એક સ્થળે કહી છે અને બીજે સ્થળે સુબાહુ સંધીની ઢાલ કહી છે તે પરથી ગજસુકુમાલ પર ચાર ઢાલવાળુ કાવ્ય તથા સુબાહુ સંધિ એ કવિના અગાઉનાં અન્ય કવિએ રચેલાં સુપ્રાસદ્ધ કાવ્યો હતાં તે સિદ્ધ થાય છે.

કવિ પોતે જોડેલાં કાવ્યોની પહેલી કડીની દેશી તરીકે પણ બીજા પોતાના કાવ્યમાં મૂકી છે તે પરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પોતાની દેશીઓ પર પણ પોતાને મોહ હતો. દાખલા તરીકે સીતારામ પ્રબંધમાં—

(૧) પ્રત્યેક બુદ્ધની બીજા ખંડની આઠમી ઢાલ.

(૨) સુણો રે ભવિક ઉપધાન વહ્યાં વિણ કિમ સૂઝે નવકાર.
—એ સ્તવનની ઢાલ (આ ઉપધાન સ્ત૦ પોતાનું છે)

(૩) રાગ બંગાલો—ઇંમ સૂણી દૂત વચન્ન, કોપીઓ રાજા મન્ન
—એ મૃગાવતીની ચોપાઇની બીજા ખંડની દશમી ઢાલ

(૪) રાગ ધન્યાગિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક મીઠી રે—એ સંવાદ શતકની બીજી ઢાલ (આ સંવાદ શતક તે દાનશીલ તપ ભાવના સંવાદ પર ચોઢાળીયું સ્વરચિત છે તે)

(૫) શ્રેણિકરાય હું રે અનાથી નિગ્રંથ (અનાથી પર સઝાય)

(૬) આદરજીવ ક્ષમા ગુણ આદર (ક્ષમાબત્રીશી)

(૭) હવે રાણી પદ્માવતી જીવરાશિ ખમાવે. (પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ)
વગેરે વગેરે અનેક ઉદાહરણ છે.

રસાલંકાર જ કાવ્યનું લક્ષણ છે?

રસાલંકારવાળું કાવ્ય લખનારને જ કવિ કહેવાય એવો નિયમ સર્વાંશે ગ્રહણ કરી ન શકાય. રસાલંકારવાળું કાવ્ય કરવું શ્રમસાધ્ય છે અને તે પંડિતોને માટે–વિદ્વદ્ભોગ્ય થાય છે. જે સહજ સરલતાથી અખંડપણે વ્હેતા ઝરાની માફક સ્વાભાવિક સરલતાથી રસિકભાવ અર્પતી કવિતા છે તે કાવ્ય નથી એમ કેમ કહી શકાય? આવી કવિતામાં ચરિત્રવિષયક ગ્રંથમાં ચારિત્રનાયકનું રસાળ અને ચિત્તવેધક કથાનક સુરસરીતિથી કવિએ વર્ણવેલું હોય છે ત્યારે માનવી વૃત્તિના ભિન્નભિન્ન દશ્યો વાચકની હૃદયપટ્ટિકા પર આબેહૂબ આલેખવાનુ અમોઘ

સામર્થ્ય કવિનું સ્થળે સ્થળે જણાઇ આવે . ભયપ્રદ યુદ્ધસંગ્રામ, રમ્ય સુરમ્ય સ્થાનો, રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગો, અને નગરશોભાના અપ્રતિમ દેખાવો—એ સર્વનાં વર્ણન મનોહર રીતિથી કરેલાં હોય છે. આમાંના કેટલાંક વર્ણનો આ કવિનાં આપણે અગાઉ જોઇ ગયા. વિશેષ હવે પછી જોઇશું.

પ્રકૃતિ પર કાવ્યો.

પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય કવિ જે આંખથી જોઇ શકે છે તે પ્રકૃત—સામાન્ય જનો જોઇ શકતા નથી. પ્રકૃતિના વિવિધ દેખાવ જોઇને સુંદર શબ્દ રચનાથી તેનુ વર્ણન કરવામાં કવિનો ભાવ વહે છે અને તે ભાવથી સૌંદર્યબોધ કરતો કવિ વિશેષ આકર્ષક બને છે. આપણા જૂના સાહિત્યમા બહુ સુન્દર કવ્યો આ સંબંધી મળતાં નથી, છતાં સામાન્ય એવા કંઇ નમુનાઓ મળી આવે છે:—

વસંતવિહાર

તેણે અવસરે સોહામણો, આવ્યો માસ વસંત, સુરંગાં ખેલણાં.
રસિયા ખેલે બાગમેં, ગાયે રાગ વસંત, સુરંગાં ખેલણાં.
મોલસિરી જાઇ જૂઇ, કુંદ અને મુચકુંદ,—
ચંપક પાડલ માલતી, ફૂલી રહ્યાં અરવિંદ—
દમણો મરૂઓ મોગરો, સબ ફૂલી વનરાય—
એક ન ફૂલી કેતકી, પીયુ વિણ હર્ષ ન થાય—
આંબા મોર્યાં અતિ ઘણા, મંજર (મંજરી) લાગી સાર,—
કોયલ કરે ટહુકડા, ચિહુ દિશિ ભમર ગુંજાર—
જુગબાહુ રમવા ચલ્યો, મયણરેહા લૈ સાથ,—
બાગમાંહિ રમે રંગશુ, ડફ ધર્યું નિજ હાથ—
નિર્મલ નીર ખંડો ખલી, ઝીલે રાજ મરાલ,—
પ્રેમદાશુ પ્રેમેં રમે, નાખે લાલ ગુલાલ—

ભોજન ભક્તિ યુક્તિ ભલી, કરતાં થઇ અવેર,-
રાત પડી રવિ આથમ્યો, પ્રસર્યો પ્રબલ અંધેર-
નિર્ભય ઠામ જાણી રહ્યો, રાતેં બાગ મઝાર,-
કેલીઘર સૂતો નૃપ, થોડો શો પરિવાર-
ચોથી ઢાલ પૂરી થઇ, ઝુંબખડાની જાતિ,-
સમયસુંદર કહે હવે સુણો, રાતે હોશે જે વાત-

—નમિરાજા પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ રચ્યા સં૦ ૧૬૬૨

વસંતવર્ણન

એહવે માસ વસત આવીઉં, ભોગી પુરૂષાં મન ભાવીઉં,
રૂડી પરઇં ફૂલી વનરાઇં, મહકેં પરિમલ પુહવી ન માઇં.
સખર ઘણું મહોર્યા સહકાર, માંજરી લાગી મહિકેં સાર,
કોઇલ બઇઠી ટીહુકા કરે, શાખા ઉપરિ મધુરે સ્વરેં.
છયલ છબીલા નર છોગાલ, ગાઇં વાઇં બાલ ગોપાલ,
ચતુર માણસને હાથે ચંગ, મેઘનાદ વાજઇં મિરદંગ.
ફૂટરાં ગીત ગાઇં ફાગનાં, રસિક ભેદ કહઇં રાગનાં.
ઉડે લાલ ગુલાલ અબીર, ચિહુ દિસિ ભીંનેઇં ચરણા ચીર.
નગરમાંહિ સહુકો નરનારિ, આણંદ ક્રિડા કરઇં અપાર,
ઢલતી રામગિરિ એ ઢાલ, સમયસુંદર કહે વચન રસાલ.

—પ્રિયમેલક રાસ, ર. સ૦ ૧૬૭૨.

કવિ પોતાના સમયનું પ્રતિબિંબ છે.

કવિ એ પોતાના સમયનુ ચિત્ર નજર આગળથી દૂર કરી શકતો નથી. કલ્પનાના અંતર્પટ પર ખેંચેલાં ચિત્રો કે આદર્શભાવનામાંથી ઉતારેલાં પાત્રોનાં આલેખનો વાણીમાં ચિતરતી વખતે કવિ આસપાસની પરિસ્થિતિ થોડા વખત ભૂલી જાય, છતાં યે સંપૂર્ણ રીતે પોતાના સમયની

સ્થિતિમાંથી સંપૂર્ણ રીતે કવિ મુક્ત થઇ શક્તો નથી. પ્રચલિત કથાઓ કે શાસ્ત્ર—પુરાણની દંતકથાઓને સ્વભાપામાં, કવિતામાં, અવતારતીવેળા આખ્યાનક કવિઓથી સ્વસમયની સ્થિતિ કદિ વીસરાતી નથી. આખ્યાનોનો હેતુ રસ અને બોધ આપવાનો છે અને તેથી મનુષ્યઆત્માની સ્વાભાવિક પ્રેરણા–(ideal)ને વ્યાપકરીતે અંત સુધી અખંડપણે આપવામાં ભાવનામય–આદર્શમય કવિઓ ચીવટથી વળગી રહે તેવું આખ્યાનોમાં સ્વાભાવિક રીતે હોતું નથી. આટલું છતાં આખ્યાનમાં માત્ર હકીકતો કહી જવી એટલું જ કાર્ય કવિનું નથી તેમાં તેને પ્રેરણામય ભાવના સાથે વસ્તુસ્થિતિના ચિત્રકાર(realist) થવુ પડેછે. રાસાઓ એ મુખ્યપણે આખ્યાનો છે—કથાવર્ણનો છે. તેના રચનાસમયનાં આચાર, વ્યવહાર અને રહેણી–કહેણીની વાતો તેમાં પ્રવેશ પામે છે તેથી તે સમયનુ થોડું ઘણુ સામાજિક જ્ઞાન પણ થાય છે.

આ કવિએ દુમુખરાજા (પછીથી પ્રત્યેક બુદ્ધ) ની પટરાણી ગુણમાલાને સાત પુત્ર થયા છતાં પુત્રીની ઇચ્છા થઇ તે હકીકત લઇને કેટલીક સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે અતૃપ્ત હોય છે તેના પર એક ઢાળ તેના પ્રબંધમાં રચી અને ખાસ કરી છેવટે ગૂજરાતી સ્ત્રીઓને માટે તે હકીકત લાગુ પડે છે એવુ જણાવી કવિ અંતે ટોણો મારે છે કે પોતાનુ કહેવું સાચું છે કે નહિ તે જાણવું હોયતો 'ગૂજરાતી લોક પૂછજ્યોરે, તે કહેશે તતકાલ ! ' તે ઢાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

અતૃપ્ત સ્ત્રી

આ કામિની તૃપ્તિ ન પામે કેમ,
રઢ લીધી મૂકે નહી રે, પગ પગે નવનવા પ્રેમ રે—આ કામિની.
જનમથી માયા કેલવી રે, શીખે ઘરતુ સૂત્ર,
ધુલડીયેં રમતી કહેરે, એ મુજ પતિ એ પુત્રરે—
દેહ સમારે દિન પ્રત્યેં રે, શીખી નાણ વિન્નાણ,
અણખ અદેખાઇ કરે રે, ગાયે ગીત નેં (ત્રિયનાં) ગાન રે—

આરાધે કુલદેવતા રે, વિનતિ કરે વારંવાર,
ગોરીગણ ગોરી રમે રે, ભલો હોજો ભરતાર રે—
પરણી પણ રહે ઝૂરતી રે, વશીકરણ એકાંત,
કિમહિ પિયુડો વશ કરૂં રે, પૂરૂં મનની ખાંત રે—
સુખ પામે ભરતારનુ રે, તો પુત્ર વાંછે નાર,
પુત્ર પાંખે કડે કામિની રે, કાંઇ સરજી કિરતાર રે—
પુત્ર પરણાવું પ્રેમશું રે, વહૂ દેખું એક વાર,
ગોદ ખેલાડું પોતરા રે, સફળ કરૂં અવતાર રે—
બાલક પીડા ઉપજે રે, પ્રાયેં ઉગમતે સૂર,
ખેત્રપાલે ભમતી રહે રે ઢોલે તેલ સિંદૂર રે—
પુત્ર પ્રમુખ સુખ ઉપનાં રે, તોપણ જીવ ઉદ્વેગ,
ગુણમાલા રહે ઝુરતી રે પુત્રી ન પામી એક રે—
ચોરી ન આવી આગણે રે, તોરણે નાવિ જાન,
પેસતો જમઇ ન પોંખીયો રે, તે જીવ્યું અપ્રમાણ (કુણ ગ્નાન) રે—
હાથ મુકાવણ હાથીયો રે, કે ઘોડા કે ગામ,
જમાઇ ન દીધો દાયજો રે, તો ધન કેહુ (કેહે) કામ રે—
ધનતન (ધણતણ) સઘલી નારીનો રે,સહુજ સદાંરો એહ,
પુત્ર થકી પણ વાનડો રે, નવન જમાઇ નેહરે —
માન્યા ઇચ્છણાં માનણા રે, દોડિ દેવાલે જાય,
દોડધાવ કરતા થકાં રે, કિણ મેલે પુત્રી થાય રે—
સમયસુંદર કહે મેં ભણી રે, એણીપરે ત્રીજી ઢાલ,
ગુજરાતી લોક પૂછજો રે, તે કહેશે તતકાલ

—(દુનહ નામના બીજા પ્રત્યેક બુદ્ધનોરાસ)

નમિરાજ ઋષિ નામના ત્રીજા પ્રત્યેક બુદ્ધના ચરિત્ર પરના રાસમાં કવિ પહેલાં સુદર્શન નામના નગરનુ વર્ણન કરે છે તેનો મુખ્ય

૧ગ જે આગ્રા નગરમાં કવિ તે રાસ રચી રહ્યા છે તેનું જ વર્ણન કરતો હોય તેમ જણાય છે. આગ્રામાં રચના સમયે (સં૦ ૧૬૬૨) મહાન્ અકબર સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જહાંગીર બાદશાહ થયો હતો. મોગલ સલ્તનતના દરબારો અને તેની રાજધાની કેવી હોઇ શકે તેનું કંઇક વર્ણન સુદર્શન નગરના વર્ણનમાં કવિએ મૂકેલું છે:—

નગર વર્ણન

જંબુદ્વીપ સોહામણો, ક્ષેત્ર રત રસાલ,
દેશ અવંતી દીપતો, કદી ન પડે દુષ્કાલ.
નગર સુદર્શન અતિ લું, બહુ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ,
વારૂ વસે વ્યવહારીયા, દેશ દેશ પરસિદ્ધ—નગર૦
ઉંચાં મંદિર માલીયાં ઉંચા રાજ પ્રાસાદ,
દંડ ઉપર ધ્વજ લહલહે, કરે સ્વર્ગશું વાદ.
અંતેઉર જાણે અપછરા, ઇંદ્રે મૂકી આણી,
દૈત્ય થકી ડરતે થકે, નિર્ભય ઠામ જાણી.
કિહાં કિણે રાજસભા જડી, મહેતા પરધાન,
શેઠ સેનાપતિ સત્રવી, ખોજા ને ખાન.
કિહાં કણે છત્ર ધરાવતો, બેઠો ભૂપાલ
હુકમ ચલાવે આપણો, માને બાલ ગોપાલ.
કિહાં કણે ભૂપ આગળ ભલા, વઢે જેઠીમલ્લ,
હુશીયાર રહે હવે રામલા, વાહે વલી ગાલ.
કિહાં કણે શુંઢ ઉલાલતા, ઝરતાં મદવારિ,
સુંદર શશિ સિંદૂરીયા, ધમે દરબારિ.
કિહાં કણે ઘોડા જુલમતી, સોવન જડિત પલાણ,
તાજા તેજી હીંસતા, દીસે દીવાણ.
કિહાં કણે વલી પાયક લડે, સામે હથિયાર,
એક વાહે ધા એકને, એક ટાલણહાર.

કિહાં કણે ઘડીયાલાં ઘડી, વાજે વારંવાર,
કાલ જણાવે લોકને, રેહેજો હુશિયાર.
કિહાં કણે વલી નોબત તણા, વાજે નીશાણ,
જાગોરે જાગો ધર્મ કરો, લોકને કરે જાણ.
કિહાં કણે કનક રૂપા તણી, પડે તિહાં ટંકશાલ,
ગંજ ખજાના ઉપર રહે, બહુત રખવાલ.
કિહાં કણે બેઠા ચઉતરે, કાજી કોટવાલ,
ઝગડા ભાંજે લોકનો, ન લીધે લાચ વિચાલ
કિહાં કણે દોશી કાપડા, વેચે પટકૂલ,
જેમ તેમ સાટું મેલવે, દલાલ વાતુલ.
કિહાં કણે બેઠા જવહરી, જવાહીર લેઇ જોય,
મોતી માણક લાલડે, લાભ પામે સોય
કિહા કણે માંડયાં કંદોઇએં, સુખડી બહુ હાટ,
ગુંદવડાં પેંડા ભલા, દીઠે ગલે દાઢ.
કિહાં કણે સખરા સુરહીએ, ચૂઆ ચંપેલ,
મહમહતા માંડયાં ઘણાં, મોઘરેલ ફૂલેલ.
કિહાં ઘટા રણકે દેહરે, જિનબિંબ વિચિત્ર,
શ્રાવક સ્નાત્ર પૂજા કરે, કરે જન્મ પવિત્ર.
કિંહાં વલી સાધુ ને સાધવી, બેઠાં પોશાલ,
દે ભવિયણને દેશના, વાંચે સૂત્ર રસાલ,
કિહાં ભલે આંક ભણે ઘણા, નીશાલે બાલ,
છ દુ બાર મુખેં કહી, ધેડો દે નતકાલ
કિહા કાજી મુલ્લાં પઢે, કિતાબ કુરાણ,
કિહાં વલી બ્રાહ્મણ વેદીયા, ભણે વેદ પુરાણ.
કિહાં બજાર બાજી પડે કિહાં ગીત ને ગાન,
કિહાં પવાડા ગાઇયેં, કિહાં દીજે દાન

કિહાં વલી નગરની નાયકા, બૈઠી આવાસ,
હાવ ભાવ વિભ્રમ કરી, પાડે નર પાસ.
કિહાં વલી મોતી પ્રોઇયેં કિહાં ફટિકની માલ,
કિહાં પરવાલાં કાઢીયેં, હીંગલો હરિયાલ
કિહાં ધાનના ઢગ માંડીયા, કિહાં ખડના ગંજ,
કિહાં ઘી તેલ કૂંડાં ભર્યા, કિહાં કાષ્ટના પુંજ.
ચઉરાશી ચઉટા ભલા, ભલી પોલ પ્રાકાર,
ભલી બાજાર ત્રિપોલિયા, ભલા સકલ પ્રકાર.
નગર સુદર્શન વર્ણના, એ પહેલી ઢાલ,
સમયસુંદર કહે હવે કહું, તિહાં કોણ ભૂપાલ

આમાં ખોજા, ખાન, કાજી, કોટવાલ. જવેરી. ટંકશાલ, ઘડિયાલ, સરૈયા (અતરવાળા), મુલ્લા–કુરાન, નાયિકા વગેરેને સ્થાન આપ્યું છે, તેમ જ ભૂપાલ પણ જહાંગીરી હુકમવાળો (હુકમ ચલાવે આપણો, માને બાલ ગોપાલ) વર્ણવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જેને મલ્લબાજી, પટ્ટાબાજી, હાથી ને ઘોડાના ખેલો પસંદ છે એવું જણાવ્યું છે તે જહાંગીર બાદશાહને લાગુ પડે છે મોટી ઘડિયાલ અકબર બાદશાહના વખતમાં દાખલ થઇ હતી તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ચંપક શ્રેષ્ઠીની ચોપાઇ સં૦ ૧૬૯૫ માં કવિએ રચી તેમાં કથા પ્રસંગમાં દુકાલનું વર્ણન કરતાં કવિ પોતાના સમયમાં સં૦ ૧૬૮૭ માં પડેલા દુકાળનું વર્ણન ટાંકે છે,—

દુકાળનું વર્ણન—

તિણિ દેસઇ હિવ એકદા પાપી પડયઉ દુકાલ,
બાલ વરસ સીમ બાપડા, કીધા લોક કરાલ
વલિ મત પડજ્યો એહવઉ, કાલ મહા વિકરાલ,
જિણિ વિછોહ્યા માબાપ સુત, ભાગા સમલ ભૂપાલ

ખાતાં અન્ન ખૂટી ગયા, કીજઇ કુંણ પ્રકાર,
ભુખ સગી નહી કેહની, પેટ કરઇ પોકાર.
સગપણ કોઇ ગિણઇ નહી, મિત્રાઇ ગઇ ભૂલ,
કોક દાવિ માંગઇ કદે, તઉ માથઇ ચઢઇ સૂલ.
પ્રાણ મૂંકિ વડ માણસે, માંગવા માંડી ભીખ,
તે પણિ કો આપઇ નહી, દુખીએ લીધી દીખ.
કે બાઇયર મૂંકી ગયા, કે મૂકી ગયા બાલ,
કે માબાપ મૂંકી ગયા, કુંણ પડઇ જંજાલ.
બાપે બેટા વેચીયા, માંટી વેચી બયર,
બયરે માંટી મૂકીયા, અન્ન ન દ્યઇ એ બયર.
પરદેશે ગયા પાધરા, સાંભલ્યઉ જેથિ સુગાલ,
માણસ સંબલ વિણ મૂઆ, મારગમાંહિ વિચાલ.
ગઉખે બઇઠે ગોરડી, વીંઝણે ઢોલતિ વાય,
પેટનઇ કાજિ પદમિની, યાચઇ પરઘરિ જાઇ.
ભોજન અમૃત જીમતા, ખાતા દ્રાખ અખોડ,
કાંટી ખાયઇ કોરડી, કે ખેજડનાં છોડ.
જતીયાં દેખી જીમતા, ઊભા રહતા આડિ,
તે તડે ભાવ તિહાં રહ્યા, જિમતા જડઇ કમાડ.
દેવ ન પૂજઇ દેહરઇ, પડિકમઇ નહી પોસાલ,
સિથિલ થયા શ્રાવક સહુ, જતી પડયા જંજાલ.
રડવડતા ગલિએ મુઆ, મડા પડયા ઠામિ ઠામિ,
ગલીમાંહિ થઇ ગંદગી, દ્યઇ કુણ નાંખણ દામ.
સંવત સોલ સત્યાસિયઇ, તે દીઠઇ એ દીઠ,
હિવ પરમેશ્વર એહનઇ, અલગઉ કરે અદીઠ
હાહાકાર સબલઉ હુઅઉ, દીસઇ ન કો દાતાર,
તિણ વેલા ઊઠયઉ તિહાં, કરિવા વલી ઉદ્ધાર

હુવે આપણે જોશીનું વર્ણન જોઇએઃ—

ઢાળ દસમી—કપૂર હુયઇ અતિ ઉજલું રે. એહની.

રાગ કેદારો ગોડી.

રૂપ કીધું બ્રાહ્મણ તણું રે, ચાલ્યેઉ નગર મઝારિ
હાથે લીધું ટીપણું રે, વાંચઇ તિથિ નઇ વાર.
—જોસીયડઉ જાણઇ જોતિષ સાર,
એતઉ નિમિત્ત પ્રકાશઇ અપાર—જોસિયડઉ૦

સ્નાન કરી તટની જલઈ રે; ઢલતા મુકયા કેસ,
માથઇ બાંધ્યું ફાલીયું રે, વારૂ બણાયઉ વેસ—જોસિ૦ ૨
તિલક કીધું કેસર તણું રે, વિચિમાંહિ નખસું ચીરિ,
અદભુત આડિ બિહુ ગમાં રે, સુંદર ચક્ર સરીરિ—જો૦ ૩
ધોલું ખીરોદક ધોતીયું રે, જનોઇ સુવિસાલ,
હરિ વિષ્ણુ હરિ વિષ્ણુ મુખિ જપઇરે, તુલસીની જપમાલ—જો૦ ૪
હેમકમંડલુ હાથમઇ રે, નીર ભરિઉ નિત જાણિ,
વેદ ભણઇ મુખિ વેદીયઉરે, કહઇ સહુનઈ કલ્યાણ—જો૦ ૫
ભમતઉ ભામા ઘરિ ગયઉરે, દીઠઊ કુબજા દાસિ,
સુંદર રૂપ સરલ તનૂરે, તતષિણ કીધું તાસિ—જો૦ ૬
અચરિજ દાસી ઉપનું રે, કીધું ચરણ પ્રણામ,
પૂછ્યું કેથિ પધારસ્યઉ રે, જમસ્યું ભોજન કામ ?—જો૦ ૭
સત્યભામા મુઝ સામિની રે, આવઉ તસુ આવાસિ,
મોદક મીઠા આપસ્યું રે, દેસ્યઉ મુઝ સાબાસિ—જો૦ ૮
વિપ્ર બાહિરિ મુંકિ માંહિ ગઇ રે, દાસિ ભામા પાસિ,
દીવ્ય રૂપ નવિ ઉલષીરે, રહિય વિમાંસિ વિમાંસિ—જો૦ ૯
કુબજા દાસી હું તુમ્હ તણી રે, કહી બ્રાહ્મણની વાત,
દઉડિ તેડી આવિ તેહનઇ રે, સિદ્ધ પુરૂષ સુવિખ્યાત—જો૦ ૧૦

વેદ ભણુંતઉ આવીયઉ રે, દીધઉ આસિરવાદ,
ામા ઉઠિ ઉભિ થઇ રે. પ્રણુમ્યા ચરણ પ્રસાદ--જો૦ ૧૧
ામા ભગતિં ઇમ ભણઇ રે, એક કરૂં અરદાસ,
રૂકમણિનું રૂપ રૂયડું રે, મૂઝથી અધિક પ્રસાદ--જો૦ ૧૨
તિણિ તેહનઇં માનઇ ઘણું રે, કૃષ્ણજી કંત મુરારિ,
અધિક રૂપ કરિ માહરૂં રે, મનિસું તુમ્હ ઉપગાર--જો૦ ૧૩
ચિત્ત ઉત્તરઇં કંતનુરે, રૂકમણિથી એક વાર,
તઉ હું જાણું માહરૂં રે, જીવિત સફલ સંસાર--જો૦ ૧૪
વિપ્ર કહિ વિધિ છઇ ઘણી રે, તે જઉ સર્વ કરેસિ,
તઉ રૂપ થાસ્યઇં તેહવું રે, દેખી વિસમય ધરેસિ—જો૦ ૧૫
જે કહો તે સ્વામી હું કરૂં રે, વેગિ મ લાયઉ વાર,
મસ્તક મુંડિ તુ આપણું રે, આભ્રણ સવિ ઊતારિ--જો૦ ૧૬
ખંડિત દડિત અતિ જર્યા રે, પહરી પુરાંણાં ચીર,
મસ્તક મુખ આંખિ મસિ ઘસીરે, સઘલુ લેપિ શરીર--જો૦ ૧૭
જિમ કહ્યું તિમ ામા કર્યઉં રે, અરથી ન દેખઇ દોષ,
દીસઇ રૂપ બીહામણુ રે, જાણઇ ભૂત પ્રદોષ—જો૦ ૧૮
રૂંડ મુંડ સ્વાહા રૂડ બુડ સ્વાહારે, અઠોતરસઉ વાર,
મત્ર ગુણે અણપોલતી રે, હોસ્યઉ રૂપ અપાર--જો૦ ૧૯
ભામા હું ભુખ્યો થયઉરે, ભોજન દ્યઇ ભરપૂર,
બઇસાર્યઉ વિપ્ર જમાડવારે, પીસ્યા બહુ ઘૃત પૂરરે –જો૦ ૨૦
પીસ્યા લાડુ ખાજલારે, વીવાહના પકવાન,
નિરખંતા સવિ નીઠવ્યાંરે, અચરિજ એ અસમાન--જો૦ ૨૧
રે રે વિપ્ર તું કૂણ છઇ રે, ત્રિપતિ ન પામઈ કિમ,
ઊઠિ ઊઠિ તુ ઇહાં થકીરે, પભણઇ દાસી એમ--જો૦ ૨૨

--સં૦ ૧૬૫૯ માં રચેલ સાંબપ્રદ્યુમ્ન રાસ લખ્યા સ૦ ૧૬૫૯.

આમા બ્રાહ્મણ જોશીનું કેવું તદ્રૂપ ચિત્ર આપ્યું છે! તે હાલના

જોશી સાથે સરખાવવા જેવું છે. તેવી રીતે ચીતારાનું આબેહુબ સ્વરૂપ કવિએ પોતાના એક અન્ય રાસ–બે હજાર વર્ષ પર થયેલો મૃગાવતી પરની ચોપાઈમાં આળેખ્યું છે તે અત્ર નીચે આપવામાં આવે છે. તેમાં કવિ પોતાના સમયની સ્થિતિ ભૂલી શકતો નથી. જે ચિત્ર ચિતારાએ દોર્યા છે તેમાં રાતાં મોં અને ચુંચી આંખવાળા ને માથે મોટા પાઘડા વાળા તિરંદાજ મુગલ અને કાબલી, કાળા હબસી પાંડુવર્ણ પઠાણ, કુરાન કિતાબ વાંચતા બુઢા કાજીનાં ચિત્રો મૂકયાં છે, એટલુ જ નહિ પણ માથે મોટા ટોપા ઘાલનાર ને કોથળા જેવાં ઢીલાં સુંથણાં (પાટલુન) પહેરનારા છેડતાં કરતાં કોપાયમાન થનાર ફિરંગીઓને પણ બાકી રાખ્યા નથી. આ અકબર--જહાંગીરના સમયમાં વેપાર અર્થે જૂદે જૂદે સ્થળે કોઠીઓ નાંખનાર અંગ્રેજો–પોર્ટુગીઝો છે. આમ કરી કવિએ સમય વિરોધનો દોષ વ્હોરી લીધો છે, અને એવો કાલ વિરોધ ઘણે સ્થળે દેખા દે છે, તેનાં દૃષ્ટાંતો ત્રણેક અગાઉ અપાઈ ગયાં છે

ચતુર ચિતારો

ખંડ ૨ જો ૫ મી ઢાળ રાતડીયાં રમીનઈ કિહાંથી આવીયારે–
એ દેશી–રાગ પરજીઓ.

સકલ ચીતારામાંહિં સૂંદર રે, નિપુણ છઈ જેહનુ નામ રે,
રાજમહલ દીધો તેહનઈ રે, વારૂ કરવા ચિત્રામરે
--ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે
ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે, રાજમહલ તણી ભીંતિરે,
ન્યાન વિન્યાન નવાં કેલવઇ રે. રંજવા રાજાનૂં ચીતરે– ચતુર૦
ચઉદ સુપન પહિલાં ચીતર્યા રે, ચીતર્યા આઠ મંગલીક રે,
રામ સીતા રૂપ ચીતર્યા રે, લષમણ રામ નજીક રે– ચતુર૦
વળીરે વાનર હનુમંત ચીતર્યા રે, જેહનું લાંબું પુંછરે,
રૂપ વિસિષ્ટ તણું ચીતર્યું રે, મોટી ડાઢી મોટી મુછ રે– ચતુર૦

રૂપ લખ્યું રાવણ તણું રે, દસ માથાં ભુજ વીસરે,
ષડગ ચંદ્રહાસ તે હાથમઇં રે, શ્રવણ નયણ જસ વીસરે- ચતુર૦
ઇશ્વરનું રૂપ ચીતર્યું રે, અહિ આભરણ રૂંડમાલરે,
ચંદ્રકલા ગંગા સિરઇં રે, વૃષભ વાહન કંઠ કાલ રે- ચતુર૦
રૂપ બ્રહ્માતણું ચીતર્યું રે, ચતુર્મુખ બુઢો જટાબરે,
હાથ કમંડલ જલ ભર્યું રે, જનોઇ જપમાલ રે- ચતુર૦
રૂપ લિખ્યું શ્રી કૃષ્ણનું રે, મુરલી મનોહર શામ રે,
શંખ ગદા ચક્ર હાથમઇં રે. ચતુર્ભુજ અતિ અભિરામ રે- ચતુર૦
ચંદ સૂરજ નવગ્રહ ચીતર્યા રે, ચીતર્યું ગણેસનું રૂપ રે.
પેટ મોટું સુંડિ ગજ તણી રે, ઉંદિર વાહન અનૂપ રે- ચતુર૦
ભલા બઇં ભારંડ પંષી ચીતર્યા રે, એક ઉદર ગાબડિ દોય રે,
જુગતિં ભષઇ ફ્લ જુજુઆં રે, જીવ જુદા એણે હોઇ રે- ચતુર૦
ગરૂડ મયુર સુક સારિકા રે, પંખી રૂપ અનેક રે,
નિપુણ ચીતારઇ સઘલા ચીતર્યા રે, વારૂ જાંણ વિવેક રે- ચતુર૦
મુગલ કાબલી ચીતર્યાં રે, મુખ રાતા ચુચી આંખિરે,
માથઈ મોટા પાઘડ દૂમણા રે, તે જાંણઇ તીર નાંષિ રે- ચતુર૦
રૂપ ફ્રંગી ચીતર્યા રે, માથઇ મોટા ટોપ રે,
ઢીલા પહિરઇ સૂથણ કોથલા રે, છેડયા કરઇ બહુ કોપ રે- ચતુર૦
પંચવરણ આભાં ચીતર્યાં રે, ચીતર્યા પોલિ પાગાર રે,
ચતુર ચીતારો જાણપણઇ ઘણું રે, ચીતર્યા સકલ પ્રાકાર રે- ચતુર૦
હબસી કાલા અતિ ઘણું રે, પાંડુર વરણ પઠાણ રે,
ગરઢા બૂઢા કાજી ચીતર્યા રે, વાંચતા કતેબ કુરાણ રે- ચતુર૦
નિપુણ ચીતારઇ દીઠો એકદા રે, મૃગાવતી તણો અગૂઠ રે,
વસ્ત્ર અંતરિ પણિ પ્રગટીઓ રે, કાંતિ કરી અતિ સુદ્ધ રે- ચતુર૦
તેહનઇ અનુસારઇં સઘલી ચીતરી રે, મૃગાવતી રાણીનું રૂપ રે,
સકલ કલા આપણી કેલવી રે, કીધો તેહનૂં સરૂપ રે- ચતુર૦

રૂપ ચીતરતાં રાંણી તણો રે, સાથલિ પડયો મસિ બિંદ રે,
ચતુર ચીતારો વિલષો થયો રે, એહ જણાવઇ દુષ દંદ રે– ચતુર૦
બીજી વાર બિંદુ ભૂંસીઉ રે, વલિ પડયો તેણિ જ ઠામ રે,
વલી રે ચીતારઇ દૂરઇં કીઉ રે, એહનો ઇહાં નહીં કામ રે– ચતુર૦
ઇમ વાર વાર તિહાં પડઇ રે, મસિનો બિંદ તે એક રે,
ચતુર ચીતારઇ દૂરઇં કીઉરે, મન ધરી પરમ વિવેક રે– ચતુર૦
—મૃગાવતી ચોપઇ. લ. સં૦ ૧૭૧૫.

વીણાધારી ગાયક.

ઢાલ પનરમી–અંભાયતી રાગ–જેસલમેરૂ જીરાઉલઇ રે–એ દેશ .
સંબ પ્રજૂન કુમર ચલ્યા રે, વિદ્યાબલ આવાસો રે,
રૂપ કીધું ચંડાલનું રે, કાંતિ કલા સુપ્રકાશો રે–૧
તોરે કોડડે વેદરભી, પરણિ કુયરીરે, મોરી માતજી,
મન આસા પૂરં તાહરી રે– તોરે૦ ૧
ભેજક કટક નગરમહિં ભમઇ રે, ગાયઇં ગીત રસાલોરે,
વિચિ વિચિ વાયઇ વાસલી રે, એક વીણા એક તાલો રે– તોરે૦ ૨
હા હા હૂ હૂ અવતર્યા રે, દેવ ગાયક દિવ્ય રૂપો રે,
સગીત ભેદ સમુચ્ચરઇ રે, સુંદર સકલ સરૂપો રે– તોરે૦ ૩
સપ્ત સ્વર ત્રિણ ગ્રામસું રે, મૂર્ચ્છના એકવીસ માનો રે,
સર મડલ પૂરઉ જાઈ રે, ચ્યાલીસ ને નવ તાંતો રે– તોરે૦ ૪
ટોલઇ ટોલઇં મિલઇં તિહાં રે, નરનારીના વૃંદ રે,
દેવ વિમાન થંભી રહઇ રે, પામઇં પરમાણંદો રે– તોરે૦ ૫
પામઇ સુખ સંયોગિની રે, વિરહણી રાહુ આરાધઇ રે,
ચંદ્ર વાહન મૃગ નવિ ચલઇં રે, નાદિબંધ્યો નિસિ વાધઇ રે– તોરે૦ ૬
કાચિત હાર પરોવતી રે, અધવિચ નાંખી આવઇ રે,
કાચિન પ્રીયુ અણપ્રીસતી રે, ઘી અણપ્રીસ્યાં ધાવઇ રે– તોરે૦ ૭
કચિત ગીત વિનોદિની રે, પ્રીયુ હટકી વિલખાણી રે,
કચિત પગને માંડણે રે, અણસુકી ઊજાણી રે– તોરે૦ ૮

કાચિત ધરિ ઘીનઉ ઘડઉં રે, નીસરિ મૂકી ઢલતોરે,
કાચિત ધાન ચૂલ્હઇ ચડયઉ રે, મુગધા મૂંકઈ બલતો રે- તોરે૦ ૯
કાચિત ન ગણઇ નાહલઉ રે, ગાલિ દેતઉ ઊછલતો રે,
કાચિત છાયલ છેહડઉ રે, ઉંચઉ લ્યઇ નહી રલતઉ રે-- તોરે૦ ૧૦
કાચિત વીણ ગુથાવતી રે, નીસરી છૂટઇ કેસો રે,
કાચિત ભોલી ભામિની રે, અરધઉ પહિરઇ વેસો રે- તોરે૦ ૧૧
નાદઇ મોહ્યા મિરગલા રે, આપઇ આપણુ સીસો રે,
નાદઇ મોહ્યા વિષધરા રે, ડોલઇ મૂકી રીસો રે- તોરે૦ ૧૨
નાદઇ મોહ્યા કૃષ્ણજી રે, નાદઇ ઇશ્વર નાચ્યઉ રે,
નાદઇ બ્રહ્મા વસિ કીયઉ રે, સુરરમણીસુ રાચ્યઉ રે- તોરે૦ ૧૩
નાદઇ ચિત્ત વિનોદસું રે. દુખિયા કાલ ગમાવઇ રે
નાદઇ સુખિયાં સુખ લહઇ રે, જોગી ચિત્ત રમાવઇ રે- તોરે૦ ૧૪
ચ્યાર વેદ તિમ પાંચમઉ રે, એ ઉપવેદ સવાદો રે,
વલિ વિસેષ વખાણીયઉ રે. નારીમોહન નાદો રે- તોરે૦ ૧૫
નાદ વિના સોભઇ નહી રે પંડિતનઇ મુખિ વાણી રે,
માન વિના સોભઇ નહી રે, જિમ રાજા પટરાણી રે- તોરે૦ ૧૬
લવણ વિહુણી રસવતી રે, જિમતા સ્વાદ ન આપઇ રે,
લોક માહિ હાંસી લહઇં રે કંઠ વિના આલાપઇ રે- તોરે૦ ૧૭
દીપક રાગ દીવા બલઇ રે, અગનિ વિના તતકાલો રે,
પંચમ નવપલ્લવ તરૂ રે, ઇમ સગલી રાગમાલો રે- તોરે૦ ૧૮
ગમતું ગાયઇ ડુંબડા રે, હીયડઇ હરષિત હોઇ રે,
નરનારી મોહી રહ્યા રે, સાંભલતાં સહુ કોઇ રે- તોરે૦ ૧૯
વૈદરભી વાત સાંભલી રે, તેડયા ડુંબ તુરંતોરે,
બાપ પુછઇ બઇસી કરી રે, ગવરાવ્ય એ ગુણવંતા રે- તોરે૦ ૨૦
પૂછ્યા કિહાંથી આવીઆરે, સ્વર્ગ થકી સુખવાસો રે,
દ્વારિકા નગરી માંહિ થઇ રે, અમ્હે આવ્યા તુમ્હ પાસો રે- તોરે૦ ૨૧

કુમરી કહઇ સુત કૃષ્ણનઉ રે, જાણઉ કુમર પ્રજુન્નો રે,
સંબ કહઇ કુણ નોલખઇ રે, એહવા પુરૂષરતન્ન રે– તોરે૦ ૨૨
કુમરી મન મોહઉ ગુણે રે, રાગ ધરયો પરછન્નો રે,
જાઇ પરણું તઉ તેહનઇ રે, નહિ તરિ અગનિ સરન્ન રે– તોરે૦ ૨૩
એહવે ગજ આલાનથી રે, છૂટઉ કરઇ વિનાસોરે,
કુણ નર ઝાલઇ તેહનઇ રે, જઇ ન સકઇ કો પાસે રે– તોરે૦ ૨૪
રાજા પડઉ વગાડીયઉ રે, જે હાથીનઇ ઝાલઇ રે,
રાજા રંજયઉ તેહનઇ રે, જે માગઇ તે આલઇ રે– તોરે૦ ૨૫
ઢાઢી ઢંઢેરા છબ્યઉ રે, લોક અચંબઉ આણ્યઇ રે,
ગાનઇ ગજ વસિ આણીયઉ રે, સહુ સાબાસી વષાંણઇ રે– તોરે૦ ૨૬
માગઉ માગઉ માંગણઉ રે, પૂરૂં મુઝ પ્રતિન્યા રે,
રાંધણહારી કોઇ નહીં રે, દ્યઉ વૈદરભિ કન્યા રે– તોરે૦ ૨૭
રૂઠઉ રાજા ઇમ ભણઇ રે, ગામ સીમથી કાઢઉ રે,
નગર વિટાલ્યુ ડુંબડિરે, એ ભાંજો આષાઢઉ રે– તોરે૦ ૨૮
ગાયણ ગામ બાહિર ગયા રે, રાજાસું નહિ જોરઉ રે,
સંબ કહઇ પ્રજૂન્નનઇ રે, વિદ્યાબલ કાંઇ ફોરઉ રે– તોરે૦ ૨૯

—સાંબ પ્રદ્યુમ્નરાસ, રચ્યા સં૦ ૧૬૫૯; લખ્યા સં૦ ૧૬૫૯.

મૃગાવતીનું રૂપવર્ણન.

બીજી ઢાળ નાયકાની, રાગ કેદારો.

તસ ઘરણી મૃગાવતી રે સુંદર રૂપ નિધાન રે, મૃગાવતી
ચેડાની સાતે સતી રે, એક એકથી પરધાન રે, મૃગાવતી
રૂપકલા ગુણ રૂયડી રે લાલ, રૂયડું સીલ આચાર રે, મૃગાવતી ૧
સ્યામ વેણી દંડ શોભતાં રે લાલ, ઉપરિ રાષડી ઊપરે, મૃ૦
અહિરૂપ દેષણ આવીઊ રે લાલ, મસ્તકિ મણિ આટોપરે, મૃ૦ રૂપ૦
બિહું ગમા ગૂંથી મીંઢલી રે લાલ, બાંધ્યો તિમિર મિથ્યાત રે, મૃ૦
વિચિ સઇંથો સીંદૂરીઉ રે લાલ, પ્રગટયો ધરમ પ્રભાતરે, મૃ૦ રૂપ૦

શશિ દલ ભાલ જીત્યો થકો રે લાલ, સેવઇ ઇસર દેવ રે, મૃ૦
ગંગાતટિ તપસ્યા કરઇ રે લાલ, ચિંતાતુર નિતમેવ રે. મૃ૦ ૩૫૦
નયન કમલ દલ પાંખડી રે લાલ, અણીઆલી અનૂપ રે. મૃ૦
હવિ વધતી હટકી રહી રે લાલ, દેખિ શ્રવણ દોઇ કુપ રે મૃ૦ ૩૫૦
નિરમલ તીખી નાશિકા રે લાલ, જાણે દીવાની ધાર રે, મૃ૦
કાલિમા કા દીસઇ નહીં રે લાલ, ન બલઇ સ્નેહ લગાર રે, મૃ૦ ૩૫૦
અતિ રૂડી રદનાવલી રે લાલ, અધર પ્રવાલી વિચાર રે, મૃ૦
સરસતિ વદનકમલઇં વસઇ રે લાલ, તસુ મોતિણકી માલ રે, મૃ૦ ૩૫૦
મુખ પુનિમનો ચંદલો રે લાલ, વાણિ અમૃતરસ ભાવ રે, મૃ૦
કલંક દોષ દૂરઇં કીઉ રે લાલ, સીલ તણઇ પરભાવ રે, મૃ૦ ૩૫૦
કંઠ કોકિલથી રૂયડો રે લાલ, તે તો એક વસત રે, મૃ૦
એ બારે માસ સારિષો રે લાલ, રૂપઇ ફેર અનત રે, મૃ૦ ૩૫૦
કુંઅલી (કુમળી) બાંહ કલાચિકા રે લાલ, કમલ સુકોમલ હાથ રે, મૃ૦
રિદ્ધિ અનઇં સિદ્ધિ દેવતા રે લાલ, નિત્ય વસઇ બઇ સાથિ રે, મૃ૦ ૩૫૦
રિદય કમલ અતિ રૂયડો રે લાલ, ધરમ બુદ્ધિ આવાસ રે, મૃ૦
કટિ લંકિ જીત્યો કેસરી રે લાલ, સેવઇ નિત્ય વનવાસ રે, મૃ૦ ૩૫૦
ચરણ કનકના કાછિબા રે લાલ, ઉન્નત અતિ સુકુમાલ રે, મૃ૦
નખ રાતા અતિ દીપતા રે લાલ, દરપણ જિમ સુવિસાલ રે મૃ૦ ૩૫૦
દેવ ગુરૂ ધર્મ રાગિણી રે લાલ, અતિ દાતાર ઉદાર રે. મૃ૦
ભગતિ ઘણી ભરતારની રે લાલ, સ્ત્રીનો એ આચાર રે મૃ૦ ૩૫૦
એ બીજી ઢાલ જણાયો રે લાલ, નાયકા કેરી એહ રે, મૃ૦
સમયસુંદર કહઇ સાંભલો રે લાલ, રાગ કેદારઇ તેહ રે. મૃ૦ ૩૫૦
—સં૦ ૧૬૬૮ માં રચિત મૃગાવતી ચોપાઇ, લખ્યા સં૦ ૧૭૧૫.

દમયંતીનો ચંદ્રદ્વારા નલને સંદેશ.

ઢાળ ૫ મી ભાવનરી.

હો સાયરસુત સોહામણો, સોહામણો રે, હો સાંભલિ સુગુણ સંદેસ
હો ગગનમંડલ ગતિ તાહરી, તાહરી રે, હો દેષઇ તું સગલા દેશ,
—દેપઇ સગલા દેસ.

ચંદલિયા સંદેશો રે કહે માહરા કંતનઇ રે—
થાહરી અબલા કરઇ રે અંદેસ, અબલા કરઇ રે અંદેસ,
નાહલીઈ વિહુણી રે નારી હું ક્યું રહું રે—
હો વાલમ મઈ તોનઇ વારીઉ, વારીઉ રે, હો જૂવટઇ રમવા તું મ જાય,
હો રાજ હારી નલ નીસર્યો, નલ નીસર્યો રે, હો વનમાંહિ ગયો વિલવાય
વારીયો રહો વનમાંહિ—
ચંદલિયા સંદેસો હો કહે માહરા કંતનઇ રે—
હો નલ તુઝસું હું નીસરી, નીસરી રે હો આગમ લીધો દુખ આધ
હો મુઝનઇ તું છોડી ગયો, એવડો કિસ્યો અપરાધ.
ચંદલિયા સંદેસો હો કહે માહરા કંતનઇ રે—
હો સુતી મૂકી તઈં કાં સતી કાં સતી રે, હો પ્રમદા ન જાણી તઇ પીડ,
હો હાથિ જિને પરણી હુતી, પરણી હુતી રે, હો ચતુર કર્યંણો કિમ ચીર—ચં૦
હો ઝબકિ જાગી ઝૂરવા, ઝૂરવા રે, હો પ્રિય તું ન દીઠો પાસ,
હો વનિ વનિ જોઉં તુનઇ વાલહા, હો વાલહા રે,
હો સાદ પણિ કીધા સો પચાસ— ચંદલિયા૦
હો નિરતિ ન પામી થાહરી નાહલા, નાહલા રે,
હો પગિ પગિ મૃગલી પણિ પૂછી,
હો રોઇ રોઇ મુઇ રાનમાં રાનમાં રે, હો મહીઅલ પડી હું મુર્છિ— ચં૦
હો કીધું તઈં ન કો કરઇ, કો કરઇ રે, હો પુરૂષાં ગમાડી પરતીતિ,
હો વિસ્વાસ ભાગો હવિ વાલહા, હો વાલહા રે, હો પુરૂષાં કેઇ પ્રીતિ— ચં૦
હો દષ્ટાંત થાહરો નલ દાપસ્યઇ, દાપસ્યઇ રે, હો કવિયણ કેગી રે કોડિ,
હો પુરૂષ કુડા મહા કપટીયા, કપટીયા રે, હો પરી લગાડી ખોડિ— ચંદ૦
હો એહવા ચદસું ઉલંભડા, ઉલંભડા રે હો દીધાં દવદંતી નારી,
હો ચઉથી ઢાલ પુરી કરી, પુરી કરી રે, હો સમયસુંદર સુવિચાર—
હો સમયસુંદર સુવિચાર
—ચંદલીયા સંદેશો રે હો કહે માહરા કતનઇ રે.
—સં૦ ૧૬૭૩ મા રચિત નલ દવદતી રાસ, લખ્યા પ્રત. સં૦ ૧૭૬૬

કવિએ પોતાના સં૦ ૧૬૭૨ માં રચેલા પ્રિયમેલક રાસમાં રાજ-કુમારને સાહસિક બનાવી સમુદ્રયાત્રા કરાવી તેનાં સાહસો વર્ણવ્યાં છે તેની વાનગી રૂપે એક કાવ્ય લઇશું. જે પ્રતમાંથી આ ઉતારવામાં આવ્યું છે તે સં૦ ૧૬૮૦ માં લખાયેલી પ્રત છે એટલે કે રચ્યા સાલ પછી આઠ વર્ષે જ અને તે વળી કવિના જીવનમાં જ લખા-યેલી પ્રત છે તેથી તે વખતની ભાષાનો નમુનો પણ આ કાવ્ય પૂરો પાડશે.

ભાગ્યપરીક્ષા—

(ઢાલ ત્રીજી, વાલુરે સવાયો વયર હું માહરૂજી—
મૃગાવતી ચઉપઇની એ ઢાલ)

અમર્ષ કુમરનઇ આવીયોજી, કીયો મુઝશુ પિતા કૂડી,
અવહીલ્યા જે આઘા પડઇજી, ધિગ તે જનનઇ ધૂલિ. ૧
કરમપરીક્ષા કરણ કુમર ચલ્યોજી, ધનવતી ચલી ધણી સાથી,
કંત વિહૂણી કિસિ કામિનીજી, અસ્ત્રીનઇ પ્રીયુ આથિ. ૨
—*કર્મપરીક્ષા કરણ કુમર ચલ્યોજી.
દેસ પ્રદેસે અચરિજ દેખસ્યુંજી, ભાગ્યનઉ લહસ્યું ભેદ,
સાજણ દૂજણ સમઝસ્યુંજી, ઇમ મનિ ધરીરે ઉમેદ. ૩ કરમ૦
યતઃ "દીસઇ વિવિહચ્ચરિયં જાણિજ્જઇ સજ્જણ દુજ્જણ વિસેસો,
અપ્પાણં ચ કલિજ્જઇ હિંડિજ્જઇ તેણ પુહવીએ."
આધિ રાતિ ઉઠિઉજી, સુંદરિ લીધી સાથિ,
સિંહલસુત મહા સાહસીજી, હથિયાર તરવારિ હાથિ. ૪ કરમ૦
તુરત ગયો દરિયાનઇ તટઇજી, સમુદ્ર ચડયો સાહસીક,
પ્રવહણ બઇઠઉ પરદ્વીપ ભણીજી, નારિનઇ લેઇરે નજીક ૫ કરમ૦
આગલિ જાતાં દરિયઉ ઊછલ્યોજી, તિમ વલી લાગઉ તોફાન,

* આ 'કર્મપરીક્ષા કરણ કુમર ચલ્યોજી' એ દેશી કવિના પછીના અને કવિએ એ પોતાની કૃતિઓ માટે લીધી છે, સમયસુંદરની કૃતિની દેશીએ વધુ પ્રસિદ્ધ થયેલી દેખાય છે.

પ્રવહણ ભાગો કોલાહલ પડયઉજી, અતિ દુખ પડયઉ આસમાન. ૬ કરમ૦
પુન્ય સંયોગયઇ પામ્યઉ પાટીયોજી, ધનવતી લીધઉં આધાર
નારિ સેંતી દુખ નીસરીજી, પામ્યઇ સમુદ્રનઉ પાર. ૭ કરમ૦
અબલા ચાલી તિહાંથી એકલીજી, વસતી જાઇં કિણ વેગિ,
કંત વિહુંણી રૂપવંત કામિનીજી, ઉપજઇ કોડિ ઉદ્વેગ. ૮ કરમ૦
નગરિ નજીકિ નારી ગઇજી, પેખ્યો એક પ્રાસાદ,
દંડ કલસ ધ્વજ દીપતાજી, નવલા સંખનઇ નાદ. ૯ કરમ૦
ધનવતી પુછે કોંન ધરમિણીજી, કહિ બાઇ કુણ ઇ ગામ,
કુણ તીરથ એહ કેહનઉજી, એ મહિમા અભિરામ. ૧૦ કરમ૦
ગામ કુસુમપુર ગુણતિલઉજી, ઇંદ્રપુરી અવતાર,
પ્રિયમેલક તીરથ પરગડઉજી, સહુ જાણઇં સંસાર. ૧૧ કરમ૦
વેગિ મિલઇ પ્રિય વિછડયજી, નિત તપ કરઇ જે નારિ
ઇહાં બઇઠી અણબોલતીજી, પરતા પૂરઇ અપાર. ૧૨ કરમ૦
ધનવતી મોન વરત ધરીજી, જાઇ બઇઠી જોગધ્યાન,
નાહ મિલ્યા વિણ બોલું નહીજી, એહ બલીયો અસમાન. ૧૩ કરમ૦
મનગમતી ઢાલ માઝણીજી, દુખિયાં જગાવઇ દુખ,
સમયસુંદર કહઇ સુણતાં થકાંજી, સુખિયાં સંપજઇ સુખ. ૧૪ કરમ૦

દૂહા સોરઠી.

કુમરઇ પણ એકં કોય, લાધઉં લાંબઉં લાકડઉં,
તરતઉ તરતઉ તોય, પારિઇં પહુતઉ પાધરઉ. ૧
જેહવઇ આગઇં જાય, નગર રત્નપુર નિરખીયો,
રત્નપ્રભ તિહાં રાય, રાણી રતનાસુંદરી. ૨
રતનવતી બહુરૂપ, રાજા નઇ બેટી રતન,
સુંદર સકલ સરૂપ. ભરજોવન આવી ભલી. ૩

રાગ આસાઉરી-ઢાલ ચઉથી.

(સહજિઇ છેહડઉ દરજણિ, સહજિઇં તેહડો વાલી રે,
ભરજોબન માતી. એહની ઢાલ ૪)

તિ અવસર વાજઈ તિહાંરે, ઢંઢેરાનો ઢોલ,
ચઉરાસી ચઉહુંટે ભમઈ, બોલઇ વલિ એહવા બોલ રે,
રાજાની કુમરી મરિ રે, સાપ ખાધી કુમરી કો જીવાડઈરે,
કુમરી કો જીવાડઈ રે—૨ આંકણી.

ગારૂડી નાગ મંતા ગુણ્યા રે, મરધા મોરી ગદ્દ,
મણિ પણિ ડંક ઉપરિ મુકી હો, ગુણ ન થયઉ ગયા તે રદ્દરે. ૩ રાજા૦
હિવ વૈદ્ય હાથ ઝાટકયારે, ઉપજે નહિ કોય ઉપાય,
મુરછાંગતા કુમરી મરઇ. જીવિત હાથમાંહિ જાઇ. ૪ રાજા૦
કુમર મહા અતિ કોતગી રે, આણી ઉપગાર બુદ્ધિ,
પડહ છબ્યઉ નિજ પાંણિસુ, સા પુરૂસા સાચી સિદ્ધિ. ૫ રાજા૦
કુમર આંણ્યઉ કુમરી કન્હઇ રે, નિરમલ આણ્યઉ નીર,
ઉહલી મુંદડી આપણી રે, સહુ છાંટયો કુમરી શરીર— ૬ રાજા૦
પાણી પાયઉં પ્રેમસુ રે, ઉઠિ બઇઠી થઇ આપ,
કુમર ઉપગાર એ કીયઉ, બહુ હરખ્યાં માઇ નઇ બાપ રે- ૭ રાજા૦
રૂપઈ દીઠઉ રૂયડઉ રે ગુણ દીઠઉ ઉપગાર,
ઉત્તમ કુલ તિણી અટકલ્યઉ રે પ્રગટિઉ પુણ્ય પ્રકાર- ૮ રાજા૦
રત્નપ્રભ ગુણ રંજીયઉ રે કીધઉ કુમરી વીવાહ,
દીધણીં કુમરનઇ દાયજઉ, અધિકઉ કુમરી ઉચ્છાહ રે- ૯ રાજા૦
રાતિ પડી રવિ આથમ્યઉ રે, જાગ્યઉ મદન જુવાન,
રંગમહલ પહુતા રલી વારૂ જાંણે ઇંદ્ર વિમાન રે- ૧૦ રાજા૦
વર પલ્લંકે બિછાઇયઉ રે, પાથર્યા બહુ પટકૂલ,
અગર ઉખેવ્યા અતિ ઘણા રે મહકઇ પરિમલ અનુકૂલ, રે-૧૧ રાજા૦
દીવા દીધા ચિહુ દિસેઇ રે રત્નવતી બહુ રંગ
કુમર પાલંગ છોડી ધરતી સુયઇ, સુતઉ ધરતી તજિ સંગ રે- ૧૨ રાજા૦
ચતુર નારી મનિ ચિંતવઇ રે કરમ ફુટઉ મુઝ હોય,
સેજ છોડી ધરતી સુયેઇ, રમણી જીવતઇ નઇ રોય રે- ૧૩ રાજા૦

યતઃ " ઘરિ ઘોડઉ નઇ પાલો જાઇ, ઘરિ ધેણુ નઇ લૂખઉં ખાઇ,
ઘરિ પલંગ નઇ ધરતી સોયેઇ, તિણરી બઇરિ જીવતા નઇ રોયઇ"
પુછ્યો કુમરી પ્રેમસું રે ભેદ કહિઉ ભરતાર,
એ વઇરાગ તુમ્હે આદરિઉં, કિમ રાગ તણઇ અધિકાર રે- ૧૪ રાજા૦
કુમરઇ મનમાંહિ અટકલઉ રે, સ્ત્રીનઇ ન કહિયઇ સાચ
વલી વિસેષ વાત સઉકિની, વદઇ પંડિત એહવા વાચા રે- ૧૫ રાજા૦
કુમરે કહિઈ વાત કેલવિ રે, સુણિ સુંદરી મુઝ સંચ,
માબાપથી મઈ વીછડેઇ, રાખ્યઉ અભિગ્રહ રંચ રે- ૧૬ રાજા૦
સોસ્યું ધરતી સર્વદા રે, પાલિસિ સીલ પ્રતાપ,
સુંસ લીયઉં મઇં સુંદરી, મિલસેઈ નહિ જાં માઇ બાપ રે- ૧૭ રાજા૦
કહઇ કુમરી સુણુ કંતજી રે, ધન્ય તુમ્હે ધર્યો નેહ,
ભગતિ માબાપ તણી ભલી, ઉત્તમ પુત્ર લક્ષણ એહ રે- ૧૮ રાજા૦
ભેદ જાણ્યઉ સહુ ભૂપતી રે, ચિંતાતુર થયઉ ચિત્ત,
કુમરનઇ પૂછ્યું કિહાં વસઉ, કુલવંસ કહઉ સવિત્ત રે- ૧૯ રાજા૦
કુમર કહે કુલ આપણઉ રે, વંસ અનઇ વલી વાસ,
સમયસુંદર સહુ સુણી રે, રહી રત્નવતી નિરાસ- ૨૦ રાજા૦
—પ્રિયમેલક તીર્થ રાસ રચ્યા સં૦ ૧૬૭૨—લખ્યા સં ૧૬૮૦.

ઉપદેશમય રાસ કવિએ રચ્યા છે. વ્યવહારશુદ્ધિ રાખવા માટે કવિએ ધનદત્તનો રાસ રચી તે ધનદત્ત વાણિયો સાધુ પાસે વ્યવહાર શુદ્ધિ પાળવાનો નિયમ લઇ વેપાર કરતાં નુકશાન સહી આખર સ્વદેશ તજી પરદેશ જાય છે અને જીવન પર્યંત વ્યવહાર શુદ્ધિ રાખે છે તે તેના ચરિત્રથી બતાવી-પાત્રદ્વારા લોકને ઉપદેશ કવિએ આપ્યો છે તે કાવ્યમાંથી નીચેનો એક ખંડ લઇ મૂકવામાં આવે છે.—

વ્યવહારશુદ્ધિનું વ્રતગ્રહણ.

તું ધન તું કૃતપુણ્ય તું સાધ કહેં ધનદત્ત,
પણિ રૂડી પરિ પાલજે, નિશ્ચલ કરિ નિજ ચિત્ત-
વ્યવહાર શુદ્ધપણું ગ્રહી, આયો આપણ ગેહ,
ભલો કિયો કહઇં ભારિજા, પણ દુકર છઇં એહ-

વ્યાપાર માંડિઉ વાણિઇ, સગલો બોલેં સ.ચ,
પાડ કહઇ તત પાડિનઇં, ન વદઇં બીજી વાચ— ૩
સાચાં તોલાં નાકડી, સાચા ગજ શ્રીકાર,
ઉછો દ્યઇં નહીં આપણો, અધિકો ન લિઇં લિગ.ર— ૪
સાચ ઊપરિ રાચઇ નહી, લોક હડી કહેં એહ,
વિણુજ વ્યાપાર મા(ઠો) પડગો, દ્રવ્યસો આગ્યો છેહ— ૫
મુહલતિ પૂગી વાણિયા, આવી માગઇં દામ,
ઘરમાહીં દેવા નહી, ચિંતાતુર થયો જામ— ૬
તેહવઇં બોલી ભારજ્યા સાંભલિ સામી વાત,
ધન તૂટાં લાગઇ ખરચ, કિમ ગમસ્યાં દિનરાતિ— ૭
ઘર ધંધા દુખ પાલણા, સાયર દૂખ સમાન,
એકાણિ રાતિં વીસર્યાં, આહા પંચ સયાણ— ૮
રૂડું કરતાં પાડુઉ, આઇં કલિજુગ તેહ
પણિ ધરમિં જય નેઠિ છઇ, હિયૈ રાખઇ નર જેહ— ૯
સાચ કહ્યો તઇં સુંદરી, પણિ હિવ કરસ્યાં કેમ,
સાંસજ ભાજુ સર્વથા, માંગણરો મુઝ નેમ— ૧૦
પરદેસ ચલિ સહુ પાધરો, દરિયઃ ચલિ સહુ દેખી,
લખમી તિહાં લહિઇં ઘણી, વારૂ ભાગ્ય વિશેષ— ૧૧
અઇયર બોલી ચાલતા, સાંભલયો ભરતાર,
હુ બઇઠી વ્રત પાલેસ્યુ, તું પાલે વ્યવહાર— ૧૨

આમાં વાણિયાણી કેવી બહાદુર રહી પોતાના પતિને શિખામણુ આપે છે તે જોઇ શકાશે. 'ગામસ્યા' 'કરસ્યાં' 'માગણરો', એ મારવાડી રૂપો આમાં જણાય છે કવિ મેવાડ મારવાડમાં જ બહુ ફર્યા છે—રહ્યા છે.

હવે કવિના સર્વ કાવ્યના કલશ રૂપ મહાકાવ્ય નામે સીતારામ પ્રબંધમાંથી પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતમાંથી કાવ્યનો એક નમુનો

લઈએ તે પરથી કવિના સમયની તેમ જ પોતે વાપરેલી ભાષાનું સ્વરૂપ સમજાશે.

સીતાપર લોકાપવાદ.

આઠમો ખંડ. ઢાલ ૧ લી. રાગ મારૂણી.

(અમાં મ્હાંકી ચિત્રા લિંગી જોઇ, અમાં અમામ્હાંકી,
મારૂડે મેવાસી કા સાદ સોહામણો રે લો. એ ગીતની ઢાલ)

સહિયાં મોરી સુણિ સીતાની વાત, સહિયાં મોરી,
આપણે ધરિ રાખી, રાવણ રાજીયે રે લો૦ સહિયાં૦
તે કામા કહિવાઇ સહિયાં, સહિયાં મોરી,
તે પાસે બેઠાં પણિ લોકમેં લાજીયે રે લો૦ સહિયાં૦ ૧
સીતા સતીય કહાઇ, સ૦ સ૦
પણિ રાવણ ભોગવ્યાં વિણુ સહી મુંકે નહી રે લો૦ સહિયાં૦
[1]ભૂખ્યો ભોજન ખીર સ૦ સ૦
વિણુ જીમ્યા છોડે નહી. ઇમ જાણો સહી રે લો૦ સહિયાં૦ ૨
[2]તરસ્યો ન છોડે નીર, સ૦ સ૦
પંડિત તો સુભાષિત તરસિયો કિમ તજે રે લો૦ સહિયાં૦
[3]દલિદ્રી લાધું નિધાન, સ૦ સ૦
કિમ છોડે જાણે ઇમ, વલિ નહિ સંપજે રે લો૦ સહિયાં૦ ૩

× સરખાવો આ કવિના સમય પછી થયેલ શામલભટ્ટની નંદબત્રીશીમાં

૧ અમૃત પીરસ્યું થાળમાં, આપે કરવા આહાર,
દીઠું પણ ચાખ્યું નહીં, પડ પાસા પોબાર.
૨ હંસ ગયો સરોવર વિષે, દીઠું અમૃતવાર,
પિધા વિના પાછો વળ્યો, પડ પાસા પોબાર.
૩ રત્ન અમૂલ્ય સુહામણું, લોભે ગયો તે ઠાર,
દીઠું પણ લીધું નહીં, પડ પાસા પોબાર.

તિણ તું નિશ્ચય જાણિ, સ૦ સ૦
ભોગવિને મુકી પછી, સીતા રાવણે રે લો૦ સહિયાં૦
રામે કીધો અન્યાય સ૦ સ૦
સીતાને અપણે ઘરમાંહે આણને રે લો૦ સહિયાં૦ ૪
લોકાંમેં અપવાદ સ૦ સ૦
સગલે હી સીતા શ્રી રામનો વિસ્તર્યો રે લો૦ સહિયાં૦
અંતેઉર પરિવાર સ૦ સ૦
ભીરતલે લોકે કહ્યો તે મનમે ધર્યો રે લો૦ સહિયાં૦ ૫
એક દિવસ એક ઠામિ સ૦ સ૦
નગરીમેં મહિલાના ટોલ મિલ્યા ઘણા રે લો૦ સહિયાં૦
તિહાં એક બોલી નારિ સ૦ સ૦
અસ્ત્રીમે સબલા પુણ્ય આજ સીતા તણા રે લો૦ સહિયાં૦ ૬
દેવીને દુરલંભ સ૦ સ૦
તે રાવણ રાજાસું સીતા સુખ લહ્યો રે લો૦ સહિયાં૦
સીતા સતીય કહાઈ સ૦ સ૦
એ ન ઘટે એવડી વાત ઇમ બીજી કહ્યો રે લો૦ સહિયાં૦ ૭
એક કહે ચાલીએ સ૦ સ૦
અસ્ત્રીનું સીલ તાં લગિ કહિયે સાબતો રે લો૦ સહિયાં૦
જાં લગિ કામી કોઇ સ૦ સ૦
પ્રારથના ન કરે બહુ પરિ સમઝાવતો રે લો૦ સહિયાં૦ ૮
એહને રાવણરાય સ૦ સ૦
વીનતિને વચને કરિ વશિ લીધી ઘણું રે લો૦ સહિયાં૦
રાચી અસ્ત્રી રંગે સ૦ સ૦
તન મન ધન સગલું હી આપે આપણું રે લો૦ સહિયાં૦ ૯
એક કહે વલી એમ સ૦ સ૦
સીતાને જાણે તુમ્હે જગ સોભાગિણી રે લો૦ સહિયાં૦

નારી સહસ અઢાર સ૦ સ૦
મંદોદરિ સારિખી સહુને અવગણી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૦
લંકા ગઢનો રાય સ૦ સ૦
સીતાસું લપટાણો રાતિ દિવસ રહ્યો રે લો૦ સહિયાં૦
મનવંછિત સુખ માણિ સ૦ સ૦
સીતા પણિ કીધો સહુ જિમ રાવણ કહ્યો રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૧
સાચો તે સોભાગ સ૦ સ૦
સીલ રતન સાચે મનિ પૂરો પાલીયે રે લો૦ સહિયાં૦
કરે એક વચન વિલાસ સ૦ સ૦
પર પુરૂષાં સંઘાતિં પરિચો ટાલિયે રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૨
જુગતિ કહે વલિ એક સ૦ સ૦
કુસતિ જો સીતા તો કિમ આણી ઘણી રે લો૦ સહિયાં૦
કહે અપરા વલિ એમ સ૦ સ૦
અભિમાને આંણીએ રમણી આપણી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૩
કહે કામિણિ વલિ કોઇ સ૦ સ૦
તે આણી તો માની કાં ! રામ સીતા ભણી રે લો૦ સહિયાં૦
કહે વલિ બીજી કોઇ સ૦ સ૦
સીતાસું પૂરવે પ્રીતિ હુંતી ઘણી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૪
જો હુયે જીવન પ્રાણ સ૦ સ૦
તે માણસ મુંકતાં જીવ વહે નહી રે લો૦ સહિયાં૦
અપજસ સહે અનેક સ૦ સ૦
પ્રેમ તણી જાગે કિમ વાત કિણે કહી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૫
એક કહે હિત વાત સ૦ સ૦
લોકાં મે ન્યાઇ નૃપ રામ કહીજીયે રે લો૦ સહિયાં૦
કુલને હોઇ કલંક સ૦ સ૦
તે રમણી રૂડી પણિ કિમ રાખીયે રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૬

ઊખાણો કહે લોક સ૦ સ૦
'પેટે કો ઘાલે નહિ અતિ વાલ્હો છુરી'રે લો૦ સહિયાં૦
રામને જુગતો એમ સ૦ સ૦
ઘરમેંથી સીતાને કાઢે બાહિરી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૭
સેવકે એહવી વાત સ૦ સ૦
નગરીમે સાંભલિને રામ આગે કહી રે લો૦ સહિયાં૦
રામ થયા દિલગીર સ૦ સ૦
એહવી કિમ અપજસની વાત જાયે ગહી રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૮
અન્ય દિવસ શ્રીરામ સ૦ સ૦
નષ્ટ ચરિત નગરીમેં રાતિં નિસર્યા રે લો૦ સહિયાં૦
કિણહી કારૂબારિ સ૦ સ૦
છાના સા ઊભા રહી કાન ઊંચા ધર્યા રે લો૦ સહિયાં૦ ૧૯
તેહવે તેહની નારિ સ૦ સ૦
બાહિરથી અસૂરી આવી તે ઘરે રે લો૦ સહિયાં૦
રીસ કરી ભરતાર સ૦ સ૦
અસ્ત્રીને ગાલી દેઉ ઘો બહુ પરે રે લો૦ સહિયાં ૨૦
રે રે નિરલજ નારિ સ૦ સ૦
તું ઈતરી વેલા લગિ બાહિર કિમ રહી રે લો૦ સહિયાં૦
પેસિવા નહિ દ્યું માહિ સ૦ સ૦
હું નહિ છું સરિખો રામ તું જાણે સહી રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૧
સુણિ કુવચન શ્રી રામ સ૦ સ૦
ચિંતવિવા લાગા સુઝ દેખો મેહણો રે લો૦ સહિયાં૦
ક્ષત ઉપરિ જિમ ખાર સ૦ સ૦
દુખ માહે દુખ લાગો રામને અતિ ઘણો રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૨
રામ વિચાર્યો એમ સ૦ સ૦
અપજસ કિમ લોકાંમાહિ એહવો ઊછલ્યો રે લો૦ સહિયાં૦

સીતા એહવી હોઇ સ૦ સ૦
સહુ કોઇ બોલે લોક કુજસ ટોલે મિલ્યો રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૩
પરઘરભંજા લોક સ૦ સ૦
ગુણ છોડી અવગુણ એક બોલે પારકારે લો૦ સહિયાં૦
ચાલણિ મેંદો મુંકિ સ૦ સ૦
ફોતી ને થુલા દેખાડે અસારકા રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૪
તે કો નહિય ઉપાય સ૦ સ૦
દુરજણનો કિણહિ પરિ ચિત્ત રંજીયે રે લો૦ સહિયાં૦
સૂરિજ પણિ ન સુહાઇ સ૦ સ૦
ઘુયડને રાતિ કેહી પરિ કીજીએ રે લોલ સહિયાં૦ ૨૫
શીતનો પાલણ આગ સ૦ સ૦
તાપડનો પણિ પાલણ ટાઢી છાંહડી રે લો૦ સહિયાં૦
તરસનો પાલણ નીર સ૦ સ૦
માણસના અએસાસ પાલણ બાંહડી રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૬
સહુના પાલણ એમ સ૦ સ૦
પણિ દુરજણના મુખનો પાલણ કો નહી રે લો૦ સહિયાં૦
સાચો ભાવે જૂઠ સ૦ સ૦
મેં મેલો માહરો કુલવંશ કીયો સહી રે લો૦ સહિયાં૦ ૨૭
કુજસ કલંકયો આપ સ૦ સ૦
અજી તાંઇ સીતાને છોડું તો ભલી રે લો૦ સહિયાં૦
એમ ચિંતવતા ચિત્ત સ૦ સ૦
ઇણ અવસરિ આવ્યા તિહાં લખમણ મન રલીરે. સહિયાં૦ ૨૮

રામલક્ષ્મણ સંવાદ

ચિંતાતુર શ્રી રામ, દેખીને દુખ કારણ લખમણ પૂછીયો રે લો૦
તુમ્હ સરિખે પણિ સુર, સોચ ને ચિંતા કરિ મુખ વિલખો કીયોરે લો૦ ૨૯
કહિવા સરિખો હોય, તો મુઝને પરમારથ બાંધવ દાખીયે રે લો૦
રામ કહે સુણ વિર, તે સ્યું છે જે તુમ્હથી છાનું રાંખીયે રે લો૦ ૩૦

લોક તણો અપવાદ, સીતાની સગલી વાત તે રામે ક   રે લો૦
રાવણ લંપટ રાય, સીતા તિહાં સીલવંતી કહે તે કિમ રહી રે લો૦ ૩૧
હવી સાંભલી વાત, કોપાતુર લખમણ કહે લોકો સાંભલો રે લો૦
સીતાનો અપવાદ, જે કહિસ્યે તેહનો ં મારિ ત્રોડી સિતલો રે લો૦ ૩૨
રામ કહે સુણ વછ, લોકાનાં મુહડા તો ઓક સમા કહ્યા રે લો૦
કિમ છુંદીજે તેહ,કુવચન પણિ કોનાં કિમ જાયે સહ્યા રે લો૦ ૩૩
સુણો લખમણ કહે સામિ, ઝખ મારે નગરીના લોક ભાગીયા રે લો૦
સાચો સીતા સીલ, એ વાતનો પરમેસર થાસ્યે સાખીયો રે લો૦ ૩૪
જો પણિ વાત છે એમ, તો પણિ વિણ છોડયાં મુઝ અપજસ નૂતરે રે લો૦
ઇણ પરિ ચિત્ત વિચારિ' વાત સ ન્યાઇ રામ સુણિજ્યો જે કરેરે લો૦ ૩૫
પહિલી ઢાલ રસાલ સ૦સ૦સાંભલતાં સુત્રડાંનો હીયડો ગહગહે રે લો૦સ૦
કીધાં કરમ કઠોર સ૦સ૦વિણ વેદ્યાં ટે કુણ સયસુંદર કહેરે લો૦સ૦૩૬

—સીતારામપ્રબંધ ચોપાઇ રચ્યા સં૦ ૧૬૮૩ ને
લખ્યા સં૦ ૧૬૮૩ (કવિહસ્તલિખિત).

આમાં કેવી સાદી વાણી–અલંકાર કે ટાપટીપ વગરની રચના—કવિત્વમાં પરિણમે છે. ગામમાં સીતા માટે બોલાતો અપવાદ, તેનું રામ પાસે નિવેદન, રામ નગર ચર્ચા જોવા જતાં એક જણે સીતાને રાવણે રાખી છતાં રામે પોતાને ઘેર રાખી એવું મારેલું મેણું, તે પર રામના વિચાર અને લક્ષ્મણ સાથેનો વાર્તાલાપ એ સર્વ બતાવી રામના મનના ભાવોનો પ્રવાહ અનેક ક્ષણો સુધી સતત ચાલુ રાખ્યો છે.

'ભાવ સરળ, સ્પષ્ટ અને ભવ્ય હોય–તે ઘણી વખત પ્રબળ હોય તો તેમાંથી નિપજતું કાવ્ય–અમૂર્ત્ત ભાવોને મૂર્ત્ત શબ્દોમાં છંદોબદ્ધ રચનામાં મૂકવાથી પરિણમતું કાવ્ય—ખરૂં કાવ્ય બને છે. ઉત્તમ કાવ્યમાં વાચ્યાર્થ તરતજ સમજાવો જોઇએ. પ્રસાદ અને મધુરતા સાથે નવી નવી ખુબી જેમ વાંચીએ તેમ જણાતી જાય તે ઉત્તમ કાવ્ય છે. વાચ્યાર્થ તુરત ન સમજાય એ લોકને માટે તો નિરર્થક જ

થઇ પડે છે; આમાં અર્થબોધ સરલતાથી એકદમ થાય છે, અને આ સ્પષ્ટ કરવા કવિના અપ્રકટ અને અતિ મ્હોટા કાવ્ય–જૈન રામાયણને અવતારતા આ સીતારામપ્રબંધમાંથી એક આખું કાવ્ય વિસ્તારનો સંકોચ રાખ્યા વગર અત્ર આપ્યું છે.

કવિનાં અખંડ કાવ્યો–મહાકાવ્યોમાંથી નમુના લઇ તેમની કાવ્યશક્તિ પર વિચાર કરવાનાં સાધન જોયાં, હવે તેનાં ખંડ કાવ્યો–ટુંકા કાવ્યો પર જઇએ.

આલોયણ (આલોચના) સ્તવન.

આમાં શત્રુંજય ગિરિની યાત્રા કરતાં ત્યાં ઋષભદેવ પાસે પોતાના હૃદયની વાત કરી જે કંઇ પોતે પાપો કર્યાં હોય તે ગણાવી તેની આલોચના કરી માફી ચાહે છે:–

એ કરજોડી વીનવું જી, સુણિ સ્વામી સુવિદીત,
કૂડ કપટ મૂકી કરી જી, વાત કહું આપવીત.
કૃપાનાથ મુઝ વીનતી અવધાર–
તૂં સમરથ ત્રિભુવન ધણીજી, મુઝને દુત્તર તાર– કૃપા૦
ભવસાયર ભમતાં થકાંજી, દીઠાં દુખ અનંત,
ભાગ સંયોગે ભેટિયોજી, ભય ભંજણ ભગવંત– કૃપા૦
જે દુઃખ ભાંજે આપણાજી, તેહને કહિયે દુઃખ,
પરદુખભંજન તૂં સુણ્યોજી, સેવકને દ્યો સુખ– કૃપા૦

હવે પોતાના સમયની સ્થિતિ જણાવે છે.—

દૂષમ કાલે દોહિલોજી, સૂધો ગુરૂ સંયોગ,
પરમારથ પ્રીછે નહીજી, ગડર પ્રવાહી લોક– કૃપા૦
[તિણ તુઝ આગલ આપણાજી, પાપ આલોઉં આજ,
માંય બાપ આગલ બોલતાંજી, બાલક કેહી લાજ–] કૃપા૦
જિન ધર્મ જિન ધર્મ સહુ કહેજી, થાપે અપણી જી વાત,
સામાચારી જુઈ જુઈ જી, સંશય પડયાં મિથ્યાત– કૃપા૦

જાણ અજાણપણે કરી જી, બોલ્યા ઉત્સૂત્ર બોલ,
રતને કાગ ઉડાવતાજી, હાર્યો જનમ નિટોલ- કૃપા૦

આ પછી પોતાની આપવીતી-નિર્બળતા ઉત્કટ હ્રદય-નિર્મળતાથી જણાવે છે.

ભગવંત-ભાખ્યો તે કિહાંજી, કિહાં મુઝ કરણી એહ.
ગજ પાખર ખર કિમ સહેજી, સબલ વિમાસણ તેહ- કૃપા૦
આપ પ્રરૂપ્યું આકરૂંજી, જાણે લોક મહંત,
પિણ ન કરૂં પરમાદિયોજી, માસાતુસ દ્રષ્ટાંત- કૃપા૦
કાલ અનંતે મેં લહ્યાંજી; તીન રતન શ્રીકાર,
પિણ પરમાદે પાડિયાંજી, કિહાં જઇ કરૂં પુકાર- કૃપા૦
જાણું ઉત્કૃષ્ટી કરૂંજી, ઉદ્યત કરૂંઅ વિહાર,
ધીરજ જીવ ધરે નહીંજી, પોતે બહુ સંસાર- કૃપા૦

મહાવીર સ્તવન

વીર સુણો મોરી વીનતી, કરજોડી હો કહું મનની વાત,
બાલકની પરે વીનવું, મોરા સ્વામી હો ! તૂં ત્રિભુવન તાત—
વીર સુણો મોરી વીનતી ૧.
તુમ દરશણ વિણ હૂં ભમ્યો, ભવ માંહે હો સ્વામી ! સમુદ્ર મઝાર,
દુઃખ અનંતા મેં સહ્યાં, તે કહિતાં હો કિમ આવે પાર, વીર. ૨
પર ઉપગારી તૂં પ્રભુ, દુખ ભંજે હો જગ દીનદયાલ,
તિણ તારે ચરણે હું આવિયો, સામી! મુઝને હો નિજ નયણ નિહાલ. વીર.૩
અપરાધી પિણ ઊધર્યા, તેં કીધી હો કરૂણા મોરા સ્વામ,
હું તો પરમ ભકત તાહરો, તિણ તારો હો નહિ ઢીલનો કામ વીર ૪

× × × ×

[આ પછી શૂલપાણિ, ચડકોશિક નાગ, ગોશાલો, ગૌતમ, જમાલિ, અયમન્તાઋષિ, મેઘકુમાર, નદિષેણ, આર્દ્રકુમાર, ચેલ્લણા, શ્રેણિક એ સર્વને ઉદ્ધર્યા જણાવી]

ઇમ અનેક તેં ઉધર્યા, કહું તારા હો કેતા અવદાત,
સાર કરો હિવ માહરી, મન માંહિ હો આણો મોરડી વાત. વીર. ૧૫
સૂધો સંજમ નહિ પલૈ, નહિ તેહવો હો મુઝ દરશણ જ્ઞાન,
પિણ આધાર છે એતલો, ઇક તોરો હો ધરૂં નિશ્ચલ ધ્યાન. વીર. ૧૬
મેહ મહિતલ વરસતો, નવિ જોવે હો સમ વિષમાં ઠામ,
ગિરૂવા સહેજે ગુણ કરે, સ્વામી! સારો હો મોરા વંછિત કામ. વીર. ૧૭
તુમ નામેં સુખ સંપદા, તુમ નાંમે હો દુખ જાયે દૂર,
તુમ નામે વછિત ફલે, તુમ નામે હો મુઝ આનંદ પૂર. વીર. ૧૮

કલશ (હરિગીતના લયમાં કલશ મૂકાય છે.)

ઇમ નગર જેસલમેરૂ મંડન, તીર્થંકર ચોવીસમો,
શાસનાધીશ સિંહલછન, સેવતાં સુરતરૂસમો.
જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલા નિલો,
વાચનાચારજ સમયસુંદર સંથુણ્યો ત્રિભુવનતિલો.

ચાર ચરણમાં છેલ્લું ચરણ સાધારણ—સામાન્ય એક જ આવે એવું-ભુજંગી કે એવી જાતના છંદ વાળું કાવ્ય તેને સામાન્ય રીતે 'છંદ' એ નામ જૈનોમાં અપાયું છે. આવો 'છંદ' પાર્શ્વનાથનો ૭ કડીનો કવિએ કરેલો નોંધવામાં આવ્યો છે, તેની પ્રથમની બે કડીઓ આ છેઃ—

આપણ ઘર બેઠાં લીલ કરો, નિજ પુત્ર કલત્રશું પ્રેમ ધરો,
તમેં દેશ દેશાંતર કાંઇ દોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૧
મનો વંછિત સઘલા કાજ સરે, શિર ઉપર ચામર છત્ર ધરે,
કલમલ ચાલે આગલ ઘોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૨

સીમંધર જિન સ્તવન.

*ચાંદલિયા સંદેશડોજી, કહેજો સીમંધર સ્વામ,
રતક્ષેત્રનાં માનવીજી, નિત ઊઠી કરે રે પ્રણામ.

× × ×

રાયને વહાલાં ઘોડલાજી, વેપારીને વહાલા છે દામ,
મને વહાલાં સીમંધર સ્વામી, જિમ સીતાને રામ.
નહિ માગું પ્રભુ! રાજ ઋદ્ધિજી, નહિ માગું ગરથ ભંડાર,
હું માગું પ્રભુ! એટલું જી, તુમ પાસે અવતાર.
×દૈવ ન દીધી પાંખડીજી, કેમ કરી આવું રે હજૂર,
મુજરો માહરો માનજોજી, પ્રહ ઉગમતે સૂર.

એક રૂપક allegory રૂપે મનની શુદ્ધિ અર્થે કવિએ સુન્દર કવિતા કરી છે, અને તે અતિ રસથી જૈનોમાં ગવાય છે:—

મનશુદ્ધિ.

ધોબીડા તું ધોજે મનનું ધોતીયું રે, રખે રાખતો મેલ લગાર રે,
એણે રે મેલે જગ મેલો કર્યો રે, વિણ ધોયું ન રાખે લગારરે. ધો૦
જિનશાસન સરોવર સોહામણું રે, સમકિત તણી રૂડી પાલી રે,
દાનાદિક ચાર બારણાં રે, માંહી નવ તત્વ કમલ વિશાળ રે ધો૦
તિહાં ઝીલે મુનિવર હંસલા રે, પીયે છે તપ જપ નીર રે,
શમ દમ આદેં જે શીલ રે, તિહાં પખાલે આતમ ચીર રે. ધો૦
તપવજે તપ તડકે કરીરે, જાળવજે નવ બ્રહ્મ વાડરે,
છાંટા ઉડાડે પાપ અઢારના રે, એમ ઉજળું હોશે તતકાલ રે. ધો૦
આલોયણ સાબુડો સૂધો કરે રે, રખે આવે માયા શેવાળ રે,
નિશ્ચે પવિત્રપણું રાખજે રે પછે આપણા નિયમ સંભાળ રે. ધો૦
રખે મૂકતો મન મોકળું રે, પડ મેલીને સંકેલ રે,
સમયસુંદરની શીખડી રે, સુખડી અમૃતવેલ રે ધો૦

---

* કવિ પદ્મવિજયે આ સીમંધર સ્વામી પાસે ચંદ્રદૂતની કલ્પના પોતાના એક ખંડ કાવ્યમાં મૂકી છે, (સુણો ચંદાજી ! સીમંધર પરમાતમ પાસે જાજો.)

×દેવચંદ્રજીએ એક સ્તવનમાં આવું ચરણ લીધું છે કે—
"હોવત જો તનુ પાંખડી, આવત નાથ હજૂર.
જો હોતી ચિત્ત આંખડી, દેખત નિત્ય પ્રભુ નૂર "

પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવના પુત્રો-ભરત ચક્રવર્તિ અને તેના ભાઇ બાહુબલી બંને રાજ્ય માટે લડ્યા, પછી બાહુબલીએ પિતા પાસે દીક્ષા લઇ વનમાં ઉભા રહી કાયોત્સર્ગ કરી ધ્યાનસ્થ રહ્યા થકાં પણ મનમાંથી અહંકાર ઉતરતો નથી તેથી ઋષભદેવે તેની મોટી બ્હેનો સાધ્વી બ્રાહ્મી અને સુંદરીને મોકલી પોતાના લઘુ બંધુ ગર્વ-માન-અહંકારના ગજ પર આરૂઢ બની આત્માનું હિત બગાડે છે એ બતાવતાં તે બ્હેનો કહે છે કે:

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો, ગજ ચઢે કેવળ ન હોય રે—
વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

ઋષભદેવ તિહાં મોકલે બાહુબળજીની પાસે રે,
બંધવ ગજ થકી ઉતરો, બ્રાહ્મ સુંદરી એમ ભાખે રે— વીરા૦
લોચ કરીને ચારિત્ર લિયો, વળી આવ્યું અભિમાન રે,
લઘુ બંધવ ! વાંદુ નહીં, કાઊસ્સગ્ગે રહ્યા શુભ ધ્યાન રે— વીરા૦
વરસ દિવસ કાઊસ્સગ્ગ રહ્યા, શીત તાપથી સૂકાણા રે,
પંખીડે માળા ઘાલીઆ, વેલડીએં વીંટાણા રે— વીરા૦
સાધ્વીનાં વચન સુણી કરી, ચમક્યો ચિત્ત મોઝાર રે,
હય ગય રથ સહુ પરિહર્યાં, વળી આવ્યો અહંકાર રે— વીરા૦
વૈરાગ્યે મન વાળીયું, મૂક્યું નિજ અભિમાનરે,
પગ રે ઊપાડયો વાંદવા, ઊપન્યું તે કેવળ જ્ઞાન રે— વીરા૦
પોહોતા તે કેવળી પરષદા, બાહુબળ મુનિરાય રે,
અજરામર પદવી લહી, સમયસુંદર વંદે પાય રે—
વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

નિંદા પર 'સ્વાધ્યાય' લખી છે તે કેવી ઉપદેશકારક છે તે આખી વાંચ્યા પછી સમજાશે. નિંદા કરવી તો આત્મનિંદા કરવી કે જેથી 'છુટકબારો'—સંસારની મુક્તિ થાય.

નિંદા મ કરજો કોઇની પારકી રે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપ રે
વૈર વિરોધ વધે ઘણો રે, નિંદા કરતા ન ગણે માય બાપ રે- નિંદા૦

દૂર બલંતી કાં દેખો તુમ્હેં રે, પગમાં બલતી દેખો સહુ કોય રે,
પરના મલમાં ધોયાં લૂગડાં રે, કહો કેમ ઉજલાં હોય રે- નિંદા૦

આપ સંભાલો સહુ કો આપણો રે, નિંદાની મૂકો પડી ટેવ રે,
થોડે ઘણે અવગુણે સહુ ભર્યા રે, કેહનાં નલીઆં ચુએ કેહનાં નેવ રે- નિંદા૦

નિંદા કરે તે જાયે નારકી રે, તપ જપ કીધું સહુ જાય રે,
નિંદા કરો તો કરજો આપણી રે, જેમ છુટકબારો થાય રે- નિંદા૦

ગુણ ગ્રહજો સહુ કો તણો રે, જેહમાં દેખો એક વિચાર રે,
કૃષ્ણ પરે સુખ પામશો રે, સમયસુંદર સુખકાર રે- નિંદા૦

શાલિભદ્રની સઝાય ૩૬ કડીની રચી છે, શ્રી મહાવીર સમયમાં રાજગૃહે શાલિભદ્ર મહા સમૃદ્ધિવાન્ શ્રેષ્ઠી હતો-તેને બત્રીશ સ્ત્રીઓ હતી. તેની બહેન ધન્ય (ધના) નામના શ્રેષ્ઠીની સાથે તેજ શહેરમાં પરણાવી હતી કે જેને તે મળીને આઠ પત્નિઓ હતી. શ્રી મહાવીરના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય આવતાં શાલિભદ્રે એક દિવસ એક, બીજે દિવસે બીજી એમ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરતો ગયો; આથી તેની બહેન પોતાના પતિને સ્નાન કરાવતી વખતે રડી પડતાં આંસું પતિના શરીરે પડયા. તે ધન્યે રડવાનું કારણ જાણી જણાવ્યું કે આવો ત્યાગ હોય ! વૈરાગ્ય થતો હોય તો એકદમ સર્વનો ત્યાગ એકી સાથે ઘટે. સ્ત્રીએ કહ્યું કે કહેવું સોહેલું છે, પણ કરવું દોહેલું છે. એટલે ધન્ય શેઠે સર્વ સ્ત્રીનો તુરત જ પરિત્યાગ કરી સંયમ લીધો શાલિભદ્રે પણ પછી દીક્ષા લીધી. બંને મહાવીરના શિષ્ય-સાધુ બની સયમ પાળી દેવલોકે ગયા. ઉપરના શાલિભદ્રના ત્યાગથી તેના બેન અને બનેવી ધના વચ્ચેની-સ્ત્રી પતિની વાત ટુંકમાં પણ સુંદર શબ્દોમાં કવિએ આલેખી છે તે જરા ઉદાહરણાર્થે અત્ર મૂકવામાં આવે છે --

૧

વીર તણી વાણી સુણી જીરે, વઠો મેહ અકાલ,
એકેકી દિન પરિહરેજી રે, જિમ જલ છંડે પાલ.
માતા દેખી ટલવલે જીરે, માછલડી વિણ નીર,
નારી સઘલી પાયેં પડે જીરે, મત છંડે સાહસ ધીર.
વહુઅર સઘલી વીનવે જીરે. સાંભલ સાસુ વિચાર
સર છાંડી પાલેં ચડયો જીરે, હંસલો ઊડણુહાર.

૨

ઈણ અવસર તિહાં ન્હાવતાં જીરે ધના શિર આંસુ પડંત,
કવણ દુ:ખ તુજ સાંભર્યું જીરે, ઊંચુ જોઈ કહંત.
ચંદ્રમુખી મૃગલોચની જીરે, બોલાવી ભરતાર,
બંધવ વાત મેં સાંભલી જીરે, નારીનો પરિહાર.
ધનો ભણે સુણ ઘેલડી જીરે, શાલિભદ્ર પૂરો ગમાર,
જો મન આણ્યું છંડવા જીરે, વિલંબ ન કીજેં લગાર.
કરજોડી કહે કામિની જીરે, બંધવ સમો નહી કોય,
કહેતાં વાત જ સોહલી જીરે, મૂકતાં દોહલી હોય.
'જારે જા' તેં ઇમ કહ્યો જીરે, તો મેં છંડી રે આઠ,
પિઉડા ! મેં હસતાં કહ્યું જીરે, કુણશુ કરશુ વાત.

૩

ઇણે વચનેં ધનો નીસર્યો જીરે, જાણે પંચાયણ સિંહ,
જઈ સાલાને સાદ કર્યો જીરે, ઘેલા ! ઉઠ અબીહ.
કાલ આહેડી નિત ભમે જીરે, પૂઠે મ જોઇશ વાટ,
નારી બંધન દોરડી જીરે, ધવ ધવ છંડે નિરાશ.
જિમ ધીવર તિમ માછલો જીરે, ધીવરેં નાખ્યો રે જાલ,
પુરૂષ પડી જિમ માછલો જીરે નિમહિ અચિંત્યો કાલ

જોબનભર બિહું નીસર્યા જીરે, પોહોતા વીરજીની પાસ,
દીક્ષા લીધી રૂઅડીજી રે, પાલે મન ઉલ્લાસ.

+ + +

ક્ષમાછત્રીશી—એ છત્રીશ કડીનું સમતા વિષયે કાવ્ય છે તેમા પહેલાં એટલું જણાવે છે કે

આદર જીવ ક્ષમા ગુણ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્વેષજી,
સમતાયેં શિવ સુખ પામીજે, ક્રોધેં કુગતિ વિશેષ જી— આદર૦
સમતા સંજમ સાર સુણીજે, કલ્પસૂત્રની સાખજી,
ક્રોધ પૂર્વ ક્રોડિ ચારિત્ર બાલે, ભગવંત ઇણી પરેં ભાખજી— આદર૦
કુણ કુણ જીવ તર્યા ઉપશમથી, સાંભલ તું દૃષ્ટાંતજી,
કુણ કુણ જીવ ભમ્યા ભવમાંહિ, ક્રોધ તણે વિરતંતજી— આદર૦

આ પછી જૈન કથાઓમાંથી ક્રોધ અને સમતાપર દૃષ્ટાંત આપી છેવટે જણાવે છે કે:-

ઇમ અનેક તર્યા ત્રિભુવનમેં, ક્ષમા ગુણેં ભવિ જીવજી,
ક્રોધ કરી કુગતેં છે પહોતા, પાડતાં મુખ રીવજી.
વિષ હલાહલ કહીયે વિરૂઓ, તે મારે એક વારજી,
પણ કષાય અનંતી વેલા, આપેં મરણ અપારજી
ક્રોધ કરંતા તપ જપ કીધાં ન પડે કાંઇ ઠામજી,
આપ તપે પરને સંતાપે, ક્રોધશું કેહો કામ જી.
ક્ષમા કરતાં ખરચ ન લાગે, ભાંગે ક્રોડ કલેશજી,
અરિહંત દેવ અરાધક થાયે, આપે સુજસ પ્રદેશજી.

<u>કેટલાંક છુટક પદો.</u>

પ્રભુ–રૂપ

પ્રભુ તેરો રૂપ બન્યો આછો નિકો—પ્રભુ૦
પાંચ બરનકે પાટ પટંબર, પેચ બણ્યો કસમીકો—પ્રભુ૦

મસ્તક મુકટ કાને હોય કુંડલ, હાર હિયે સિર ટીકો;
સમકિત નિર્મલ હોત સકલજન, દેખ દર્શ જિનજીકો-પ્રભુ
સમવસરણ વિચ સ્વામી વિરાજિત, સાહિબ તીન દુનીકો;
સમયસુંદર કહે એ પ્રભુ ભેટે, સફલ જન્મ તાહિકો-પ્રભુ.

ઋષભ સ્તવન-રાગ મારૂ.

દેવ મેરા હો રિષભ દેવ મેરા હો;
પુણ્ય સંજોગે હું પામીઓ, પ્રભુ દરિસન તેરાં હો— રિષભ૦
ચોરાશી લખ હું ભમ્યો, પ્રભુ ભવના ફેરા હો,
દુખ અનંતા મેં સહ્યાં, પ્રભુ ત્યાંહા ઓતેરાં હો.
ચરણ તુમારાં મેં ગ્રહ્યાં, સ્વામી અબકી વેળા હો,
સમયસુંદર કહે તુમહથી સ્વામી કોણ ભલેરા હો.

ઋષભ ભક્તિ

હેરી માઇ ઋષભકી મેરે મન ભગતિ બસીરી- માઇ૦
પ્રથમ ભવનપતિ પ્રથમ નરેશર, પ્રથમ યોગીસર પ્રથમ જતિ રી-માઇ૦
પ્રથમ ભિક્ષાચર પ્રથમ તીર્થંકર, પ્રથમ કેવલજ્ઞાની ભુજંગપતિ રી-માઇ૦
શ્રી વિમલાચલ સાહેબ મંડણ, પ્રણમત સમયસુંદર ઉલ્લસી રી-માઇ૦

શાંતિના સ્તવન-રાગ બિ ાસ.

આંગન કલ્પ ફલ્યોરી, હમારે માઇ, આંગન૦
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપતિદાયક, શ્રી શાંતિનાથ મિલ્યો રી—હમારે૦
ચૂવા ચંદન મૃગ મદ ભેલી, માહે બરાસ ભલ્યો રી—
પૂજત શ્રી શાંતિનાથકી પ્રતિમા, અલગ ઉદ્વેગ ટળ્યો રી—હમારે૦
શરણેં રાખ્યો કૃપા કરી સાહિબ, જ્યું પારેવો પલ્યો રી,
સમયસુદર કહે તુમારી કૃપા તેં, શિવસુંદરીશું મિલ્યો રી—હમારે૦

અનંતગુણી પ્રભુ.

ગુણ અનંત અપાર, પ્રભુ તેરે, ગુણ૦
સાહસ રસના કરત સુર નર, તોહી ન પાવે પાર- પ્રભુ૦

કોન અંબર ગિને તારા, મેરૂ ગિરિકા ભાર,
ચરમ સાગર લહિર માલા કરત કોન વિચાર- પ્રભુ૦
ભક્તિ ગુણ લવલેશ ભાખ્યો, સુવિધિ જિન સુખકાર.
સમયસુંદર કહત હમકું, સ્વામી તુમારો આધાર. પ્રભુ૦

પ્રભુ સેવાનો ઉલ્લાસ-રાગ મલાર.

ક્યૂં ન ભયે હમ મોર, વિમલગિરિ ક્યું ન ભયે હમ મોર.
ઋષભજી દેખત આનંદ ઉપજત, જૈસે ચંદ ચકોર- વિમલ૦ ક્યૂં૦
ક્યૂં ન ભયે હમ શીતલ પાની, સિંચિત તરૂઅર છોડ,
અહનિશ જિનજીકો અંગ પખાલત, તોરત કર્મ કઠોર- વિમલ૦
ક્યૂં ન ભયે હમ બાવના ચંદન, ઓર કેશર કોરી છોર
ક્યૂં ન ભયે હમ મોગર માલતી, રહેત જિનજીકે ઉર- વિમલ૦
ક્યૂં ન ભયે હમ મૃદંગ ઝલરીયાં, કરત મધુર ધ્વની ઘોર,
જિનજીકે આગે નૃત્ય સોહાવત, પાવત શિવપુર ઠોર- વિમલ૦
જગમંડલ સાચો એ જિનજી, ઓર દેખા ન રાચત મોર,
સમયસુંદર કહે એ પ્રભુ સેવો, જનમ જરા નહી ઓર. વિમલ૦

મનને ઉપદેશ

મેરા જીવ આરતિ કાહા ધરે,
જેસા વે ખાતમે લખિત વિધાતા, તિનમે ઘટે ન બઢે— મેરા૦ ૧
ચક્રવર્ત્તિ શિર છત્ર ધરાવત, કે કે ન મંગલ કરે,
એક સુખીયા એક દુખી દીસે, એ સબ કરમ કરે— મેરા૦ ૨
આરતિ અબ છોર દે જીઉડા, રોતે ન રાજ ચડે,
સમયસુંદર કહે જો સુખ વાંછે, કર ધરમ ચિત્ત અરે— મેરા૦ ૩

સમયના પલટા પર વૈરાગ્ય સૂચક પદ-રાગ આશાવરી.

કિસિકું સબ દિન સરખે ન હોય.
પ્રહ ઉગત અસ્તંગત દિનકર, દિનમેં અવસ્થા દોય— કિસિકું

હરિ બલભદ્ર પાંડવ નળ રાજા, રહે ષટ્ખંડ સિદ્ધિ ખોય;
ચંડાળ કે ઘર પાણી આણ્યું, રાજા હરિચંદ જોય- કિસિકું.
ગર્વ મકર તું મૂઢ ગમારા, ચડત પડત સબ કોય;
સમયસુંદર કહે ઈતર પરત સુખ, સાચો જિન ધર્મ સોય. કિસિકું.

રાગ ષટ.

સ્વારથકી સબ હે રે સગાઇ કુણ માતા કુણ બેનડ ભાઇ—સ્વારથકી૦
સ્વારથ ભોજન ભુક્તિ સગાઈ, સ્વારથ બિન કોઈ પાણી ન પાઇ-
સ્વારથ માબાપ શેઠ બડાઇ, સ્વારથ બિન નહુ હોત સહાઈ-
સ્વારથ નારી દાસી કહાઇ, સ્વારથ બિન લાકી લે ધાઇ-
સ્વારથ ચેલા ગુરૂ ગુરૂભાઇ, સ્વારથ બિન નય હોત લરાઇ-
સમયસુંદર કહે સુણોરે લોકાઈ, સ્વારથ હે ભલિ પરમ સગાઈ-
(પાઠાંતર) સ્વારથ હે ભલા ધર્મ સખાઇ-

વેરણ નિદ્રા-રાગ ષટ.

સોઇ સોઇ સારી રેન ગુમાઇ, બેરન નિદ્રા કહાંસેં રે આઇ—સોઇ૦
નિદ્રા કહે મેં તો બાલી રે ભોલી, બડે બડે મુનિજનકું નાખું રે ઢોલી-
નિદ્રા કહે મેં તો જમકી દાસી, એક હાથે મૂકી બીજે હાથેં ફાંસી-
સમયસુંદર કહે સુને ભાઇ બનીયા, આપ મૂએ સારી ડુબગઇ દુનીયાં-

[આમાં પોતાના શ્રોતાઓ ' વાણીઆ ' ને ઉદ્દેશેલ છે ને કબીરનું ચરણ ' કહેત કબીરા સુને મેરે ભૈયા, આપ મુએ પિછે ડુબ ગઇ દુનિયાં ' એનું અનુકરણ કર્યું જણાય છે.]

સમયસુંદરજી એક વખત હાલના અજમેર પાસેના કિસનગઢ શહેરમાં પધાર્યા હતા, ત્યાં શ્રાવકોને આપસ આપસમાં કલેશ અને એક બીજાની નિંદા કરતા જોઇ તેઓશ્રીએ નીચે પ્રમાણે હૃદયની ઉર્મિઓ પ્રકટ કરી છે તે આત્માર્થી જનોએ મનન કરવા જેવી છે.

ક્યારે મલશે શ્રાવક એહવા, સુણસ્યે આવી વખાણોજી;
ધર્મગોષ્ઠી ચર્ચા કરીશું અમે, વીતરાગ વચન પ્રમાણોજી. ક્યારે૦
ધુરથી સમકિત જે સુધો ધરે, માને નહિ મિથ્યાતોજી,
સ્વામીશું ધરણે બેસે નહિ, નહિ રાગદ્વેષની વાતોજી ક્યારે૦

[વખાણ–વ્યાખ્યાન, ધુરથી–મૂળથી, સમકિત–સમ્યગ્દર્શન–શ્રદ્ધા; સુધો–શુદ્ધ, મિથ્યાત્વ–અશ્રદ્ધા–મિથ્યા શ્રદ્ધા. સ્વામી–સહધર્મી–સ્વધર્મી; ધરણો–ગ્રહણ–આડુ.]

હવે છેલ્લે સ્થૂલભદ્ર અને કોશાનો પ્રસંગ લઇ એક ગીત કવિએ રચ્યું છે તે અપ્રકટ હોવાથી અત્ર આપું છું:—

રાગ સારંગ.

પ્રીતડિયા ન કીજઇ હો નારિ! પરદેસીયા રે, ક્ષણે ક્ષણે દાઝે દેહ
વીછડિયા વહાલેસર મલવો દોહિલોજી, સાલે સાલે અધિક સનેહ–પ્રીતડિયા૦
કાલ આવ્યા નેં આજ ઉઠિ ચાલસોરે, ભમર ભમતા જોઇ,
સાજણિઆ વળાવીને પાછા વળતાંજી, ધરતિ ભાર ન હોઇ–પ્રીતડિયા૦
મનના મનોરથ સવિ મનમાં રહ્યાજી, કહીએ કેહનિ સાથિ.
કાગલીઓ લખતાં ભીનો આંસુએજી, ચડિયો હો દુર્જનહાથ.–પ્રીતડિઆ૦
થૂલભદ્ર કોસા બુઝવીજી, પાલ્યો હો પૂરવ પ્રેમ,
સીલ સુરંગિ પેહરો ચુનડિજી, સમયસુંદર કહે એમ–પ્રીતડિયા૦

[સીલસુરંગી ચુનડી ઉપર પછીના કેટલાક કવિઓએ નવાં કાવ્ય કર્યા છે.]

આ કવિની કૃતિઓમાં, કવિ રજપુતાના–મારવાડ મેવાડમાં બહુ રહેલા તેથી તે ભાષાનાં છાંટણાં જોવામાં આવે છે એટલુજ નહિ, પણ ઉર્દુ–ફારસી શબ્દો પણ ઘણા વપરાયા જણાય છે કારણ કે કવિને દિલ્હી અને મુગલ દરબારમાં–શહેનશાહ અને તેના રાજદ્વારીઓના પ્રસંગમાં બહુ આવવું પડયું હતું તેથી અને તેમ જ ગૂજરાતમાં પણ મુસલમાની રાજ્યનો અમલ કરણુવેલાના પછીના સમયથી થઇ

ચૂક્યો હતો તે કારણે દફતરો, અદાલત વગેરેમાં મુસલમાની ભાષાનો પ્રવેશ થઇ ચુક્યો હતો. ગૂજરાતવાસી લોકોની મૂળ ભાષા ગૂજરાતી હોવા છતાં પણ રાજ્યના વ્યવહાર માટે ઉર્દુ ભાષા ભણવી કે બોલવી પડતી; આથી ઉર્દુ-ફારસી અરબી શબ્દો કાળે કરીને આ સત્તરમાં સૈકામાં ઘર કરી ગયા-રૂઢ થયા. વિશેષમાં વિક્રમ ચૌદમા શતકમાં ઇરાનથી ભાગી આવી પારસીઓ ગૂજરાતમાં વસ્યા હતા, મુસલમાનો ઉપરાંત પોર્ટુગીઝો અને તેમના હરીફ તુર્કો સોળમા શતકમાં આવી પહોંચ્યા હતા. આ કવિના સમયમાં એટલે સત્તરમા સૈકામાં અંગ્રેજોએ પણ આવી પોતાની કોઠીઓ સુરત વગેરે સ્થળે નાંખવાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા હતા. આ વિદેશીઓની સાથેના સંબંધ વ્યવહારથી ભાષાપર નવી અસર થઈ. આ કાળ અને સંજોગ વશાત્ ઘુસેલા શબ્દોનું ભાષામાં ભરણુ થયું તેથી તે ભંડોળને ભાષાની વૃદ્ધિ સમજી આદર આપવો ઘટે. આથી ભાષાનુ સૌદર્ય ખંડિત થયેલું માનવું યોગ્ય નથી કોમળ અને કઠિન બંને જાતના શબ્દો આવશ્યક છે. મરદાનગી બતાવવામાં લલિત કોમલતાનો પ્રયોગ ન ઘટે.

કવિના નલદમયંતી રાસમાંથી બે ચાર કડી જોઇએ:—ખંડ ૬ ઢાલ ૨.

નલરાય **તખત** બઇસારી કરી રે, વરતાવઇ આપણી આણ દાણ રે,
ખલક લોકાઇ આગઇ **ખડી** રે, આગઇ જુડ્યો સબલ **દીવાણ** રે.
દેસ વસ સગલો કીઉ રે, કાંઇ સાધ્યા ભરતનિ ખંડ રે,
ભૂપતિ **સલામે** લઇ ભેટણાં રે, નલનો તપ તેજ પ્રચંડ રે.

આ કવિને જૂની શાસ્ત્રીયકથાઓનાં આખ્યાનોનો ઉપયોગ કરી પોતાની ભાષામાં ગૂર્જર ભાષામાં આખ્યાનોનો બાગ ખીલાવ્યો છે. તેમાં પોતે પ્રાચીન આખ્યાનોમાં તદ્રુપ બની તેને પોતાના હૃદયની અંદર પ્રવેશ કરાવી તેમાંથી તેઓનાં પાત્રોને પોતાના સમયનાં પાત્રો જેવાં કલ્પી જે કવચિત્ કવચિત્ મૂક્યાં છે તે એનું દૂષણ નથી પણ ભૂષણ છે. આ રીતે પ્રાચીનમાંનું ગ્રહણ કરી તેનું રૂપાન્તર કરી પોતાના

ભાષા સાહિત્યને ઉજ્જવળ બનાવ્યું છે. છૂટાં છૂટાં પદો—નાનાં નાનાં કાવ્યો રચી પોતાના હૃદયનો ઉલ્લાસ પ્રકટ કર્યો છે. કવિ પ્રેમાનંદના પુરોગામી આ કવિએ આખ્યાન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધતા સિદ્ધ કરી છે, અને દેશી સાહિત્યની વૃધ્ધિ કરી છે.

આવા પ્રાચીન દેશી સાહિત્યનું જ્ઞાન ઘણું વધારવાની જરૂર છે. તે જ્ઞાન વધતાં અને પ્રાચિન સાહિત્ય પરત્વેની આપણી મમત્વ બુદ્ધિ તીવ્ર થતાં તે જ્ઞાન ફલદ્રુપ નીવડશે, તેમાંથી કવિઓને નવીન ઉર્મિઓનાં સાધન, ભાવો, અને રસમય વાણી મળશે, ભાષાશાસ્ત્રીઓને ભાષા-વિકાસ—રૂપાન્તર વગેરેપર અવનવો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે અને સમગ્ર ભાષાનો ઇતિહાસ રચવામાં તે ઉપયોગી થશે. આ દેશી પ્રાચીન સાહિત્ય એ આપણા સાહિત્યનું પ્રબલ પોષકબળ છે, પછી તે જૈન હો વા જૈનેતર. બને એકજ—ભારતમાતાનાં—ગૂર્જરી માતાનાં સંતાન છે, બંને સરસ્વતી દેવીના એકસરખા ઉપાસક છે, બંને સાહિત્ય શરીરના અંગો છે બંનેની લાજ એક બીજાના હાથમાં છે, બને એક બીજા સાથે એકત્રિત રહીનેજ શોભશે, અને પોતાની માતાને—ભુમિને શોભાવશે.

પરમ પ્રભુભકત નાગર વૈષ્ણવ શ્રી નરસિંહ મહેતા કહી ગયા છે કેઃ 'પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહીં પરમેશ્વર, સમદ્દષ્ટિને સર્વ સમાન'—તે સર્વેએ સ્વીકારી સાહિત્યને પક્ષાપક્ષી વગરનું રાખવાનું છે; તો જ ગૂર્જરી વાણીનો જય થશે—ઉત્કર્ષ થશે તથાસ્તુ !

પૂરવણી

આ નિબંધ લખાઇને જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અને અંક ૩ માં છપાઇ ગયા પછી સમયસુંદરજીની કેટલીક નવી કૃતિઓ જાણ-વામાં આવેલી હોવાથી તેનાં નામ વિગેરે આ પૂરવણીમા આપી દેવાનું ઉચિત લાગ્યું અને તે પણ તે સ્થળે છપાઇ ગયું છે.

સંસ્કૃત પ્રાકૃત—ગદ્ય પદ્ય ગ્રંથ.

(૧) ચતુર્માસ પર્વ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ. સં. ૧૬૬૫ ચૈત્ર શુ. ૧૦ અમરસર નગરમાં

(૨) કલ્પલતા મધ્યે ભોજન વિચ્છિતિ. ગદ્યમાં સાધર્મિક ભાઇઓની ભક્તિ સંબંધી વિવેચન.

ભાષા કૃતિઓ—ચોપાઇ વિગેરે

વ્યવહાર શુદ્ધિ ચોપાઇ	સંવત ૧૬૯૩
દ્રુપદી સતી સંબંધ	સંવત ૧૭૦૦
આલોયણા છત્રીસી અહમદપુર (અમદાવાદ)માં	સં. ૧૬૯૮

સમય વગરની કવિતાઓ

૧ જંબુ રાસ.	૨ નેમિરાજીમતી રાસ.
૩ પ્રશ્નોત્તર ચોપાઇ	૪ શ્રીપાલ રાસ.
૫ હંસરાજ વચ્છરાજ ચોપાઇ	૬ પ્રશ્નોત્તર સાર સંગ્રહ.
૭ પદ્માવતી સઝાય.	૮ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધપર સ૦
૯ પાર્શ્વનાથ પંચકલ્યાણક સ્તવન	૧૦ પ્રતિમા સ્તવન.
૧૧ મુનિસુવ્રત સ્તવન.	

નાનાં નાનાં કાવ્યો—૭ તો વિગેરે

૧ નલદવદંતી, ૨ જિનકુશલસૂરિ, ૩ ઋષભનાથ, ૪ સનતકુમાર ૫ અર્હન્નક, ૬ સ્થૂલભદ્રજી, ૭ ગૌતમસ્વામી, ૮ ક્રોધનિવારણ, ૯ માનનિવારણ, ૧૦ મોહનિવારણ, ૧૧ માયાનિવારણ, ૧૨ લોભનિવારણ ૧૩ યતિ લોભનિવારણ, ૧૪ મનઃશુદ્ધિ, ૧૫–૧૬ જીવપ્રતિબોધ, ૧૭ આર્ત્તિનિવારણ, ૧૮ નિંદાનિવારણ, ૧૯ હુંકારનિવારણ, ૨૦ કામિની વિશ્વાસ, ૨૧ જીવનટ, ૨૨ સ્વાર્થ, ૨૩ પારકી હોડનિવારણ ૨૪ જીવ વ્યાપાર, ૨૫ ઘડી લાખીણી, ૨૬ ગડિયાલા, ૨૭ ઉદ્યમભાગ્ય, ૨૮ મુક્તિગમન, ૨૯ કર્મ, ૩૦ નાવ. ૩૧ જીવદયા, ૩૨ વીતરાગ સત્યવચન, ૩૩ મરણભય, ૩૪ સંદેહ, ૩૫ સુતા જગાવણ ૩૬ પરમેશ્વર પૃચ્છા, ૩૭ ભણન પ્રેરણ, ૩૮ ક્રિયા પ્રેરણ, ૩૯ પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા, ૪૦ જીવ કર્મ સંબંધ, ૪૧ પરમેશ્વર લય, ૪૨ નિરંજન ધ્યાન, ૪૩ દુઃષમ કાલે સંયમ પાલન.



અનુલેખ.

સમયસુંદરના બીજા ગ્રંથો નામે ગાથાલક્ષણ અને અલ્પબહુત્વ ગર્ભિત મહાવીરસ્તવન હમણાં મારી નજરે પડયા—તે પૈકી ગાથા લક્ષણનો પાંચ પાનાનો ગ્રંથ વડોદરામાં મુનિ શ્રી હંસવિજયજીના ભંડારમાં નં. ૩૨૭ મોજૂદ છે તેની પ્રશસ્તિપરથી જણાય છે કે તે તેમણે સં. ૧૬૭૩ ના કાર્તિક સુદ પાંચમે મેડતામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદનગણિ પ્રમુખ સાધુની સહાયથી રચ્યો છે, તે પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે:—

१६७३ वर्षे कार्त्ति दि पंचम्यां श्री मेडता नगरे श्री बृहत् खरतर गच्छे भ र यां युगप्रधान श्री ५ जिनचंद्रसूरि विजयिराज्ये युगप्रधान श्री ५ जिनचंद्रसूरि प्रथम शिष्य पं० सकलचंद्र गणि शिष्य श्री समयसुन्दरोपाध्यायैः ० हर्षनन्दन गणि प्रमुख धु हायैः नंदियद्दच्छंदो भांडागारे ज्ञानवृद्ध्यर्थं........................

અલ્પ બહુત્વગર્ભિત• મહાવીર સ્તવન ૧૩ ગાથાનું પ્રાકૃતમાં છે અને તેપર સર્વોપરી સંસ્કૃત ટીકા રચી છે તે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના તૃતીયપદના પ્રથમ દ્વાર ઉપરથી રચ્યું છે. છેવટે તે લખે છે કે અણહિલ્લપત્તન વાસ્તવ્ય સિદ્ધાન્તસૂક્ષ્મવિચાર રસિક ચોપડા ગોત્રીય પરીક્ષક (પરીખ) દેવજીની સમભ્યર્થનાથી આ કૃતિ રચાઇ. (મુદ્રિત આત્માનંદ ગ્રંથ રત્નમાળાનું ૨૧ મું રત્ન-આત્માનદ જૈનસભા ભાવનગર)

વિચારશતકની ૫૩ પત્રની એક પ્રત ઉક્ત હંસવિજયજી મહારાજના ભંડારમાં નં. ૪૮૪માં વિદ્યમાન છે. (પંડિત લાલચંદભાઇના જણાવવા પ્રમાણે તે સુરતમાં પ્રકટ થઇ ગયેલ છે.)

કાલિકાચાર્ય કથાની એક પ્રત તેજ ભંડારમાં નં. ૧૭૮૯ ની જોવામાં આવી. તેમાં છેવટે એ પ્રમાણે કેઃ—

श्री विधिचैत्यालय पूज्यमान श्री शांतिना
धीश्वर श्री वर्ध्धमान तत्पट्टानुक्र श्री सुधर्म्मास्वामि, तावत्
युगप्रधान श्री जिनचंद्रसूरि श्री जिनसिंहसूरि श्री जिनराजसू-
रीणांप्रभावस्तेषां ज्ञया श्री संघ प्रव तां ।
द विक्रम वति रसर्त्तु शृंगार संख्यके हसि ।
श्री विर पुरे राउल नृप तेजसी राज्ये ॥१॥

આથી જણાય છે કે સં. ૧૬૬૬ માં વીરમપુર–વીરમગામમાં રાઉલ રાજા તેજસી રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ બાલાવબોધિકા કથા રચી.

વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિની પ્રત પણ તેજ ભંડારમાં નં. ૧૬૩૫ ની વિદ્યમાન છે તેની પ્રશસ્તિ એ પ્રમાણે છે કેઃ—

वृत्तरत्नाकरे त्तिं गणिः समयसुंदरः ।
पष्ठाध्यायस्य संबंधः पूर्णीचक्रे प्रयत्नतः ॥१॥
संवत् विधिमुखनिधि र शशि संख्ये दीपपर्वदिवसे च ।
जालोर नाम नगरे लूणेया फसलापिं स्थाने ॥२॥
श्रीमत् खरतर गच्छे श्री जिनचंद्र सूरयः ।
तेषां सकलचंद्राख्यो विनेयः प्रथमोऽभवत् ॥३॥
तच्छिष्य समयसुन्दरः एतां त्तिं चकार सुगमतरां
श्री जिनसागर सूरि प्रवरे गच्छाधिराजेति ॥४॥

આમાં ગ્રથાગ્ર ૧૧૦૦ છે ને તેના લેખકની પ્રશસ્તિ એ પ્રમાણે છે કે સ ૧૮૫૬ મિતે વર્ષે માઘ શુક્લપક્ષે તિથૌ ચતુર્દશ્યાં ક્ષિતિ-

જદિને લિખિતો પંન્યાસ શ્રી ૧૦૮ ઉત્તમવિજયજી તદ્ શિષ્ય ગણિ શ્રી હરિવિજયજી તત્ શિષ્ય ચયનવિજયેન સ્વાત્માર્થંમિતિ ઉત્તમવિજયગણી પુર્યાં શ્રી દોલત એવ સિંધ્યા રાજ્યે તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી વિજય વિજયજિનેંદ્ર સૂરિ રાજ્યે.

આથી જણાય છે કે જાલોરમાં લુણ્યા રૂપચંદે (વાપરવા) દીધેલા સ્થાનમાં રહી સં. ૧૬૯૪માં દીવાલીને દિને આ ૭ અંગપાગ્ગાણા ગ્રંથની વૃત્તિ પૂરી કરી. તે વખતે ખરતરગચ્છના અધિપતિ જિન-સાગર સૂરિ * હતા.

---

* **જિનસાગર સૂરિ**—બોહિત્થરા ગોત્રના વીકાનેરવાસી શાહ વચ્છરાજ પિતા અને મિરગાદે માતા. સ. ૧૬૫૨ કાર્તિક સુદિ ૧૪ રવિ અશ્વિની નક્ષત્રમાં જન્મ. મૂળ નામ ચોલા. સ. ૧૬૬૧ માહ સુદિ ૭ દિને અમરસરમાં જિનસિંહ સૂરિએ દીક્ષા આપી નામ સિદ્ધસેન આપ્યું. શ્રીમાલ ગોત્રના શ્રાવકોએ નંદી મહોત્સવ કર્યો વાદી શ્રી હર્ષનંદન ગણિએ (સમયસુંદરના શિષ્ય) બાલપણથી સર્વ શાસ્ત્રો ભણાવ્યાં. સં. ૧૬૭૪ મા ફાગણ સુદિ ૭ દિને મેડતા નગરમા ચોપડા ગોત્રના સાહ આસકરણે કરેલ મહોત્સવપૂર્વક સૂરિ પદ લઇ જિનસાગરસૂરિ નામ રાખ્યું, અને બીજા શિષ્ય બોહિત્થરા ગોત્રના રાજસમુદ્ર ગણિ—તેમને આચાર્યપદ આપી જિનરાજસૂરિ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી બાર વર્ષ સુધી જિનસાગરસૂરિ શ્રીપૂજ્યની આજ્ઞામા રહ્યા: પછી આચાર્ય જિનરાજસૂરિમાંથી ત્રણથી ગચ્છ વિભિન્ન થયો તે આ પ્રમાણે—સ. ૧૬૮૬ મા બૃહત્ ભટ્ટારક શ્રી રંગવિજય ગણિથી રંગવિજય ખરતર શાખા જૂદી પડી આ નવમો ગચ્છભેદ; પછી તેમાથી શ્રીસાર ઉપાધ્યાયથી શ્રી સારીય ખરતર શાખા જૂદી પડી ને તે દશમો ગચ્છભેદ; ત્યારપછી સ. ૧૭૧૨ મા આચાર્ય જિન-રાજસૂરિના બીજા શિષ્ય રૂપચંદ્રે લઘુભટ્ટારક ખરતર શાખા કાઢી તે અગિયા રમો ગચ્છભેદ થયો ભટ્ટારક શ્રી જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૭૪ વૈશાખ સુદિ ૧૩ શુક્રે રાજનગર વાસી પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના સંઘપતિ સોમજી પુત્ર રૂપજીએ બનાવેલા શ્રી શત્રુંજય ઉપરના ચતુર્દ્વાર વિહારમાંના શ્રી ઋષભાદિ જિનની ૫૦૧ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ રીતે જિનમતોન્નતિકારક, અબિકા પ્રદત્ત વરધારક સમસ્તતર્કવ્યાકરણચ્છંદોલંકારકોષ કાવ્યાદિ વિવિધ શાસ્ત્રમાં પારગત જિન-સાગરસૂરિ અમદાવાદમા સ. ૧૭૨૦ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૩ ને દિને અણસણ કરી

સમયસુન્દરે પ્રશ્નોત્તર સાર સગ્રહ નામનો ગદ્યમાં એક મોટો ગ્રથ રચ્યો છે તેની પ્રત પણ ઉક્ત ભંડારમાં નં. ૧૫૬૭ જોઇ. અંગાદિમાંથી પ્રશ્નો કાઢી તેના ઉત્તરો કર્તાએ આપ્યા છે. તેમાં રચ્યા સાલ કંઇ નથી, તેમજ કોઇ જાતનો પોતાનો પરિચય નથી. ઉત્તરો આપવામાં ગૂજરાતી ભાષા પણ વપરાઇ છે.

તેના મુખ્ય શિષ્ય હર્ષનન્દને* (કે જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ થઇ ગયો છે) મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ નામનું પુસ્તક સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચી પૂર્ણ કર્યું છે તેમાં તેણે પોતાના ગુરૂ સમયસુન્દર માટે જે જણાવ્યું છે તે જાણવા જેવું છે. તે પુસ્તક તેજ ભંડારમાં ૧૬૧૦ મા નંબરનુ છે.

जिनचंद्रसूरि युगवर राजानां शिष्य मुख्य गण यां
गणि सकलचन्द्र विबुधाः सद्गुरुभक्ताः सदा आसन् ॥११॥
तेषां शिष्या मुख्याः वचनकलाकवि लासुनिष्णाताः ।
तर्कव्याकृतिसाहित्यज्योतिःसमयतत्त्वविदः ॥१२॥

દિન સુધી અનશન કરી સ્વપટ્ટે જિનધર્મસૂરિને સ્થાપી સ્વર્ગે ગયા, આ આઠમો બૃહત્ખરતર નામનો મૂલગચ્છ. (શ્રી જિનવિજયજીની સંપાદિત ખ૦ પટ્ટાવલીમાથી.)

જિનરાજસૂરિ માટે પટ્ટાવલીમાં જે છે તેમા એમ લખ્યું છે કે સમયસુદર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હર્ષનદનના કદાગ્રહથી સં. ૧૬૮૬ માં આચાર્ય જિનસાગરસૂરિથી લઘુ આચાર્યીય ખરતર શાખા અલગ થઈ તે આઠમો ગચ્છભેદ થયો. મેડતામાં સં. ૧૬૭૪ માં પોષ વદિ ૧૩ દિને જિનસિંહસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જિનરાજસૂરિ અને જિનસાગરસૂરિ એ બનેને સૂરિ પદ તેજ વર્ષમાં ફાગણ સુદ ૭ ને દિને મેડતામા મળ્યા. ૧૬૮૬ સુધી જિનસાગરસૂરિ જિનરાજસૂરિની આજ્ઞામાં રહ્યા ને પછી પોતાની શાખા કાઢી. સમયસુંદરે ત્યારથી જિનસાગરસૂરિને જ માનેલ છે એમ ગણાય છે,

* (આ હર્ષનદને તથા સુમતિકલ્લોલે સં ૧૭૦૫ માં સ્થાનાંગ સૂત્રની વૃત્તિગત ગાથા પર વૃત્તિ રચી છે. તેની સં. ૧૭૧૪માં અમદાવાદમાં મુરાદશાહના રાજ્યમાં લખેલી પ્રત પત્ર ૩૯૭ ગ્રંથમાન ૧૩૬૦૪ દાબડો ૧૧ લીંબડીના ભડારમા વિદ્યમાન છે)

प्रज्ञाप्रकर्षः प्राग्वाटे इति सत्यं व्यधायि यः
येषां हस्तात् सिद्धिः संताने शिष्यशिष्यादौ ॥१३॥
अष्टलक्षानर्थानेकपदे प्राप्य ये तु निर्ग्रन्थाः
सकल सुभगाः विशेषतः सर्वराजानां ॥१४॥
तेषां शिष्यो मुख्यो वादी इह हर्षनंदनो नाम्ना ।....

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુન્દર મૂળ પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા, અને તેને આપેલાં વિશેષણો-વચનકલા નિષ્ણાત (વક્તા-વ્યાખ્યાતા) કવિ કલાનિષ્ણાત (કવિ), તર્ક, વ્યાકૃતિ-વ્યાકરણ, સાહિત્ય, જ્યોતિષ-શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા તથા સમયતત્વવિદ્-ફિલસુફ તેના સર્વ ગ્રંથો પરથી કહી શકાય કે સાર્થકજ છે.

સ. ૧૬૭૭ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૫ ગુરો-જિનરાજસૂરિએ મેડતામાં પ્રતિષ્ઠા કરી તે વખતે સમયરાજઉ૦ વા૦ હંસપ્રમોદ, વા૦ સમયસુન્દર, વા૦ પુણ્યપ્રધાનાદિ સાધુઓ-હાજર હતા જુઓ તેનો શિલાલેખ-લેખાંક ૪૪૩. પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૨ જો મુનિજિનવિજયજી સંપાદિત

સમયસુંદર કવિનો જન્મ સાચોરમાં થયો હતો એ વાત તેમણે પોતેજ સીતારામ ચોપાઇના છઠા ખંડની ઢાલ ત્રીજીમાં જણાવી છે:-

"મુજ જનમશ્રી સાચોરમાહિ, તિહાં ચ્યાર માસ રહ્યા ઉચ્છાંહિ,
તિહાં ઢાલ એ કીધી એકેજ, કહે સમયસુંદર ધરી હેજ."

આ પરથી જણાય છે કે તે ચોપાઇનો અમુક ભાગ સાચોરમાં ચાતુર્માસ રહી કર્યો છે ને તેનો છેવટનો ભાગ મેડતામાં રહી કર્યો છે.

સોનેરથી મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ પોતાના સં. ૧૯૮૧ ના ભા૦ સુ૦ ૮ ના પત્રથી ઉપરની કડીપર મારૂં ધ્યાન ખેંચી એક અગત્યની હકીકત પૂરી પાડી છે તે માટે તેમનો હું ઉપકાર માનું છું.

તા. ૩૦-૮-૧૯૨૫ — મો. દ. દેશાઇ



પંડિત જયવિજય.

૧

વિક્રમની સત્તરમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં જૈનોમાં તપગચ્છના આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ એક પ્રભાવક પુરૂષ થઇ ગયા, અને તેમનાં અનેક સુકૃત્યો—શાસનપ્રભાવનાં કાર્યો, તેમના અતિ સખ્યક વિદ્વાન્ શિષ્યોનુ મડળ અને મોગલ સમ્રાટ્ અકબર બાદશાહ પર પાડેલી ઉત્તમ છાપ વગેરે હકીકત અનેક ગ્રંથોમાંથી (જુઓ મુખ્યપણે સસ્કૃતમાં સટીક હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય, ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ, અને મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયકૃત સૂરિશ્વર અને સમ્રાટ્) મળી આવે છે તે પરથી યથા-યોગ્યપણે જૈન પ્રભાવની દૃષ્ટિએ આ સદીનો પૂર્વાર્ધ 'હૈરક યુગ' કહી શકાય તેમ છે. વિક્રમની સત્તરમી સદી સબધે કેટલુંક 'કવિવર સમયસુંદર' એ નિબધમાં લખાઇ ગયુ છે

શકુનશાસ્ત્ર ચોપઇ—શુકન ચોપઇ સ ૧૬૬૦ માં જયવિજયે રચી અને તેમાં તે કર્તાએ અતપ્રશસ્તિમા પોતે 'વિબુધમુખ્યદક્ષ' પડિત દેવવિજયના શિષ્ય હતા એટલો જ પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. પહેલી નજરે જોતાં આટલા ઉપરથી એટલુજ અનુમાન થઇ શકે કે પોતાના અને સ્વગુરૂના નામને અતે 'વિજય' એ હોવાથી, તેમજ રચનાકાલ તપગચ્છના ઉપરોક્ત પ્રભાવક ધુરધર આચાર્ય હીરવિજય સૂરિના—હૈરકયુગ—ની આસપાસ હોવાથી—તે 'વિજય' પદ તપગચ્છના સાધુઓને જ તે કાલથી પ્રાય લગાડાતુ હોવાથી કર્ત્તા તપગચ્છના હોવા ઘટે

વિશેષ શોધખોળ કરતાં જયવિજય અને તેમના ગુરૂ દેવવિજય સંબધે ઘણુ મળી આવે છે દેવવિજય શિષ્ય જયવિજયે આ કૃતિ ઉપરાંત સસ્કૃતમાં શોભન સ્તુતિ પર શ્લોક ૨૩૫૦ માં સ ૧૬૬૪ મા વિજયસેન સૂરિના યુગપ્રધાન સમયે ને વિજયદેવ સૂરિના યૌવરાજ્યે

વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપર સિદ્ધિચંદ્રગણિએ પણ ૨૨૦૦ શ્લોકમા તે સમયમાં જ—યુગમાંજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચુરિ સહિત કાવ્યમાલાના સાતમગુચ્છકમા મુદ્રિત થયેલી છે). એક પંડિત જયવિજયે સંવત્ ૧૬૭૭ માં ૩૫૩૨ શ્લોકમાં કલ્પસૂત્રપર કલ્પદીપિકા નામની ટીકા રચી છે કે જે ટીકા [1]ભાવ-વિજયજીએ શોધી છે આ બંને તેમજ એક ત્રીજા જયવિજય એક છે કે ભિન્ન તે હવે પછી ચર્ચીશું.

૨.

ગુરૂ પરંપરા

જયવિજયના ગુરૂ દેવવિજય કોણ હતા અને તેમની ગુરૂ પરંપરા શું હતી તેમાં ઉતરતાં નીચેલો ઇતિહાસ મળી આવે છે.—

---

૧ **ભાવવિજયજી**—તે વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય મુનિવિમલના શિષ્ય હતા તેમણે સં. ૧૬૮૯ મા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર વૃત્તિ રોહિણી નામના નગરમાં રચી પૂર્ણ કરી. (કે જેમા તેના સતીર્થ્ય વિજયહર્ષે સહાય કરી હતી આ શ્રી વલ્લભવિજય સૂરિના પ્રયાસથી પ્રકાશિત થઇ ગઇ છે.) ભાષામાં તેમણે સં. ૧૬૯૬ મા ધ્યાનનિરૂપણ ચોપઇ રચી છે ને બીજાં સ્તવનાદિ કર્યાં છે. જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં. ૫૫૩ તેઓ સમર્થ વિદ્વાન્ હોવાથી બીજા વિદ્વાનો પોતાની કૃતિઓ તેમની પાસે શોધાવતા. તેમણે જયવિજયની કલ્પદીપિકાનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૯૬ માં રચેલી કલ્પસૂત્ર પરનીજ ટીકા નામે સુબોધિકા શોધી હતી અને તેજ વિનયવિજયનો સં. ૧૭૦૮ મા જૂનાગઢમા પુરો કરેલો મહાગ્રંથ નામે લોકપ્રકાશ પણ શોધી આપ્યો હતો કે જેમા છેવટે તે વાત આ રીતે આપી છે કે.—

'ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિકારકૈ સુગુરુ ભાવવિજયાખ્યવાચકૈ
સર્વશાસ્ત્ર નિપુણૈર્યથાગમં, ગ્રંથ એષ સમશોધિ સોદ્યમૈ: ॥૩૭॥

આ ભાવવિજયે વિજયાણંદ સૂરિનેજ ગચ્છપતિ સ્વીકારેલ છે. જુઓ તેની ઉ૦વૃત્તિની પ્રશસ્તિ

તેમણે સં ૧૭૦૮ મા વિજયાદશમીને દિને વિદ્યાપુર—વીજાપુરમા રહી ચંપકમાલા કથા સંસ્કૃતમા રચી છે (પ્ર૦ આત્માનંદ સભા)

દક્ષિણમા આવેલા દેવગિરિમાં ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા અર્થે હીરવિજયસૂરિ (તે વખતના હીરહર્ષ), ધર્મસાગરજી અને રાજવિમલજી એ ત્રણ સાથેજ ગયા હતા, અને સાથેજ ભણીને ગુરૂવર્ય—ગચ્છાધિરાજ વિજયદાનસૂરિ પાસે આવ્યા હતા વિજયસૂરિએ આ ત્રણ પૈકી હીરહર્ષને આચાર્ય પદવી આપીને હીરવિજયસૂરિ નામ આપ્યુ કે જેમાં ધર્મ-સાગરજીએ પોતાની અનુમતિ આપી હતી. આ ધર્મસાગરજીને સ. ૧૬૧૭ માં જિનશાસનમાંથી બહિષ્કૃત કર્યા.

ધર્મસાગરજી સંબધમાં થોડું, ઘણુ 'કવિવર સમયસુંદર' પરના નિબધમાં કહેવાઇ ગયું છે, થોડુક અહી પ્રસ્તુત લઇએ તો "ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે કુમતિકુદ્દાલ નામનો એક નવો ગ્રથ બનાવી નવો પંથ માડવા પ્રયત્ન કર્યો તેઓ પોતાનાં વખાણ અને બીજા પક્ષની નિન્દા કરવા લાગ્યા તેમના ગ્રથમાં ધર્મથી ઘણું વિપરિતપણું જોવામાં આવ્યુ અને તેવી પરૂપણા પણ કરવા લાગ્યા. આ વાતની જ્યારે વિજયદાનસૂરિને ખબર પડી, ત્યારે તેમણે વીસલનગર આવીને, નગરના ઘણા લોકોની સાક્ષીએ તે ગ્રથને પાણીમાં બોળાવી દીધો ગુરૂ આ-જ્ઞાથી આ ગ્રથ સૂરચંદ પંન્યાસે પાણીમાં બોળ્યો હતો." આમ સામા પક્ષના દર્શનવિજય પોતાના વિજયતિલકસૂરિ રાસમાં જણાવે છે. જ્યારે સાક્ષરશ્રી મુનિ જિનવિજયજીએ એક સ્થળે જણાવ્યુ છે કે.—

'મહાન્ મુગલ સમ્રાટ્ અકબર બાદશાહના દરબારમાં ઉત્તમ આદર પ્રાપ્ત કરનાર જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરિના શાસનકાલમાં તપા ગચ્છમાં જે અનેકાનેક પ્રૌઢ પડિતો થઈ ગયા છે તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય સૌથી પ્રથમ નામ લેવા યોગ્ય છે તેઓ પોતાના સમયના ઉત્તમ વિદ્વાન્ અને લેખક, અપ્રતિમ લાગણી અને જુસ્સાવાલા, સ્વસપ્રદાયના અસાધારણ અભિમાની અને અન્યમતાસહિષ્ણુ હતા તેમનો શિષ્ય-સમુદાય પણ મોટી સખ્યાનો હતો અને પ્રમાણમા વિદ્વત્તા પણ તેમા યથેષ્ટ હતી ઉપાધ્યાયજીનો સ્વભાવ ઉગ્ર અતએવ નીડર અને તેવીજ

બીજા મતો—સંપ્રદાયો સાથે વાદ વિવાદ કરવામાં અત્યંત રસવાળો હતો. તેમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ જેમ પોતાના અનેક પ્રશંસકોની પ્રીતિ મેળવી શકયા હતા તેમ અનેકોની અપ્રીતિના પણ ભાજન થયા હતા બીજા મતો અને સંપ્રદાયો તો તેમના પ્રતિ વિરોધભાવવાળા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય, પણ સ્વસંપ્રદાયનો પણ કેટલોક વિશિષ્ટ ભાગ તેમનો સખ્ત વિરોધી હતો ખુદ ગચ્છાધિપતિ પણ કેટલીકવાર તેમની પ્રકૃતિ અને કૃતિથી ખેદ પામતા હતા અનેકવાર તેમને ઉપાલભો અપાણા અને ફરીવાર તેમ ન બને તેટલા માટે હિતવચનો કહેવાણા. જેમ તેમના રચેલા કેટલાક ગ્રંથોની સ્વયં ગચ્છાધિપતિએ બહુ પ્રશંસા કરી છે તેમ કેટલાક ગ્રંથોને જલશરણ પણ કરવા પડયાં છે ! [તેમની સાથે સંબંધ ધરાવનારો ઇતિહાસ ઘણા વિસ્તૃત પ્રમાણમા ઉપલબ્ધ થાય છે તેમની અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ બંને બાજુએ લખાયલા ઘણાક ઉલ્લેખો ગ્રંથો અને છુટક નિબંધો —પ્રબંધોમા મળી આવે છે. તેમના જેવા, એકંદર રીતે સમર્થ સાધુ-પુરૂપના જીવનની સમગ્ર સામગ્રી એકત્ર કરી જનસમાજની સન્મુખ મૂકવાની ખાસ આવશ્યકતા છે]"

પણ આટલુ તો જણાય છે કે ધર્મસાગર કે જેઓ ઘણા વિદ્વાન પણ ઉગ્ર સ્વભાવી હતા તેમણે તપગચ્છ સિવાય અન્ય ગચ્છોના ઉપર અનેક હુમલાવાળા ગ્રંથો ને વિરોધી પ્રરૂપણાઓ કર્યા જ કરી, તેથી આખા શ્વેતામ્બર તપગચ્છીય સંપ્રદાયમા બહુ ઝગડા થયા - કુસંપને અંગે તડ પડયાં તપગચ્છાચાર્ય હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિએ બીજા ગચ્છો સાથેના મહા વિગ્રહ ઉત્પન્ન થવાના સંપૂર્ણ સંભવનો વિચાર કરી ધર્મસાગર સામે વિરોધ દાખવ્યો ત્યારપછીના વિજય-દેવસૂરિ અમુક વખતે ધર્મસાગરમા ભળ્યા એટલે તપગચ્છની અંદરજ ઝગડાએ તીવ્ર સ્વરૂપ પકડયુ આ સર્વ વાત ઝીણવટથી મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૪ થામાં આપેલા

વિજયતિલકસૂરિ રાસની પ્રસ્તાવનામા ચર્ચી છે તે જોઇ લેવા વાચકને ભલામણ છે.[૨]

---

૨ મુનિશ્રી જિનવિજયજી પ્રાસંગિક હૃદયોદ્ગાર કાઢે છે કે—'આજના સભ્યંમન્ય જમાનામાં ઘણાખરા વિદ્વાનોનો ધર્મની બાબતમાં આવી ઉગ્ર પ્રકૃતિવાલા પુરુષોપ્રતિ આદરભાવ અલ્પ દેખાય છે તેમજ મત–મતાતરો તરફ ખંડન–મંડનની દૃષ્ટિએ લખાયલા વિચારોની કીમત પણ ઓછી અંકાય છે. સ્વયં આ પંક્તિઓ લખનાર પણ કેટલેક અંશે આવીજ કોટિમા ગણાય તેવો છે. પરન્તુ તાત્વિક દૃષ્ટિએ વિચારતા તેમજ દેશકાલની પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરતા જણાય છે કે કેટલીક વખતે તેવી પ્રકૃતિવાલા મનુષ્યો અને તેવા વિચારો પણ પોતપોતાના જનસમુદાયો અને ધર્મવિચારોને ઘણા અનુકૂલ થઇ પડે છે પાશ્ચાત્ય પ્રજાના સંસર્ગ અને શિક્ષણના પ્રતાપે આજે ભારતીય જનતામાંથી આત્માભિમાન અને ધર્માભિમાન ઘણાજ શિથિલ થઇ ગયાં છે અને તેના લીધે સ્વાભાવિક રીતેજ અમારામાથી લાગણીઓનો અભાવ થઇ ગયો છે, પરન્તુ જ્યાં સુધી અમારી ઉક્ત સ્થિતિ ન હતી ત્યાંસુધી અમારામાં તેવી લાગણીઓ પણ સતત જાગ્રત હતી એ લાગણીઓના પ્રતાપેજ અમે અમારૂં વ્યક્તિત્વ (આર્યત્વ) અત્યાર સુધી ટકાવી રાખ્યું છે. જેમ રાષ્ટ્રની બાબતમાં એ પરિસ્થિતિ છે તેમ ધર્મની બાબતમા પણ એ નિયમ લાગુ પડે છે આગળના જમાનામા એટલે પશ્ચિમીય ભાવ અને ભાષાના સમાગમમા આવ્યા પહેલાના વખતમા આર્યપ્રજામાં ધર્માભિમાન ઘણી સારી રીતે પ્રજ્જવલિત હતુ. એક ધર્મવાલા બીજા ધર્મ પ્રતિ પોતાની શ્રેષ્ટતા અને મહત્તા દેખાડવા હમેશા પ્રયત્ન કરતા, જેમા રાજા મહારાજાઓ પણ ઘણી વખતે અગ્રભાગ લેતા સ્વયં નૃપતિઓ પોતાના દરબારમાં અનેક દાર્શનિક અને વાચાલ વિદ્વાનોને ઉત્તમ આશ્રય આપતા અને વિદેશી દાર્શનિકો અને વિદ્વાનો આવતા ત્યારે તેમની સાથે રસપૂર્વક વાદવિવાદ કરાવતા અને તેમા જયપામનારનો અધિક સત્કાર કરી તેને પોતાની પ્રવૃત્તિમા ઉત્તેજિત કરતા. મતલબ કે પૂર્વકાળમા ધાર્મિક ખંડનમંડન અને દાર્શનિક વાદવિવાદ એ એક મહત્વનું કાર્ય ગણાતુ હતું આજ પદ્ધતિના અંગે અનેક ધર્મો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષ પામી ચૂક્યા છે. આવી પરિસ્થિતિના લીધે આજે અમારી બુદ્ધિમા જો એ પદ્ધતિ ઉપયોગી નહિ જણાય અને તેમ

આ ધર્મસાગરના ખંડનાત્મક—આક્ષેપાત્મક ગ્રંથોને લીધે થયેલા ઝઘડાનો સ્પર્શ આખા તપગચ્છના તે વખતના સમુદાયને થયો. અમુક તેના અને અમુક સામેના એમ બે પક્ષો પડ્યા બંને પક્ષથી તટસ્થ કોઇ વિરલજ હશે

ઉપરોક્ત રાજવિમલ ધર્મસાગરના એક વખતના સહાધ્યાયી હોવા છતા તે તેમની સાથે ભળ્યા નહિ અને પોતે ગચ્છપતિ વિજય-દાન સૂરિના કહેવા—આજ્ઞા પ્રમાણે પોતાની માન્યતા રાખી આ રાજવિમલ ઉપાધ્યાયના મુનિવિજય નામે એક વિદ્વાન્ શિષ્ય હતા તે મૂળ વીસનગરના રહીશ વણિક કેશવશા ને તેની ભાર્યા સોમાઇના પુત્ર સંસાર પક્ષે થતા હતા તેઓ કવિ હતા હીરવિજય સૂરિએ શત્રુંજયની પ્રસિદ્ધ યાત્રા અનેક સંઘો—લાખો માણસના સમુદાય સાથે સં ૧૬૪૯ મા કર્યા પછી ત્યાંથી ઉના જઇ ચોમાસુ કર્યુ અને ત્યા સાહ લખરાજે ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરી સૂરિજીના હાથે મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી અને એ મુહૂર્ત્ત ઉપર કવિ મુનિવિજયને ગુણવાન્ જાણી પોતાની પાસે બોલાવી સૂરિએ વાચક—ઉપાધ્યાય પદ આપ્યુ હતુ. આ મહોપાધ્યાય મુનિવિજયે વિજયસેનસૂરિને પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તે તેના તે સૂરિએ આપેલા ઉત્તર સહિત ‘સેન પ્રશ્ન’ માં મૂકેલા છે (જુઓ પ્રશ્નો ૭ થી ૧૨ પૃ ૧—૨)

આ મુનિવિજય ઉપાધ્યાયને બે શિષ્યો નામે દેવવિજય અને દર્શનવિજય હતા આ પૈકી દર્શનવિજયે ગૂજરાતી ભાષામા બે કૃતિઓ નામે પ્રેમલાલચ્છી રાસ અથવા ચંદ ચરિત સ ૧૬૮૯ કાર્તિક શુ ૧૦ બુર્હાનપુરમા (પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક

થવામા કદાચ આધુનિક પરિસ્થિતિજ મુખ્ય નિમિત્ત હોય—તોપણ તેથી એની પ્રતિષ્ઠા તો ન્યૂન થતી જ નથી માટે તેવી વ્યક્તિઓ અને તેવો ઇતિહાસ જો ઉપલબ્ધ થાય તો તેમનો પરિચય કરવા કરાવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે—આત્માનંદ પ્રકાશ વીરાત્ ૨૪૪૪ કાર્તિકનો અંક પૃ ૧૫

૧ લુ અને જેનુ સુંદર અવલોકન રા હરગોવિનદાસ કાંટાવાળાએ સાહિત્યના સને ૧૯૧૪ ના મેના અંકમાં કર્યું છે) અને વિજયતિલક સૂરિરાસ સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિવારે બુર્હાનપુરમાં (ઐતિહાસિક રાસ સગ્રહ ભા ૪ માં મુદ્રિત અને જેની કવિની પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતિ લીબડીના ભડારમાં મોજૂદ છે) રચી પૂર્ણ કર્યો છે અને દેવવિજય તે આપણા જયવિજયના ગુરૂ–દીક્ષા ગુરૂ.

૩.

ગુરૂપરિચય

દેવવિજય એક સારા કવિ અને સસ્કૃતજ્ઞ વિદ્વાન્ સાધુ હતા તેમણે સ ૧૬૫૨ માં સસ્કૃતમાં રામચરિત્ર–રામાયણ ગદ્ય શ્લોક ૫૦૦૦ માં, પદ્મ ચરિત્ર શ્લો. ૨૨૦૦ માં, સ ૧૬૬૦ માં ગદ્ય પાંડવ ચરિત્ર શ્લોક ૯૫૦૦ (મુદ્રિત), સ ૧૬૬૬ માં દાનતપાદિ કુલક પર ધર્મરત્નમજૂષા નામની વૃત્તિ શ્લોક ૧૨૦૧૬ માં, સ ૧૬૭૦ માં મહા સુદ ૩ તરણિવાસરે સપ્તતિ શતસ્થાનક વૃત્તિ, અને અર્હન્જિન સહસ્રનામ રચ્યાં છે આ દેવવિજય ગણીએ પોતાની વિજયસેનસૂરિ રાજ્યે અને વિજયદેવસૂરિ યૌવરાજ્યે રચેલી ઉક્ત સપ્તતિશત સ્થાનક વૃત્તિના કાર્યમાં શિષ્ય જયવિજયજીની સશોધક તરીકે સાહાય્ય લીધી હતી આ વૃત્તિ આત્માનદ સભા– ભાવનગરે છપાવી છે આત્માનદ ગ્રથમાલા રત્ન ૬૮ આ રીતે ગુરૂ અને શિષ્ય બને નિપુણ સસ્કૃત ભાષાજ્ઞ હતા દેવવિજય નામના સાધુએ કેટલાક પ્રશ્નો હીરવિજયસૂરિને અને વિજયસેનસૂરિને પૂછ્યા હતા તે તેના ઉત્તર સહિત હીરપ્રશ્નોત્તર અને સેન પ્રશ્નમાં વિદ્યમાન છે. આ બને દેવવિજય એક યા વિભિન્ન હોય

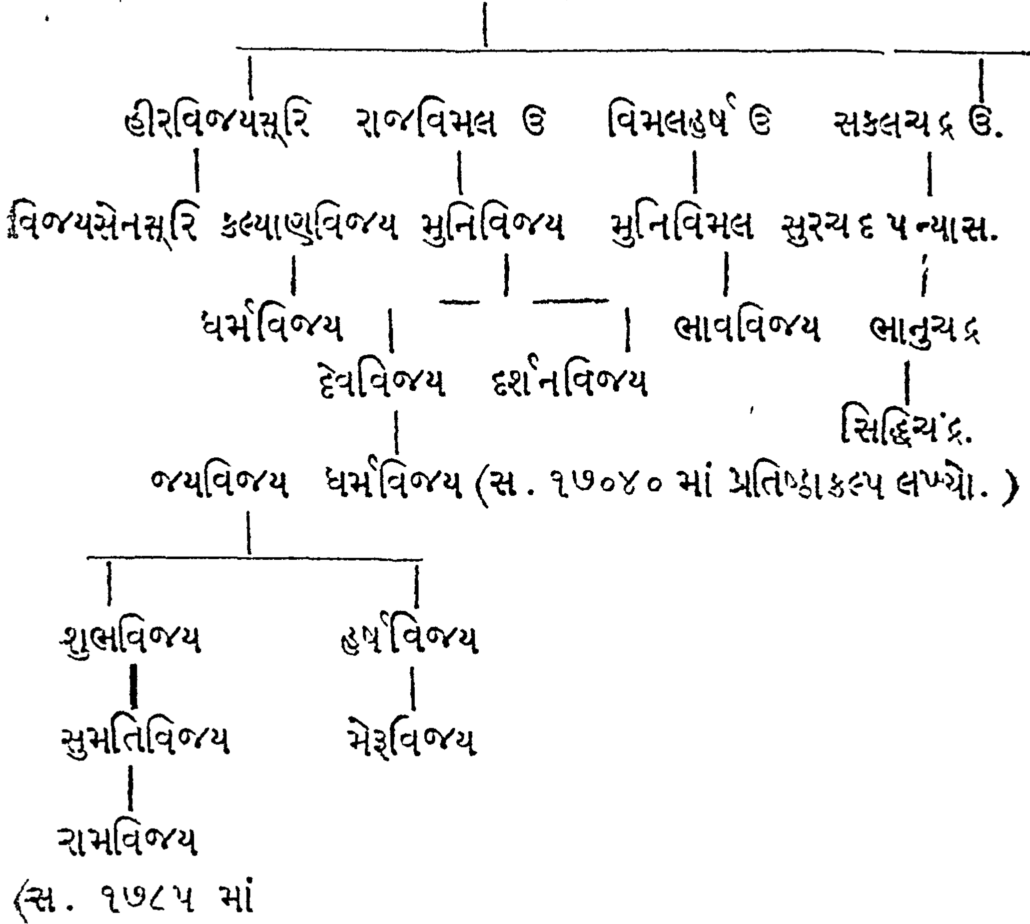
સં. ૧૬૭૬ માં આચાર્ય વિજયતિલકસૂરિ જ્યારે શિરોહી આવ્યા ત્યારે ત્યા આ દેવવિજય બાવન મુનિઓ સાથે આવ્યા હતા અને

તેમનામાં ભળ્યા હતા આ પ્રમાણે તે સૂરિને અનેક ગીતાર્થ મુનિઓ ધર્મસાગરના–સાગરમતનો ત્યાગ કરી આવી મળ્યા–વિજયતિલકસૂરિ રાસ જુઓ. (આ પરથી અનુમાન થાય છે કે દેવવિજય પહેલાં સાગરમતમાં હશે) પછી શુભ મુહૂર્તે વિજયતિલકસૂરિએ ઘણાઓને જુદી જુદી પદવી આપી તેમાં આ દેવવિજયને વાચક પદ આપ્યું તેજ વર્ષમાં વિજયતિલકસૂરિએ સોમવિજય વાચકના શિષ્ય કમલવિજયજીને આચાર્યપદ આપી તેનું વિજયાનંદસૂરિ એ નામ રાખી તેમને ગચ્છનો ભાર સોંપી બીજે દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો (સં. ૧૬૭૬ પોશ શુદિ ૧૪). વિજયાનંદસૂરિ અને વિજયદેવસૂરિને મેળ થયો સં ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર શુદ ૯; ત્યારપછી પાછો બંને વચ્ચે સં ૧૬૮૫ માં વિભેદ પડયો વિજયદેવસૂરિ ગચ્છભેદ કરી ધર્મસાગરને ગચ્છમા લઈ દેવસૂરિ જુદા થયા એક બાજુ વિજયદેવસૂરિ અને બીજી બાજુ વિજયાનંદસૂરિ—એમ બે પક્ષો પડયા એક 'દેવસૂર' પક્ષ અને બીજો 'આણંદસૂર' પક્ષ ગણાયો.

દેવવિજયવાચક વિજયાનંદસૂરિની આજ્ઞામાં રહેવા લાગ્યા એટલે તેમણે વિજયદેવસૂરિએ સાગરનો પક્ષ લીધો તેથી તેમની સાથેનો સંબંધ છોડી વિજયાનંદસૂરિને ગચ્છપતિ માન્યા (આ પરથી ચોક્કસ જણાય છે કે દેવવિજય વાચક પહેલાં વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞા નીચે ને પછી સં ૧૬૭૬ માં વિજયાનંદસૂરિની નીચે આવ્યા આચાર્ય સંબંધી સાગરના મતવ્યોને લીધે ખળભળાટ હતો તેથી જયવિજયે પોતાની આ ચોપાઈમાં પોતે દેવવિજયના શિષ્ય છે એટલુંજ કહી દેવવિજયની ગુરૂ પરંપરા આપ્યા વગરજ સંતોષ માન્યો હોય એ બનવા જોગ છે)

૪

ઉપર જણાવેલી સાધુ વ્યક્તિઓ તથા હવે પછી આવતા ભાનુચંદ્રાદિ માટેનું નીચેનું વંશવૃક્ષ ઉપયોગી થઈ પડશે



૫.

જયવિજયે પ્રસિદ્ધ વાચક કલ્યાણવિજય[૩] ના શિષ્ય ધર્મવિજય

---

૩ કલ્યાણવિજય—લાલપુરમા સંઘપતિ હરખાશાનો તેની ભાર્યા પૂંજીનો પુત્ર નામ ઠાકરશી જન્મ સં. ૧૬૦૧ આસો વદ ૫ સોમ દીક્ષા હીરવિજય સૂરિ પાસે મહેસાણામા સ. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ બીજ—નામ કલ્યાણવિજય; પાટણમાં ઉપાધ્યાય પદ સં. ૧૬૨૪ ના ફાગણ વદિ ૭-ખંભાત, અમદાવાદ જઇ પછી પાટણમા બિંબ પ્રતિષ્ઠા કીધી પછી વાગડ માલવમાં ફર્યા, વાગડમાં અંતરીના પાર્શ્વ (આંતરીઆ પ્રભુ) ને વદી કીકાભટ પાસે બિંબ પ્રતિષ્ઠા. ત્યાંથી ઉજ્જેણી—મક્ષીજીપાર્શ્વ. પછી મંડપાચલ (માંડવગઢ), વડવાણુ તીર્થ, બરહાનપુર, દેવગિરિ ચોમાસું, પેઠણ, ત્યાથી હીરવિજયસૂરિને સાદડી મળ્યા. હીરવિજયસૂરિ

વાચક પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. (જુઓ પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીનો અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારોનો પરિચય–જેસલમેર ભડાર સૂચિ પૃ ૬૭) આ વાત પોતે પોતાની શોભનસ્તુતિ વૃત્તિમાં જણાવે છે. જુઓ તે વૃત્તિનો ઉલ્લેખ સ્વ. ડૉ. રામકૃષ્ણ ભાંડારકરના ૧૮૮૩–૮૪ નો રિપોર્ટ પૃ ૧૫૬ ન ૨૮૪ કે જેની પ્રત સ ૧૬૯૯ ની લખેલી ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટયુટમાં છે. આ હકીકત જયવિજયનાજ શિષ્ય શુભવિજયના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય ⁴રામવિજયે પોતાના અમદાવાદમાં સ ૧૭૮૫ વૈશાખ શુદ ૭ ગુરૂને દિને રચેલા ગૂજરાતી ભાષામાંના મહારાસ નામે શાંતિજિનરાસમાં પોતાની અત પ્રશસ્તિ આપી છે તે પરથી જણાય છે કે–

શ્રી ગુરૂ **હીરસૂરિસર** શિષ્ય કલ્યાણ વિજય ઉવજઝાય પુરદર
દિન દિન ચઢતિ જગીસા–

શા રૂખાનદન સોભાગી, સાચો વડ વૈરાગી
સંમતિ અરથ વિચાર સદગુરૂ, સાચો શુભમતિ રાગી–
માત પૂજીબાઇ કુખે જાયો, નામે નવનિધિ થાએ,
વાચક **ધર્મ**વિજય વર તેહના, દીપે અધિક સવાઈ–
તસ અતેવાસી ગુણ એ ભરિયા, બોલ ન બોલે વિરૂઆ,
શ્રી **જયવિજય** વિબુધ શ્રુત દરિયા, પાલે સુધી કિરિયા–

અકબર પાસે ગયા કલ્યાણવિજયે વૈરાટમા મોટી પ્રતિષ્ઠા કરી પછી ગૂજરાતમાં વિહાર કર્યો. અહીંસુધી વાત સં ૧૬૫૫ ના આસો માસ ૫ ને દિને તેના શિષ્ય જયવિજયે રચેલા કલ્યાણવિજય રાસમાં આવી છે. જુઓ મારી જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા ભા ૧ લો

૪ રામવિજય—તેમણે શાંતિજિનરાસ ઉપરાત સં ૧૭૮૮ ના સ્વર્ગસ્થ થયેલા સાગરપક્ષના આચાર્ય લક્ષ્મીસાગરસૂરિનો રાસ રચ્યો છે (જુઓ મારી જૈન ઐ રા ભાગ ૧ લો) ને તે ઉપરાંત ચોવીશી રચી છે. સંસ્કૃતમા ઉપદેશમાળા પર વિસ્તૃત ટીકા લખી છે કે જેનું ભાષાંતર જૈ. ધ. પ્રસારક સભા ભાવનગરે છપાવેલ છે.

તસ પદ પંકજ ભમર સરિસા, શ્રી **શુભવિજય** કવીશા,
ગુણ ગંભીરમ મેરૂ ગિરીશા, શ્રુત જલસિંધુ મુનીશા–
તસ ચરણાંબુજ સેવક સુંદર, શુભ કિરિયા ગુણશૂરા,
સાધે યોગ અભ્યાસ અખંડિત, નહિ ગુણરયણે અધૂરા–
મહિમાવંત મહંત મુનીસર, ચરણ નમે અવનીશા,
શ્રી ગુરૂ **સુમતિવિજય** ઉપગારી, પ્રતપો કોડિ વરીશા–
તે શ્રી ગુરૂ મહિમાનિધિ સાંનિધિ, રાસ રસિક મે નિપાયા,
શાંતિ પ્રભુ ગુણરાશિ ભણતાં, નવનિધિ આણંદ પાયા

આ રીતે ધર્મવિજયના અંતેવાસી જયવિજય અને જયવિજયના વિદ્યાગુરૂ ધર્મવિજય એ વાત પૂરવાર થાય છે

સંવત્ ૧૬૩૯ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ ને દિને અકબર બાદશાહના આમંત્રણથી હીરવિજય સૂરિએ બાદશાહને મળવા માટે ફત્તેહપુર સીક્રીમાં પ્રવેશ કર્યો તે સંસ્મરણીય દિવસે સૂરિ સાથે ૬૭ સાધુઓનો સમુદાય હતો તે પૈકી જયવિજય (કલ્પદીપિકાના કર્તા) અને મુનિવિજય (આપણા ચરિત્રનાયકના પ્રગુરૂ) પણ સાથે હતા જુઓ ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ પૃ ૧૦૮ પરની નીચેની કડીઓ :–

" જસવિજય **જયવિજય** પંન્યાસ, કલ્પદીપિકા કીધી ખાસ,
લાભવિજય ગણી ને **મુનિવિજે**, ધનવિજય ચેલો અતિ ભજે "

આમાના જયવિજયને પંન્યાસ અને કલ્પદીપિકાના કર્તા તરીકે ઓળખાવેલ છે તે ઓળખાવવા અર્થેજ, કારણ કે પંન્યાસ પદવી સં. ૧૬૪૭ માં (નીચે જુઓ) મળી હતી અને કલ્પદીપિકાની રચના સં ૧૬૭૭ માં કરી હતી એટલે સીક્રી પ્રવેશની પછી જ. આ સંબંધમાં પંડિત લાલચંદ જણાવે છે કે કલ્પદીપિકા (કર્તાના હાથની લખેલી પ્રત વડોદરાની સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહમાં છે) ના રચનાર જયવિજય વાચક વિમલહર્ષ (વિજયસેનસૂરિ–વિજયતિલકસૂરિ–વિજયાનંદસૂરિના શિષ્ય) ના શિષ્ય હતા એટલે આપણા ચરિત્રનાયક

ઉપરના જયવિજયથી તે જૂદા જણાય છે. આમા વિમલહર્ષને વિજયાનંદસૂરિના શિષ્ય જણાવેલ છે તે તેમાં કદાચ ભૂલ હોય તે સૂરિના રાજ્યમાં દીપિકા રચાઇ વધારે યોગ્ય લાગે છે ને વિમલહર્ષ તે ઉપર આપેલ વંશવૃક્ષમા જણાવેલ ભાવવિજયજીના ગુરૂ મુનિવિમલના ગુરૂ હોવાનો વિશેષ સંભવ મને લાગે છે.

સં. ૧૬૪૭ મા હીરવિજયસૂરિ ખંભાતમા હતા ત્યારે ત્યાના શ્રીમંત શ્રાવક રાજશાહ શ્રીમલ્લના કરેલા ઉત્સવપૂર્વક તે આચાર્યશ્રીએ અનેક સાધુઓને પંન્યાસ (પંડિત) પદવી આપી હતી તે પૈકી જયવિજયને પણ આપી હતી

" **હીર** આવ્યા સાહા **શ્રી**મલ્લ ઘેર, તિહા ધન ખરચીયા બહુ પેર,
સાધતણી પોહોચાડે આસ, **જયવિજય** કીધા પંન્યાસ '
ધનવિજય એ પદવી હોય, ફરમાન તણો તે મહિમા જોય,
રામ ભાણ કીધા પંન્યાસ, **કીર્ત્તિ લબ્ધિ**વિજય પં. ખાસ
સબલ લાભ ઇહિંકણિ થયા, લખ્યા સોય ન જાયે કહ્યા,
સડતાલે સંવચ્છરિ રહી, **હી**રવિજય પછે ચાલ્યા સહી.

—હીરવિજયસૂરિ રાસ પૃ–૧૭૦

સં ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે અકબરે શત્રુંજયની યાત્રાએ જનાર પર મસ્તક કર (માથાવેરા–મુંડકા) લેવાનો બંધ કર્યો–તેજ દિવસે વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે શત્રુંજયની યાત્રા કરીને તે વખતે પંડિત જયવિજય ગણિ બીજા ૨૦૦ મુનિઓના પરિવારમાં સાથે હતા[૫] આ જયવિજય ગણિ કલ્પદીપિકાના કર્ત્તા હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે

૫ આ સંબંધનો ખાસ શિલાલેખ શત્રુંજય પરની મોટી ટુંકમા આદીશ્વર ભગવાનના મુખ્ય મંદિરની દક્ષિણ તરફની દિવાલ ઉપર નાની નાની ૨૨ લીટીઓમાં કોતરેલો છે. તે લેખમાં જણાવેલું છે કે.—

સં. ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે, ચારિત્રપાત્ર અને

આપણે ઉપર જણાવી ગયા કે આપણા ચરિત્રનાયક જયવિજયે કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ધર્મવિજય પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો—તેજ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય તરીકે પોતાને જણાવી એક જયવિજયે તેજ કલ્યાણવિજયગણિનો રાસ સ ૧૬૫૫ ના આસો સુદ ૫ ને દિને ગૂજરાતીમાં રચ્યો છે (જુઓ મારી જૈન ઐતિહાસિક રાસ માળા ભા. ૧) ને તે ઉપરાંત સમેતશિખરતીર્થમાલા સ્તવન—રાસ સ ૧૬૬૪ માં (વિજયસેનસૂરિના પટ્ટધર વિજયદેવસૂરિના રાજ્યમા) અને તે ઉપરાત હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સઝાય સ. ૧૬૫૨ પછી બનાવી છે. આ ત્રણે કૃતિમાં ૫. દેવવિજયનુ ગુરૂ તરીકે નામ આવતુ નથી પણ કલ્યાણવિજયને ગુરૂ તરીકે સૂચવેલુ છે તેથી આ જયવિજય પણ જૂદા છે એમ સંભાવના થાય છે. આમાંનુ સમેતશિખરસ્તવન પ્રાચીન તીર્થમાલાસગ્રહમાં પ્રકટ થયેલ છે આ જયવિજય માટે જૂઓ મારો સગ્રહ નામે જૈન ગૂર્જર કવિઓ ન ૧૯૨ પૃ—૩૧૭ થી ૩૨૦

પડિત લાલચદ ભ. ગાંધી જણાવે છે કેઃ—"પ્રાચીન તીર્થમાળા સગ્રહના સક્ષિપ્ત સારની પૃ ૪ ની નોટમાં સમકાલીનતા અને નામ

સન્માર્ગગામી એવા સાધુ રૂપ સમુદ્રને ઉલ્લસિત કરવા માટે જેઓ ચંદ્ર જેવા છે, જેમના વચનોથી રજિત થઇ અકબર બાદશાહે શત્રુંજય પર્વત જૈનના સ્વાધીન કર્યો છે અને ભટ્ટારક વિજયસેનસૂરિ પ્રમુખ સુવિહિતજનો જેમની ભક્તિપૂર્વક ચરણસેવા કરે છે એવા આચાર્યશ્રી હીરવિજયસૂરિના મહિમાથી આનંદિત થઇ બાદશાહે શત્રુંજયની યાત્રાએ જનાર બધા મનુષ્યો પાસેથી જે દિવસે મસ્તક કર (માથાવેરો—મુંડકો) લેવાનો નિષેધ કર્યો છે તેજ દિવસે, ઉક્ત આચાર્યવર્યના શિષ્ય સકલ વાચક શિરોમણિ શ્રી વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે પં દેવહર્ષ, પં ધનવિજય, પં. જયવિજય, પં. જસવિજય, પં. હંસવિજય અને મુનિ વેસલ આદિ ૨૦૦ મુનિઓના પરિવાર સાથે નિર્વિઘ્ન રીતે શત્રુંજયની યાત્રા કરી છે.

—લેખાંક ૩૩. મુનિશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈનલેખ સંગ્રહ ભાગ ૨.

સામ્યને લીધે ઉપર્યુક્ત ત્રણે જયવિજયને એક માનવાની ભૂલ થયેલી જણાય છે ત્યા શોભન સ્તુતિ ટીકા સ ૧૬૪૧ માં રચ્યો જણાવી છે, પરંતુ તે યુક્ત લાગતું નથી. ''

મારૂં અનુમાન એ છે કે ઉપરના ત્રણે જયવિજય અમુક અમુક કૃતિમાં પોતાના ગુરૂ તરીકે જુદા જુદા ગુરૂ જણાવે છે છતાં એ બધા સમકાલીન છે, બધાનો પોતાના પર ઉપકાર છે તેથી કદાચ ત્રણે જયવિજય એક પણ હોય, યા તે પૈકી બે એકજ હોય આ સબધી સપૂર્ણ ગવેષણા તે તેના દરેક ગ્રથ જોઇ કરવાની રહે છે.

સ. ૧૬૬૪ માં શોભન સ્તુતિ વૃત્તિના રચનાર આ જયવિજય ગણીએ તો તે વખતે તેમની ઉમર ૩૦ ની ગણીએ, અને સં. ૧૬૭૦ માં તેમણે સપ્તતિ સ્થાનક વૃત્તિ શોધી છે એટલે, તેમનો સમય સં. ૧૬૩૪ થી તે સ. ૧૬૭૦ સુધીનો નિ:શક ગણી શકાય એટલે તેઓએ ઓછામાં ઓછું ચાળીશેક વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યુ હોવું જોઇએ.

૬

શિષ્ય પરંપરા

ઉપર જણાવ્યુ તેમ તેમને એક શુભવિજય શિષ્ય હતા કે જેના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય રામવિજયે સ ૧૭૮૫ મા શાતિજિન રાસ ૭ ખડમાં ગાથા ૬૯૫૧ પૂરતો રચ્યો છે. તે સિવાય એક હર્ષવિજય કરીને બીજા પણ શિષ્ય હતા કે જેને મેરૂવિજય નામે શિષ્ય હતા એમ જણાય છે કે જે મેરૂવિજયે નાની નાની કૃતિઓ જેવી કે નદિષેણ મુનિ સઝાય, મુહપતિ સ૦+પૃથ્વી સચિત અચિત સ૦+નવવાડ સ૦+પ્રશ્ન સ૦+હરિયાવહી સ૦+વિજયદેવસૂરિ સ૦ વગેરે રચી છે. નદિષેણ મુનિ સઝાયને અતે એમ છે કે—

જયવિજય ગુરૂ સીસ, તસ હરખ નમે નિસદીસ,
મેરૂવિજય એમ બોલે, એહવા ગુરૂને કુણ તોલે

મુહપત્તિ સઝાયને અંતે એમ પણ છે કે—

શ્રી જયવિજય પંડિતનો સીસ, મેરૂવિજય તસ નામે સીસ.

નવવાડ સ,૦ તેણે 'સંવત સત્તર કર શ્રાવણ માસે'–અકબરપુરમાં રચી છે. + આ ચિન્હ મુદ્રિત થયેલ છે એમ સૂચવે છે

૭

રચનાસ્થલ.

આ ચોપઇનું રચનાસ્થલ વાગડ દેશમાં આવેલા ગિરપુર પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે–કે જ્યાં તે વખતે (સં. ૧૬૬૦ માં) રાજા સહસ્ત્રમલ રાવલ કરીને રાજા હતો તે જે રાજાને કર્મસિંહ નામનો વિદ્યાસપન્ન પુત્ર હતો. કચ્છમાં વાગડ દેશ કરીને છે તે આ વાગડ દેશ નથી. ગિરપુર-પર્વતપુર-નગપુર એ અભિધાનને લાગુ પડે તે ડુંગરપુર છે. આ વાગડ દેશ–ગિરપુર–ત્યાંનો રાજા અને પાટવી કુંવરનું વર્ણન કવિ આ પ્રમાણે આપે છે

વાગડ દેશ વયરાગર નામ, રાજધાનીનું રૂડું ઠામ,
જીહાં ષટ દર્શનના વિશ્રામ, દેશમધ્ય ગિરિપુર વલી ગામ ૩૩૭
ગઢ મઢ મંદિર પોલિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉત્તંગ,
રાજ કરઇ રાજા ગુણનિલુ, દાંની માની ભોગી ભલઉ. ૩૩૮
કવિતા શ્રોતા વિગતા (વક્તા) જાણ, સૂરવીર ધીર ગુણ ખાણિ,
સહસમલ્લ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રજા તણઉ પ્રતિપાલ. ૩૩૯
તસુ સુત કુંયર **કર્મસિંહ** જેહ, ચઉદ વિદ્યા ગુણ જાણઇ તેહ,
કીરતિ તેજ અનઈ પરિવાર, શતશાખા વાધઈ વિસ્તાર ૩૪૦
—મુંબઇની જૈ. એ. ઇંડિયા પાસેની એક સારી પ્રતમાંથી)

વાગડ દેશની રાજધાની ગિરિપુર–ડુંગરપુરમાં રાજા સહસમલ્લ રાવલ અને યુવરાજ કર્મસિંહ હતા

વિશેષમાં આ કવિ જણાવે છે કે ઉપરોક્ત રાજાના દરબારમાં

ગાંધીનુ કાર્ય કરનાર સંઘમાં મુખ્ય-અગ્રણી એવા શેઠ સંઘરત્નના પુત્ર જોગીદાસના ભણવા માટે-અભ્યાસ માટે આ કૃતિ રચી છે.

આમાંનુ ગિરિપુર તે હાલનુ ને તે વખતનુ પણ ડુંગરપુર; કે જેને ચિતોડના રાવલ વંશના રાવલ વીરસિંહે પોતાના પૌત્ર ડુંગરસિંહના નામ પરથી વસાવ્યુ હતું ડુંગરસિંહજી પછી કર્મસિંહ, કાન્હડદેવ, પત્તાજી, ગેવાજી, સોમદાસજી, ગંગાસિંહજી થયા; ત્યારપછી ઉદયસિંહ પહેલા થયા કે જે સં. ૧૫૮૪ માં મહારાણા સંગ્રામસિંહજી સાથે બાબરનુ બયાના પાસ યુદ્ધ થયુ તેમાં લડતાં સ્વર્ગસ્થ થયા. પછી તેનો પુત્ર પૃથ્વીરાજ બેઠો કે જેની સાથે નાના ભાઈ જગમાલને અણબનાવ થતા ગૂજરાતના બાદશાહે ચડાઈ કરી મોટાને દબાવી નાના ભાઇને અર્ધું રાજ્ય અપાવ્યુ કે જે અર્ધું રાજ્ય વાંસવાડાનું ત્યારથી જૂદુ થયુ પૃથ્વીરાજ પછી આસકરણજી, અને તેના પછી સહસમલ્લજી થયા તેજ ઉપરોકત પ્રશસ્તિમાં વર્ણવેલ સહસ્રમલ્લજી, અને ત્યારપછી કર્ણસિંહજી થયા તે ઉપર વર્ણવેલા યુવરાજ; ત્યારપછી પુંજાજી, ગિરિધરજી, અને જસવંતસિંહજી થયા. આ જશવંતસિંહજીના રાજ્યમાં ભીમાશાએ ધૂળેવ-કેશરીઆજીનો સંઘ કાઢયો હતો. (જુઓ ભીમ ચોપાઈ રચ્યા સં ૧૭૪૨ ઐ રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧ કે જેમાં વાગડદેશ-ગિરિપુર-ડુંગરપુર ને રાજાનુ સારૂ વર્ણન કર્યું છે)

વિશેષમા ઉપરોકત વાગડ દેશ અને તેના ગિરિપુર નગર સંબંધે કહેવાનુ કે સં. ૧૫૧૫ માં ગચ્છનાયક પદ પામેલા તપગચ્છના ૫૩મા પટ્ટધર લક્ષ્મીસાગરસૂરિના માટે પટ્ટાવલિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે "સૂરીના ઉપદેશ થકી વાગડદેશિ ગિરિપુર નગરે સા. સાલ્હે શ્રી ગંભીરાપાસનો પ્રાસાદ નિપજાવ્યો " આ પરથી તે નગરમા ગંભીરા પાર્શ્વનાથનુ મંદિર પણ હોવુ જોઇએ. આ વાગડ દેશમાં વટીઆર નામનુ પણ નગર આવેલુ છે કે જયા તપગચ્છના આચાર્ય શ્રી સોમદેવસૂરિ (ઉકત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના સમકાલીન) નો સ્વર્ગવાસ

થયો હતો. જુઓ જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૧ અંક ૩ માં આપેલ વીરવંશાવલિ પૃ. ૪૯ અને ૫૦. ઉક્ત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના વર્ણન રૂપેનું ગુરૂગુણરત્નાકર કાવ્ય છે તેમાં પણ ત્રીજા સર્ગના ૩-૪ શ્લોકમાં ઉક્ત ગિરિપુર અને આ સાલ્હના સંબંધમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

अत्र थ मुकेशज्ञातीय साह. साल्हि हितविस्तरः प्रोच्यते ।

प्रासादसौधर्द्धि विधूतताविष-
च्छायाभरे श्री गिरिपूर्वके पुरे ।
श्री सोमदा ावनि । निमंत्रिणा
धर्मिष्ठधुर्येण च साल्ह साधु ॥३॥
खाक्षिक्ष ।(१२०)मानमणोरुपिचला
र्मापिता या जिनमूर्त्तिरुज्ज्वला ।
तस्याः परस्या अपि बिम्बसन्तते-
श्चक्रे प्रतिष्ठा प्रथ महेन यैः ॥४॥

—મંદિરો અને મહેલોથી હરાવેલ છે સ્વર્ગ જેણે એવા ગિરિપુર (ડુંગરપુર) માં સોમદાસ રાજા (ઉપર જણાવેલા છે તે) ના મંત્રી સાલ્હ સાધુએ પિત્તલની ૧૨૦ આંગુલ પ્રમાણની મૂર્ત્તિ બનાવી અને તેની તથા બીજી પ્રતિમાની શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

ઉપર જણાવેલ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયે પણ વાગડ દેશમાં જઇ આંતરીઆ પાર્શ્વનાથને પ્રણમી ત્યાંના દાણી કીકાભટ પાસે બિંબ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી ને ત્યાથી તેઓ ઉજેણી પહોંચ્યા હતા.

'વાગડ દેશે સંચરીઆ, પ્રણમ્યા દેવ **આં**તરીઆ
કીકાભટ દેસ દાણી, શ્રવણે સુણી ગુરૂ વાણી

શ્રી જિનપ્રાસાદ રચાવે, બિંબ પ્રતિષ્ઠા એ કરાવે
દેસ જિમાડી રંગરોલ, ઉપરી દીધાં ફરી તંબોલ
અનુક્રમે ઉજેણી પહુતા, ભાગા સવે કુમતિ અધૂતા.

(કલ્યાણવિજયજી રાસ)

આમાં આંતરીઆ પાર્શ્વનાથ જણાવેલ છે તે અતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ નહિ, પણ આંતરી ગામ કે જે ડુંગરપુરથી લગભગ ત્રણ ગાઉ ઉપર આવેલું છે ત્યાંના પાર્શ્વનાથ. ડુંગરપુરમાં પાર્શ્વનાથની સ્થાપના ઉક્ત જૈન મંત્રી સાહ્‌લે કરાવી હતી એવું આંતરીના શાંતિનાથ મંદિરમાંનો ૪૯ શ્લોકોનો એક લેખ કે જે સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ગુરૂવારનો લખાયેલો છે તે રાયબહાદુર પં૦ ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાએ ઉતારેલો તેમાં જણાવ્યું છે કેઃ—

श्री ह्लाभिधसाधुरेष सचिवोत्तंसश्चतुर्बुध्धिमान् ।
चैत्योध्धारकमकारयद् गिरिपुरे श्री पार्श्वनाथनमोः ॥

—ચાર બુધ્ધિવાળા સચિવોત્તમ સાહ સાહ્‌લે ગિરિપુર (ડુંગરપુર) માં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંદિરનો ઉધ્ધાર કરાવ્યો.

હાલના ડુંગરપુર રાજ્યની સીમા ઉત્તરે ઉદયપુર, પૂર્વે ઉદયપુર અને વાંસવાડા, દક્ષિણે પ્રતાપગઢ અને મહિકાંઠા, અને પશ્ચિમે મહિકાંઠા અને ઉદયપુર છે રાજધાની ડુંગરપુર એક પહાડની જડમાં વસેલું છે તે પહાડની ઉંચાઇ ૭૦૦ ફુટ છે અને તેના ઉપર ગઢ બાંધેલો છે. [આ પ્રમાણે ડુંગરપુરનું વર્ણન થયું.]

તસ ઘરિ ગાંધી સઘ પ્રધાન, પર ઉપગારી ન ધરઇ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઇ નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૩૪૧
સંઘરત્નપુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનું કરઇ અભ્યાસ,
તેહુનઇ ભણવા કાજિ કરી, પ્રાકૃતબંધ ચઉપઇ એ ખરી. ૩૪૨.

૮

ગ્રંથોનો ઉપયોગ.

આ કૃતિ રચવા માટે જે જે પ્રાચીન ગ્રંથોનો કવિએ ઉપયોગ કર્યો છે તેનાં નામ પણ તેણે જણાવી પોતાની લઘુતા દાખવી છે.–(૧) શુકનાર્ણવ (૨) વસંતરાજ (૩) શુકનોદ્ધાર અને ભાષાનો ગ્રંથ (૪) શુકનદીપિકા ચોપઇ (આ ભાષાના ગ્રંથ લગતી શકુન ચોપાઇ વિ. પનરમા શતકના અંતે થયેલા નાગેંદ્રગચ્છના ગુણસમુદ્રસૂરિના શિષ્યે પાછર શ્લોકમા રચી છે ૬)

'શુકનદીપિકા ચઉપઇ નામ, શુકનાર્ણવ માંહિ એ ઠામ.
અથવા વસંતરાજની સાખિ, શુકનોધ્ધાર ભાષી એ ભાખ. ૩૪૩
એટલા ગ્રંથ જોઇનઇ કહી, અલપબુધ્ધિ કરી જે મઇં લહી,
ઝમક ન જોડિઉ અક્ષર બંધ, વર્ણ માત્ર નવિ જાંણઉ સંધિ. ૩૪૪
સાચઉ કરયો જાંણ સુજાંણ, પંડિત આગલિઅ છઉં અજાણ,
શુકન સમુદ્ર ન લાભઇં પાર, ગ્રંથ ભરી કીધઉ ઉધ્ધાર ૩૪૫

આમાંનો શકુનસારોધ્ધાર ગ્રંથ સારગરીય શકુનાર્ણવમાંથી અજિતસિંહસૂરિના શિષ્ય માણિક્યસૂરિએ ઉધ્ધાર કરી સં. ૧૩૩૮ આશ્વિન સુદ પૂર્ણિમાએ રચ્યો છે. ૭

---

૬ તેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—
દેવહ ગુરૂ સંખહ સાંનિધિ. શકુનશાસ્ત્રની વિરચી બુધિ
નાગિલ ગછિ ગિરૂઆ ગુણવંત, શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ ગુરૂ જયવંત.
તાસ સીસ લહઇ બુધ્ધિ વિવરા
ભણઇ ગુણિનિ સુણઇ જે એઉ, આગમિ નિર્ગમિ બુઝઇ તેઉ.
—૨૨ પત્રની પ્રતિ વડોદરા સેંટ્રલ લાયબ્રેરીમાં છે.

૭ આની પ્રશસ્તિ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીની પ્રશસ્તિઓની નોંધમાંથી નીચે લઉં છું —
सारंगरीयः शकुनार्णवेभ्यः पीयूषमेतद्रचयांचकार ।
माणिक्यसूरिः सुगुरुप्रसादाद् यत्पानतः स्याद् विबुधप्रमोदः॥२॥

આ પૈકી વસંતરાજ શાકુન ગ્રંથ તેના પરની ભાનુચંદ્રગણિની ટીકા, તથા તેના હિંદી ભાષાંતર સહિત સં. ૧૯૪૦ માં મુંબઇ જગદીશ્વર શિલાયંત્રાલયમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે તેમાં જણાવ્યું છે કે વિજયરાજના બે પુત્ર નામે શિવરાજ અને વસંતરાજ થયા તે પૈકી વસંતરાજ પૃથ્વીમાં વિખ્યાત થયા. તેને મિથિલા પુરીના રાજા ચંદ્રદેવે પ્રાર્થના કરી તેથી ભટ્ટ વસંતરાજે માહેશ્વરસાર અને સહદેવકૃત શાસ્ત્રમાંથી અને બૃહસ્પતિ ગર્ગ શુક્ર ભૃગુ આદિના શાસ્ત્રમાંથી સાર ગ્રહણ કરી આ ગ્રંથ કર્યો. આમાં ૨૦ વર્ગ છે. ૧ શકુનનાં વખાણ ૨ શાસ્ત્રસંગ્રહ–વર્ગોનો અનુક્રમ ૩ અભ્યર્ચન–પૂજન ૪ મિશ્રિત–શકુનના અનેક ભેદ ૫ શુભાશુભ ૬ મનુષ્યનાં શકુન ૭ પોદકીનાં શકુન ૮ પક્ષીઓનો વિચાર ૯ ચાષ એટલે નીલકંઠનાં ૧૦ ખંજનનાં ૧૧ મલ્લારીનાં ૧૨ કાકનાં ૧૩ પિંગલિકાનાં ૧૪ ચતુષ્પદોનાં ૧૫ ભ્રમરાદિકનાં ૧૬ લાલ કાળી કીડીનાં ૧૭ પલ્લી–છાપકલીનાં ૧૮ શ્વાનનાં ૧૯ શિવા નામની શૃગાલીનાં શકુન ૨૦ શાસ્ત્ર પ્રભાવ

આ વસંતરાજ શાકુનપર સંસ્કૃત ટીકા લખનાર ભાનુચંદ્રગણિ એક સમર્થ જૈન ઉપાધ્યાય થઇ ગયાછે તે ટીકાને અંતે જણાવે છે કે:–

वसु वह्नि वह्नि चंद्रेष्वा श्वयुजी पूर्णिमा तिथौ रचितः ।
शकुनानामुध्धारोऽभ्यासवशादस्तु चिद्रूपः ॥४३॥
श्री अजितसिंहसूरीणामन्तेवासिना कृतः ।
माणिक्यसूरिणोध्धारः शकुनानां परिस्फुटः ॥४४॥

—संवत् १५४४ वर्षे फाल्गुन सुदि १२ रविवासरे मांगल्यपुरवरे मु० सोममूर्त्ति लिखितं (સાગર ભંડાર પાટણ)

આ ગ્રંથ મૂલમાં 'શ્રી શાકુનસારોધ્ધાર' એ નામથી વિ. સં. ૧૯૭૪ માં જામનગરવાળા પંડિત શ્રાવક હીરાલાલ હંસરાજે પ્રકટ કરેલ છે. પૃષ્ટ ૮૭ ને મૂલ્ય રૂપીઆ એક છે.

इति श्री पातशाह श्री अकबर जल्लालदीन सूर्य ह - नामाध्यापकः श्री शत्रुंजयतीर्थ करमोच व्यनेक सुकृतविधापक महोपाध्याय श्री भानुचंद्रगणि विरचितायां तच्छिष्याष्टोत्तर शतावधान साधक प्रमुदित पादशाह श्री अकब्बर जल्लालदीन प्रदत्त पुरयुह पराभिधान महोपाध्याय श्री सिध्धिचंद्र गणिना विचार्य शोधितायां वसंतराज टीकायां विंशतिसो वर्गः ।

९.

ભાનુચંદ્ર—સિદ્ધિચંદ્ર.

શકુનશાસ્ત્ર નામે વસંતરાજ શકુન પર જૈન ઉપાધ્યાય ભાનુચંદ્ર એક બાજુ સંસ્કૃત ટીકા રચે છે જ્યારે બીજી બાજુ તેજ સમયમાં આપણા કર્તા જયવિજય ભાષામાં તેજ ગ્રંથ પરથી યા ટીકા પરથી ગૂર્જર ભાષામા ચોપઈ રચે છે.

ભાનુચંદ્ર ઉપાધ્યાયનુ ચરિત્ર જાણવા જેવુ છે. વિક્રમ સત્તરમી સદીના આધારભૂત જૈન પંડિતો—વિદ્વાનો પૈકી તે સમર્થ વિદ્વાન્ હતા. તેમનુ ચરિત્ર એ૦ સઝાયમાળા ભા ૧ ની પ્રસ્તાવનામાં એ પ્રમાણે છે કે—તે મૂળ ગૂજરાતના સિદ્ધપુરના રહીશ વણિક હતા ને તેમનું નામ ભાણજી હતું ને પિતાનું નામ રામજી ને માતાનું નામ રમાદે હતાં. વડીલભાઈનું નામ રંગજી હતું આ રંગજી અને ભાણજી બને ભાઇઓએ સૂરચંદજી પન્યાસ (પંડિત) પાસે દીક્ષા લીધી ભાણજીનુ નામ ભાનુચંદ્ર પાડયું અને તેમણે ઘણા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યા પછી તેમને પન્યાસ (પંડિત) પદવી મળી હતી. તેમનામા સારી યોગ્યતા જાણી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે બાદશાહની ઇજાજત લીધી ત્યારે શ્રી હીરવિજય સૂરિએ તેમને અકબર બાદશાહ પાસે મોકલ્યા હતા. તેમણે બાદશાહ અને પ્રધાન મંત્રી અબુલફજલ વગેરે ઉપર ઘણો સારો પ્રભાવ પાડયો

હતો ભાનુચંદ્રજીએ બાદશાહની સભામાં કેટલાક બ્રાહ્મણ પંડિતો સાથે વાદ કર્યો હતો અને તેમાં વિજય મેળવ્યો હતો જ્યારે બાદશાહ કાશ્મીરના મુસાફરીએ ગયો હતો ત્યારે તે ભાનુચંદ્રજીને પણ સાથે લઇ ગયો હતો બાદશાહ ભાનુચંદ્રજીના મુખથી દરેક રવિવારે સૂર્યનાં સહસ્ત્રનામો શ્રવણ કરતો (આ ઉપરથીજ પોતાને તે 'અકબર જલાલુદ્દીન સૂર્યસહસ્ત્રનામાધ્યાપક.' જણાવે છે જુઓ ઉપરનો વસંતરાજપરની પોતાની ટીકાનો અંતભાગ) કાશ્મીરના એક ૪૦ કોસના તળાવને કિનારે બાદશાહે પડાવ નાંખ્યો હતો–ને તે વખતે એક પ્રસંગ આવતાં ભાનુચંદ્રજીએ શ્રી શત્રુંજય તીર્થનો માગણી કરી હતી ને બાદશાહે પ્રસન્નતાપૂર્વક તે તીર્થ અર્પણ કર્યું હતુ. (કર માફ કર્યો હતો) અને તે સંબંધી ફરમાન પત્રો લખી આપ્યા હતાં કાશ્મીરથી પાછા ફરતાં બાદશાહની સાથે જ્યારે ભાનુચંદ્રજી લાહોર આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના ઉપદેશથી લાહોરના શ્રાવકોએ વીસ હજાર રૂપીઆ ખર્ચી એક મોટો ઉપાશ્રય કરાવ્યો હતો

એક વખત અકબર બાદશાહને એમ જણાયુ કે, ભાનુચંદ્રજી આવા વિદ્વાન્ અને પ્રભાવક હોવા છતાં તેમને કોઇ મોટી પદવી નથી તો મળવી ઘટે, તેથી હીરવિજયસૂરિની પાટ ઉપર તેમને સ્થાપન કરવાની બાદશાહે પોતાની ઇચ્છા જણાવી, ત્યારે ભાનુચંદ્રજીએ ચોખ્ખી ના પાડી ત્યાર પછી બાદશાહે હીરવિજયસૂરિ પાસેથી વાસક્ષેપ મંગાવીને મોટા સમારોહપૂર્વક તેમને ઉપાધ્યાય પદવી આપી આ વખતે શેખ અબ્બુલફજલે પચીસ ઘોડા અને દશહજાર રૂપીઆનું દાન કર્યું હતુ સંઘે પણ ઘણો ખર્ચ કર્યો હતો.

અકબર બાદશાહના દેહાન્ત પછી ભાનુચંદ્ર ફરી આગ્રા જઇ અકબર બાદશાહે જે જે ફરમાનો કરી આપ્યા હતાં, તે બધાં કાયમ રાખવાને જહાંગીર બાદશાહનો હુકમ મેળવ્યો હતો

આ ભાનુચંદ્ર પાસે અકબરના શાહજાદા જહાંગીર અને દાનીયારે

ખાસ અભ્યાસ કર્યો હતો. તે ઉપરાંત જ્યારે જહાંગીર બાદશાહ માંડવગઢમાં હતો ત્યારે ભાનુચંદ્રજીને ગૂજરાતમાં ખાસ માણસો મોકલી પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના શાહજાદા સહરીઆરને તેમની પાસે ભણવા મૂક્યો હતો. તેણે કહ્યું કેઃ—

મિલ્યા ભૂપનઈ ભૂપ આનંદ પાયા,
''ભલઇ તુમે ભલઈ અહી ભાણચંદ આયા,
તુમ પાસિથિઇ મોહિ સુખ બહૂત હોવઇ,
સહરિઆર ભણવા તુમ વાટ જોવઇ. ૧૩૦૯

પઢાઓ અહ્મ પૂતકું ધર્મવાત,
જિઉં અવલ સુણતા તુહ્મ પાસિ તાત,
ભાણચંદ ! કદીમ તુમે હો હમારે,
સબહી થકી તુહ્મહો હમ્મહિ પ્યારે. ૧૩૧૦

—વિજયતિલકસૂરિ રાસ પૃ. ૧૦૯

આ પરથી સહજ જોઇ શકાય છે કે બાદશાહ અકબર ઉપરાંત બાદશાહ જહાંગીર પણ ભાનુચંદ્રજીને બહુ માનતો હતો—પૂજ્ય ગણતો હતો. પોતાના સ્વલિખિત આત્મજીવનમાં તપગચ્છના ઉપરી તરીકે ભાનુચંદ્રજીને જહાંગીરે ઓળખાવેલ છે આનુ કારણ એ હતું કે, તે વખતે હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિ બન્ને સ્વર્ગવાસી થયા હતા. (અનુક્રમે સં ૧૬૫૨ અને ૧૬૭૨)

ભાનુચંદ્રજીએ એક વખત માલપુરમાં બીજામતિઓની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી તેમનો પરાજય કર્યો હતો અને ત્યાં તેમના ઉપદેશથી એક વિશાલ પ્રાસાદ પણ થયો હતો, કે જેમાં પોતે તે મંદિર પર સુવર્ણમય કળશ ચઢાવરાવી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ત્યાંથી મારવાડમાં આવી જાલોરમાં ચોમાસું કર્યું હતુ ને ત્યાં ૨૧ જણને દીક્ષા એકી સાથે આપી હતી એકંદર તેમને સારા વિદ્વાન્ ૮૦ શિષ્યો હતા. ભાનુચંદ્રે

કાદમ્બરીના પ્રથમ ખંડપર ટીકા, વિવેકવિલાસપર વૃત્તિ સ. ૧૬૬૧, સારસ્વત વ્યાકરણપર વૃત્તિ, શોભનસ્તુતિ ટીકા આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે.

કુલ તેમના શિષ્યપરિવારમાં સિદ્ધિચંદ્ર સર્વથી અગ્રણી, અને સમર્થ વિદ્વાન હતા આ સિદ્ધિચંદ્રે ભાનુચંદ્રના ગ્રંથોમાં ઘણી સહાય સંશોધનાદિમાં આપી છે ઉક્ત વસંતરાજપરની ટીકા પણ તેમણે શોધી હતી. તેઓ શતાવધાની હતા તેથી તેમને અકબરબાદશાહે ખુષ્ફહેમ (એટલે કે જેની બુદ્ધિ ખુબ એટલે સારી છે એવું 'સુમતિ') નામ આપ્યું હતુ. ભાનુચંદ્ર અને સિદ્ધિચંદ્ર—બને ગુરૂ શિષ્યે બાણભટ્ટની વિશ્વવિખ્યાત કાદંબરીની પ્રસિદ્ધ ટીકા (એકે પૂર્વભાગની અને બીજાએ ઉત્તર ભાગની) સંસ્કૃતમાં રચી છે. સિદ્ધિચંદ્રે માનતુંગસૂરિના ભક્તામર સ્તોત્રપર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ૮ પણ રચી છે અને વિશેષમાં રચેલા અન્ય ગ્રંથો–ધાતુમંજરી, વાસવદત્તાપર વૃત્તિ, અનેકાર્થનામમાલા વૃત્તિ, શોભનસ્તુતિ વૃત્તિ શ્લો ૨૨૦૦ રચેલ છે (જુઓ જૈનગ્રંથાવલી)– તે ઉપરાંત પોતાની ભક્તામરવૃત્તિમાં પોતાનાજ રચેલા ગ્રંથોમાંથી કાવ્યોના ઉતારા લીધા છે તે પરથી જણાય છે કે વૃદ્ધ પ્રસ્તાવોક્તિ–રત્નાકર, અને પોતાના ગુરૂ મહોપાધ્યાય શ્રી ભાનુચંદ્રગણિનું ચરિત્ર પણ રચેલ છે. સિદ્ધિચંદ્ર ફારસી ભાષાના પણ એક સારા વિદ્વાન

---

૮. આ વૃત્તિના મંગલાચરણમાં પોતાની પ્રશંસા રૂપે સિદ્ધિચંદ્રે આ રીતે પરિચય આપ્યો છેઃ—

कर्त्ता शतावधानानां विजेतोन्मत्तवादिनां ।
वेत्ता षडपिशास्त्राणामध्येता फारसीमपि ॥
अकब्बरसुरत्राण हृदयांबुजषट्पदः ।
दधानः षुष्फहामिति विरुद् शाहिनार्पितं ॥
वाचकचन्द्रेण सिद्धिचंद्रेण तन्यते ।
भक्तामरस्य बालानां वृत्तिर्व्युत्पत्तिहेतवे ॥

હતા તેથી તેમની અકબરબાદશાહના ઘણા દરબારીઓ સાથે પ્રીતિ થઇ હતી.

૧૦

રચનાસમય.

સં. ૧૬૬૦ ની શરદ ઋતુમાં આસો માસમાં જ્યારે ચંદ્ર રાકા એટલે પૂર્ણિમાને દિને સંપૂર્ણ કળાએ હતો તે વખતે આ શુકન ચોપઇ કવિએ રચી:—

વ્યોમ રસ રતિ ચંદ વખાંણિ, સવત્સર હઇડઇ એ આણિ,
સારદ રતિ નઈ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલા વાસ.

૧૧

વિજયસેનસૂરિ સઝાય.

આ સમયે શ્રી હીરવિજયસૂરિ કે જેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૫૨ માં થયો તેમની પાટપર વિજયસેનસૂરિ હતા કે જેઓ સં. ૧૬૭૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તે વિજયસેનસૂરિ પર 'જય' નામના કવિએ રચેલી સજ્ઝાય (સ્વાધ્યાય) પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ઐ. સઝાયમાલા ભા. ૧ પૃ. ૧૨ થી ૧૪) તે 'જય' કવિ ને આ જયવિજય એકજ ય એવો સપૂર્ણ સંભવ છે. તે સજઝાયમાં તેણે પોતાનું કવિત્વ બતાવ્યું છે:—તેમાં તે સમયના ખંભાતનું વર્ણન કર્યું છે કે:—

પરમ પટોધર હીરનાજી, વીનતડી અવધાર,
નયરી ત્રંબાવતી ઇહાં અછઇજી, અમરાપુરી અનુકાર.
જેસિંગજી આવો આણઇ દેશ.
પગિપગિ નવર નિવેશ, વલભ તુમ્હ ઉપદેશ
સુગુરૂજી હોસઇ, લાભ અસેસ—જે.
પોઢાં મંદિર માલિઆંજી, ઉંચા પોલિ પગાર
વણિજ કરઇ વ્યાપારિઆજી, જિહાં નહી ચોર ચખાર. ૩

જિનપ્રાસાદ સોહામણાજી, ઉત્તંગ અતિ અભિરામ,
ધર્મશાલા ચિતહારિણીજી, ભવિઅણ જનવિશ્રામ. ૪
ધનદ સમા ધનવંત વસઇજી, સસનેહા બહુ લોક
ઘરિ ઘરિ નારિ પદ્મિનીજી, મુદ્રી મુદિત સદા ગતશોક ૫
જિન વચને રાતડાજી, શ્રાવક સમકિતધાર,
દાન માંન ગુણે આગલાજી, સુભિપ જિહાં સુવિચાર ૬
રયણાયર રયણે ભર્યોજી, ગાજઈ ગુહિર ગંભીર,
વિવિધ ક્રિયાણાં ઉતરઇજી, પ્રવહણ વહઈ જસ તીર ૭
વાડિ વણ રૂલિઆમણાજી, પગિ પગિ નીરમલ નીર,
દ્રાખહ મંડપ છાહિયાજી, મધુર લવઇ પીક કીર. ૮
કદલિ નાગરવેલનાજી, મંડપ સોહઈ જિહાંય,
ચંદન ચંપક કેતકીજી, મારગિ શીત છાંહ
—જેસિંગજી આવો આણઈ દેશ ૯

આવા ખંભાતમા વિજયસેનસૂરિને આવવા વિનતિ કરી પછી 'જય' કવિ કહે છે કે—

દૂધઈ પાઇ પખાલસુજી, અરચુ સોવન ફુલ,
ચંદન છટા દેવરાવસુજી, પધરાવુ પટકૂલ ૧૦
કમલા સમરઇ કાન્હનઇજી, સીતા સમરઇજી રામ,
દવદંતી નલરાયનઇજી, તિમ ભવિઅણ તુહ્મ નામ ૧૧
નાદઈ સૂરનર મોહિઆજી, માનસરોવર હંસ,
જેસિંગજી જગ મોહિઉજી, જિમ ગોપિ હરીવંસ ૧૨
મેહજ સઘલઈ વરસણાંજી, ન જોઈ ઠામ કુઠામ,
સેલડી સિચઈ સર ભરઈજી, સાંચઈ અરક આરામ ૧૩
આક ધંતુરા કિમ ગમઇજી, જે અંબારસ લીણ,
કુણ કર ઘાલઈ કઈરિડઇજી, ચંદણ દીઠો જેણ ૧૪
જે અલજો મલવા તણોજી, તે કિમ ટલઇ સંદેહ,
જલ પીજઇ સુપનાંતરઇજી, ત્રિસ ન છિપઈ તેણ ૧૫

તુઝ ગુણ સંખ્યા ન પામિઈજી, મુજ મુખિ રસના એક,
કાગલ મસિ નહી તેતલીજી, કિમ લિખઈ તુઝ લેખ ૧૬
'જય' જંપઈ મયા કરીજી, પધારો ગણધાર. ૧૭

આ નાની કૃતિમાં કેવો સુકોમળ હૃદયભાવ સ્ફુરે છે ! આચાર્યશ્રીના આદરાતીથ્ય કરવા કેવું મન તલસે છે ! અને તે તૃષ્ણામાં પોતાની તૈયારી કરી પોતાનો સેવકભાવ કેવો સુંદર વ્યકત કરે છે ! એ સહુજ જણાય તેવું છે. આ એક ઉર્મિ-કાવ્ય છે.

વિજયસેનસૂરિને આ જયવિજયે પૂછેલા પ્રશ્નોના તે સૂરિએ આપેલ ઉત્તરો સેનપ્રશ્નમાં (પ્રશ્ન ૧૫૫ થી ૧૬૨-પૃ ૩૫-૩૬) માં અપાયેલ છે

૧૨

આ શુકન ચોપાઇના પદ્યમાં કાવ્યત્વ જેવું કેમ આવી શકે ? શુકન વિચાર બતાવવા માટે-અમુક શુકન થાય તો તેનું આવું ફળ થાય એ અગાઉના શુકનશાસ્ત્રીઓએ નિર્ધારી રાખેલું કહેવું હોય તેમાં-ખાલી વિગતો રજુઆત કરવામાં હૃદયોર્મિ કે કલ્પનાના ઉચ્ચ વિહારને શું અવકાશ હોઈ શકે ? એતો હમણા સાંભળ્યું હતું કે એક કાયદાના અભ્યાસીને 'પીનલકોડ'-પોલીસ-ગુન્હા કાયદાની કલમો યાદ નહોતી રહેતી તેથી તેણે આખી 'પીનલકોડ' ગૂજરાતી કવિતામાં રચી નાંખી અને તેમાં જો કાવ્યત્વની આશા રખાય તો આવી કૃતિમાં જોઈ શકાય.

૧૩

શકુન વિષયે ઘણા વાર્તા ગ્રંથોમાં ગ્રંથકારોએ તેવો પ્રસંગ આવતાં ટુંકમાં જણાવી દીધું છે દાખલા તરીકે આ કવિના ગુરૂ દેવવિજયે સં ૧૬૬૦ માં રચેલા પાંડવ ચરિત્રના પૃ ૫૧-૫૨ પર યાદવેશ્વર અમુક સારા શકુન જોઈ આગળ ચાલી વિન્ધ્યાટવીમાં અનુ-

ક્રમે આવ્યા એવુ જણાવી, જનાર માટે-પ્રયાણ કરનાર માટે સારા શકુનો સંબધે નીચેનો શ્લોક આપ્યો છે:—

कन्यागोपूर्णकुंभो दधिमधुकुसुमं पावको दीप्यमानो
यानं वा गोप्रयुक्तं वररथतुरगं छत्रभद्रानिभद्रं ।
उत्खाता चैव भूमी जलचरमिथुनं सिद्धमन्नं मुनिर्वा
वेस्या [illegible]ा मद्यमांसं हितमपि वचनं मंगलं प्रस्थितानां ॥

વિશેષ ઉદાહરણ માટે જુઓ શીલવતીનો રાસ પૃ ૧૨૨, હરિબળ મચ્છીનો રાસ પૃ. ૩૨, જૈન કાવ્યદોહન પૃ. ૬૫૮-૬૬૦.

૧૪

શુકનઆદિના વહેમો ગમે તેવી સુધરેલી ગણાતી પ્રજા લ્યો તેના અવશ્ય જોવામા આવશે શુકનાદિ ઘણા કાળથી ચાલ્યા આવ્યા છે ગ્રહાદિ સૂર્યમંડળની ગતિ આદિને લઇને આ પૃથ્વીવાસી પર સારી માઠી અસર થાય છે એ માન્યતા ઉપર જ્યોતિષ્શાસ્ત્ર પૂર્વાચાર્યોએ રચ્યું તેમ અમુક કાર્ય થશે કે નહિ, શુ સયોગો ભવિષ્યમાં ઉપસ્થિત થશે તે માટે અનેક જાતનાં આસપાસ દેખાતાં ચિન્હો-શકુનો મળે-જોવામાં આવે તે પરથી આવેલાં પરિણામો ધ્યાનમાં રાખી ઘણાઓના તે સબધીના અનુભવો વિચારમાં લઇ આવા શકુનોનુ પણ એક શાસ્ત્ર પૂર્વના વિદ્વાનોએ-દૃષ્ટાઓએ ઘડ્યુ છે.

૧૫

જૈનેતર-બ્રાહ્મણોએ પણ સોળમા સત્તરમા સૈકામાં શકુનાદિ સબધે મળના ભાષાંતર તરીકે પણ લખવા માંડ્યું હતું તેની સાક્ષી તરીકે રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ 'જૂની ગુજરાતી 'ભાષા' એ મથાળા નીચે સાહિત્યના ડીસેબર ૧૯૧૪ ના અંકમાં પૃ. ૫૩૭ થી ૫૪૦ આપેલ નમુનો જ્ઞાન ભાસ્કર નામના સસ્કૃત પુસ્તકના ભાષાંતરનો છે તેમા બાર રાશિનું ફળ આપ્યુ છે તે પછી ઉલુક વિચાર ને તે પછી અગ ફરકવાનો વિચાર આપવામાં આવ્યો છે, તે પૈકી ઉલુક વિચાર ને અગ ફરકયાનો વિચાર આ શકુન દીપિકાનો લગતો

ય છે તેથી તેમજ તેની ભાષા કવિ પ્રેમાનંદના પહેલાંની—આશરે સોળમો સૈકો (ઈ. સ.) ઉતરતાં ને સતરમો સૈકો શરૂ થયા પછીની હોવાનો સંભવ છે એટલે કે લગભગ આ ચોપઈના કાળનો છે તેથી અત્ર આપીએ છીએઃ—

"અથ ઉલુક વિચાર—પ્રથમ પોહર પૂરવ દિશાએ બોલે તો સમતા | બીજે પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર પીડા | ધન નાશ | ત્રીજે પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર ધન અસ્ત્રી કષ્ટી | ચોથે પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલિ તો ધણીને મધ્યમ

પ્રથમ ઉત્તર દીશાએ લાભ પુત્રોદય | બીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ કલેશ કરિ | બંધુ હાની, ધન નાશ | ત્રીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલે તુ વીગ્રહ પશુ નાશિ | ચઉથે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલિ તુ ધન પશુ ધણીને મધ્યમ.

પ્રથમ પ્રહરે પશ્ચમ દીશાએ બોલિ તુ ચોર ભઅ | રોગ કરિ | બીજે પ્રહર પશ્ચીમ દીશાએ બોલી તુ પશુ નાશ, ધન હાની | ત્રીજે પ્રહર પશ્ચમ દીશા મુખે બોલિ તુ સ્ત્રી પુત્ર પશુ નાશ | ચોથે પ્રહર પશ્ચમ દીશા મુખે બોલે તુ અગની ભય.

પ્રથમ પ્રહર દક્ષણ દીશા મુખે બોલિ તુ મરણ કરે | બીજે પ્રહર દક્ષણ દીશા મુખે બોલે તુ ધન નાશ પશુ સ્ત્રી પીડા | ત્રીજે પ્રહર દક્ષણ દીશા મુખે બોલે તુ બંધુ નાશ | વીદેશ કષ્ટ | ચોથે પ્રહર દક્ષણ દીશા મુખે બોલિ તુ જેષ્ટ પુત્ર હાની વાહન નાશ સ્ત્રી પશુ નાશ

શીઆલ કાલુ | રિછ નગર માંહિ આવીને આદિત્યવારે ભોમવારે શનિવારે પ્રથમ પ્રહરે બીજે પ્રહરે બોલે તથા ઘરમાંહિ બિસે તુ ધણી મરે ઉજડ થાએ | પ્રહર ૩—૪ મધ્યમ કરિ બીજી વાર તે પાડુઆ જાણવા.

"અંગ ફરકયાનો વિચાર—

૧ નેલાડ ફરકિ તુ રાજ પ્રસાદ પાંમીઈ

૨ દોહં આંખોકી ભમર ફરકિ તુ સુખ સૌભાગ્ય આપિ.

૩ ભૂઇર વિચિ ફરકિ તુ મીત્ર મલી.
૪ દોએ આંખો ફરકિ તુ મીત્ર મલી. સ્ત્રી સમાગમ ઇ.
૫ કાન ફરકિ તુ શુભ વારતા.
૬ નાક હોઠ ફરકિ તુ ચુંબન કરાવી,
૭ હેઠનો હોઠ ફરકિ તુ કલેશ કરિ.
૮ મુખ ફરકિ તુ ભોજન પ્રાપ્તી.
૯ કટી ફરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ.
૧૦ કંઠ ફરકિ તુ મરણ કરિ
૧૧ પુઠ ફરકિ તુ કલેશ ઉપજાવી
૧૨ હૃદય ફરકિ તુ વાહલાં મલી
૧૩ બાંહ ફરકિ તુ સ્ત્રી સમાગમ ઇ
૧૪ દોએ જાંગાં ફરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ
૧૫ પગ ફરકિ તુ ગાંમ ચલાવિ

ઇતિ અંગ ફરક વિચાર. પૂરૂષનિ જમણું અંગ ભલૂ | સ્ત્રી નઇ ડાબૂ અંગ ભલૂ એણી રીતે વીચારીએ, ''

આમાં ઉલૂક વિચાર અને શકુન દીપિકા ચોપઇમાંના ધ્રુઅંક ન પૃ, ૧૯ ના વિચાર જૂદાજ છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ આ ચોપઇ કેટલેક દરજ્જે ઉપયોગી નિવડશે તેમાં રહેલ શકુનાદિથી આપણા લોકો કે જે ધર્મને નામે અનેક વહેમો–ઢોંગોને વશ થઇ ભૂત પ્રેત મંત્ર જંત્ર તંત્ર જોશી જતી ભુવા વગેરે પાછળ અજ્ઞાનને લીધે ખર્ચ કરે છે ને મોહદશામા રહે છે તે વિશેષ વહેમવાળા ન થાય, પણ તેનો સજ્ઞાન શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ (academically) ચર્ચા કરી સારભૂત તત્વ જણાય તો તે લે એ ઇષ્ટ છે (શુભમસ્તુ—ભદ્રમસ્તુ)

મુંબઇ તા ૩૧–૮–૧૯૨૫.
૧૯૮૧ ના ભાદ્રપદ શુકલદ્વાદશી } મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ.

કુશળલાભ ઉપાધ્યાય.

૧

કવિ પરિચય.

આ કવિ ખરતર ગચ્છમાં થયા છે, તેમણે પોતાના ગુરૂનો પરિચય કે ગુરૂ પરંપરા અન્ય કવિઓ આપે છે તેમ લાંબી આપી નથી, પણ તેમની મળતી પાંચ છ કૃતિમાંથી ફક્ત એકજ કૃતિ નામે તેજસાર રાસમાં પોતાના ગુરૂનું નામ અભયધર્મ ઉપાધ્યાય એટલુંજ આપેલું છે. આ કરતાં વિશેષ પરિચય પોતે કરાવ્યો નથી. આ અભયધર્મ સંબંધી કંઇક વિશેષ માહિતી મળે તો જોઇએ.

ખરતરગચ્છના અભયધર્મ નામના ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૮૬ અને સં. ૧૬૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી પાષાણપર ચરણો-પાદુકાઓ મળી આવે છે તે નીચે પ્રમાણે છેઃ—

—सं. १६८६ वर्षे वै ाख सुदि १५ दिने ंत्रिदल वंशे चोपरा गोत्रे ठा० वि लदा तत्पुत्र ठा० तुल ीदास त्पुत्र ठा० सं म गोवर्द्धनद तस्य ता ठ० नीहालो त्पुत्र भार्या ठकुरेटी देहुरा गोतम स्वामी । चरण गुव्वरग्राम- ।रापि बृहत्खरतरगच्छे पूज्यश्री जिनराजसूरि विद्यमाने उ० अभयधर्मे प्रति कृता । —કુંડનપુરમાં.

—संवत १६८८ वर्षे वैशाख शुदि १५ तिथौ मंत्रिदल वंसे चे रा गोत्रे ठा० वि दा तत्पुत्र श्री ठा० ,. ीदा तत्पुत्र श्री ठा० शं म गोवर्द्धनदा तस्य माता ठकुरी श्री निहालो तत्पु० भार्या ठ रेटी यु० म० श्री जिन कुशलसूरिका

कारापिता पूज्य श्री श्री ५ श्री श्री राजसूरि विद्यमाने उपाध्याय अभयधर्म्मेन प्रतिष्ठा कृता स्थिर लग्ने खरतर गच्छे।

—શ્રી ગુન્નાચાજીમાં.

—જુઓ લેખાંક ૨૭૧ અને ૧૭૬ પુરનચંદ નાહર કૃત જૈન લેખ સગ્રહ—પ્રથમ ખડ.

આમાં જે સંવત્ આપેલ છે તે સ ૧૬૮૬ અને ૧૬૮૮ અને આ કવિની જે રચનાઓ મળી છે તેનો કાલ (સ. ૧૬૧૬ થી સ. ૧૬૨૪)—એ બંન્નેમા ઘણુ અતર રહે છે. તેથી આ શિલાલેખના અભયધર્મ અને કવિના ગુરૂ અભયધર્મ બને એકજ છે એમ બહુ ભાર દઇને કહી ન શકાય, છતા કવિ અને તેમના ગુરૂ અગર તે પૈકી તેમના ગુરૂ સં. ૧૬૮૮ સુધી જીવતા રહ્યા હોય એવો સભવ પણ છે.

૨

કૃતિ પરિચય.

આ કવિની કૃતિઓ તરફ જોઇશુ તો આ મૌક્તિકમાં પ્રકટ થયેલી બે નામે (૧) માધવાનળ કથા—પ્રબધ—ચરિત (અથવા માધવાનલ કામકુડલા ચોપઈ-રાસ) રચ્યા સં ૧૬૧૬ ફાગણ શુદ ૧૩ રવિવાર જેસલમેરમા અને (૨) મારૂ ઢોલાની ચોપઇ રચ્યા સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ ૩ ગુરૂવાર જેસલમેર, ઉપરાત (૩) તેજસાર રાસ રચ્યા સં. ૧૬૨૪ વીરમપુર—વીરમગામ અને (૪) અગડદત્ત રાસ (લખ્યા પ્રત સ. ૧૬૫૩) મળી આવે છે. આ ઉપરાંતની—ટૂંકી કૃતિઓમાં સ્તભન પાર્શ્વનાથ સ્તવન (ખભાતમાં), ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન, અને નવકાર છંદ પ્રાપ્ત થાય છે આ સિવાય અન્ય હોઇ શકે પણ તે આ લેખકના જાણવામાં આવી નથી આ પરથી જણાય છે કે સ ૧૬૧૬ અને ૧૬૧૭ માં જેસલમેર હતા, સ, ૧૬૨૪ માં વીરમગામમાં હતા અને તેમણે ખંભાતના સ્થભનક પાર્શ્વનાથની, પારકરના ગોડી પાર્શ્વનાથની જાત્રા કરી હતી તેમનો નવકાર પરનો 'વચ્છિત પુરે વિવિધ

પરે, શ્રી જિન શાસનસાર ' એ ચરણથી શરૂ થતો છંદ પ્રસિદ્ધ છે. આમાંની મોટી કૃતિઓ સંબંધી હવે પછી એક એક લઇ કહીશું જ્યારે નાની કૃતિઓનો કંઇક પરિચય તેમનાં આદિ અને અંત આપી કરાવીશું.

*** સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્ત૦**

આદિ- પ્રભુ પ્રણમું રે પાસ જિણેસર થંભણો,
ગુણ ગાવા રે મુઝ મન ઉલટ અતિ ઘણો,
જ્ઞાની વિણ રે એહનો આદ ન કો લહે,
તોહે પણિ રે ગીતારથ ગૂરૂ ઇમ કહે.

× × × × × ×

અંતે- ઇમિ સ્તવ્યો **સ્થં**ભણ **પાસ** સ્વામી નયર શ્રી ષંભાયતે
જયમ સહગુરૂ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંમતે,
એ આદ મૂરતિ સકલ સૂરતિ, સેવતાં સુખ પાંમીએ,
મન ભાવ આંણિ લાભ જાંણિ કુસલલાભ પજપયે
—પત્ર ૫ પંક્તિ ૯ આણંદજી કલ્યાણજીનો ભંડાર—પાલીતાણા.
(આ મૌક્તિકમાં પ્રકટ પૃ. ૧૮૭ થી ૧૯૨)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત૦

આદિ-

[1]સરસતિ સુમતિ આપિ સુરરાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ યોનિ સંસાર સમાણી, પય પ્રણમુ જોડિ યુગ પાણિ ૧

અંતે **કલસ (છપ્પય-કવિતમાં)**

તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદધિ તિહાં દિપ અસખિત,
વ્યોમ ધરણિ પાયાલ આણ સુર વહે અખંડિત.

---

૧ અન્ય પ્રતમાં એમ છે કે સરસતિ સામણી આપ સુરાણી. પછી સકલ યોનિને બદલે સકલ જોતિ છે અને ચોથુ ચરણ પાદ પરણમુ જોડિ જુગ પાણિ એમ છે

અસુર ઇંદ્રિ નર અમર ત્રિવિધ વ્યંતર વિદ્યાધર,
સેવે તુઝ પાય સય ન માજ સુજપે નિરંતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિત ચિંતામણિ,
કવિ કુશલલાભ સુપતિકરણ, ધવલ ધીંગ ગોડી ધણી ૨૩

—પ્રવર્તક કાન્તિવિજયજીના તથા વિજયધર્મ સૂરિના ભંડારમાં

*નવકાર છંદ.

અંતે—

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક,
સિદ્ધ મંત્ર શાશ્વતો ઇમ જંપે શ્રી જગનાયક,
શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે,
શ્રી ઉવઝાય સુસાધુ, પંચ પરમેષ્ઠી થુણીજે,
નવકાર સાર સંસાર છે, કુશલલાભ વાચક કહે,
એક ચિત્તે આરાધીઇ વિવિધઋદ્ધિ વંછિત લહે. ૧૭

૩.

માધવાનલ કામકુંડલા ચોપઇ અને મારૂ ઢોલા ચોપઇ બંને, કવિએ જેસલમેરના મહારાજા યાદવ રાઉલ શ્રી માલદેવના પાટવી કુમાર અને પછી થયેલ રાજા હરિરાજના કુતુહલ અર્થે ઇચ્છાથી—આજ્ઞાથી રચી હતી

રાઉલ માલ સુપાટ ધર (માન પટોધર) કુંયર શ્રી હરિરાજ
વિરચ્યા એહ સિણગાર રસ્સ, તાસ કુતૂહલ કાજ. ૫૪૯

—માધવાનલ ચો.

યાદવ રાઉલ શ્રી હરિરાજ, જોડી તાસ કુતૂહલ કાજ. ૭૦૦

—મરૂ ઢોલા ચો૦

માલદેવજીએ સં. ૧૬૦૭ થી ૧૬૧૮ સુધી રાજ્ય કર્યું અને તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર—ઉક્ત શ્રી હરરાજજીએ વિ. સં. ૧૬૧૮ થી સં

* આ ચિન્હ મુદ્રિત કૃતિ સૂચવે છે

૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય કર્યું. એમણે સં ૧૬૨૭ માં અકબર શાહનુ સ્વામિત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માડ્યું હતુ. આ હરરાજજીની રાજસભામાં પ્રસિદ્ધ ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે જયવાદ મેળવ્યો હતો. [૨]

મારૂ ઢોલાની વાર્તા માટે એમ કહેવાય છે (કે વાક્ સૌન્દર્યના સં ૧૯૭૩ ના અંકોમા મારૂ ઢોલાની વાર્તા એ નામનો બારોટ કવિ ગોવીંદ ગિલાભાઇનો લેખપરથી) અકબર બાદશાહ અનેક ગુણવાનોને પોતાના દરબારમા સંઘરતો-પોતાની પાસે રાખતો અને તેમની પાસેથી કાવ્ય

---

૨ સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીની પાસેના પ્રશસ્તિ સંગ્રહમા ચતુ શરણ પ્રકીર્ણક પર અવચૂરિ સં. ૧૬૮૩ મા ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય શિષ્ય શ્રુતસાગરે લખેલી છે તે સંબંધીની પ્રશસ્તિ ખાસ જાણવા જેવી છે તે અત્ર નોંધવામાં આવે છે.—

श्रीमत्तपागच्छ गच्छ गगन गगनदिन णि स लवाचक चक्रवर्ति सकलवादि द्विरद मद सिंहशार्दूल । सिद्धान्त तत्त्वार्थ सहासमुद्रावगाहक । श्रीमज्जंबूद्विपप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्ति-कारक श्रीसत्प्रवचनपरीक्षा ग्रंथसूत्र वृत्तिकारक श्री कल्प-किरणावली वृत्ति विधापक श्री सर्वज्ञ शतक सूत्रवृत्ति करणतः श्री हेमाचार्यसमान श्री श्रुतकेवलि विरुदधारक सकलवादि निराकरण प्रवीण श्री जेसलमेरुदुर्ग राजाधिरा राउल श्री हरराजराजसभा लब्धजयवाद सकल कुमत निराकरण श्री तपागच्छ दीप्तिकारक सुविहित सभा शृंगार महावैराग्यरंजित जन मनोरंजक महोपाध्याय श्री धर्मसागरगणि चरण चंचरी-कायमान पंडित श्री श्रुतसागरगणि ~~चरण सरसिरुह~~ भृंग गणि श्री प्रेमसागर वाचनकृते लिखितेयं प्रति. ।

गुणवसुरसशशि संवत्कार्त्तिकमासे शुभे तिथौ समहः
प्राज्ञश्री श्रुतसागर गणिभिर्लिलेख प्रतिं प्रवरां ॥१॥

સંગીત વિનોદ રસ લેતો, આવા અનેક ગુણવાનો ત્યાં આવી વસ્યા હતા બીકાનેરના મહારાજા કલ્યાણસિંહના પાટવી કુમાર રાયસિંહજી બીકાનેરની ગાદીએ બેઠા, અને તેમના નાનાભાઇ પૃથ્વીરાજ કરીને હતા તે મહા ગુણજ્ઞ અને કવિ હતા તેમને અકબરશાહે બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યા હતા આજ પૃથ્વીરાજે ઉદયપુરના મહારાણા પ્રતાપસિંહજીને બાદશાહને શરણ નહી થવા માટે ૧૪ દોહા લખી મોકલ્યા હતા, એ વાત જગ જાહેર છે તેમણે અકબર બાદશાહને રીઝવવા માટે એક મારવાડી–ડીંગલ ભાષામા અતિ શૃંગારમય 'કૃષ્ણ રૂખમણિ વેલિ' નામનો રૂકિમણી અને શ્રી કૃષ્ણના વિવાહનો અતિ ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવ્યો હતો અને તે હમેશા રાત્રે કાવ્યચર્ચાસમયે બાદશાહ પાસે તેના ખાનગી મંડળીમા વચાતો હતો. તે સમયે જેસલમેર અને બીકાનેરવાળાને પરસ્પર વિરોધ હતો તે વખત જેસલમેરના હરરાજજીએ બાદશાહ પાસે જતાં પૃથ્વીરાજની કરેલી 'વેલિ' ના વખાણ સાંભળી તેમણે જ્યારે પોતે યુવરાજ હતા (એટલે સં ૧૬૧૮ પહેલાં) અને પટ્ટાભિષેક થયો ત્યાર પછી પણ જેસલમેરના સર્વે કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી 'મારૂ ઢોલાની વાર્ત્તા' ના પ્રાચીન દોહા એકઠા કરી તેને વાર્ત્તાના આકારમા યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવશે તેને હુ ઇનામ આપીશ એમ કહી કેટલાક ગ્રંથો તે વાર્ત્તાના બનાવેલા તે પોતાની પાસે તૈયાર હતા, તેમાથી સર્વોત્તમ જે ગ્રંથ બન્યો હતો તે બાદશાહને ભેટ ધર્યો હતો. આપણા આ કવિની મારૂઢોલાની વાર્ત્તા કવિએ જેસલમેરમા પૂરી કરીને શ્રી હરરાજજીને સંભળાવી હતી અને તેમની તે વાર્ત્તાજ ઉત્તમ નક્કી કરી બાદશાહને રજુ કરી હતી બાદશાહને તે પસંદ પડવાથી વખતો વખત ખાનગી મંડળીમા તે વાર્તાના દોહા બોલાવા લાગ્યા એક વખત બાદશાહે પૃથ્વીરાજને હસતા હસતા કહ્યુ કે–'પૃથ્વીરાજ! તમારો 'વેલિ' (રૂકિમણિ વેલિ નામનો ઉપરોક્ત ગ્રંથ અથવા લતા)

ઢોલાનો કરેલો (ઉંટ) ચરી ગયો—એટલે ખાઇ ગયો, તેથી તે હવે ફલફુલ વિનાની નિરસ લાગે છે'. આ સાંભળી પૃથીરાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યુ કે.—'વેલિ' નિરસ થઇ હશે તો આ આલમરૂપી વાડીમાથી બીજા મકરંદ (પુષ્પરસ) ભરેલાં પુષ્પોવાળાં વૃક્ષો લાવી હજૂરને ભેટ કરતાં વાર લાગશે નહિ:"—આ પછી પૃથીરાજ મારૂ ઢોલાની કરતાં પણ વિશેષ રસિક એક વાર્ત્તા બનાવવા અથવા મેળવવાના પ્રયત્નમાં લાગ્યો અને છેવટે પોતે બનાવી હોય કે પછી બીજા પાસે રચાવી હોય કે તયાર મેળવી હોય પણ 'સદેવત સાવલીગાની વાર્ત્તા' ઉત્પન્ન કરી બાદશાહને સભળાવી તેથી બાદશાહનો ભાવ મારૂઢોલાની વાર્ત્તા પરથી ઉતરી આ નવી વાર્ત્તા પર લાગ્યો, કારણ કે તેમા શૃ ગારરસ વધારે ભરચક હતો તે મારવાડી ભાષામાં હોવી ઘટે, અને ગુજરાતીમાં જે હમણાં જોવામાં આવે છે તે તેનુ અનુકરણ હશે એમ જણાય છે. ભરતપુરના મહારાજાના પુસ્તકાલયમા "સુદબુદ સવલગ્યારી સાત જન્મરી વાર્ત્તા" એ નામની લખેલી પ્રત તેમજ જોધપુર મહારાજાના પુસ્તકાલયમાં પણ છે અને ગદ્યપદ્યમાં એવી એક પ્રત નાનચંદજી યતિના ભંડારમાં તેમના સંતાનીય મોહનલાલજી પાસે છે

મારૂઢોલામાં જે શૃ ગારરસ છે તે અમર્યાદિત અને અતિશય પર લઈ જવામાં આવેલો નથી પણ વિશેષ સમર્યાદ અને રોચક છે, જ્યારે સદેવત સાવલીગાની વાત ગુજરાતીમા હાલ છપાઇ છે તે વાંચતાં તો તે અધમ વાર્ત્તા અને ગુજરાતમાં સજ્જન પુરૂષોને ઘૃણા ઉપજાવે તેવી લાગે તેમ છે, આમ છતા અકબરબાદશાહ શૃ ગારરસની કવિતાને ચાહતા હતા અને તે પરથી તેમણે પોતે તેવી કવિતા કરી હતી તેમજ ગ ગાદિ કવિઓ શૃ ગારરસવાળી કવિતા કરી તેને પ્રસન્ન કરતા હતા તે તો ઠીક, પણ સદેવત સાવલીંગા જેવી હદથી ઉપરવટ જઇને વર્ણવેલા શૃ ગારવાળી અધમ વાર્ત્તાપર તે બાદશાહ મુગ્ધ થાય એ કદાચ કોઇને નવાઇ જેવુ લાગશે તો તેના ઉત્તરમાં એ સ્મરણપર લાવવા જેવુ છે કે અકબર બાદશાહે ખાનગીમાં સ્ત્રીઓની બજાર

ભરી તેમાં દરેક રાજા તથા હીંદુ મુસલમાન અમીર ઉમરાવોની અને વેપારી વર્ગના તમામ ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓને તે બજારમાં આવવાની ફરજ પાડી હતી અને તે બજારને મીનાબજાર કહેવામાં આવતી આટલાપરથી અકબર કેટલો ઇશ્કી હતો તે સમજાય તેવુ છે અને તેથી ઉપરની વાત પણ સુઘટિત થઇ શકે તેમ છે

મારૂઢોલાની ચોપાઇમાં મારૂઢોલાની વાર્તા નવીન રચવામાં આવી નથી પણ તેની વાર્તા આ ચોપાઇ રચાઇ તે પહેલા લોકકથારૂપે હતીજ–તેના દુહા પણ વિદ્યમાન હતા અને તે વાત અને પ્રાચીન દુહા પરથીજ રાવલશ્રી હરરાજજીએ પદ્યકૃતિઓ જુદા જુદા પાસે સળંગ આકારમા વાર્તાનો રસ જળવાઇ રહે તે પ્રમાણે રચાવરાવી હતી એ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કારણ કે જોધપુરના પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ અને પ્રખ્યાત ઇતિહાસવેત્તા મુન્શીજી દેવીપ્રસાદજીને પૂછાવતાં તેમણે તપાસ કરી ૭ સાત ગ્રંથોના નામ બારોટકવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઇને જણાવ્યા હતાં ને ગ્રંથોના સવતોમાં ફેર જણાય છે તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે કર્ત્તા–કવિઓએ જુદે જુદે વખતે આગળ પાછળ તે ગ્રંથો કર્યા હશે અથવા લેખક દોષથી તેમ બન્યુ હોય તો તે પણ સભવિત છે કેમકે સર્વે ગ્રંથોમા અખાત્રીજ લખેલ છે આ સર્વ ગ્રંથોની વિગત આ પ્રમાણે છે–

પહેલી પ્રત—જોધપુરના મહામંદિરના આપસજીને ત્યાંછે તેમા રચ્યા સાલ

સવત સોલહ સતરે બરખે, આખત્રીજ દિવસ મન હરખે

એ પ્રમાણે છે ને લખ્યા સાલ સ ૧૬૬૭ ના કાર્ત્તક શુદ ૪ બુધવાર છે.

બીજી પ્રત—જોધપુર દરબારના રાજપુરોહિતના ઘરમાં છે તેનો રચ્યાસવત

સવત સોલહ સતરોતરે અખાત્રીજ સોમવાર

વાંચ્યા સુખ સવત સદા, જેસલમેર મઝાર–૪૩૨

ત્રીજી પ્રત—અપૂર્ણ લખેલી છે અને તે સવત્ ૧૫ (?)૦૩ વૈશાખ
શુદિ ૩ ને ગુરૂવારે જેસલમેરના ચદ કવિની બનાવેલી છે
અને તેમાં હરરાજજીની આજ્ઞાથી રચી એમ લખ્યુ છે
ચોથી પ્રત—આમાં રચ્યા સંવત એ પ્રમાણે આપ્યો છે કે
સંવત સોલહ તીરોતરે, અખાતીજ ગુરૂ ખરે.
પાંચમી પ્રત—મારવાડમાં ઝાલાગઢ ગામના જતી જ્ઞાનમલ્લના ઉપાશ્રયમાં છે. તેમાં સવત્ નથી પણ કવિતા લખી છે કે—

જિમ-મધુકર શિર કેતકી, જિમ કોયલ સહકાર
મારવણી મન હરખિયો, ઢોલાસો ભરતાર. ૧
આનદ અધિક ઉછાહ અતિ, નરવર બાજ્યા ઢોલ,
સસ્નેહી સેણા તણા, કલિમે રહિયા બોલ ૨

છઠી પ્રત—જોધપુર રાજ્યના પુસ્તકાલયમાં છે તેમાં સંવત્ નથી.
તેમાં જણાવેલું છે કે—

સાલ્હ કુવર વિલસે સદા, કામણ સગુણ સુગાત
માલવણીને એક નિધિ, મારૂવણી દૈ રાત.

ઉપરની છએ પ્રતિ ઉપરાંત આ કુશલલાભની આ વાર્તા પરની કૃતિ મળી આવે છે. તેનો રચ્યા સવત્ ઘણી પ્રતો જોતા સ. ૧૬૧૭ (ના વૈશાખ શુદ ૩ ને ગુરૂવાર) જણાય છે જ્યારે બારોટ કવિ ગોવિદ ગિલ્લાભાઇની પાસેની શુદ્ધ અને સપૂર્ણ પ્રતમાં સવતમાં ફેર એટલે સ. ૧૬૧૫ અને સ્વ. દલાલે જોયેલી પ્રતમાં સ. ૧૬૧૬ (મિતિ તેજ) જણાવેલી છે.

આ કવિ આ વાર્ત્તા મૂળ હતી-તે સબધીના દૂહા લોકોમાં કંઠસ્થ હતા અને તે હકીકત તેણે પોતેજ પોતાની કૃતિના અંત ભાગમાં સ્પષ્ટ કહી છે.—

ગાહા સાતસિ એહ પ્રમાણ, દુહાનીઇ ચઉપઈ વખાણ,
યાદવ રાવળ શ્રી હરિરાજ, જોડી તાસ કુતૂહલ કાજિ.

જે પેર શ્રીમુખ સાંભલી, તે પેર જોડી મેં મન રલી
(જિણપરિ મઇ પરમારથ સુણી, તિણિ પરિ મઇ કીધી મનરલી—પાઠાંતર)
દોહા ઘણા પુરાણા છે, ચૌપઇ બંધ કીની મેં પછે,

{ સોલહ સોલોતરઇ—
સંવત **સોલહ પનોતરે** પાઠાંતર— { **સોલસય સતરોતરઇ**)

અખાત્રીજિ વાર સુર ગુરઇ }
આખાત્રીજ દિવસ મનિ પરઇ }

જોડી જેસલમેર મઝારિ, સુણતાં સુખ પામેઇ સંસારિ
ખરતર ગચ્છ સુગુરૂ ગહગહઇ, વાચક કુસલલાભ ઇમ કહઇ
સભલિ સુગુણ ચતુર ગહગહઇ (પા.)
મારવણીની એ ચઉપઇ, એ સુણીજ્યો એકમના થઇ
સાંભલતા પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપતિ સદા.

જેસલમેરમાં ભટ્ટી જાતના રજપુતો રાજ્ય કરતા હતા અને તે જાદવવંશી હતા અને ખુદ રાજાઓ 'રાવલ' પદ ધારણ કરતા હતા અને તે પૈકી જેસલમેરના મહારાજા હરરાજજી થઇ ગયા છે ને તેમણે સં. ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરની ગાદીપર રાજ્ય કરેલ છે એ ઇતિહાસથી સત્ય જણાય છે.

મારૂઢોલાની ચોપાઇ કુશલલાભે જે ભાષામા લખી છે તે ³રાજ-

૩—રાજસ્થાની એટલે રાજપુતોના દેશ નામે રાજપુતાનાની ભાષા. આ ભાષાની અંદર મારવાડી, જયપુરી, માલવી અને બીજી અનેક ભાષા (dialects) નો સમાવેશ થાય છે હિંદની ભાષા પ્રમાણે વિભાગ કરતા (linguistic Survey) તે ભાષા એક કરોડ કે દશલાખ આશરે મનુષ્યો બોલે છે (જોકે આ સંખ્યા ખાત્રીભરી ન ગણાય કારણ કે રાજસ્થાની ભાષા અને આસપાસના મુલકોની ભાષાઓ ~~વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ~~ રખાયો નથી) રાજસ્થાની ભાષા બોલનારાઓનું ક્ષેત્રફળ આશરે એકલાખ એંસીહજાર ચોરસ માઇલ છે તે ભાષા સાથે પશ્ચિમ હદની ગુજરાતી ભાષા સાથે અને પશ્ચિમ હિંદી સાથે ગાઢ સંબંધ છે અને પહેલા રાજસ્થાની ભાષાનો સમાવેશ પશ્ચિમ હિંદીમા કરવામા આવતો.

સ્થાની ભાષા તરફ વિશેષ ઝોક ખાય છે તેનું કારણ એ કે તેની વાર્તાજ મૂળ રાજસ્થાનમાં જન્મ પામેલી લોકકથા તેથી તેના પ્રાચીન દુહા પણ રાજસ્થાની ભાષામાં, વળી કવિએ તેના ઉપરથી કવિતા કરી તે પણ રાજસ્થાનના જેસલમેરના યુવરાજને માટે અને જેસલમેરમાં રહીનેજ, એટલે મારવાડી ભાષાનું પ્રાધાન્ય તેમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે.

૪

સ્વ સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ બી. એ. સને ૧૯૧૪ ના આગસ્ટ માસના સાહિત્યમાં પૃષ્ઠ ૩૫૩ પર 'માધવાનળ કામકંદલાની લોકકથા' એ શીર્ષક લેખમા આ કવિકૃત મારૂઢોલા ચોપાઇ સબંધે પણ ટુંકમાં રસભરી ભાષામાં લખી તેનો અતિસંક્ષિપ્ત સાર પણ આપી દીધો છે કે:—

"મારૂઢોલા ચુપઇ એ પણ એક શૃંગારરસ પૂરિત લોક કથાનો ગ્રંથ છે. આ કથા ભાટ લોકોથી કહેવાય છે. નલવરગઢના રાજા નલને પુત્ર થતો નથી તેથી પુકર (પુષ્કર) તીર્થ (કચ્છમાં)ની

આ ભાષાઓનો અભ્યાસ ઘણો ઓછો થયેલો છે અને આ ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓની વિલક્ષણતાઓ તારવી કાઢવા માટે હજુ વિશેષ શોધ અને અભ્યાસની બહુ અગત્ય છે. આ રાજસ્થાની ભાષાનો જબરો અભ્યાસ ઇટાલીના ડા. ટસીટારીએ કર્યો હતો અને તેના પરિણામે પોતાના નિર્ણયો વિગતવાર બહાર પાડે તે પહેલાં રાજપૂતાનામાં હમણા એકાદ બે વર્ષ પહેલાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. હમણા જર્મનીમાં ચાર્લોટ ક્રોસ નામના વિદ્વાને સંપાદિત કરેલ રાજસ્થાની ભાષામાં સને ૧૭૨૯ માં રચાયેલી શિવવર્દ્ધનકૃત 'નસકેતાંરી કથા' લીપ્ઝીગની વેર્લંગ ડર એસિઆ મેજોર એ નામની પ્રકાશિની સંસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમા ઘણી ટિપ્પણીઓ, વ્યાકરણ, શબ્દકોષ આપેલ છે અને ભાષાની દ્રષ્ટિએ અનેક બાબતોની સંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે કે જે ઉપરથી વર્ત્તમાન હિંદની એક ભાષાનો ઘણા આગળના વખતના વિકાસક્રમ અને પ્રાચીન સ્વરૂપ મળી આવે તેમ છે.

બાધા રાખ્યે પુત્ર થાય છે તેનુ નામ સાલ્હકુમાર પાડે છે, પરંતુ તેની માતા મૃતવત્સા હોવાથી તેને ઢોલા કહીને બોલાવે છે. પુષ્કર તીર્થની યાત્રાએ જતાં ત્યાંના રાજા પિંગલની પુત્રી મારૂવણી સાથે સાલ્હનુ લગ્ન કરે છે મારૂવણી નાની હોવાથી તેની માતા ઉમાદેવડી તથા પિંગલ સાસરે મોકલતા નથી સાલ્હકુમાર બીજી કન્યા માલવણી નામની પરણે છે માલવણીના પ્રેમમાં મારૂવણીને ભૂલી જાય છે. મારૂવણી યૌવનસપન્ન થતાં વિરહથી પીડિત થાય છે અને કુંઝડીયાં (ઉમાદેવડી નાટકની કુંજડીયાં) મિષે તથા ભાઉભટની સધાતે સંદેશા મોકલે છે આ સદેશા બહુ હૃદયગમ છે. તે થોડાક સાંભળો.

સઉદાગર સદેસડા સાંભલીયા શ્રવણેહિ
મારૂવણી મનમથ હુઈ મૂકયા જલ નયણેહિ ૧૧
ઊનમીયો ઉત્તર દિસિઈ, ગાજિ ગુહીર ગભાર,
મારૂવણી પ્રિય સંભર્યઉ, નયણે મૂકયઉ નીર ૧૬
માલવણી મનિ રગિ, વાટિઈ તેણિ આવી વહઇ,
કુઝી એકેણિ ન સગિ, તાલ ચરતિ દીઠીયાં ૧૭
કુરઝાં દ્યઉનઈ પખડી, થાંકઉ વિનઉ હવેસ,
સાયર લઘુ પ્રિય મિલું, પ્રિય મિલિ પાછી દેસ ૧૮
ઉત્તર દિસિ ઉપરાઠીયાં, દક્ષણ સમુહીયા,
કુઝા એક સદેસડઉ, ઢોલાનઈ કહીયા. ૧૯
માર મ્હે માણુસ નહી, મ્હે તઉ કુરઝડીયા,
પ્રિય સદેસઉ પાઠવઉ, તઉ લિપિ દ્યઉ પખડીયા ૨૦
કુઝડીયા કુર લાઇયા, ગુંજિ રહે સબ તાલ,
જાકી જોડા વિછૂટે, ત્યાકુ કુણ હવાલ ૨૧
તાલ ચરતી કુરઝડી, સર સધીયો ગમાર,
કોઇ આપર મન કીયો, ઉડી પખ સમાર ૨૨

પંથી એક સંદેસડઉ, લગિ ઢોલા લે જાઇ,
જોવન કલિયાં મઉરીયાં તુ, ભમર ન બઇઠઉ આઇ.

પંથિ એક સંદેસડઉ, લગિ ઢોલા પહુચાઈ,
જોવન હસ્તી મદ ચડઉ, અંકુસ ઘઉ નઈ આઈ

પથિ એક સંદેસડઉ, દિસ સજણાં સલામ,
જે દિનિ હમ તુમ વિછુડે, નયણે નીદ હરામ

ઢોલા મિલિસિ ન વીસરિસિ, ન આવિસિ ન મિલેસિ,
મારૂ તણુઈ કરંકડઈ, વાયસ ઉડાવેસિ.

—વગેરે વગેરે.

કમલ કમોદન જલ વસઇ, [૪]ચંદા વસઇ આગાસિ,
જે જયાહાં કિમ નિસઇ, તે ત્યાંહી કેઇ પાસિ.

તતી નાદ તમોલ રસ, સુરહ સુગધઉ જાંહ,
અસણિ તુરી પગમોજડા, કિસ દિઉ આવર ત્યાંહ

અનેક પ્રાચીન દુહાઓ પણ છે માલવણીની અનેક યુક્તિથી મારૂવણી તરફથી આવતા માણસોને અટકાવેછે, પરતુ ભાઉભાટ ઢોલાને મળેછે અને મારૂવણીની સમસ્યા કહેછે માલવણીને જાણ થાયછે તેથી ઢોલાને પુષ્કર તીર્થ જતાં અટકાવેછે માલવણી કહેછે :—

ઢોલા મ જાએસિ કુચ્છદેસિ, તાં પરહેરઇ દગિ,
ભિભલ નઇણ સુચગ ધણ ભૂલઉ જાઇસિ સગિ

ગયગમણી ગુજર ધરા, આણ દક્ષણ ચીર,
મનહંસ કોડી માલવણી, સોઝઇ તુઝ શરીર

પરતુ ઢોલો વાર્યો રહેતો નથી અને પુષ્કર નગર જાયછે. માલવણી સુડા મારફતે તે અગ્નિપાત કરેછે તેવો સદેશો કહેવાડેછે, પરંતુ ઢોલો મારૂ દેશ જાયછે અને મારૂવણીને મળેછે આનદ વ્યાપેછે પાછાં ફરતાં રસ્તામાં મારૂવણી[redacted] કરેછે તેથી મત્યુ પામેછે. ઢોલો

૪ ચંદા એ શબ્દ પહેલા વપરાતો હતો. 'અહા ખીલી પુરી ચંદા' એમા ચંદા શબ્દ પર અનેક ટીકાઓ થતી જોઇ છે, પણ પ્રાચીન કાળમાં એ શબ્દ વપરાતો હતો—એટલે તે નવીન નથી

કાષ્ટભક્ષણ કરવા તૈયાર થાયછે, તેવામાં યોગી આવીને સજીવન કરેછે આથી મારૂવણીનો તેના પર પ્રેમ વધેછે છેવટે મારૂવણી અને માલવણી સંઘાતે ઢોલો સુખ ભોગવેછે, માલવણી પોતાનો દેશ વખાણેછે તથા મારવાડ જળ વિનાનો દેશ ગણીને વખોડેછે. ઢોલો નારૂ દેશ વખાણેછે અને તેથી ઢોલાને પુત્ર થયા અને આનંદ વધ્યો." આ સાર પોતાને મળેલી 'સંવત્ ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ માસે શુક્લપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણરત્નેન લિખિતમિદં' —પ્રતની પરથી લખેલો છે કે જેમા રચ્યા સાલ સબંધી એ જણાવ્યું છે કે :—

'સંવત સોલહ સોલોતરઇ, અખાત્રીજ દિવસ મનિ ધરઇ
જોડી જેસલમેરિ મઝારિ, વાચ્યા પામઇ સુખ સંસારિ.
સંભલિ સુગુણ ચતુર ગહગહઇ, વાચક કુસલલાભ ઇમ કહઇ
સિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપત્તિ, સદા સાંભલાં પામઇ સંપદા."

આ મારૂઢોલાની ચોપાઇનો વિસ્તારથી કાવ્યવિવેચન દૃષ્ટિએ સાર આપવાની ઇચ્છા છે તે મૂલ ગ્રંથ સમસ્તઆકારે કોઇ બીજા મૌક્તિકમાં છપાશે ત્યારે બર આવશે

૫

માધવાનલ કામકંદલા સંબંધમાં સ્વ સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલે જે શોધખોળ ભર્યો લેખ સાહિત્યના અગસ્ટ ૧૯૧૪ ના અંકમાં પ્રકટ કર્યો હતો તે તથા આ કવિની તે સંબંધીની ચોપાઇનો સાર રા બ હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસે સાહિત્યના જુન ૧૯૧૪માં પ્રકટ કર્યોછે તે બને આની પછી આ પ્રસ્તાવનાના ભાગમાંજ જૂદાજ આપવામા આવેલછે તેથી અત્રે વિશેષ લખવાનુ પ્રયોજન રહેતુ નથી

બીજી મોટી કૃતિઓ પૈકી અગડદત્ત રાસની પ્રત મને હાથ લાગી નથી (તેનો [illegible] નાસ ચિ દલાલે પ્રત સ ૧૬-૫૩નો કર્યો છે) તેથી તે સબંધી કંઇ કહેવાનુ સાધન નથી બીજી કૃતિ નામે તેજસારાસ દીપપૂજાનુ ફલ માહાત્મ્ય બતાવવા માટે આ કવિએ સં. ૧૬૨૪માં વીરમગામમા રચ્યોછે અને તેજ રાસમાં પોતા-

ના ગુરૂનું નામ અભયધર્મ ઉવઝાય આપ્યું છે. તેના આદિ ને અંતના ભાગ નીચે પ્રમાણેછે :—

શ્રી સિદ્ધારથ કુલતિલુ, ચરમ જિણેસર વીર,
પાઅુગિ પ્રણમી તસ તણા, સોવિન્નવન્ન શરીર ૧
જિનવરૂ શ્રીમુખિ ઉપદિસઉ, ભવિક લોક સુખકાજિ,
જિનપ્રતિમા જિન સારખી, ભાખિ શ્રી જિનરાજિ. ૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિ, આરાહિ એકતિ
અહિભવિ પરિભવિ સુખ લહઇ, ઇમ ભાષઇ અરિહંત ૩
જિણહર જિનવર આંગલિઈં, પૂરઇ જિકો પઇવ,
તેજસાર નૃપતણી પરિ, સુપ ભોગઇ સદૈવ ૪
ચ્યાર રાજ તિણિઇ પામીયા, પૂજાતણઇ પ્રમાણિ,
સર્વારથ સિધિઅછઇ, લહિસિ શિવ નિર્માણ ૫

× × ×

અંતે–શ્રીખરતર ગચ્છિ સહિ ગુરૂરાય, ગુરૂ શ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય,
સોલહસઇ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર. ૪૧૫
અધિકારઇં જિનપૂજા તણઇ, વાચક કુશલલાભ ઇમ ભણઇ,
જે વાંચઇ નઇ જે સાંભલઇ, તેહના સહૂ મનોરથ ફલઇ. ૪૧૬

આ રાસની સ. ૧૬૪૪ની પ્રત સ્વ. ગુલાબવિજયના ભંડારમાં ૧૬૯૯ની ઇડરના બાઇઓના ભંડારમાં, સ. ૧૭૪૨ની પ્રત પાલણપુરના ભંડારમાં અને સ. ૧૭૮૯ની પ્રત જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇંડિયા મુંબઇ પાસેના ભંડારમાં છે. (જુઓ મારો સંગ્રહ નામે જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં ૧૪૩ કુશલલાભ પૃ ૨૧૧થી ૨૧૬.) આ રાસનો સાર વિસ્તારભયને લીધે અત્ર આપ્યો નથી. આ કવિની આ સર્વ કૃતિઓ પ્રકટ થયે તેનાં ~~ખરો [illegible]~~ અત્યારે તો તેના સંબંધમાં ઉપલબ્ધ થયેલી હકીકતોજ અત્ર મૂકવામાં આવી છે.

તા' ૧૪–૯–૨૫.
રે ટીઆ બ રસ–ગાંધીજી મહાત્માની } મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ.

અનુલેખ—વિક્રમ સત્તરમી સદીમાં પહેલાં શ્વેતામ્બર અને પછી દિગંબર જૈન બનારસીદાસ એક સારા શ્રાવક-કવિ ઉત્તર હિંદમા થઇ ગયા-તેમના સમયસાર બનારસી વિલાસ વગેરે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે તેમણે પોતાની અધુરી આત્મ જીવનીમાં-'અર્ધકથાનક'માં અભયધર્મ ઉપાધ્યાયનો સં ૧૬૫૭ ના અરસાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે ને તે કુશલલાભના ગુરૂ સંપૂર્ણ રીતે સંભવે છે તે ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે —

વિદ્યા પઢિ વિદ્યામે રમે, **સોલહસે સત્તાવને** સમે,

*   *   *

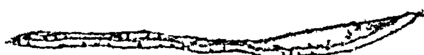
ખરતર અભયધરમ ઉવજઝાય, દોય શિષ્ય જુત પ્રગટે આય,
ભાનુચંદ મુનિ ચતુર વિશેષ, રામચંદ બાલક ગૃહ ભેષ. ૧૭૩-૭૪

આ પરથી અભયધર્મના બે શિષ્ય ઉક્ત ભાનુચંદ ને રામચંદ્ર હતા. તે ઉપરાંત કુશલલાભ હોવા ઘટે આ પૈકી ભાનુચંદ પાસે બનારસીદાસ કર્મગ્રંથ-પ્રતિક્રમણાદિ ભણ્યા હતા.

આ હકીકત પૂરી પાડવા માટે પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિનો ઉપકાર માનુ છું.

તા ૬-૧૦-૧૯૨૫ મો. દ. દેશાઈ.

——— ० ———



માધવાનળ કામકંદલાની લોકકથા.

હિંદુ લોકકથાના સાહિત્યમાં માધવાનળની કથા અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. તેની લોકપ્રિયતા તથા અગત્યતા ઘણે અંશે વિક્રમ રાજાના તે ભાગને આભારી છે આ ગ્રંથનાં અનેક હસ્તલિખિત પુસ્તકો ઠેકઠેકાણે મળી આવે છે Dr. Ausrecht ના Catalogus Catalogorum માં (ત્રણ ભાગોમાં) ઘણીક હસ્તલિખિત પ્રતો નોંધી છે આમાં આનંદધરનું કામકંદલા નાટક તથા કનકસુંદરની માધવાનળ કથા ધ્યાન ખેંચે છે કામકંદલા નાટકના રૂપે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં નથી, પરંતુ કથાનેજ નાટકનું નામ આપ્યું છે હિંદુસ્તાનની મુખ્ય ભાષાઓમાં પણ તે કથા ઉતારેલી છે તેજ તેની લોકપ્રિયતા સાબીત કરે છે લોકકથાના સાગરરૂપ કથાસરિત્સાગર, સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા તથા વેતાલપંચવિંશતિમાં આ વાત મળતી નથી કથાસરિત્સાગર (૩–૧૫ અને ૧૦–૫૮) ના ઇલ્લક નામના વણિક્‌નું સ્ત્રીના વિરહથી મૃત્યુ, વિક્રમસિંહ, કુમુદિકા વેશ્યા, અને શ્રીધર બ્રાહ્મણની વાતમાં કુમુદિકાનો શ્રીધર ઉપરનો પ્રેમ તથા ક્ષેમંકરની સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકાની ૭ મી વાતમાં ધનદ શ્રેષ્ઠિએ બનાવેલા દ્વીપમાં દેવાલયમાં લેખ વાંચીને સ્ત્રી પુરૂષને સજીવન કરવાને વિક્રમ ખડ્ગ લઇને પોતાનું મસ્તક છેદવા તૈયાર થાય છે તે દષ્ટાંતમાં થોડે અંશે આ કથાનું સામ્ય જોઇ શકાય શામળભટે તો સિંહાસન બત્રિસીમાં આ વાત ૨૬ મી વાત તરીકે આપી છે સંસ્કૃત કથાની અગત્યતા બે કારણોને લીધે છે તેમાં મળી આવતાં (૧) સંસ્કૃત સુભાષિતો તથા (૨) પ્રાકૃત ગાહાઓને લીધે, આ સુભાષિતો તથા ગાહાઓ ઘણાં ખરાં બીજા ગ્રંથોમાં મળી આવતાં નથી જાણીતા ફ્લોરેન્ટાઇન વિદ્વાન્ ડૉ. ફ્લોવેરોનીએ ૬ હસ્તલિખિત પુસ્તકો ભેગાં કરીને આ વાર્તા રોમન અક્ષરોમાં છપાવેલી છે અને સાથે ગાહાઓનો ઇંગ્રેજી તરજુમો આપેલો છે તેમાં તો ફક્ત એકજ દુહો છે.

"ભમરા જાણુઈ રસવિરસૌ જે ચુખઈ વણરાઇ
ઘુણ્યા કયા જાણઈ આપડા જે સુક્ક લક્કડ ખાઇ"

પરંતુ સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં આની ત્રણ પ્રતો (આમાં એક પુસ્તકનું નામ માધવાનળ નાટક આપેલુ છે પણ તે ખોટુ છે બીજી કથાઓ જેવાજ રૂપમાં આ કથા છે) છે તેમાથી નાચેના દુહા તારવી કાઢેલા છે.—

સમસ્યા.

[1]પિયુ પવાસા ચાલિઉ બાલા વિરહ જલાઈ
વિસહર તિણિ ભીતઈ લિખ્યઉ તિણિ દીવઉ ઉહલાહી
[2]ત્રિપુર ન દીધઈ સકરઈ રામાયણ હણુએણ
[3]ભારહ ભીમ ન દીધઈ સા મો [4]દિદ્ધિ પ્રિયેણ

કામકંદલાવિરહવિલાપ.

[5]હિયડા ફૂટિ પસાઉ કરિ કેતા દુખ સહેસિ
પિય માણસ વિયુછા હિયયા જીવિય કાહુ કરેસિ
[6]કરવતડી કરતાર જઉ સિરિ દીજઈ તાહરઈ
તહિ તુ જાણી સાર વેદન વિછોહાતણઈ
[7]પાણી તણઈ (વિણઈ) કદાવા જિમ ફૂટઈ હિયઉ
તિઉજ માણસ હોઈ સાચઉ નેહ તિ જાણવઉ

સસ્કૃત કથાઓમા માધવની પૂર્વ જન્મના શાપની વાત આવતી નથી અને તે ગુજરાતી કથાઓ કરતાં ઘણીજ ટુકી છે સસ્કૃત

---

૧. પ્રિય પ્રવાસે ચાલ્યો, બાલા વિરહથી બળે છે તેથી વિસહર (સર્પ) ભીંતે લખ્યો છે અને તેથી દીવો ઓલાય છે ૨ હનુમાને. ૩. ભારત ૪. દીધી. ૫. હે હૃદય પ્રસાદ કરીને ફૂટ કેટલા દુખ સહેસ! પ્રિય માણસથી વિ[illegible]

૬. હે વિધિ, જો તારા માથા ઉપર કરવત મૂકાય તો વિયોગની વેદના તું જાણે. ૭ પાણી વિના કાદવની પેઠે જે માણસનું હૃદય વિયોગથી ફાટે તે માણસ છે અને સાચો નેહ પણ તે જાણવો

કથાનું જુનામાં જુનુ હસ્તલિખિત પુસ્તક ઈ. સ. ૧૫૩૦ મળી આવેલું છે (Brit. Museum Catal p. 118.) આ કથા ૧૪ મા શતકમાં રચાએલી મનાય છે (Keith Catalogue of Sanskrit Mss in the Bodleian. Appendix p. 44) પુષ્પાવતીના રાજા ગોવિંદચંદને માધવ નામનો બ્રાહ્મણ (પુષ્પ બટુક) છે, તેના રૂપથી નગર નાગીઓ વિહ્વલ બની જાય છે અને તેથી પૌરજનો રાજા પાસે ફરીયાદ કરે છે રાજા તેની પરીક્ષા કરવાને વાસ્તે પોતાની રાણીઓને સૂક્ષ્મ વસ્ત્ર પહેરાવીને તિલના ઢગલા ઉપર બેસાડે છે. માધવને જોઈને રાણીઓ વિહ્વલ બને છે તથા તેમનું વીર્ય સ્ખલિત થાય છે. આથી તેઓને વસ્ત્રે તિલ ચોટે છે. રાજા તે જોઇને પૌરજનોની ફરીઆદ ખરી માને છે; માધવને શહેરમાંથી નીકળી જવાની આજ્ઞા કરે છે. માધવ ફરતો ફરતો અમરાવતી નગરીમા આવે છે અને રાજસભાના દ્વારે આવી ઉભો રહે છે. સભામાં ગીત નૃત્ય વગેરે થતાં હતાં તે સાંભળીને માધવે કીધું કે સભામાં બધા મૂર્ખા છે. રાજદ્વારપાળે રાજાને કીધું રાજાએ પૂછ્યુ કે શાથી? માધવે કહ્યુ કે પૂર્વ દિશામાં તંત્રી વગાડનારનો અંગુઠો નથી, તપાસ કરતાં તેમ માલુમ પડવાથી રાજાએ પોતાની પાસે બેસાડયો અને સન્માન આપ્યું કામકંદલા વેશ્યા નાચ કરી રહી છે અને તેની ચંદનની કચુકી ઉપર ભમરો આવીને બેઠેલો છે તે તેણે નાચમાં સ્ખલન કર્યા વગર શ્વાસથી ઉડાડ્યો સભામાંથી કોઈએ તે ચાતુરી પીછાની નહીં તેથી માધવને ખેદ થયો. પોતે તેથી તેણીને પાનનુ બીડુ આપ્યું કેટલીક પ્રતોમાં રાજાએ તેને જે સિરપાવ આપ્યો હતો તે બક્ષીસ કર્યો એમ છે. આથી રાજા ગુસ્સે થયો અને તેને શહેર છોડી જતા રહેવાનો હુકમ કર્યો રસ્તામાં કામકંદલા તેને મળી અને તેને ત્યાં એક રાત્રી રહેવાનો આગ્રહ કર્યો રાત્રિ સમસ્યા વિનોદ તથા આનંદથી પસાર કરી (સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં

સમસ્યાઓ થોડીજ છે પણ ગુજરાતી ગ્રંથોમાં ઘણી છે) સવાર થતાં માધવ ચાલ્યો પણ બન્નેનુ હૃદય એક હોવાથી વિરહ અસત્ર લાગ્યો. માધવ ઉજ્જયિની ગયો અને ત્યાંના મહાકાલેશ્વરના મંદિરમાં લેખ લખ્યા. રાજા વિક્રમે તે વાંચ્યા અને ગોગ ગણિકાને તે વિરહી માણસની શોધ કરવા મોકલી. ગોગે તેને કામકંદલાના નામથી રાત્રે નિશ્વાસ મુકતો હોવાથી ઓળખી કાઢ્યો. રાજા વિક્રમે તેને બોલાવ્યો અને સમજાવ્યો પરંતુ તેણીના ઉપર અપાર પ્રેમ હોવાથી માન્યું નહી રાજા વિક્રમે તેની પરીક્ષા કરી તો પ્રેમ સત્યજ જણાયો. આથી વિક્રમે કામસેન ઉપર દૂત મોકલ્યો. કામસેને ગણિકા આપવાનું કબુલ ન કર્યું વિક્રમ સેના લઈને ચાલ્યો પ્રથમ તે વ્યવહારીઆનો વેશ કરીને કામકંદલાની પરીક્ષાને માટે રથમાં બેસીને ગયો અને રાત્રે ત્યાં રહી તેણીને સમજાવી અને રાત્રીએ તેણીની છાતી ઉપર પગ મુકયો કામકંદલાએ કીધું કે તે બ્રાહ્મણ ઉપર પગ મુકયો કારણ કે મારા હૃદયમાં માધવ બ્રાહ્મણ વસેલો છે. રાજાએ કહ્યું કે ઉજ્જયિનીમાં એક માધવ બ્રાહ્મણ તો મરી ગયો અને બીજો ભાંગ ગાજો પીતો હતો તથા વેશ્યામા ફરતો હતો તેને કોઇએ મારી નાખ્યો આથી કામકંદલા માધવ જપતી મૂર્છા ખાઇને મૃત્યુ વશ થઈ રાજા સખેદ થઇને પોતાના સૈન્યમાં આવ્યો માધવને કહ્યું. માધવ મૂર્છા ખાઇને મરણ પામ્યો રાજા આ બ્રાહ્મણની હત્યાને લીધે તરવાર કાઢીને મરવાને તૈયાર થાય છે. વીરવેતાલ હાજર થાય છે. રાજાને વારે છે અને અમૃત કૂપિકા લાવીને બન્નેને સજીવન કરે છે કામસેન રાજા કામકંદલાની પાલખી ઉપાડીને સૈન્યમા આવીને માધવને કામકંદલા સમર્પે છે વિક્રમ એોને ઉજ્જયિનીમા લઇ જાય છે અને તેઓને પરણાવે છે કેટલીક પ્રતોમા કામસેનની સાથે યુદ્ધ થાય છે તથા તે હારે છે ને પછી કામકંદલા આપે છે તેવું કહેલું છે; અને માધવ અને કામકંદલાના સજીવનના

સમયની વ ા કેટલોક વૃત્તાંત આપેલો છે, અને જો કે જુદી જુદી પ્રતોમાં થોડી ઘણી વાતમાં તથા ભાષામાં ફેર હોય છે તો પણ મુખ્ય મુદ્દાઓ તો એકજ છે આ વાર્તા ઉપર કથા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય ભાષાઓમાં ઉતારેલી છે. હિંદીમાં શાલિગ્રામવિજ્યનું બનાવેલું માધવાનળ કામકંદલા નાટક છે. મરાઠીમાં પણ મી. ભાંડારેનું કામકંદલાનું નાટક છે. ગુજરાતીમા માધવાનલ કામકંદલા દોગ્ધક (દુહા પ્રબંધ) તથા માધવાનલ કામકંદલા રાસ મળી આવેલા છે. ગુજરાતીમાં સસ્કૃત કથાનો અનુવાદ મૂળ સાથે આત્મારામ પ્રેમજીએ ૧૮૮૯ માં છપાવેલો છે. પ્રથમ પ્રબંધ આમ્રપદ્ર (આમોદના) કાયસ્થ કવિ નરસાસુત ગણપતિએ સ. ૧૫૭૪ માં બનાવેલો છે. એ ગ્રથના આઠ અંગ છે અને તેમા ૨૫૦૦ દુહા છે. ૧૮ મા શતકમાં થયેલા શામળભટ્ટની વાર્તાઓ પ્રસિદ્ધ છે. પરતુ ૧૬ મા શતકમાં હિંદુ લેખકની આ લોકકથા વિશેષ આહ્લાદજનક છે. કવિની વર્ણન કરવાની ચાતુરી સારી છે, ૧૬ મા શતકના ઘણા ખરા મળેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે. પરતુ આ લોકકથાના ગ્રથમાંથી લૌકિક બાબત ઘણી જાણવાની મળી આવે તેમ છે. માધવને પુષ્પાવતીમાં કાઢી મુકવાને મહાજન રાજા પાસે જાય છે તેનુ કવિએ સારૂ વર્ણન કર્યું છે, અને તેથી તે વખતના ધધા વગેરેનુ સારૂ ભાન થાય છે. માધવ અમરાવતી છોડીને ઉજ્જયિની જાય છે ત્યાં રસ્તામાં આવતી વનસ્પતિ ફલ ફૂલનુ પણ વર્ણન કવિએ આબેહુબ કર્યું છે. આમાં ઘણાં અપભ્રંશ શબ્દો વપરાયેલા છે, તથા મુગ્ધાવબોધની ભાષાનાં કેટલાંક રૂપો ટકી રહેલાં છે તેથી ભાષાશાસ્ત્રીને આમાથી સારો ખોરાક મળશે. વિશેષ તો એ છે કે પ્રતીક સંવત ૧૬૯૩ માં લખાયેલ છે તથા પ્રાય શુદ્ધ છે.

આદિ.

કુયર કમલા રતિરમણ મયણ મહાભડ નામ
. . . મકજિ પજ્ઞ પયકમલ પ્રથમજી કરૂ પ્રણામ

બ્રહ્મસુતાથી વેગલું વંદુ તે સરસત્તિ
માધવનલ વર્ણનવ્યષઈ મનસિદ્ધિ દેજે મત્તિ ૫
હંસ ચડી હીડઈ સદા વીણાપુસ્તકપાણિ
નિગમ નિરંતર આલવઇ ઘોરતારમધિ વાણિ ૬
ભગિની ત્રણ ભૂયણહતણી સુણી ન બીજી સાન
તુ ઉગી હ પાડવા અંધાકાર અજ્ઞાન ૭
મકરધ્વજ મુનિવર સુતા પુરસીધર પૂજેસિ
માધવનલ વર્ણનવિષઈ મતિ માગીનિ લેસિ ૮
નલ માધવનલ નિમિં કરી કામકુંદલા નારિ
કુંડલાં એ કાલભૂ તુહિનકિ રર્ણ મુરારિ ૧૪
મહોદધિ મયણ પુરાણથી ચચ ભરીનઈ મત્તિ
કવિ કાયસ્થ કથાકવિ નરસા સુત ગણપતિ ૧૫
ઢાઢારકાંઠઈ હું કડુ આબુદરિં અધવાસ
મધ્ય પંથિ નહિ નર્મદા જલકૂણિં જલશાસ ૧૬
થોક કરિસુ થોડી મતિ એ અષ્ટાગ પ્રબંધ
કલિ મજસલિ કવિ જિકે સવિ કહઇ નામી કંધ ૧૭
કરસિ કથા જિમ કુમુદિની રમવા ભોગી ભૃંગ
મતિ મુક્તાહલ વીપરસી ચિણવા ચતુર વિહંગ ૧૮
ગુણ હીણઉ રહિ ગામડઇ ગણપતિની મતિ અલ્પ
પ્રગટ દૂહા પચવીસસિ કરવાનુ સંકલ્પ ૧૯
પોઢઉ એ પઃબંધ ગણિ હૂંતણઈ મનિ હીક
રલીઆત થઈ રંજસિ રાજકુમર રંક ૨૦
અંત એહ કથા જે સાંભળે વચઇ વલી વિશેપ
પાતક પીંયાવટ તણા તિહા રહઇ નહી પૂ. ૮—૧૩
અહનિશિ આનંદિ રહઈ અંગિ ન આવઇ રોગ
સજન તણી સંખ્યા નહી ભવિ ભવિ પામઈ ભોગ ૧૪

કેવલ કમળા શારદા સગતિ જાય ન છોડિ
સહુ આપિ સંમતિ અરઈ કથતાં કોડ કોડિ ૧૫
નરસા સુત ગણપતિ કહિ અંગ થયા એ **આઠ**
સુધર્મ સ્વામિનિ શારદા પોતઈ દીધુ પાઠ ૧૬
દીસઈ દસ ગાઉ મહી દશ ગાઉ શરસ્થાન
દસ ગાઉ પણિ નર્મદા **આમ્રપદ્રસ્વસ્થાન** ૧૭
બ્રાહ્મણ ભાટ ભલા વસઈ વ્યવહારીયા વિશેષ
રાજકુલી રૂડી તિહા સ્થલ સ્થલ શ્રીમેરેપ ૧૮
ઉગ્રસેન કુલિ **ઉગ્રબલ રાણઉ નાગનરેશ**
જા સાયર નિર્મદ મહી તાં ચાંચૂલુ દેશ ૧૯
ચતુર સભા ચંદન તણઉ મુઝ કાંઈ લાગુ વાસ
ગણપતિ જંપઈ મ કરિઉ પદ કેતલે પ્રકાશ ૨૦
કવિ ન્યાતિ **કાયસ્થ ચતુવાલિંભિ** વિખ્યાત
પૂરૂ એ પદ બંધતાં દીહ થયા દહુ સાત ૧
વેદ ભુજંગમ બાણ શશી વિક્રમ વરસ વિચાર
શ્રાવણની સુદિ સાતમી સ્વામી મંગલવાર ૨
સાધ્ય યોગ સુધઉ હવઉ વાણિજ્ય કર્ણ વિશેષ
ઋતુ એ પંચાંગની રચી ચુપડીઆ ૩

... ...

ઇતિશ્રી માધવાનલ પ્રબંધે કવિશ્રીગણપતિવિરચિતે દોગ્ધકપ્રબંધેન માધવાનલકામકંદલા કામ[illegible]સભોગે અષ્ટમાગ સંપૂર્ણમ્ શ્રી **સંવત્** ૧૬૯૩ વર્ષે મહા શુદિ ૯ દિને [illegible] ગામે બાર [illegible]પુરે ભ. રવિજી લિખિતમ્

ઉપર કહ્યું તેમ આ કાવ્ય રસપૂરિત છે તેનો **ફક્ત એકજ** નમુનો આપીશુ માધવ બારે માસ કેવા સુખથી રહે છે તે સાંભળો.

રતિ રતિના રમ્ય માણીઇ રતિ રતિના ફલ આહાર
રતિ રતિ વેષ વિશેષીઇ રતિ રતિના શિણગાર ૮-૧૫
ફાગુણ કેરાં ફણગટાં ફિરિફિરિ ગાઈ ફાગ
ચગા વજાવઇ ચગપરિ આલતિ પચમ રાગ ૧૬
કેલિ કુસુભા કેરડા કેસર સુરતરૂ સોય
માધવ ફીજઈ છાંટણાં અમર અચર્યા જોઇ ૧૭
પીલી કીધી પાઘડી ઝુલડીએ રગ રોલ
અન્યોઅન્નિ છાટણાં ચટકુ લાગુ ચોલ ૧૮
હરષિ રમઇ હુતાશની નિરખી નિર્મલ ચદ
સાધઇ સુરત તણાં સુવચ વાધઇ અતિ આનંદ ૧૯
ઊડઇ રેણુ અબીરની સુરતરૂ નઇ સીદુર
ગયણિ ગુલાલ વતોલીયા છલર વિછાહિઉ સૂર ૨૦
ગંધરાજ અતિ ગહગહઇ ચુએ વાલી નાક
મોગરેલમા માદણાં બૂડઇ જિહાં બગ લોક ૨૧
તતિ શિપર ધન શબ્દિઇ પવન તણા પલ્લોલ
માધવ મહિલાસિઉ કરઇ ક્રીડારસિ કલ્લોલ ૨૨
આજ હું આડિં દેવનઇ પાલષિ બધસિ પાલિ
પ્રતિષ્ટી પૂજા કરસિ અગર સુચંદન બાલિ ૨૩
કરિ કરિ સોવન ગેડિકા રત્ન દડલુ આણિ
રામાસિઉ રગિ રમઇ પ્રેમિ પ્રાણ પ્રમાણ ૨૪
ચદનિ ચરચુ ચૈત્રનઇ મૈત્રિ સરસુ માસ
અંબુધિની પરિ ઉલટઇ આ[illegible] અહ્મારી આસ ૨૫
[illegible] કરઇ કોકિલ અંબાડાલિ
તરૂઅર નવપલ્લવ ધરઇ મધુકરિ મણકિઇ માલિ ૨૬
હેલિ અંધાવઇ હીચકા સુરતરૂકેરિ સાપ
માધવ સાથઇ હિયસિઉ લીલા લટકઇ લાપ ૨૭

કટિતટકેરા કટકડા મરડસિ માથા વેણી
અદ્દોલિસિ આકાશિશઇં ગ્રહિઉ રહિ નહી કેણિ ૨૮
સિઉલ લેઇ ઉદયગિરિ અસ્તાચલ આવેસિ
રમતિ રમતો રંગ ભરિ હૃદયાભીતરિ લેશિ ૨૯
ગાયન સુસર મુખિ ગાય કરિ વાયસિ પંચઇ વાદ્ય
તિહૂણ તૃણવત લેખવઉં આજજનઇ ઉન્માદિ ૩૦
પીત પટંબર પહિરણઇ ઉઢણિ નીલાં નેત્ર
ચોલી ચટકય ચોલની મુગટ કુસુમ સિરિ સેત્ર ૩૧
કરિવર કણયર કંભડી ચંદન ઘોલકચોલ
કસ્તુરી કર્પૂરયુત માનનિ મુખતંબોલ ૩૨
નિરખી નિર્મલ ચંદલુ ઊગિઉ અંબરરેસિ
મરૂઉ ચારસિ મરધલી મમ આઘુ ચાલેસિ
ચદનિ ચરચુ ચદલા સતોખુ શિર નામિ
જો જીવત તો જુ રહઇ અહ્મ ઘરિ એણઇ ઠામિ

આવા ઘણાક પ્રસગો છે. કવિ કહે છે કે તેણે મયણપુરાણમાંથી ચચુપ્રવેશ કરીને ૧૭ દિવસમાં આ ગ્રથ રચેલો છે. તેથી એમ જણાય છે કે મયણપુરાણ નામનો મોટો શૃગારરસની વાર્તાઓનો ગ્રથ અપભ્રશ અથવા પ્રાચીન ગુજરાતીમાં હશે પોતાના ગ્રથના ભાગનુ નામ પાડતા કવિ અગ કહે છે કવિઓમાં કાવ્યના ભાગોને કધ કહે છે. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રંશના બે ભેદ પાડે છે **तत्र प्राय: संस्कृतप्राकृतापभ्रंशग्राम्यभाषानिबद्धं महाकाव्यम्** અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતા કહે છે (**अपभ्रंशभाषानिबद्ध सन्धिबन्धमब्धिमन्थनादि ग्राम्यापभ्रंशभाषानिबद्धावस्कन्धकबन्धं भीमकाव्यादि,**) કે અવસ્કન્ધકબન્ધવાળા ગ્રામ્યાપભ્રશ ભાષાના કાવ્યો હોય છે અને તેવું કાવ્ય

भीमकाव्य छे. साहित्यदर्पणमां अपभ्रंश भाषाना काव्योना सर्गनु नाम कडवक आपेलु छे.

अपभ्रं निबंधेस्मिन् र्गाः डवि ाभिधाः ।

तथापभ्रंशयोग्यानि छंदांसि विविधान्यपि ॥ यथा कर्णपराक्रमः

कडवको (कडवा) नो समूह ते संधि एम हेमाचार्य पोताना छंदोनुशासनना छठ्ठा[1] अध्यायमा कहे छे (**सन्ध्यादौ कडवकान्ते च ध्रुवं स्यादिति ध्रुवा ध्रुवकं घत्ता वा—कडवक समूहात्मकः सन्धिः स्यादौ चतुर्भिः पद्धडिकाद्यैछन्दोभिः कडवकम्**) अपभ्रंश ग्राम्यपभ्रंश अने जुनी गुजरातीनो संबंध ए प्रश्न अहीं उपस्थित थाय छे परंतु ते विषयांतर होवाथी अहीं पडतो मूकीए छीए.

माधवानळ कामकंदला दोग्धक प्रबंधमां आपेली वात.

सरस्वतीने तटे शुकदेव तप करे छे तेने संसारना पाडवाने व्यास कामने बोलावे छे. काम रति अने पोताना बीजा सहायोना साथे मुनिने जीतवा जाय छे, पण तेनो **प्रयत्न** निष्फळ जाय छे. छेवटे रति एक युक्ति बतावे छे, एक मोटो महेल बनावीने तेमा ब्राह्मण वेश्यानी सेवा करे छे एवु बतावे छे ब्राह्मण शुकदेवने स्त्रीनी

---

१ हेमाचार्यना छंदोनुशासनना पाचमा अध्यायमा अपभ्रंशना छंदोना लक्षणो आपेला छे. प्राकृत छंदःशास्त्रना घणा ग्रंथो छे तेमां प्राकृत पिंगळ मुख्य छे. आ पुस्तक चार टीकाओ साथे रोयल एसीयाटीक सोसाइटि तरफथी तथा लक्ष्मीवल्लभनी टीका साथे निर्णयसागर प्रेस तरफथी प्रसिद्ध थयु छे. हेमाचार्यना छंदोनुशासन (वृत्ति) नी [illegible] शुद्ध प्रत सेन्ट्रल लायब्रेरीमां छे. छंदोनुशासनना पर्यायोनी पण एक नवीन प्रत छे. आ ग्रंथ पन्यास आनंदसागर पासे शुद्ध करावीने शेठ देवकरण मूळजीए निर्णयसागर प्रेसमा १९१२ मा छपावेलो छे अपभ्रंशना अभ्यासीए आ ग्रंथ अवश्य वाचवो जोइए

મહત્તા બતાવે છે. શુક પોતાના ધ્યાનથી આ કપટ જાણે છે અને શાપ દે છે. કામ અમરાવતીમાં કુબેરદત્ત બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મે છે. પાંચ વરસનો થતાં તેનો બાપ પરદેશ જવાથી માતા ફુલ લાવવા મોકલે છે. વાડીમાં શાકિની ગૃધ્રિણીનુ રૂપ લેઇને તેને હરી જાય છે. આકાશમાં ચાલતાં ગૃધ્રિણી પુષ્પાવતીના રાજા ગોવિંદચંદ્રના બાણથી હણાય છે, માધવ નીચે પડે છે. રાજા તેને દેવદત્ત દેહરાસરીને ત્યાં મૂકે છે અને તેને રાજપુત્રની માફક પાળવાનું કહે છે અને પાંચ ગામ આપે છે. દેવદત્તે તેને ખોળે લીધો અને સર્વ કળાઓમાં પ્રવીણ કર્યો (૧ અંગ)

કાંતિનગરમાં શ્રીપતિશાહ વ્યવહારીઓ છે અને તેની સ્ત્રીનું નામ સોહાસણી છે તેને એક પુત્રી થઇ. વીઝુ નામની વેશ્યા જેને શ્રીપતિની સાથે સબંધ હતો તેણે પુત્રી કામકંદલાને છળથી લીધી અને અનેક શાસ્ત્રો ભણાવી સર્વકળા સંપન્ન કરી; કવિ કામકંદલાનું વર્ણન બહુ લંબાણથી કરે છે.

નિલવટિ કસ્તૂરીતિલક મ કરિસિ સૂધી અયણ
સહિજિ શીહર લેપવી કરિસિ રાહુ વિનાણ

આ આપણને ભામિનીવિલાસમાંનો **स्तूरं िलकमालि** તથા ઋતુસહારનો **झटिति प्रविश गेहं** એ શ્લોકો યાદ દેવડાવે છે. વેશ્યાએ કામાવતીના રાજા કામસેનને કામકંદલા અર્પણ કરી; પણ કોઇ પણ પુરૂષ તેને તૃપ્ત કરી શકતો ન હોવાથી તે કોઇને પણ ચાહતી નથી (૨) માધવનું [illegible] જોઇને રાણીએ તેને પ્રાર્થ્યો. માધવે શીલ સાચવ્યુ, રાણીએ તેને રાજ્યમાં[illegible] (૩) માધવ [illegible]વતીમા આવ્યો રાજ સભામાં પોતાની વાત કહી. માબાપે ઓળખ્યો. રાજાએ ગુણથી આકર્ષાઇને પોતાનો સહચર બનાવ્યો. માધવનું રૂપ જોઇને પુરનારીઓનુ વીર્ય સ્ખલિત થતું હોવાથી કોઇને ગર્ભ રહેતો

નથી. આથી નગરજનો રાજા પાસે ગયા અને કીધું કે અમે નગર તજીએ છીએ નહીતો માધવને કાઢો. અહીઆ નગરજનોનું વર્ણન કવિએ સારૂ કર્યું છે. રાજાએ માધવની પરીક્ષા કરી. રાણીઓને તિલના ઢગલા ઉપર એસાડો રાજાની ખાત્રા થઈ માધવને રજા આપી. (૫) સંસ્કૃત કથાની માફક માધવ કામસેન રાજાના નગરમાં આવે છે. ગીતમાં ખોડ કાઢે છે અને રાજા તુષ્ટમાન થઇને પોતાની પાસે બેસાડે છે. માધવ કામકંદલાને બીડુ આપે છે, રાજા કોપિત થાય છે. (૬) કામકદલાને ત્યાં રાત રહે છે આ પ્રસંગે સમસ્યાઓ વગેરે ચાતુરી ભરેલી વાતો થાય છે. આ સમસ્યાઓ ગૂજરાતી સાહિત્યની જૂની સમસ્યાઓ તરીકે અગત્યની છે. છઠ્ઠું અગ બહુ લાંબુ છે.

માધવ ઉજ્જેની જાય છે રસ્તામાં આવતાં ફુલ ફલ લતાઓનું કવિ વર્ણન કરે છે. મહાકાલેશ્વરના દેહરામાં લેખ લખે છે. ગોગ-ગણિકા શોધી કાઢે છે અને તેની પરીક્ષા કરે છે. રાજા વિક્રમ પણ ભવૈયાઓના ટોળાને મોકલે છે વ્યવહારીઆનો વેપ કરીને તેઓ માધવ પાસે આવે છે અને રાતે સ્વપ્નામાં કામકદલા ધૂતારી છે તેમ બોલીને ધાંધલ કરે છે. માધવ સાંભળે છે પણ માનતો નથી, રાજાની માધવના કામકંદલા તરફના પ્રેમની સપૂર્ણ ખાત્રી થાય છે તેથી કામસેન તરફ દૂત મોકલે છે. કામસેન ના પાડે છે. રાજા વિક્રમ સૈન્ય લઇ ચઢે છે. કામકંદલાને વેર રથમાં બેસી પરીક્ષા કરવા જાય છે. માધવ મરી ગયો તે સાંભળીને કામકદલા મૃત્યુ પામે છે માધવ પણ કામકદલાનું મૃત્યુ સાંભળીને મરણ પામે છે રાજ ખડ્ગ લઇને શિર છેદવા તૈયાર થાય છે. અગ્ગીઉ (આગીઓ વેતાળ) અમૃત કૂંપિકા લાવીને સજીવન કરે છે. કામસેન રાજ[illegible]ઓ ઉપાડીને કામકંદલા વિક્રમ[illegible] સોંપે છે. (૭) વિક્રમ માધવ અને કામકદલાને ઉજ્જયિની લઈ જાય છે અને ત્યા તેઓ સુખવિલાસ ભોગવે છે આ આઠમા અગમાં માધવ તથા કામકદલા બાર માસ કેવી રીતે સુખથી નિર્ગમે છે તેનુ સરસ વર્ણન છે (૮)

માધવાનલ કામકંદલા રાસ કુશલલાભ વાચકે બનાવેલો છે. આ અભયચંદના શિષ્ય કુશળલાભ વાચક ખરતરગચ્છના સાધુ હતા તેમણે અગડદત્તરાસ, તેજસારરાસ, નવકારરાસ, મારૂઢોલા ચુપઇ વગેરે ગ્રંથો રચેલા છે.

બત્રીસપુતળીની વાર્તામાં શામળભટે ૨૬ મી વાર્તા માધવાનળની આપી છે તે વાર્તા ઉપરની ત્રણ વાર્તાઓથી કેટલીક બાબતમાં જુદી છે. મહાદેવ કાશીમાં ઘણો વખત રહ્યાથી પાર્વતીએ તેમને રંભાનું રૂપ કરીને છળ્યા. તેમનું વીર્ય નાળામા પડ્યું. તેનાથી માધવની ઉત્પત્તિ થઇ તેને શિવદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ ઘેર લાવ્યો. ઇંદ્રની સભામાં અપ્સરાને મદ ચડવાથી ઇંદ્રે શાપ દીધો, તે પાષાણ થઇને પડી. આ પાષાણની સાથે માધવે રમતમાં પરણતાં તે સજીવન થઇ. માધવનું ભ્રમરનું રૂપ કરીને અપસરા ઇંદ્રની સભામાં તેને લઇ જાય છે અને પોતાની કંચુકીમાં રાખે છે આથી ઇંદ્ર ફરીથી શાપ દે છે અને તેથી તે ગણિકા થઇને અવતરે છે. માધવના રૂપથી પોરસ્ત્રીઓનું વીર્ય સ્ખલિત થતું હોવાથી તેઓને ગર્ભ રહેતો નથી પરંતુ માધવ રાજાને પ્રિય હોવાથી તે બાબત કહેવાની કોઇની હીંમત ચાલતી નથી. પરંતુ એક કોટિધ્વજ શ્રેષ્ઠિની તરૂણ સ્ત્રીનો ગર્ભપાત થતાં તે રાજાને ફરીયાદ કરે છે રાજા તિલપ્રયોગથી તપાસ કરે છે. ફરીયાદ સત્ય માલુમ પડતા માધવને કાઢે છે. ઉદયસિંહની ઉદયપુરીમાં પણ પુંડરીક પ્રધાનને ત્યાં તેવોજ પ્રસંગ થતાં ત્યાં પણ તેવોજ સત્કાર મળે છે. કામાવતીમાં આવતાં રાજસભામાં જાય છે. ત્યાં કામકંદલા વેશ્યા નૃત્ય કરતી હતી તેમાં તાલ મૃદંગ બજાવવામાં દોષ કાઢે છે રાજા સન્માન આપે છે. કામકંદલા [illegible] પનો દડાથી ઉડાડે છે. કામકંદલાને જાતિસ્મરણ થતાં માધવનેજ વરૂં એવું પણ લે છે. રાજા ગુસ્સે થઇને માધવને કાઢી મુકે છે. માધવ ઉજ્જયિનીમાં હરસિધ માતાના મંદિરમા જાય છે અને દુહાઓ લખે

છે. વિક્રમ રાજા તેની ગુપ્ત રીતે પરીક્ષા કરે છે, અને તેના પ્રેમ શુદ્ધ જણાતા કામસેન રાજાને કામકંદલા મોકલવાનું લખે છે. રાજા માનતો નથી, યુદ્ધ થતાં હારે છે પરંતુ કામસેન માધવનું કૃત્રિમ મસ્તક કરીને કામકંદલાને બતાવે છે તેથી કામકંદલા મૃત્યુ વશ થાય છે, માધવ પણ આ સાંભળી પંચત્વ પામે છે. વિક્રમ રાજા આગી મરવાને તૈયાર થાય છે. હરસિધમાતા અમૃતનું અંજન કરીને બન્નેને સજીવન કરે છે. વિક્રમ તેઓને ઉજ્જયનીમાં લઇ જઇ પરણાવે છે અને મોટી સંપત્તિ આપે છે. શામળભટ્ટની કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને [illegible] માલ વગરની છે,

યુરોપીયન વિદ્વાનો આ વાતને insipid love-tale નીરસ પ્રેમ-વાર્તા ગણી કાઢે છે. પરંતુ ગુજરાતી વાર્તાઓ રસ ભરેલી હોવા ઉપરાંત શીળનું મહાત્મ્ય તથા પ્રાધાન્ય પ્રતિપાદન કરનારી છે સંસ્કૃત કથામાં, ખરૂ છે કે, આ વાત ભાર મૂકીને જણાવી નથી. પરંતુ માધવાનલ દોગ્ધક પ્રબંધમાં તથા તેથી વિશેષ કુશળલાભ વાચકના કામકંદલા રાસમાં આ વિષય સારી રીતે દર્શાવેલો છે. માધવનું રૂપ જો કે સ્ત્રીઓનું ભાન સાન ભુલાવી દઇને તેની પાછળજ ભમાવે છે તોપણ માધવ તો સર્વ સ્ત્રીઓને મા બેન સમાન ગણે છે. તેવીજ રીતે કામકંદલા જો કે વેશ્યા છે તોપણ માધવ શિવાય અવરને લગાર પણ ચહાતી નથી. આથી બન્નેનો પ્રેમ શીલમય તથા વિશુદ્ધ છે અને તેથીજ વિક્રમ રાજા તેઓનો સંયોગ જોડી આપે છે

'સાહિત્ય'. ૧૯૧૪—આગસ્ટ અંક.
પૃ. ૩૫૩ થી ૩૬૨.

—ચીમનલાલ ડા. દલાલ.

———:૦:

માધવાનળની કથ.

(માધવાનલ કામકંદલા ચોપાઇનો સાર).

× × જો કવિએ બે ચાર ઠેકાણે ઇસારો કર્યો છે તે કર્યો ન હોત, તો આ ગ્રંથ શ્રાવક જૈન સાધુનો લખેલો છે એમ માલુમ પણ ન પડત; કેમકે ઇતર જૈન ગ્રંથોમાં પ્રથમ શ્રી પાર્શ્વનાથ, મહાવીર સ્વામી કે તિર્થંકરની સ્તુતિ હોય છે, છેવટ પણ તેમની વંદના હોય છે અથવા લખનાર સાધુ હોય તો પોતાના ગચ્છની હકીકત આપે છે. માધવાનળમાં તેવું કાંઇ નથી, પરંતુ અમુક ઠેકાણે દેરાસર ને કેસરનું પૂજન, દેવને જુહારણ અને સમાધિ (મોક્ષ નિર્વાણ અર્થે) જોવા આવે છે. વાંચનારને વસ્તુ સમજાય માટે એ કથાનો સાર નીચે આપ્યો છે.

પૂર્વ દેશે ગંગાને કાંઠે પુષ્પાવતી નામે નગર હતું, ત્યાંના રાજાના પુરોહિત શંકરદાસના પુત્રનું નામ માધવાનળ હતું, અને તે પુત્રની શીલવતી ને પવિત્ર સ્ત્રી નામે કામકંદલા હતી

સ્વર્ગલોકનુ ને ઇંદ્રસભાનું ભવ્ય વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે તે સભામાં ઘણી અપ્સરાઓ નાટકો કરતી, તેમાં સૌથી અનુપમ એવી જયંતી અપ્સરાના નાટકનાં સુરલોકે વખાણ કર્યાં, તેથી તેને ગર્વ થયો, અને તે ઇંદ્રના હુકમની પણ અવગણના કરવા લાગી; તેથી ઇંદ્ર એકવાર કોપાયમાન થઇ તેને હણવા જતો હતો, પણ બીજાઓએ વચમાં [illegible] હત્યા ન કરવા વિનવ્યું, તેથી ઇંદ્રે શ્રાપ દીધો કે જા રંડા તું પૃથ્વી [illegible] જયંતીએ માફી માગી પણ દીધેલો શ્રાપ મિથ્યા ન થાય એમ હોવાથી મારો છૂટકો ક્યારે થશે તેની તેણીએ માગણી કરી. ઇંદ્રે કહ્યું કે પુષ્પાવતીના માધવાનળ તને રમતમાં પરણશે, ત્યારે તુ સ્ત્રી રૂપ ધારણ કરીશ.

એકવાર કૈલાસપતિ મહાદેવ ભારે યોગ સાધવા આસન વાળીને બેઠા. ઘણાં વર્ષ અડગપણે તપશ્ચર્યા કરી. એક રાતે ઉમયાની સગત યાદ આવતાં મન ચળ્યું, અને તેમનું વીર્ય સ્ખલિત થયું એમનુ મહા જોરાવર વીર્ય જે પૃથ્વીને ફાડી નાંખે, આકાશને પ્રજાળે કે સમુદ્રને સોસી નાંખે, તેનું શું કરવું તે વિચારમાં તે ફરતા ફરતા ગંગા તીરે નડ વનસ્પતિની નળી કોરીને તેમાં તે ઘાલ્યું પુરોહિતને ત્યાં અસખ્ય દ્રવ્ય અને ભારે ઠાઠમાઠ હતો, પણ તેને પુત્ર ન હોવાથી તે હમેશાં શોકમાં રહેતો. એક રાતે હરિએ તેને સ્વપ્નુ આપ્યું કે હુ તારાપર તુઠયો છું. જા, તને નડની ઝાડીમાં એક પુત્ર છે તે પ્રાપ્ત થશે. શંકરદાસ ત્યાં ગયો, પુત્ર હર્ષભેર લાવ્યો ને તે પરમેશ્વરે આપ્યો એમ કહી તેની સ્ત્રીને હવાલે કર્યો. ઈશ્વરનું વીર્ય હોવાથી તે અતિ સ્વરૂપવાન ને બુદ્ધિમાન નીવડે એમાં નવાઈ નહોતી.

બાર વર્ષની વય થઇ ત્યારે તે કેટલાક સાથીઓ સાથે પાદરે રમવા ગયો. જ્યાં પેલી શિલા હતી તેનો આકાર કઇક સ્ત્રી જેવો જોઇ છોકરા માધવને કહે કે અમે તને આ શિલા સાથે પરણાવીશુ. રમતમાં તેને સ્નાન કરાવ્યું, શિલા સાથે તેના લુગડાની ગાંઠ પાડી, અગ્નિ સળગાવ્યો અને વેદમંત્ર ભણીને તેની સાથે હસ્ત મેલાપ કરાવ્યો, તે પુરો થતાંજ શિલા અપ્સરા રૂપ થઇ આકાશમા ઉડી ગઇ. તેને જોઇ ઇંદ્રસભાના દેવો ખુશ થયા

પરંતુ, જયંતીને લાગ્યું કે મારા ઉપર ખરો ઉપકાર કરનાર તો માધવાનળ છે, તે મને વર્યો છે એટલે તેનેજ હું મારો સ્વામી સમજી સુખ આપીશ. તે મધ્ય રાતે છાની [illegible] માધવના ઓરડામા આવે [illegible] માધવનું શરીર જોઇ તેના બાપને વહેમ આવ્યો, તેથી તેને માટે ઓખાના જેવો એક ડડીઓ માળ બંધાવ્યો, તે એવા ઇરાદાથી કે ત્યાં કોઇ સ્ત્રી પ્રવેશ કરી ન શકે. પણ એથી તો માધવ અને જયંતીને વધારે અનુકુળતા થઇ

એક સારા બ્રાહ્મણની કન્યાનું માગું આવ્યું. પણ માધવાનળે પરણવાની ના પાડી જયંતી એકવાર સવારમાં આકાશગમન કરવા જતી હતી, તેને માધવે કહ્યું કે તારા વિરહે હું રહી શકતો નથી. અપ્સરાએ ઘણીએ તાણ કરી અને તેમાં જે ભય રહ્યું છે તે જણાવ્યું, તોપણ માધવે માન્યું નહિ, ત્યારે તે કેટલીકવાર દિવસે પણ આવવા લાગી ઇંદ્રને જાણ છતાં તેને ઠપકારી તેથી તે આવતી બંધ થઈ; પણ જ્યાં ખરો પ્રેમ બંધાયો હોય, ત્યાં વિરહવેદના સહન થઈ ન શકે; તેથી તે માધવને સુરલોકમાં છાની રીતે લઇ ગઇ, ને ત્યાં સુખ માણવા લાગી.

એક વખત જયંતીને ઇંદ્રસભામાં નાટક કરવાનું હતું ત્યારે તે પોતાના પ્રિયતમને ભમરો બનાવી કંચુકીમાં છાનો રાખીને નૃત્ય કરવા લાગી ભ્રમરને કંઇ વેદના ન થાય માટે તે નૃત્ય કરતાં સંકોડાતી હતી, તેથી વહેમ આવતાં જોયું તો તે નરને ભ્રમર બનાવી સાથે લઇ આવી છે એમ જણાયું. એથી ઇંદ્ર બીજીવાર કોપાયમાન થઇ તેને શાપ દીધો કે સુરલોકમાં જોઇએ એટલું સુખ છતાં તું મૃત્યુલોકના નરને મોહી તેનો સંગ કરે છે, માટે તું વેશ્યાને ત્યાં અવતરીશ.

ઇંદ્રના શાપથી તેણે કળાવતી નગરીમાં કામા ગુણકાને પેટે અવતાર લીધો. આઠ વર્ષની વયે તે નાટક પીંગળ સંગીત વગેરે કલાઓ શીખી જુવાનીમાં આવી ત્યારે ચોસઠ કલાઓ શીખી અને અનુપમ રૂપ ધારણ કર્યું.

માધવ જયંતીના વિરહે [illegible]રે છે, ઘણા દિવસ તેની વાટ જુએ છે, અન્ન પાણી ને નિદ્રા તજે છે, પલંગમાં [illegible] ને પણમાં વલખાં [illegible] કરે છે. એથી માતપિતા દુ:ખી થઇ તેને પૂછે છે, પણ તે કંઇ વાત કરતો નથી પછી પુરોહિત તેનો વિવાહ કરે છે. સ્ત્રી સાથે તે રહે છે; અને તેને કંઇ લેક લગાડવા માટે રાજદરબારે પોતાની સાથે

પૂજાપાત્રી માટે લઇ જાય છે. માધવ નગરમા જાય ત્યારે સ્ત્રીઓ તેના-થી ફિદા ફિદા થઇ તેની પાછળ કામકાજ નકી કરે છે, તેથી મહાજન રાજાને ફરિયાદ કરવા આવે છે, ને કહે છે કે જો તમે માધવને ન કાઢો તો અમે ગામ તજીશુ, કેમકે તેનાથી અમારાં ઘર ભાંગે છે. પછી રાજાએ માધવ બોલાવીને પૂછ્યુ કે તારામાં એવી શી કળા છે ? તે ઉપરથી માધવે વીણા લઇ એવું ગાયન કર્યું કે જેથી રાજાની સાતસેં નારીના હૃદય ભેદી નાખ્યાં. એથી રાજા કોપ્યો ને બોલ્યો કે તુ મારો દેશ તજીદે તેને દેશવટો દેવાથી સર્વ સભાનુ મો વીલાઇ ગયુ

માધવાનળ એક વણજારાની સોબતમાં ઝાડી જગલનાં દુખ વેઠ-તો ચાલ્યો અને કામાવતી નગરીમાં આવ્યો ત્યાં કામકદલા વેશ્યા વસે છે તેને ત્યાં મોટા રાજા ને વણિક પુત્રો વિલાસ માટે ભમે છે અને ગરથના ભડાર આપી દે છે. કામકંદલા કહે છે કે મારે નગરના રાજા કામસેન આગળ નૃત્ય કરવું છે. તે આટલી લાલચો છતાં શીલ ખંડતી નથી એકવાર રાજાએ વાત જાણી મોટા મહોત્સવ પ્રસંગે તેણીને નાટક માટે બોલાવી.

દરબારમાં હજારો લોક આવ્યા હતા કામકદલાએ ભારે નાટક મચાવ્યું, એવામાં માધવાનળ ત્યા આવી પહોંચ્યો બહાર રહીને ડોકું ધુણાવતો હતો, તેથી દ્વારપાળને અચરજ લાગ્યુ તેની હોંશીઆરી જોઇ દ્વારપાળે રાજાને વાત કરી. રાજાએ તેને પોતાની કને બોલાવ્યો, તે વેશ્યાનુ નૃત્ય ને રૂપ નિહાળ્યાં કરે છે (અહી રૂપ ને શણગારનું વર્ણન આબેહુબ કવિએ કર્યું છે) એવામાં એક ભમરો આવી લા-ગ્યો તે વેશ્યાની કચુકીમાં ભરાયો આથી [illegible]એ તેને ભમરો કરી કાંચળીમાં રાખેલો તે વાત [illegible]વાદ આવે છે અને એજ રીતે કામકંદલાને પૂર્વભવની સ્મૃતિ થાય છે, ભમરો તેના સ્તનને ડંખ મારે છે, તેથી તેને વેદના થાય છે. માધવને જે રાજાએ સરપાવ આપ્યો હતો, તે વેશ્યાની કળાથી ખુશી થઇ તેને આપી દે છે. રાજાની પહેલાં તેણે

સરપાવ આપ્યો તેથી રાજા કોપે છે ને તેને મારી નાખવા ઉભો થાય છે. બ્રહ્મહત્યાનો દોષ બતાવી લોક તેને વારે છે, તેથી માધવને તેનું રાજ તજી દેવા હુકમ થાય છે, તેથી તે પ્રમાણે તે તુરત ત્યાંથી ચાલ્યો જાયછે.

કામકંદલા ગોખે બેઠી છે, તે રસ્તે થઇ માધવ જતો જોતાંજ તે તેને ઘરમાં લઇ આવી પૂર્વ વૃત્તાંત કહી ઇંદ્રના બીજા શાપથી તે વેશ્યા અવતરી એ વાત જણાવી બન્નેને અતિ આનંદ થયો, અને સ્ત્રીપુરૂષ તરીકે રતિ સુખ ભોગવ્યું. પાછલી રાતે વિદ્યાવિનોદની વાર્તા થાય છે અને સમશ્યાઓ વડે એક બીજાની ચતુરાઇ બતાવાય છે. મળસ્કાં થતાં માધવ જવાની રજા માગે છે, તેથી કામકંદલા મુર્છાવશ થાય છે. ન જવાનો કે તેને સાથે લઇ જવાનો અતિ આગ્રહ કરે છે, તેને માધવ સમજાવે છે. રહેવામાં રાજનો ભય છે ને સાથે લઇ જવામાં અતિ સંકટો વેઠવાનાં છે. આખરે તે જાય છે, અને કામકંદલા સોળ સણગાર તજી વિધવા વેષે રહે છે. તેની મા પરપુરૂષનો સંગ કરવા ને સુખમાં રહેવા આગ્રહ કરે છે, પણ તેને પત ન કરતાં પુરૂષો આવે તેને નૃત્યાદિથી ખુશ કરવાની માત્ર તે હા પાડે છે.

માધવ રખડતો દુખ પામતો આખરે માળવે જઇ ચઢે છે. માળવાનું, ઉજણનું ને પરદુઃખભંજન વિક્રમનુ કવિ છટાદાર વર્ણન કરે છે. અજાણ્યો માધવ શેરીએ શેરીએ ફરી સુદર નારીઓ નિહાળી ખુશ થાય છે, પણ તેનો કોઇ ભાવ પૂછતું નથી. રસ્તામાં એક ક્ષત્રિ આવ્યો, તેણે કહ્યું કે તે કામાવતી જાત્રાએ જાય છે, તેથી ખુશ થઇ કામકંદલા[illegible] પત્ર લખી તેને આપે છે. તે પત્ર અને તેનો કામકદલાએ આપેલો ઉત્તર[illegible] લંબાણથી ચીતરી તેમાં વિરહ વેદનાની પીડા બન્નેને કેવી સાલે છે તે બતાવ્યું છે

માધવ કોઇ બ્રાહ્મણને ત્યાં ખાઇ દહાડે શહેરમાં ભટકે અને રાતે મહાકાલેશ્વરના દેવળમાં જઇ સુઇ રહે વિરહ ન સહેવાયાથી એક

ગાથા તેણે ભીતે લખી, તે વિક્રમ સવારે દર્શને આવ્યા તેમની નજરે પડી. મારા નગરમાં કોઈ દુઃખી નથી, છતાં આ કોઇ દુઃખી પુરૂપ જણાય છે, માટે તેનુ દુઃખ મારે ભાગવુ જોઇએ પ્રધાનને તપાસ કરવા કહ્યુ. બીજે દહાડે બીજી અને ત્રીજે દહાડે ત્રીજી ગાથા લખેલી વિક્રમે જોતાંજ એ માણસનો પત્તો જે કોઈ લગાડશે તેને લાખ દિનાર આપવામાં આવશે એવો પડો વજડાવ્યો; તે ઉપરથી નગરની એક વેશ્યા સોળશણગાર સજી મહાદેવના દેવળમાં છાની ભરાઈ રહી. ત્યાં ઘણાં માણસ સુતાં હતાં, તેમાંનો માધવ નિસાસા નાંખ્યા કરતો હતો, તેથી ગાથા લખનાર એજ હોવો જોઇએ એમ ધારી તે તેની પાસે ગઇ, અને તેની છાતીપર પગ મૂકયો, તેથી તે જાણે કામકદલા હોય એવો નિદ્રામાં ભ્રમ થતાં તેણે કહ્યું, હે પ્યારી કામકંદલા ! હૈયાથી પગ પાછા કરો ને તમારા પુષ્ટ પયોધર આગળ ધરો વેશ્યાએ બીજે દહાડે રાજાને કહ્યુ કે માધવાનળ કામકદલાના વિરહથી દુખી છે

રાજાએ તેને બોલાવી દુઃખની હકીકત પૂછી તેણે વિરહની વાત કરી, ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે તુ પસદ કરે તેવી સ્ત્રી તને પરણાવું, ને તુ મારા રાજ્યમાં રહી સુખ ભોગવ તેણે કામકદલાના પ્રેમની વાત કહી, ત્યારે રાજા કહે તુ વેશ્યાના નાદમા શુ મોહ્યો છે (વેશ્યાના અવગુણનુ કવિ અહિ વર્ણન કરે છે). માધવે બહુ કહ્યું ત્યારે રાજાએ તેને મેળવી આપવાનું અભયવચન આપ્યુ

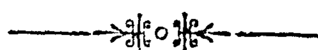
રાજા ચતુરંગી કટક લઈ માધવાનળ સાથે કામાવતી આવ્યો ગામને પાદર પડાવ નાખી કામકદલાની પરીક્ષા માટે છાનો તે તેણીને ઘેર ગયો વેશ્યાએ બહુ હાવભાવ [illegible] કરી તેને રીજવવા માંડયો તેણે ગતિ[illegible]ઓ બતાવી, પણ સ્ત્રીએ તેની સ્પૃષ્ટ ના પાડી. તે વિધવા જેવી કેમ રહે છે તે પૂછતાં તેણે કહ્યું મારો કંથ પરદેશ છે, માટે વિક્રમ ત્યાં રાત રહ્યો. સ્ત્રી વિલાપ કર્યા કરે છે પાછલી રાતે તે નિદ્રાવશ થઈ ત્યારે વિક્રમે તેની છાતી ઉપર

પગ મૂકયો, એટલે તે માધવ છે એમ જાણી કહેવા લાગી, સ્વામીજી ! પગ દૂર કરો એથી રાજાની ખાતરી થઈ માધવ કોણ તે વિષે સ્ત્રીએ કહ્યું ત્યારે રાજા હસ્યો. પછી રાજાએ કહ્યું કે અતિ વિરહને લીધે માધવ મરી ગયો, ને તેના શબનુ દહન ક્ષિપ્રા નદીને તીરે થયું એ સાંભળતાંજ સતી શિરોમણી કામકંદલાએ પ્રાણ તજ્યો રાજા દુખી થયો ને બોલવા લાગ્યો કે, અરે મેં આ શું કર્યું ? રાજા છાનોમાનો પોતાની સેનામાં ગયો ને આંસુભરી આંખે તેણે કામકદલાના મરણની વાત માધવને કહી, એટલે તેનો પણ પ્રાણ તુરતજ દેહ તજી ગયો. આથી રાજા કલ્પાંત કરવા લાગ્યો સ્ત્રી હત્યા ને બ્રહ્મહત્યા મારે શીર ચોંટી. મારે પણ હવે મરવુંજ જોઇએ, એમ કહી જેવો તે પ્રાણઘાત કરવા જાય છે, તેવોજ આગીઆવૈતાલે તેનો હાથ પકડયો વૈતાળે કહ્યું, વિરહમુર્છા ૭ માસ રહે છે, તે દરમ્યાન જો અમૃતધાર સીચવામાં આવે, તો માણસ જીવતું થાય વૈતાળે પાતાળમાં જઈ અમૃત આણ્યુ તેવડે બન્નેને જીવતાં કર્યા કામાવતીના રાજાએ વિક્રમ પાસે આવી વિનતિ કરી કે આપ મારૂ નગર પાવન કરો. વિક્રમે આવવાનું પ્રયોજન બતાવી રાજાનુ આમત્રણ સ્વીકાર્યું. ગામમાં મોટો મહોત્સવ થયો. દરબારમાં આવી વિક્રમે કામકદલાને બોલાવી, અને એ બન્ને પૂર્વ જન્મનાં સ્નેહી છે, માટે તેમને સુખ મળે એમ કરવા રાજાને કહ્યુ અને કામકદલા માધવાનળને સુપરત કરી રાજાએ કોટિ ધન માધવને આપ્યુ. રાજા બન્નેને લઈ ઉજજણ આવ્યો રાજા માધવને પોતાની પાસે રાખે ને રોજ એક લાખ ધન આપે તેને પાંચ[illegible] ને ઉંચાં મદીર આપ્યાં. બન્ને સુખ-વિલાસમાં દિવસ નિર્ગમન કરે એમ [illegible] માધવને પોતાને દેશ જઇ માતપિતા સાથે રહેવાની ઇચ્છા થતાં રાજાની તેણે પરવાનગી માગી રાજાએ તેને બારકોટિ સોનાના દીનાર હાથી ઘોડા વગેરે પુષ્કળ આપી કટક સાથે વિદાય કર્યો કટક જોઇ પુષ્પાવતીનો

રાજા ગભરાયો, કેમકે એવા મોટા દળ સાથે લઢવાને તે સમર્થ ન- હોતો. તેણે પુરોહિતને બોલાવીને કહ્યું, તમે જઇને જે રાજા ચઢી આવ્યો છે તેનુ હરેક રીતે મન મનાવો. શંકરદાસને આવતો જોઇ માધવે તેને ઓળખ્યો ને સામો આવી પાયે પડ્યો પુરોહિતે પુત્રને પિછાણ્યો, એટલે તેને છાતી સરસો ચાંપ્યો. આ વાતની ખબર પડતાં લોકો સાથે રાજા સામો આવ્યો માત તાત પુત્ર ને પુત્રવધૂનો મે- ળાપ થયો સ્ત્રી પુરૂપ સંસારનુ ખરૂ સુખ ભોગવવા લાગ્યાં કામકંદ- લાને પેટે ચાર પુત્ર અવતર્યા ઘણું પુણ્યદાન કરીને શીળને પ્રતાપે અંતે બંને સમાધિ પામ્યા

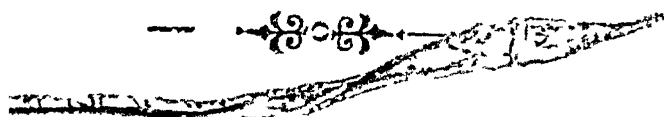
'સાહિત્ય', ૧૯૧૪–જુન અંક
પૃ ૨૮૯ થી ૨૯૪

—હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા.



અહીં અત્ર કહેવું યોગ્ય થઇ પડશે કે વાંકાનેરના પ્રસિદ્ધ રાજ- કવિ સ્વ. નથુરામ સુંદરજીએ માધવાનળ કામકુંડલાનુ નાટક સુન્દર રીતે રચી રંગપીઠ પર મૂકાવ્યુ હતુ અને તે સૌરાષ્ટ્રમા સારી લોકપ્રિયતા પામ્યુ હતુ.

-મો. દ. દેશાઇ.



પ્રાસંગિક નિવેદન.

આ સંગ્રહમાં સંપાદકે શકુનશાસ્ત્ર ચોપાઈ દાખલ કરી છે તેનું કાવ્ય મહોદધિમાં કાવ્ય તરીકે શું સ્થાન છે અને તે એક મૌક્તિક તરીકે યા તેના એક ભાગ તરીકે ગણાય કે નહિ એ વાત એક બાજુએ રાખી સંપાદકે જે કૃતિઓ અને કવિઓ આમાં દાખલ કર્યા છે તે સબંધી અત્ર ટુકમાં જણાવીશું. સંપાદકથી એટલું તો જાણ્યે અજાણ્યે અવશ્ય થયું છે કે તેણે ચુંટેલી ચાર મુખ્ય કૃતિઓના ત્રણ કર્ત્તાઓ એકજ સદીના જ છે અને તે વિક્રમની સત્તરમી સદી. એક કર્ત્તા કુશલલાભ વાચક તે સદીના પ્રારંભમા થયેલા, બીજા જયવિજયજી તેના મધ્ય ભાગમાં અને ત્રીજા તો સમર્થ કવિ સમયસુંદર ગણિ ઠેઠ તેની અંત સુધી વિદ્યમાન રહેલા.

હવે ઉક્ત ચાર કૃતિઓ લઇએ તે પૈકી બે—મારૂ ઢોલા ચોપાઇ અને માધવાનળ કામકંદલા ચોપાઇ સમર્થ લોક કથાકાર કુશલલાભની છે તેમાંની બીજી તો 'સાહિત્ય' નામના પ્રસિધ્ધ માસિકમા સને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકથી શરૂ થઇ સને ૧૯૧૫ ના એપ્રિલના અંકમા પૂરી થઈ મુદ્રિત થઈ ગઇ છે—તેનું સંશોધન સાહિત્ય જીવન ગાળનારા વયોવૃધ્ધ આગેવાન અને પ્રાચીન કાવ્યમાળામા જબરો ભાગ લેનારા રા. બ. હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાએ કરેલું છે અને તેનો સાર પણ તેમણે 'સાહિત્ય'ના સને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકમાં આપ્યો છે, કે જે પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭૨ થી ૧૭૯ પર અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે ને તેના પૂર્ણ જૈનસાક્ષર શિરોમણી સ્વ૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલનો માધવાનળ કે કામકંદલાની લોકકથા એ નામનો ઉત્તમ લેખ પણ પૃ. ૧૫૯ થી ૧૭૧ માં અત્ર પ્રકટ કરવાની આવશ્યકતા જોઇ છે. આ મૌક્તિકમાં તે કૃતિ પુનઃ પ્રસિધ્ધ થતાં જે કંઇ લાભ થયો છે તે એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ થવા રૂપે છે. 'સાહિત્ય'માં આપેલા

શબ્દાર્થ મૂકી દેવામાં આવ્યા છે તે લાભથી વાચકને વંચિત રાખવામાં આવ્યો છે

મારૂઢોલાની ચોપાઇ સંશોધકે જે એકજ પ્રતિ ઘણાં વર્ષો ઉપર પોતાને મળી તેની પોતે નકલ કરી લીધી હતી અને તે ઉપરથી છપાવી ". હવે તે પ્રત કયા ભંડારની કે કયા ગામની હતી તે અત્યારે કશું યાદ નથી તેથી તે પ્રત હવે મળી શકે તેમ નથી. પણ આમા વિલક્ષણ જેવુ એ બન્યુ છે કે અમુક ભાગ પદ્યનો છે ને પછી ગદ્યભાગ આવે છે અને તે ગદ્યભાગ મૂળ લેખક કુશળલાભનો નથી. પદ્યભાગ જે છપાયો છે તેમાં ૨૩૮ કડી છે, જ્યારે મૂળ લેખક પદ્યના અંતે ચોખ્ખુ જણાવેછે કે "ગાહા સાતસોનો પરમાણ, દુહા ચોપાઇ જાસ વખાણ" (જુઓ પૃ. ૬૫ કડી ૨૩૪) એ પરથી મળ સાતસો કડી હતી અને તેટલી કડીઓ તેની પ્રત ચાર પાંચ મારા હાથમાં આવી ગઈ તે દરેકમા મે જોઇ છે અને એકકેયમાં ગદ્યભાગ મે જોયોજ નથી હમણા મુંબઈની જૈન એસોસિયેશન ઓફ ઇંડિયા પાસેના ભંડારમાંથી મને એક સારી અને સંપૂર્ણ પ્રત મળેલી અને તે પરથી કાર્યકર્તા શ્રીયુત જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીનુ ધ્યાન ખેચી આને બદલે ફરી તે ૭૦૦ કડી પ્રકટ થવી ઘટે અને તેમ થશે તોજ મૂળ લેખકની આ કૃતિની સુંદરતા અને હૃદયંગમતાનો ખ્યાલ આવી શકશે અને તોજ તેનો સમગ્ર સાર અને તે કાવ્યનું વિવેચન લખીને મારાથી આપી શકાશે એમ નમ્રભાવે જણાવ્યુ હતુ આથી તેમણે સંશોધક પાસે આ મુદ્રિતની મૂળ પ્રત મેળવવા પ્રયત્ન કરતાં મળી નહિ. એટલે મને લખી જણાવ્યુ કે "માટે હવે અમારે [illegible] જે છપાઈ ગયુ છે [illegible] અને આપ પાસે જે પ્રતો છે તે (પરથી તે આખીનુ પ્રકટીકરણ,) નવાં વોલ્યુમ છપાવતી વખતે થઈ રહેશે" આથી સમગ્રસાર અને તે પર વિવેચન લખવાનુ મુલતવી રાખ્યુ છે.

ત્રીજી જયવિજયકૃત શકુન ચોપાઈ નવી છે અને હજુ ક્યાંય પ્રસિધ્ધ થઈ નથી. ચોથી સમયસુંદરજી કૃત અનેક સુંદર અને રસમય કૃતિઓમાંથી અત્યાર સુધીમાં માત્ર એકજ પ્રસિધ્ધ થયેલી (પ્રકાશક—શ્રાવક ભીમશી માણેક સં ૧૯૪૧) તેજ નામે ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધિનો રાસ તેજ સંપાદકે ચુંટી કાઢી. આને બદલે તે કવિની બીજી કૃતિ પસંદ કરી હત તો સાહિત્યમાં એક ગણનાયોગ્ય વૃધ્ધિ કરી શકાત વળી આ સર્વે ચાર કૃતિઓનું મન માન્યું અને પૂર્વનાં મૌક્તિકો જેવું get up (રૂપ રંગ) નથી બની શક્યું. સંશોધન કેવું થયું છે તે વિવેચક વાંચકો વિચારી શકશે.

છેવટે કવિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ કરતાં વિક્રમ સત્તરમી સદીના એક આધારભૂત સમર્થ 'કવિવર સમયસુંદર' માટે મેં એક લાંબો વિસ્તૃત નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ માટે લખ્યો હતો અને ત્યાં જઇ તેની સમક્ષ તેના મુખ્ય ભાગો વાંચી સંભળાવ્યા હતા; તે નિબંધ જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયો છે અને તે પરિષદ્‌ના હવે પછી બહાર પડવાના રીપોર્ટમાં અમુક ભાગમાં પ્રકટ થનાર છે. તે સમગ્ર નિબંધ આ મૌક્તિકના આરંભમાંજ મૂકવામાં આવ્યો છે, ને તેમાં અત્યાર સુધી મળેલી નવી હકીકત પણ પૂરવણી—અનુલેખ તરીકે ઉમેરવામાં આવી છે. બીજા કર્તા નામે જયવિજય અને કુશલલાભ માટે લખવાનું [illegible] જીવણચંદ સાકરચંદે મને કહ્યું તેથી હું શોધખોળ કરી મારાથી તેમને માટે જે કંઇ મેળવી શકાયું તે સર્વ આની પહેલાં નિવેદિત કરી દીધું છે અને આપણા જૈન સાક્ષર શ્રીમાન્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી એમ. એ. એલ. એલ. બી. મુંબઈના સ્મોલ કોઝ કોર્ટના વડા જજ સાહેબે આ સંગ્રહ સંબંધી પોતાના સાહિત્યવિષયક વિચારો લખી આપવા કૃપાવચન આપ્યું છે તદનુસાર તેમનું વક્તવ્ય આ પછી મૂકવામાં આવશે. અનેક જૈન સાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓ

અપ્રકટ પડી છે કે જે પ્રકટ થયે જૈનેતર ગૂર્જરાતી સાહિત્યમાં એવી કૃતિઓની હારોહાર ઉચ્ચ સ્થાન લેશે તેવી કૃતિઓ અને તેના રચનાર સમર્થ કવિઓનો પરિચય મારા દ્વારા સાહિત્યરસિક આલમને પ્રાપ્ત થવાનો યોગ અખંડિતપણું સત્વર મળો એમ હૃદયથી પ્રાર્થતો હતો. આ મૌક્તિકના પ્રકાશક સંસ્થાના કાર્યકર્તાઓ આ મૌક્તિકના યોજના દ્વારાજ એ યોગ્ય સુલભ કરવાનું નક્કી થનાર છે તેથી તેમનો આ પ્રસંગે હૃદયથી ઉપકાર માનું છું.

સં. ૧૯૮૧ આશ્વિન વદ ૫ બુધ.
લોહાર ચાલ, મુંબઈ.

—મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ.



વિશેષમાં.

'કવિવર સમયસુંદર'ના મારા નિબંધમાં પૃ. ૩૭ અને ૩૮ પર ઉલ્લેખ પાંચ છત્રીશીઓ સબંધમાં થોડુંક જાણવાજેવું સંતોષ છત્રીશીના અંત-ભાગમાંથી મળે છે તે ઉપયોગી હોઇ અત્ર ઉતારૂં છું. આ પૂરૂં પાડનાર મુનિશ્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિનો આભાર માનું છું:—

જીમ નાગોર ક્ષમાછત્રીસી, કર્મ છત્રીસી મુલતાણીજી
પુણ્યછત્રીસી સિધપુર કીધી, શ્રાવકનઈ હિત જાણીજી. ૩૨
તિમ સંતોષછત્રીસી કીધી, લૂણકરણસર માંહિંજી
મેલ થયઉ સાહમી માંહોમાંહી, આણંદ અધિક ઉચ્છાહજી. ૩૩
પાપગયઉં પાંચાં વરસાંનુ, પ્રગટયઉ પુણ્ય પડૂરજી,
પ્રીતિ સંતોષ વધ્યઉ માહોમાહી, વાગાં મંગલ તૂરજી. ૩૪
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસે, સરમાહિ રહ્યા ચઉમાસિજી,
જસ સોભાગ થયઉ જગમાહે, સહુ દીધી સાબાસીજી. ૩૫
યુગપ્રધાન જિનચંદ સૂરીસર, સકલચંદ તસુ સીસજી,
સમયસુંદર સંતોષ છત્રીસી, કીધી સક્ષ જગીસજી. ૩૬.

આ પરથી ચાર છત્રીસીઓનો અનુક્રમ ને રચનાસ્થાનો, સંતોષછત્રી-સીનો રચ્યા સં. ૧૬૮૪ વગેરે જણાયછે. તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવુ.

'કુશળલાભ ઉપાધ્યાય' પરના મારા લેખમા પૃ. ૧૫૬ પર તેમના અગડદત્ત રાસ સબંધી વિશેષ માહિતીનો અભાવ બતાવ્યો હતો, પણ અમદાવાદમા ડેહલાના અપાસરાના પુસ્તક ભંડાર તપાસતાં તેમાંથી તેની પ્રત મળી આવી છે તેમા પ્રારંભમાં પોતાના ગુરૂ અભયધર્મને પ્રણામ કરેલ છે—

પ્રાસ જિણેસર પાય નમી, સરસતિ મનિ સમરેવિ,
શ્રી અભયધર્મ્મ ઉવઝાય ગુરૂ પયપંકજ પ્રણમેવિ. × ×

અંતમાં એમ છે કે:—

સંવત આણુપક્ષસિંણગાર, કાતી શુદિ પૂનિમ ગુરૂવાર,
શ્રી વીરમપુરિ નયર મઝારિ, કરી ચૌપઇ મતિ અનુસારિ. ૨૧૭
શ્રી [illegible]રાય, ગુરૂશ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય,
વાચક કુશલલાભ [illegible], સુખ સંપતિ થાઓ અમ્હતણે ૨૧૮

અગડદત રાસ સં. ૧૬૨૫ મા વીરમપુરમાં રચાયો, સ્વગુરૂ અભયધર્મ જિનચંદ્રસુરિના સંતાનીય હતા એટલું વિશેષ આથી જણાય છે, તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવુ.

મુંબઇ તા. ૬-૧-૧૯૨૬. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ

ઉપોદ્ઘાત

આનંદ કાવ્ય મહોદધિના સાતમા મૌક્તિક તરીકે વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં થઇ ગએલા ત્રણ જૈન કવિઓની કૃતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઇના જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ પસંદ કરી છે. (૧) **વાચક** કુશલલાભ વિરચિત ઢોલા મારવણીની કથા ચોપાઇ, (૨) એજ કવિ વિરચિત માધવાનલ કામકુંદલા ચોપાઇ; (૩) એજ કવિ વિરચિત શ્રી સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમ્, (૪) **પંડિત** જયવિજય વિરચિત શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ; (૫) **પંડિત** સમયસુંદર વિરચિત ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપાઇ આમાંનાં પ્હેલાં બે કાવ્યો ઢોલા મારૂની કથા અને માધવાનલની કથા એ નામે સુવિખ્યાત છે, અને તેમાં જૈન ધર્મ યા જૈન શાસન સબંધે કાઇપણ ઉલ્લેખ ન હોવાથી જૈનેતર વાચકોમાં પણ ઘણાં પ્રિય થઇ પડેલાં ઢોલા મારૂની કથા તો તંબુરો કે એકતારો લઇ ભિક્ષા માગનાર ભીખારી પણ ગાય છે શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઇ એ કાવ્યને પણ જૈન મત સાથે કશો સબંધ નથી બાકી રહેલાં બે કાવ્યો ખાસ જૈનોને ઉદ્દેશી રચાયલાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના મધ્ય યુગ અને તેની પણ પૂર્વના યુગ માટે આજથી પચ્ચીસ વર્ષપર જે જે અભિપ્રાયો બંધાએલા તે, નવા નવા પુસ્તકો હાથ લાગવાથી કાલક્રમે બદલાતા ગયા છે. દાખલા તરીકે, **નરસિંહ** મહેતાને આદિ કવિનું સ્થાન આપવામાં આવત[illegible] સાથે સાથે એવો પણ અભિપ્રાય આપ[illegible]તો કે **નરસિંહ** મહેતાના સમય પહેલાં ગુજરાતી સાહિત્ય હતુંજ નહિ, તેનો આરંભ નરસિંહ મહેતાનાં કાવ્યોથીજ થયો--એ અભિપ્રાય ભૂલ ભરેલો માલમ પડયો છે. વળી વાર્તાના સાહિત્ય માટે **સામળભટ્ટને** મુખ્ય પદ આપવામાં આવતુ તે પણ યોગ્ય ન હતુ એમ સમજાય છે ખુદ પ્રેમાનંદના

કાવ્યોનું વસ્તુ પણ એના પુરોગામી કવિઓની કૃતિઓમાંથી મળી આવે છે. ઘણાં પ્રાચીન કાવ્યો જે અપ્રસિદ્ધ પડી રહેલાં તે પ્રસિદ્ધિમાં આવવાથી જૂના અભિપ્રાય ફેરવી નવા બાંધવામાં આવ્યા છે, અને હાલ જે અભિપ્રાય બંધાયા છે તે પણ સ્થાયિ નથી, કારણ હજુ જૈન ભંડારોમાં અને જૈનેતર વ્યક્તિઓના કબજામાં એટલા બધા અપ્રસિદ્ધ લેખો પડી રહેલા છે કે તે જેમ જેમ પ્રસિદ્ધ થતા જશે તેમ તેમ હાલ બાંધેલા અભિપ્રાય પણ ફેરવવા પડશે આપણા જૂના સાહિત્ય સંબંધે હાલનો જમાનો અનિશ્ચિતપણાનો–transitional period નો–છે અંગ્રેજીમાં Chaucer અને Spenser નાં તેમજ તેમના વખતના બીજા નાના કવિઓનાં કાવ્યો સઘળાંજ પ્રસિદ્ધ થઇ ગએલા હોવાથી જૂના અંગ્રેજી સાહિત્ય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક અભિપ્રાય બાંધી શકાય, રૂદકી અને એવાજ એ ચાર બીજા કવિઓની કૃતિ સંપૂર્ણપણે બહાર આવેલી હોવાથી અસલી ફારસી સાહિત્યના ગુણદોષ વિશે નકકીપણે વિચાર દર્શાવી શકાય, પરંતુ જૂના ગુજરાતી તેમજ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્ય વિશે તેમ કહેતાં હવે ખંચાવું પડેછે, તેનું કારણ દિવસે દિવસે અજવાળામાં આવતાં નવાં નવાં સાધન **નરસિંહ, સામળ,** પ્રેમાનંદની બાબતમાં, આવાં સાધનને અભાવે બાંધેલો આપણો મત એટલો તો જડ ઘાલી બેઠેલો છે કે, તે ફેરવતાં આજે પણ ઘણાના અંતઃકરણને આઘાત થતો હશે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને બીજા શાસ્ત્રીય વિષયોની બાબતમાં પણ એમજ થાય છે. નવી શોધ[illegible]ધીન થઇ જૂના સિદ્ધાંતો ફેરવવા પડે છે. મધ્યયુગ તથા તેની પૂર્વની ગુર્જર[illegible]યુની ખરેખરી સ્થિતિથી હજુ હાલ આપણે સંપૂર્ણ રીતે જ્ઞાત નથી, એવું [illegible] સ્થિતિનુ ખરૂ ચિત્ર આલેખવા માટે આપણે ધારીએ છીએ કે આપણી પાસે પૂરતા સાધન છે, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી, એમ લાગે છે, કારણ કોઈ અમુક વિષય માટે આપણે એવુ ધારી બેસી-

એ કે તે સંબધી કૃતિ તો કોઇ જૈનેતર લેખકનીજ છે, અને અંતે કોઇ અપ્રસિદ્ધ લેખ એવો નિકળી પડે કે જે કોઇ સમર્થ જૈનલેખકને હાથે લખાયો હોય. માધવાનલ કામકંદલાની લોકકથાનો પ્રથમ પ્રબંધ ભરૂચ પાસે આમોદના કાયસ્થ કવિ નરસી સુત ગણપતિએ સંવત્ ૧૫૭૪ માં બનાવેલો, અને જ્યાં સુધી આ જૈનકૃતિ પ્રસિદ્ધિમાં નહિ આવેલી ત્યાં સુધી માત્ર એ લોકકથા સંબધે એ એકજ ગ્રંથ લખાએલો સમજાતો. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યના બંધારણમાં તથા તેના વિકાસમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, શ્રાવક અને જૈન સાધુઓએ મુખ્ય ભાગ લીધેલો છે, એટલે કે જૈનેતર તેમજ જૈન એ બને કોમોએ સાહિત્યને ખીલવવામાં મદદ કરી છે. એ બેમાંથી એકજ કોમે એવો દાવો કરવો કે એ સાહિત્ય હમારા વડેજ જીવતુ રહ્યું છે તે કેવળ પ્રમાદ છે. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યનો સિલસિલાબંધ, સબંધ (connected) ઇતિહાસ લખવો હોય તો જૈનોથી જૈનેતરની કૃતિ તરફ અને જૈનેતરથી જૈનોની [illegible] તરફ દુર્લક્ષ થઇ શકે નહિ. અમુક વિષયો સબંધે બને કોમોએ એકજ નદીના મૂળમાંથી પાણી લીધેલુ; એટલેકે સસ્કૃત ગ્રથપર આધાર રાખેલો; અમુક બાબતમાં વિચારની પરસ્પર આપ લે થએલી,(they acted and reacted on each other) એટલે ખરા ઇતિહાસની રચનામાં તો એ બને કોમની કૃતિની આલોચના થવી જોઇએ. ખરૂ જોતાં તો વખત એવો આવી લાગ્યો છે કે જૂના ગુજરાતી સાહિ[illegible]ત્યનું ખરૂં ભાન કરાવવા માટે સાહિત્યમા રસ [illegible] ભ્યાસીને જેટલું જૈનેતર વર્ગના આચાર, વિચા[illegible] ધર્મનુ જ્ઞાન હોવુ [illegible] તેટલુંજ જૈનોના આચાર, વિચાર તથા ધર્મનું હોવુ જોઇએ. એ પરિચય આવશ્યક છે, એ ન હોય તો દ્રષ્ટિબિંદુ ખોટું રહે-વાનું (the perspective would be false), અને સાહિત્ય-ના ચિત્રપર પડતું તેજ, (light) અથવા તેને ઢાંકતી, ઝાંખુ

દેખાડતી તેજહીનતા (shade) બરાબર સમજાવાનાં નહિ. ઢાલની એક બાજુ અત્યાર સુધી જોવામાં આવતી, હવે બે બાજુ જોવી પડે છે ને પડશે. એ બીજી બાજુ જોવાનાં સાધન આનંદકાવ્ય મહોદધિનાં મૌક્તિક પૂરાં પાડે છે, અને તેટલે દરજ્જે તે ઘણી કીમતી મદદ કરે છે, એ નિ:સંશય છે.

સાતમા મૌક્તિકના કવિઓના સમયની, તેમના જીવનની, તેમની કૃતિઓની માહીતી રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇએ પોતાના નિવેદનમાં આપી છે. એ લેખ ઘણી મહેનત અને કાળજીથી તેમજ ઘણા સંશોધનબાદ એમણે તૈયાર કર્યો છે, તેની સાબિતી લીટીએ લીટીએ દેખાઇ આવે છે. એ વિસ્તારપૂર્વક લખાએલા લેખને લીધે ઉપોદ્ઘાત લખનારની મહેનત ઘણે દરજ્જે ઓછી થઇ છે, પ્રસ્તુત કવિઓને લગતી લગભગ સંપૂર્ણ માહીતી એમાંથી મળી આવશે. મારૂઢોલાના આ મૌક્તિકમાં પ્રસિદ્ધ થએલા પ્રબંધથી એમને અસંતોષ છે, અને તે સકારણ છે. હાલની પ્રત એમને મૂળ-અસલ-ખરી લાગતી નથી, મુખ્ય કારણ બે છે. એક તો કવિ પોતે કહે છે કે એના કાવ્યમાં સાતસો કડીનો સમાવેશ થાય છે,

" ગાહા સાતસોનો પરમાંણ, દુહા ચૌપઇ જાસ વપાંણ "

ઢોલામારવણીની કથા, ચોપાઇ, કડી ૨૩૪.

જ્યારે હાલ પ્રસિદ્ધ થએલી પ્રતિમાં માત્ર ૨૩૮ જ કડી છે. વળી હાલની નકલમાં ઠેકઠેકાણે ગદ્ય ભાગ જોવામાં આવે છે, પરંતુ [illegible]લાભે તો માત્ર પદ્યજ લખેલુ, એટલે એ ભાગ પ્રક્ષિપ્તજ હોવો જોઇએ. [illegible]ની વાત માત્ર એટલીજ છે કે રા. મોહનલાલ દેશાઇને એ સાતસો [illegible] પ્રતિ મળી આવી છે, અને ભવિષ્યમાં પોતે તે પ્રસિદ્ધ કરવાનું (આ સંસ્થા દ્વારા) [illegible], નહિ પણ તેની "સુંદરતા તથા હૃદયગમતાનો ખ્યાલ આવી શકે" તેવું વિસ્તૃત વિવેચન પણ તેને જોડવા માગે છે, એટલે જ્યાંસુધી તે પ્રતિ છપાઇ બહાર ન પડે ત્યાં સુધી આ અપૂર્ણ

સુધીના અંકોમાં) પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તે ટીકા અને સમજણ અત્રે છપાએલી ટીકા અને સમજણ કરતાં વિશેષ ઉપયોગી છે, અને તેથી આ પુનરાવૃત્તિની જરૂર સમજાતી નથી. માત્ર રા. મોહનલાલ દેશાઇ કહે છે તેમ એ પ્રસિદ્ધિથી "જે કાંઈ લાભ થયો છે તે એ કે તે એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ થયું છે." ખરી રીતે તો આ કાવ્ય તેમજ બીજા કાવ્ય માટે માત્ર પાઠાંતર બતાવીજ પ્રસિદ્ધ કર્ત્તાઓએ સંતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તેને સટીક બનાવવાં જોઇએ [critically edit કરવાં જોઇએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઇએ. જો એ બધી ક્રિયાઓ તેને સંબંધે કરવામાં આવે તોજ એ "મૌક્તિકો" ની ઉપયોગીતા, એની કીમત, એનું "પાણી" વધે. બાકી કેવળ text છાપવાથી તે કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય. જૈન સાધુઓ સાધુત્વ સંપૂર્ણ અંશે પાળવા છતાં સંસારનું જ્ઞાન સંસારીઓને પણ કુદી જાય એવા ઉંડા પ્રકારનું બતાવે છે. કુશલલાભની શૃંગારરસની જમાવટ એ માહીતીની એક સાબિતી છે. વેશ્યાની રહેણી કરણી, વેશ્યાના આચાર વિચાર, વગેરેનું પ્રકરણ જાણે અંગત માહીતીનુ પ્રતિબિંબ હોય એમ લાગે છે, જોકે વિશેપ વિચાર કરતા એમ જણાશે કે એ બધા વિષયોનુ ઝીણામાં ઝીણી તફસીલ સાથેનુ વિવેચન સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળી આવે છે, અને કવિએ માત્ર તેનું અનુકરણ કીધેલું, તેનો આધાર લીધેલો.

શ્રી સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ–સ્તવનમ્ એ એક ધાર્મિક સ્તવન વિપયક [illegible] સરખુ કાવ્ય છે.

પંડિત જ[illegible]રચિત શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઇ, એને અલબત્ત કાવ્યના શાસ્ત્ર સાથે કાંઇ લેવા દેવા નથી. જૂના [illegible] અને એશીઆમાં-શુકનનો લાભ લોકો લેતા આવ્યા છે. અસલની રોમન અને ગ્રીક પ્રજાઓ શુકનને માનતી. આપણા પૂર્વજો પણ માનતા, અને એ વિષય પર તેમણે ઘણા ગ્રંથો લખ્યા છે, એમ

કહીએ તો ચાલે કે તેનું એક શાસ્ત્ર ઉપજાવી કાઢ્યું છે. એ શાસ્ત્રનુ દોહન આ "ગોપાઇ" માં કરેલું છે. જેઓ શુકનને ન માનતા હોય તેમને પણ એ વાંચવાથી આનંદ આવશે, કાંઇક કુતૂહલ પેદા થશે.

પંડિત સમયસુંદર સંબંધે રા. મોહનલાલનો વિસ્તૃત લેખ વાંચ્યા બાદ કાંઇજ કહેવાનુ રહેતું નથી. "ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપઇ" મા કાંઇ ખાસ કાવ્યમય લક્ષણ જોવામાં આવતુ નથી. ધર્મને અંગે વિખ્યાત થયેલી વ્યક્તિઓ "મ્હોટા સાધુ મહંત" (કડી ૧) માટે, તેમના ચરિત્રના વર્ણન સબંધે જેવુ બીજા બની કોમના સાહિત્યમાં જોવામાં આવે છે તેવું અહો પણ જોવામાં આવે છે, અને તે–વિષયના પ્રતિપાદનમાં કોઇપણ જાતની અસાધારણતાનો અભાવ–

આ યુગના જૈન સાહિત્યમાં ફારસી શબ્દોને. ઉપયોગ જોકે ઘણી છૂટથી નહિ તો પણ મધ્યમ અંશે જોવામાં આવે છે આ અરસામાં જૈન સાધુશ્રી હીરવિજય સૂરી અકબર પાદશાહ પાસે ઘણા સાધુ વગેરેનો સાથ લઈ ગયેલા અને ત્યાં અતિ માન પામેલા કેટલાક સાધુઓ તો ઠેઠ કાશ્મીર સુધી પાદશાહ સાથે ગએલા. અકબરના પુત્ર જહાંગીરે પણ એ રીવાજ એટલે કે જૈન સાધુઓને પોતાના દરબારમાં બોલાવવાનો રીવાજ ચાલુ રાખેલો ફારસી બોલતા મોગલોના આવા ગાઢ સંસર્ગમા આવવાથી સાધુઓ જેઓ સાહિત્યરસિક હતા તેમની ભાષા પર તેની અસર થયા વગર રહે નહિ. અને તે થઇજ, અને તેથી જો કે તે હતા તો મ્લેચ્છ ભાષાના શબ્દ છતાં તેના વડે દર્શાવવાના ભાવ તે બરાબર દર્શાવી શકતા હતા તેથી તેને આશ્રય આપી પોતાની ભાષામા સાંકળી લીધા. [illegible], સોદાગર, ખવાસણ, ઇતબાર, ફોજ, સમજ (સૌદું) નેજા, (ભાલો) વગર બીજા ઘણા શબ્દો એ કવિઓની કૃતિમાથી જડી આવે છે.

ભરૂચ
તા. ૨૪ મી અકટોબર
સને ૧૯૨૫

ફેરુલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri

BORN 1853 A D, SURAT. DIED 6th JANUARY 1906 A D., BOMBAY.



[illegible] देवचन्द लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् [illegible] वैक्रमाब्दे
पौपकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

B. V. PRESS.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે,

વાચક કુશલલાભ વિરચિત.

ઢોલા મારવણીની કથા ચોપાઇ.

દૂહા.

સકલ સુરાસુર સાંમણી, સુણ માતા સરસતિ;
વિનય કરીનિં વીનવું, મુજ દ્યો અવરલ મતિ. ૧

કવિત.

સુરથ(ર) દેશ મઝારિ, સયલ ધન ધાંન પ્રસિધો;
નાંમૈ પુંગલ નયર, પોહવી સઘલૈ પ્રસિધો
રાજ કરૈ રિમરાહ, પ્રગટ પિંગલ પ્રથવાપતિ;
પ્રતપૈ જસ પરતાપ, દાન જલહર જસ દીપતિ.
દેવડી નામ ઉમા ઘરણી, મારવણી તસ ધુઆ કુંઅરિ;
ચોસઠ કલા સુંદર ચતુર, કથા તાસ કહિસું સુપરિ ૨

અથ ચૌપઇ.

પુંગલ નયરી મરૂધર દેસ, નિરૂપમ પિંગલ નામ નરેસ;
મારવાડ નવકોટાં ધણી, ઉતરસિંધ લગિં ભુમિ તસ તણી ૩

અથ વાત.

પુંગલ નામા નગર તઠૈ ભલાભલા લોક સુખીયા વસૈ છૈ, પિંગલ રાજા રાજ કરૈ, તિણું રાજારૈ આઠ હજાર ઘોડાંરી ઠકુરાઈત છે, પાંચ હજાર પૈદલ સેવા કરે છે, બાર વરસાંરો ... રાજા પાટ બેઠો છે, તરવારરૈ બલે કરેનૈ ઘરાસીયા સબ પાયનમ કીયા છૈ, સિંધ ધરતી સુધા આંણદાંણ મનાઇ છે, રાજા ચવદ

વિદ્યારી જાણું છે, મ્હાં રૂપ પાત્ર છે, ભલે ગુંણે વિરાજમાંન છે, મ્હાં ન્યાઇ છે, પરજારી રછવાલ છે, ઇમ રાજા સુંખ રાજ કરે છે.

અથ ચૌપાઇ

એક દિવસ હુંસૈ આંપણી, ભુપ ચઢયો આહિડા ભણીઃ
કટક સહુ સારંગાં કેડ, વહે જુજુઆ ઉજડ વેડ ૪
રનિ ભમંતો થાકો રાય, વ્યાપી ત્રિષા ઉનાલે વાય;
વહતો રાજા પડીયો વાટ, તરૂ તલિ બેઠો દીઠો ભાટ ૫
તસ પાસૈ છે છાગલ જલ ભર્યો, ઠાકુરિ દેષેન દિલ ઠર્યોઃ
દેખી ભાટ ભણે દીરઘાય, રેવંતથી ઉતરીયો રાય ૬
નિરમલ સીતલ પાયો નીર, સુખી હુઓ નરનાથ સરીરઃ
ભાટ પ્રતે પૂછે નિજ ભૂપ, કવણ કાજ તુજ કિસો સરૂપ ? ૭
નરવરગઢ મુજ વસવા ઠાય, **મંગુરાજા** લહુ અ પસાય;
ઇહાં આયો હું કીરતિ સૂંણી, **પિંગલ** રાજા ભેટણ ભણી! ૮
ભાટ ભણી તવ દીધો રાય, પચંગી તસું કીધ પસાયઃ
ભાટે તવ ઓલષીયો નરનાહ, છાંહે બેઠા બે મન ઉછાહ ૯

અથ વાત.

પિંગલ રાજા ભાટ પ્રતે પુછણ લાગા કિસાકિસા દેસ કાઇ અપુરવ વાત ખ્યાલ તમાસા કોઇ દીઠા હોવૈ સુણ્યા હોવૈ સો, મો આગૈ રાજ કહો, તરૈ ભાટ બોલ્યો, શ્રી મહારાજા, મ્હે મંગતજન હુઆ કવેસર હુઆઃ હું વરસ સોલા [illegible] ળાયો મેં ધરતી જોવા માંડીથી સો મહારાજ [illegible] ખયષડ હુઓ સોમે [illegible] નેક તમાસા દીઠા પુરબ પાંછિમ દષ્યિણુ ઉત્તર એ ચ્યારેઇ દિસિ મૈ દીઠી તિણાંમૈ ભલાભલા દેસ દીઠા તઠૈ એક **સિંઘ દીપ** દીઠો ઉઠૈ પદમણી અસતરી હુએ છે, સો પણિ

મે દીઠી મહા રૂપવંત ણું અસતરીયાંરા કીસા વષાંણુ કુ ; વલે ગુજરાતિ સોરઠ સરબ દેસ દીઠા; ઇસી વાત ભાટરી સાં ને પિંગલ રાજા બોલ્યા, અજ ભાટરાજા મારેતા મનમે અસતરીરી ચાવના છે, સો કાંઇક નેડે ઠિકાણે રૂપવંત અસતરી માહા સુજાણ ઇસડી કાઇ દીઠી હોવે તો વતાવો તરે ભાટ કહણુ લાગો માહરાજા એક એકસું ભલી ભલી અસતરી છે, પણિ હુ લોરગઢ આયો હુંતો, સેહરમે ફિરતો હતો, તઠે રા મેહલ છે, તિણાં મહિલારે ગોષા છે, સો મહા સોભાયમાન છે, તિણ ગોષમે બેઠી થકી એક પદમની મ્હારી નિજર આઇ છે

દૂહો.

ગિર અઢાર આબુ ધણી, ગઢજાલોર દૂરંગ;
તિહાં ાં તસી દેવડો, અમલી માણ અભંગ   ૧૦

અથ ચોપઇ.

સામંતસી સોવનગિર ધણ , પટરાણી ઝાલી તસુ તણી;
તસપુત્રી ઊમા દેવડી, જાંણિ વિધાતા સેં હથ ઘડી! ૧૧

દૂહા.

ચંદ વદન ચંપક વરણ, અહુર અલતા રંગ;
કે હરિલંકી ષીણ કટિ, કોમલ નેત્ર કુરંગ.   ૧૨
અતિ અદભુત સંસાર ઇણ, મારૂં રૂપ રતંન,
ઊમાદેવડી, કુમરી કંચન વ્રન.   ૧૩
જોતાં સારીખા કુંઆંમણિ ને ભરતાર;
જોડી રાહી કાંન જ કદ મેલે કરતાર !

અવાત.

ઇસા વચન પિંગલાયે ભાટરા સંભલ્યા, મનમે ખુસ્યાલી

હુઆ, તિણ સમીયરૈ વિષે આપરા અસવાર આહેડ ખેલતા હુતા સો આય ભેલા હુઆ, તીવારૈ આપરો કટક સામાન સાથ લેનૈ ભાટનૈ પણિ સાથે લેને પુંગલ નગરૈ આયા, સ કોઇ સિરદાર આપૈ આપણે ડેરે ગયા સીખ દીધી, ભાટનૈ દરબાર માહે ડેરો દીરાયો, મનવંછિત ભોજન ભાટનું દીજૈ છે, ઇમ કરતાં કિતરાઇક દિન ભાટ રહિતાનું હુઆ સદા નવી નવી વાત, નવા ગીત, કવિત, છંદ, સવયા, રાજા આગૈ કહે છે, પિણ રાજારા મનમૈ ઉમાદેવડી વસે રહી છે, ઘડી એક મનથી ભુલે ન છે, તિવારે રાજાજી વિચાર કીધો, અજ જેસલ ખવાસને ભાટ રાજા ઇણાં સાથૈ સાથ દેઇને ઘણો ધનમાલ દેને જાલોરગઢ મેલું ઇસો વિચારેને સાથ સામાન ત્યાર કરેનૈં જેસલનુ ભાટનું ઘણી ભલામણ દેનૈં સપરૈ મોહુરતૈં સપરે સવણે ચલાયા, દાય ઉપાય કરેનૈં દાવે જયુ સગાઈ કરે આવજયૌ, ઇમ કરતાં ચાલતાં સપરા સવણ હુઆ ચાલતાં ચાલતાં કીતરેક દીહાડે જાલોરગઢ થેટ પુહુતા, ભલે વાગ વગીચે ડેરા કીયા.

ચોપઇ.

વંસ છતીસે સાસૈ વડો, ચાવો સામંતસીં દેવડો;
પિંગલ રાય તણા પરધાન, આયા સુણિ દીધો બહુ માન. ૧૫
ભગતિ કરૈ પરધાનાં તણી. પુછે વાત કહો આપણી;
પુંગલ હુંતી પિંગલરાય, કોણુ કારણ મુકયા ઇણ ઠાય? ૧૬
એક વીનતી છે અમતણીં, સાંભલ જયો સોવન ગિર ધણી;
કુંમરી તુમારી અપછરજિસી, પિંગલ[illegible]વસી. ૧૭
શ્રવણે સુણીયો કુમરી રૂપ, ઉછરગ થયા મનમૈ અતિ ભુપ;
[illegible] મોકલીયા ઇણ ઠાય, કુમરી તુમ્હારી મંગે રાય. ૧૮
વાત સુણે સામતસી બોલીયો, કુમરી નાતરો આગે કીયો;
પહિલી જુનાગઢરે ઘણી, મંગાવીથી બેટા ભણી; ૧૯

તીણુનેં તો મ્હે ઉત્તર દીયો, વરસેં ઘણે વીંદજ નિરષીયો;
ઉદય ચંદ રાજા ચાવડો, રિણધવલ કુંમર તસ વરો. ૨૦
સહસ સતર ગુજરનો ધણી, તીણ પ્રધાંન મુંકયા અમભણી;
આવે અમસું વીનત કરી, દીધી ઉમાદે કુંવરી. ૨૧
ઝાલી અજે નમાંને વાત, રોગિલ દેસ ગાંડી ગુજરાત;
નિબલ પુરૂષને નિરલજ નારિ, તિહાં કીમ દીજૈ રાજકુઆરિ. ૨૨

અથ વાત.

સામંતસીરી રાંણી ઝાલી કહે છે, બાઇરી સગાઇ તો કીધી પીણ વડો પાંતરો પડીયો. તદે જેસલ ખવાસને ભાઉ ભટ કહણ લાગો. આજ મ્હાંનું સીખ દીજૈ મ્હે ઘરે જાસાં તરે ઇસડી વાત ઝાલીજી સાંભલે ને પ્રધાનાંને દોઢીરે અંતરે તેડાવેનેં કહણ લાગા, મ્હેતો ગુજરાતી માહે બાઇનું કોઇ દીયાં નહીં, મ્હે તો પિંગલ રાજાનું દેસાં તરે સાંમતસીજી જેસલ ખવાસ ભાઉભાટ પરચરે આતરે ઝાલીજી ઇતરે જણે ભેલે બેસે ને મતો કીધો, આપે ઉદેચંદ ચાવડાનું લગન આડા દિન હોય હોસી, તરે આપેં કાસિદ મેલસાં તિણ કાગદમે ઇસી હકીકત માહે લિખસાં અઠે મ્હેં ભલભલા જોતિષી તેડને પુછીયો તરે જોતષી કહણ લાગા આજ બાઇરે નાંમે વરસ તીન સુધી આગે સાહો કોઇ પુજે નહીં, જો સાહો કરો તો ઇણ વરસમે હોસી સો આપે ~~[illegible]~~ લગન આડા થોડા દીન હોસી તદ આપે આદમી મેલસાં, સાથે ઇયું કહાડસાં રાજરે પરણી જણો હોવે તો રાજ ઇણુકા ઉપરિ રાજ વેગા જાંનિ ~~[illegible]~~ પ- ધારજો, તિવારેં આંકસી નહી ઇસડો ઉપાવ ઉણાંસું આપે કરસ્યાં, અને પિંગળાજીનું થે. ખવાસજીરાજ કહિજો આજ થાહરો પાથસામાન પરણા જવારી સજાઇ કરેને વરી ચુડો

મીસ રાજ
ને વેગા પધારજો, લગનરે દિન રાજ સિકારરે
લોરગઢ આય ઉતર જ્યો, કોઇ પુછે તો ઇયું કહિજ્યો મ્હારે
ભુજીરી જાત છે, સો મ્હે જાવાં છાં ઇસડી વાતરો બંધ કીધો
આજ રાજ વેગા પધારજ્યો મ્હારી બેટી છે સો રાજનું મ્હે ૫-
રણાવસાં ઇસડા બોલ બંધ કરેને કાગળ મનુંહાર ઘણી લિષેને
પરધાંનાંનું સીષ દીધી ઘણા ધનમાલસું નાલેર દીધો સોના રૂપારી
સાગતરા ઘોડા ચ્યાર નાલેર સાથે મેલાંયા કતરેક દીને પુંગલ જાયે
પોહના પુંગલ રાજા સું મુજરો કીધો ઘોડા નાલેર દેખેને મનમે
બહોત ખુસાલી હુઆ, અજ કાંમ ચિંતવતાથા સો હુઓ પિંગ
લરાજાયે પરધાનને ભાટને ઘણા સિરપાવ દીઆ રાજી કીયા હિમે
માસરામાસ ઉણાંરાં છાના કાગદ આવે ઇણાંરા પણ જાયે છે,
ભેટ રસાલ મિજમાંની આવે જાવે છે ઇમ કરતાં લગન આડો
મહીંનો એક આય રહીયો છે તઠે સામંતસી રાજાયે કાગદ
લિષેને અસવાર મેલીયો ઉણ દિનરો સાહો છે રાજ વેગા પધારજો
ઢીલ કરજો મતી પછે કહીસો કહીગો નહીં ઇસડા સમાચાર
અસવાર આએને પિંગલ રાજાને કહ્યા તઠાથી પીંગલરાજા જાનરી
સજાઇ કરિ આપ સીરીસા સારષા સાંઈના ભલાભલા રજપુત
સિરદાર એક હજાર અસવાર સાથે લેને ઘણી પોસાક લવાજમો
દેનેસાઊ ભાટને હરવલ કીધો ઘણા નગારા નીસાંણ ધુરતે થકે જાન
ચાલી એછે જીકો પુછે તિણનું કહે છે મ્હે આભુજીરી જાતિ
જાવાં છાં ઇમ ચાલતાં ચાલતાં લગનરો દિન જદ યે
લોરગઢ જાય ઉતર્યા ડેરા કીધા સાંમત બરિ હુઇ
ાજ જાન આઈ દીસે છે ઇસો મનમે વિચાર્યો લોકાં આગે
સારાં રજપુતાં આગે સાંમતસી ઈસો કહણ લાગો મ્હે તો
પાટણનગર રિણધવલ કુમરનું આદિમી મેલીયોથો સો જાણતાથા
જાન કરને ાવસી સો ઘણી વાટ જોઈ પણ જાન નાઇ દીસે છે.

અથ ચૌપઇ.

ગોધુલિક વેલા જબ હુઈ. જોતાં જાન ન આઇ જઇ;
તો તેડો પિંગલ સુભ વાર, પરણાવો કરિ મંગલ ચ્યાર. ૧
નિરખ્યો નયણે પિંગલ રાય, રાજા પ્રજા સહુ આયો દાય;
રૂપવંત અતિ સુંદર દેહ, રાણી નિરખ્યો અતિ સસનેહ ૨
સોલહ વરસ તણો વરરાય, અતિ સુકમાલ અચંભમ કાય.
બારહ વરસ તણી ઉમાદેવડી, લોક કહે એ જોડી જુડી. ૩
એક કહે તુઠો કરતાર, પામ્યો એ પિંગલ ભરતાર;
રાજા કીયો વીમાહ સુરંગ, બેહુ મન વાધ્યો અતિ ઉછરંગ. ૪
ભગતિ યુગતિ અતિ કીને ઘણી, મૈમાની ઝાલી કીધા તસતણી;
ખરચ્યા અરથ નયર જાલોર, ગુંજે નિસદીન વાજીત્ર ઘોર. ૫
અણહલવાડે પટણ ઠામિ, બીજો નફર ગયો તિણ ગામિ;
ઉદયચંદને કીધ જુહાર, પરણાવો રિણધવલ કુમાર. ૬
વલતો પુછે રાય અવિવેક, લગન વિચૈ દિન થાકે એક;
પંથ વહંતો માંદો પડયો, તિણ કારણ મોડો આપડયો. ૭

અથ વાત.

ઈસા વચન નફરરા સંભલેને ઉદયચંદરાજા કોપ કીધો આજ મ્હારી માંગિ પરણે તિસો આજ કુણછે ઈસો કહેને નફરનું ધકાદેને સૈહર બારે કાઢીયો અઠે હિમૈ ભલી ભાંતિસું જાંનરી સજાઈ [illegible] ભલાભલા રજપુત ઘોડા હાથી હસ મદલ ચ્યાર હજાર દલ લેને ન[illegible]ત વાજતે થકે સોવનગિર નેડા આયને ડેરા દીધા. સામંતસી રાજાનું ખબરિ હુઈ આજ રિણધવલ કુંવરરી જાન આઇ દીસેછે ઈસો સાંભલેને સોચ કરણ લાગા પિંગલરા પિવુ અઠેછે ઓ પણિ આય લાગોછે માહોમાંહે લડાઈ હોસી મોનું ઘણો કુજસ ાવસી પિંગલરાજા રિણધવલનું આયો

થકો કહણ લાગો વાહ વાહ સામંતસી દેવડા ઇસી રજપુતાંસું ઠેક ન કીજૈ અબારૂં આપ ઘરે પધારો આજ તો થે સબલા દ્હાસો છો મ્હાં સું હોસીસો મ્હે ઈ કરસાં ઇસો રિણધવલરો વેણ સુણેને સાંમતસી દેવડો ઘરે આયો પુઠાસુ રિણધવલ કુમરે અસવાર તાબડ તોબસું બાપ કને મેલીયો સામંતસી દેવડે આંપાંસું ઇસો છલ કરેને બેટી પરણાઈ છે પુંગલ ગઢરા ધણીનું પરણાઇ છે પછે તો રાજરી સલા આવે સો ફરમાવે જો અસવાર જાય પોહતો ઉંદયાદિત્ય આગે સગલી વાત કહી રાજા સાંભલેને ઘણો કોપ કીધો મ્હારા બેટારી માંગિ તિકા પુંગલરા ધણીનેં પરણાઈ તો હિ બેખબર છે ઇસી રીસ કરેને આપરા કુંવર ઉરો તેડાયો હિમે માહોમાહે વેર લાગો.

અથ ચોપઇ.

સોવનગિર હુંતી ચિહું દિસે, લુંટે કટકે સનહ વસે,
પિંગલ રાજા ઈસી પરિસુણી, મંડી સેન સજાઇ ભણી. ૧
ઉમાદેવડીસું અવિહડ પ્રીત, બાલાપણ સું લાગો ચીત,
કુવરાયો સાંમતસી ભણી, આવાંભીર અમે તુમતણી. ૨
વલતો સાંમતસી વીનમૈ, રષે કટક લે આવો હિમૈ,
નહી સોવનગિર કેહને હાથ, જાસી પરા ગમાડે આથ ૩
હિવે તે જેસલ નામ ષવાસ, મન આંણી એક બુધિ વિમાસ,
પુંગલ[illegible]બુધિ કેલવે, ગોવલ સહિ ગોચર મેલવે ૪.

અથ વાત.

જેસલ ખવાસ આપરા સૈહર સેવિત જોઇને દોય ગાયા કાકરેચી લા ષેતરી નીપની તિકેવે ગાયાં વિયાંણીછે બેહું ગાયાં રે વાડા હુઆછે તિકે ધણીયાંનું મોલ દેને ગાયાં ઘરે લેને આયા છે વા

ડા ગાયાંનું સાંમાં ધવાડે છે વાછડાંરી માછે તિકે પણિ બાંધી રે છે ઇમ કરતાં વાછડા મોટા હુઆ ઘોડાંરી પાયગામે આંણુંને બાંધી ચરેછે ઘોડાં સમીરા તબ ઉંણાંનું દીજે છે મોટા આ તદ ભલા કારીગર તેડેને એક વહલ ફેરીસીકરાડી સો ારી નહીં આદમી હોય બેસે તેસી છે ભલા સારવાંનાંનું હેને વેહલીયા ફેરાયાછે ઉણીજ વેહલૈં જોતરીઆ હિવે જેસલ ખવાસ આપ બેસેને સદા વેહલ ફેરેછે ઇમ કરતાં વેલીયાંનું ભલા ભણાયા ઘડીયા જોયણ જાયે પવન જેમ પંથ વહે તિણાં વેહલીયાંનું ઘોડા હીંન આપડે ઇસડા પાધોરે નેં સરબંગ કીધા છે થિકે નહીં સાભરાયે નહીં ઇસા સીખાવેને પિંગલ રાજા આગે કહ્યો આજમાહારાજા આપ કહોતો ઉમાદેવડીરો આંણો કરાં તો વેહલીયાને હલ તીયાર છે ઈસો સુણેને પિંગલ રાજા બોલીયા

અથ દૂહા.

જેસલને પિંગલ કહે, કરિ આંણો પરમાંણ,
એકણ દિનમૈ દેવડી, જીમ આવૈ તિમ આણ. ૧
સાચો ચાકર તુંસહી, તું સેત્રગ હું સાંમ,
આગે તે પરણાવીયો, કરિ એતો વલી કાંમ. ૨
સોવનગિરથી ચિંહું દિસે, રૂધા મારગ ઘાટ,
પંથી કો પુંગલ તણો, વહિ ન સકે કોઇ વાટ. ૩
કટકી જો આંપે કરાં, તો મન રૂસૈ રાય,
સામતસી રૂઠા થકાં, બધિ ન બૈસે કાય. ૪
વચન સુણી રાજા તણો, જેસલ કીધ પ્રણામ,
... હું છોરૂ તાહરો, જો સારૂં એ કાંમ. ૫

અથ વાત

રાજા કહણુ લાગો નેઉ કોસ સોવનગિરછે એકણુ દિનમૈ ઉમા

દેવડી આવે તિમ કરજ્યો ઇસો સંભલેને પ્રધાંનનેં સીખ કીધી ભલે મવણે સુત્રેને રાજાસું સીષ કીધી પવન વેગ મારગ ચાલીયા જાએ વેહલરી અસવારીછે ચ્યાર પોહરમે સોવનગિર જાય ઉતરીયા સાંમતસી રાજાને આયાંરી ષબર હુઇ તીરે જેસલ ષવાસને આયને મિલીયા કુસલ ષેમ પુછણ લાગા જેસલ ષવાસ મિલેને સમાચાર સંદેસા કહ્યા ડેરો ભલીસી જાઇગા કોઇ જાંણે નહીં તિણ જાયગા દીધો માહિરાણીજીસું મુજરો ગુદરાયો સાંમતસીજીને ઝાલીજી ઉમાદેવડી ષવાસસું મિલેને ઘણા રાજીહુઆ જીમણ પાણિરી ઘણી આગત સાગતિ કીધી પછે કેહણ લાગા માહરાજ સવારે મ્હાંને સીષ દીજે તરે બાજે દિન ષવાસને છાંનો રાષીયો પછે રાજા- રાંણી કેહણે લાગા બાઇનું પરણાઇ તિણદિન હથલેવે મ્હે રૂપયા લાષ એક કહ્યાછે સો મોટે માંડાંણ મ્હે ઉજણો કરાવસાં માંહરેતો અઠે રિણધવલ કુંમરસુ વેરછે સો તો રાજ જાણોઇજ છો તિણ વાસતે અઠે કુવરજી આવે સકે નહીં અબેતો ષવાસજીથે પધારીયા સો વડો કામ કીયો હિમે મ્હે આંણો કરાવસાં રાજ સૂસ- તા રહો તદ રાજાજી મોકલાવરે વાસતે ગ્રહણા ગાંઠા જડાવ સોવર કોડ એકરો વલે સગલી વસતરી ત્યારી કરેને સાંજે વેહલ માહે સરબ વસ્તવાંનો ઘાલેને સજ કરેને મેલયોછે પ્રભાત હોણ લાગો તરે બાઇને વેહલમે બેઠાડી સકોઇ માતાપિતા પરિવારિસું કબીલા સીષ કરેનેં ચાલણરી તીયારી હુઇ તદ એક વડારણ દીવા ધારી બાઇરે દીવી જેસલ ષવાસ ષાડેત્રી બેસેને રથ ચલાયો વાય વેગ પવને પવન મિલ્યો [illegible]થ હાલીયો જાયેછે કિતરેક દિહાડે પુગ નગરે જાય પોહતા રાજાનું વધાઈ દીધી માહરાજા જેસલ ષવાસ આંણો કરે આયાછે રાજા સાંભલેને બોહત રાજી હુઆ નગર સિણગારીયો ઘણા આડંબર કરેને સાંમેલો કરેને મા લીધા પિંગલ રાજા ઉમાદેવડી સુષ ભોગવેછે જેસલ ષવાસને ઘણો

ધન માલ ઘોડો સિરપાવ દેનૈ રાજી કીયો હિમૈં રાજા સુખ ભોગવૈછૈ:

દૂહા.

વાત સુણી રિણધવલ સબ, કાલો થયો કુમાર;
પાટણ પોહતો પાધરો, આરિત કરૈ અપાર. ૧

અથ વાત.

પાટણરૈ ધણી સોવનગિરરો વિગાડ ઘણો કીધો પણિ ગઢ હાથ આવૈ નહી વરસ દોય ચ્યાર ખપીયો પિણ કાંઇ જોર ચાલૈ નહી. આપતો આપરૈ વિગાડ ઉંજાડ કરિ બૈઠાછૈ.

દૂહા.

પટરાંણી પિંગલ તણી, અપછરરૈ આણુંહાર,
અછૈ ઉમાદેવડી, સુંદર એણ સંસાર. ૧
ઉમાં સોલૈ સિંગાર સંજિ, સેજ પધારૈ સંજિ,
પ્રાણનાથ પ્રીતમ મિલણ, સેજૈં બયઠો હંજ. ૨
માથો ધોઈ મેટ, ઉભી સુરજ સાંમહી,
તાહી ઉપની પેટિ, મોહણ વેલી મારવી. ૩
ભુપતિ ભાઉ ભાટનૈ, કીયોજ કોડ પસાય,
ચાલ્યો નલવરગઢ ભણી, પ્રણમી પિંગલ રા

અથ વાત.

રાજા રાણીરૈ માહેમાહે ઘણી પ્રીત છે ઉમાદેવડીરૈ નવ માસ પુરા હુઆ તરૈ મારવણીરો જનમ હુઔ નગર સૈહિરમૈ ઘણા વધાવણા કીધા બેટા જાયારા જિસા ઉછરંગ હુવૈ તિસા કીધા હિવૈં પુત્રી મોટી હોણ લાગી પદમણીરો અવતાર છૈં માથૈ

ભમરા ગુંજારવ કરણ લાગા કસતુરીરો પરિમલ હોવેં તિસો અંગ સુવાસ છેં તરૈ માર્વાતે જાણીયો આ પદમણી છેં તરૈ આધરા જતન ઘણા કરણ લાગા.

દૂહા.

વરસ દોઢ વોલ્યા જિસૈ, ધરતી મેહ ન વુઠ,
ષડ પાંણી સહ દોષડો, પડે કાલંતર દુઠ. ૧
મારૂ થાંકા દેસમૈ, એક ન ભાજૈ ભીડ,
કે ઉચાલો કા અવગ્સણો, કા ફાકોકે તીડ. ૨
પિંગલ પરજાનું પ્રીછવે, કીજૈ તે વડ કાય,
કોઇ ઠાંમથે અટકલો, જેથ વર્સાજૈ જાય. ૩
જલ ષડ કારણ ષોજવા, દેસદેસ નર જાય,
પોહકર ષડ પાંણી પ્રબલ, સાંભલિ પિંગલ રાય. ૪

ચૌપઇ.

પુંગલથી ઉચ'લા કીયા, ધણ ગો વલ સહુ સાથૈ લીયા, ૧
નગર લોક સધા પરવર્યા, આય ગુઢે પોહકર ઉતર્યા.
નીલા ષડ ને નરમલ નીર, પરઘલ અન ઘ્રત ગઉ ષીર,
ગાડે વાસ કીયો તિણ ગામ સહુકો સુષી હુઆ તિણ ઠાંમ. ૨

અથ વાત.

[illegible]રિ ભાટ હુંતો સો નલવરગઢ પોહતો માહરાજા નલ રાજાસુ જાએ મિલીયો [illegible] પૂછણ લાગા ઈતરા દિન ભાઉ ભાટ કઠે રહ્યા તરૈ ભાઉ ભાટ કહણ લાગો મહારાજા પુંગલ સૈહર તઠૈ પિંગ રાજા રાજ કરૈ છે માહા દાનેસરી છે તઠેં મોનું ઈતારો દિન લાગા રાજાયૈં લાષ પસાવ દેનૈ સીષ દીધી તિવારેં હું ઘરે આયો ઇમી વાત સઘલી ભાટ માંડેનેં કહી વલે નલ રાજારેં સાઠ હજાર

સવારરી જમાત છે પાંચસેં હાથી લાષ એક પાયદલ છેં તીસ હજાર સાંઢરા વાગ છેં ભલભલા કરહા છેં ઘડી જોજન જાયેં તીસા છેં ગાંમ થ્રાસ ષજીનો રાજારે ઘણો છે વૈરી છેં સો સબ પાય નમ કીયા છેં પચીસ તો રાજ લોક છેં. ષવાસણ પિણ દસ આઠ છે સ કોઈ અસતરી વારો વાસો લાભે છેં સઘલી સારીષી રાષૈ છે સારાં રાજલોકાં સિરેંતો માહોર ગઢરા ઘણીરી બેટી છેં સો પટરાંણી છેં પિણ રાજારેં પુત્ર નહી સો રાજા રાજ અથર ચિતવૈ છેં પુત્ર હોવણરા ઉપચાર કરૈ છેં ઇમ કરતાં થકાં એક દિનરૈ સમૈ જોગેસર આય નિકલ્યો તિણે કહ્યો રાજા થારેં પુત્ર કોઇ નહીં છેં પીણ એક ઉપાવ છેં તું પોહકર તીરથરી જાત બોલો અજ મ્હારૈં પુત્ર હોસી તો સમાણસાં આવેં ને જાત કરસું રાજાએ બોલમા કીધી તિણથી કરેનૈ રાજારૈ પુત્ર હુઓ ઘણા ગાજા વાજા કરેનૈ દસોટણ કીધો **સાલકુમર** નામ દીધો પુત્ર જીવૈ નહી તિણ વાસતે ઉનાંમો નાંમ **ઢોલોજી** દીધો છે હિમૈ કુમર મોટો હોણ લાગો મહા સરૂપ દેવ અવતાર છૈ ઇસૈ સમૈ તીન વરસરો હુઓ છે રાજ મનમૈ વિચારો હિમૈ પોહકરજીરી જાત કીજૈ તો સષરી ઇસો ચિંતવેને પરધાંન મુંહતાને રાજ ભલાવેનૈં સષરે મોહરતૈં સષરે સવણે રાજા ચાલણ લાગા.

અથ ચૌપઇ.

સાથૈ સેજ વાલા પંચાસ, સહસ ઉંટ એક સહસ મીહાસ,
રાજ ભલાયો મુંહતા ભણી, રાજા ચાલ્યો [illegible]ણી. ૧
ઘણી રિધ સાથૈ સંબલ ઘણો, સંગ એ નલરાજા તણો,
[illegible]નાસ એક નિરવહી, તીરથ પોહકર આયા સહી ૨
વિધસું ભેટ્યો આદિ વારાહ, અધિક હુઓ સઘલે ઉછાહ,
ભગતિ જુગતિ પુજા તસ ભણી, સફલી જાત હુઇ રાય તણી ૩

દૂહા

ઇણ અવસર મેહ ઉનમ્યો, પ્રગટયો પાવસ માસ,
પાસે પિંગલ રાયને, કીયા ઉતારા વાસ. ૧
નમીયો ઉતર દિસા, ગયણ ગરજે ઘોર,
દહ દિસ ચમકે વીજલી, મંડે તંડવ મોર ૨
ચ્યાર માસ નિચલ રહ્યા, સરવર તણે પ્રસંગ,
પિંગલને નલ ભુપતી, મિલીયા મન અતિરંગ ૩

વાત.

બેહુ રાજારૈ માહોમાહે પ્રીત ઇક ાસ બોહત હુઓ છે રાત દિન ભેલા રહે છે જઠે જાયે તઠે ભેલા જાયે રમૈ છે ઇક દિનરૈ સમાજોગે નલ રાજા ઘોડો ષેલાવે છે તસે સમીયે એક સિંસો ઉઠીયો રાજાયે ઘોડો પુઠે દીધો સિંસો આગેં નેં નલ રાજા પુઠે છે ઈમકર પિંગલ રાજારા ડેરાં માહે સિંસો તો નાઠો થકો ઉમાદેવડીરાજ તંબુઆંમે પોઢીયા છે તઠે કડિરાલંક માહે સિસો જાય પૈઠો નલ રાજા આપ અલગે થકે ઉભે દીઠો દેવડીરો રૂપ જાંણે સાષ્યાત અપછરા સમાન છે તિણરી પાષતી જડાવરો પાલણો છેં તે પાલણા માહે ્ોનેરી ચીર છેં સો પિંગલ રાજારી પુત્રી માતારી પાષતી પોઢી છે સો ચીર ઓઢીયો છે મારવણી સૂતી છે સો મારવણીરા ડી ્રી અંગ દીપતી ચીર બારાકુટી છે સો સોનેરી ચીર ઢબ ગયો ઉપરિ ભમરા ગુંજારવ કર રહ્યા છે મુષા કમલે સોલે કલા ઉદ્યોત છે સૈ નલવરરૈ ધણી ઉમાદેવડીનું અને મારવણીને બેહુ પોઢીયા દીઠાં તિવારે ઘોડારી વાગ ષાંચિને પાછા વલીયા તઠે મનમે વિચાર કરણ લાગા આજ પિંગલ રાજારી પુત્રી મ્હારા કુંવરને પરણાવે તો મ્હારે વડો સગપણ હુવૈ હું લાજ છોડેને પિંગલ રાજા કને પુત્રી માંગસું ઈમ વિચારેનેં નલ રા ાપેરે

ડેરૈં આયો હિમૈં આંમો સાંમી મિજમાંની હોય રહી છેં ઇક-દિનરૈ સમાજોગૈ ભલી વિછાયત કરાડેનેં પિંગલ રાજા નલ રાજારૈ ડેરૈ તેડાયા ઘણી આગત સાગત કીધી તરૈ નલ રાજા સે-ત્રાંજરો ખ્યાલ માંડીયો છે રાજાન માહોમાહે રમેં છેં તરૈ નલ-રાજારો પ્રધાન છે સો કહણ લાગો માહરાજ થાં બેહુ રાજે-સરાંરૈ માહો માહે પ્રીત છે પણિ સગપણ હોવૈ તો અત્રીહડ સનેહ રહે તિણ પરસંતાવૈ સાલકુમર રમતો રમતો આય ની-કલ્યો તરૈ કુંમરનૈ લેનૈ પિંગલ રાજા આપરૈ પોલે બૈસાર્યો નલ રાજા કેહણ લાગો પિંગલ રાજા આપરી પુત્રી છે સો સાલકુમરનૈ દીજૈ ઇસો સુણેનૈ રાજાયૈ પુત્રી દીધી સગપણ કીધો માહો માહે સનેહ હુઓ બોહત રાજી હુઆ નલ રાજાયે કહ્યો વીવાહરી સજાઇ ત્યાર કરો સગાઈ કરેનૈ પિંગલ રાજા ડેરૈ આયા મારવણીનેં તેડેને લડાવૈ છે તરૈ ઉમાદેવડી કહણ લાગા માહારાજા આજ-બાઇનું ઘણું લડાવો છો સો કિસૈ વાસતૈ તરૈ રાજા કહે છે મ્હે તો આજ નલ રાજારો બેટો સાલકુંમર તિણનૈ બાઇ દીધી છે.

અથ દૂહો.

આષૈ ઉમાદેવડી, વાલંભ હીયૈ વિચાર;
મનહુંસ કોડી મારવી, દીધી સમુદ્રાં પાર. ૧
કંતા અણ દીઠે કુંઅર, કીયો સગપણ કાંઈ;
પ્રીતમ પટરાણી કહૈ જેથ સિરજયો તિથ જાંઈ. ૨

ચૌપઇ.

સુભ દિનનૈ સુભ વેલા ઘડી, તેવડ લગન તણી તે વડી;
ચવરી મંડે મંગલ ચ્યાર, જાંની માંઢા મિલ્યા અપાર. ૧
માયાં તલ બેહુ બંધી ગંઠિ. પરણ્યા પોહકર તીરથ કાંઠ;
ધવલ મંગલ ગાઇને ઘુનૈ કીયા, સાલ્હ કુંમર મારૂ પરણીયા. ૨

વાત.

ઘણો અરથ ગરથ ખરચેને વીવાહ કીધો પોહકર તીરથ નામો લિષાણો આજ ઢોલો મારવણ ઈણ ઠિકાણે પરણીયા બેહુ રાજા ઘણા ષુસ્યાલી હુઆ ઈમ કરતાં વરસાત ઉતરીયો સીઆલો બૈસણ લાગો તઠે રાજાન આપો આપણે દેશ જાવાને મતો મતૈ છૈ તઠે નલરાજારૈ આપસે પ્રોહિત છૈ તિણનું પિંગલ રાજા પાસૈ મેલેને કહાડીયો આજ મારૂવણી આંણો કરાવો તરૈ પિંગલરાજા કહ્યો પ્રોહિતજી બાઈતો ભોલી છૈ, મા વિગર ષિણ એક રહે નહી સાલકુંવર મોટો હોસી ને આંણો આવસી તદ કુમરીને, આંણો કરાવસ્યાં ઈસી વાત પ્રોહિત સાંભલેનૈ નલરાજા આગૈ કહી તરૈ નલરાજા વચન માન્યો આપો આપણે દેસ જાવણ લાગો માહોમાહે સીષ કરે ને ઉઠાયી ચાલીયા કીતરેક દિને આપો આપણે નગરૈ જાય પોહતા, આપો આપણે નગરૈ સુપૈ રાજ કરૈ છૈ, હીવૈ તો અલગી ભુંમ હુઈ સો સમાચાર કોઈ આવૈ નહી ઈમ કરતાં ઢોલો મોટો હુઓ બહોતર કલારો જાંણ હુઓ તરૈ રાજા કહણ લાગો ઢોલાને કોઈ જણાવજો મતી પુંગલનગરરા ધણીરી બેટી પરણીયા ઢોલોજી જાંણે નહી તઠા પછૈ નલરાજા આપરા પરધાંન મુંહતો તેડેને પુછીયો આજ કુમરનૈ સષરૈ ઠોકાણે પરણાવો તરૈ પરધાંને સષરૈ સવણે ભલે મોહરતે આપ પયાંણો કીધો કિતરેકદિને માલવે જાએ પોહતા માલવાદેસનો રાજા તિણરી પુત્રી પરણાવસાં ઈસો વિચાર કીયો.

દૂહા.

મારવદેસ મહીપતી, **ભીમસેન ભુપાલ**;
માલવણી પુત્રી સષર, સુંદર અતિ સુકમાલ. ૧

વાત

નલરાજારો પરધાંન જાયેંને સગાઇ કીધી સોનરી સાગતી છેડા સજિ કરેનૈ નાલેર ઝાલેનૈ સગાઇ કરેનૈ પાછા આયા રાજાનૈ પરધાંન કહિયો માહારાજા સાલકુમરરી સગાઇ કરેનેઃ આયાછાં સષરો લગન થાપેને જોએનૈ સાહો કરો ભલો, લગન જોએને સાહો થાપ્યો ઘણા ગાજા વાજા ધવલ મંગલ વં ભાઇચી હોય રહીછૈ ઘણે આડંબરે ઢોલારી જાન ચઢી કિતરેક દિહાડે જાન માલવે જાય પોહુતી ઘણા હરષ ઉછરંગસુ માલવણી પરણીયા પાંચસૈ હાથી પચાસ ગામ ચ્યાર હજાર તેજી, ઘણો ધન માલ ઈતરો ડાઇજો **ભીમસેન રાજા** ઢોલાજીનુ દીધો માસ એક ઉઠૈ રહ્યા પછૈ ભીમસેનરાજા કનૈ સીષ માંગી રાજા સીષ દીધી ઘણા હરષસું કરેનૈ માલવણી પરણેનૈ ઘરે પધારીયા ઘણો ભલો સાંમેલો કરેનૈ નલવરગઢ માહે આયા માત પિતારે પગે લાગા તઠા ઉપરાંત માલવણીસું ઢોલાજી સુષ ભોગવે છે મ.હો માહે ઢોલારેનૈ માલવણીરે અતિ ઘણી પ્રીત છે પણિ મારવણી બાલપણે પરણી તિણરી વાત ન જાણેછૈ પુગલનગરરો કોઇ કાગદ સમાચાર દિષાલે નહિ જો કોઈ હાવો આવૈ તો પણિ ઢોલાજીસું મિલાવૈ નહી તિકો કાઇ પરણીઆંરી વાત જાંણે નહી ઇમ કરતાં વરસ બારે વોલીયા પીણ જાંણ્યો નહી. એક દિનરે સમૈ એક શોદાગર આયો તિણરે સાથે અનેક ઘોડા જાતવંત છે સોતિણ નલવરગઢે આય ડેરા દીયા, આષા સૈહર માહે સોબત આયાંરી વાત હુઇ ઇસાતો ઘોડા કદેન આયા, સો ઢોલૈજી પણિ વાત સાંભલી સો ઢોલૈજી ઘોડા જોયા, જાતિ જાતિરા ભલા જોએને ઘણો ધન દેને મોલ લીયા હિવૈ પ્રભાતરા ઘોડા નિત ખેલારેછૈ સોદાગર પણિ ઢોલાજી સાથે ઘોડા ફેરવૈ છે માહો

માહે ઢોલેજીરૈને સોદાગરરૈ ઘણી મિત્રાઇ અસનાઇ હુઇ છે માહના પાં સાત સોદાગર નરવરગઢ રહ્યો પછે સીષ માંગેને ઘરાનું હાલીયો ચાલતાં થકાં કિતરેક દિને પુંગલનગર જાય પોહતો ઘણા ડાંબરસું પિંગલરાજાસું જાય મિલ્યો નલરાજારા કુસલારા સમાચાર કહ્યા ઘણો સુષ હુઓ.

દૂહા.

સાંજિ સમૈ સોદાગિરૈ, આપ તણે ઉતારી;
બૈઠા છે તિણ અવસરૈ, નયણે નિરષા નારી. ૧
દેષૈનૈ તિણ પુછીયો, કુણ એ રાજકુંઆરી;
કિહાં પીહર કિહાં સાસરો, વિગતે કહો વિચારી. ૨
કુંમરી પિંગલરાયરી, મારવણી ઇણ નાંમ,
નરવર ઢોલૈ નાહ ભણ, પરણી પોહકેર ઠાંમ. ૩
વાત સુણી સોદાગિરૈ, જાંણ્યો સહવિરતંત;
બાલપણે પરણ્યાવિને, અંતર પડ્યો અનંત. ૪

ચોપઇ.

પિંગલરાજા તણે ષવાસ, બૈઠો સોદાગિરને પાસિ;
ધુર હુંતી માંડીને ઘણી, વાત કહી મારવણીતણી. ૧
વલતો સોદાગિર ઇમ કહે, સાલકુંમર નરવરગઢ રહે;
મૈં ઘોડા તિણને વેચીયા, ઢોલાસું ભાઇપણી કીયા. ૨
તિણરે ઘરિ માલવણી નારિ, અપછરસમ જાણે અણુંહાર;
ઢોલારે તિણસું બહુ પ્રીતિ. ચતુરાઇ લગી લાગો ચિત. ૩
હું વસીયો નરવર પંચમાસ, નિસદિન રહેનો ઢોલાપાસ;
સમાચાર સહુ તેહ તણા, કહીયા સોદાગર અતિઘણા. ૪
મારવણી તિણ વેલાવલી, છાંની સહુ વાતાં સાંભલી;
સાચૈ મન સોદાગર કહી, મારવણી હીયડે સંગ્રહી. ૫

દૂહા.

સોહાગર સંદેસડા, સાંભલીયા શ્રવણેહ;
મારવણી મન મય હુઇ, મુકયો જલનયણેહ ૧
સિંધ પરે સો જોયણું, વિવેંત વીજલી યાંહ.
ઢોલો નરવર સેરીયાં, ધણ પુગલ ગલીયાંહ ૨
બાહડીયાં સુહાલીયાં, સહીયાં ટોલડીયાંહ;
વાસી ચંદણ મહમહે, મારૂ લોવડીયાંહ ૩

ચોપઈ.

સહીયર ટોલી સાથે કરી, મારવણી આવી સંચરી;
બા બહીયો તિહાં પીઉ પીઉ કરે, મારવણી પ્રીતમ સંભરે; ૧

દૂહા.

બાબહીયા બજ ચંચડી, બોલે મધુરી વાંણિ;
કે બોલંતો મડકર, કે પરદેસી પીઉ આંણિ. ૧
ઉનમીયો ઉતર દિસા, ગાજે ગૂહીર ગંભીર;
મારવણી પીઉ સંભરે, નયણ વિછુટા નીર. ૨
વાટે તિણ આવી વહે, મારવણિ મનરંગિ;
તાલ ચરંતી દિઠીયાં, કુરજી એકણ સંગિ. ૩
કુરજાં આપો પંપડી, થાંકો વિનો વહેસ;
સાયર લંધે પ્રીઉ મિલાં, પ્રીઉ મિલ પાછી દેસ. ૪
ઉતર દિસ ઉપરાઠીયાં, દિખણ સાંમુ હીયાંહ;
કુરજાં એક સંદેસડો, ઢોલાનું કહીયાંહ; ૫
મારૂ મ્હેં માણસ નહી, મ્હેતો કુરજડીયાંહ;
પીવ સંદેસો પાઠવો, તો લિખદ્યો પંપડીયાંહ. ૬
કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ગરજિ રહ્યો સબતાલ;

જિણુકી જોડી વીછડૈ, તિણુકા કવણુ હવાલ. ૭
તાડ ચૂગંતી દિઠીયાં, સર સાધીયો ગિમાર.
કોઇક અપર મન વસ્યો, સો ઉડી પંષ સમાર. ૮
સહીયર સઘલી સાથ કર, ઘરિ આવૈ મય મત;
સોદાગિર તેડી વહે, કાંને સાભલી વત. ૯

ચૌપઇ.

વાતાં સહુ સંભલી ખવાસ, આયો રાજા પિંગલ પાસ;
વાત સહૂ ઢોલારી કહી, સોદાગિર તેડાયો સહી. ૧

વાત.

સોદાગર માડે ને વાત સઘલી પિંગલરાજા આગૈ કહી, મનમૈ વિચારૈ છે આજ ઢોલાનું તેડવારા દાય ઉપાય કરણ લાગા, સોદાગરને સીષ દીધી, સો આપણે નગર જાય પોહતો, હિવૈ પિંગલરાજા સોચ કરણ લાગો, આજ મારવણી મોટી હુઇ, વર પ્રાપતિ હૂઇ, સાલકુંમર આણે નાયો, તિણુરો કાસુ વિચાર કીજૈ, ઈણુ વાતરી ચિંતા રાજારા મનમૈ ઘણી રહે છે, હિવૈ માવણી પીણ સોદાગરરા વચન સાંભલ્યા છે, સો ચીંતા કરે છે, વલતો ન અયો, વસે અંગ આલસ મોડૈ છે, નીસાસા મેલેછે, વિરહ વેદના જાલૈ છે, શ્રી ભગવાન જીઇસા ભરતારસુ હું કદિ મિલસું, મહા ચુતા ચતુર વિચષણુ છે, રૂપવંત છે દાંની માંની સરબ ગુણે સંપુરણુ છે ઇસા ભરતારસું મિલસ્યું સો દિન ઘડી સુકીયારથ છે યું કૈહતાં બીજી સષીતો ઘરે આપરૈ ગઈ એક દીવા ધરી પોતારી અંગ ષવાસણુ છે, સો આપ કનેં રહી છે, તિણુ આગૈ આપ વાત કરૈ છે, બાઇ આજતો મ્હારા વાલંભરી વાત સુણી તદા પછે મ્હારા જીવનું જક નહી છે, ઇમ વાત કરતાં રાતિ ઘણી ગઈ સષીંને નિંદ આવણુ લાગી

પણિ આપરીતો આંષિ નીંદ ન પડે છે, તરૈ આધી રાતિ હોણ લાગી તરૈ સષી જાગેને સમજાવે છે, બાઇજી સુએ રહો સારી વાત આસા ન હોસી યાં હરી ઈચ્છા શ્રીરામજી સંપુરણ કરસી ઈસા વચન મારવણીરાને ષવાસણુરા માતાયૈ સાંભલ્યા, તિવારે ઉમાદેવડી છાંના ઉભા રહે નૈ, સાંભલે છે, સષી પ્રતે મારવણી કહે છે, મોનૈ તો આજ નીંદ નાવે છે વિરહાનલ બાઇ દહે છે, સોનું પ્રીતમ સંભરૈ છે, ઘણા વિલાપ કરૈ છે, આંષ્યાં આંસુ જરે છે.'

દૂહા

કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ચલરૈ પેલે ધ્રંગ;
સૂતી સજન સંભર્યા, કરવત વુહો અંગ ૧
કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ઘર પાછલે વણેહ,
સુતી જન સાંભર્યા, ધ્રહ ભરીયા નયણેહ ૨
કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ઉચી વૈસ કરીર;
સારાંજ્યુ સલીયાં, સાજન માંહિ સરીર. ૩
સહિ પ્રીતમ સદેસડા, મારવણી કહીયાંહ,
માતા મનસૈ જાંણીયો, વિરહવીયા પઈયાહ ૪
ઈણપર ઉમાદેવડી, જાંણી મારૂ વાત,
સૂપ્રભાત કેહવા ભણી. પિંગલ પાસૈ જાત. ૫
આષૈ ઉમાદેવડી, સાંભલિ પિંગલરાય;
વિરહ વીઆપ્યે. મારવી, નહી રાષણરૈ દાય. ૬
નિતનિત નવલા સંઢોયા, નિતનિત નવલા સાજિ;
પિંગલરાજા પાઠવે, ઢોલા તેડણ કાજ ૭
ઉઠાથી કો આવે નહી, ઇહાંથી સહુકો જાય;
ઢોલા તણા સંદેસડા, વગડ વિચાલુ ષાય ૮

પિંગલ દિન પ્રતિં પાઠવૈ, ઢોલા નિરતન હોય;
માલવણી મારૈ તિહાં, પુંગલ પંથી સોય. ૯

ચૌપઇ.

ઇણ પ્રસ્તાવે સાલકુમાર, માલવણીસું પ્રીત અપાર;
ન બૈઠાંરિત ઉનાલૈ તણી, કરૈ વાત નંદિર આપણી. ૧
અલગાથી દીઠી આવતી, તિસડૈ **માતા ં પાવતી**;
તે દેષે રાજકુમાર, કરૈ કપટ નિદ્રા તિણવાર. ૨
માતા આયૈ ઉભી રહી, જાણયો સૂત પોઢયો છે સહી,
વહુ કનૈ સાસૂ તિણવાર આરીસો માંગૈ સુવિચાર. ૩
વહુ દેતાં લગાડી વાર, સાસુ આંણયો મન અહંકાર;
વહુ વડાઇ એતી કરૈ, મારવણી અલગી છે જરૈ. ૪
પિંગલરાય તણી અંગજા, મોસુ અલગી વહુ રંગજા;
તોતું ન્યાય કહે અહંકાર, ઇમ કહી માતા વચણ ઉચ્ચાર. ૫

અથ વાત.

ઇસા વચન કહેનૈ સાલકુમરરી માતા ઘરે ગઇ ઢોલૈ સગલી વાત સુતૈ સાંભલી, માલવણા ઇસા વચન સાસુરા સાંભલેનૈ દલગીર ચિંતાતુર થઇ ઢોલાજીકનૈ વૈણ મન રાષેનૈ માંગૈ છે મહારાજ રાજકુવાર એક અરજ કરૂં છું, હાથ જોડેનૈ મનમોડેનૈ કાયા સંકોડેનૈ શ્રી કુંવરજી કનૈ વચણ માંગુ છું, આજ મહારાજા કુંમાર કોઇ પુગલસું આવૈ સો મ્હારૈ હવાલૈ કીજૈ, મો કના આવૈ સો કાસીદ પહિલા મેલજો, રાજકનૈ હું વચન ઔ માંગું છુ. ઢોલૈજી પુસ્યાલી હો એનૈ વચન દીધો, હિમૈ માલવણી પુંગલ સૈહરરા મારગરા ઘાટ છે સો બાંધીયા આપરા ઇતબારરા આદમી થા સો ચોકી રાષીયા વલે ચાકરાંનું ઇસો કહ્યો પુગલરો કોઇ પુરૂષ આવૈ I તણનૈ આવણ મત દેજયો નૈ આવૈ સો **પરા**

मारज्यो, पणि नरवरगढ आवणु मत देज्यो, इसो तरतोज मालवणीये कीधो छे तरै पिंगलराजानुं कितरेक दिने षबरि हुइ, आज मालवणी पुंगलगढरा कासीद परा मरावे छे तरै पिंगलराजारै भीमसेन प्रोहित छे घणो उतबारी आदमी छे तिणनुं पिंगलराजा तेडेने कहण लागा प्रोहितजीथे जाएने ढोलाजीनुं तेडे आवो यांसुं ओ काम होसी बीजो तो जाये सो कांम करे नावे तरै प्रोहित कहण लागो माहाराजाजी प्रमाण हुं हाजर छुं ने जासूं इम कहेने प्रोहितने सिरपाव दीधो हिमै आषा सैहर वात विसतरी छे प्रोहित ढोलानुं तेडवा जाए छे इसी वात मारवणी सांभली तरै मातानुं कहण लांगी ये माजी जाएने बापजीनु कहो अडे विरामण मेलणरो कांन नही.

अथ दूहा

बाबा विप्र मोकले, जिणरी उतम जात,
मेलो घररा मांगता, विरह पुकारै राति. १
पाछे प्रोहित राषीयो, तेज्या मगण हार,
जे भेदक गीतां तणा, वात करै सविचार २
त्यांने वागा वेसदे, घणा दीया त्रीहास;
सीष करे पिंगल कने, आया मारू पास. ३
मारवणी भणावीया, मारू राग नीपाय;
दूहा संदेस तणा, दीया तिणां सीषाय. ४
पंथी एक सदेसडो, ढोलाने कहीयांह;
पिंड सही छे प्राहुणो, ओथे किथ लहीयाह. ५
पंथी एक संदेसडो, ढोलाने समजाय;
जोवनह सती होय रह्यो, अंकुस घोतो आय. ६

પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
જોવન પાકો અંબ હોય, રહો રસ લ્યોની આય. ૭
પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
કુણ પાકો કુષ સપરે, ભોગ ભરોતિ આય. ૮
પંઘી એક સંદેસડો, ભલ માણસ તું ભાષ;
આતમ તુજ પાસે અછે. પ્રાણનાથ હિત રાષ. ૯
પિસૂણાં ચિંત્યો મત કરો, મનસું મ રીસારેહ;
કુરજાં લાલ બબાહજું, પિણ પિણ ચીતારેહ. ૧૦
ઉદાસી ગલ હથડા, ચાહંતી રસ બુધ;
ચઢિ ઊચી ચાત્રિ ગજ્યું, માગ નિહાલે મુધ. ૧૧
ભરે પલટે ભીભરે, ભીભરી ભીપલ ટેહ;
પથી હાથ સંદેસડા, ધણ વલ વંતી દેહ. ૧૨
પંથી હાથ સંદેસડો, જોતું આષે વત;
ધણ કુણ યરરી કંબજ્યું, સુકી તોહિ સુરત. ૧૩
સુષવિ (રિ) હાવો સજના, પરમંડલે થયાંહ;
જોવે ડાડ નહા રહી, વલે મિલે વો ત્યાંહ ૧૪
વિહલો આવે વલહા, નાગર ચતુર સુજાંણ;
તો વિણ ધણ વીલષી ફિરે, ગૂણ વિણ લાલ કબાણ. ૧૫
જો તું ઢોલા નાવીયો, મેહા પૈહલે પુર;
વીચ વહેસી વાહલા, દુરિસ દુરો દુર. ૧૬
જોતું ઢોલા નાવીયો, શ્રાવણ પૈહલી તીજ;
સૈહરાં પવેસી વીજલી, મુંધ મરેસી પીજ. ૧૭
વીજલીયાં પિલા મિલીયાં, ઢોલા હું ન સહેસ;
જો આસાઢે નાવીયો, શ્રાવણ ચમક મરેસ. ૧૮
જો તું ઢોલા નાવીયો, મેહાં નીગમ તાંહ;
કીયો કરાયો સજનાં જાંવું પાવક માંહિ. ૧૯

ફાગુણ માસ વસંતરિત, જો ઢોલા નાવેસ;
ચાચરરૈ મિસ ષેલતી, હોલી ઝંપાવેસ. ૨૦
રૂની નિસદિન ભરિ, સુણે ઢોલા તું જોય;
હથેલી છાલા પડ્યા, ચીર નિચોય નિચોય. ૨૧
પંથી હેક સંદેસડો, લગિ ઢોલા પોહચાય;
જોવન કલીયાં મોરીયો, ભમરા બૈસો આય. ૨૨
જિણ દિસતું સજન વસૈ, તિણ દિસ મોહિ સલાંમ;
જબથી હમ તુમ વીછડે, તબથી નયણે નીંદ હરામ ૨૩
જો થે ઢોલા નાવીયા, કૈ ફાગુણ કૈ ચૈત;
તોમ્હે ઘોડા બંધીસાં, કાતી કુડીયે ષેત. ૨૪
ઢોલા આજ્યો વેગસુ, ન આયા તો નિમલેસ;
મારૂ તણે કરંકડે, વાયસ ઉડા વેસ. ૨૫
પંષ પસારણ જગ ભમણ, કહ્યા સંદેસા ભાટ;
તિહાં દેસાં તિણ માંણુસાં, કદહી જોવું વાટ. ૨૬
થાંકા સજન જિહાં વસૈ, સો ચંદ ચઉથૈ ભેસ,
જોજીયાતો આવસાં, મુઆ તો ઉણ હીજ દેસ ૨૭

ચોપઇ.

સગલાહી દુહા સીખીયા, માંગી સીષ મારિગ સિર વહુયા;
પંથ વહંતાં પુછૈ કાય, દેસ અનેરો દાષૈ સોય ૧
ભાટ વેસને વાટાં વહૈ, પુંગલ નામ પ્રગટ નવિ કહૈ;
ગઢ નરવરરૈ આયા ઘાટ, માલવણી તિણ બાંધી વાટ. ૨
તિણનુ ઝાલ્યા મારૂ જાંણી, તતિષિણ બોલ્યા બીજી વાંણિ;
પાંચ દિવસ ઉલગીયા જઠે, ભાટ જાણિને છોડયા તઠે; ૩
રાતે નરવર ગઢ આવીયા, કુંભારા ઘરિ ડેરા કીયા;
ભાઉ ભાટ તણે આવાસ, નાંમ ઠામ પૂછે ઇક પાસ. ૪

વાત

ઈતિરે સમૈ ભાઉ ભાટરૈ ઘરે ગયા, ભાઉસું જાય મિલ્યા, પિંગલરાજારા સમાચાર કહ્યા, મિજમાંની પિંગલરાજા દીધીથી સો ભાઉજીરી નિજર કીધી ભા રાજા હુઓ, ભાટને કહ્યો, આજ મ્હે છાંના આયાછાં, તરૈ ભાઉ કેહણ લાગો, મારવણ થાંનું આયા જાંણસી તો પરા મરાડસી, થે પરજાપતરૈ ઘરે છાંના રહજ્યો, સીધો આટો મ્હે થાંનું ઘણોઈ પુરવસ્યાં. જસે અવસાંણ હોસી, તરૈ મ્હે થાનું સાલકુંવરસું મેલવસાં, એ છાંના રહે છે, હિમૈ એક દિનરે સમાજોગૈ માલવણી રથ જોતરાયેને, સષીયાંનુ સાથૈ લેનૈ વાગ વગીચે રમવા ગઇ તઠે ભાઉભાટે ઉણાં જાચિકાને બોલાયા, ચાલો આપે જાચિકાં ઢોલાજી કનૈ જાવાં તરૈ ભાઉભાટને જાચિક ભેલા હોયને કુંવર-જીસું આય મુજરો કીયો, ઢોલાજી ભાઉભાટને પુછે છૈ, એ પરદેસી થાં સાથૈ કુણછે, તઠે ભાટ કેહણ લાગો, માહરાંજ કુમાર એ ગાયન રાજરે સાસરારા છે, તઠે ગાયન આલાપચારી કરણ લાગા વે ગાયન છ રાગ છતીસ રાગણીરાભેદ ભાવ સગલા જાણે છે, માહા સૂકંઠી છે, જિકે દૂહા મારવણી સીષાયા છે તિકે મારૂ રાગમેં ગાવણ લાગા, સગલાહી દૂહા ઢોલેજી સાંભલ્યા, તરૈ ઢોલેજી પુછીયો ભાઉભાટ કહે છે;

અથ ચોપઇ

કુંણ ઢોલો કુણ મારૂનારિ, રૂપૈ રૂડી રાજ કુંવાર;
વલતો ભાટ ઢોલાનું કહે, પદમણ પરણી તું નવિલહે. ૧
પિંગલરાય તણી કુંઅરી, અપછર રૂપ રાધા અવતરી;
પોહકર તીરથ બાલા પણૈ, પરણીયા ઉછવ કરિ ઘણે. ૨

અથ દૂહા.

એ ગાયન તિણ પાઠવ્યા, સાલ કુમર તુજ કાજ;
માલવણીસું બીહતા, મૈં મેલાયા આજ. ૧
મારવણી સૈ મુખ કહ્યા, દૂહા મિસ સંદેસ;
જો મારૂ મિલવા કરો, તો પધારો ઉણ દેસ. ૨
ભાટે મારવણી તણા, કીધા ઘણા વષાણ;
મારૂ જિણ દીઠીં નહી, જીવ્યો ત્યાં અપ્રમાણ; ૩
ભાઉ ઢોલાને કહે, દીજૈ સીષ પસાવ.
વાટ જોવે ઉતાવલી, રાજા પિંગલ રાવ. ૪
જોએ મોડા જાવસૈ, માંહરા સુષ સંદેસ;
મારવણી એ માનની, પાવક કરસી પ્રવેસ. ૫

વાત.

સાલ કુંવરજીસું ગાયન જણ કેહણૈ લાગા માહારાજ મારવણીજી આગઇ માસ દોય કહે આયાછાં, વાટ જોતા હોસી, રાજ મ્હાંનું સીષ દીજૈ, ઢોલૈજી ઘણા પસાવ કરને ઘણો ધન દેને વીસ ઘોડા પચાસ હજાર પીરોજી વાગા વેસ ઘણા દેનૈ રાજી કીધા ભાઉ ભાટને પિણ સાથૈ મેલ્યા તિણ સાથૈ મારવણીને અહણા ગાઠા સૈદ નાણી અપુરવ વસ્તઃદેને ઢોલૈજી મેલી વલે કહજ્યો ઢોલોજી વેગા આવૈ છે પછે સિકારરૈ મિસ ઢોલોજી પોહચાવણ જાયૈ છે વલે સમાચાર કહે છે.

અથ દૂહા.

ભાઉ ભાટ સંદેસડા, દિસ સયણાં કહીયાંહ,
ઢાલો મારૂ ઉમહયો. સાંઈ દે મિલીયાંહ ૧
અજાણે વિરહો કીયો, રિષેઇ મ કરીજ;

ઢોલા તણા સંદેસડા. અલગાં થકી કહીજ. ૨
ઢોલો ધણ માહીયો, અલજો ભાગો એમ;
ભરિકિરિ મુંહિ ઉડાડિજે, મન સીચાણ જેમ. ૩
કુમોદની જલહર વસે, ચંદો વસે આકાસ:
જે જિણાંરે મન વસે, તિકે તિણારે પાસ. ૪
મઠમાહે તાપસ વસે, વિચે દીજે જીકાર;
હમતુમ એસા રંગહે, જાંણતહે કરતાર. ૫
ગોહું પૈહલા નીપજે, સિર ષોતર વરતાસ;
પહિલે ચોથી માતરા, હમચોહે તુમ્હ પાસ. ૬

અથ વાત

ઈસિડા સમાચાર ઢોલેજી ભાઉભાટનું કહેને સીષ દીધી, આપ ઘરે આયા પિણ મનમે દિલગીરાઇ ઉપની, તિમૈ તિણ સમીયે માલવણી રમે ષેલેને સાંજડા મૈહલ પધારી સોલે સિંગાર સજેને સેજરી પાષતી પ્રીતમ કને આય ઉભી રહી; તિસે ઢોલાજીનું ચિંતાતુર દીઠા, તરે માલવણી કુંવરજીરા ષવાસનું પૂછણ લાગા આજ કુંવરજી આજ ચિંતાતુર થકા પોઢીયા છે, સો કિસે વાસતે, તરે ષવાસ કહણ લાગો માલવણીજી આજતો ભાઉભાટે આપસું ઘાત ષેલી છે પિંગલરાજારા ગાયન આયાથા તિકે ઢોલાજીસું ભાઉ ભાટે મેલવ્યા. મારવણીરા સમાચાર કહ્યા વસે ઘણા વષાણ કીધા ઢોલેજી સગલાઇ સાંભલ્યા તરે ઢોલાજીરો મન ઉચક હુઓ છે; અઠે ઉણાં ગાયનાંને દિન વીસ પચીસ રાષીયા, આજ ઉણાંને ઘણો માલ સિરપાવ દેને આજ વાગ પધારીયા તરે ઉણાનું આજ સીષ દીધી છે ભાઉભાટ પણિ સાથે ઘણી મિજમાની દેને સાથે મેલીયો છે તિણ વાસતે કુંવરજી

દિલગીર છે ઇસડી વાત ખવાસ કનેથી માલવણી સાંભલી તહાથી કરેનૈ માલવણી પ્રીતમ પાસૈઆય ઉભી રહી;

અથ દૂહા.

ચિંતા ડાયણ જ્યાં નરાં, ત્યાં દ્રિઢ અંગન માય;
જો ધીરજ ધીરપણો કરૈ, ભીંતર પૈસી પાય. ૧
મન સંકાણી માલવી, પ્રીઉ દેષે ચલ ચિત્ત;
કૈ મારવણી કાંને સુણી, કૈ કાયક નવલી વત. ૨
માલવણી તું મનસમી, જાંણૈ સહુ વિમેક;
હરિણાંષી હાસનૈ કહો, તોકરાં દિસાવર એક ૩
તંતીતાલ તંબોલ રસ, સુરહ સુગંધો જાંહ;
આસણ તુરી પગ મોજડી, કિસો દેસાવર તાંહ. ૪
હિરણાંષી પ્રીતમ કહૈ, તો આંણુ તો પાર;
મૂલ તાંણી જો મન સમા, મુંહગે મોલ અપા ૫
ઘરિ બૈઠાં હી આવસી, લાષે મુહાં લડંગ;
ત્યાં હુંતી ચુણિ લેવસાં, વાંકે હે વિડંગ. ૬
ઇડર રાજા ઉલગાં, જોથૈ કહોત જાહ;
રૂડા ગ્રહણ નીપજે, માલવણી મેલાંહ. ૭
ઇડર રા ઉલગણ, હુંથાં જાંણુ ન દેસ;
ઘર બૈઠાંહી આભરણ, મોલ મુંહ ગાલેસ. ૮
કાછી કરહ ખિચું ભીયા, ઘડીએ જો અણ જાય;
માલવણી મોનું કહો, તો આંણૂં એથ વસાય. ૯
પ્રીઆ ન મેલું કછદિસિ, તિણહ પરૈરૈ ઢંગ;
ભંસનૈણી ચંગ ઘણ, ભુલા જાસ્યૈ સંગ. ૧૦
ગય ગમણી ગુજરધરા આંણુ દિષણી ચીર;
મનહ સમાંણી માલવી, સહૈ તુજ સરીર. ૧૧

સહુસે લાષે લેયસાં, પરિઘલ્લ રૂડા વેસ;
ઘરિ બૈઠાંહી પ્રીતમા, પટોલા પહિરેસ. ૧૨
વલિ માલવણી વીનવૈ, પ્રીઊ હું દાસી તુજ;
ચિતચિંતા અંતર વસી, સોય પ્રકાસો મુજ. ૧
સુણિ સુંદરી ઢોલો કહે, ભાષું મનરી ંતિ;
મારવણી મિલવા તણિ, ષરી વિલગી ષંતિ. ૧૪
માલવણી સાંભલિ વચન, વિરહ પસરી ગૌ અંગ;
ઉભીથી ષડ હડ પડી, જાંણિ કડસી ભુંયંગ ૧૫
સીતલ પાણી છાંટીયા, સીતલ ઘાતેં વાય;
હુઇ સચેતી માલવી, પ્રીય આગૈ વિલલાય ૧૬
ચલત તાલુ સાંમુહી, દાજેસો પ્રીયાહ;
મ્હારો કહીયો જો કરો, તો ઘણ વુઠે ઘર જાહ; ૧૭
કહીયે માલવણી તણે, ઢોલો રહ્યો બે માસ;
ઉનાલો ઉતારીયો, પ્રગટયો પાવસ માસ. ૧૮
ગોષૈ બૈઠા એકઠા, માલવણીને ઢોલ;
અંબર દીઠો દીઠો ઉનમ્યો, તેય સંભાર્યા બોલ. ૧૯
પગિ પગિ પાંણી પંથસિર, થાઢી વાદલ છાંહ;
પાવસ આયો પદમણી, કહોત પુંગલ જાંહ. ૨૦
ઘરની લીઘણ પું રી, ઘરિઘરિ મંગલ ચ્યાર;
મારૂ દેસ સોહાંમણો, શ્રાવણ સંજે તિણ વાર. ૨૧
વેલડીયાં હરીયાં હુઈ, વિચ વીકસીયાં ફૂલ;
જો ભરિવુઠો ભાદ્રવો, તો મારૂ દેસ અમૂલ. ૨૨
નદીયાં નાલા નીજરણ, પાંણી ચડીયા પુર;
કરહો કાદમ કમ કમૈ, પંથી પીંગલ દૂર. ૨૩
પાવસ આયો પ્રીતમ, પગે વિલંબી ગાર;
વનાં વિલાંબી વેલડી, નરાં વિલાંબી નાર. ૨૪

જિણ દીહે પાવસ જરે, બાબહીયો કુરલાય;
દિનદિનરો દૂષ વલ માસો, કિમ સૈહણો જાય. ૨૫
અતિ ઘણુ ઉનમિ આવીયો, લાગી રિત જડવાય;
બગહી ભલાજ બપડા, ધરણિ ન મુંકે પાય. ૨૬
મહિમોરા મંડવ કરે, મન મય અંગ ન માય;
હું એકલડી કિમ રહું, મેહ પધાર્યો માય. ૫૭
બાબહીયો પીયુ પીયુકરે, કોયલ સરલે સાદ;
પ્રીતમયે અલગા રહો, તો સેજિ કિસો સવાદ. ૨૮
ડુંગરીયા હરીયા હુયા, વનહ જંગોરે મોર;
ઇણરિતિ તીતે નીકલે, ચાકર માંગિણ ચોર. ૨૯
ચોર મન આલસ કરિ રહે, જાચિક રહે લોભાય;
રાજદ્વેજે નર ક્યૂં રહે, માલ પરાયા ખાય. ૩૦
ઢોલા રહો ન વારીયા, મિલવો દઇ બરે લેષ,
મારો કહીયો જો કરો, તો દસરા વા લગિ દેસ. ૩૧
વયણે માલવણી તણે, રહીયો સાલકુમાર;
પ્રેમે બાધો પ્રીઉ રહે, હુઓજ ચલણહાર ૩૨
સીઆલે સી પડે, ઉન્હાલે લૂ વાય;
વરસાલે ભૂં ચીકણી, ચાલણ રિત ન કાય. ૩૩

અથ વાત.

માલવણીરા પેમસું કરેને, ઢોલોજી મહીના દોય ચ્યાર રહીયા, પણિ મારવણી ષિણ એક વીસરે નહી, ઈણ અવસરે ભાઉભાટને મંગણી હાર પૂંગલનગર જાએ પોહતા છે પિંગલ રાજાજીસું જાએ મિલ્યા પગે લગાડીયા ઘણા પિંગલરાજા બહોત રાજી હુઆ ભાઉભાટ ઢોલાજીરા સમાચાર કહ્યા ઢાઢીયાંનું સિરપાવ દેને ઘરાંરી સીષ દીધી, સાબાસો વડો કામ કીયો હિમે ભાઉભાટને ભલી જાયગા ડેરો દિરાયો, ઘણો માન

દીધો સીધા થાલી । જાબતો કીધો ઘણી સૂષરી વાતાં કહે ^ રાજા રાજી હુવે છે વલે રાજાને ભાટ કહે છે. માહારા ઢોલેજી કહાયો છે આંણારી તાકીદ કરાવજો મોનું ઇણ કાંમે મે યો ^, વલે મોને કહ્યો છે, મ્હે આવાં તાં સુધી થે પૂંગલનગરે રહિજ્યો સો ણેને પિંગલરા ને રાજ લોક બોહુત રા હૂં ।, ૧ મારવણીનું ગ્રહણાં ગાંઠાં હીર ચીર સિરપાવ થાસો રાણી માદેવડીજીરે હાથ દીયા ચિગાનું સ ાર દ્વ ^ જી ક । તિકે મારવણીજીનું કહ્યા, મારવણી બ ાત રાજી હુઇ હિમે મારવણીજી વાટ જોવે છે હિમે મ્હા । પ્રીતમ ાવસી ાટરા ઘણા જતન હોવેછે ષ ં રહેછે.

અથ ચોપઇ.

ઇણ પ્રસ્તાવે સાલકુમાર, ચિંતા ચાલણ તણી અપાર;
માલવણી મન ભગતાવીયો, તિતરે દસરાહો આવીયો ૧
ઢોલો મારવણીને કહે, હિમે સહુ કોઇ વાટાં વહે;
હિવે જો હસીને ઘો આદેસ, તો પોહચાં મારવણીરે દેસ. ૨
મારવણી વાતાં સાંભલી, વ્યાપ્યો વિરહ થઈ ાકુલી;
કંતા ાં લ સાલકુમાર, જીવણ મરણ તુમે ભરતાર. ૩

અથ દૂહા.

જાણ દી પાલો પડે, ટાપર તુરી સૂહાય;
તિણ રિત બુઢી હીજૂરે, તુરણી કેમ રહાય. ૪
જિણ રિત મોતી નીપજે, સીપ સમુદાં માંહિ;
જિણ રિત ઢોલા ઉમહુયા, ચુંકચું મેલે ંહિ. ૫
બાબહીયા ડુંગર દહણ, છોડિ હમારો ગામ;
સારિ રાતિ પૂકારીયો, લેલે પીઉકો નામ. ૬
ઢોલા હુંતો બાહિરી, કવલી મોલિ વિકાય;

જબ હૈં ઘરિ આંગણે, ઉભી લાપ લહાય. ૭
જિણુ ઢીહે પાલો પડૈ, માથા તિડૈ તિલાંહ;
તિણુ દિન જાન્યો પાંહુણા, કલિરવ કુર જડીયાંહ; ૮
હાલૂં હાલૂં પીઊ કરે, ધણુ હાલણુ ન દેય;
ઝબ ઝબ ઝૂંબે પાગઠૈ, ડબ ડબ નેણુ ભરેય. ૯
હાલૂં હાલૂં કી કરો, હીયડૈ સાલિમ દેહ;
જો સાચાહી ચાલસો, તો સૂતી પલાંણેહ. ૧૦
ઢોલે ચિત વિમાસીયો; મારૂ દેસ અલગ;
આપ જાએ ને જોવીયો, કરહાં હુંદો વગ. ૧૧
પલાંણ્યા પવને મિલૈ, જોયણુ ઘડીયાં જાય;
ઢોલો કહે રબારીયાં, કરહો સોય દિષાય. ૧૨
જિણુ મુષ નાગર વેલડી, કરહો એહ સુચંગ;
ગૂંદ ગિરી ચાશે ચરૈ, પાંણી પીવૈત ગંગ. ૧૩
કિણુ ગલિ ઘાલૂં ગૂઘરા, કિણુ ગલિ ઘાલૂં લજ;
કોઇ ભલેરા કરહલો, મારૂ મેલૈ અજ. ૧૪
મોગલિ ઘાલે ગુઘરા, મોગલિ ઘાલે લજ;
સાંઢિ ઉપરનો કરહલો, મારૂં મેલૂં અજ. ૧૫
પીઉ કારણુ પીલી હુઇ, લોક જાંણે પિંડ રોગ;
છાંના લાંઘણુ મ્હે કરાં, વાલમ તણે વિજોગ. ૧૬
ઢોલો કરહો સજકીયો, ઉપરિ માંડ પલાંણ;
સોવન ઉર માલા ગલૈ, ચાલણરૈ પરિયાંણ, ૧૭
માલવણી મન દૂબલી, આઇ વરગ વિમાસ;
રબારી પુછી કરી, ગઇજ કરહા પાસ. ૧૮
કરહ! તું મન કુઅડો, વેધક કરૈ વિછોહ;
અજે સકુંઆરો ફિરૈ નાહી કાંમણરો મોહ. ૧૯
આમડી છાંડી એકલી, કરહી કરત વિલાપ;

કહીયો લોપાં સાં રો, સુંદર લહાં સરાપ. ૨૦
કરહા તો ાડે મ , માહારો કહ્યો કરીજ;
ઢોલો મારૂ મહ્યો, ષો । હોય રહીજ. ૨૧
ષોના હાવાં તો ડાંભિજાં, બાધા ભુષ મરાંહ;
જાસાં ઢોલારૈ સાસરૈ, હરીયા મુંગ ચરાંહ. ૨૨
કરહા રહે નિવારીયો, હલ ફલ લાગી કાય;
ના ડાંભ દ્દિવાડિસાં, ડાંભતહી મર જાય. ૨૩
બાંધૂં વડરી છાંહડી, નીરૂં નાગર વેલ;
ડાંભ સંભારલૂં હાથસું, ચોપડસું ચંપેલ. ૨૪
કરહા માલવણી કહે, સાંભલ બોલાં સાચ;
તાતો લોહડો જો લગે, તો મુજ માને વાચ ૨૫

અથ વાત

ઈસા વચન કરહાનું કહેનૈ માલવણી ઘરે આવા ઢોલેજી કરહો જોયો કરહો કુડે મનૈ ષોડાવા લાગો, તરૈ ઢોલેજીનું ફિકર ઉપની પુંગલનગર જાંણે! છે, ને કરહો તો ષોડો હુઓ ઈમ વિચારૈને ઢોલેજી લોહાર તેડાયા અજ ડાંભ દ્દિવાડણા, તિણ સમૈ લોહારે લોહ તાતા કીયા રાતા લાલ કરૈને હાથમૈ ઝાલેને ડાંભ દેણ લાગા તિણ સમૈ માલવણી આએ ને કુંવરજીનું કહણ લાગી રિષે કોઈ કરહાનું ડાંભો મતી ઇણ નગરીમૈ સગલાઇ અજાંણ પુરષ છે માલવણી કહે છે થે કારી મૈ સમજો નહી હૂં કહૂં તિમ કરો;

અથ દૂહા.

ઢોલા મ્હાંકા બાપકૈ, છૈ કરહાં હદો વગ;
જઇ સર ઢા ષોડો હુવૈ, તો ગાધહ દીજૈ દગ. ૨૬
ગાધહ દાધો દુષ કરૈ, સાસુ કહૈ વચન;

એ કરહો કુડે મને, ખેડો રાખે તન. ૨૭
રે ચાડો કર છોહરી, કરે ન કિણરી કાંણિ;
ઉકરડી ડોકા ચરે, પસૂ દગાવૈ આંણિ. ૨૮

વાત.

ઈસા વચન ઢોલેજી માલવણીરા સાંભલેનૈ કરહાને વાગસે મલ્યો પછે ઢોલાજીનું માલવણીજી કહે છે માહરાજ કુંવર એક મ્હારો વચન સાંભલો જાં સુધી હું જાગતી રહું તાં ધી રાજ ચાલણુ પાવો નહી;

ચોપઇ.

પ્રીઉ પાસે ઇણ પાર માંગતી, પનરે દીહ રહી જાગતી;
જાઝી નીદ વીચાપી નાર, કરહો આંણે જૈ કચો બાર. ૨૯
મોહર ઘણી લીધી સાથિ, સોવન જડિત કાંબતસ હાથિ;
હેમ તણી ઉર માલા ગલે, પંખીરી પરિ મારગ પુલે. ૩૦

અથ દૂહા.

સજિ કરહોટા પર સપર, બેઠો રાજ કુમાર;
સરઠ કીયો કુહુકડો, નિંદ્રા જાગી નાર. ૩૧
પુઠયા ન દેખુ તાજણો પીઠે નહી પલાંણ;
સજનીયાં સાલે નહી, સાલે આહી ઠાંણ ૩૨
ધાઓ ધાઓ હે સખી, કો કામણ કે કાજ,
ઢોલો મારૂ ઉમહ્યો, કોઈ રાખેની આજ ૩૩
ઢોલો ચાલ્યો હે સખી, વાજે વિરહ નીસાંણ;
હાથાં ચૂડી ખિસડી, ઢીલા હુઆ સંધાણ. ૩૪
ઢોલે કરહો પલાણીયો, સુંદર સલુણી કાજ;
મારવણીસું સાંમુહો. મ્હાં ઉપરાંઠો આજ ૩૫
વીછડ તાંહી સજનાં, રાતા કીયા રતન.

વાર બિહું બિહું નાંષીયાં, આંસુ મોતી વન. ૩૬
રૂની રડી ચઢેહ, જોઇ દિસિ જાતાં તણી;
ભી હાથ ઘસેહ, વિલષી હુઇ વલહા. ૩૭
ઢોલે કરહો ષેડીયો, ચાજ ડુંગર પુંઠિ;
મન વાર્યો હીન વિરહૈ, નેણ બહ્યા નિઠિ. ૩૮
વાંછડ તાંહી સજનાં, કાંઈ કહણ ન લધ;
ઉભીથી ષડ હડ પડી, જાંણી કસીંગી ષધ. ૩૯
બાબા બાલું દેસડો, ડુંગર નહીજ કોય;
જિણ ચઢિ મુંકું ધાહડી, હીયોજ ઉરલો હોય. ૪૦
પવન વેગ ચાલે જિસો, કરહો ઉડીયો જાય;
પુંગલ મારગ પ્રગડો વહે, મારવણી ઉછાય. ૪૧
થલ માથે જલ બાહિરી, કાંયતું નીલી જાલિ;
કે તો સીંચી સજને, કે મેહ વુઠો અકાલિ. ૪૨
ઢોલા હું તો બાહિરી, સેજે ગઈ ચલાય;
સો સેજાં કાલા નાગજ્યું, હેલા દે દે ષાય. ૪૩
સુણિ સુડા સુંદર કહે, એ પડિપનો પાલ;
ઢોલો પુંગલ પંથિસિર, કિમહી પાછો વાલ. ૪૪
ઢોલો પુંગલ ચાલીયો, અંગણિ મોરૈ સલિ;
પ્રીતમ ગયો તબા હુડે, સુઆ મના ઉચલિ. ૪૫

ચોપઇ.

પુંગલિ પંથે ઢોલો વહે, સુડાને માલવણી ઇમ કહે;
જિમ તિમ કરને પાછો વાલિ, પંષી એ પડિવનો પાલિ. ૪૬
આકાસે સુડો ઉડીયો, પોહર એકમે ચંદેરી ગયો;
ઢોલો સરવર દાતણ કરે, સુડો જાય ઇમ ઉચરે. ૪૭

દૂહા.

સાલકુંમરને સુ । કહે, માલવણી મુષ જોઇ;

પ્રાંણ તજેસી પદમણી, લંછણ દેસી તોય. ૪૮
સૂડા સુગણા પંષીયા, મ્હાંરો કહ્યો કરેસ;
લડ લાકડ ભેલા કરે, માલવણી દાધેસ. ૪૯
થે સિધાવો સિધ કરો, પુજા થાંકી આસ;
વીછડીયાં પીઉ માણસાં, જાવૈ કિસો વિસાસ. ૫૦

અથ વાત.

ઢોલોજી ઉઠાથી આઘા ચાલીયા સુવો તઠાથી મિલેનૈ પાછો વલ્યો માલવણીને આવેને સમાચાર સઘલાઇ કહ્યા તરૈ આપ માલવણી અણ બોલી રહી હિવે બેઠી દિન નીગમે છે, હિમે ઢોલોજી ચંદેરીરે ચોહટે નીકલે છે તઠૈ એક હાટમૈ સાહુકાર બેઠો છે,? સો પુછણ લાગો ઠાંકુરાં સાહિબ આપ આગૈ સિધ પધારો છે, તરે ઢોલોજી કહણે લાગા મ્હેતો સાહજી પોહકર જાવાછા તરૈ સાહ બોલીયો એક કાગલ લિષે દેઊં સો પોહકટ પોચતો કરજયો અઠાથી વીસ જોજન અલગો છે મ્હાંરે કાંમ છે સો હું રાજનૈ કાગલ લિષ દેઊં થોડીસી વેલા ઉભા રહો તરે ઢોલોજી બોલીયા માંહરે તો સાહજી ઉતાવલરો કાંમ છે કરહો પણિ ઉભો ન રહૈ છે તરૈ સાહુકાર કૈહણ લાગો રાજ મોટા સિરદાર દીસો છો નૈ મ્હારૈ જરૂર કાંમ છે હું જાંણસું રાજ મોનૈ વાંણીયો લેષીયૈ તરૈ ઢોલોજી કહે છે માંહરૈ તો સાહજી ઉભા રહણી વેલા નહી છે, કાગલ મિસ લેષણ લેનૈ ઉરો આવ તું કરહા ઉપર બેઠો કાગલ લીષને દે સો મ્હે થારો કાગલ લેજાસાં ઇતરો કહેનૈ સાહનું કરહા પરિં બૈસાયો બૈઠો બૈઠો કાગદ લિષેછે કરહો ચાલ્યો જાયે છે ઇયું હાલતાં થકાં કાગદ પૂરો કીધો જિણ પોહકર કાગલ મેલણો છે સો પોહકર આયો તરૈ સાહ હેઠો ઉતરૈ ને લોકાંનું પુછણ લાગો

તરૈ ોક કહણ લાગા ઓ પોહકર સૈહર છૈ તરૈ સાહને ચિત્ત મ પનો એક ઘડીમૈ અસી કોસ ધરતી ચાલ્યો ઇમ વિ - રતાં સાહજીરો હીઓ ફૂટિ ગયો, હંસરા ાલતો રહ્યો તઠૈ ઢોલો સરવરરી પાલિ સાહને દાગ ફિરાયો હિમૈ ઢોલોજી સરવર કરહો પાવૈ છે તઠૈ અદમી સનાન માંજન કરૈ છે તિણુને પુછીયો ઓ સૈહર કીસો છે? ઇણ સરબરરો નાંમ કાંઇ છે? તરૈ આદમી કહણ લાગા માહારાજ કુંઆર ઓતો ોહકર તીરથ છે તરૈ ઢોલોજી ફિરીયાથકા પોહકર દેષે છૈ આદિ વારાહરો દરસણ કીધો તઠૈ એક કીરતથંભૈ નાંમો નિજર આયો તઠૈ વાચિવા લાગા અઠે ઢોલો મારવણી પરણીયાછે ઘણા ઉછાહ હુઆ છે ઇસો નાંમો વાંચીને રાજી હુઆ.

અથ દૂહા.

કરહા પાંણી ષંચિપી, ત્રિષા ઘણી સહેસ;
છીલરીયે ટુકીસ નહી, ભરીઆ સર ન લહેસ. ૫૧
દેસ ચિરંગો ઢોલજી, દુષી હુઆ ઇહાં આય;
મન ગમતા પાયા નહી, ઉટ કંટાલો થાય ૫૨
કરહા દેસ સોહાંમણો, મ્હારૈ સાસર વાટ;
અંબસરીષો આકગિણ, રૈ કરિ રીસ મ ઘટ. ૫૩
કરહા નીરૂં જો ચરૈ, કંટાલોને ફોગ;
નાગર વેલિ એથ નહી, થારા થોબડ જોગ. ૫૪
જેમૈ ચીની ઢોલજી, લાંબી લુંબહક;
તે લંઘણ કરીને રહે, મરૈ પિણ ન ચરૈ અક ૫૫
કરહો પાંણીરૈ કરૈ, વહે પુંગલ વટ;
તીજે પોહકર ઉલંઘીયો, આડા વલારો ઘટ ૫૬
પિંગલરાય રૂસા વીયો, ચારણ કોઇ ચડ;

સાલ કુમર તિણ ઉલખ્યો, તબ બોલાયો મર્દ. ૫૭
ઢાલા તુંહીજ ઉમાહીયો, વાઘણુ મ્હે દેષેસ;
તિણ મારૂરા તણુષિસ્યા, પૂડર હુઆજ કેસ. ૫૮
મન ચિંતા ઢાલાતણે, સાંભલિ તાસ વચન;
હિવે આયો પાછો વલું, ઇણ વિધિ હુઓજ મન. ૫૯
એકર બારી પંથ સિર, જોવે કરહા વાટ;
ઢાલો વલતો દેષ કર, તિણ મન થયો ઉચાટ. ૬૦

અથ ચોપઇ.

સાલ કુમર વાત એક સુણો, એ ચારણ **મરરા** તણો;
મારવણી મંગણ આવીયો, પિંગલરાય ન આદર દીયો. ૬૧
ઉમર કુંમર મારવણી કાજ, ઘણા દુષ દેષે છે માહરાજ;
પિંગલ રાય ન કરે નાતરો, મોટાને ન પડે પાંતરો. ૬૨
ઢાલા તુજને આયો સુણી, ચારણ મેલ્યો છે તુમ ભણી;
જો મારૂ અવગણ સાંભલે, તો કિમહી એ પાછો વલે. ૬૩
ઢાલા સાંભલ થારી વાત, ઉમર ઘણી ષેલેછે ઘાત;
મારવણી સું લાગો મોહ, તુજસું ઘણો માંડેસી દ્રોહ ૬૪

દુહા.

દોઢ વરસરી મારવી, ઢાલો વરસાં ત્રિણ;
કિમ મારૂ ગરઢી હુઈ, સું કયું જોવન વંત. ૬૫

વાત.

ઇસા વચન રબારીરા ઢાલોજી સાંભલેને બોહત રાજી હુઆ તઠે પુંગલિનું ચાલ્યા જાઇ છે તિસે સમીયે પિંગલ રાજારો બારટ કિણેક ગાંમ પરામણો જાયે છે તિણે ઢાલાજીનું જાતા દીઠા તરે ઉણ આડે જાએને આસીસ કીધી ઢાલેજી કરહો ઉભો

રાણીયે પાછો રાંમ રાંમ કીધો બાહુરટ પિંગ રાજારા સમા ાર કહે છે માહુરાજ રાજરી વાટ જોતાથા રાજ ભલાં પધારીયા કે ઘણો ચેન છે ઇસો સાંભલેને ઢોલોજી રાજી હુઆ કેહણ લાગા.

દૂહા.

જોથે દીઠી મારવી, કોસહિ નાણ પ્રગટ;
મોતી ગલિ કંચુઆ, વલે કસ્તુરી વટ. ૬૬
મારવણી મુષ વંણન, આદિતાં સૂ ઉજલો;
વલી ચોષો સોવન, ઘણા કિસ ગુણ દાષવાં ૬૭
જંઘ સૂપતલકડિ, કરલ જીણા કેસ પ્રલંબ;
ઢાલા એહી મારવી, જાણે કણયર કંબ. ૬૮
તીષા લોયણ પિક વયણ, સૂકના સાંભલ જીહ;
ઢાલા એહી મારવી, જીણિ વિરતો સીહ. ૬૯
વેણી ભુયંગમ સસિવદન, હાલંતી ગય હંજ;
મારૂ પારે વાહજું, આંયાં રતી હમજ. ૭૦
મારૂ દેસ ઉપનીયાં, સરજુ મરધરીયાંહ;
કડુઆ બોલન બોલહી, મીઠા બોલણીયાંહ. ૧
દેસ સૂરંગો ભૂંય સજલ, મીઠા બોલા લોય;
મારૂં કાંમણ ને ઘર દિષણ, હરિ દીયે તો હોય ૭૨
મારૂ મારે પંથીયા, જો પેહરે સોવન;
દંતજ ચુડો મોતીગલ, હુઓજ એકો વૃન ૭૩
ડીભુ લંક મુણાલગૌ, પિકસૂર જેહી વાંણિ;
ઢાલા એહી મારવી, જેહો હંસનિ વાંણ. ૭૪
અધર પયોહર દોય નયણ, મીઠાં જાંણે દષ;
ઢાલે વ્યાહી મારવી, કેતા ગુણ કહું લષ. ૭૫
બાંહડીયાં સુહાલીયાં, ધણ વાંકે નયણેહ;
જાણ જાણ સાથન બોલહી, મારૂ બોહત ગૂણેહ. ૭૬

ભૂંહાં ઊપાર ઇસો, પરઢ્યો જાંણી પનંગ;
ઢોલા એહી મારવી, સસનેહી નંવ રંગ.
'ગ અધિક સુકમાલછે, કમલ ફૂલ જ્યુ કાય;
મારૂ આંબા મોર જ્યું, કર લગે મલાય. ૭૮
જેતા મારૂ માંજિ ગુણ, તેતા તારા અભ;
ઉકડ ચિંતા સજના, કયું કરિ હાષુ સભ. ૭૯
સીહ લંકી સું ટીલગે, પિક સર જેહી ભષ;
ઢોલા એહી મારૂવી, ચાહી લાગે ચષ. ૮૦
સસિ વદની સણગાર સજિ, જો આવે પ્રીઊ પાસ;
ઢોલો માંહ્યો મારવી, ભમર ભણકે વાસ. ૮૧
હાટન પાટન વાણીયો, ઉઘન ચંપો જાય;
મારૂ વાસ સુવાસહે, અંગ તણે સદભાય. ૮૨

ચોપઇ.

જેતા દૂહા ચારણ કહ્યા, સોનહીયા તેતા તિણ લહ્યા;
ચારણ તિણ થાંનિક રહે, ઢોલો પુંગલ વાટાં વહે. ૮૭
થાકો કરહો કહકા કરે, થલભારી પગ માઠા ભરે;
થુબ મોટા તિહાં સુસતો વહે, ઢોલો કરહાને યમ કહે. ૮૪

દૂહા.

દીહ ગયો ડરેને ડુંબરે, નીલે નીજરણેહ;
કાલી જાયા કરહુલા, બોલયો કીસે ગુણેહ. ૮૫
પગસું કાઢે તાકુલા, ઢીલી મેલે વગ;
દીવા વેલા ન સચરૂં, તો ઢાલે ચ્યારે પગ ૮૬
ફુલ્લી કુંઠલ વીજલી, નીચી ષવે નિહલ;
ઉર ભેદંતી સજનાં, હીયેજ દેતી સલ. ૮૭
ફોજ ઘટાઘટ દાંમની, ધનુષ બુંદ સિરલેહ;

એક તો હીજ વિણુસાહિબા, મુજ મારણ લાગો મેહ. ૮૮
વરસાલો આયો સાહિબા, બોલણ લાગા મોર;
કંતા તું ઘર ાવૈ નવી, જોવન કીધો જોર. ૮૯
ગિરવર મોર ગહકીયા, તરવર મુંકયા પાત;
ધણીયાં ધણ સાલણ લગા, વુઠે તો વરસાત. ૯૦
રાજા પરજા ગુણીયજન, કવિજન પિડિત પાત;
સગલા મન ઉછવ હુઆ, તુઠે તો વરસાત. ૯૧
ધણ સૂતી મેલે ગયો, કંત ગલતી રાતિ;
વલીયૈ દિન વલીયો નહીં, વુઠે તો વરસાત. ૯૨
રંગે રમતી રસહ ભરિ, મોનૈ આઇ રીસ;
ચંદનરો યો વાટકો, ઢાંલ્યો ઢોલારે સીસ. ૯
કેતા ભીડ સભીડ કરિ, કડિ પતલીમ દેષિ.
કાઠી લાલ કંબાંણ જ ં, વલતી કરૈ વિસેષ. ૯૪
મારૂ લકનૈ આંગલી, પાંનજ પત લષાય;
નાહન ભીડે ડરપતો, ાજિ ડરકે જાય. ૯૫

અથ ચોપઇ.

જિણ દિન ઢોલો મારગ વહે, મારૂ જિણ દિન સુહિણો લહે.
મિલીયો પ્રીતમ નિંદ મઝાર, માતા આપૈ કહ્યો તિણ વાર. ૯૬

અથ દૂહા.

ઘરિ નીગલ દીવો બલે. આછી પુણગાં માય;
મારૂ સૂતી નીંદ ભરિ, ઢોલે જગાઇ આય. ૯૭
સૂરહ સુગંધી વાસ, મોતી કાંને ઝુલકતે;
સૂતી મંદિર પાસ, જાંણું ઢોલે જાગવી. ૯૮
સુહિણાતે મોનું દહી, તોનું દહીયો અગિં;
સો જોયણ સજન વસૈ, સુતીથી ગલ લગિ ૯૯

જે સુપનંતર દેષીયા, જહીપરતિષ મિલેસ;
તો ઝૂલા મોતી હાર જ્યૂં, કંતા ગ્રહણુ કરેસ. ૧૦૦

વાત.

ઇસો સુહિણો પ્રભાતરે સમૈં મારવણી લાધો પછૈ માતા આગે કેહણુ લાગી સષીઆં આગે પિણુ કહેછે તિવારૈં માતા અનૈં સષી મારવણીને કહે છે જોઓ સુહીણો લાધો છેં તો બાઇ થારી ઇચ્છા શ્રી રાંમજી પૂરી કરસી મન કાંમના સિધ હોસી. ઇસો સષીયાંરો માતારો વચન સૂણીનૈ મારવણી બોહત રાજી હુઇ, સાંજિરી વેલા હોઇ તરૈ સષીયાંનૈ તેડૈને કુઆ કાંઠે રમણનું ખ્યાલ તમાસો કરણરે વાસતે જાયૈ છે સરીષે ગુણે સરીષે વેસે વિરાજમાન કિસડીક દીસે છે કતિકારા ઝુલશા માહે ચંદ્ર તેસી બિરાજમાંન દીસે છે કુઆ ઉપર રમૈ છે ઢોલોજી પુંગલ પાસે કને આય લાગાછે તઠે ષેત માહે એક હાલી હલ ષેડેને સાજરો હલ સંજ ભેલા કરે છે, હાલણો પણિ પાષતી છે, તઠે ઉણ ષેતરી પાષતાં મારગ છે સો ઢોલાજી નીકલે છે, કરહો થાકો છે તઠે કરહે કેહકો કીયો તરે હાલીયે કરહારો સબ્દ નવો સંભલેને હાલી હાલણને કહે છે.

દૂહો.

કરહો થલાં કેહકીયો, મઝા માહિ વણાંહ,
ઢોલે વાહી કંબડી, ઉમાહીયો ઘણાંહ. ૧

ચોપઇ.

કોહર બહુ કોલાહલિ સુંણી, ઢોલો આયો પાંણી ભણી,
સગલે જણ સાંમ્હો જોવીયો, આંણ કરહો અવાડે ઢાવીયો; ૧૦૦
કોય ન ઊલષે તિણહી વાર, મારૂ ઉભી કોહર તિ વાર,
કરહો કોહર પીવે અંબ, કિણહી અજાંણે વાહી કંબ; ૧૦૧

લાગી કાંખ કરહો કુદીયો, ર ારણ સંધીકો કીયો,
મારૂં ઢોલે પરણી હાથે, સરઢી એક દીધી હુથ લેવે સાથી ૧૦૨
સષીએ સરઢા તેહનો, દીસે તેજ રૂપ એહનો,
ઢાલો હુતો આવણહાર, ઉભે લોકે કીયો જુહાર; ૧૦

દૂહા.

જિણ કાંટાંષર કુટીજે, તિ તું કરહ મ ારિ;
કંખ ચટકા જે સહે, બીજા જોયગિ નારિ. ૧૦૪
ઉંડા પાંણી કોહરે, થલાં ચઢી જૈ નિઠ;
મારવણીરે કારણે, દેસ અદિઠા દિઠ. ૧૦૫
ઢંચે પાંણી જાડ ઘરિ, સં ફોગ ઘણેહ;
સાયસ કોડી મારવી, ઉચલ લગે વયણેહ. ૧૦૬
કાંમણ હુદે કારણે, નરવર છોડયો રાજ;
ઇસો જ હાસો મ્હે કહાં, મુંધ મિલેસી આજ; ૧૦૭
ઉંડા પાંણી કોહરે, દીસે તારા જેમ,
ઉસારંતાહી થાકસો, કહો જલ કાઢો કેમ; ૧૦૮
થે જાઓરે ઘર આપણે, મ્હાંરી કેહી તાત,
દીહે દીહે સારિ સાંભર, સામા જિમ રાતિ; ૧૦૯
જે કારણ થલ લંઘીયા, તિણ ં ચિત ન કાય,
તે સજ્જન કોહર સિરૈ, કરહો તિસાયો જાય; ૧૧૦
કરહા પાંણી ષંચપી, જો ઢોલારો હોય,
અવસર વાહી કંખડી, ફેરન વાહે કોય; ૧૧૧
કરહા પાણી ટુકપી, જો ઢોલારો હોય,
જો મ્હે ંણત વલહો, કરહ ન મારત કોય; ૧૧૨

ચોપઇ.

સાહીયર ટોલી હુસને કહે, તુજ મિલવા સહકો ઉમહે,
જો સાચો વાલો સુજાણ, મારવણીરે કહો સહી નાણ; ૧૧૩

દૂહા.

બે । વડ લીયાં, ન જાણુ ઘણુ કાય,
જલહંતી મારવી, લંસણુ ઝલકે પાય; ૧૧૪
સભેલો વડ ચાલીયાં, સખહી ક્રે ગલેંહાર,
એકણુ મારૂ બાહિરો, બીજી સરલ જોહાર; ૧૧૫
સખહીલો વડ ચાલીયાં, ન જાંણું ઘણુ કાય,
ની ચરણે મારવી, પદમ જડાવે પાય; ૧૧૬
તે સજણુ પધારીયા, જ્યારી જોતી વાટ,
કુચટાલી કુચી તણી, હીયે ઉઘાડા ાટ; ૧૧૭
રંગ રમંતી રસ રહે, મોનું આઈ રીસ,
તેલ સૂગધો કુંપલો, ઢાલ્યો ઢાલારે સીસ. ૧૧૮

વાત.

કોહર ઉપરિજિકે ઉભા છે, તિકે ઈસી વાત સાંભલેને બોહત ષુસીઆલી હૂઆ, મારવણી છેહડો ગુઘટો ષંચીને આપરી સહેલીયાંનું કહણ લાગી, ચાલો બાઇ ઘરે જાઇ જૈ, ઇતરૈ એક ચાકર વધાઇ દેંણસારૂ પુંગલનગરનું દોડીયો, જાએનૈ પિંગલ રાજાજીને વધાઇ દીધી, માહરાજ ઢોલોજી પધારીયા છૈ, કોહર ડેરા કીયો છે, રાજા પ્રજાઇ સોવચન સાંભલેને ષુસ્યાલી હુઆ વધાઇ વાલાનું ઘોડો સિરપાવ દિધો, પછે રાજાજી ઘણો ઉછાહ કરેને સષરાં સાંમેલો કરેને ઘણાં નગારા નીસાંણવાજતે ઢોલાજી સુ જાએ મિલ્યા માંહો માહે જોહાર મુજરો કીયો, નલરાજારા કુસલ ષેમરા સમાચાર પૂછીયા પછે ઢોલોજી ઘોડે અસવાર હુઆ કરહો ચાકરરે હાથ દીયો ાપરી પાષતી કરહો નજીક ચાલ્યો જાયે છે ગાજતે વાજતે ઘરે પધારીયા કરહાને ભલે ઠીકાંણે બંધાયો ઉનો પાંણી દિરાયો, ઢોલેજીનું સંપાડો કરાયે, મરદનીએ

થાકેલો ઉતારીયો, સઢાને ગુલને તિજારો હિરાંયો, ષરા રા કુરહાને ન , ઢાલા ા સષરા ભોજન ત્યાર ઘ ાીં મિજમાંની હોવે છે ઢો ાજી જીમીયા તરે પાર પાંનબાડા લુંગ ાપારિ ષા છે સગલે સગલો પરિવાર દેષિ દેષિને રાજી હવે છે, સાલા મુઢા આગે વાતાં કરે છે વાત વિગત લીભલી કરે છે રાતિ પોહર સો તો વિગતે ગઇ પોહર દોંઢ પછે ઢાલોજી મેહલે પધારીયા લી સિજ્યા પાથરી છે સીરષ પરિ ઘણુા ફૂલ વિછાયા છે પાષતી પીલસોત બલિ રહી છે મારવણી સોલે સિંગાર રચિને ત્યારી હુઇ છે ા કિસી એક દીસે છે સ ાનરી ઉતરી ઇંદ્રરી, અપછરા સરોવરરો હંસ, વસંતરી મંજર, ભાદ્રવારી ઘટા, વાદલરી વીજ, મેહરો ાંચલયો બાવનો ચંદન, સોલમો સોનો રાય, કેલ ા ગ્ર , હંસકો બચો, લિષ રો અવતાર, પર ાતરો સૂરજ પૂનિમકો ચંદ, સરગકી ઝંપ, સનેહકી લહરી, ગુણકો પ્રવાહ, રૂપકો નિધાંન, ગુણ ચતુરાઇકો લોથ, જોવનરો પેષણો, કાષરો લાડુ, મુલરો મીમચો, પકડ હાથ મચકાવેતો સંધિ સંધિ જૂજુઇ હોય જાયે, પૂરવરો વાય વાજે તો મનું લલે, પછિમરો વાય વાજેતો પૂર બનું લલે, ચ્યાર ષુટનો વાય વાજે તો સાત ટુક હોય પડે, ઉલાલી આકાસ જાયે, સેરરો આધો વાંટો ષાયે ઉપ્રાંત ષાઇંતો આહાર વિકાર થાઇ, પુલાં બરાબર તુલે પાંણી પીવેસો નાભમે જાતો નિજર આવે, ઇણેક ભાંતરી મારવી સોલે સિંગાર કરેને ઢાલાજીસું આય મુજરો કીયો, ઢાલેજી આદર ઘણો દેને સેજ બે ાડી પછે માહોમાંહે રંગરી, વાતાં કરે છે પછે વો ઘણો દારૂ છે તિકો કિસોઇક છે ઉલટારો, પલટારો, યેરાક યેરાકરો, વેરાક વેરાકરો, કદલી કદલીરો, કટાવ કટાવરો, જહર જેહરરો, નેસ ને રો, અજર અજરરો, વજર વજરરો,

ફૂલ ફૂલરા, કમોદ કમોદરા, પ્રેમ ઇણેક ભાંતરા દારૂ સોનેરી રૂપેરી ફૂલ કટોરે ઘાતેને ઢોલોજી સાલીયાંરા સાથને મારવણીને ખવાસણ્યાંનૂં દીજે છે રંગ વાતાં કરેછે દારૂરા પાંણિગા માંડ રહ્યો છે રાતિ પોહર દોય ગઇ છે તઠે સખીયાંનુ સીખ દીધી પછે આપ રંગ વિલાસ કરેછે.

અથ દૂહા

સખીયાં ઉલટ મંજણ, ખજ મતિ કરૈ અનંત,
મારવણી ગઇ મંદિરે, કાંમણ મિલીયો કંત, ૧૧૯
તે સાજન પધારીયા, જ્યારી જોતી વાટ,
થાંભ કુદે ઘરિ હસે, ખેલણ લાગી ખાટ; ૧૨૦
મારૂ તન સિણગારીયો, સખીયાં કેરે સથ,
અંગે ચંદણ મહમહે, બીડા સોહે હથ; ૧૨૧
સખી વોલાવે ઘરિગઇ, પીઉ મિલીયો એકાંત,
હસતાં ઢોલો ચમકીયો, વીજ લખિ વીજ દંત; ૧૨૨
પોહર હુઆ પધારીયાં, જ્યાં સું મનરી પ્રીત,
ડેડરતો ઘડીમે હુવે, ઘણ વૂઠે સિરજીત; ૧૨૩
મારૂ લંકને અગલી, પાંનજ પતલ ખાય,
નાહન ભીડે ડરપતો, મુંઘ કડકે જાય; ૧૨૪

ચોપઇ.

મારવણીને ઢોલા મનરંગ, બેહુ સુખે બેઠા પલ્યંગ,
રંગ રમાતા વાતાં કરે, મારવણી પ્રતે ઢોલો ઉચરે; ૧૨૫
મારવણી તુજ મંગણીયાર, આવ્યા નરવરગઢ જિણવાર,
લીધી ખબર પછે તુમ તણી, ઉમાહો મિલવા તુમ ભણી; ૧૨૬
એક ગૂનો ખમજ્યો માહરો, મૈ વિજોગ કીયો તાહરો,
નિરત પખે કુણ જાણે લોય, અણુજાણ્યા નર દોસન કોય; ૧૨૭

વાત.

ઈસી વાતાં કરૈ છે તઠૈ ઢોલોજી કહે છે મ્હારૈ માતા પિતા સઘલાંને પાલ્યા આજ ઢોલાને બાલાપણે પરણાયો, તોનું પરણી તણુરી મોનું ષબર નંહી સૈણ સજનને પિણ પાલ્યાં મ્હારૈ એક બેટ્રો છે પુંલગનગર અલગો છે, વાટ વિષમ છે, મોટા થલ છે, વિચમૈ ધરતી કરારી છે, તિણ વાસતૈ કુંવરને જણાવો મતી પછે હૂં મોટ્રો હુઆ તરૈ મોનું માલવણી માઇતે પરણાઇ તિણસું ઘણી પ્રીત બંધાણી બાલાપણરો સનેહ હુઓ અતિ સંનેહ માલવણીસું બંધાણો થારી પરણ્યારી ષબર મોનૈ હુઇ નહી પછે થે ગાયન મેલીયા, તિણે ષબરિ દીધી, તરૈ માંહુરો મન ... આવાને ઉચક હૂઓ, આજ પુંગલનગર મ્હારૈ જાંણો, ... મિલણો, હોસી સોદિન સોના રૂપારો હોસી, ઇસો મ્હે ... ઇસો જાંણતા આજ તો વિછોહરી ઘડી શ્રી રામજી ભાંગી ... આજ અઠૈ મ્હારો આવણો હુવો છે.

ચોપઇ.

ઢોલા પ્રતે મારવણી વીનમૈ, સાહિબ સિંજ્યો ...સો હમેં,
થે પરણે પોહતા નલ વરૈ, પુંગલ મ્હે આયાં તિણ સરૈ; ૧૨૮
અંતરવિચ પડયો અતિ ઘણો, સંદેસો નાયો તુમ તણો,
હું ...ઇ જિમ જોવન દેહ, માત પિતા મન પડયો સંદેહ; ૧૨૯
થાંહરી આવણરી જોઇ વાટ, મુંકયા બાંભણ પંથી ભાટ,
વલતો કોઇ ન આયો વહી, ઘણી ચિંત માનીતે ...; ૧૩૦
તિણ વેલા **ઉમર સુમરો**, મુજ પરણેવા કીયો મન પરો,
મુંકયા પિંગલને પરધાંન, મારૂ પરણાવો મૂજ ...ન; ૧૩૧

વાત

ઇસી મારવણીને ઢોલોજી વાતાં કરૈ છે તરૈ મારવણી ઢોલાજીનું કહે છે માહરાજ કુમાર મોનું માતાપિતા પુછીયો

આજ બાઇ થારે મનરૈ કાંઇ વાત છૈ સો મ્હાંનૈ કહો તરૈ સાહિબજીને કહીયો ઇણ ભવતો એક ભરતાર સાલકુમર છે, નહીંતો કાયા હોમણી કબુલ છે, તરૈ ઇસો માહરો વચન સાંભલૈ ને માતા પિતા ઉણાંનું ઉત્તર દીયો, તરે ઉવે પરા ગયા ઇસા વચન મારવણીરા ઢોલાજી સાંભલેનૈ બોહુત રાજી હુઆ;

દૂહા.

પહિ ભમંતો જો મિલે, તો તુમ આષૈ વત,
મારવણી વચન સુણી, પ્રીતમ જોર હસત; ૧૩૨

ચૌપઇ.

ઢોલો વચન ઇસો ઉચરે, મારવણી મન સંકા કરૈ,
પ્રીતમ ષુણસો રષૈ મન ધરૈ, મારવણી ઢોલાસું ડરૈ; ૧૩૩

દૂહા.

કાયા ઝબુકૈ કનકજું, સુંદર કેહૈ સુષ,
મે સુરગા કિમ હુવૈ, જે બહુ કીવાજ દૂષ; ૧૩૪
મન સંકાણી મારવી, ષૂણસો રાષૈ કંત,
હસિ કરિનૈ પ્રીતમનૈ, કહૈ સાંભલ્યો વિરતંત; ૧૩૫
પોહર હૂઓ પધારીઆં, જીણસું મનરી પ્રીત,
ડેડરતો ઘડીમૈ હુવૈ, ઘણ વુડૈ સિરજીત; ૧૩૬
પહિલી હોય દયાંમણી, રવી આથમતે જાય,
ઊદૈ હુઆં નિકસૈ કમલ, બિણ બિણ બેવણો થાય; ૧૩૭

અથ ચૌપઇ.

ઢોલા મન અતિ આણંદ ઘણો, વચન સુણે ચતુરાઇ તણો,
મારૂ બોલતાં મુષસાસ, ભણકે ભમર કસતુરી વાસ; ૧૩૮

દૂહા.

આતા લૂઘ ઉતારીયો, ઘણ કંચુયો ગલાંહ,

થું મૈ પડીયા હંસડા, ભુલો માંનસરાંહ; ૧૩૯
હીયડા કરો પધામણાં, સહી સૂધરીયા કાજ,
જે સુપનાંતર દીસતા, તે નયણે દીઠા આજ; ૧૪૦
મારવણી ઢોલે મિલી, કીધો કંચૂ ફરિ,
ચકવી મન આણંદ હુયો, જાંણે ઉગો સૂરિ, ૧૪૧
મન મલોયા તન રજીયા, દોહગ દૂર થયાંહ,
સજન વાણો વાંણિમૈ, પેલી પીર હુયાંહ, ૧૪૨
સજન મિલીયા ભલી હુઈ, કારજ સહુ સરીયાંહ,
પૂનિમ ચંદ પ્રકાસ જિમ, દિસચ્યારૂં ફલીયાંહ; ૧૪૩
ઢોલોમારૂ એકઠા, કરે કતુહલ કેલિ,
જાંણે ચંદન રૂંખડે, ચઢીત નાગરવેલ; ૧૪૪
રાત દિવસ રંગે રમૈ, વિલસૈ નવનવા ભોગ,
જોડી સારીષી જૂડી, દઇવ તણે સંજોગ; ૧૪૫
પંચાયનૈ પાષર્યો, મેંગલનૈ મદ પીધ,
મોહણ વેલી મારૂવી, કંત સોહાગિણ કીધ. ૧૪૬

ચોપઇ.

ભોજન નવલા નિત નિત કરૈ, અધિક ભગતિ જૂગતિ આદરૈ,
મારવણી સાથે મન ધરે, પનરૈ દીહ રહ્યા સાસરૈ; ૧૪૭
ભાઉ ભાટને નિત રહૈ, એક દિવસ ઢોલો ઇમ કહે,
કરો સજાઇ ચાલણ તણી, જિમ પોહચા નરવરગઢ ભણી; ૧૪૮
ભાઉ ભાટ કહે અતિ ઘણો, કરાવો મારવણી ઉજણો,
પિંગલરાય-સજાઇ કરૈ, ઉમાહે ઇણ પરિ ઉચરે; ૧૪૯
સોવન જડીત રજત સિણગાર, હીર ચીર મુગતાફલ હાર,
સેજ સુપાસણ સુંદર વેસ, ચેહ સઘલો પીઊ હું પુરેસ; ૧૫૦
અરથ ગરથ કરહા કેકાંણ, ષગ ષયંગ સુંધા ષુરસાણ,
એ સગલો સહુ પિંગલ તણો, માંડયો સુભ મોહત ઉજણો; ૧૫૧

તિણ વેલા **ઉમર સુંમરો**, મારૂ કાજ કીયો મન પરો,
છાંના હેરૂ પુંગલ ભણી, મૂકયા ઢોલો આયો સૂણી; ૧૫૨
જિણ વેલા ઢોલો નીકલે, કિતરા વોલાવા સાથે મિલે,
સોઝ કરે જયો ઇણ વાતરો, રખે પડેસે તોને પાંતરો; ૧૫૩

વાત.

હિવે તિણ સમે ઉમર મનમેં ઘણો મગજ રાખે છે, મારગ નીસરતાં ઢોલાનું મારેને મારવણીસું ઘરવાસ કરસું, ઇસો વિચારેને **ઉમર સુંમરઆ** તેવડ કરી રાખી છે, હેરૂ છે તિકે પુંગલનગરસૈ ફિરૈ છે એહેરૂ ઢોલાજી ઉપર ષરચી પાએને રહ્યા છે ચખી લેતા રહે છે એક મહીનો ઢોલોજી સાસરે રહ્યા પછે સુભ મોહરતે ભલે દિન ઘણે ઉછરંગે ઘણે મંડાણે મારવણીને ઉજણો કરાવે છે, પિંગલરાજા અને આપરો પરિવાર બાઇને હરષસું કરેને પોહુચાયા, એક હજાર અસવાર પોહચાવણ મેલીયા છે, મંગલીક આચાર કરેને હલાયા કરહોપણિ સજિ કીયાં સાથે છે, કાગાસણા કસણા કરેને સાથે લાયો છે, માતા પિતા સગલો પરિવાર કોસ બેકોસ પોહચાવેને ઘણી સીષ ભલામણ દેને પાછા વલેને પુંગલનગરે આયા, બીજા સહુ અસવાર ઢોલાજી સાથે જાબતા રણરે વાસતે થેટ સુધી રાજાયે મેલીયા છે, ઇકવીસ છોકરી એક દીવાઘરી બાઇ સાથે ડાયજે દીધી છે, ઢોલોને મારવણી પોતારો કરહોજેકારેને બેહી બેઠા છે, મારગે ચલીયા જાયે છે, અસવાર પિણ પાષતી વહે છે, સોલે કોસ હાલીયા તરે સાથ સકોઈ થાકો તઠે એક કોહર છે તઠે ડેરો કીયો વલવાકુલરી ભલી જાબતા કીધી, સકોઇ જીમીયા સામ રાજી હુઓ ઘોડા ૮ કાનજે કીયા છે, ઘાંસાં પાણીરો જાબતો કીધો સુરજ આથમ્યો રાત પડી તરે સષરી વિછાયત કરાવેને ડેરો કીધો છે, ઢોલાજી રે સુષસેજ વિછાઇ છે આપ ઢોલો મારૂ

પોઢીયા છે સુષ વિલાસ ભોગવે છે રંગવાતાં કરે છે રજપૂત પાષતી ચોકી દે છે ધણી ધણીયાંણી ઘણી વાર જાગીયા પછે નીંદ આવણ લાગી તરે સુષે નીદમે પોઢીયા છે, તીણ સમીયારે વિષે ઉણ થલાંમી ધરતીમે પીણા નાગ રહે છે, સોવેજ સારૂ બારે નીકલીયો છે, સો ફરિયો થકો ચેષ્ટા કરે છે, જઠે ઢોલો મારવણી સુતા છે તઠે મારવણીરી સોરંભસું કરેને સરપ આયો મારવણીરો સાસ પાચણ લાગો

દૂહા.

મારવણી મુષ સાસ, કસતુરી જ્યું મહમહે
વલકુલીયો નિણવાસ, આયો પનગ પીવણો; ૧૫૪
વાલંભ કંઠ વિલગ, નિસ ભરિ સુતી મારવી,
પીધી પીયણ નાગ, સાસ તણે સોરંભ ગુણ; ૧૫૫
પોહ ફાટી દિસ પુંડરી, હુણ હણીયાહે થટ,
ધણ ઢંઢોલી ઢોલણે, સીતલ સુંદર ઘટ; ૧૫૬
ઝબકે પેદી ઝાલ, સુદર ચિની નસલ, સલે,
કયું બોલે નહી બાલ, ધણ ઢંઢોલેને જોવીયો; ૧૫૭
બેઠા જોવે બાંહિ, પદમણિ પીધી પીવણે,
મુંકી મોટી ધાહ, દેષે મુંહ દીવા ધરી; ૧૫૮
આય મિલે અસવાર, સુંદર દીઠી સાસ વિણ,
હાય હાય સિરજિણહાર, ઢોલો ઉભો વિલવિલે; ૧૫૯
જિણ દિસે વિસહર વસે, કાલા નાગ ભુયંગ,
સો કયુ સોવે માંનવી, ઢીલા મેલ્હે અંગ; ૧૬૦

અથ વાત.

સગલે સાથરા મન બેદલ હુઆ, ઢોલોજી ઉભા વિલવિલાટ કરે છે, ઘણા નિસાસા મેલે છે, અતી ઘણો દુષ કરે છે, પાષતી સિરદાર ઉમરાવ ઢોલાજીને વરજે છે, માહારાજ કુમારશ્રી પરમે-

સરજી કરે સો માથા ઉપરિ છે, રાજ ઇતરો દુષકારો મતી, વલે સગલો સાથ કહે છે, પિંગલ રાજારે મારવણીસું તીને વરસે લોહડી **ચંપાવતી** ઇસે નાંમે છે પુત્રી છે સો રાજને પરણાવસ્યાં સગપણ પાછો સાંધિસાં રાજ વિલાપ કરો મતી, તરે ઢોલોજી કહણ લાગા, ઇણ ભવરે વિષે તો ઠાકુરાં મ્હારે અસતરી મારવી છે, બીજી અસતરીસું મ્હારે કોઇ કાંમ નહી, જો પ્રાણ તજીઓ તો હું પણિ સાથે બલસું, આગે પનરે વરસરો વિછોહો હુઓ પણ હિમે ઘડી એકરો વિછોહો જામીયો જાવે નહી, તિસે સમૈ ભલા રજપુત છે, ઉમરાવ છે, તીકે ઘણોઇ સમજાવે છે પણિ ઢોલોજી સમજે નહીઃ

ચોપઇ.

ષપીષપીને સહુ ફીકા થયા, વોલાણ પુંગલને ગયા,
ઢોલોમારૂ દીવા ધરી, રહીયા થલ માથે મન કરી; ૧૬૧
સાંજ પડી રજની તિણ વાર, ઉતાર્યા મારૂ સિણગાર,
કરહો આંણે બૈસારીયો, સગલે ગહણે સિણગારીયો; ૧૬૨
હારડોર પુઠે બાંધીયા, સંબલ ઘાતે સોહ સીવીયા,
કરહા વાત અમારી સુણિ, નલવરગઢ જાએ ઘર ભણિ; ૧૬૩
કરહાને સમજાવે તિણવાર, છાંહે બૈઠા સાલકુંમાર,
અગન જગાઈ દીવા ધરી, કરહા તણી સુધ સંભરી; ૧૬૪
કરહા રષે કંટાલે જાડિ, ચરતો ચરતો હેજે મતિ પાડિ,
દીવા ધરીને ઢોલો કહે, કરહો મારિગને નવિ વહે; ૧૬૫
દાસી મોહરી લેને ગઇ, કરહાને ઝીલેવા સહી,
સરહો દુષ દેષી આરડે, થુંલથુંલ ઉપરિ હેઠો પડે; ૧૬૬

વાત.

તિણ સમીયારે વિષે કૈલાસ પરબતસું માહદેવજીને પારબતીજી જોગીનેજોગિણરો રૂપ ધરીયો છે, પ્રથવીરા ખ્યાલ

તમાસા જોતા ફિરે છે, અનેક તમાસા દેખે છે જઠે ઢોલેજી મારવણીરી ચેહ રચી છે જીણ જાયગા આપને ઉભા રહ્યા, તરે જોગીસરે રૂપે માહદેવજી ઢોલાને કહે છે, રે કાયર માનવી! ધણીરે પુંઠે તો અસ્ત્રી સદા બલે છે પિણ અસ્તરી પુંઠે ધણી કદેહી બલતો દીઠો નહી ને સાંભલીયો પિણ નહી તું ઇસડી અજુગતી વાત કયું કરે છે, તરે ઢોલો કેહણ લાગો, જોગીસરજી? રાજ મોટા હો પિણ પારાઇ તાત કીજે નહી, તિણ સમે જોગણ જોગી પ્રતે કહે છે, માહારાજાજી રાજ સિવજી ? એ મારવણી જીવાડી જોઇ જે, નહીતર પુરુષ અસ્તરી બેહી અગનિ પ્રવેસ કરીને ભસમ હોસી આંપાંને દોસ લાગસી, સો આપસું ઇક અરજ છે, આપ સઘલી વસ્તરા જાંણ છો સો હિમે મારવણી જીવાડીયાંરી સરમ રાજનુ છે તરે જોગિણ કહે છે.

ચોપઇ.

જો એ અસતરીજી વસ્યે નહી, તો હું પ્રાણ તજેસું સહી,
પાસે ઉષધ છે પીણા તણા, મંત્ર જંત્રિ પાસે પિણ ઇત ઘણા; ૧૬૬
સિવને સગતિ મનાવી વાત, ઉષધ ગોલી વાંટી સાત,
પાંણીસું ઉષધ પાવીયો, સરપ તણો વિષ જાવીયો; ૧૬૭
પાંણી પાયો ગુણને મંત્ર વલે, અનેરા કીધા જંત્ર,
મારવણી તિહાં સાજી થઇ, ઢોલો મન હરખ્યો ગહ ગહી; ૧૬૮
સાલકુમર સિવને પાય પડે, જોગીસર મોટો બીજો કુણ જુડે,
જોગિણ તુ છે મ્હારી માત, થે દીધી મારવણી દાત; ૧૬૯
જોગી જોગિણિ વેહતા વાટ, ઢોલા તણો ભાગ્યો ઉચાટ,
મારૂ મન બેવણો ઉછગ, સા બોલે પીઉ તુજ સુરંગ; ૧૭૦
ઢોલો તેડે દીવાધરી, એહ વાત પુંગલ વિસ્તરી,
સગલારે મન છે બહુ સોગ, ઢોલા મારૂ તણો એ વિયોગ; ૧૭૧

હિવૈ તું પુંગલ પધારિ, મારૂ સિવ જીવાડી નારિ,
કેહો વાત જાએને ઘરે, દુષ ભાંજે સંતાવે કરે; ૧૭૨

વાત

ઇસૈ સમીચારૈ વિષૈ બાભણુ પાંચ સાત છે, સો પુંગલનગર જાયે છે, તીણાં સાથે દીવા ધરીને પણિ ઢોલેજી પુંગલનગરૈ મેલી, તું જાએને કુસલ ષેમરા મારવણીરા સમાચાર કેહજે. ભાઉભાટ પણિ ઉઠે છે, તિણનું કહજો નલવરગઢ વેગા આવજ્યો, ઇસો સમાચાર કહેને દીવા ધરીને સીષ દીધી, કિતરેક દિને પુંગલનગરૈ ગઇ, સકોઇ સાથ માતાપિતા સમાચાર પૂછણ લાગા. મારવણી જીવે છે કે મુઇ? તરૈ દીવાધરી કૈહણ લાગી મહા-રાજા મારવણીને તો વડી આવલી ટલી છે, પિણ રાજારૈ પુન્ય કરૈ નૈ માહાદેવજી સુષ કીધો છે, તોહી માતા પિતા વાત માનૈ નહી, તરૈ ઉણાં બાંભણાંનું તેડને પિંગલરાજા પૂછીયો, તરૈ બાંભણ કેહણ લાગા, માહારાજા ઢોલો, મારવણી મ્હે બેઠા દીઠા સુષે વાતાં કરતાં દીઠા છે. ઇસી વાત સાંભલીને માતાપિતા પરિવાર રાજી હુઆ, નગરલોક સકોઇ રાજી હુઆ, ઘણા વધાવણા હોઅણ લાગા, ગીત ગાંન ઉછાહ નગારા નીસાણ વાજેને રહીયા છે, ઇસા ઉછાહ રંગરાગ હોય રહ્યા છે:

ચૌપઇ

હેરૂ પુગલ ઉમર તણા, નિત છાંના રહિતા અતિ ઘણા
ઢોલા જીણ દીન ચાલણહાર, સાથૈ દીધા સો અસવાર; ૧૭૩
હેરૂ જાએ ઉમરને કહે, ઢોલો એકણ ઉટે વહે,
જાયે છે લીધા ઉજણો, પ્રાણ ન હાલૈ હિવૈ આપણો; ૧૭૪
મારૂતણો ડરણુજ સાંભલી, વોલાણિ સવી આયા વલી,
હેરૂ જઇ ઉમરને કહે, મારૂ ઢોલો વાટાં વહે: ૧૭૫
હેરૂ તે ત્રીજો આવીયો, મારૂ ષાંતિ મન ષરો કીયો,

સોભલ ઘોડા સાથૈ કરી, ઉમર ચઢીયા આણુંદહુ ધરી; ૧૭૬
જિણ થલ ઢોલો મારગિ વહૈ, ઉમર તીણુ થલ પુઠૈ રહૈ,
આગલ જાએ વિષમ ઘાટ, ઉમર થલ બાંધી વાટ; ૧૭૭
ઢોલૈ મારગિ કરહો પડયો. આડો એક વિષમ થલનૈ પડયો,
ઝોક એક થલ આવો પરૈ મારૂ દેષૈ ઇમ ઉચરૈ. ૧૭૮

દૂહો.

એહ ન ભલી કરહલા, થલ માથે ઝોકાંણુ:
કૈ પ્રીઉ રાગૈ પ્રાણિકૈ, કરિ અચતી હાંણુ; ૧૭૯

ચૌપઇ.

મારગ વહતાં સંઝીવાર, ઉતરીયા ઢીઠા અસવાર,
ઉમર ઢોલો જાણૈ સહી, ઢોલો આય ભરાણો સહી; ૧૮૦
ઉમર મન માંહે હરષીયો, જદ ઢોલો નયણે નિરષીયો,
અણબોલ્યા રહજ્યો સહુ કોય, તિમ તિમ ઢોલો બિસાસી હોય; ૧૮૧

વાત.

ઇણ સમીયારૈ વિષૈ ઉમરરૈ અસવારે સગલે વાત માંની અણ બોલ્યા રહ્યા તરૈ ઢોલોજી આડે મારગિ ઉટ પેડે છે, તિવારૈ ઉમર બોલીયો, કાંયહો ઠાકુરાં ! આડા વુહા જાઓ છો ઉરા પધારો ગોઠ ત્યાર હુઇ છે ગાડ જીમેને મ્હાં માંહરે ગામ જાસાં થૈ થાંહરૈ મારગ જાજ્યો, ઇસો ઢોલાજીને કહણ લાગા, ઉમરરા મનમૈ મારવણી લેણરો મતો છે. ઢોલાનુ પરો મારસ્યાં ઇસીમનમૈ વાત ષેલે છે, મીઠે વચને ઢોલાનું બોલાવણ લાગા ઘણો હેત આદર કરૈ છે, આડા વલેને ઢોલાનું ડેરે તેડેને લ્યાયા કરહો જેકેને ઢોલો મારૂ હેઠા ઉતર્યા, પછે મારવણીરા પટોલાસું કરહો દાંમ્યો છે, મારવણી પણિ પણિ કરહારી પાષતી ઉભી છે ઢોલોજી ઉણાં ભેલા બેઠા માહોમાહે મનુહાર કરૈ છે.

ચોપઇ.

સહુ કોઇ બેઠા એકણુપંતિ, આગે ડુંબ વજાવે તંત
ગાવે ડુંબણી મધુરે સાદ, મારવણી મોહી તિણુ નાદ; ૧૮૨
સાથે ઘણો દારૂ એરાક, મનમે દ્રોહો પાવે છાક,
ઢોલો અતિ પરઘં મદ પીયે, બીજા આછી છાકાં લીયે; ૧૮૩

વાત.

તિણુ સમીયે તિણુ વેલા ડુંબણી છે તિકા ઉમરરા મનરી વાત જાણે છે, મારવણીરા પીહરરી પાષની એક ગામ છે સો ‘ંબણી તઠારી છે, સો મારવણીનું સમસ્યા કરણુ લાગી.

દૂહા.

પીહર હંદી ડુંબણી, ઘાલે ઉમર ઘાત,
મારૂ ઢોલો ઉચરે, કહિ સંભલાવે વાત; ૧૮૪
તંત ઝલકે પ્રીઉ પ્રીયે, કરહો ઉગા લેહ,
ઉજલ દંતી મારવી, ઢોલો ઉગારેહુ; ૧૮૫
થલ માંહે ઊજાસડો, બીજૈ વાય કુસંગ,
ઘણુ લીજૈ પ્રીઉ મારી જૈ, છોડિ વિડાંણો સંગ; ૧૮૬

ચોપઇ.

એહ દૂહા મારૂ સંભલે, બેઠી થઇ ચિત્તતિ ન કુલે,
આકુલ બ્યાકુલ ચિના કરે, વલે તે ડુંબણી ઇમ ઉચરે; ૧૮૭

દૂહા.

મારવણી તું મન હરણ, હોય મતિ મુંઢિ ગિમાર.
જો કંતાસું કામડો, તો કરહો કંબે માર. ૧૮૮

ચોપઇ.

મારવણી મન ચિંતા ઘણી, સરઢા ભણી કાંબા તરૂ હણી,
કરહો ત્રાઠો અલગો જાય, તિણુ ઝાલેવા બીજો આય; ૧૮૯

તેહ પ્રતે બોલે મારૂઇ, કરહા એહ તણી પરિ જાઈ,
બીજો નર જેનેડો જાય, તિમતિમ સરઢો અલગો જાય. ૧૯૦
જો આપણ પોહચૈ ઘર ધણી, યો કરહો ઝીલેવા ભણીઃ
તો સરઢો આણેસે સહી, બીજો કો ઝાલેસે નહી; ૧૯૧
સોહ ઠાકુર ઉભા રહે, ઉમર ઢોલાનું ઇમ કહે,
કરહો ઝાલે આણો ઇહાં, રખે અલગા જાઓ કિહાં; ૧૯૨
ઢોલે કરહો ઝાલ્યો હાથ, મારવણી પણિ આઇ સાથ,
ઝાલે કરહો ઉભો રહે, મારવણી ઢોલાને ઇમ કહે; ૧૯૩
કંતાએ ઉમર સુંમરો, થાં મારેવા કીયો મનષરો,
ગીત માંહે કહીયો હુંભણી, દારૂ પાવે છે મારવણી ભણી; ૧૯૪
સ્વામી સંભલિ માહરી વાત, પોહર એક વોલ્યો છે રાત,
હિવૈ તું વાલિમ મ કરિવિલંબ, કરહે ચઢિને વજાવો કંબ; ૧૯૫
ઢોલા તણે વાતા મન વસી, કરહો પલાણ્યો તંગજ કસી,
ઢોલો ચઢે બંધે હથીયાર, પુઠે ચઢી મારવણી નાર; ૧૯૬
છોડી નહી કુંહટ જ વીસરી, કરહો વજાયો કંબે કરી,
પવન વેગિ પષી જ્યું વહે, ઉમર દેષીને ઈમ કહે; ૧૯૭

દૂહા

ઉમર દીઠી મારવી, ડોભૂ જે હે લંક
જાંણે હરી સિર ફૂલડાં, ડાકે ચઢી ડહક. ૧૯૮
ઉમર ઉતાવલ કરૈ, પલાંણીયા પવંગ
ષુર સાંણી સુધાષયંગ, ચઢીયા દલ ચતુરંગ; ૧૯૯

વાત.

તિણ વેલા કુંમર સુંમર ઘણો સાથ સાંમાન હથીયાર બાંધીને ઢોલાજી પુઠે ચઢીયા, ચાલ્યા ઉજડ વેડમૈ ચલીયા જાયૈ છે, તરૈ ઉમર સુંમર સાથનું કહે છે આજ ઢોલાનું કોઇ

આપડે તિણનું આધારાજ દેઊં, મારે તિણનું મ્હારી બેટી પરણાઊં, યું કૈહતાં પવનવેગ અસવાર ધાયા જાયે છે. પિણ ઢોલાનું આપડે સકે નહી, કરહો ઉડાડીયાં જાયે છે, પવન પવન મલિ ગયો છે, દિન દોય સુધી ઘોડા ઘણાહી અતા શાપડીયા, પણિ ઢોલાનું આપડે સકે નહી, પછે મારવણી મનમે વિચારે છે, અજ મ્હારે વાસતે રિપે પ્રીતમને મારે, તિવારે ઢોલેજી મારવણીનું વિલષી દીઠી, તરે ઢોલોજી પુછણ લાગા, તરે મારવણી કહે છે, ઉમર સાથે વડ વડા ઘોડા, કાછી, ઘાટી તુરકી તાજી ઐરાકી ભલભલા અસવાર છે, સો રિપે આંપાને આપડે તિકા ચિંતા મ્હારા મનમે ઘણી રહે છે, માહારાજા કુંમર આ વાત હુઇ તો મોનું મોટો લાંછણ લાગસી તરે ઢોલોજી મારવણીને કહે છે, થાંને કરહરી ચાલણરી ખબર ન છે, પણિ કરહો ઉતાવલો હાલે છે, રાજને કરહારી માલિમ નહી પહિલા ઇણ મારિગ મ્હે પુંગલનગરનું આવતા થા તરે એક સાહુકાર મોનું કહ્યો મારે એક કાગલ અસી કોસ દેણો છે તરે મ્હે કહ્યો તું કરહા ઉપરિ બેઠો કાગદ લિષ મ્હે પડપેસકાં નહી, ઉભા રૈહણરી વેલા નહી, તરે વાંણીયો કરહા ઉપરિ બેસેને કાગદ લિષણ લાગો જડે કાગદ પુરો લિષાણો તતરે તો સાહરે કાગલ દેણો થો સોઇજ ગામ આયો સો મારવણી ઇસડો કરહો ચાલે છે, એક ઘડી મે અસી કોસ ધરતી ચાલીયો ઇસી વાત કરતાં તો રાતિ ગઇ પ્રભાત હુઓ સૂરજ ઉગો પંથ વેહણ લાગો: તિસે સમે ઇક ચારણ ઢોલાજીનુ સાંમો મિલીયો તિણ ઉભે રહેને આસીસ દીધી વાત કેહણે લાગો.

ચોપઇ.

ઢોલો દેષે ચારણ કહે, કરહો દામ્યો દોરો વહે,
કેહો અવગુણ કરહે કીયો, ઉપર ભારિને દાંમણ દીયો; ૨૦૦

એહ વાત ઢોલૈ સંભલી, વિલખો હોય વિમાસૈ વલી;
મોનૈ અભરો સો મોટો પડયો, કુંહટ ન છોડી ઉપરે ચડયો; ૨૦૧

વાત.

ઢોલેજી કટારી માંહેથી છુરી કાઢૈને બારહટને હાથ દીધી કુંહટી છુરીસું વાઢૈને પટોલી ઉતરી લેજયો, છુરી સોનારે ડાંડે છે સો બારહટજી એહી વાના મ્હેરાજને દીધી છે, ઇતરી માહરી સૈનાંણી છે, સો રાજ રખાડ જો, પણિ એક મ્હારો સંદેસો થે લે જાયજ્યો વાંસે ઉંમર સુંબર આવે છે, તિણનું રાજ કહજ્યો એો;

દૂહા.

કરહે જે થલ લંઘીયા, દોહરાને દુરંગ
તું ઉમર સુંમરનૈ, કહે મ મારજે તુરંગ; ૨૦૨
ઉચ્ચા ડુગર વિષમ થલ, લંધ્યા ધુતારેહ
કુંહટે થકાં થલ લંઘીયા, ઘોડા મ મારેહ; ૨૦૩

વાત.

બારહટજી ? થાંનું મિલે તરે થે એ દૂહા કહેને છુરીને પટોલીરો સહિ નાંણ દિખાલજ્યો ઇતરી ભુય કરહો કુંહટીયો થકો ચાલીયો છે, હિમે તો છુરીસું કુહંટ વાઢીછે. અારેહી પગે ચાલ્યો જાયૈ છે, થે આપડે કોઇ સકૈ નહી, ઇસો સમાચાર થે ઉમરને કૈહજ્યો ઇતરી વાત ઢોલોજી બારહટસું કહેને ચાલતા હુઆ, દિન બીજો આયો તઠૈ ચારણનું ઉમરરો સાથ મિલ્યો, તરે ઉમર ચારણનું કહે છે, કહો ગઢવાજી? મારગમૈ કોઇ એઠી મલ્યો હુંતો, હેરૈ માહરાજ સાહિબજી મિલ્યો હુંતે; તો મ્હાને અાડા વિચમૈ કિારી એક મજા છે, મ્હેતો ઘોડા પૈડ ગડૈને થાકા કીધા છે, પિણિ આગડે રાડ્યા કિના નહી, આપડાં તરે ચારણ બોલાયો, હો રાજેસર મહારાજ? થે ઘોડા યુંહી મારો

છે, ઉણાને થાં વિચૈ બે દિનરો આંતરો છે, કરહો પંષીરી પરૈ ડયો જાયૈ છે, ઇતરી વેલા કરહો કુહટીયોથો સો મોનું છુરી દીધી તિણસું કુટવાટી તિકો પટોલીને છુરી મોનું દીધી, તિણ તરો સૈહનાણ છે, તિકા ચારણે દિષાલી મુષ વચને ઢોલૈજી સમાચાર દૂહા કહ્યાથા તિકે સગલાઇ ચારણે કહ્યા, ઉમર સુંમરૈ સમાચાર સાંભલ્યા:

ચોપઇ.

તે પોહુતા નરવરગઢ ભણી, તિણ સાથૈ નારી પદ્મણી,
એહ સંદેસો ઢોલૈ કહ્યા, ઊમર મુષ વિલષો કરી રહ્યા; ૨૦૪
ચારણ વાત એહવી જબકહી, તે સહી નાંણ દીઠા સહી;
મારિગ મુંઆ પંચ વ્રહાસ ચારણ વયણે હુઆ નિરાસ; ૨૦૫
તિણહીજ મારિગ પાછા વલે, બીજે ચિત હીયો કલમલે,
વલી આયા છે આંપણે ગાંમ, દેસ માહે ગમાડી માંમ; ૨૦૬
ઉમર આયો પાછો વલી, વાત સહુ પુગલ સાંભલી,
કુસલે ઢોલો મારૂ નારિ, પોહતા નરવરગઢને બારિ, ૨૦૭
દિન તીજૈ નરવરગઢ ગયા, વાડી માંહિં ઉતારા કીયા,
રાજા સુત આયો સાંભલી, મન ચિંતન પુગી રલી: ૨૦૮

વાત.

ઇણ સમૈ ઘણા આડંબર ગાજતે વાજતે સાંમેલો કીધો, ઢોલા મારવણીનું વધાએને માહે લીયા, પછે જાયેને સાસુ સૂસરારૈ પગે લાગી, પછે મારવણીને પગે લગાવણી, ગાત ભુમરો મહિલાઇત રેહણનું દીધો, દસ ગાંમ મોટા સપરા દીધા, પચીસ વડારણાં દીધી, ઢોલોજી સગલાઇ ભાઇબંધ પરિવારસું મિલ્યા, માતા પિતારૈ પગે લાગા, સગલો પરિવાર નગર લોક માતા પિતા મારવણીને દેષેને ઓહત રાજી હુઆ, પદ્મણીરો અવતાર

ે, રૂપવંત અપછરા સરીષી છે, સારે ગુણે સહિત છ ૨
સુષ વિલાસ ભોગવે છે.

ચોપઇ.

હિવે પુંગલ હુંતી ઉજણો, ભાઉ ભાટ લે આયો ઘણો;
સાથે ઘણા કરહા કેંકાણ, સેજ સુષાસણને મંડાણ; ૨૦
સો અસવાર વોલાવા દીયા, કુસલે નરવરગઢ આવીયા,
તિહાં સઘલો માંડયો ઉજણો, સંતોષ્યો પરિવારિ આપણો; ૨૧૦
લાગહો તાસો બિમણા દીયા, ઇમ સો ભાગ મારવણી લીયા,
દિનદિન અધિકા કરે પસાવ, આઇ ઢોલા મારૂ દાય; ૨૧૧
મારવણી માલવણી બિન્હે, બૈઠી છે ઢોલાજી કન્હે,
મનમૈ માલવણી કરે માંણ, પીહર તણા બોલે વષાણ; ૨૧૨
મોટો મહીપતિ માલવ દેસ, સુંદર રમણી સુંદર વેસ,
બાંણું સહસ અને એક લાષ, એતા ગાંમ ભલા પરિ ભાષ; ૨૧૩
પગ પગ નદીયાંની નિવાંણ, ઘણો ગરથને લોક સુજાંણ,
સગલે વરસે હોયે સુગાલ, સુપનંતર ન પડે કાલ દુકાલ; ૨૧૪

વાત.

માલવણી કહે છે, માલવારા કિસા કિસા વષાંણ કીજે, તરે ઢોલોજી કહે છે, હે અસતરી? તોને ધરતારી ષબરિ કં કરિ પડે છે? તરે માલવણી કેહણ લાગી, માહારાજ કુઅર રાજ! સાંભલો મારવાડ ધરતી માહા બુરી છે, માણસ સુંચ દાષલ છે, માલવણી દૂહા કહે છે.

દૂહા.

બાબા મદેઇ મારૂયાં, વલે કુંઆરી રહેસ;
હાથ કચોલો સિર ઘડો, સીંચતાહો મરેસ; ૨૧૫
બાબા મદેઇ મારૂયાં, જો ચાહો સયણાંહ,

કંધિ કુહાડો સિરઘડો, વાસો મઝ થલાંહ; ૨૧૬
બાબા બાલુ દેસડો, તિહાં પાંણી હુંદી તાત,
કોહર હુંદે કારણે, પ્રીઉ છોડે અધરાતિ; ૨૧૭
બાબા બાલું દેસડો, જિહાં પાંણી કુંએહ,
આધી રાતે કુકુઓ, જયું માણુસ મુએહ; ૨૧૮
જીણુ ભુંય પંનગ પીવણા, કેર કંટાલા રૂંષ,
આકે ફોગે છાંહડી, હુંચે લાગે ભુષ; ૨૧૯
પૈરણુ ઉઢણુ કંબલા, સાતે પુરસે નીર,
આપણુ લોક ઉભંષરા, ગાડર છાલી ષીર; ૨૨૦

ચોપઇ.

અતિ અવગુણ મારૂ ભૂંય તણા, માલવણી કહીવા અતિ ઘણા;
ઢોલો પ.૧ સુણી ગહ ગહે, મારવણી પ્રીતમને કહે; ૨૨૧

વાત.

ઢોલો મારૂને કહે છે.

ચોપઇ.

કહો મારવણી થાહરો દેસ, કેહવા માણુસ કેહવો વેસ,
વલતી મારવણી વાતાં કહે, પ્રીઉ આપે સઘલી પેરિ લહે; ૨૨૨

દૂહા.

મારૂ દેસ ઉપનીયાં, ત્યારા દંત સૂસેત,
સરની કુરજ બચ્ચાં હજયું, પંજન જેહા નેત; ૨૨૩
મારૂ દેસ ઉપનીયાં, સરજયું પધરીયાંહ,
કરવા ગોલન બોલડી (રાઠૂ), મીઠાં બોલણી યાંહ; ૨૨૪
દેસ નિવાંણો જલ સજલ, મીઠા બોલા લોય,
મારૂ કાંમણ ઘર દિપણુ, હરિ દીયે તો હોય; ૨૨૫
સૂણિ સુંદર કેતા કહું, મારૂ દેસ વષાંણુ,

મારવણી મિલીયાં પછે, જાણે જનમ પ્રમાંણ; ૨૨૬
ઝગડો ભાગો નારીયાં, પ્રીતમ પૂરી સાષ,
મારૂ રૂલીયાઈત હુઈ, સુણે પ્રયાકી સાષ; ૨૨૭

ચોપઇ.

મોટા મહિલ અને માલીયા, ચિહૂં પાસે કાચ ઢાલીયા;
ગોષ અપુરવ ચંદન તણા, રતન જડીત મોતી ઝુંબણા; ૨૨૮
સંઝ સમૈ સોલે સિણગાર, બે બે રમણી કરૈ અપાર,
રયણ દીહ પીઉ સાથે રમૈ, સૂ પ્રભાત સાસુ પાય નમૈ; ૨૨૯
મારવણીને વારા દોય, વારો એક માલવણી ઘર હોય,
કરૈ વેસ દિન દિન નિતનવલો, ઇંદ્ર લોક અપછર જેહવા; ૨૩૦
સુંદરિ અતિ માલવણી નાર, તોહી નહી મારવણી ઉણીહાર,
રૂપ દેષ ભાષે સહુ કોય, પરિતષ મારૂ અપછર હોય; ૨૩૧
એક કહે તુઠો કરિતાર, પુજી ગવરિ ઘણે પરકાર,
તો મારવણી ઢોલે મનરૂલી, બે સારીષી જોડી મિલી, ૨૩૨
બેહું તણે હુઆ પુત્ર સંતાન, દિન દિન અધિક લહે બહુ માંન,
મન વંછિત તસ પાયા ભોગ, સુષ સંપતિ સજન સંજોગ; ૨૩૩
ગાહા સાત સોનો પરમાંણ, દૂહા ચોપઇ જાસ વષાંણ,
જાદવ રાઉલ શ્રીહરીરાજ, જોડી તાસ કતુહલ કાજ; ૨૩૪
સંવત સોલ સત્યોત્તર વરષ, આષાતીજ દિવસ મન હરષ,
જોડી જેસલમેર મઝાર, વાંચા સુષ પામૈ સંસાર; ૨૩૫
ચતુર સુગણરા મનગહ ગહે, **વાચક કુશલ લાભ** ઇમ કહે,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુષ સંપતિ સદા, સાંભલતાં પામૈ સંપદા; ૨૩૬

દૂહા.

ઢોલા મારૂ વાત, સાંભલતાં સુષ ઉપજે,
કેહજો સષરા પાત, ભાંત ભાંતસું વરણવે; ૨૩૭

ચતુરાઇ કવિ ચોજ, જે જિણમે જૈસી હોયે,
મરદાં દેજ્યો મોજ, લાહો ધન જોબન લીયો; ૨૩૮

॥ इति श्री ढोला मारवणीरी चौपई वातं संपूर्णः ॥

॥ सकल पंडित शिरोमणि पंडित श्री ५ श्री दर्शनविजयगणि शिष्यः पं। दे विजयगणि लिषितं। संवत् १८०१ वर्षे आसु सुदि १० वार शुक्रेः लिपिकृतंः श्रीकवलाग्रामे। सिंघलराजश्री कल्यांणसिंघजीराज्येः चतुर्मासिक कृताः ॥ श्रीसुभंभवस्तुः श्री

સંવત ૧૯૭૩ના અષાઢ વદ ૧૨ને દિવસે પન્યાસ શ્રી સિદ્ધિવિજયજી શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી રિદ્ધિવિજયજી શિષ્ય મુનિશ્રી ગુરૂવર્ય શ્રીસંપતવિજયજી શિષ્ય ધર્મવિજયજીયે લખી વાંકાનેર મધ્યે.



શેઠ દેવચંદ લા ાઇ ૈન પુસ્તકોદ્ધારે,

વાચક કુશલલાભ વિરચિત.

માધવાનલ કામકુંદલા ચોપઈ.

વસ્તુ.

દેવ સરસતિ દેવ સરસતિ સુમતિ દાતાર,
કાસમીર મુખ મંડણી, બ્રહ્મપુત્રિ કરિ[1] વીણ સોહઇ;
મોહન તરવર[2] મંજરી, મુખ મયંક ત્રિહુ[3] ભુવન મોહઇ[4];
પય પંકય પ્રણમિ કરી, આણી મનિ આણંદ;
સરિસ[5] ચરિત શ્રૃંગાર રસ, પભણિસુ પરમાણંદ; ૧
માધવાનલ માધવાનલ રૂપ મકરંદ,
ચઉદહ[6] વિદ્યાધર ચતુર, વિદુર જેમ[7] સુરગુરૂ વિચક્ષણ;
નારદ તુંબર નાદ[8] ગુણ[9], લહુય વેસ[10] બત્રીસ લક્ષણ;
કલા બહુત્તરિ[11] અતિ કુસલ અભિનવ[12] ઇંદ્ર કુમાર;
સદ ગુરૂ મુખ[13] જિમ સાંભલુ(ઉ)[14], વિરચિસુ તેહ વિચાર; ૨
દેસ પૂરવ દેસ પૂરવ **ગંગનઇ** કંઠિ,
તિહાં[15] **નગરી** **પુહપાવતી**[16], રાજ કરઇ **હરિવંસ** મંડણ

---

(૧) + "કર વિણા સોહે" × "વીણી" (૨) + 'તરૂવર' + 'તરૂવરૂ' (૩) *'ત્રિભુવન' (૪) ×'મોહે' (૫) + * 'સરસ ચરિત્ર' (૬) * 'ચવદહ' (૭) * 'જાણિ' (૮) * 'નાદિ' (૯) * 'ગુણિ' (૧૦) *'વેસિ' (૧૧) × 'બહુત્તર' (૧૨) * અભિનવઇ (૧૩) +'મુખે' *મુખિ (૧૪) *'સભલીઉ' (૧૫)+ 'તિહિ' (૧૬) + 'પુપ્પાવતી'

તસુ ઘરિ પ્રોહિત તાસ[1] સુત, **માધવાનલ** નામ બંભણું;
કામકુંદલા તસુ ઘરણિ, સીલવંત સુપવિત્ત;
વિબુધ[2] ભોગ જિમ વિલસિયા, તે વર્ણવિસું[3] ચરિત્ર; ૩

ઢાલ ચઉપઈ.

પહિલો[4] નાગ લોક પાતાલ, બીજો[5] મૃત્યલોક સુવિસાલ;
દેવ અસંખ કોડિ તિહાં[6] રહઇ[7], સ્વર્ગલોક તે ત્રીજું[8] કહઇ; ૪
સ્વર્ગલોકનઉ સામી[9] ઇંદ્ર, આણ અખંડ કરઇ આણંદ;
અતિ સુંદર ઝલકઇ આવાસિ, ઝલકઇ જાણે રવિ પરગાસ; ૫
બારહસૂર રૂદ્ર ઇગ્યાર[10], સાત અનીક તણઉ પરવાર;
અમૃતમય[11] વંછિત આહાર, બાર મેઘ સેવઇ દરબાર; ૬
લાખ પઇંતાલીસ જોયણ જાસ, વત્તાકાર[12] ઇંદ્ર આવાસ;
ચિહું દિસિ ચાર[13] પઉલિ ચઉસાલ, અડ નિસિ નાચઇ અપછર[14] બાલ ૭
લાખ બત્રીસ વિમાના[15] ધણી, સોભા[16] ઇંદ્ર તણી સોહામણી;
કાયા સોવન જિમ ઝલહલઇ, રતન જડિત ધરણી તસુ[17] તલઇ, ૮

---

(૧) +* 'તાસુ' (૨) +* 'વિવિધ' (૩) + વર્ણવું *'હૂ ભણિસુ ચરિત્ત' (૪) × 'પહિલું' (૫) ×'બીજઉ (૬) + જિહાં×જિહિ (૭) *'રહૈ કહે' (૮) ×ત્રિજો *ત્રીજઉ–* નુ (૯) +* 'સ્વામિ' (૧૦) *'અગ્યાર–*પરિ (૧૧) +* 'મન' (૧૨) * છત્રાકારિ+છત્રાકારે (૧૩) 'ચ્યારિ (૧૪) + 'અચ્છરજ (૧૫)+ *'વિમાનહ' (૧૬) 'સભા ઇંદ્રની' (૧૭) +'તસ'

દીસઇ નહીં કદી અંધાર, ઐરાવણુ વાહણુ શ્રૃંગાર;
દેવ સેવ સારઇ [1]નિસે દીસ, નાચઇ નાટક બદ્ધ [2]બત્રીસ; ૯
અગ્ર મહિષી સોહગ સુંદરી, આઠ અપૂરવ અંતે ઉરી;
ચઉસઠિ સહસ અપછરા કોડિ, કરઈ સેવ દિન પ્રતિ કર જોડિ; ૧૦
નહીં જરા ભય સંગટ સોગ, નહીં કષ્ટ દુખ દાલિદ રોગ;
સકલ કામ મન વંછિત સરઇ, કરઇ રાજ સુરપતિ ઇણ [3]પરઈ; ૧૧
એક [4]દિવસ [5]મન [6]ધરિ આણંદ, ઇંદ્ર [7]સભા બઇઠઉ છઇ ઇંદ્ર;
અપછર નઈ દીધઉ આદેસ, રચઉ આજ નાટક નઉ વેસ; ૧૨
સંભલિ વચન સજ્યા સિણગાર, વાજઇ પંચ સબદ તિણ વાર,
જોવઇ સુરપતિ ધરી જગીસ, [8]માંડ્યઉ નાટક બદ્ધ બત્રીસ; ૧૩
એક તિહાં માહે અભિરામ, અપછર [9]તણઉ જયંતી નામ;
ચંપક [10]વરણ સકોમલ ગાત્ર, [11]પ્રેમ સંપૂરિત [12]નાચઈ પાત્ર; ૧૪
સભા [13]માંહે તે અતિહિ અનૂપ, તેહ સમાન નહીં [14]કો રૂપ;
તે વર્ણવઇ દેવ [15]સવિ મિલી, કરિ ચિત્રામ લિખી પૂતલી; ૧૫

–*ન (૧) +* નિશિ– +* નાટિક (૨) ×* છત્રીસ – +કોડ –+તે–+ડ–*+કે –+ર –+*'જ' (૩) + પરે (૪) * દિવસિ (૫) * મનિ (૬) * ધરઇ (૭) * સભાઇ –*દ –*નુ–+ણિ (૮) +માડિયુ *માડિઉ ×મંડિઉ (૯) + તણું (૧૦) +*વણ (૧૧) પ્રેમઇ પૂરિત (૧૨) +નાચે (૧૩) +માહિ*મહિ–*જે (૧૪) * 'કો' (૧૫) *સુર

ઇંદ્ર પ્રસંસા શ્રવણે સુણી, કીયઉ[1] ગર્વ તિણઇ કામિણી;
નિત પ્રતિ અવસર નાટક તણઇ, ઇંદ્ર વચન ગવંઇ[2] અવગિણઇ. ૧૬

ગા ા.

नासइ जुएण[3] धणं, नासइ रज्जं मति मंतीए।
अइ रूवेण महिला, नासंति गुणाइ गव्वेण॥ १७॥

ચઉપઇ.

એકણિ અવસરિ નાટક સજઇ[4], અપછર મિલી[5] જયંતા ભજઇ;
રૂપ તણુઉ તિણ[6] આણ્યઉ ગર્વ, શક્ર વચન[7] તિણ લોપ્યાં સર્વ; ૧૮

---

(૧) *કીઉ –*રિ (૨) *ગવ્વિંઇ અવગણ્ઇ

(૩) नश्यति ूेन धनं; नश्यति राज्य कुमति मंत्रिणा।
अति रूपेन महिला; नश्यन्ति गुणादि गर्वेण॥ १७॥

(અર્થ.—જુગારથી ધનનો નાશ થાય છે, અને ખોટી બુદ્ધિવાળા મંત્રિથી રાજ્યનો નાશ થાય છે, તેમજ ઘણા રૂપથી શારિરીક સુંદરતાથી સ્ત્રીનો નાશ થાય છે, અને ગર્વથી અભિમાનથી ગુણાદિકનો નાશ થાય છે.)

(૪) + જિસૈ (૫) × હસીય જયંતી તિસઇ (૬) * મનિ આણિઉ (૭) +ન વયણ તિણિ.

श्लोकः *

आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां महतां मान ई मू ।
पृथक् शय्या च नारी ां अश वध उच्यते ॥१९॥

ચઉપઇ.

નાટક ભંગ કીયઉ તિણ બાલ, કુપ્યો ઇંદ્ર રૂઠો કિર કાલ;
તેડાવી પૂછઇ સુરરાજ, નાટક ભંગ કીયઉ કિણ કાજિ; ૨૦
તઈ મન માંઇ જાણ્યઉ સહી, નાટક મુજ વિણ હોસ્યઈ નહીં;
ધર્યઉ રૂપ તિણુ (મદ) મનમાહિ, રૂઠ્યઉ ઇંદ્ર (વજ્ર) કર સાહિ; ૨૧
સભા દેવ તવ બોલૈ સહુ, સ્વામી કોપ ન કીજઇ બહુ;
સ્ત્રી બ્રાહ્મણ બાલક ગાય, વેદ પુરાણ અવધ્ય કહાય; ૨૨
ણિઇ રૂપ મદ કીધઉ આપ, કુપ્યો ઇંદ્ર તવ દીયઉ સરાપ;
ંગ હીણ સીલ પાહણ તણી, પ્રિથવી પીઠ હુજે પાપિણી; ૨૩

---

* રાજ્યાજ્ઞાનો ભગ કરવો મોટાઓ અથવા કુલગુરૂ કે ધર્મગુરૂ વા જ્ઞાતિ, સઘ કે કુટુંબમાંના મોટા માણસનુ અપમાન કરવું, માન ન રાખવુ અને સ્ત્રીની પથારી જુદી કરવી એ હથિયાર વગર વધ ર્યા બરાબર કહેવાય છે.

(૧) + * રુ (૨) + * કીઉ તિણિ (૩) + * કુપિઉ. (૪) * રૂઠઉ. (૫) * નાટિક (૬) * કીઉ કિણિ + કીયુ (૭) + * માહે જાણિઉ. × જાણિયું. (૮) + હોસે. * હોસિઇ (૯) * ધરિઉ (૧૦) * તઈ. (૧૧) + * ઉઠિઉ. (૧૨) + * કરિ. (૧૩) * બોલઇ. − * ગાઇ. (૧૪) + * વેદિ પુરાણિ. (૧૫) * કહવાઈ. (૧૬) + * આણિઉં. (૧૭) * કુપિઈ (૧૮) * તસ દીઉ. (૧૯) * ઇ.+ હુએ.

[1]કરઇ જયંતી કરી(ય) પ્રણામ, મુજ અપરાધ [2]ખમઉ તુમ્હ [3]સ્વામિ;
વલી ન લોપું તુમ્હ આદેસ, કાઇ છંડાવઉ અપછર વેસ; ૨૪

गाथा +

नासइ वाएण [4]तुसं, नासइ काया भोयणे भुत्ते ।
[5]कुपुत्तेणय जन्मो, नासंति गुणाइगव्वेण ॥ २५ ॥

ચઉપઇ.

[6]હીન હીન અતિ ભાષઇ ઘણઉ, એહ [7]અન્યાય ખમઉ મુજ [8]તણઉ;
[9]હુયઉ સરાપ અસત્ય ન હોઈ, કદિ [10]છુટિસ [11]દિન દાખઉ સોઇ; ૨૬
[12]પુહપાવતી [13]નગરીનઈ ઠામ, બ્રહ્મપુત્ર માધવ [14]ઇણ નામિ;
પરિ રામતિ તુજનઇ [15]પરણિસ્યઇ, તદિ તુજ કાયા અપછર [16]હોસ્યઈ; ૨૭

+ नश्यति वातेन तुषं, नश्यति काया कुभोजले भुक्ते ।
कुपुत्रेण च जन्म, (वा) कुकलत्रेण च जन्म ।
नश्यन्ति गुणादि गर्वेण ॥२५॥

પવનથી ફોતરાનો નાશ થાય છે અર્થાત્ ઉડી જાય છે. અથવા પવનથી આકડાનુ રૂ ઉડી જાય છે શરીર ખરાબ ભોજન ખાવાથી નાશ પામે છે, ખરાબ પુત્રથી જન્મ નાશ પામે છે અથવા ખરાબ સ્ત્રીથી જન્મ નાશ પામે છે નકામો થાય છે. તેમ ગર્વ અભિમાનથી ગુણાદિકનો નાશ થાય છે. ૨૫

(૧) + * કહઇ. (૨) * ખમુ. (૩) * સાંમિ. (૪) + * तुलं (૫) + × लत्तेणय (૬) + * દીણ હીણ. (૭) + * ખમુ. (૮) + તણું (૯) * હુઉ. (૧૦) + * છૂટિસિ × -ટિસુ (૧૧) + * દિનિ દાખુ. (૧૨) * પુષ્ફાવતી. × + પુષ્પાવતી. (૧૩) + * નગર નઇ ઠામિ (૧૪) * + ઇણિ (૧૫) * પરણસિઇ. × પરિણસઈ (૧૬) * હુસિઇ × હશઇ. + હુસે.

શ્લોક.

सकृज्जल्पन्ति राजानः, सकृज्जल्पन्ति पण्डि ताः।
सकृत्कन् प्रदीयन्ते, त्रिण्येतानि कृत् तु॥ २०॥

ચોપાઇ

ઇસિઉ[1] ઇંદ્ર નઉ હૂયઉ સરાપ, પહિલઇ[2] ભવનઉ લાગઉ પાપ;
સ્વર્ગ લોક હૂંતિ ખડ હુડી, સિલા થઈ નઈ ધરણી[3] પડી; ૨૯
હુપાવતી[4] નગરી નઈ તીર, સિલા રૂપે[5] અપછરા સરીર[6];
આપણુ[7] કીયઉ કર્મ્મ ભોગવઈ, અહુકાર ફલ એહવા હુવઈ[8]; ૩૦

દૂહા.

નામ[9] જયંતી અપછરા, સુરપત તણઈ સરાપ;
સ્વર્ગલોક સુખ છંડીયા, સિલા સહઈ સંતાપ; . ૩૧

+ અર્થ:—રાજાઓ એક વાર બોલે છે. તથા પંડિતો પણ એકવાર બોલે છે. કન્યા એકજવાર અપાય છે એ ત્રણે એકજવાર ય છે તેમ શ્રાપ દીધો એ દીધો પછી ફરી શકતો નથી.

(૧) + ઇસો * ઇસિઉ ઇંદ્રનુ હુઉ × એહવો (૨) + * પેલા ભવનું લાગું. × પહિલા ભવના લાગ્યા પાપ (૩) * ધરણિઇ (૪) + પુષ્પાવતી નગરને તિરિ. * પુષ્ફાવતી નગરનઇ તીરિ (૫) * રૂપિઇ + રૂપિયે (૬) + * શરીરિ. (૭) + * આપણિ કીઉં. (૮) + હવે. (૯) + * નામિ – + * તિ – * સરાપિ – + * ત.

કંસાસુર કૌરવ કરણ, રતિપતિ રાવણ નામ;[1]
ગર્વ પ્રમાણ ગમાડીયા, રાજરિદ્ધિ મંડાણ; ૩૨
ઇંદ્ર સરાપ[2](ઇ) ઇણિ પરઇ, અપછર સિલા અવતાર;
સાવધાન મન[3] સાંભલઉ, માધવ વિપ્ર વિચાર, ૩૩

ચોપાઈ.

ઇણિ[4] અવસરિ પર્વત્ત કૈલાસ, મહાદેવ વિલસઇ સુખવાસ;
બાર વરસ પૂરઉ[5] કરી, ધરાપીઠિ જાત્રા મનિ ધરી. ૩૪
અંતિરિખ ગયણંગણ વહઇ, ગંગાતટિ ઇક વાસઉ રહઇ,
પદ્મમાસણ પૂરી નિસદીસ,[6] જોગ નિદ્રા પઉઢયઉ[7] જગદીસ; ૩૫
લિવ લાગીનઇ થંભ્યઉ[8] નાદ, સુખ સં ઇ અનાહત સાદ;
વાસઉ[9] ગગન સૂનિ મન વસઇ, અનિલ બાર સોલહ અભ્યસઇ. ૩૬
અહનિસિ અરહટ અમલી માલ, ઇસઇ[10] જોગ તે વંચઇ કાલ;
ઘણા દિવસ સજમી સરીર, સાધઇ જોગ ગગનઇ તીર; ૩૭

---

(૧) + * રાણ. – + * ણિ. (૨) + * સિરાપ સિરાપઇ ઇણિ પરિઇ × સરાવઇ × પરિ (૩) + * હિવ. (૪) + * ઇણિ. – + * સિ (૫) + * પૂરૂ. – * પિઠિ – + * ણિ – * એ. – * સુ × વાસો વહઇ. – + * નિ. (૬) + * નિશિ. (૭) + પુઢિયો * પુઢિઉ × પઉઢીઉ. – * લય (૮) + થંભીઓ * થભિઉ. (૯) + * વાસુ × વાસો – + * નિ – * ઇ – + * શિ (૧૦) * સજઇ × સમઝઇ સાંગુ વાંદઇ ત્રિણિકાલ – + * સિ – * રિ

એક દિવસ[1] લિવ[2] લાગી તિસઇ, ચૂકઉ[3] ધ્યાન ખિસ્યઉ મનિ તિસઇ[4];
મયા સંગતિ મનસા[5] કરઇ, બારહ વરસી તપ થર હરઇ; ૩૮
ચિત ચૂકુનઇ[6] છૂટઉ[7] બિંદ, જાગ્યઉ[8] ઇસ તિસઇ[9] જોગિંદ;
અંજલિ ડાવી ગ્રહ્યઉ[10] અસેસ, ઇશ્વર પડયઉ[11] વડઇ અંદેસ; ૩૯
મૂકયઉ[12] બિંદ ધરણિ અસરાલ, તઉ[13] ફાટઇ સાતે[14] પાતાલ[15];
ચઉ જઉ કિમહી ઉછલઇ, તઉ[16] સુર ચક્ર સહૂ પરજલઇ[17]; ૪૦
જ કિમહીં જલ અંતરિ ખિસઇ, સાતે[18] સાયર જલ તઉ સુસઈ;
ઇસઉ[19] વિમાસી નઇ તટિ ફિરઇ, સાંમ્હા[20] વંસ જાલિ સંચરઇ[21]; ૪૧
સરલ તરલ નડ ઉગ્યઉ[22] જિહાં, ઇશ્વર આવી જોવે[23] તિહાં;
તિહાં[24] નડની કોરીનઇ માહિ, ઘાલ્યઉ[25] બિંદ ઇસ કરિ સાહિ; ૪૨
પછઇ ઇસ આઘઉ સંચરઇ, કરઇ જાત્રા ધરણી તલે ફિરઇ;

— + * સિ (૧) × લય (૨) + જિસે. * જિસિઈ × જિસઇ. — + કયુ × ચુકો (૩) + ખિસ્યું. * ખિસિઉં × ખિષ્યો. (૪) + તિસે * તિસિઇ. (૫) + × મનસુ. * મનસિઉ. — + * વરસા. (૬) × ચુકો (૭) × છુટો. (૮) * જાગિઉ. (૯) + તિસે. * જિસઇ. × જિસો. — + * ચો. (૧૦) + ગ્રહીયું, * ગ્રહિઉ (૧૧) + પડયું. * પડિઉ. — * સિ. (૧૨) + મુજ. * મૂકુ. (૧૩) * તુ (૧૪) * સાતાઈ. (૧૫) × પાયાલ. (૧૬) × તુ (૧૭) + * — પરિ × પરિજલે. — * ઈ. (૧૮) * સાતઈ. × સતિ (૧૯) + × ઇસું. (૨૦) + * સાહમી (૨૧) * સવલઈ. (૨૨) + * ઉગ્યા. × ઉગી. (૨૩) * જોવાઇ. (૨૪) + * નડની નલી કોરિનઇ. (૨૫) + ઘાલ્યું. * ઘાલિઉ. — + * તલિ,

તેહ બિંદુ તિણુ[1] થાનક રહઇ, ઇણુ પ્રસ્તાવ હૂવઉ[2] તે કહઇ; ૪૩
તેહજ[3] ગંગ વહઇ સાસતી, તિણુ તટિ નગરી પુહપાવતી[4];
ગોવિંદ ંદ કરઇ તિહાં રાજ, સારઇ લોક તણાં સવિકાજ; ૪૪
મોટા રાય તણી કૂંયરી, તેહનઇ સાતસઇ અંતેઉરી;
પટરાણી રૂદાદે નામિ, પ્રેમ સંપૂરિત મનમય ઠામિ; ૪૫
તેહનો[5] મોહિત સંકરદાસ, રિદ્ધિવંત નઇ લીલ વિલાસ;
બાર કોડિ સોવન ધન તણી, હય ગય લખમી પોતઇ ઘણી; ૪૬
બીજી પરિ તસુ સઘલા સુખ, પુત્ર નહી એ મોટો[6] દુઃખ;
દેવી દેવ મનાવે[7] ઘણા, તોઇ[8] ન દેખઇ મુખ સુત તણા[9]; ૪૭
તિણુ[10] પરણી રમણી બત્રીસ, તોઇ ન પૂજઇ[11] પુત્ર જગીસ;
સંતતિ વિણુ આમણ દૂમણો[12], કરિ[13] ઉપાય ધન ખરચ્યઉ[14] ઘણઉ[15]; ૪૮
ઇસઇ[16] ઇસી જાણી તતકાલ, તિણુ નડમાં[17] નીપાયઉ[18] બાલ;
પુત્ર ભણી મન ઘણઉ સનેહ, જાણ્યઉ[19] સુત અવતારૂં એહ; ૪૯

(૧) * તિણિ થાનકી. – × ઇણિ પ્રસ્તાવિ. * ઇણિ. (૨) + હુવો * હૂઉ (૩) + * તેહજ. – + * તિણિ (૪) + પુષ્પાવતી * પુષ્ફાવતી. – + * મિ – + * મિ. (૫) * તેહનું પુરોહિત. – + * ડી – × લિખમી (૬) × + મોટું. * મોટઉં (૭) * મનાવઇ ઘણઉ + × ઘણું. (૮) + તોહિ. * તુહિ. (૯) + તણુ * તણઉ (૧૦) + * તિણિ. (૧૧) * પૂગઇ + પૂગે (૧૨) * દૂમણઉ. (૧૩) * કરઇ (૧૪) * ખરચ્યઇ. (૧૫) + ઘણું * ઘણાં (૧૬) + * તિસિઇ × ઇસુ ઇસ – + * તિણિ. (૧૭) * + માહી (૧૮) + * નીપનુ – + * નિ (૧૯) + જાણ્યો. × જાણ્યું. * જાણિઉં.

એકરાત્રી પ્રોહિત[1] દુઃખ ધરી, સુતઉ[2] સુહિણુઇ[3] દેખ્યઉ[4] હરી;
સંભલ[5] પ્રોહિત સંકરદાસ, હું તુઠઉ[6] તુજ પૂરૂં આસ. ૫૦

શ્લોક. *

† अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गं नैव च नैव च ।
तस्मात्पुत्र मुखं दृष्ट्वा, पश्चाद्धर्मं समाचरेत् ॥ ५१ ॥

−+* તિ. (૧)+* પુરોહિત. (૨) * સુતઇ. + સૂતો. (૩)+ સુહણે. * સુહણઈ. (૪) * આવિઉ. (૫) +* સાંભલિ. −+* પુરોહિ (૬) * તુઠો.

* પુત્ર વગરનાની નારકીગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ કે દેવ-ગતિ એ ચાર ગતિમાંની કોઇ ગતિ થતી નથી અર્થાત્ મળતી નથી. અને તેને સ્વર્ગ તો નથીજ નથી. અર્થાત એને સ્વર્ગ તો મળતોજ નથી માટે પુત્રનું મુખ જોઇને પછી ધર્મ આચરવો.

× નોટઃ—પુત્ર સંતતિ શિવાય ધર્મનું આચરણ ન કરવું અથવા ન થઈ શકે એવુ જૈન શાસ્ત્રકારો કહેતા નથી પરન્તુ આ એક લોક પ્રચલિત કથા હોવાથી જન સમાજના વિચારોનું દિગ્ દર્શન કરાવવાના હેતુથી કર્તાએ આ શ્લોક લખ્યો છે. શ્લોકનો રહસ્યાર્થ એવો છે કે કોઈ રાજા હોય અને તેને પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં ત્યાગ ધર્મ સ્વીકારી આત્મીક શાંતિ મેળવવાનો વિચાર થાય અને પુત્ર ન હોય તો તેને પોતાના રાજ્ય વ્યવસ્થાપકના અભાવે અટકવુ પડે છે અથવા બીજાઓ તેને અટકાવે છે તેવીજ રીતે શેઠ શાહુકારોને પણ પોતાના કુટુંબ ઘરબાર ધન સંપત્તિ. વિગેરેને માટે અથવા મોહથી કેટલીક વખત ત્યાગ ધર્મ તરફ દોરાતાં એ બહાને અટકે છે અને તેની ચિંતામાં પુત્રને માટે તે અનેક પ્રવૃત્તિ જેવીકે એકથી વધારે સ્ત્રી કરવી. દોરા ધાગા કરાવવા. બાધા આખડીઓ રાખવી અને પુત્રની આશાએ અ-

[अपुत्रस्य गृहं शुन्यं, दिशः शुन्यान बान्धवाः ।
मूर्खस्य हृदयं शुन्यं, सर्वं शुन्यं दरिद्रता ॥

गाथा. ૪

गेहं पि तं मसाणं, जत्थ न दीसंति धूलि धूसरच्छायं ।
उट्ठंत पडंत रडंत, दो तिन्नी डिंभाइं ॥ ५२ ॥
पिय महिला मुह कमलं, बालमुहं धूलि धूसरच्छायं ।
सामिमुहं सुपसन्नं, तिन्नीवि पुण्णेहिं पावेंति ॥ ५३ ॥

ત્યંત વિષયાસક્ત થવુ વિગેરેમાં પડી ધર્મ તરફ દુર્લક્ષ કરી પુણ્યો-પાર્જનના માર્ગથી દુર રહે છે તેથી તેની ગતિ નરકગામી થાય છે અને સ્વર્ગ તો પ્રાપ્ત થતુ જ નથી અને કદાચ કરે તો તેનું મન ઉપરોકત વિચારથી ઢીલુ રહે છે તે 'ઓબડુ બેય ઠી ચુકે' તેવો ઘાટ થઈ એકે માર્ગનુ સંપૂર્ણ સાધન ન કરી શકે તેવા વિચારોવાળાને માટે પ્રથમ પુત્ર મુખ જોયા પછી ધર્મ આચરવો એ કથન છે.

(૧) + • मुहाइ (૨) + • उट्ठंत पडंत पुण घराइ (૩) + * लाभंति — + * ગુ. × સિ ગલો.

† गृहमपि तत् स्मशानं, यत्र न दृश्यन्ति धूलि धूसर शरिराणि
उत्तिष्ठन्तः पतन्तः रुदन्त, द्वौ त्रय डिम्भा ॥ ५२ ॥
प्रियमहिलामुखकमलं, बालमुखं धूलि धूसर शरिरम् ।
स्वामिमुखं सुप्रसन्नं, त्रयोऽपि पुण्यैः प्राप्यन्ते ॥ ५३ ॥

અર્થ:—તે ઘર સ્મશાન તુલ્ય છે કે જ્યાં ઉઠતાં, પડતાં, રડતાં, અને ધુળથી ખરડાએલા શરીરવાળાં બે અથવા ત્રણ બાળકો દેખાતા નથી: વ્હાલી સ્ત્રીનુ કમળ સમાન મુખ, ધૂળથી ખરડાએલા શરીરવાળા બાળકનું મુખ, અત્યંત પ્રસન્ન અર્થાત આનંદીત પતિ=સ્વામિનું મુખ, આ ત્રણે (મનુષ્યને) પુણ્યવડે મેળવાય છે.

ા. *

ત્રિંગાલઉ અરૂ ખેલણો, જિણુ કુલ એક ન હુઇ;
ઠામ પુરાણી વાડી જ્યૂ, દિન દિન મથઈ પાઉ;　　૫૪

વેશ્યાનેહ જૂયાર ધન, કાતી ડંબર છાય;
પચ્છિમ પહુર અપુતિઘર, જંત ન લગઇ વાર;　　૫૫

(૧) + ઉર. (૨) + ખિલ્લણું. * ખિલ્લણઉ. – + * ણિ – × જસુ. – + * લિ. (૩) + * જાઉ. (૪) + * તાસુ × જાસુ. (૫) + * જિઉ. (૬) + * દિનિ દિનિ, (૭) + * મત્થઇ (૮) + * જૂઆરિ. (૯) + * પુહર. (૧૦) + * અપુત્ત. – * ગ્ગ.

* જે કુળમા શિંગડાંવાળો અર્થાત્ બળવાન્ અને રૂપવાન્ એક પણ ઉત્પન્ન થયો નથી અથવા હોતો નથી તે કુળ જુની વાડીની માફક પગથી દિવસે દિવસે અર્થાત હમ્મેશાં ચુંથાય . અર્થાત્ જુની વાડીની સભાળ રાખનાર કોઇ નહી હોવાથી લોકો તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે રસ્તાઓ પાડી તેની વાડો અને તેમાંના રક્ષાં સક્ષાં વૃક્ષો વેલા વિગેરે ચુથી નાખી નાશ કરે છે તેની માફક જેના કુળમાં બળવાન્ કે રૂપવાન કોઇ હોતો નથી તેનું કુળ 'મત્સ્યન્યાય' પ્રમાણે બીજા કુળના બળવાન્ અને રૂપવાનથી ઠેકાણે ઠેકાણે અપમાનિત થાય છે અર્થાત્ તેનો કયાંય ભાર વકકર પડતો નથી.

વેશ્યાનો સ્નેહ, જુગારિનું ધન, કાર્તિક માસનાં અર્થાત્ શરદ્ ઋતુનાં વાદળાં, ચોથા પહોરની છાંયા અને પુત્ર વગરનાનું ઘર, એ જતાં અર્થાત્ નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. અર્થાત્ વેશ્યા પૈસાના સ્વાર્થથી સ્નેહ બતાવે છે જ્યારે તે તેને મળવાની આશા રહેતી નથી ત્યારે પોતાના કત્રિમ સ્નેહનો ત્યાગ કરે છે તેથી તે સ્નેહને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચઉપઇ.

તિણ વચને પ્રોહિત[1] માંગીયઉ, પય પ્રણમિ[2] નંદન માંગીયઉ[3];
હૂં ઇસર[4] સંકર ત્રિપુરારિ, દેઇસુ[5] પુત્ર ગંગનઇ પારિ; ૫૬
તેહનો[6] દેજયો માધવ નામ, રૂપવંત તે અભિનવ કામિ;
સુણી વાત પ્રોહિત હરખીયઉ[7], તિતરઇ[8] ઇસ અદૃષ્ટ થયઉ; ૫૭
તેહ સુપન[9] નારીનઇ કહઇ, નર નારી હીયડઇ[10] ગહગહઇ;
પ્રોહિત પ્રભાતિ ગંગનઇ તીરિ, કરવા[11] ગયઉ પવિત્ર સરીર,, ૫૮

જુગારી જુગાર રમતાં ધન કમાય છે પણ તે લોભથી વધારે કમાવાની લાલચે વધારેને વધારે જુગાર રમે છે તેથી તેણે મેળવેલુ ધન નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

કાર્તિક માસનાં વાદળાં ધોળાં અને સુશોભિત દેખાવા છતાં સહજ પવન લાગતાં તુરત નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચોથા પહોરની છાંયા સૂર્યનો અસ્ત ટુંક વખતમાં થતાં નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી, પુત્ર વિના ઘર નાશ પામે છે તેનું કારણ પુત્ર શિવાય પૌત્રાદિક થઇ શકે નહી અને તેથી પતિ પત્નિ મરણ પામતાં તેના ઘરનો નાશ થાય છે તેથી પુત્ર વગરના ઘરનો નાશ થતાં વાર લાગતી નથી.

— + * ણિ. (૧) + * પુરોહિત જાગીઉ (૨) + * નંદન (૩) * માગીઉ (૪) * શંકર પ્રતઇ કહઇ (૫) + દેસ્યું * દેસિઉ. * દેઇસિ. (૬) + * તેહનું દેજે. — + * કામ. (૭) * હરખીઉ (૮) * તેતલઇ ઇસઅદૃષ્ટી થયું. (૯) * સ્વપ્ન (૧૦) * હીઇડઇ — * રિ. (૧૧) * કરિવા ગયુ.

ડા કાજિ ગંગાનઇ કંઠિ, જોતાં[1] ખંચાણી નડગંઠિ[2];
તિસઇ[3] બાલક રોવતો સુણ્યો, હુઉં[4] તમાસઉ તે નડ ખણ્યઉ; ૫૯
માહે[5] દેખઇ અદ્‌ભુત બાલ, સુંદર રૂપવંત સુકુમાલ;
તેજઇં[6] સૂરિજ જિમ જલહુલઇ, તે લઇ પ્રોહિત[7] નીકલઈ; ૬૦
આવી[8] અસ્ત્રી નઈ સુપીયઉ[9], એહ પુત્ર પરમેસર દીયઉ[10];
કીયઉ[11] વધાવઉ પુત્રહ તણઉ, ખરચ્યઉ[12] ગરથ પ્રોહિત અતિ ઘણઉં; ૬૧

વસ્તુ

કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ હૂઉ આણંદ
કુટુંબ સહુ સંતોષી(ય)ઉ, નગરમાંહિ ઉચ્છાહ કીયઉ[13];
રાજા મનિ હરખિત[14] હૂઉ માધવાનલ નામ[15] દીધઉ;
સુંદર અતિ સુકુમાલ તનુ, રૂપ મયણ અવતાર;
કવિયણ ઓપમ[16] ઇસ કહઇ, જાણે દેવકુમાર; ૬૨

ચઉપઇ.

અધિક તેજ ઇસસસ્નનું[17] બિંદ, જાણે ઝબકે પાવસિ વીજ[18];
રૂપ અનોપમ અ સંભમ કાય, દીઠા[19] સઘલાં આવઇ દાય[20]; ૬૩

(૧) + * લેતાં (૨) + તડની (૩) * તસિઇ બાલ એક રોતુ સુણિઉ. + × તિસે તિસઇ. (૪) + * હુઉ તમાસુ તે નડ ખણિઉ (૫) × મહા. (૬) * તેજિઈ સૂરજ (૭) + * પુરોહિત તે લેઈ નીસરઇ. (૮) + * આણી (૯) * સુંપીઉ. (૧૦) * દીઉ (૧૧) * કીઉ (૧૨) * ખરચિઉ (૧૩) * + કીધું. (૧૪) + * થયુ. × થયઉ (૧૫) + દીધુ (૧૬) * ઉપમા. (૧૭) * + ઇશ્વિરનું બીજ (૧૮) + * બીજ. (૧૯) * દીવઉ. × દીઠઈ. (૨૦) × દાઇ.

કલા બહુત્તરિ નિત્ત[1] અભ્યસઇ, સરસતિ વદન કમલ તસુ વસઇ;
જાણે[2] લક્ષણ વેદ પુરાણ, પંડિત કોઈ ન મંડઇ માણ; ૬૪
બાર વરસ[3] માધવ થયઉ[4], નગર ગોહિરઇ[5] રમિવા ગયો;
પાંચ સાત બાલક પરિવાર, રમતાં વેલા થઇ[6] અપાર; ૬૫
આઘા બાલક ગયા એકલા, પાહાનની[7] તિહાં દીઠી સિલા;
અ ી નઇ દીસઇ અનુહારિ[8], બાલક કહઇ માધવ અવધારિ; ૬૬
સામગ્રી અમ્હે લેઇ આવિસ્યાં[9], એહ સિલાતુજ પરણાવિસ્યાં;
રામતિં સહી અપૂરવ હોઇ, ઘરે[10] જાઇ મત કહિસ્યઉ કોઇ, ૬૭
ઇક ન્હવરાવઇ[11] ગંગાનીર, ઇક[12] પહિરાવૈ કોરા ચીર;
ધુલિ તણા કરિ ઢિગલા ચ્યારિ, કીધો[13] હથ (મે) લેવા આચાર; ૬૮
સિલા[14] સાથે બાંધ્યો છેહ, તુ[15] જવિ, હોજ્યો અવિહડ નેહ;
અગનિ જગાડિ હોમ વિધિ કરઇ, બાલક વિપ્ર વેદ ઉચ્ચરઇ; ૬૯

(૧) + * નિતુ −+ ˜ લિ −+ ˜ સ (૨) + * જાણઇ લખ્યણ. (૩) * વરસનુ + નો. (૪) * થયુ + થયો. −+ * રિ (૫) + * ગોયરિ. × ગોયરઇ − * યુ (૬) × થાય, (૭) + * પાહણની. (૮) + * અણુસારિ.

(૯) × આવશાં. −+ * રિ −× શાં (૧૦) * + જાઇ ઘરે મકહસિઉ × કહિશો (૧૧) * નહવારઇ − * રિ (૧૨) * એક પ-હિરાવઇ કોરા × કોરૂ. −+ * ડિ (૧૩) * કીધઉ (૧૪) * સિલ સાથઇ લેઇ બંધિઉ (૧૫) * તુલણિ હુ હોયો

રામતિ ઇસી બાલકે કરી, માધવ પરણ્યો[1] સિલ સુંદરી;
ટલ્યો[2] સરાપ રહ્યા તિણ પાસ, અપચ્છર હુઇ ઊડી આકાસિ; ૭૦

સહિ બાલક નાઠા તિણ વાર, નાસી ગયા તે નગર મઝારિ;
માધવ[3] પિતાને વાત સવિ કહી, વીહ્નઉ પ્રોહિત હીયડે સહી; ૭૧

સક્તિ કાંઇ[4] વ્યંતર શાકિની, રાક્ષસ સીકોત્તરિ ડાકિણી;
આવી પુત્ર લઇણ[5] નઇ કાજે, મોટો[6] કષ્ટ ટલ્યો એ આજ; ૭૨

ખરચ્યા અરથ ગરથ ભંડાર, કીયા મંત્ર યંત્ર ઉપચાર;
વડા[7] વડેરા પુણ્ય પ્રમાણિ, પુત્ર ઉગર્યો[8] વડે વિનાણ[9]; ૭૩

ઇંદ્ર લોકે તે અપછર ગઇ, મિલ્યા દેવ સહુ[10] હરખિત હુઇ[11];
સુખઇ સમાધઇ[12] સુખ ભોગવઇ, એક દિવસ અપચ્છર ચીંતવઇ; ૭૪

---

(૧) * પરણિઉ (૨) * ટલિઉ. + ટલિઓ. — + * ણિ — + * સિ. — + * રા. — + * હો — + — ણિ. — + * રિ — × રી (૩) * + પુરોહિત પ્રતિ વાત સહૂકહી, બીહિનુ પુરોહિત હીઅડઇ સહી. (૪) + કઇ. — × સિ (૫) * લેયાણિ + લેયણિ — + + જિ (૬) * મોટઉ કષ્ટ ટલીઉ છઇ આજ — + જિ — + । ધા (૭) + વડાં વડેરાં પુણ્ય પ્રમાણ (૮) + + ઉગરિઉ વડઇ (૯) × વિન્નાણિ + વિનાણિ. —+ + કિ —+ × રા (૧૦) + ` મનિ (૧૧) + — થઇ (૧૨) + સર્વ સામાધિ - * + સિ

શ્લો. *

मित्रद्रोही[1] कृतघ्नश्च, ये च विश्वासघातकाः ।
ते नरा[2] नरं यान्ति, यावच्चंद्र दिवाकरौ ॥७५॥

गाहा.

I विर । णंति गुणा, विरला पालंति निद्धणा नेहा ।
विरला पर ज्ज रा, परदुक्खे दुक्खिया विरला ॥

ચઉપઇ.

મુજ કીધો[3] માધવ ઉપગાર, તે સાચો[4] માહરો ભરતાર;
ઈમ જાણી તિહાંથી નીકલી[5], મધ્ય રાતિ માધવનઇ મિલી[6]; ૭૬
માધવ સૂતો ઘર આપણુઇં, અપછર દેખીનઇં ઇમ ભણુઇં;
કુણ નારી તૂં કેહઇ[7] કામિ, હું તુજ ઘરણી તૂ મુજ સામિ; ૭૭

---

* મિત્રનુ ખરાબ કરનાર, ઉપકાર કરનારનો ઘાત કરનાર અર્થાત ઉપકારકને મારી નાખનાર, અને જેઓ વિશ્વાસઘાત કરનાર છે તે માણસો જ્યાં સુધી ચદ્ર અને સૂર્ય પ્રકાશે છે, ત્યા સુધી નરક પ્રત્યે જાય છે અર્થાત્ નરકે જાય છે.

પાઠાંતર:—અને જે વિશ્વાસઘાતક છે આ ત્રણે જ્યાં સુધી ચદ્ર સૂર્ય હયાત છે ત્યા સુધી નરકે જાય છે.

(૧) + * **यश्चविश्वासघातक** । (૨) + * **त्रयोऽमीनरकं.** (૩) * કીધઉ — + તેહ (૪) * માહરૂ સાચઉ. (૫) ૮ નીકલઇ — ० ત્રિ (૬) * મિલઇ — ८ તુ. — + ८ િ (૭) કેહે — + ८ સ્વા

હૂં પરણી તઇ ગંગ નઇ તીર, પામ્યો અપછર તણો સરીર;
હિવ અપછર હૂં અવિહડ નેહ, નિશ્ચઇ કદી ન દાખું છેહ; ૭૮
રખે વાત તૂં કેહનઇં કહઇ, ઈણ વાતઇ માધવ ગહગહઇ;
ના વંછિત વિલસઇ ભોગ, સારીખાનો મિલ્યો સંજોગ; ૭૯

गाथा. †

देवाण वरं सिद्धाण दं णं, गुरु नरिंद सम्माणम् ।
गयभूमि नहदव्वं, पामिज्जइ पुण्णरेहाइं ॥८०॥

દૂહા.

1 "માગ્યાં ન મિલઇચ્યાર, પૂરવપૂરાદત્તવિણ;
વિદ્યા નઈ વરનારિ, સપૈ ગેહ સરીર સુખ; ૧

ચોપઇ.

આવઇ અપછર દિન પ્રતિરાતિ, ઘરમાંહે નવિ જાણઇ વાત;
માય તાય સુત દીઠો દેહ, સહી કિહાં કણિ લુબધો એહ; ૮૧

(૧) * ગગાતીરિ (૨) * પામિઉ. + પામ્યુ (૩) * તણઉ. + તણું. (૪) + * હિવ આપાં છઇ. (૫) + * નિશ્ચિતુ કરી. (૬) × કહિનઇ. — + * ણિ — * તિ. — * નુ (૭) * મલિઉ. × મિલિઉ. (૮) * दव्वनट्ठं — * હિ. (૯) × કોઇના જાણઇ ઘરમહિ વાત. (૧૦) * દીઠઉ સુત, (૧૧) * લુબધુ, × લુબધઉ

† देवानां वरं सिद्धानां दर्शनं, गुरु नरेन्द्र न्मानम् ।
गता भूमि नष्ट द्रव्यं, प्राप्यते पुण्य रेखाभिः ॥८०॥
અર્થ:—દેવોનુ વરદાન, સિદ્ધ પુરૂષોનાં દર્શન, ગુરૂ અને રાજા તરફથી સન્માન ગએલી જમીન, તથા નાશ થએલુ ધન પુણ્યરેખા વડે પમાયછે.

મંડાવ્યો[1] પ્રોહિત આવાસ, એક થંભ ઉંચો[2] આકાસે;
જાણ્યો[3] પુત્ર ઇહાં કિણિ રહઇ, તઉ સ્ત્રીયઇ[4] પરચો નવિ સહઇ[5]: ૮૨

સાતભૂમિ મંદિર ઊપરઇ, પરિઘલ કામ મન વંછિત સરઇ;
સામ્હો[6] સુખી થયો મયંક, અપછર આવઇ તિહાં નિસંક; ૮૩

સુખ સેજઇ પોઢઇ નિસદીસ, જાણે કર તૂઠો[7] જગદીસ;
અપછર સાથિ[8] ભોગ ભોગવઇ, નિત સારીખા મેલા હુવઇ. ૮૪

ગાથા. +

हंसा रज्जंति सरे, भमरा रज्जंति केतकिकुसुमे ।
चंदणवणे भुयंगा, सरिसा सरिसेहिं रज्जंति ॥८५॥

---

(૧) * મંડાવિઉ. + મંડાવ્યુ (૨) * ઉચઉ × + ઉચો — * સિ. (૩) * જાણિઉ. × + જાણ્યુ — * ક (૪) * તુસ્ત્રી પરિચઉ (૫) + * સસહઇ × સંસહી. (૬) * સાહમુ સુખીઉ થયુ. × સામ્હઉ + સાહમો. — * જિ — * પુ. — * સિ (૭) * કરિ તૂઠઉ (૮) * સાથિઇ. — * તુ

+ **हंसाः रजन्ति सरे, भ्रमराः रजन्ति केतकी कुसुमे ।**
चन्दनवने भुजङ्गा, सदृशा सदृशैः रजन्ति ॥८५॥

અર્થ:—હંસો માનસરોવરમાં રાગવાળા થાય છે ભમરાઓ કેવડાના ફુલમાં રાગવાળા થાય છે, સર્પો સુખડના વનમાં રાગવાળા થાય છે, તેમ સરખે સરખાઓમા રાગવાળા થાય છે અર્થાત્ સમાનરૂપ ગુણ અને સ્વભાવવાળાઓમા રાગ થાય છે.

*અહિનવ સુરયારંભે, जं सुक्खं होइ पढममहिलाणम् ।
नवर* विलासहासं, जाणइ हीययं ण जंपइ जीहा ॥८६॥

ચોપાઈ.

મોટા બ્રાહ્મણ[2] તણી કુયરી[3] પ્રોહિત નઇ ઘઇ આદર કરી;
કરૂં નાતરો પૂછઇ તાત, માધવ તેહુ ન માનઇ વાત; ૮૭
એક દિવસ દિન ઉગઇ[4] જિસઇ, અપછર જાવા લાગી તિસઈ;[5]
છેહુ ઝીલી માધવ ઇમ કહઇ, તાહરો[6] વિરય[7] મન મુજ દહે, ૮૮

*अभिनवसुरतारम्भे, यत् सौख्यं भवति प्रथमम्
(प्रौढ) महिलानाम् ।
नवरसविलासहास्यं, जानाति हृदयं न जल्पति जीह्वा॥८६॥

અર્થ:—પહેલ વહેલા નવીન કામભોગની શરૂઆતમાં નવરસના વિલાસ અને હાસ્યનું જે સુખ પ્રૌઢ અર્થાત્ મધ્યમ વયવાળી સ્ત્રીઓને થાય છે તે હૃદય જાણે છે પરન્તુ જીભ કહેતી નથી અર્થાત્ જીભથી કહી શકાતુ નથી

* નોટ—शृङ्गार हास्य रुण, रौद्र वीर भयान ाः ।
बीभत्साद्भुत संज्ञौ चेत्यष्टौ, ना र ाः स्मृताः ॥१॥
ाव्य ाश.

અર્થ—શૃંગારસ, હાસ્યરસ, કરૂણારસ, રૌદ્ર (ભયંકર) રસ, વીર રસ, ભયાનકરસ, બિભત્સરસ, અદ્ભૂતરસ એ આઠ રસો નાટકમાં કહેલા છે. નવમો શાંતરસ. ૧.

(૧) * પોઢ. (૨) * બ્રાહ્મણની. — + × અ — * દિ. — * + ર્યા (૩) + * માત. — + * સિ. (૪) * ઉગિઉ. જિસિઇ + ઉગ્યો જિસે. (૫) * તિસિઇ + તિસે (૬) * તાહરઇ વિરહઇ મયણ મુઝ-દહઇ. (૭) × વિરહી. — + * હો.

અપછર કહઇરે માહે અયાણ, જાવા દે કાં[1] કરઇ પરાણ,
દિન[2] પ્રતિ આવિસ હું રાતિ, વિણુસસ્યેં દિન રહતાં વાત; ૮૯
ઘણી વાર તે દિન પ્રતિ રહઇ, દેવે[3] સઘલી[4] પર લહઇ;
જાઇ કહઇ ઇંદ્ર નઇ વાત, અપછર લાગી નર સંઘાત; ૯૦
સુણી વાત રીસાણો[5] જિસઇ, તેડાવી તે અપછર તિસઇ;
અજી[6] નહી રે તોનૂ લાજ, મનુષ લોકિ જાયેં કિણુ કાજિ; ૯૧
ન ભલી જેઠ માસની લાઈ, ન ભલી જે સ્ત્રી પરઘર જાઇ;
ન ભલઉ અંતેઉર પઇસાર, ન ભલઉ બિહું તણો[7] ભરતાર; ૯૨
મિલ્યા દેવ સુરપતિ વીનવઇ, બગસો ગુનો ન જાસો હિવૈ[8];
કિતલા ઇક દિન[9] વસ તે રહી, તિતલૈ[10] વિરહ વ્યાકુલી[11] થઈ; ૯૩

દુહા.

લાગો ચિત્ત સુજાણસું[12], વરજઇ લોક અયાણ;
તિહસુ[13] કિહઉ રૂસણો, જિણસું[14] જીવન પ્રાણ; ૯૪

(૧) < દિઇ મઝ મ કરિસિ + દઈ મુઝ મ કરિ. (૨) × નિતનિત પ્રતિ — * સુ. — * સિઇ (૩) * + એક દિવસિ સઘલી પરિ (૪) × સુરપહિ — * તિ (૫) × રીસાણઉ જિસિઈ. + જિસે. (૬) * હજી નહીરે તુહનઇલાજ. × અજી નહી જઇ તો નઇ લાજ. — * ઈ — + * કું. — * + લી — × × સુ (૭) * + ગનહુ (૮) * + નજાસિઇ હવઇ — * કે — * એક (૯) + * દિવસ. (૧૦) * તેતલઇ. (૧૧) * વ્યાકલ. × + વિયાપતિ. — * ગુ (૧૨) * સુજાણસિઉં — * ગ. (૧૩) * તેહસિઉરૂઠા કીમ સરઈ. × ત્યાં તો ડિઇ કિમ સરઈ (૧૪) * + જેહસિઉ જીવ પરાણ

ખિણ રાચી ખિણ વિરાચિયઈ[1], જાસું[2] મન વિણ નેહ;
તેહસું[3] કેહો રૂસણો, જિણહસું[4] થાઢી દેહ; ૯૫
* સાલકાર સુલક્ષણી[5], સરસી છંદા ઇત્તિ;
અણઆવંતી તનુ દહઇ[6], ગાહા મહિલા[7] મિત્ત. ૯૬

ચોપાઇ.

માધવ દિન[8] પ્રતિ જોવઇ વાટ, અપછર નાવઇ મન ઉચાટ;
એક દિવસ આવી નઇ મિલી, બિહું જનની મન પૂગીરલી. ૯૭

– * ણિ. (૧) * વિરચીઈ. (૨) * જાસિઉં. (૩) * તેહસિઉ કેહા રૂસણાં. (૪) * જેહસુ ધાઠી. (૫) + * સુલખણા. – + * સા. – + * ત્ત. (૬) * મન + એ. (૭) * + મિહેલા (૮) + * નિત. – + * નિ. – * + નિ. – + * રૂ

* આ દુહાના બે અર્થ થાય છે તે નિચે પ્રમાણે છે;–

હે મિત્ર ! અલકાર સહિત, સારા લક્ષણોવાળી, સરસ છંદવાળી એ પ્રમાણેની ગાથા નથી આવતી અર્થાત્ નથી આવડતી તો શરીર અથવા મનને બાળે છે.

હે મિત્ર ! સુંદર આભૂષણો સહિત અર્થાત્ સુંદર ઘરાણાંઓથી શોભતી, સારા લક્ષણોવાળી, અને સમાન રીતે ચાહનારી અર્થાત્ જેવી રીતે અને જેટલા પ્રેમથી પુરૂષ ચાહતો હોય તેવી રીતે અને તેટલા પ્રેમથી ચાહનારી અથવા સરસી એટલે દરેક બાબતમાં રસ અર્થાત્ આનંદ લેનારી અને ઇચ્છાઓવાળી એટલે સમાન ઇચ્છાવાળી પુરૂષની જે મરજી તેજ મરજી ઇચ્છા ધરાવનાર એવી સ્ત્રી નથી આવતી અર્થાત્ નથી મળતી તો તે શરીર અથવા મનને બાળે છે.

પૂછઇ માધવ કહઇ વૃત્તંત, કિમ આવીં[1] હું સંભલ કંત;
આગઇં ઇંદ્ર[2] સરાપી હુંતી, આવી ન સકું તિણુ બીહતી. ૯૮

गाहा×

माकुवइ चंदवयणी, तुह रसरंगेण पुरियं हियय‌ं ।
अनाह दिट्ठिपुट्ठि, पाविज्जइ पुण्णरेहाए ॥ ९९ ॥
नारीनेहविलुद्धो, अप्पाणं खिवइ संकिलेसम्मि ।
कमलिणी मज्झेभमरो मरेइ न हु क ए पत्तम् ॥ १०० ॥

---

(૧) + * આવુ તું સભલિ (૨) ^ ઇંદ્રિઇં – + * હ. – + * ણિ
(૩) + * कोर.

× मा कुप्यस्व चन्द्रवदनी, त्वद्रसरंगेन पूरितं हृदयम् ।
अनाथ दृष्टिपुटं, प्राप्यते पुण्यरेखाभि ॥ ९९ ॥
नारी स्नेह विलुब्धः, आत्मानं क्षिपति संक्लेशे ।
कमलिनी मध्ये भ्रमर म्रीयते न खलु कृंतते पत्रम् ॥१००॥

અર્થ:—હે ચંદ્ર સમાન મુખવાળી, તુ ક્રોધ કરીશ નહી તારા રસરંગથી હૃદય ભરેલુ છે તથા અનાથ દૃષ્ટિપુટ પુણ્ય રેખાથી પમાય છે અર્થાત્ પ્રેમપાત્ર માણુસના વિયોગે અથવા તેના વિના બીજે હૃદયને, મનને શાંતિ મળતી નથી અને નેત્રોને પણ આનંદ થતો નથી. તેથી તે અશણ હોઈ તેને અનાથ વિશેષણ યોજ્યું છે એટલાજ માટે જ્યારે પ્રિતિપાત્ર મનુષ્યના દૃષ્ટિપુટો પરસ્પર મળે છે અર્થાત્ એક બીજાઓ એક બીજાને જુએ છે ત્યારે આનંદ થાય છે એટલાજ માટે તે પુણ્યરેખાથી પમાય છે. અર્થાત્ આજે મારા પુણ્યોદયથી મારા નેત્રોથી મેં તને જોઇ તેથી મને અત્યંત આનંદ થયો અને નેત્રા સનાથ અર્થાત્ ધણીવાળાં થયાં; (સ્ત્રીના સ્નેહમાં લોભાએલો માનવ

ચોપાઈ.

સાચઉ નેહ જાણું[1] તુમ્હ સામિ, જઉ[2] આવસિ[3] તૂં માહરૈઠામિ;
મન લાગો માધવ ન રહાઇ, નિત છાનો અપછર ઘર જાઇ; ૧૦૧
ઇંદ્ર લોગ અપછર સંજોગ, માધવ વિલસઇ વંછિત ભોગ;
એક દિવસ નાટક આદેસ, હુઓ[4] અપછર[5] પડ્યો અંદેસ. ૧૦૨
ભમરા રૂપ માધવ તે કીયો, કુચ[6] વિચિ છાને રાખીયો;
વિવિધ પ્રકારિઇ નાટક કરઇ, કુચ[7] વિચ મન પ્રીતમ સંભરઈ. ૧૦૩
જોવઇ[8] ઇંદ્રસભા સુર મિલી, નાચઇ પ્રેમ પાત્ર પૂતલી;
વાજઇ તંત્રી[9] વીણ રસાલ, બત્રીસે[10] મિલી અપછર બાલ. ૧૦૪

પોતાના આત્માને કલેશમાં નાખે છે જેમકે કમલિની અર્થાત્ ચંદ્રનો અસ્ત થતાં બીડાઇ જતી કુમુદીનીમાં ગંધલુબ્ધ ભ્રમર (ભમરો) પુરાય છે ત્યારે તે નિશ્ચયે મરે છે પરન્તુ પાંદડાને કોતરતો નથી અર્થાત્ પત્ર કાપી બહાર નિકળવાનો માર્ગ કરતો નથી તેવી રીતે સ્ત્રીના સ્નેહમાં લોભાએલો મનુષ્ય તેના વિયોગે દુખી થાય છે અથવા મરે છે પરન્તુ સ્નેહનો લોભ છોડતો નથી.

(૧) * જાણિઉંતુઝ (૨) × જો. (૩) * આવઉ પ્રીય માહરઇ. – * + ગુ. – * તુ – * + રિ – + * કિ. – + * યો. – + સિ. – + * ટિ. (૪) * હુઉ. (૫) + * અપછરા પડી અંદેસિ. – * પિ. – * ઉ. (૬) * કચ્ચૂ વચિ છાનુ રાખીઉ. – * રિ. – * ટિ. (૭) કંચુ વચિ પ્રીતમ સંભરઇ. (૮) × જોવા. (૯) * + તંતિ વેણિસર તાલ. (૧૦) * બત્રીસઈ.

મોડઇ અંગનઈ તોડઇ તાલ, મન[1] કંપઇ અપછર તતકાલ;
મતિ[2] ચંપાવઇ કુચ પ્રિયસંગિ, તિણ[3] નાચંતાં ખાંચઇ અંગિ. ૧૦૫

ઇંદ્રાદિક સુર સઘલા કહઇ, કિણ કારણિ અપછર લહુ બહઇ;
ગ્યાન પ્રમાણે[4] જોવઇ જામ, ભમરા રૂપ[5] નર દીઠો તામ. ૧૦૬

ઈંદ્રે[6] સઘલી જાણી વાત, સ્વર્ગ લોક[7] નર આયો ઘાત;
દેવ ભોગએ[8] ત્રિપતી નહી, નિર્ગુણ[9] નરસું લાગી રહી; ૧૦૭

દેખો[10] મોટો કીધો દોસી, વલી ઇંદ્ર[11] તણઇ મન વસિયઉ કોપ;
અપછર ગઇ ઘર આપણઇ, પ્રિય[12] મૂક્યો ધરિ પ્રોહિત તણે[13]; ૧૦૮

ઇંદ્ર સભા બીજઇ દિનિ મિલી, તેડી અપછર વિરહ[14] વ્યાકુલી;
કુપ્યઉ[15] ઇંદ્ર રીસઇ ઘડહડ્યઉ[16], જાણે વિશ્વાનર[17] ઘૃત પડ્યઉ[18]; ૧૦૯

દેવતણા તૂં વિલસઇ ભોગ, સ્વર્ગ લોકના સુખ સંજોગ,
તઉહી[19] ત્રિપતિ ન હુઇ[20] તુજતણી, મનુષલોકિ જાયઇ[21] નર ભણી; ૧૧૦

(૧) + * મનિસકઇ. (૨) + * મત ચંપાઇ કુચ પ્રીસગિ. (૩) * તીણિ સંકતી ખચાઇ અંગ — * ધ —+ * ણિ (૪) * પ્રમાણિઇં. — * + પિ. (૫) * દીઠઉ (૬) — * ઇદ્રિઈ જાણી સઘલી વાત (૭) * કિ નર આણિઉ ધાતિ. (૮) × ભોગીએ (૯) * નિગુણી નરસિઉ. (૧૦) * દેખઉ મોટઉ કીધઉ દોસ. (૧૧) * ઇંદ્રમનિ વસિઉરોસ. (૧૨) * પ્રી મૂકિઉ. × મુકયુ. (૧૩) * તણઇ. (૧૪) * વિરહાકુલી. (૧૫) × કુપિઇં × કપિઉ — * સિ (૧૬) * હુડઈ. (૧૭) * વૈશ્વાભર (૧૮) * પડઇ. (૧૯) * તુહિઇ (૨૦) * નુહઈ (૨૧) * આઇ.

આ[1]વ્યો ઉદય ભવંતરિ પાપ, સઇ મુ[2]ખિ ઈંદ્ર દીધો[3] સરાપ;
જા[4]ઇ વેશ્યા પેટ અવતાર, થોડઇ ભોગ ઘણા દુખ ભાર; ૧૧૧
તે અપછરા તિહાંથી ચવી, હિવ[5]ઇ વાત હાલિસ્યઇ નવી;
કામાવતી નગરી[6]નઇ પાસિ, કામાગણિકા ઉ[7]રિ અવતાર. ૧૧૨
તેહુનઇ પેટિ પુત્રિકા વસી, રૂપવંત હુઇ રંભા જિસી;
આઠ વરસની હુઇ જિસઇ, [8]ણાટક કલા ગીત અભ્યસઇ; ૧૧૩
તિહનો કામકંદલા નામ, રૂપ લિ[9]ખી જાણે ચિત્રામ;
સિખઇ ભરહ પિંગલ સંગીત, ગી[10]ત ગાવઇ કિંનર સુરવરગીત. ૧૧૪
અનુક્રમિ વેશ્યા જોવ[11]ન ચઢી, જાણે મયન નીર વાવડી;
ચઉસઠિ કલા અંગિતસુ વસઇ, દીઠઈ[12] તેજ રૂપ તન ખિસઇ. ૧૧૫
સી[13]ખી તિહાં કામકંદલા, સીખી સઘ[14]લી નાટક કલા;
[15]માધવ મિલો હિવ સંબંધ, કવિયણ બોલઇ કથા પ્રબંધ ૧૧૬

---

(૧) * આવિઉં — * ર. (૨) * મુખઇં (૩) * દીઉ. × દીધ. (૪) * જા — * ટિ × પેટઇં, — * ગિ — * રે (૫) * અનઈ હિવ વાત હાલે સિઈ. (૬) * નગરી મઝારિ. — * ગુ (૭) *, ઉઅરિ. × ઉયર. — * રિ. (૮) * નાટિક ગીત કલા. — * + નું. — + * પિ. (૯) * લખિઉં. (૧૦) * + ગાઇ કિનર સ્વરિ સુરગીત. (૧૧) * + યૌવનિ ચડી. — * ણુ. (૧૨) * દીઠઉ રૂપિ તેજિ. (૧૩) + * સુખિઇ તિહા છઈ. (૧૪) * × ચઉચઠિ. — * ટિ. (૧૫) * માધવાનલનુ.

માધવ મનમાહિ સોચઇ ઘણું,[1] પંથ નિહાલે[2] અપછર તણો;[3]
તેહણઇ વિરહઇ ઘણો[4] દુખ થયો,[5] દેખો દેવ કિસુંએ કીયો.[6] ૧૧૭
અપછર કિહાં કિહાં સુખ સેજ, હરખે કિહાં મનવંછિત હેજ;
[7] માધવ ઝુરઇ સંભારિ સંભારિ, જાણે સુહિણુઉ[8] હુઉ વિચારઃ ૧૧૮
ઘણા દીહ લગિ જોઇ વાટ, અપછર નાવે મન ઊચાટિ;
[9] છાંડી નીંદ અન્નનઇ નીર, દીસઇ માધવ દુઃખ સરીર. ૧૧

દૂહા.

ખિણ રોવઇ ખિણ વિલવઇ, નિય આવાસે વઇઠ;
વિરહિણિ દીઠી નાહ વિણ, ધન[10] વિણ નાહ મ દિઠ; ૧૨૦
I " મન મંજૂષા ગુણ રતન, ચુપકર દીવી તાલ;
કો સગુણ મિલઇ તો ખોલીયઇ, કૂં સીવચન રસાલ. ૧ "

ચોપાઇ.

માતપિતા ઘણો[11] દુખ ધરઇ, પૂછયો[12] પુત્ર વાત નવિ કહઇ;[13]
કોઇ ન જાણઇ કારણ એહ,[14] દીસઇ માધવ દુર્બલ દેહ. ૧૨૧

(૧) * ઘણઉ. + ઘણુ. (૨) * નિહાલઇ + નિહાલે (૩) * તણઉ. + તણુ. - * ન (૪) * ઘણઉ. + ઘણું. (૫) * થયુ. × થયઉં. (૬) * દેખઉ દેવ કિસિઉ એ હુઉ. + દેખુ દેવ કિસિયુ એ હુવું. - × ખિ (૭) × માધવ મનિ ઝુરઇ સંભારિ. (૮) + * સુહણા. - + ઓ. - + * નિ. - * + ટ. (૯) - + * છંડી - * + ખી. - * રિ. - * ણિ - × સિ. - * બ. (૧૦) * + પણિ ધણિ વિણ નાહ ન દીઠ. (૧૧) * ઘણઉં × માતા ઘણઉ દુઃખ મનિ ધરઇ. (૧૨) * પુછિઉ × પુછઇ. + પુછ્યું. (૧૩) * કરઇ. (૧૪) * તેહ

પછઇ પુરોહિત કરઇ[૧] ઉછાહ, માધવ તણઉ[૨] કીયો વીવાહ;
ખરચ્યા અરથ ગરથ ભંડાર, પરિણાવ્યો[૩] મંગલ કર ચ્યાર. ૧૨૨
માધવ પરણ્યો[૪] રહઇ આવાસિ વિલસઇ વંછિત ભોગ વિલાસ;
જાણઇ પિતા કિણઇ પ્રકારિ, સાહઇં[૫] પુત્ર સયલ ઘર ભાર. ૧૨૩
તઉ ચંતા છંડઇ[૬] મન તણી, લે મેલાવ્યો[૭] રાજા ભણી,
સાથે[૮] લેઇ પૂજા પરવાર, દિનપ્રતિ જાયઇ રાજદુવારિ. ૧૨૪
ગોવિંદચંદ રાજાનઇ ઘરે[૯], માધવાનલ દેહરાસર કરઇ;
કેસર ચંદણ પૂજઇ દેવ, ફૂલ પગર નિત સારઇ સેવ. ૧૨૫
માધવ જિહાં નગર માંહિ ફિરઇ, દેખઇ તે નારી મન હરઈ;
જિમ સંભલઇ માધવનો[૧૦] નામ, તિમ[૧૧] ધાવઇ મૂકે ઘર કામ. ૧૨૬
સેરી માંહે[૧૨] જો સાંભલઇ, ઘર મૂંકીનઇ પૂઠઇ ફિરઇ[૧૩];
ઘરના સ્વામિ પાલે[૧૪] ઘણું, સહિજ ન છાંડે[૧૫] સ્ત્રી આપણી. ૧૨૭

---

(૧) * કરિઉ. + કરિયું. (૨) * તણુ કીઉ (૩) * પરણાવિઉ કરિ મગલ ચ્યારિ (૪) * પરણિઉ. — * સિ (૫) + સાહેં. — + * ચિં (૬) * + છડુ. (૭) * મેલવીઉ (૮) * સાથિઇ લે પૂજા પરિવાર. — + * ય, (૯) * ઘરિઇ — + * ન — + * જે (૧૦) * માધવ નામ (૧૧) * તિમ ધાઇ મૂકી ઘર કામ — + ધાયે (૧૨) * માહિ જાતુ × જાઉ તઉ (જાતઉ) (૧૩) * પુલઇ. (૧૪) * વારઈ ઘણઉ × વાલઇ (૧૫) છડઇ સ્ત્રી આપણઉ. + આપણું.

અથ ધવરાયો[1] મૂંકઇ બાલ, સૂનઉ[2] ઘર છંડઇ તતકાલ;
જિણુ મારગ માધવ સંચરૈ[3], વિકલ થઇ[4] નઇ કેડઇ ફિરઇ; ૧૨૮
મિલિ મેલાવો[5] પહુતો રાજ, પૂછે[6] રાય કહો કુણુ કાજ.
સાંભલિ ગોવિંદચંદ નરેસ, મ્હે[7] છંડિસ્યો તુમ્હારો દેસ. ૧૨૯
કિણિ દુહવ્યા સંતાવ્યા આજ, વસો[8] સુખી થૈં માહરઇ રાજ,
વલતો કહઈ મહાજણુ વાત, સાંભલ[9] રાજા જગ વિખ્યાત. ૧૩૦
માધવાનલ રૂપઇં[10] નર નારિ, સઘલી ફિરઇ છંડિ ઘરબાર;
ઘણો[11] વિણાસ અમ્હ ઘરિ હૂઓ, કઇ કાઢઉ કઇ દ્યઉ[12] અહુયો. ૧૩૧
કુપ્યો[13] રાઉ મન આણ્યો રોસ, એ સઘલો[14] માધવનો દોસ;
ગયો મહાજણુ ઘરિ આપણઇ, રાજા માધવ તેડી ભણઇ. ૧૩૨

---

(૧) * ધવરાવિઉ. × ધવરાવ્યાં. + યું. (૨) + સુનુ × સુનાં – ˎ ણિ – * ગિ (૩) * સંચરઈ. (૪) × થઇ સ્ત્રી કે ડિંઇ (૫) * + મહાજન પુહતુંરાજિ. (૬) * પુછઇ રાય કહઉ કિણિ કાજિ. – ˎ + સ (૭) * અમ્હે છંડિસિઉ તાહારૂ. × છાંડેશાં તુહનુ + છંડિસું. – × + ણિ – + * ધ્યા. (૮) * વસઉ સુખી થાઉ માહરઇ- રાજિ. + વસુ – × + તુ – + * ન (૯) * + સભલિ (૧૦) * રૂપિઇ. + રૂપિયે. – + * રિ (૧૧) × ઘણા વિણાસ અમ્હા ઘરિ હુઉ. (૧૨) × દિઉ અમ્હ દૂઉ. (૧૩) * કુપિઉ રાયમનિ આણિઉ. (૧૪) * સઘલઉ – * તુ. – × + યુ. – * ન

જિંકા[1] કલા માધવ તુજ પાસિ, તે મુજ[2] આગઇ વિદ્યા પ્રકાસિ;
માધવ મનમઇ[3] કરઇ અંદેસ, સહી હૂઓ[4] પિસુણઉં પરવેસ. ૧૩૩

ગાથા*

तं नत्थि घरं[5] तं त्थि, देउलं राउलं[6] च तं नत्थि ।
जत्थ अकारणकुविया, दो तिन्नि खला न दीसंति ॥१३४॥

श्लोक×

न विना पारवादेन, दुर्जनः परितुष्यते ।
काकः सर्व रसान्भुंक्ते, विना मेध्यं न तृप्यति ॥१३५॥

---

(૧) + * જે કાંઇ. (૨) * + તે તુ મુજ આગલિ પરકાસિ. (૩) + * માંહિ. (૪) + ! હૂઉ પિસુણાં (૫) × कूलं (૬) * राउलंपि.

* तन्नास्ति गृहं तन्नास्ति, देवकुलं राजकुलं च तन्नास्ति ।
यत्र अकारण कुपिताः, द्वौ त्रय· खला न दृश्यन्ति ॥१३४॥

અર્થઃ–તે કોઇ ઘર નથી, તે કોઇ દેવાલય નથી, તે કોઈ રાજ· કુલ નથી. કે જ્યાં કારણ વિના કોપાએલા ચીડાએલા બે ત્રણ લુચ્ચાઓ દેખાતા નથી,

× અર્થઃ–દુર્જન મનુષ્ય નિંદા વિના સંતોષ પામતો નથી જેમ કાગડો સર્વ પ્રકારની રસોઇ ખાય છે પણ વિષ્ટા વિના તે ધરાતો નથી, સંતુષ્ટ થતો નથી. ૧૩૫

*परपरिवादे मूकः, परनारीवक्त्रवीक्षणेऽप्यंधः ।
पंगुः परधनहरणे, स जयति लोके महापुरुषः ॥१३६॥

ચોપાઇ.

માધવ કહઇ સુણો[1] નરનાહ, કલા રૂપ છઇ જે મુજ માહિં;
સાહસવંત ન ભાખઇ દીન, સભા માહે અણાવે[2] વીણ. ૧૩૭
કર ગ્રહિ વીણ અલાપઇ નાદ, સૂધા કિંન્નર મધુર રસ નાદ;[3]
રાજા નિરખી[4] આદર કરી, સુણઇ સાત સઇ અંતે ઉરી. ૧૩૮
ગીત સંગીત ભરહનો જાણ, પરિઠિ સાતે સ્વર પ્રમાણ;[5]
ખડગ રિષભ ભાખઇ[6] ગંધાર, મધ્ય નિષાદિત પંચમસાર ૧૩૯
*સાત સ્વર ષટરાગ વિશાલ, મલિ[7] બત્રીસ રાગિણી બાલ;
ચઉરાસી શ્રુતિ તણા પ્રકારિ, ગ્રામ અઢારહ તણા વિચાર. ૧૪૦
તંત્રી[8] તાલ મંત્ર નઇ ઘોર, કોમલ સર કર ઘાત કઠોર;
રૂપવંત સુલલિત[9] ગીત, વિંધ્યા[10] સાતસઇ નારી ચીત. ૧૪૧

---

*પારકાની નિંદા કરવામાં મુંગો હોય, પારકી સ્ત્રીનું મુખ જોવામાં આંધળો હોય, પારકું ધન લઇ લેવામાં પાંગળો હોય, તે મહાપુરૂષ જગતમાં જય પામે છે, ૧૩૬

(૧) * સુણ ઉતર નાહ, – . ણ (૨) ÷ અણાવઇ. – + * રિ. (૩) * + સુધા મધુર સુર કિંનર સાદ (૪) * નિરખઇ + નિરખે. – + * નુ (૫) + ~ પરિમાણ (૬) ધૈવત (૭) × મિલી બત્રીસે. (૮) તતી તાર (૯) - નઇ ગાઇ × ગાવઇ. (૧૦) + * વેધી. – * તિ.

काव्यं ।

सुखिनिसुखनिधानं[११] दुःखितानां विनोदः ।
व्रणहृदयहारी मन्मथस्याग्रदूतः ॥
अतिचतुरसुगम्यो वल्लभः कामिनीनां ।
जयति जगतिनादः पञ्चमाख्योपवेदः ॥ १४२ ॥
श्रीरागोवसन्तश्च, पञ्चमो भैरवस्तथा ।
मेघरागश्चविज्ञेयो, षष्ठो नट्टनरायणः ॥ १४३ ॥

गाहा×

पाइअकव्वं सुविलास, कामिणी सुयणसंगमो गीयस् ।
संसारम्मिअसारे, रयणचउक्कं कयं विहिणा ॥ १४४ ॥

---

(११) * निदान

। અર્થ:—સુખીઓના સુખનો ભંડાર, દુ:ખીઓને આનંદકારક, કાન અને હ્રદયને ખેંચનાર, કામદેવનો પહેલા નંબરનો દૂત, અત્યંત ચતુર માનવોને સહજમા સમજાય તેવો, સ્ત્રીઓને વહાલો, પંચમરાગ (સ્વર) રૂપી ઉપવેદ જગતમાં જય પામે છે. ૧૪૨

શ્રીરાગ અને વસન્તરાગ, પંચમ઼રાગ તથા ભૈરવરાગ, મેઘરાગ અને છઠ્ઠો નટ્ટનારાયણરાગ જાણવો.

×प्राकृत ाव्यं सुविलास कामिनी, स्वजन(सुजन)संगमः गीतम्।
ंसारेऽस्मि ारे, रत्नचतुष्क कृतं विधिना ॥ १४४ ॥

અર્થ:—પ્રાકૃત કાવ્ય, સારી વિલાસી સ્ત્રી, સગાનો મેળાપ, (અથવા પોતાના અંગત માણસનો મેળાપ વા સજ્જન માનવનો

ચોપાઇ.

માધવ રૂપ નિહાલી કરી, મોહી સાતસઇ અંતેઉરી;
નાટકણી ખૂટી ઇક દેખિ, રૂદ્રા પિણ સતીયઇ વિસેષ; ૧૪૫
પટરાણી રૂદ્રાદે ટાલિ, બીજી ખલિત હૂઇ તતકાલ;
રાજા નારિ તણી પરિલકી, વલી વિશેષઇ કુપ્યઉ[1] સહી. ૧૪૬
અતિ રૂપઇં[2] સીતા અપહરી, અતિ દાંને બલિ બાંધ્યા હરી.
અતિ ગરવઇ[3] રાવણ ગંજીયો, અતિ સરવત[4] સદા વરજીયો. ૧૪૭
તિણહ[5] પાનનો બીડો કરી, રાજા ઘણો[6] કોપ મન ધરી,
માધવ નઇ દીધો[7] આદેસ, તુમ્હે છાડો માહરો દેસ.[8] ૧૪૮

ગાહા*

अवियड्डपइ पोढंगणा[1], सुगुणाणनिग्गुणोसामि ।
चाइण य दालिद्दं तिन्नि वि गरूआइं दुक्खाइं ॥१४९॥

મેળાપ) અને ગીત, એ ચાર રત્નો આ અસાર સંસારમાં વિધિએ કર્મે (વા બ્રહ્માએ) બનાવ્યાં છે.

– + * પિ (૧) * કુપિઉ. + કુપિઓ. – + રૂપે * રૂપિઇં (૨) * દાનિઇં બલિ બધિઉ. (૩) * ગર્વિઇં. (૪) * સર્વત્ર. – . ઉ (૫) * ત્રિણિ પાનનઉ બીડુ + પાનનું. (૬) * ઘણઉ – . નિ. (૭) * દીધઉ (૮) * તુ છડિજે અમ્હારૂ × છાંડુ વેગિ.

* अविदग्ध्रपतिः प्रौढाङ्गनानां, सुगुणानां निर्गुणः स्वामि ।
त्यागिन च दारि[ ] त्रयमपि गुरुकानि दुःखानि ॥१४९॥

(श्लोक)

माता यदि विषं दद्यात्, पिता विक्रयते सुतम् ।
राजा हरति सर्वस्वं, का तत्र प्रति वेदना ॥१५०॥

(गाहा)

जणयजणणीबंधु, भज्जागेहं धणं च ध ंच ।
अवमाणहया पुरिसा, देसं दूरेण छड्डंति ॥ १५१ ॥

जनक जननी बन्धु, भार्या गृहं धनं च धान्यं च ।
अपमानहताः पुरुषा देशं दूरेन त्यजन्ति ॥ १५१ ॥

અર્થ:—પ્રૌઢ વયની સ્ત્રીઓને મૂર્ખ પતિ, સદ્‌ગુણોવાળાનો નિ-ર્ગુણ સ્વામિ, (શેઠ) અને દાનેશ્વરીને દારિદ્ર એ ત્રણે પણ મોટાં દુ:ખો છે. ૧૪૯

પુત્રને માતા ઝેર આપે, પિતા વેચી દેય, રાજા સઘળું ધન લઈ લેય, ત્યાં બીજી વેદના (દુ:ખ) શું ? ૧૫૦

અપમાનથી હણાએલા અર્થાત્ અપમાનિત થએલા પુરૂષો પિતા, માત, ભાઈ, સ્ત્રી, ઘર, ધન અને ધાન્ય તથા દેશને દૂરથી છોડી દે છે. ૧૫૧

૧ નોટ:—

षोडशात् भवेद , तरुणी त्रिंशतामता ।
पञ्चप ाशता प्रौढा, भवेद् वृद्धा ततः परम् ॥

रतिमंजरी.

અર્થ:—સોળ વર્ષ સુધીની બાળા કહેવાય, સોળ વર્ષથી ત્રીસ વર્ષ સુધીની સ્ત્રી તરૂણી કહેવાય, અને ત્રીસ વર્ષથી પંચાવન વર્ષ સુધીની પ્રૌઢા કહેવાય, તે પછી વૃદ્ધા થાય

વસ્તુ.

કહઇ માધવ કહઇ માધવ, સુણો[1] સવિલોક;
દિણયર પશ્ચિમ ઉગમઇ, સત્યવચન જુયાર ભાસઇ,
કદી ખીમા વિષધર કરઇ, સૂર સુહડ સંગ્રામે નાસઇ;
ત્રી (સ્ત્રી) પુરૂષે ત્રિપતિ હુવઇ, વાયસ હોઇ પવિત્ર;
નવિ દીઠઉ નવિ માંભલ્યો[2], રાજા કિણહી (ન) મિત્ર ૧૫૨

ચોપાઇ.

સભા સહૂ મુખિ વિલખો[3] કીયો, માધવ નઇ દેસવટો[4] દીયો;
માય તાય નઇ[5] મિલ નીકળ્યો. મારગ એક વિણજારો[6] મિલ્યો. ૧૫૩
દીસઇ[7] બહુ બ્રાહ્મણ ભણી માન, ઇહુ[8] દીસઇ છઇ પુરૂષ પ્રધાન,
કલા દિખાડી તે રંજીયો, આદર દેઇ સાથઇ[9] લીયો. ૧૫૪

---

(૧) * સુણઉ – + છિ – × ૫. – * મિ (૨) * સંભલિઉં + સંભલ્યું – × ત્ત – + * ૫ (૩) * + વિલખું કીઉં. (૪) * દેસુ-ટઉ દીઉ + દેસુટો × દેસોટો. (૫) * + વિણ મલિ નિકલિઉ. – * ગિ (૬) * + વણજાર મિલિઉ. (૭) * + બ્રાહ્મણ ભણી દીઇ બહુ માન – × દીધઉ. (૮) * + સાહી કોઅછઇ – , ઉ. (૯) – સાથિઇ લીઉ

गा IX

जं विहि ालिहियं तं परि इ यललोयस् ।
इय जाणिउ धीरा, विरहे वि कायरा हुं ॥१५५॥
दीसइ विविह चरियं, जा ज्जइ ज्जण दुज्जण विसेसो ।
अप्पाणं च कलिज्जइ, हिंडिज्जइ ते पुहवीए ॥१५६॥

ચઉપઇ.

વિસમા મારગ વિષમા ઘાટ, એહું માસે તે લંઘઇ વાટ;
આવી **નગરી કામા તી**, તિહાં છઇ **કામસેન ભૂપતિ**; ૧૫૭
માધવ પહુતો નગરમઝીરિ; રૂપવંત છઇ ઘરિ ઘરિ નારિ;
મન હરખ્યો નગરીમાહિ ભમૈ, કોઇ વાત ન પૂછઇ કિંમઇ. ૧૫૮

— * સ. (૧) * ત્રિહું માસે તિણિ લંઘી — * તુ (૨) * + દીસઇ નર–નારિ. (૩) * મનિ હરખિઉ. નગરી માહિ ભમઇ. — × હરિખ્યુ.

×यद्यत् विधिना लिखितं, तत्तत् परि मति सकल स्या
इति ज्ञात्वा धीराः, विरहेऽपि न तराः न्ति ॥१५५॥
दृश्यति विविध चरित्रं ज्ञायते सज्जन दुर्जन विशेषः ।
आत्मानं च लिज्जइ ? म्यते ? तेन पृथिव्याम् ॥१५६॥

અ :—જે જે વિધિએ (કર્મે) લખ્યું તે તે સઘળા લોકોને પરિણમે છે અનુભવ થાય છે એ પ્રમાણે જાણીને ધીરજવાળા માણસો વિયોગ થવા છતાં પણ કાયર થતા નથી.

વિવિધ પ્રકારનાં ચરિત્રો (બનાવો) જોવાય, સજ્જન અને દુર્જનની વિશેષતા જણાય અને આત્માને પણ ઓળખાય તેથી પૃથ્વીમાં ફરવું.

દૂહા.

તિ[1]ણ દેસડે ન જાઇયઇ, જિ[2]હાં આપણો ન કોઇ;
સેરી સેરી હીડતાં, સા[3]ર ન પૂછઇ કોઇ. ૧૫૯

ચઉપઇ.

વેશ્યા તિ[4]હાં કામકંદલ, જા[5]ણે ચોસઠિ નારી કલા;
પહિ[6]લઇ ભવનો અપછર જાણ, તિણ નગરી તે વ[7]સે સદીવ. ૧૬૦
જોવન આવી રંભ સમાન, મોટા વણિગ પુત્ર રાજાન.
ભોગ કાજિ તસુ પાસઇ ભમઇ, કામકંદલા મન નવિ પરઇ. ૧૬૧
આપઇ અરથ ગરથ ભંડાર, સોવન રતન જડિત સિં[9]ગાર;
હીર ચીર પટકૂલ સં[10]જોગ, વંછઇ કામકંદલા ભોગ. ૧૬૨
વલતી વેશ્યા ક[11]હે વિવેક, મા[12]હરો મન છઇ નિ[13]ચ્છઇ એક;
કામસેન જે નગર નરેસ, તસુ આગલિ હું નૃત્ય કરેસિ; ૧૬૩

---

(૧) + તિણઇ દેસડઇ ન જાઇઇ (૨) * + જિહિ અપણઉ. (૩) * + સિદ્ધિ (૪) * તિહાં છઇ. (૫) * + જાણઇ ચુસઠ્ઠિ x ચઉસઠિ (૬) + + પહિલુ ભવિ અપચ્છરનુ જીવ, x પહિલઇ – + * ણિ. (૭) * વસઇ x રહઇ – + + યૌ – * + નિ (૮) * ગિમઇ. (૯) * + સિણગાર (૧૦) * સુયોગ x સયોગ (૧૧) * કહઇ. (૧૨) * માહરઇ મનિ (૧૩) + * નિશ્ચઉ x નિશ્ચય. – + * તસ

તે તુઠ્ઠો[1] જે દેસ્યઇ[2] દાન, તે હું ખરચિસું સવિદાન;
એ મનિ છઈ નિશ્ચયનો કર્મ[3], પછઇ હું[4] માંડિસુ ફુલ આ કર્મ. ૧૬૪
ઈસો[5] લોક નઈ ઉત્તર કરી, સુંદર[6] રૂપવંત કૂંયરી;
સીલ અખંડિત પાલે[7] સદા, ઈસી વાત સુણી એકદા. ૧૬૫
ઇંદ્ર મહોચ્છવ[8] આવ્યો[9] ઈસૈ; રાય મંડાવ્યો[10] નાટક તિસઈ;
કામકંદલા સજિ[11] સિણગાર, સાથઈ[12] સખિ તણો પરવાર. ૧૬૬
+ * કેસરિ સંઘ અનઇ પાખરિઉ, ઇક પન્નગ નઇ પંખે ભરિઉ;
કામકંદલા રતિ અણુસારી[13], સજ્યા વલી સોલહ સિણગાર.

यतः । १

+ * आदौ मर्दन चीरहार तिलकं — — — — — — — — ।
— — — — — — — — — — — — ॥

---

(૧) * તુઠઉ (૨) * દેસિઇ + દેસિય. – * નુ (૩) * + મર્મ. (૪) * સહી મંડિસુ કુલ કર્મ. (૫) * ઇસિઉ લોકસિઉ + ઈસું લોકસુ. (૬) * સુંદરિ રૂપિ (૭) * પાલઇ. (૮) + * રાજા (૯) * આવિઉ ઇસિઈ. – × જિસઈ. + ઇસૈં. (૧૦) * મંડાવઈ. + મંડાવિઉ.–* સિ. (૧૧) * કરઇ. (૧૨) * સાથિઇ સખિ તણઉ પરિવાર. (૧૩) × અણુહારિ.

૧ નોટઃ–સોળ શણગાર વિષે સુશ્રાવક ઝવેરી જીવણચંદ સાકરચંદ, ગુજરાતી કાવ્યદોહનમાં પ્રસિદ્ધ થએલા નળદમયંતી ચરિત્રમાંથી નીચેની કડીઓ જણાવે છે.

હવે શણગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;
ઉઠે સુગંધના કલ્લોલ, અંગે અરગજાના રોળ;
સીસ ફૂલ રત્નરાખડી, સોભે ભમરમાં ચૂની જડી,
ગોફણો રચ્યો અગસુ અડી, કટિ મેખલાસું પડે વઢી,

— — — — — — — — — — — — — — |
— — — — — — — — — — — — — ||૧૬૭||

ગળુ બંધ કરે નવરંગ, મુગતા હાર છે બે સગ;
સેકે ગિરી કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે ગંગ;
વાએ ઓઢણી રહી છે ઉડી, ખલકે કંકણ ને કર ચૂડી;
રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બડી, એવી કોઇ મળે નહિ રૂડી;
વાજે નેપુર કેરા ઝણકો, અંગુઠે અણવટનો ઠણકો;
અંગુળિએ વીછવાનો રણકો, બોલે મધુર ઝાંઝરિનો ઝણકો;

સ્ફુટઃ—સ્નાન (નહાવુ.) (૧) ચીર—એક જાતનુ રેશમી પચરંગી વ કે જે ઘણું કરીને લગ્ન દિવસોમાં કાઠીયાવાડમાં હજુ પણ કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ ઓઢે છે. (૨) હાર—સોનાનો અથવા હીરાનો (૩) તબોળ—પાન ખાવું તે (૪) અગરજાનો-શરીરે લેપ. (૫) રત્નરાખડી—જેમાં લાલ રંગની ચૂની જડેલી હોય છે ઝાલાવાડમાં આને ચોઢણાને નામે ઓળખાવે છે તે કવિના કથન પ્રમાણે કપાળના મધ્ય ભાગમાં અને ભમરો ઉપર આવતુ હોવાથી મળતુ આવે છે કવિ સોળ શણગારમાં તિલક વર્ણવતો નથી અને સંસ્કૃત કવિ તિલક વર્ણવે છે એટલે એમ સમજાય છે કે કવિના વખતમા રૂપામાં જડિત કરાવી કપાળે આ રત્ન રાખડી—ચોઢણું બાંધવાનો રીવાજ હશે એટલે તે અત્રે વર્ણવતાં તિલક માટે સ્થાન રહેતુ નથી પરન્તુ પ્રાચીન કાળમા તો તિલક ચોઢવાનો જ રીવાજ હશે એમ લાગે છે (૬) માથામાં સુગધી રંગ બેરંગી ફુલો ગુથવાં (૭) ગોફણો—આ શું છે તે સમજાતું નથી. (૮) કેડે કંદોરો (૯) ગળામાં ગળુબંધ આને કાઠીયાવાડમાં ટુપીઓ કહે છે તે સોનાના તારનો ગુંથેલો અથવા તાંબાના ગાભા ઉપર સોનું મઢીને પણ કરેલો હોય છે. (૧૦) મોતીનો હાર. (૧૧) હાથમાં કંકણ અને ચુડી (૧૨) પગમાં ઝાંઝર. (૧૩) પગના અંગુઠામાં અણવટ. (૧૪) પગની આંગળીઓમાં ઘુઘરીઓવાળા વીંછુઓ. (૧૫) ઓઢણી—સ્ત્રીને પરણતી વખત ઉપર ઓઢાડવામાં આવે છે તે (૧૬)

गाहा +

फलं, री ।

बाला ण करंति वि , पंडिया सुद्धगिण्हंति ॥१६८॥

गाहा र हिलाण, विब्भ कवियणाणवयणाइं ।

कस्स न हरंति चि , बाला य णाला ॥१६९॥

चुपई.

[2]तिंसु [3]द्विवस राजा [4]आदेस, रचि आवी नाटक न[5] वेस;

राजसभा [6]बइठा राजान, प्रोहित सकुल मं[7]त्र पर[8]धान. १७०

(१) * दहियं हियं, के तरुणा पीबंति ।
(२) * + णि. (३) * + सि. (४) * + सि. (५) * नुं. (६) * ठउ. × बाइठा. + बेठा. (७) * + मि. (८) + प्रधान.

+ पक्वफलं, नारी यौवनम् ।
: न कुर्वन्ति विलम्वं, पण्डिताः शुद्धंगृण्हन्ति ॥

दधि शर्करा सहितं, के के तरुणाः न पिबन्ति ॥ १६८ ॥
थानां रसं महिलानां, विभ्रमं कवि जनानां वचनानि ।
न हराति चि , व नां म्मकालापाः ॥१६९॥

અર્થ:—નવું અર્થાત્ તાજું પકાવેલું અન્ન એટલે રસોઈ, પાકું ફલ. સ્ત્રીનુ પ્રથમ યૌવન અર્થાત્ નવયૌવન, એ ત્રણેને અજ્ઞાન માણસો ગૃહણ કરતાં વિલંબ કરતા નથી અને પંડિતો શુદ્ધ અર્થાત્ તપાસીને ગૃહણ કરે છે (અથવા સાકર સહિત દહિં, કોણ કોણ યુવાનો પીતા નથી ?) ૧૬૮

ગાથાઓનો રસ અર્થાત્ કવિતાનો આનંદ, સ્ત્રીઓનાં કટા , અને કવિઓનાં વચનો તથા બાળકોના મમ્મં એવા તોતડા સ્વરો, કોનું ચિત્ત હરણ કરતા નથી ? ૧૬૯

લાખ લોગ મિલ્યા[1] જોઇવા, નાટક આજ હુસ્યઇ[2] અભિનવા;
ચંદન તણો[3] વિલેપ સરીર, કોઇ ન દેખઇ નગ્ગ[4] સરીર. ૧૭૧
મંડ્યો[5] નાટક[6] મનનઇ રંગિ, વાજઇ તંત્રી[7] તાલ મૃદંગ;
વારહ[8] વારણુ[9] આવી વિસાલ, સર મંડલ સોલહ કંસાલ. ૧૭૨
ચિહું દિસિ[10] વાજે એ પખવાજ, અંબર રહ્યો[11] નહિ સિર ગાજ;
છએ રાગ ભાષા છત્રીસ, માંડયો[12] નાટક બદ્ધ બત્રીસ. ૧૭૩
માધવ તિણ અવસર મન ભાઇ, રાજ દુવારઇ[13] પહુતો આઇ;
તિહાં સંભલઇ વાજિંત્ર[14] નઇ સાદ, સિર ધૂણઇ મન કરઇ વિવાદ. ૧૭૪
દ્વારપાલ પૂછઇ કરી રોસ[15], કાંઈ પરદેસિ ધૂણઈ સીસ;
વલતો[16] માધવ તેહ નઇ કહે[17], નાટક તણો[18] નાદ મુજ દહઇ. ૧૭૫
લોક મિલ્યા નાટકરા પ્રમાણ[19], તે સગલાહીજ[20] મૂરખ જાણિ;
તે પૂછઈ કહઇ[21] કિસો વિશેષ, માધવ કહઇ જાઇ નઇ દેખિ. ૧૭૬

(૧) * + મલિઆ. (૨) * સિ. + સે. (૩) * તણઉ. વિલેપન ચીર + તણુ. (૪) * + ગન. (૫) * માડિઉ. + યું. (૬) * ટિ. (૭) * તી. (૮) + * બા. (૯) + * વીણરબાપ. (૧૦) * સિવાજઇ બાર પખાજ (૧૧) * રહિઉ નાહિ ઘન ગાજ. (૧૨) * માડિઉ. + યુ – * + ણિ રિ નિ (૧૩) * દુઆરિ પુહુતુ આય. × પહુતુ. (૧૪) * વાજિત્રહ. – ´ નિ. (૧૫) × + રી (૧૬) * + તું. (૧૭) * કહઇ. (૧૮) * તણઉ. × + તણુ. – * ટિ. (૧૯) * + પરિમાણિ. (૨૦) * સઘલા મૂરખ અજાણિ. × સઘલાઇ નૂરિખ જાણ. (૨૧) + કહિ કિસિઉ

બાર પખવાજ[1] વજાવણહાર[2], ત્રિણ્હિ ત્રિણ્હિ એકણિ દિસિ સાર;
પૂરવ સામો[3] ઉભો સહી, ડાવો[4] તાસુ અંગુઠો નહી. ૧
તિણ પાખઇ[5] ભાજઇ છઇ સાદ, નિરતો[6] ન મિલઇ વાજિત્ર નાદ;
દ્વારપાલ સાંભલિ ગહગહઇ[7], રાજ સભાઇ જોવણ[8] ગયો. ૧૭૮
જઇ રાયનઇ કીધો[9] પ્રણામ, એક વિનતી સાંભલિ[10] સ્વામિ;
એક વિદેસી રાયદુવારિ[11], અંગૂઠાનો[12] કર્યો વિચાર. ૧૭૯
કીધી નિરતિ[13] અંગૂઠા[14] તણી, સભામાંહે[15] તેડાયે ધણી;
માધવ[16] આઇભણ્યો દીર્ઘાયુ, કીયો[17] રાઉ પંચ અંગ પસાઉ. ૧૮૦
મુગટ ટાલિ બિજો[18] સિણગાર, કીધઉ[19] માધવનઇ તિણવાર[20];
ચતુરાઈ વિદ્યા પરમાણ[21], દેસ વિદેસ[22] હુઇ બહુ માણ. ૧૮૧

---

(૧) * + પખાજ (૨) * વાજણ – * સિ. (૩) * સાહમુ ઉભુ. (૪) * ડાવઉ તાસ અંગૂઠઉ + ડાવુતાસ અંગુઠ. – * ણિ (૫) * લા (૬) *તઉ (૭) * ગહિઉ. (૮) * જોવા ગયું (૯) *કીઉ. × કીધ + યુ (૧૦) * × સભલિ મુજ. (૧૧) * આ. (૧૨) * નુ કહઈ. (૧૩) * ન (૧૪) * ડઉ. (૧૫) * માહિ તેડાવિઉ સોઈ. + સોય. (૧૬) * વિ. આવી ભણિઉ દીર્ઘાય. × દીરઘાયુ (૧૭) * કીઉ રાય પંચાંગ પસાઈ. – × પંચંગ (૧૮) * બીજઉ. × + બીજો. (૧૯) * દી. (૨૦) * તિણિવારિ. + તિણિવાર (૨૧) * ણિ (૨૨) × સિઇ હુઈ માન. + સિયે.

• ×

ॱज्झाइ हुंति मित्ता, जिप्पं ॱ त्तूणो ॱ विज्झाए ।
ॱ । हवंति जे ॱ, पराभवो हुं ॱ नहु तसिं ॥१८२॥

काव्यं.

* विद्या नरस्य रूपमधिकं गुप्तं धनं,
विद्या भोगकरी शस्सुखकरी विद्या गुरूणां गुरू ।
वि बन्धुजनो विदेशगमने ॱ परं दैवतं,
द्या राजसु पूजिता नहि धनं विद्याविहिनः पशुः ॥१८३॥

---

(१) *

× विद्यया भवति मित्रा, जीयन्ते वोऽपि विद्यया ।
विद्या भवति येषां, पराभवो भवति न खलु तेषाम् ॥१८२॥

અર્થ:—વિદ્યાથી મિત્રો થાય છે, અને શત્રુઓ પણ વિદ્યાથી જીતાય છે, એટલા જ માટે જેઓ પાસે વિદ્યા હોય છે તેઓનો નક્કીજ પરાભવ થતો નથી. અથવા જેઓ પાસે વિદ્યાબલ છે તેઓનો પરાભવ અર્થાત્ હાર થતી નથી. ૧૮૨

વિદ્યા એ માનવનું વધારેમાં વધારે રૂપ છે, અને છાના ગુપ્ત ધન સમાન છે, વિદ્યા ભોગને કરનારી છે, તથા યશ અને સુખને પણ કરનારી છે, વિદ્યા ગુરૂઓની પણ ગુરૂ છે, વિદ્યા પરદેશમાં ભાઇ સમાન છે, અને વિદ્યા એ પરમ દૈવત અર્થાત્ શક્તિ છે, વિદ્યા રાજ્યમાં પૂજાય છે પરન્તુ ધન પૂજાતું નથી, અતએવ વિદ્યા વિનાનો માનવ પશુ છે. ૧૮૩

* वलिपलित लेऽपि, कर्तव : श्रु :।
न धनिनो यान्ति, यत्र ानि हु ताः ॥१८४॥

* विद्वत्वं च पत्वं , नैव तुल्यं द न।
स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥१८५॥

* न चौरहार्यं न च राजहार्यं, विदेशयाने न च भारवाह्यम्।
एतद्धनं सर्वधनप्रधानं, विद्याधनं ये पुरुषावहन्ति ॥१८६॥

શરીરની ચામડીની કરચલીઓ વળી જાય અને વાળ ધોળા થઇ જાય તે વખતે પણ જ્ઞાનનો સંગ્રહ કરવો અર્થાત્ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો. કારણકે જ્યાં બહુશ્રુતો જ્ઞાનીઓ જાય છે ત્યાં ધનવાનો જતા નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનીઓની જે સદ્ગતિ થાય છે તે ધનવાનોની થતી નથી ૧૮૪

વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કોઇ દિવસ સરખું નથી, કારણ કે રાજા પોતાના દેશમાં પૂજાય છે અને વિદ્વાન્ બધે ઠેકાણે પૂજાય છે. ૧૮૫

ચોરોથી લઇ શકાતુ નથી, રાજાથી લેવાતું નથી, અને પરદેશ જતાં ભાર (બોજા) માફક ઉપાડવું પડતું નથી, એટલાજ માટે જે પુરૂષો વિદ્યાધન વહેનારા છે, ઉપાડનારા છે એજ ધન સર્વ જાતના ધનોમાં મુખ્ય ધન સમાન છે. ૧૮૬

ચઉપઇ.

કામકંદલા નાટક કરઇ, માધવ મનિ અપછર સંભરઇ;
આપ પાસિ બઇસાર્યો ભૂપ, નિરખઇ કામકંદલા સરૂપ. ૧૮૭
ચંપક વયણુ સકોમલ અંગિ, મસ્તક વેણી જાણિ ભુયંગ;
અધર રંગ પરવાલા વેલિ, ગયવર હંસ હરાવઇ વેગિ. ૧૮૮
નાક જિસ્યો દીવાની સીખા, બાહે રતન જડિત બહુરખા,
સીસ ફૂલ સોવન રાખડી, કંચણ મયિ ઘડ રતને જડી. ૧૮૯
ગલિ એકાવલ નવસર હાર, કંકણુ નેઉર રણ ઝણકાર.
મુખ જાણે પૂનિમનો ચંદ, અધર વચન અમૃત મય ચંદ. ૧૯૦
પીન પયોધર કઠિનોતંગ, લોચન જાણે ત્રસુ કુરંગ;
ભાલ તિલક સિર વેણીદંડ, ભમહુ વંક મનમથ કે..ડ. ૧૯૧
કોમલ સરલ તરલ આંગુલી, દંત જિસ્યા દાડિમની કુલી,
ખલકઇ ચૂડા સોવન તણી, છિઈ ઘંટા સુહામણી ૧૯૨

---

(૧) * + ટિ. (૨) I માધવનૈઃ (૩) I સાથિ. (૪) * રિઉ. I બૈસાડયૌં. (૫) * + રૂપ (૬) * + વર્ણ. (૭) I સુકો – * + I ગ. (૮) * + ક્રિ (૯) * + I લી. (૧૦) * + ગેલિ (૧૧) * જેસિ + જિસિ (૧૨) * + I હિ. (૧૩) * + સિ. (૧૪) * + ડ (૧૫) * + લિ (૧૬) ૮ I કંચણ. (૧૭) * નુ. (૧૮) * કોમલ (૧૯) I બિંબ દિસૈ અરવિંદ, (૨૦) * + I કઠિન ઉત્તગ. (૨૧) I ચક્રિત. (૨૨) * + લિ. (૨૩) * + રિ. (૨૪) * * ર (૨૫ × તરલ સરલ અંગુલી (૨૬) I સિ. (૨૭) * ક. (૨૮) * + I ડિ (૨૯) *+ મો

કેસરિસિંહ જિસી કટિલંક, રતન[1] જડિત કટિમેખલ વંક;
જંઘ જુગલ[2] કરિ કદલી થંભ, અભિનવ રૂપઇ[3] રમણી રંભ. ૧૯૩

અંગઇ ચંદન કેસર ઘોલિ, અધર દશન[4] રંગિત તંબોલ;
અંજનસું[5] આંજી આખી, જાણે વિકસિ કમલ પાંખડી[6]. ૧૯૪

સજયા તિણઈ[7] સોલ શૃંગાર, નાટક[8] અવસર[9] હરખ અપાર;
તઉ[10] નિરખઇ માધવ વલિ વલી, લાગો[11] પ્રેમ[12] વિરહ વ્યાકુલી. ૧૯૫

બઇઠો[13] માધવ રાજા પાસિ, નાટક જોવઇ મન ઉલ્હાસિ;
ઇસઇ[14] ઇક ભમરો આવીઓ, ચંદણ પરિમલ કંપાવીયો[15]. ૧૯૬

કુચ વિચ ભમરો આવ્યો જિસઇ, માધવ મનમાંહે[16] ચીંતઈ ઇસું;
ઈંદ્ર લોક[17] હું ભમરો કીયો, અપછર[18] બિહું કુચ વિચિ રાખીયો[19]. ૧૯૭

---

(૧) × શ્રોણિ તટિ મેખલ ખલકત. (૨) * જુઅલ. × યુગલ ફલ + જંઘું અલંકરિ (૩) + * I પિં. (૪) * + I દસણ. (૫) * + અંજન સિઉં અજિત આંખડી. (૬) × ખુ. (૭) + * તેણિ સોલહ સિણગાર. (૮) * + ટિ. (૯) * + રિ. (૧૦) * + તે માધવ નિરખઈ. (૧૧) * લાગઉ. + લાગુ. I લાગઉ ચિત્તિ. (૧૨) * વિરહ પ્રેમ. (૧૩) * બઇઠઉ. – * ટિ. સિ. (૧૪) * + ઇસિઇ એક ભમરૂ આવિઉ (૧૫) * ઝંપાવિઉ. + કંપાવિયું. (૧૬) * માંહિ ચિંતઇ તિસિઇં. (૧૭) * લોકિ હું ભમરૂ કીઉ (૧૮) * + રિ. (૧૯) * + યુ ઉં.

તેહુ વાત ચિંતઇ વલિ[1] વલી, અપછર કિહાં પ્રેમે[2] પૂતલી;
જાતી સ્મરણુ[3] ણુઈ કલા; તે અપછર[4] કામકંદલા. ૧૯૮
કામકંદલા ભમરો[5] દેખે, વાર વાર ચંતવઇ વિસિષિ[6];
ભમરો[7] કુચ વિચિ મુજ સંભઇ, કહિ રાખ્યો[8] ઇમ ચિંતા કરઇ. ૧૯૯
બિહું ચ વિચિ ભમરો[9] આવીયો પૂરવ ઇમ[10] જણાવીયો,
જાતી સ્મરણુ[11] લહઈ વૃત્તંત[12], હુ અપછર માધવ મુજ કંત. ૨૦૦
પહિલઈ ભવ[13] હું અપછર હુતી, માધવ સાથિ સુખ વિલસતી,
માહો માહે નિરખઇ જેમ, તિમ તિમ બિહુ જણ બાધે[14] પ્રેમ. ૨૦૧

ગાથા *

पून्वभवासिणेहरस[15], लोयण[16] जाणवइ ।
अप्पियदिट्ठइ[17] उलीयइ, पिउदिट्ठइविहसंति ॥ २०२ ॥

---

(૧) I વારવાર. (૨) I મુજ પ્રેમ આધાર. (૩) * + સમરણિ. I સમરણ. (૪) I અપછરએ (૫) * + ભમરૂ દેખિ (૬) * વિશષિ. × સુવિશેષ. (૭) * રૂ (૮) + + રાખિઉ ઇંમ. (૯) * + રૂ આવીઉ. (૧૦) * + તિણિજાણાવીઉ I ઇણિપરિ જાણિયો (૧૧) * + સમરણિ. (૧૨) I * + વિરતંત (૧૩) * + વિ. – * હિ. (૧૪) * વાધઇ. (૧૫) I દૂહા, પૂરવ ભવ સનેહરસ, લોચન જણાવંત; અપ્પિય દીઠે મોલિયે, પ્રીય દીઠે વિહસત; (૧૬)*+ લોચન જાણાવતિ (૧૭) * દિઠઇ મુઉલીઇ.

* **पूर्वभव स्नेहरस, नेत्रे ज्ञापयतः ।**
अप्रियदृष्टे मुकुलयाति, प्रियदृष्टे विकसाति ॥२०२॥

અર્થ:—પૂર્વ ભવનો સ્નેહરસ નેત્રો જણાવે છે કારણ કે જ્યારે

जातिस्र र णि ने ि, य यणर ।
— — — — — — — ॥ २०३ ॥

દૂહા.

નયણુ પદારથ નયણુ[1] રસ, નયણે નયણુ મિલ તં[2];
અણુજાણ્યાંસું[3] પ્રીતડી, પહિલી[4] નયન કરંત[5]. ૨૦૪
* નયણુ મિલંતઇ મન મિલઇં, મન મિલિ વયણુ મિલંતિ;
એ ત્રિણિઇ મેલેવિ કરિ, કાયા ગઢ ભેલંતિ. ૨૦૫
I લોચન તુમ હો લાલચી, અતિ લાલચ દુખ હોઇ;
જૂઠા સા કછૂત્તર મોહે, સાચ કહેગો લોઇ. ૨૦૬
I લોચન બપરે કયા કરે, પરે પ્રેમકે જાલ;
પલક વિજોગ ન ખમ સકે, દેખ દેખ ભએ લાલ ૨૦૭
I લોચન બડે અપત્તહે, લગે પરમુખ ધાઈ; *
આગિ વિડાણી આંણિકે, તનમે દેત લગાઇ. ૨૦૮

તે અપ્રીય માણસને દેખે છે ત્યારે બીડાઇ—મીચાઈ જાય છે અને પ્રીય માણસને જુએ છે ત્યારે પ્રફુલ્લિત થાય છે,—અર્થાત્ ઉઘડે છે. ૨૦૨

જાતીનું અર્થાત્ પૂર્વ ભવનું સ્મરણ કરાવનાર નેત્રો છે તે ચમકતા નેત્રોવાળા મુખનો રસ....... ....૨૦૩

(૧) * + ઘણુ (૨) * + તિ. (૩) * સિઉં (૪) * + સુ-નયણુ (૫) * તિ.

* **અર્થ:**—નેત્રો મોટી આપદા—દુ:ખ છે કે જે બીજાના મુખ ઉપર દોડીને લાગે છે અને હૃદયને બાળી નાખનાર અગ્નિ લાવીને શરીરમાં લગાડી દે છે ૨૦૮

I લાલા મરૈ લાલકી, જિત દેખુ તિતલાલ;
લાલન દેખન મૈ ચલી, મૈભી ભઇ ગુલાલ. ૨૦૯

ચોપાઈ.

કામકંદલા હીયંઇ[1] નિસ્સંક, કુચ ઊપરિ તિણુ[2] દીયો[3] ડંક;
વેદન થઇ ન જાણે[4] કોઇ, કંપિત પવન[5] ઉડાયો સોઇ. ૨૧૦
બીજે[6] કિણહી જાણ્યો[7] નહી, એહ વાત માધવ[8] સવે[9] લહી;
ધન્ય ધન્ય નાટક એ કલા, ગણિકા ધન્ય કામકંદલા. ૨૧૧

ગાથા *

अपत्थावे[10] भणियं, अणरह[11] महिलाणगाइयं गीयं ।
ना ना भणंति सुरयं, तिन्निवि लोए ण अच्चंति ॥२१२॥

રાતા ખુણાઓ વાળી આંખો પ્રેમીની મરો કે તે જ્યાં દેખે છે ત્યા પ્રેમી દેખે છે, કારણ કે હું પ્રેમપાત્ર માણસને જોવા માટે ચાલી તો હુ પણ લાલ થઈ ગઇ અર્થાત્ પ્રેમિને મળવા માટે ઉજાગરો થવાથી અથવા તેના વિયોગે નિદ્રા નહિ આવવાથી નેત્રો લાલ થઇ ગયા ૨૦૯

(૧) I હી. (૨) * ણિ (૩) * દીધઉ + દીધુ I દીધો (૪) + જાણઈ. (૫) + ઉડાડ્યો × પવને ઉડવઉ (૬) + બીજાઇ (૭) - જાણિઉ + જાણ્યુ (૮) વિ (૯) * + I સવિ - + - દિ. (૧૦) - पाढयं (૧૧) - अणरह अग्गरिस.

अप्रस्तावे भणितं अनर्ह महिलया गायितं गीतम् ।
ना ना भणितं सुरतं त्रयोऽपि लोके न अर्च्यंते ॥२१२॥

અર્થઃ—વખત વિનાનુ બોલવુ ગાયનને નાલાયક અર્થાત તાલ, માપ, સ્વરથી અજ્ઞાન એટલે જેને ગાતા નથી આવડતુ તેવી સ્ત્રીનુ

असरिससंगो असमाण, विग्गहो बहूकुडुंबदालिद्दं ।
अविवेग गामवासो, पंचग्गीं को जणो सहए. ॥२१३॥

ગાયન, (અથવા નાલાયક માણસ એટલે સંગીતનુ રહસ્ય–આનંદ નહિ જાણનાર પાસે ગાએલું ગીત) અને કામભોગ સમયે સ્ત્રીએ કહેલી ના ના એ ત્રણે લોકોમા માનપાત્ર–પૂજવા લાયક થતા નથી ૨૧૨

असदृशासंगः असमान, विग्रहः वहुकुटुंव दारिद्रम् ।

अविवेकी ग्रामवासः, पंचाग्निं कः जनः सहते ॥ २१३ ॥

અસદૃશની સાથે મિત્રતા, અસમાનની સાથે યુદ્ધ, ઘણુ કુટુંબ, અને દરિદ્રતા, અવિવેકિ ગામમાં વાસ, એ પાચ અગ્નિ કયો મનુષ્ય સહિ શકે; અર્થાત્ અસદૃશની મિત્રતા એટલે રૂપ અને ગુણોમા સરખા ન હોય તેની સાથે મિત્રતા એ રાત દિવસ હૃદયને બાળનાર છે કારણ કે જો અધિક રૂપ ગુણવાળા સાથે મિત્રતા હોય તો તેના તરફથી તે તે બાબતોમાં અવગણના થાય અથવા તેવાની સાથે મિત્રતાથી લોકો તરફથી હાસ્યપાત્ર થવું પડે કે સોબત કરી પણ કાંઇ ગુણ આવ્યા? અથવા અધિક રૂપ ગુણ જોઇને પોતાના હૃદયમાં ઇર્ષાવૃત્તી ઉત્પન્ન થાય કે વળી આ મ્હારાથી ડાહ્યો? એટલે રાત દિવસ તેના દોષાન્વેષણમાં અથવા ગુણોને અવગુણમાં બદલી નાખવાની અધમ વિચારણાઓ ઉત્પન્ન થાય વિગેરે કારણોથી અસદૃશની મિત્રતા એ અગ્નિ સમાન છે.

અસમાન સાથે યુદ્ધ એટલે શરીરબલમાં વિદ્વતામા પૈસે ટકે વિગેરે બાબતોમાં અધિક હોય તેની સાથે અથવા ઓછો હોય તેની સાથે બરાબરી કરવી લડવું એ અગ્નિ સમાન છે કારણ કે બળવાનની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે હાર થાય તો લોકો કહે કે નહોતો સમજતો કે મારા કરતાં બળવાન છે તે હું હારીશ? તેવીજ રીતે બીજી બાબ-

ચોપાઇ.

રાજ પસાઉ જે [1]પહિલો કીયો, તે માધવ [2]વેશ્યા નઇ [3]દીયો;
વેશ્યા બોલઇ પુરૂષ પ્રધાન, [4]ચોદહ વિદ્યા તણુઉ નિધાન. ૨૧૪
ભલઇ [5]પધાર્યો તું ઈહા સામિ, [6]બહુત્તરિ કલા કુસલ તું સામિ;
તુજ દીઠઇ (મનિ) હું ગહગહી, કલા માહરી સફલી થઈ. ૨૧૫
માધવ તણી પ્રસંસા સુણી, [7]થઇ રીસ રાજા મનિ ઘણી,
મુજ [8]પહિલો દીધો ઇણુદાન, [9]જાણ્યો મૂરખ મનિ અભિમાન. ૨૧૬

તોમા સમજી લેવુ એટલે એ અસમાન સાથે યુદ્ધ કરવુ એ હૃદયને બાળનાર હોઈ અગ્નિ સમાન છે.

ઘણુ કુટુબ એટલે સ્ત્રીઓ, પુત્રો, પુત્રીઓ, બહેનો, ભાઇઓ વિગેરે ઘણુ હોય તો તેની વ્યવહારિક વ્યવસ્થાની ચિતા પણ અનેક મુસીબતોવાળી હોવાથી અગ્નિ સમાન છે કે રાત દિવસ હૃદયને બાળનાર છે, દરિદ્રતા એ ‘ વસુ વિના નર પશુ ’ એ સ્પષ્ટ વાત છે અને તે પણ એક અગ્નિ સમાન છે.

અવિવેકી ગામમાં વાસ એનો હેતુ એ છે કે જ્યા વિવેકહીન માણસો વસે છે, ત્યાં માન, મર્યાદા, મોભો વિગેરે સચવાતો નથી તેથી તે હૃદયને બાળનાર થઇ પડતું હોવાથી અગ્નિ સમાન છે.

(૧) ⌐ + પહિલઉ લીઉ. I માધવને કીયો (૨) - વિ. (૩) ⌐ + ઉ (૪) ⁓ ચઉદહ. (૫) * + પધારિઉ તુ ઇહિ ઠામિ, I તુમ્હે ગુણઠામ (૬) × સકલ કલા ચતુરાઇ ઠામ. (૭) I રાજા ભૃગુટી તીણિ ઘણી (૮) ⌐ પહિલુ ઇણિઇ દીધઉ દાન (૯) ⌐ આણઇ × આણિઉ મૂરખિ

ક્રુ[1]ધ્યો ખડગ લીયો કર સાહિ, ઇણુ[2] મુજ પહિલી કીઉ પસાઇ;
રાજસભા બો[3]લે સહુ કોઇ, બ્રહ્મપુત્ર નવિ મારઇ કોઈ. ૨૧૭

શ્લોક+

अवध्या णा गावः, स्त्रीयो वालास्तपस्विनः ।
तेषां भुञ्जित, ये च त्वा शरणं गताः ॥२१८॥

ચોપાઇ.

ચઢી રીસ બોલીયો[4] નરેસ, માધવ છંડિ[5] અમ્હારો દેસ;
કરિ જુહારિ બોલઇ તિણુવાર[6], સ્વામી દેવ[7] આદેસ પ્રમાણુ ૨૧૯
રાજા ઊપરિ નાવઇ[8] રોસ, માધવ દીયઇ[9] કર્મનઇ[10] દોસ;
[11]ઉ સભા ઉઠ્યો જેતલઇ, નાટક[12] પિણુ મૂંકયઇ તેતલઇ ૨૨૦

(૧) * કુપિઉ ષડગ કરિ ઉઠઉ સાઉ I કુધ્યો રાય ખડગ કર ાહિ (૨) * + ઇણઇ મુજ પહિલઉ કિધ પસાઉ (૩) * બોલઇ. – * ાન્યે. (૪) * બોલીઉ. (૫) * રૂ – * ર. (૬) * તિ· ણિવારિ. × ગમિ. (૭) * દેવાદેસ (૮) * નાણઈ. + નાણે. (૯) * દીઇ. (૧૦) × નિજ કર્મહ. (૧૧) * છડિ સભા ઉઠિઉ (૧૨) * નાટિક પણિ મૂકિઉ. – × પુણ.

+ અર્થ:—બ્રાહ્મણો, ગાયો, સ્ત્રીઓ, બાલકો અને તપસ્વીઓ મારવા લાયક નથી, અને જેઓ શરણે ગએલા છે તેનુ અન્ન ખાવું નહિ. ૨૧૮

श्लोक*

न दोषो दीयते स्वस्मि, न दोषो दीयते परे ।
न दोषो स्वामि[1]मित्रस्य, कर्मदोषो हि दीयते ॥२२१॥

(गाहा)

पत्ते वसंतमासे, रिद्धिं पावंति सयलवणराई ।
जं न करीरे पत्तं, ता किं दोसो वसंतस्स ॥२२२॥
उत्तंगो अइसरलो, फलभारेण नमिय तरुसिहरो। ×
जइ कुब्बडो न पावइ, ता किं दोसो तरुवरस्स ॥२२३॥

---

(१) * दीयतेपत्सो.

* અર્થ:—હુ મારા પોતા ઉપર દોષ દેતો નથી, તેમ બીજાને દેતો નથી, સ્વામિ અથવા મિત્રને પણ દોષ દેતો નથી પરન્તુ કર્મને જ દોષ દેવાય છે, ૨૨૧

प्राप्ते वसन्तमासे, ऋद्धिं प्राप्नोति कलवनराजीः ।
यन्न करीरे पत्रं, तर्हिकिं दोषः वसन्तस्य ॥ २२२ ॥

જ્યારે વસન્ત ઋતુ આવે છે ત્યારે સઘળી વનસ્પતી શોભા પામે છે પણ કેરડાના ઝાડને પાંદડુ નથી આવતુ તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે? ૨૨૨

× उत्तुङ्गः अतिसरलः फलभारेण नमित तरु शिखरः ।
यदि कुब्जः न प्राप्नोति, तर्हि किं दोषस्तरुवरस्य ॥२२३॥

અર્થ:—ઉંચુ પરન્તુ અત્યત સરલ અને ફલોના ભારથી નમી ગએલ છે ઉપરની ડાળીઓ જેની એવા ઝાડનું જો કુબડો ફલ ન લઈ શકે તો તેથી શું ઝાડનો દોષ છે? ૨૨૩

श्लो .

* उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दि ायां,
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्नि ॥
विकसति यदि पद्मं पर्वता े शिलायां,
तदपि न चलतीयं भाविनी कर्मरेखा ॥ २२४ ॥

* पत्रं नैव कदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं,
नो लूकोप्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् ।
धारानैव पतन्ति चातक मुखे मेघस्य किं दूषणम् ।
यत्पूर्वं विधिनाललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः॥२२५॥

(દૂહો.)

+ જો ચલે મંદિરિ ગિરિ,.... ... ...;
. ..., ...;

જો સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે, જો મેરૂ પર્વત ચલિત થાય, અગ્નિ ઠંડો થઇ જાય, જો પર્વતના શિખરની શિલા ઉપર પદ્મ વિકસે-ઉગે, તો પણ ભાવિ કર્મરેખા ચલિત થતી નથી. ૨૨૪

કોઇ દિવસ કેરડાના ઝાડ ઉપર પાંદડું નથી હોતું તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે? અને જો દિવસે ઘુવડ નથી દેખતો તેથી સૂર્યનો દોષ છે? મેઘની ધારા ચાતકના મુખમાં પડતી નથી તેથી મેઘનો દોષ છે? એટલાજ માટે જે વિધિએ કપાળમાં લખ્યું તેને ભૂંસી નાખવા કોણ સમર્થ છે? ૨૨૫

गाथा*

I सायर तुज्झ न दोसो, दोसो अम्हाणपूव्वकम्माणं ।
रयणायररयणभरियो, सोल्लूरो हत्थ मे लग्गो ॥२२६॥

ચઉપઈ.

રાજા નઈ દેખાડી કલા, આવી ઘરે કામકંદલા;
બૈઠી[1] ગોખિ વિરહ તનુ[2] દહઈ, તિણઈજ[3] વાટઇ માધવ વહઈ. ૨૨૭
નયણે માધવ દીઠો[4] તીસૈ, કામકંદલા આવી તિસઈ;
સંભલ[5] પ્રીતમ ગુણ ભંડાર, પ્રાણનાથ જીવન ભરતાર[6] ૨૨૮
તું મન[7] વલ્લભ કંત સુજાણ, તુજ વિરહે[8] મુજ છંડે[9] પ્રાણ;
વલી[10] પાછો મુજ મંદિર આવિ, તુજ સંગમઇ[11] મુજ વિરહ બુઝાઈ[12]. ૨૨૯
માધવ કહઇ સુણસિ[13] રાય, કરઈ કોપ[14] છંડાવઇ ઠાય;
કામકંદલા આગ્રહ કરી, માધવ લે[15] મંદરિ સંચરિ. ૨૩૦

सागर तव न दोषः, दोषोस्माकं पूर्वकर्माणाम् ।
रत्नाकर रत्नभरितः, सोल्लूरः हस्ते मे लग्नः ॥२२६॥

હે સમુદ્ર ! તું રત્નની ખાણ હોવાથી રત્નથી ભરેલો છુ. છતાં મારા હાથમાં દેડકો આવ્યો તે તો અમારા પૂર્વ કર્મનોજ દોષ છે ૨૨૬

(૧) * બઇઠિ ગોખિ વિરહિ તનિ દહે. (૨) × પ્રીતમ. (૩) * તેણિજ. (૪) * દીઠઉ જિસઇ. (૫) * સભલિ સ્વામિ. (૬) * દાતાર. (૭) * મુઝ. (૮) * વિરહઇ. (૯) * છડઈ. I છડુ. (૧૦) * કરિ પ્રસાદ મુઝ મદિરિ. (૧૧) * મિ (૧૨) * વિ. (૧૩) * સુણિસઇ. (૧૪) * ક્રોધ (૧૫) * લેઇ. – * રિ.

[1]ચા સપતિ ભૂમિ આવાસ, મહ[2]કઇ સખર ધૂપ સુ[3]ખવાસ;
[4]ચોવા ચંદણ [5]અગર કપૂર, રતન તેજ ઝલકઈ [6]કરિ સૂરિ. ૨ ૧

[7]દ્રોવા ઉપરિ અતિ ચંગ, પટ્ટકૂલ સુખ સેજ સુરંગ;
માધવ દેખી મન ગહગહઇ, પુલ પગર મૃગમદ મહ[8]મહઇ. ૨ ૨

રલિ તેલ ચંપક તનુ ભરઈ, સઇ હથિ [9]અંગ માજણુઉ કરઇ;
નીરમલ જલ [10]અંગો હલ નીર, દીપઇ માધવ [11]તણો સરીર. ૨૩૩

ચંદન તણો વિલેપન કરી, માધવ [12]બૈઠો આણંદ [13]ધરી;
પ્રાણનાથ [14]મિલિયો એકાંત, [15]પૂછે પૂરવલો વિરતંત. ૨ ૪

માધવ [16]સુણો વાત મુજ તણી, [17]ઇંદ્ર કોપ કીયો મુજ ભણી;
[18]દીયો સરાપ ઇહાં અવતરી, તુજ [19]મિલીયઇ દુખ ગયા વિસરી. ૨૩૫

---

(૧) * ઊચઉ સપત. + ઉચુ. I ઉચો (૨) * બહકઇ અગર. (૩) × શુભ. (૪) * ચુઆ (૫) * કુસુમ. (૬) * જિમ, × સિસિ. (૭) * ચદ્રુઆ I ચદ્રોદય બાંધ્યા અતિ ચંગ, – * જિ. – I નિ. (૮) I ગહગહઇ. (૯) * અગિઈ મજ્જણ. (૧૦) * અંઘોલઇ, I સ્નાન કરાવઇ નિરમલ નીર. (૧૧) * તણઉં + તણું. (૧૨) * બઇઠઉ. + બેઠો. (૧૩) I કરૈ. (૧૪) * મિલિઉ. એકંતિ. × એકંત. (૧૫) * પૂછઇ પૂરવિલુ વરતંત. (૧૬) * સુણઉ + સુણુ (૧૭) * ઇંદ્રિ કોપિ કીયુ. (૧૮) * ઉ. (૧૯) * મિલઇ ગ્યા દુખ. × મિલીઉ. I મિલીયાં.

गाहा *

इक्खुण केलि फलियं, चंदण कुसुमाण होइ फलरिद्धि ।
सज्जण जण संसग्गो, पुण्णेण विना न लप्भंति ॥२३६॥

सामा कुरंग नयणी, विसरस भरियाइं तुज्झ नयणाइं ।
१
परपुत्त चित्त हरणी, निलज्जा कज्जलं कुणइ ॥ २३७ ॥

तरुणीपुणो विगहिआ परिचत्त अभितरेण × पविट्ठो॰
कारण कवण अयाणो, दिअओ धुणइ सीसं ॥ २३८॥

---

(१) – हिबमारण – × पुरिसाणं.

* इक्षुणां कदलि फलितं, चन्दन कुसुमानां भवति फल ऋद्धिः।
सज्जन जन संयोगः, पुण्येन विना न लभ्यते ॥२२६॥
श्यामा कुरङ्ग नयनी, विषरस भरितानि तव नयनानि ।
परपुत्र चित्त हरणी, निर्लज्जा कज्जलं करोति ॥२२७॥

અર્થ:—શેરડી કેળની માફક ફલિત થાય, ચંદન વૃક્ષના ફુલોને ફલની શોભા થાય, પરન્તુ પુન્ય વિના સજ્જન માણસનો સંગ ન મળી શકે. ૨૨૬

હે હરિણ સમાન નેત્રોવાળી સ્ત્રી ? તારાં નેત્રો વિષરસથી ભરેલાં છે તો હે પારકા પુત્રોનાં ચિત્તને હરનારી નિર્લજ્જ ! તું મેશ શા માટે કરે છે—આંજે છે ? ૨૨૭

* અર્થ:—કામભોગ માટે પ્રાર્થના કરાએલી સ્ત્રીએ ત્યાગ કરેલ અને વળી ગ્રહણ કરેલી કાંચળીની અંદરથી પેઠેલાને જોઇને હે મૂર્ખ ! થી માથુ ધુણાવે છે તેનું કારણ શું ? ૨૩૮

(પ્રત્યુત્તર—હાથીએ સ્ત્રીના સ્તનો જોઇને વિચાર્યું કે મારા કુંભ-

वल्लह दीवक पवणभय, अंजन सरण पइट्ठु ।
करहीणउ धुणइ कमल, जाम पयोहर दिट्ठु ॥ २३९ ॥

સ્થળ તો સ્ત્રીનાં સ્તન જેવાજ છે પરન્તુ સ્ત્રી જ્યારે ચાલે છે ત્યારે તેના કંપતા સ્તનો મારા કુંભસ્થળની શોભાને ઢાંકી દે છે. કારણ કે મારા કુંભસ્થળ સ્ત્રીના સ્તનોની માફક ધ્રુજતા નથી, એટલાજ માટે પોતાના કુંભસ્થળોને સ્ત્રીઓના સ્તનની માફક ધ્રુજાવવા તે માથુ ધુણાવ્યા કરે છે. આનો રહસ્યાર્થ એટલોજ છે કે હાથિના કુંભસ્થળની શોભા કરતાં સ્ત્રીના સ્તનો અત્યંત સુંદર છે.)

वल्लभ ! दीपक पवन भय, अञ्जन शरण प्रविष्टः ।
करहीनः धूनोति कमलं, यावत्पयोधरौ दृष्टौ ॥ २३९ ॥

+ હે વહાલા ! દીવાને પવનનો ડર લાગવાથી મેશને શરણે ગયો, ત્યારે હાથ વગરના પવને આમ તેમ જોવા માંડ્યું, પણ એટલામાં તેણે સ્તનો જોયાં કે તુરત કમળને ધ્રુજાવવા લાગ્યો ૨૩૯

+ સ્ફુટ નોટઃ—જ્યારે ઘરમાં દીવો કરવામાં આવે છે ત્યારે તેની મેશ ભિંતે ચોટે છે તેથી પવન દીવાને ઓલવી શકે છે પરન્તુ મેશનો નાશ કરી શકતો નથી તેથી પવન ગભરાઈને આમ તેમ ફરવા લાગ્યો કે હવે હું દીવાના અસ્તિત્વનો શી રીતે નાશ કરૂં, પરન્તુ જ્યારે તેણે સ્ત્રીનાં સ્તનો દીઠાં અર્થાત્ સ્ત્રીનાં સ્તન ઉપર રહેલી ડીટીઓની રક્તતાચ્છાદીત શ્યામતા જોઈ ત્યારે જાણ્યું કે દીવાનું અસ્તિત્વ મારાથી નષ્ટ થવાનું નથી તેથી પોતાની શક્તિનો મોભો સાચવવા અને દીવાનો નાશ કરવામાં પોતાની થએલી નિષ્ફળતાને ઢાંકી દેવા સરોવરમાં રહેલા કમળને ધ્રુજાવવા લાગ્યો; આ સઘળા કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે સ્ત્રીનાં સ્તનો ઉપરની ડીટીઓની રક્તતાચ્છાદિત શ્યામતા દીવાની શોભાને હરિ લેનાર છે—અર્થાત્ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

ચોપાઈ.

સુખ સેજઇ[૧] માધવ સંચરઇ, ચુંબન દે[૨] આલિંગન કરઇ;
પ્રેમ દિખાલિ[૩] કંત મન હરઇ, કામકંદલા ઇમ ઉચ્ચરઇ; ૨૪૦

દૂહો.

૮ ચઢિ ચઢિ નાહનિ સંગ ચઢિ, ભુજાં દેહિ પસાર;
અમ્હ ચંપા કિમ તુટ્ટહી, તુમ્હ ભમરાં કે ભાર ૨૪૧

ચોપાઈ.

જ લગઇ પર પુરૂષ પ્રધાંન, બંધવ જાણી લાગો[૪] અંગિ;
તુજ[૫] મિલિયઇહિવમનમથહુઇ, ખિણ એકતુજવિણરહીસુંનહીં[૬].૨૪૨
પ્રેમ પ્રકાસઇ મોડઈ અંગિ, કસણા ભાંજઇ[૭] જાણિ ભુયંગ;
આલસ અંગિ જંભાઇ કરઇ, વિરહ વિર્ધા[૮] જલ લોચન ભરઈ.૨૪૩
મયણ[૯] બાણ વેધઇ સા બાલ, ઘાલઇ કંઠિ બાંહ સુકુમાલ;
કરસું[૧૦] ખંચઇ કુસુમ માલ, કામ એમ[૧૧] જગાવૈ તતકાલ ૨૪૪

દૂહા.

જિમ મધુ કર નઇ કમલણી[૧૨], ગંગા સાગર વેલિ,
તેણઇ[૧૩] વિધ માધવ રમઇ[૧૪], કામ કતૂહલ કેલિ. ૨૪૫

---

(૧) * જિ. (૨) * દેઇ. (૩) * ડિ. (૪) * લુઅ ગ. (૫) × તઇં મિલીઇ હું મન મથિ ગ્રહી, — * ણિ. (૬) * ન સકું રહી. — * ગ. (૭) * ભં. (૮) * વૃથા (વ્યથા). (૯) * નયણ. — * *. (૧૦) * સિઉં. (૧૧) * ઇમ જાગઇ. (૧૨) * લિ. (૧૩) * તેણિ. I તિણિ. (૧૪) × કરઈ.

કામકંદલા વિષય સુખ[૧], માધવ વિલસઈ[૨] જેહ;
તે સુખ જાણે[૩] ઈસર વલી, કરઇ વલી જાણઇ તેહ. ૨૪૬
મન મોહન ઇક[૪] કામિની, બીજા[૫] પૂરવ નેહ;
રંગ લુબધા[૬] લાગી રહઇ, જિમ ડેડર પાણી[૭] નેહ. ૨૪૭
મન માન્યા[૮] તનુ ગડિયા, દોહગ દૂરિ ગયાહ;
સજ્જણ પોર્ઇણુ[૯] પાન જિમ, જિમ[૧૦] તૂં મુજ હાલાઇ. ૨૪૮
પ્રીતિમ મલિયા ધૃતિ હોઇ, કજ્જ સહુ સરીયાં,
પૂનિમચંદ મયક જિમ, દિસ ચારઇ ભરી સાહુ. ૨૪૯
કામકંદલા ઈમ કહઇ, માહરા[૧૧] સરીયા કાજિ
પહિલા[૧૨] ભવકો વાલહો, સો મુજ મિલીઉ આજ. ૨૫૦
માધવ માણી[૧૩] માનિની, અપછર કઇ અણુહાર[૧૪];
હુઇ ન હોસ્યઇ[૧૫] એણુ જુગ, કામકંદલા[૧૬] નારી. ૨૫૧

---

(૧) + રસ. (૨) × વિલસ્યો (૩) * જાણઇ ઇશ્વરહ. I ઇસ-વર. (૪) * એ. (૫) * બીજઉ. (૬) * લુબધ રાચી રહ્યા. (૭) * મેયણિ નઇ મેહ. I મનમેહ (૮) × મિલીઆ તન ગમ્મીયા (૯) × પાણિ દુધ (૧૦) × ચારે દિસિ ફલિયાહ. I દિસિરે. (૧૧) * + મો સહિ. — + જ. (૧૨) * પઇલા ભવનું વાલહઉ + વાલહુ (૧૩) × નિં. (૧૪) * + સારિ. (૧૫) — ત્રાસિઇ ઇણ્ યુગઇ. (૧૬) — * કામા સરિખી. × સિરિખિ. I સરિસિ — + + જિ.

સેજ રમતાં કામિની,[1] ખિણુ[2] મૂકી નવિ જાઇ;
જાણે વિહસિ કેતકી, ભમરે[3] બેઠો આઈ. ૨૫૨

કામકંદલા ઇમ કહઇ, અજી[4] અ છે બહુ રાતિ;
ગાહા ગૂઢા ગીત રસ, કહિ કાં નવલી વાત ૨૫૩

ગીત વિનોદ વિલાસ રસે, પંડિત દીહ[5] લિખંતિ.
કઇ નિદ્રા કઇ કલહ કરી, મૂરિખ દીહ ગમંતિ. ૨૫૪

श्लोक +

I पतंग रंगवत्प्रीति, पामराणां व जायते ।
चोल मंजिष्ट वद्येषां, धन्यास्ते जगतितले ॥२५५॥

यत: १

* गीतशास्त्र विनोदेन, कालो गच्छति धीमताम् ।
व्यसनेन तु मूर्खाणां, निद्रया कलहेन च ॥२५६॥

---

(૧) * + માનિની (૨) * + મુકણી (૩) * ભમર બઇઠઉ. + ભમર બેઠું. (૪) * હજી અછઇ — * સિ. (૫) * ગમંતી. — * ૨.

+ અર્થ:—પામર માણસોને પતગીયા રગ જેવી પ્રીતિ થાય છે, પરન્તુ પૃથ્વીતલમાં ચોલ મજીઠના રગ જેવી પ્રીતિ જેઓને થાય છે તેઓને ધન્ય છે. ૨૫૫

૧ અર્થ:—બુદ્ધિમાન્ મનુષ્યોનો વખત ગીત અને શાસ્ત્રના આનંદમાં જાય છે અને મૂર્ખાઓનો તો વ્યસન, ઉંઘ અને કલેશમા જાય છે ૨૫૬

(માધવોવાચ):— ગાથા *

कट्ठक्खरेण विहिय, मंदिरमज्झम्मि अद्धरयणीए ।

वालालिहइ भुयंगं, कहि सुंदरि क ण ज्जे ॥२५ ॥

(કામાઉવાચ):—

દૂહા +

સા બાલી પે[1]મગ્ગલી, ખિણુ ખિણુ રયણુ વિહાઇ;

તિણુ[2] હરહાર પર[3]ઠીયો, જં દીવ[4]લો બુઝાઇ. ૨૫૮

---

* काष्ठात् खरेण विहित, मंदिर मध्ये अर्धरात्रौ ।
वाला लिखति भुजङ्गं, कथय सुंदरि ! किम् कार्येन ॥२५७॥

અર્થ:—હે સુદરિ ! લાકડાથી પણ કઠણ અર્થાત્ પત્થરથી કે ચુનાથી બાંધેલા મહેલમાં અડધિ રાતે તે સ્ત્રી સર્પ ચિતરે છે તે શુ કામ માટે તે કહે. ૨૫૭

+ અર્થ:—તે સ્ત્રી પ્રેમાસક્ત હોવાથી અને રાત્રિ ક્ષણે ક્ષણે ઓછી થઈ પ્રાત કાળનો પ્રેમપાત્રના વિયોગનો સમય નજીક આવતો જાણી તેણે મહાદેવનો હાર (સર્પ) ચિતર્યો કે જેથી દિવો ઓલાઇ જાય. અર્થાત દીવો પ્રકાશનુ ભાન કરાવનાર હોવાથી તેના ઉપર ગુસ્સે થઇ અર્થાત્ પ્રકાશ ઉપર ગુસ્સે થઇ કે શુ તું મને મારા પ્રેમ પાત્રનો વિયોગ કરાવીશ ? પણ તે પહેલાં જ હું તારો નાશ કરનાર લાવું તો પછી તુ શું કરનાર છે, એવુ વિચારી તેણીએ સર્પ ચિતર્યો એટલે સર્પ પવનનો ભક્ષક છે અને પવન ન હોય તો દીવો નાશ પામી જઇ અધકાર પ્રસરિ જાય એટલે જાણે કે પ્રકાશ થશેજ નહીં એમ ધારી તે પ્રેમાસક્તાએ સર્પ ચિતર્યો ૨૫૮

(૧) I પ્રેમ આગલિ. (૨) + ત્રિ. (૩) * + પઢાવીઉ. × પરિઠિઉ. (૪) ✻ દીવલુ ઉહલાઇ.

*(कामाउवाच):--

प्रीउ[1] परदेसइं नींपजइ, दंता मंझि[2] समाइ;

जिणु दीठइ प्री रंजियइं, सो[3] तुं मेले माय. २५÷

(माधवोवाच):— उत्तर-काजल (दांते घसवानी मसी).

---

(१) * प्रिय पर दिपाइ. (२) * माहि. * णि. (३) * सो मुज मुको. – * णि

* अर्थः— ×हे मातुश्री ! जे परदेशमां उत्पन्न थाय छे अने मने प्रीय होइ दांतमां समाय छे अने जेने देखतां प्रीय मनुष्य खुशी थाय छे ते तुं मने मोकलजे. २५९

× नोटः—आ दुहानो जवाब सर्व प्रतिमां काजळ लखेलो छे तेथी ते अत्रे कायम रहेवा दीधो छे. परन्तु अक्षरार्थ अने भावार्थ तपासता दांते घसवानी मशी जे संभवे छे. कर्ताए जेसलमेरमां रही आ कृति बनावी छे तेथी एम समजाय छे के ते प्रदेशमां मशी बनती नहि होय तेथी परदेशमां उत्पन्न थती बतावी छे-तथा मशीनो रंग श्याम छे, ते मारवाडनी स्त्रीओने श्याम रंगथी दांत रंगवाना वधारे प्रीय होवा जोइए एम अनुमानाय छे. वर्तमानमां पण मारवाडी स्त्रीओमां श्याम रंगे दांत रंगवानो कांइक विशेष प्रथा जणाय छे अने त्यांना वतनीओनी लोक भावनामां स्त्रीओना श्याम दांत वधु प्रशंसापात्र थता होवा जोइए तेथी स्त्रीए पोताना पतिनी प्रसन्नता माटे मशी पोताने वधु इष्टि जणावी छे. अत्रे काजळ-मेश अर्थ तो तद्दन असंगत छे कारण के तेने दांत*साथे कांइ संबंध नथी.

+(કામકંદલાઉવાચ):—

ડુંગર કડણેંઇ ઘર કરઇ, સરલી મૂંકી[1] ધાઇ;

સો તન[2] નયણે નીંપજઇ, તસુ મુજ સાદ્ધ સુહાઇ. ૨૬૦

(માધવોવાચ):— મોર.

+ અર્થ:—ડુંગરની કરાડ–ખો ઉપર જે ઘર કરે છે અને સરળ રીતે દોડે છે–ઉડે છે (અર્થાત્ મોર બીજા પક્ષીઓની માફક પિછાના ભારને લીધે નીચો ઉંચો જલદી ઉડી શકતો નથી તેથી તેને સરળ સિદ્ધો દોડનાર કહેલ છે) અને તેનું* શરીર નેત્રોથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનો સ્વર મને સારો લાગે છે. (મોર) ૨૬૦

* નોટ:–અત્રે એક વિચારણીય ચર્ચા ઉત્પન્ન થાય છે કે લોક પ્રથામાં મયૂરી, મોરનાં વર્ષા ઋતુમાં પડતાં અશ્રુઓથી ગર્ભ ધારણ કરે છે. પરન્તુ તત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એ વાત તદ્દન ખોટી માલુમ પડે છે, જૈન તત્વજ્ઞાનમાં જીવો સંબંધી ટુંકામાં જ્ઞાન આપનાર વાદિવેતાલ શાંત્યાચાર્ય કૃત **जीव विचार प्रकरण** માં જણાવ્યું છે કે– '**सव्वे थल यरा, समुच्छिमागब्भया दुहा 'ति'** । અર્થાત્ સર્વ પાણિમાં ફરનાર, પૃથ્વી ઉપર ફરનાર, અને આકાશમાં ચાલનાર, પંચેંદ્રિ પ્રાણિઓના સમુચ્છિમ અને ગર્ભજ એવા બે પ્રકાર છે."

સમુચ્છિમ પ્રાણિ તેને જ કહેવાય છે કે જે ગર્ભજ પ્રાણિના રૂધિર, વીર્ય, મળ, મૂત્ર વિગેરેમાં તથા વસ્તુ સંયોગથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નપુંસક હોય છે જ્યારે ગર્ભજ માતા પિતાના સંયો-યોગથી માતાના ગર્ભાશયમાં રૂધિર વીર્યના મિશ્રણમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે નર અને નારી બન્ને હોઇ શકે છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે મોરના આંસુથી મયૂરીના ગર્ભ ધારણની વાત અસત્ય છે.

(૧) * મુક્ઇ. – * ૬ × ૫ (૨) * નર.

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

ચિહું નારી નર નિંપજઇ, ચિહું પુરૂષે નર હોઇ.

સો નર જિસઇ પદ્ધરા, ગંજ[1] ન સકે કોઇ ૨૬૧

(માધવોઉવાચ):— દ્દિન–દ્દિવસ.

૨ (કામકંદલાઉવાચ):—

ગલઇ જનોઇ પૂઠ[3] થણ, મસ્તક ઉપર દંત;

એ હીયાલી કર ગ્રહી, શ્રવણ સુહાવઇ કંત. ૨૬૨

(માધવોવાચ):—વીણા.

---

૧ અર્થ:—ચાર સ્ત્રીથી પુરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ચાર પુરૂપથી પુરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે તે પુરૂપ જેને પાધરો–પાંસરો, તેને કોઇ ગાંજી શકે નહી; અર્થાત્ ચાર ઘડિરૂપિ સ્ત્રીથી એક પહોર રૂપ પુરૂપ પેદા થાય છે અને ચાર પહોર રૂપી પુરૂપથી દ્દિન–દ્દિવસ રૂપ પુરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે તે જેનો દ્દિવસ પાંસરો તેને કોઇ ગાંજી શકતું નથી. ૨૬૧

૨ અર્થ:—હે સ્વામિનાથ ? જેને ગળામાં જનોઇ છે, પાછળ સ્તન છે અને મસ્તક ઉપર દાંત છે એ હ્રદયને પ્રીય હાથમાં લઇને તમે કાનને શોભાવો ! આનંદ આપો અર્થાત્ ગળામાં જનોઇ તે વીણાના તારો, પાછળ સ્તન તે વીણાના પાછલા લાકડાના સ્તન જેવા દેખાવના બે ભાગો, અને માથા ઉપર દાંત તે તારને ખેંચવાના દાતાઓ, એવી વીણા તે હે સ્વામિનાથ ! હાથમાં લઇને મારા કાનને આનંદ આપો; અર્થાત્ વગાડો ૨૬૨

(૧) ૧ જિ. (૨) ૧ સેકઇ (૩) ૧ ઠિ – ૨ રિ – ૩ રિ.

(કામકંદલાઉવાચ):— શ્લોક +

८ पर्वताग्रे रथेजाते, भूमौ तिष्ठति सारथिः।

चलति वायुवेगेन, पादमेकं न गच्छति ॥ २६३ ॥

(માધવોવાચ):—ચક્ર—કુંભારનો ચાકડો.

(કામકંદલાઉવાચ):— શ્લોક*

८ द्वारे निर्विशाः नागाः, गजावलि विवर्जिताः ।

सुभटास्सत्वहीनाश्च, तस्याहं कुल बालिका ॥२६३॥

(માધવોવાચ):—ઘરના બારણે કરેલા પત્થરના હાથી અથવા ભિંતમાં ચિતરેલા હાથિઓ અને યોદ્ધાઓ

+ અર્થ:—પર્વતના અગ્ર ભાગે રથ ગયો, ત્યાં સારથિ (રથ હાંકનાર) ભૂમિ ઉપર બેઠો છે અને રથ વાયુ વેગે ચાલવા છતાં એક ડગલું પણ જતો નથી. અર્થાત્ પર્વતનું શિખર તે કુંભારે પૈડુ ગોઠવવા માટે માટીનો નાનો ટેકરો કરી ખીલો નાખી ઢળતો ડુંગરના જેવો કરેલો દેખાવ, અને સારથિ ભોંય ઉપર બેઠો છે તે કુંભાર જે લાકડી વડે ચક્ર ચલાવે છે, ચક્ર વાયુ વેગે ચાલતુ હોવા છતાં ત્યાંથી એક ડગલુ પણ જતુ નથી

*અર્થ:—બારણે મદ વિનાના હાથિઓ છે પરન્તુ શબ્દ પંક્તિથી રહિત છે અને યોદ્ધાઓ શક્તિ વિનાના છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છુ. અર્થાત્ મદ અને શબ્દ વિનાના હાથિઓ તે ઘરને બારણે પત્થરના અથવા ભીતમાં ચિતરેલા હાથિઓ, અને શક્તિ રહિત યોદ્ધાઓ તે હાથિ ઉપર બેઠેલા પત્થરના કોતરેલા અથવા ભીતમાં ચિતરેલા હથિયારબદ્ધ માણસો, તેના કુળની હુ સ્ત્રી છું એટલે સલાટ અથવા ચિતારાની સ્ત્રી છુ. २६३

(કામકંદલા):—

श्लोक. *

८ अस्मद्गृहे देवनाग, श्चलन शक्ति विवर्जितः ।
वृक्षछाया न दृशति, तस्याहं कुल बालिका ॥२६४॥

(માધવોવાચ):—દેવદારનુ કૃત્રિમ ઝાડ.

(કામકંદલાઉવાચ) —

श्लोक×

८ अस्मद्गृहे पुत्रीयं जातं, शिरो तस्य न विद्यते ।
जीवन्तं मानवं गलति, तस्याहं ल बालिका ॥२६५॥

(માધવોવાચઃ)—બાળકને પહેરવાનું ઝબલું.

---

* **અર્થ**:—અમારે ઘેર દેવ વૃક્ષ છે પરન્તુ તે કપવાની શક્તિ રહિત છે અર્થાત્ ડોલતુ કે હાલતું નથી અને વૃક્ષની છાંયા દેખાતી નથી તેના કુલની હું સ્ત્રી છું, અર્થાત્ અમારે ઘેર દેવદારનું વૃક્ષ છે પરન્તુ તે કપતુ નથી તેમ તેની છાંયા નથી એટલે બનાવટી છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છુ અર્થાત હુશીયાર સુથારની હુ સ્ત્રી છુ ૨૬૪

× **અર્થ**:—અમારે ઘેર પુત્ર સંબંધી ઉત્પન્ન થયું, પરન્તુ તેનું માથુ નથી છતાં જીવતા માણસને ગળી જાય છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છુ અર્થાત્ દરજણ છું. પુત્ર સંબંધી તે પુત્રને પહેરવાનુ અને ગળા વગરનુ તથા જીવતા માણસને ગળી જનાર તે માથા ઉપરથી પહેરાતુ ઝબલુ કારણ કે તેમાં શરીર પેસિ જાય છે તેથી તેને ગળી જનાર જણાવ્યુ છે. ૨ ૫

(કામકંદલાઉવાચ):—

ચોપાઇ.[1]

1*પર્વત શિખરિ એકરથ જાઇ,[1] પાડે ચીં બસઇ ભુંઇ[2] ઠાય;

અતિ ઉચ્છક ચાલઇ કરિ વાઉ, એક પગ નવી આઘઉ[3] થાઇ. ૨૬૬

(માધવોવાચ):—કુંભારનો ચાકડો. ચક્ર.

(કામકંદલાઉવાચ):—

દૂહા.[2]

કુણ આધાર જીવીત તણો,[4] કામ ઘરણિ કુણિ થાઇ;

શ્રાવણ ધુરિ કુણ પુલ્લઇ,[5] સ્ત્રી પરણી કિહાં[6] જાઈ.   ૨૬૭

(માધવોવાચ):—સાસ–રઇ-(રતિ પ્રીતિ કામદેવની સ્ત્રી) જાઇનું પુલ તેનો સામટો જવાબ 'સાસરઇ જાઇ.'

---

૧ અર્થ:-પર્વતના શિખર ઉપર એક રથ જાય છે તે ચિસ પાડે છે અને ભોંય બેસી રહે છે હાથથી ચલાવતાં વાયુ વેગે જલદીથી ચાલે છે પણ એક પગલુ આઘો જતો નથી સ્પષ્ટતા માટે જુઓ ૨૬૨ મા શ્લોકનો અર્થ તેનું જ રહસ્ય આ ગુજરાતી ચોપાઇ છંદમાં અવતરેલુ છે. ૨૬૬

૨ અર્થ:-જીવિતવ્યનો આધાર કોણ? (સાસ) કામદેવની સ્ત્રી કોણ થાય? (રઇ–રતિ) શ્રાવણ મહિનાની શરૂઆતમાં કોણ પ્રફુલ્લિત થાય? (જાઇ–નો છોડ) અને સ્ત્રી પરણીને કયાં જાય? આ છેલ્લા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરનાં ત્રણે એકઠાં કરવાથી, સાસ+રઈ+જાઈ. તેનું સામટુ સાસરઇ જાઈ.

(૧) I વહે. (૨) I રહઇ. – I ઈ. (૩) + આઘુ થાય. (૪) * તણઉ. + તણુ. I તણો. – * ણ (૫) + ફૂલિય. (૬) * – કિહિં.

(કામકંદલાઉવાચ):--

गाथा. †

गरुअम्मि निवुड्डमाणा, किं जोडंति विवेगिणो ।

नेउरं सोहए कत्थ, किं करेइ विवासिउ ॥ २६८ ॥

(માધવોવાચ).—પાણી, પાઇ.

(કામકંદલાઉવાચ)—

ચોપાઇ.[1]

પહેઅક્ષર[1] વિણ સહુ[2] સાધાઇ, મઝ્ઝઅક્ષર[3] વિણુ સવિ[4] સંહારઇ;
અંતક્ષર વિણ સહુ[5] અમીઠો, એસો[6] અચંભમ નયણે દીઠો. ૨૬૯

(માધવોવાચ):-કાગલ. (ગલ–ગળું,+કાલ.+કાગ,–કાગડો.)

---

† गुरुके निमग्नाः, किम् योजयन्ति विवेकिनः ।
नुपुरं शोभते कुत्र, किम् क्रीयते पिपासितुः ॥२६८॥

(૧) * પખર (૨) * સવિ કહિ મીઠઉં (૩) * મધ્ય. (૪) * સિનિહુ ખીઠઉ, – * તિ. (૫) * વાયસ જાણઉ. (૬) * ન મોકલિઉ તે સહિ રીસાણઉ

અર્થ:—મોટાઇમાં ડુબતા અર્થાત્ મોટાઇ પામના વિવેકી માણુસો શું જોડે છે ? (સ પાણી=હાથ. નમ્રતા સૂચક હાથ જોડવા તે) નુપુર (ઝાંઝર) કયાં શોભે છે ? (પ્રા પાઇ+પગે–પગમાં) અને તરસ્યાને શું કરાય ? (પાણી પાઇ=પાણી પીવડાવાય) ૨૬૮

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના સઘળા (શરીર) નો આધાર છે, (ગલ=ગળુ) વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સંહાર–નાશ કરનાર છે. (કાલ–કાળ+વખત) અને છેલ્લા અક્ષર વિના સર્વને ખરાબ લાગનાર છે (કાગ=કાગડો) એવો આશ્ચર્ય–આનદ ઉપજાવનાર મેં નજરે દીઠો.

૧ (કામકંદલાઉવાચ):--

I પઢમખ્યર વિણુ જગ સાધારૈ,[1] મધ્ય[2] અક્ષર વિણુ સવિ[3] સંહારઈ;
અંત[4] અક્ષર વિણુ સઘલે[5] મીઠો, એ[6] અચંભો નયણે દીઠો. ૨૬૦
(માધવોવાચ):--કાજલ (જલ+પાણી. કાલ+કાળ-વખત. કાજ+
કામ. કાર્ય-કરવું કામ કરવું.)

(કાગલ) આ કડીનો પાઠાંતર યોજી અર્થ કરીએ તો નિચે પ્રમાણે થાયછે.
પહેલા અક્ષર વિના સર્વને મીઠું લાગે છે. (ગલ=ગળ્યું) વચલા અક્ષર વિના મનને ખરાબ લાગે તેવું છે (કાલ=કાળ. મૃત્યુ). અને છેલ્લા અક્ષર વિના કાગડો જાણવો. (કાગ=કાગડો) કોઇ સ્ત્રી પોતાની સખિને કહે છે કે-'તે ન મોકલવાથી અથવા પત્ર ન લખિ મોકલવાથી નક્કી તે (પ્રેમપાત્ર માણસ) રીસાયો છે, (કાગલ). ૨૬૯

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર છે વચલા અક્ષર વિના સર્વનો નાશ કરનાર છે, અને છેલ્લા અક્ષર વિના સઘળે મિષ્ટ લાગે છે, એ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર મે આખમાં જોયું. અર્થાત પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર જલ, જળ પાણી છે. કારણ કે તેનાથી પ્રાણિઓ જીવિ શકે છે, પરન્તુ પાઠાંતર યોજતાં પહેલા અક્ષર વિના જગતનો નાશ કરનાર છે તે જલ, જળ, પાણી છે કારણ કે અનહદ વરસાદ પડે તો જગતનો નાશ પણ થાય. અને વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સહાર-નાશ કરનાર છે, કાલ-મૃત્યુ. તે જગતનો નાશ કરે છે, તથા છેલ્લા અક્ષર વિના સઘળે પ્રીય લાગે છે તે કાજ-કામ જો કામ કરે તો સર્વત્ર પ્રીય-વહાલો થઇ પડે. એ આશ્ચર્ય કરાવનાર વસ્તુ મે નેત્રોમાં જોઇ. અર્થાત્ આંખમાં આંજેલી મેશ,-કાજલ ૨૭૦

(૧) × સહારઇ. (૨) × મજઝખર (૩) × જગ (૪) × અતખર. (૫) × સઘલાં મીઠઉ. (૬) × ઇસો અસંભમ

૧ (કામકંદલાઉવાચ): –

* પઢમખ્ખર વિણુ હીઇં વાસ, મધ્યખ્ખર વિણુ નારિ ઉલ્હાસ;
અંતિખ્ખર વિણુ લીંજઇ નામ, બાલક નઇં છઇ ત્રિણ્હઇ કામ ૨૭૧

(માધવોવાચ):—રામતિ+રમત, ક્રિડા. (મતિ+બુદ્ધિ. રાતિ+રાત્રિ. રામ એક રાજાનું નામ.)

(કામકંદલાઉવાચ):—

गाथा. २

I पाइपाणि गाइगीयं, वरकुरंगमारीऊण आणेइ ।
तिन्नि महिलाण भणियं, नत्थि सरो उत्तरं देइ ॥२७२॥

---

(૧) + ણ

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમા વસે છે, વચલા અક્ષર વિના સ્ત્રીને આનંદદાયક છે, તથા છેલ્લા અક્ષર વિના જેનુ નામ લેવાય છે, અને બાળકને એ ત્રણેથી કામ છે.–અર્થાત્ પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમાં વસનાર મતિ=બુદ્ધિ છે, વચલા અક્ષર વિના સ્ત્રીને આનંદ આપનાર રાતિ=રાત્રિ છે કારણ કે પ્રેમપાત્ર માણસનો મેળાપ થવાનો ટાઇમ રાત્રિ હોવાથી તેને તે પ્રીય છે, અને છેલ્લા અક્ષર વિના જેનુ નામ લેવાય છે તે રામ, કે જેનુ ન્યાયી રાજા તરીકે નામ લેવાય છે, અને તે ત્રણેથી બાળકને કામ છે તે રમત=ક્રિયા બાળકને રમવાનુ કામ છે તે માટે પ્રાચિન ગુજરાતિનો રામતિ=રમત ક્રિડા વાચક શબ્દ થાય છે ૨૭૧

૨ पायस्व पयः गायस्व गीतं, वरकुरङ्गं मारयित्वानयस्व ।
तिसृभिः महिलाभिः भणितं, नास्तिसरो उत्तरं ददाति॥२७२॥

અર્થ:—એક માણસને ત્રણ સ્ત્રીઓ છે તે ત્રણેએ અનુક્રમે

(માધવોવાચ):–પહેલીને કહ્યું કે સરઃ નાસ્તિ તળાંવ નથી.

બીજીને કહ્યું સરઃ+સ્વરઃ રાગ નથી આવતો.

ત્રીજીને કહ્યું સરઃ+શરઃ શર એટલે બાણ નથી.

(કામકંદલાઉવાચ):––

દુહા.૧

બહુ દિવસઇ પ્રી[1] આવીઉ, મોતી ાણ્યા તેણ[2];
થણ કર કમલે ઝલીયા,[3] હસિકરિ નાખ્યા તેણ[4].   ૨૭

પોતાના પતિને કહ્યું કે પાણી પા, ગીતગા, અને સુંદર હરણને મારી લાવ, તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે '**નત્થીસરો**' તેનું રહસ્ય શું? ત્યારે જવાબમાં કહે છે કે પહેલા સ્ત્રીને કહ્યું કે **સરોનત્થી** તે એટલે તળાવ વગર પાણી ક્યાંથી પિવડાવું, બીજી સ્ત્રીને કહ્યું કે **સરોનત્થી સર+સ્વર** રાગ નથી આવડતો એટલે ગીત શી રીતે ગાઇ સભળાવુ? અને ત્રીજી સ્ત્રીને કહ્યું કે **સરોનત્થી સર+શર** તીર નથી તો હરણને શી રીતે મારી લાવુ? ૨૭૨

૧ અર્થઃ—ઘણા દિવસે પતિ આવ્યો તેણે મોતિ આણ્યાં તે કમળ સમાન હાથમાં લઇ સ્તન પાસે રાખી જોયાં ત્યારે હસિને તેણે કેમ નાખી દીધાં? ૨૭૩

(૧) I પ્રીઉ (૨) + ＋ ણિ (૩) + ઝી. (૪) * કેણ + કિણિ.

૧ માધવોવાચ:—

કર તત્તો ઉજલ વિમલ[1], નયણે કજલ રેહ[2];
થણ[3] કરિ ભૂલી ગુંજાહલે, તિણ હસે[4] નાખ્યા તેહ. ૨૭૪
મોતી.

(કામકંદલાઉવાચ)—

સુંદરિ ચોરે સંગ્રહી, સવિ લીધા સિણગાર;
નાક ફૂલી લીધી[5] નહી, કહિ પ્રી[6] કવણ વિચાર. ૨૭૫

---

૧ અર્થ:—આંખ્યોમાં જેણે મેશની લીટીઓ કરેલી છે અર્થાત્ જેણે આંખ્યોમાં મેશ આંજી છે અને જેના હાથ ઉજ્વલ અને લાલ રંગના છે તથા જે હાથમાં મોતિ છે તે હાથ સ્તનની પાસે રાખેલો હોવાથી તેણે જાણ્યુ કે આતો ચણોઠી છે એમ ધારી હસિને ફેંકી દીધાં. અર્થાત્ હાથ સુદર રક્ત વર્ણના હતા અને તેમાં શ્વેત વર્ણનાં મોતિ આવતાં તે લાલ દેખાયાં, અને હાથ સ્તનની પાસે હોવાથી લાલ દેખાતાં મોતિમાં સ્તનની ડીટડીઓની શ્યામતાના બિંદુ જણાતાં સ્ત્રીએ જાણ્યું કે હુ પ્રેમઘેલી થઈને મોતિ જાણી હાથમાં લીધાં પણ આતો ચણોઠીઓ છે તેથી હસિને નાખી દીધા ૨૭૪

૨ અર્થ:—હે વહાલા! સ્ત્રીને ચોરે પકડીને બધાં ઘરેણાં ઉતારી લીધાં પરન્તુ નાકનું ફૂલ લીધું નહી તે શા વિચારથી? ૨૭૫

(૧) + * I બહુલ (૨) + કા. (૩) × + થણિ ભુલ્લી. (૪) * ણિ. હસિ નાખ્યા તેહિ. × હાસિકરિ – ÷ લ. (૫) * લીધઉ. (૬) * પ્રીય. I સખી – * ગિ.

૧ (માધવોવાચ):--

અહર રંગ રત્તો[1] હૂઓ, મુખિ[2] કજ્જલ મસિ વન્ન;
જાણ્યો[3] ગુંજાહલ અછઇ, તિણ[4] ન ઢૂકઇ મન્ન.　　૨૭૬

૨ (કામકંદલાઉવાચ):--

* સુંદરિ મંદિરિ આપણઈ, રયણી નાદ સુલીણ;
વીણ આલાપી દેખિ શશી, કિણિ ગુણિ મૂકી વીણ.　　૨૭૭

---

૧ અર્થ:--હોઠનો રગ રાતો હતો અને મોઢાનો રંગ મેશના વર્ણ જેવો શ્યામ-કાળો હતો તેથી નાક ઉપરની હીરાની ચુનીને ચણોઠી ધારી તેના ઉપર મન દીધુ નહી. અર્થાત્ સ્ત્રીના લાલ હોઠનું પ્રતિબિંબ ચુનીમાં પડતાં તેનો શ્વેત રંગ હોવા છતાં લાલ દેખાવા લાગી અને સ્ત્રીના મુખનો વર્ણ કાળો હતો તેનું પ્રતિબિંબ પડતાં તે શ્યામ બિંદુ (મિડુ) જણાવા લાગ્યું તેથી ચોરે ચણોઠી ધારીને લીધી નહી. ૨૭૬

૨ અર્થ:--કોઇ સુંદરિ પોતાના મહાલયમાં રાત્રિએ વીણાના સ્વરમાં આસક્ત થઈ છે અર્થાત્ વીણા વગાડે છે તેથી ચંદ્રમાં વીણાનો આલાપ દેખે છે છતાં કયા ગુણ-કારણથી તેણે વીણા મૂકી દીધી.[?] ૨૭૭

(૧) * રત્તઉ હૂઉ. + રત્તૂ I રત્તા હુઆ. (૨) * ખ. - I મિ. (૩) * જાણિઉ. (૪) * તિણિઇ ન ચૂકઉં.

૧ (માધવોવાચ):—

વિરહ વિયાપી[1] રયણુ ભરિ, પ્રીતમ વિન[2] તન ખીણ;

સસિહર રથ મૃગ મોહીયો,[3] તિણુ હસિ મૂંકી વીણ. ૨૭૮

— * ણી. (૧) I જગવ્યો. (૨) * ણ – I ણુ. (૩) * ઉ.

૧ **અર્થ:**—પ્રીયતમના વિયોગથી શરીર ક્ષીણ થઇ ગયું છે અને રાત્રિમાં પ્રીયતમ પ્રત્યેના હૃદયાકર્ષક પ્રેમનું સંગીત ગાતાં ગાતાં વિયોગ વ્યથા જાગ્રત થઇ છે અર્થાત્ વિયોગ દુઃખથી હૃદય ભરાઇ આવ્યુ છે પરન્તુ તેની વીણાના સ્વરથી સંગીત કરનારની સ્થિતિનું ભાન નહીં રાખતાં ચંદ્રરથમાં જોડાએલો હરણુ મોહિત થઈ ગયો–થંભાઇ ગયો. અર્થાત્ સંગીત કરતાં સુંદરિ દુઃખદ હૃદયે ચંદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી કે હવે રાત્રિ કેટલી છે પરન્તુ તે તો સ્થીર જણાયો તેથી વિચાર્યું કે અરે અહિંઆં સર્વત્ર નિર્જન સમજી હું પ્રેમ સંગીત ગાઉં પરન્તુ પેલા ચંદ્રરથમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વર માધુર્યના બહાને સ્થંભિત થઇ મારૂં પ્રેમ સંગીત સાભળી ગયો તેથી હસિને વીણા મુકી દીધી. અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનુ શરીર પ્રીયતમ વિના ક્ષીણ થઇ ગયુ છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુખદ સ્મૃતિઓ થઇ રહી છે. તેથી વધારે દુખ થતાં ચદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી તો તેણે વિચાર્યું કે અરે આ ચંદ્રરથમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વરમાં મુગ્ધ થઇ ઉભો રહ્યો છે પરન્તુ તે શુ એટલું પણ સમજે છે કે હું સ્થંભિત થતાં રાત્રિ લાંબી થશે અને તેથી વિયોગીનીને કેટલું દુ.ખ થશે? પણ એને તો તેની ક્યાં દરકાર છે, માટે વિચાર્યું કે તું ભલે થભાઇ રહ્યો પણ હુ વીણાજ નહી વગાડુ એટલે તું શું સાંભળવાનો હતો, એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી ને ફરી ચંદ્ર તરફ જોવા લાગી તો ચંદ્ર ચાલતો જણાયો તેથી સુંદરિ હસિ, કે કેમ મૃગરાજ હવે ચાલવા માંડ્યુ સાંભળતા હતા સગીત તે ક્યાં ગઇ તમારી સ્વર મુગ્ધતા? અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનું શરીર ક્ષીણ

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

પરદેસ્યાં[1] પ્રિઉ આવીયઉ,[2] હયવર ચડિયો[3] જેણ;
સુંદરિ[4] તા તેં[5] તાજણે, કૂટે[6] (દે) કારણિ કેણ. ૨૭૯

૨ (માધવઉવાચ[7]):—

અજી દીહ થા કઇ ઘણો, અસ્વ વાહણ છઇ ભાણ;
ટાર હુણતા તાજણે, કરિ કંપઇ કેકાણ. ૨૮૦

થઇ ગયું છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુ:ખદ સ્મૃતિઓ થવાથી સુંદરિએ ચંદ્ર તરફ જોયું તો તેને જણાયું કે વીણાના સ્વરથી મુગ્ધ થએલો મૃગ સ્તંભિત થઇ ગયો છે એટલે તેણે હાસ્ય કર્યું અને વીણા મુકી દીધી અર્થાત્ તેણે વિચાર્યું કે હે મૃગરાજ તું સ્વર મુગ્ધ થઇ ને થંભાઇ ગયો છું પરન્તુ જો તું સ્વર મુગ્ધ થતાં થતાં મારા પ્રેમ સંગીતનું રહસ્ય સમજી જઇ પ્રેમ મુગ્ધ થઇશ તો તું પણ પ્રીયતમાના વિયોગથી પીડાઇ મારા જેવી દશા ભોગવીશ, તેથી હસી અને તેની એ દશા ન થાય એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી. ૨૭૮

(૧) I પ્રિય પરદેશે નિપજઈ. × સી. (૨) × આવીઉ. (૩) × ઉ. (૪) I ર. (૫) I તા. (૬) × કુદઇ I મારે કવંણ ગુણેણ. (૭) I કામાઉવાચ

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ પરદેશથી આવ્યો અને જે ઘોડા ઉપર બેઠો હતો તે ઘોડાને તાજી ચાબુકથી સુંદરિએ માર્યો તે શા માટે કુદવા લાગ્યો? ૨૭૯

૨ અર્થ:—હે અશ્વ? તુ સૂર્યનું વાહન છું અને હજી તારે ચાલવાનો દિવસ ઘણો છે એમ વિચારી હાથમાં રહેલી તાજી ચાબુક સુંદરિએ મારી તેથી તે કુદવા લાગ્યો. અર્થાત હું ઉભો રહ્યો એટલું મોડું થઇ ગયુ એમ સમજી તે કુદવા લાગ્યો કે જેથી ઉભો રહ્યો તેટલા વખતની ખામીને પહોંચી વળાય અને બરોબર વખતે અસ્ત થાય. ૨૮૦

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

ભીંતિ લિખ્યો દેવર ભણઇ, ભાભી ભારથ દેખિ:
નિરત કરિ દેવ નિરખિ, રામાયણ સવિ સેખ. ૨૮૧

---

૧ અર્થઃ—આ પદ્યનો અક્ષરાર્થ ઉપલક દૃષ્ટિએ કરવાથી એવો અર્થ સામાન્ય રીતે દરેક માણસ કરે કે 'ભિંતે ચિતરેલો દિયર કહે છે કે હે ભાભી તું ભારત જો, અને નિરાંત કરીને રામાયણ સારી રીતે દેવ તું જો' પરન્તુ વાસ્તવિક રીતે આ અર્થ નથી આનું શાબ્દિક ચણતર સિધુ સાદુ હોવા છતાં રહસ્ય ગુપ્ત હોવાથી તે કામકદલાની ઉક્તિમાં મૂકવામાં આવેલ છે તેનું રહસ્ય નિચે પ્રમાણે છેઃ—

માધવ કહે છે કે એનુ રહસ્ય એ છે કે—"હે મૂર્ખ! ઇંદ્રીયોમાં વ્યાપેલા કામાગ્નિના તેજમાં અંજાએલો તુ શાંતિ રાખી=મનને પકડી ફેરવી સભોગ સુખની ખોડનુ પરિણામ જો? અને હે મૂર્ખ! સ્ત્રીનુ ચરિત્ર સારી રીતે નિહાળ? ૨૮૧

નોટ—भित्ति (भिद् क्तिन्) स्त्री॰ त्तिः ખોડ, એબ પૃ ૯૭૧. लिख् (तुदा॰ पर॰ सेट् लिखति) સભોગ કરવો પૃ ૧૧૧૭. देव (दिव् अच्) पु॰ वः બાળક, મૂર્ખ, પૃ. ૬૧૧ र (रा ड) पु॰ रः કામદેવનો અગ્નિ પૃ ૧૦૭૯ भा (भा अङ टाप्) स्त्री॰ भा॰ કાંતિ તેજ. પૃ ૯૬૫. भी (भी क्विप्) स्त्री॰ બીક, ભય, પૃ ૯૭૩. रत (रम् क्त) त्रि॰ અનુરક્ત, આસક્ત, મૈથુન, પૃ ૧૦૮૪ देव (दिव् अच्) क्ली॰ ઇંદ્રિય, પૃ ૬૧૧ निर्वृति (निर् वृ क्तिन्) स्त्री॰ સુખ. निर्वृत्ति (निर् वृत् क्तिन्) स्त्री॰ ફલ, પરિણામ, પૃ ૭૧૬ रामायण, रामा (रमतेऽनया) स्त्री॰ નારી, સ્ત્રી, પૃ ૧૦૯૭. रां याः-अयनं चरित्रं रामायणं, આ તમામ શબ્દો માટે શબ્દ ચિંતામણિના ઉપર જણાવેલા પૃષ્ઠો જુઓ.

(માધવઉવાચ):—

ચઉપઇ.૧

પ્રીતમ પોઢ્યો[1] મહુલ[2] મઝારિ, પુહપ[3] કરંડ પઠાવઇ નારિ;
ઉપરિ સંકર પન્નગ રાજિ, ચંપક લિખીયો[4] કહો[5] કુણ[6] કાજિ.૨૮૨

૨ (કામકંદલાઉવાચ):—ઉત્તર.

* મયણ બાણ ભય શંકર લિખઇ, પરિમલ જાઇ પવન અહિ ભખઇ;
લિખીઉ ચંપક ભમર ભએણ, એ ત્રણિહ પ્રી લિખિયા તેણિ.૨૮૩

---

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ મહેલમાં સુતો છે અને સ્ત્રી પુષ્પનો કંડિયો મોકલે છે પરન્તુ તેણે તેના ઉપર શંકર, શેષનાગ, અને ચંપકનો છોડ શા માટે ચિતર્યો તે કહો ? ૨૮૨

૨ અર્થ:—મદનબાણ (કામદેવ) કુસુમાયુધ હોવાથી પોતાના હથિયાર ભૂત પુષ્પ લઇ લેય તેટલા માટે તેના શત્રુ શંકરને ચિતર્યો, પુષ્પમાંની સુગંધ પવન ન લઇ જાય તેટલા માટે પવનનો શત્રુ સર્પ ચિતર્યો, કારણ કે તે પવન ભુક્-પવનને ખાનાર કહેવાય છે. જેથી ફુલની સુગંધ ઓછી થાય નહી, અને ભ્રમર પુષ્પમાંની કેસર ખાઇ ન જાય માટે ચંપકનો છોડ ચિતર્યો કારણ કે લોકોક્તિમાં 'ચપકના છોડ ઉપર ભમરો ન જાય' એમ કહેવાય છે. હે પ્યારા! એ કારણોથી તેણે એ ત્રણે કંડિયા ઉપર ચિતર્યા. ૨૮૩

(૧) * પુઢિઉ + પુઢિઓ I ઉઠયો. (૨) I હિ. (૩) * + પુષ્પ. × પુહવ. I પુફ (૪) * ઉ (૫) * હુ I કહો. (૬) * + કિણિ.

માધવઉવાચ):—

ગાહા ૧

संझावंदण समए, वाला दट्ठूण अंवरं रत्तं ।

हसिया पुणो विसन्ना, पुण हसिया कवणकज्जेण ॥२८६॥

(કામકંદલાઉવાચ):—અંબર વસ્ત્રં રક્તં દૃષ્ટ્વા.

---

१ संध्याचन्दन समये, वाला दृष्ट्वा अम्बरं रक्तम् ।

हसिता पुनः विपण्णा, पुनः हसिता किम् कार्येन ॥२८६॥

અર્થઃ—સંધ્યા વંદન વખતે (સાંઝે) બાળા આકાશ રાતુ જોઇને હસિ વળી દુખીત થઈ, અને વળી હસિ તે શું કામ ? ૨૮૬

કામકંદલા કહે છે કે.—સંધ્યા વદન વખતે આકાશ રાતુ જોઇને બાલા હસિ તે એ હેતુથી કે તું મારા રકતવસ્ત્ર જેવું થવા જાય છે અને મારા કોસુંબીક વસ્ત્રની શોભા ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરૂં છું પણ શું એ શોભા તારામાં આવી શકવાની છે ? કદી નહી, પછી થોડીવારે આકાશનો રગ બદલાઇને વધુ રાતો થયો એટલે એવો વિચાર આવ્યો કે ખરેખર આતો વધારે રાતુ થયું તેથી મારા રક્ત વસ્ત્રની શોભા જરૂર હરિ લેય એમ લાગે છે એથી તેને ખેદ થયો. દુ.ખીત થઈ. વળી થોડીવાર થતા અને સંધ્યાનો રંગ ઝાંખો પડતાં હસિ તેનું કારણ એ છે કે અરે વળી સધ્યા મારા રકતવસ્ત્રની શોભા લુંટી લેવાની તૈયારી કરતી હતી પરન્તુ તે પહેલાં જ તે નિસ્તેજ—શોભા વિનાની થઇ ગઇ

(માધવોવાચ પ્રશ્ન):—

गाथा १

× वाला चंकमती पए पए, कीस कुणइ मुहभंगम् ।

२ (કામકંદલોવાચ) ઉત્તર:—

नूणं रमणपएसे, मेहलया छिज्जइ नहपंति ॥२८७॥

(માધવઉવાચ):—

। शार्दुलविक्रित काव्यम् ३ ।

※ काचित् कान्ता रमणवसतौ प्रेषयन्ती करण्डं,
सा तन्मूले समयमलिखद्व्यालमस्यो परिष्ठात् ।
गौरीनाथं पवनतनयं चम्पकं चास्यभावं,
पृच्छत्यार्यान्मिति कथमिदं मल्लिनाथः कवीन्द्रः ॥२८८॥

---

१ वाला संक्रमते पदे पदे, कस्मात् करोति मुखभङ्गम् ।
અર્થ:—બાળા પગલે પગલે ચાલતા મુખ (મોઢુ) કેમ કટાણું કરે છે ?

२ नूनं रमणप्रदेशे, मेखलया छिद्यते नखपंक्ति ॥२८७॥
અર્થ:—નીશ્ચયે કરીને બાળાના પેઢામાં કંદોરાથી છેદ થાય છે, અર્થાત્ કંદોરો ઘસાય છે. તેથી અને રતિ ઉત્થાન સ્થાનમાં નખ પંકિતથી છેદ થયો છે માટે બાળા મોઢુ કટાણું કરે છે. ૨૮૭

૩ અર્થ:—કોઈ સ્ત્રી પતિના વાસસ્થાનમા પુષ્પકરંડ મોકલતા તેણીએ ભયભીત થઈને એના ઢાંકણા ઉપર સર્પ, ગોરીનો પતિ શંકર, પવન પુત્ર હનુમાન, અને ચંપક ચીતર્યો, કવિઓમાં ઇંદ્ર મલ્લિનાથ શાન્ત ચિત્તવાળા માણસોને પુછે છે કે આનું રહસ્ય શું ? ૨૮૮

(કામકંદલાઉવાચ):—

કંડિયામાંના ફુલોની સુગંધ પવન લઈ ન જાય માટે સર્પ, કામદેવ પોતાના હથિયાર રૂપ ફુલ ન લઇ લેય માટે શંકર, સૂર્ય પોતાના કીરણોથી ફુલ શોષાવી-સુકાવી ન નાખે માટે પવન પુત્ર હનુમાન, (લૌકિકમાં એવી કથા પ્રચલિત છે કે જ્યારે હનુમાન જન્મ્યો ત્યારે સૂર્યને ખાઇ જવાના વિચારથી પકડવા માટે તૈયાર થયો હતો તેથી તેને સૂર્યને ડરાવવા માટે હનુમાન ચિતર્યો] અને ફુલમાંની કેસરા ભમરો ન લઇ જાય માટે ચંપક.

(માધવઉવાચ):—

गाहा १

* वालापियेण भणियं तुज्झमुहं पुण्णचंदसारिच्छं ।

ता कीरा मुद्धमुहि, जलेण पक्खालए वयणं ॥२८९॥

નોટ.—અત્રે આપેલા ૨૮૮ મા શ્લોકનુ તદ્દન અધુરૂ અને અશુદ્ધ એક ચરણ શ્લોકની બાજુમાં બતાવેલા નિશાનવાળી પ્રતિમાં આપેલ હતુ તે શ્લોક શોધ કરતાં સુભાષિત રત્નભાંડાગાર નામક સંગ્રહ ગ્રંથના પ્રકરણ ૪ થામાં પૃષ્ઠ ૧૯૯ મે ૮૪ મો શ્લોક મળી આવ્યો તેથી અત્રે એ ત્રુટી પૂર્ણ કરી છે. સુભાષિતમાં શ્લોકની શરૂઆતમા આટલો પાઠ ભેદ છેઃ—क्वचिद् वाला रमण वसतिं. આ શ્લોકનુ રહસ્ય બતાવનાર પાછળ આવી ગએલ ગુજરાતિ પદ્ય જુઓ ૨૮૨ અને ૨૮૩ મું.

१ वालायाः प्रियेन भणितं, तवमुखं पूर्णचन्द्र सद्दशम् ।
तर्हि कस्मात् मुग्धमुखी!, जलेन प्रक्षालयसि वदनम्॥२८९॥

અર્થ:—બાલાના પતિએ કહ્યુ કે તારૂ મુખ પૂર્ણચંદ (પૂનમના

(કામકંદલાઉવાચ):—મુહડઇ કાજલ લાગુ છઇ (તેથી) ઇતિ ભાવઃ

ચઉપઇ.

૮ કેસરિ સિંઘ અનઇ પાખર્યો, ફુપન્નગ નઇ પંખઇ ભર્યો;
કામકંદલા રતિ અણુહાર, સજ્યા વલી સોલહ સિણગાર. ૨૯૦

(માધવઉવાચ) –

ગાહા. ૧

बहुवासरम्मि पत्तं, वल्लहं दट्टूण रंजियावाला ।
कंठिविलग्गी सुत्ता, नहु रमियं कवणकज्जेण ॥२९१॥

(કામકંદલાઉવાચ):-आधानवर्ती- ગર્ભવતિ હોવાથી.

(ચાલુ પ્રતિમાં ઉપરની ગાથા પછી આગળ લખાઇ ગએલી ૨૭૯ મી કડી છે.)

ચંદ્ર) જેવુ છે તો હે સુંદર મુખવાળી ? તુ શા માટે પાણિથી મોહું સાફ કરે છે ? ૨૮૯

જવાબમાં–મુખ ઉપર મેશ લાગી છે માટે તે સાફ કરૂં છું કે તમે મારા મુખ સાથે કલકિત ચંદ્રને સરખાવી શકો નહીં અર્થાત્ મારૂ મુખ ચદ્ર કરતાં સુદર અને સ્વચ્છ છે તે તમને જણાવવા આ લાગેલી મેશ સાફ કરવા પાણીથી ધોઉં છું.

૧ वहु रे प्राप्तं, वल्लभं दृष्ट्वा रंजितावाला ।
कण्ठं विलगित्वा सुप्ता, नखलु रमितं किं कार्येन ॥२९१॥

અર્થઃ—વહાલાને ઘણે દિવસે આવેલો જોઇને બાળા આનંદીત થઇ અને ગળે વળગો ને સુતી પરન્તુ સંભોગ ન કર્યો તેનુ કારણ સું ? ૨૯૧

(માધવોવા):—

દૂહા. ૧

૮ હું તુજ પુછું હે સખિ, ઇન નર કીસિ વત્થ;
પાણિ પીવઇ મૃગ જ્યું, જનહુ (જ)ન વે।(જો)ડઇ હત્થ. ૨૯૨
રાતોથો પરનારીસું, ચલણ કહ્યોથો સત્થિ;
હું રૂની ઉણિ લૂહિઉ, કજ્જલ લગ્ગઉ હત્થિ. ૨૯૩

*(કામકંદલાઉવાચ):--૦૦૦

गा । ९

मुत्ताहलं चिणइ, तारा डेबिंव ेलिउ हं े ।
दुज्ज ेहिं धट्ठो, न विसा इ सज्जणे सयणे॥२९ ॥

---

૧ અર્થ:—ે સખિ? ંતને પુછુ છું કે । પુરૂષ કેવિ અવસ્થાવાળો હશે કે જે હરણુની માફક પાણી પીયે છે અને માણસ માણસ પ્રત્યે હાથ જોડે છે. ૨૯૨

જે પરસ્ત્રી ઉપર આસકત હતો અને જેને સાથે ચાલવા કહ્યું હતું, હું રડી એણે લુછી નાખ્યુ, અને હાથે કાજળ લાગ્યું. ૨૯૩

૨ मुक्ताफलं न चिनोति, ताराप्रतिबिंब ः हं ः ।
दुर्जनजनैः धृष्टः, न वि सति सज्जने स्वजने ॥२९४॥

અર્થ:—તારાના પ્રતિબિંબથી ભ્રમિત થએલો હંસ મોતી ચણતો નથી. અર્થાત્ પાણિમાં પડતાં તારાના પ્રતિબિંબથી ભુલથાપમાં પડેલો હંસ મોતીને તારાના પ્રતિબિંબ સમજીને ખાતો નથી. તેવી રીતે દુર્જન મનુષ્યના સહવાસમાં આવી વિપરીત વિચારો બાંધી નિર્લજ્જ થએલો માણસ સારા માણસોમાં અને સગાં માણસોમાં વિશ્વાસ કરતો નથી.

નોટ:—ઉપર આપેલી ૨૯૨ અને ૨૯૩ ની કડિઓનું રહસ્ય અને પ્રત્યુત્તર વિદ્વાનોએ વિચારવો.

(માધવોવાચ):—

(गा ा)[1]

अबलादल मुहवन्ना, उत्तंगा दोवि जोव्वणारंभे ।

मयणराय पडिमल्ला, कालमुहा केण कज्जेण ॥२९५॥

(કામાઉવાચ):—

(गाथा)[2]

पइठाण कट्ठमेहो, अहरे सिंगार लोयणा लट्ठा(द्ध) ।

कंचू(यं) भीडि मु बद्धा, कालमुहा तेण कज्जेण ॥२९६॥

---

१ अवला दल मुखवर्णाः उत्तुंङ्गाः द्वावपि यौवनारम्भे ।
मदनराज प्रतिमल्लाः, कालमुखाः के॰ ; कार्येन ॥२९५॥

અર્થ:—સ્ત્રીના ઈન્દ્ર પર્વતો અર્થાત્ મેરૂ પર્વત જેવા વર્ણવાળા બે પર્વતો અર્થાત્ બે સ્તનો યૌવનના પ્રારંભમાં ઉંચા હોય છે કે જે વસન્ત ઋતુની શોભાના પ્રતિમલ્લ અર્થાત્ વસન્ત ઋતુની શોભાને હરાવી દેનાર છે છતાં કાલા મુખવાળા શું કામ થયા છે. ૨૯૫

૨ प्रतिष्ठानं कष्ट मेअहो, अधरे शृंङ्गारः लोचने लष्टे ।
कंचुकं भीडि मु ! बद्धौः, कालमुखाः तेन कार्यैन ॥२९६॥

અર્થ:—અહો અમારે રહેવાનું સ્થાન કષ્ટમય છે (દબાનારૂ) અને હોઠને તો સુંદર શોભા તથા નેત્રો પોતાની વિશાળતાથી શોભિ રહ્યાં છે અને અમને કાંચળીથી ખેંચીને બાંધી દીધા છે એવા ખેદ ભર્યા વિચારથી શ્યામ મુખવાળા થઇ ગયા છે. ૨૯૬

૧

किं अइ डि नहु तुडइ, जइ भारे ाभिमंडलयं ।
भज्जणभएण विहिणा, रोमावलिथंभयं दिन्नं ॥२९७॥

(માધવોવાચ):—

દૂહા. ૨

૮ પસુ જેમ પુલંદો જલ પીયઇ, પંથી કહિ કારણ કવણ;
કવિ વો કરંવીય કજ્જલે, મુધહુઅ સંતિ વા(ચા) રેઇ. ૨૯૮

(કામકંદલાઉવાચ):--............ ....

---

૧ किं तुदति कटि न खलु त्रुटति, घन भारेन नाभिमण्डलम्।
भंगभयेन विधिना, रोमावलिस्तंभः द : ॥ २९७ ॥

અર્થ:—તારી કેડો અને નાભિમંડલ જઘન (જાંગ) ના ભારથી હુ ધારૂં છું કે તુટિ જતી નથી પરન્તુ શું પીડાતી નથી? અર્થાત્ જરૂર પીડાય છે. એટલાજ માટે વિધિએ કેડ અને નાભિમડલ તુટિ જવાના ભયથી રોમાવલિ (સુંદર સુક્ષ્મ વાળ શ્રેણિ) રૂપિ થાંભલો દીધો છે. અર્થાત્ તારી કેડો બહુજ પાતળી અને જાંગો પુષ્ટતાથી શોભિ રહી છે. ૨૯૭

૪ નોટ –દૂહાનું ઉત્તરાર્ધ અશુદ્ધ છે અને બીજી કોઇ પ્રતિમાં તે ન હોવાથી સુધારી શકાયો નથી અને અર્થ આપી શકાયો નથી

(માધવોવાચ):—

१

अंबा ? अच्चरि चरियं, विहुरा रोवंति मुत्तियामाला ।
विहुरा कुंचियवद्धा, वंधणभएण विहए ला ॥२९९॥

(કામકંદલાઉવાચ):—

ઉત્તરઃ-બાળા સ્નાન કરી રહી એટલે વેણિ (ચોટલા) ના વાળ ખભા ઉપર છુટા પડેલા છે તેમાંથી પાણિના બીંદુઓ હૃદય ઉપર થઇને ટપકે છે તે મોતિની માળાની માફક શોભિ ર ાં છે પરન્તુ જ્યારે એ છુટા પડેલા વાળને ગોળ વાળીને બાંધ્યા ર્થાત્ અંબોડો વાળ્યો, ત્યારે બાળા જાણે પોતે મો-તિની માળાથી બંધાઈ જશે એવા ડરથી બીહવા લાગી-ધ્રુજવા લાગી. અર્થાત્ બાળા સ્નાન કરીને ઉઠી તેથી ટાઢ વાવા લાગી તેથી ધ્રુજવા લાગી. તે જાણે પોતાના વાળ બંધાયા તેમ પોતે પણ બંધાઇ જશે કે શું ? એવા ભયથીજ ધ્રુજતી હોય નહીં ? ૨૯૯

---

१ अम्बा ? आश्चर्यं चरितं, विधुराः रुदन्ति मौक्तिकामाला ।
विधुराः कुञ्चितबद्धाः, वन्धनभयेन विभेतिवाला ॥२९९॥

અર્થઃ—હે માતા ! એક આશ્ચર્યની વાત છે કે છુટા પડેલાઓ રડવા લાગ્યા અને તેના અશ્રુ બિંદુઓ બાળાના કંઠમા મૌક્તિક માળાની માફક શોભવા લાગ્યા અને જ્યારે છુટા પડેલાઓને ગોળ વાળીને બાંધ્યા ત્યારે બાળા પોતે બંધાઈ જશે તેવા ભયથી બીહવા લાગી-ધ્રુજવા લાગી. ૨૯૯

(માધવોવાચ):—

गा १

गयदंत पिट्ठि भिन्नं, दइ ं दट्ठूण रणहमज्झम्मि।

હું તુઝ પૂછું હે સખી, हसिउण रुन्ना कव्व ` ॥३००॥

(કામકંદલાઉવાચ):—

गाथा २

इ । ल विपुणरोवइ,

पेक्खिवउं अच्चरिय पिउ हं जोवइ ।

रयसंभोग तिक्खपयोहरा,

किण्ण उक्कंत गयदंत फुट्टं उरं ॥ ३०१ ॥

---

१ गजदन्त पृष्ठभिन्नं, दयितं दृष्ट्रा रणमध्ये ।

.... हसित्वा रुदिता किम् कार्येन ॥३००॥

અર્થ:—હે સખિ હું તને પુછું છું કે રણસંગ્રામમાં જે હાથિને દમન કરતો તે હાથીની પીઠથી ભેદાઈ ગએલા પતિને જોઇને તું હસિને રડી તે શું કામ? ૩૦૦

२ हसति । वाला नरपि नः रुदति,

प्रेक्षयित्वा आश्चर्यं पतिमुखं दृश्यति ।

सुरतसंभोग सुतिक्ष्ण पयोधरौ,

वि पण उत्क्रान्त गजदन्त स्फुटितं उरः ॥३०१॥

અર્થ:—તે બાળા અત્યંત ઉત્કંઠાથી અથવા ન સહન થઇ શકે તેવા સુરત સંભોગ વખતે હાથિના દાંત જેવા ઉંચા સુંદર સ્તનો જે પતિની છાતીથી દબાતા હતા તેજ પતિનું હૃદય હાથીની પીઠનો ધક્કો લાગતાં પડિ ગયા બાદ તેની લાત વાગવાથી ચિરાઇ ગયું તે આશ્ચર્ય જોઇને વળી વળીને હસે છે અને મૃત પતિનું મુખ જોઈ તેના વિ-

(કામા પ્રતિ માધવોવાચ):—

गाथा [1]

चित्तंगहे[1] लिहियं, पावकपसरेइ रयणि[2]मज्झम्मि ।
बाला गहिऊण करं, न मुक्कइ डइ पाणा ॥३०२॥

(માધવોવાચ):—

गाथा [2]

अंबा ! अच्चरिअ चरियं, काणामहिलाण कुणइ पिम्मं ।
कर छड्डेउं सवणगहियं, अहरं ड्डिऊण चुंबिअं नयणं॥३०३॥

યોગથી અને પતિ મરવાથી પ્રાપ્ત થએલા વૈધવ્યના દુઃખથી વળી વળીને રહે છે. ૩૦૧

(૧) * भित्तिम्मिलिहियचित्तं, (२) * नयर.

१ चित्रं गृहे लिखितं, पावकः प्रसरति रजनिमध्ये ।
बाला ग्रहित्वा करं, न मुञ्चति त्यजति प्राणान् ॥३०२॥

અર્થ:—ઘરની અંદર ચિતરેલુ ચિત્ર રાતે ફેલાએલા અગ્નિથી ઘર બળી જવા છતાં તે તે ભિંતનો ત્યાગ કરતુ નથી તેમ બાળા હાથ પકડ્યા પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પણ હાથ છોડિ દેતી નથી. અર્થાત્ બાળાએ હૃદયથી પ્રેમ કરીને જે હાથ ઝાલ્યો અર્થાત્ પરણી તો પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પરન્તુ હાથ મુકી દેતી નથી અર્થાત સ્વીકારેલનો ત્યાગ કરતી નથી. ૩૦૨

२ अम्बा ? आश्चर्यं चरितं, काणामहिलानां करोति प्रेमम् ।
करं त्यक्त्वा श्रवणग्रहितः, अधरं त्यक्त्वा चुम्बितं नयनम्॥३०

અર્થ:—હે માતા ! આશ્ચર્યની વાત છે કે તે કાણિ સ્ત્રીની સાથે પ્રેમ કરે છે અને તેણે હાથ છોડિને કાન પકડ્યો તથા હોઠે ચુંબન કરવાનું મુકીને નેત્રને ચુંબન કર્યું ? ૩૦૩

૧ (કામકુંદલાઉવાચ):—

ચુંબીયા નયણુ તિણુ કાજિ મિત્રાં તણઇ,
રીઝવણુ પ્રીયછલ રાખવા આપણઇ,
કંત સંતોષિયો મિત્ર નહુ લિખિઓ,
એમ અચરિજ મઇ તું પેખિઉ હે સખી. ૩૦૪

---

૧ અર્થ:—તેણે મિત્રોને ખુશી કરવા અને પ્રીય માણસને પોતાને સ્વાધીન રાખવા નેત્રોને ચુંબન કર્યું, અને પોતાની સુંદરતાથી તેણીને સંતોષ પમાડયો પરન્તુ તેમાં મિત્રો સમજી શકયા નહી હે સખિ એ પ્રમાણે તેં આશ્ચર્ય જોયું. ૩૦૪

નોટ —અત્રે ઉપર આવેલી ૩૦૩ ની ગાથાનું રહસ્ય મને નિચે પ્રમાણે સમજાય છે:-

'તે કાણી સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ કરે છે' એટલે જેનું મન અને નેત્રો એક પતિ શિવાય બીજા તરફ જતાં નથી એવી સુદૃઢ પ્રેમવાળી સતી સ્ત્રી ઉપર તેણે પ્રેમ કર્યો.

'હાથ છોડીને કાન ઝાલ્યો' એટલે પોતે મિષ્ટ વચનોથી સ્ત્રીને મુગ્ધ કરી દીધી કે જેથી તે સ્ત્રી પતિના મુખમાંથી સપ્રેમ શું વચન નિકળે છે તે સાંભળવા સદા ઉત્કંઠિત થઈ રહે અર્થાત્ પતિના વચનનું પાલન કરનારી.

'હોઠ છોડિ નેત્રોનું ચુબન કર્યું' એટલે પોતે તેના તરફ સપ્રેમ જોતાંજ તેનાં નેત્રોને આકર્ષી લીધાં અર્થાત્ સ્ત્રી બીજી તરફ નજર પણ ફેરવતી નથી, બીજા સામુ જોતિ નથી.

ઉપરોક્ત કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે–તે સતી સ્ત્રી પોતાનાં મન કાયાથી પતિ શિવાય બીજાને ચાહતી નથી અને પતિનું વચન પાલવામાં તૈયાર રહી પતિ શિવાય પ્રેમદૃષ્ટિથી કોઇના સામું જોતી નથી

(માધવો ચ):—

ગૂઢા. ૧

વન રિપુ તસ રિપુ, તાસ રિપુ, તસ રિપુ હાર પીએણ;
જઇ તણ મૂંકી ધાહડી, તાં મૂંકી પ્રી પીએણ. ૩૦૫

(કામકંદલાઉવાચ):—શંકર–મહાદેવ.

૨ (માધવોવાચ):—

માલા[1] સુંદર ઈમ ભણઇ, કિણ ગુણ મુંકી ધાહ;
સુર[2] તેત્રીસા રિપુ ધવલ, તસુ વાહણ રિપુ સોં[3] (ક) હિ. ૩૦૬

(કામકંજલાઉવાચ):—વાઘના ભયથી હરણ નાસી ગયું.

---

૧ અર્થ:—વનનો શત્રુ, તેનો શત્રુ, તેનો પણ શત્રુ, તેના શત્રુ રૂપિ હાર જેને પ્રીય છે, એવો તે જેના તરફ દોડયો તે પતિએ પ્રીયતમાનો ત્યાગ કર્યો સમજવો. ૩૦૫

જવાબ:—વનનો શત્રુ અગ્નિ, અગ્નિનો શત્રુ મેઘ, મેઘનો શત્રુ પવન, પવનનો શત્રુ સર્પ તેજ હાર જેને પ્રીય છે તે જેના મનમાં વસ્યો અર્થાત્ મહાદેવ જેના મનમાં વસ્યો તે પુરૂષે સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો સમજવો કારણ કે માહાદેવ કામદેવને બાળી મુકનાર હોવાથી જ્યાં શંકર વસે છે ત્યાં કામદેવ રહી શકતો નથી અને કામદેવ રહ્યો નહી તો તેને ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન સ્ત્રી, તેનો તો તે ત્યાગજ કરે છે, અર્થાત્ જેના મનમાંથી કામદેવનો નાશ થયો તે ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે.

(૧) I સિંગાલા સુંદર ભણે. (૨) I તેદ્યે તેત્રીસાં ધુરિ (૩) I સાહિ.

૨ અર્થ:—માલાસુંદર એમ કહે છે કે–તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓના શત્રુનું વાહન તેનો શત્રુ કોણ ? કે જેનાથી તેણે દોટ મૂકી. ૩૦૬

જવાબ:–તેત્રીસ કરોડ દેવતાનો શત્રુ મહાદેવ તેનું વાહન પોઠિગે;

૧ (માધવોવાચ):—

તૂંગી મંડણુ તાસ રિપુ, તસ રિપુ ઘાલઇ મુજ;
ઇંદ્રહ વાહણુ અહિ ડસણુ, સો પહિરાવું તુજ.   ૩૦૭

(કામકંદલાઉવાચ):—ચૂડો.

૨ (માધવોવાચ):—

ઇંદ્ર વાહણુ અહિડસણુ, સો સઘલાં કરિ હોઇ,
જિણ દીઠઇ કંચણુ ગલઇ, કંતા ? દેઇ સોઇ.   ૩૦૮

(કામકંદલાઉવાચ):—સોહાગ=સૌભાગ્ય. સિંદૂર.

તેનો શત્રુ વાઘ, તેના ભયથી તેણે દોટ મુકી, અર્થાત વાઘના ભયથી હરણ નાસી ગયું. અથવા ચંદ્રનું વાહન હરણ તે વાઘના ભયથી નાસી ગયું એટલે ચંદ્ર અસ્ત થઇ ગયો.

૧ અર્થઃ—રાત્રિને શોભાવનાર, તેનો શત્રુ, અને તેનો શત્રુ તે મને ઇંદ્રવાહનનો અહિ દશન આપે તો તને પહેરાવું. ૩૦૭

જવાબ—રાત્રિને શોભાવનાર ચંદ્ર, તેનો શત્રુ રાહુ, અને તેનો શત્રુ વિષ્ણુ—કૃષ્ણ, તે જો મને ઇંદ્ર વાહન (ઐરાવણહાથી) ના વાંકા દાંતનો બનેલો આપે તો તને પહેરાવું, અર્થાત્ ચૂડો પહેરાવું.

૨ અર્થ—હે વહાલા ! ઇંદ્ર વાહનના વાંકા દાંતનો બનેલો તો સઘળાના હાથમાં હોય છે પરન્તુ જેના દેખવાથી સોનુ ગળી જાય છે તે મને આપો. ૩૦૮

જવાબઃ—ઇંદ્રનુ વાહન હાથી તેના વાંકા દાંતનો બનેલો ચૂડો તો બધાના હાથમા હોય છે પરન્તુ જેને દેખવાથી સોનું ગળી જાય છે તે

૧ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત વાહણ ઘરણી, આસણ અસણ ન અંગિ;

સારંગ સબદ મહલિયાં, પાડોસણિ સુરંગિ. ૩૦૯

(કામકંદલાઉવાચ):—બાવીહો=બાપીહો, બપૈયો

૨ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત ઉરિ સુભખ્યણ, સારંગ હીતી હોઇ;

જિણ દીઠાં સારંગ રખઇ, થારઇ હોઇ તો ઢોઇ. ૩૧૦

(કામકંદલાઉવાચ):—સારંગી.

*સિંદૂર સૌભાગ્યનું ચિન્હ મને આપો.

૧ અર્થ:—લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારનો પુત્ર અને તેનું વાહન તેની સ્ત્રી કે જે ખાતી કે બેસતી નથી, તેને અંગમાં (શરીરમાં) ઉત્પન્ન કરનાર ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકનાર અને જેની પાડોશણ સુરંગી છે? ૩૦૯

જવાબ:-લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનાર કૃષ્ણ તેનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) તેનું વાહન મકરંદ મોગરાના છોડની સુગંધ તેની અનુગામિની રતિ–પ્રીતી તેને સાંગમાં ઉત્પન્ન કરનાર જે ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકે છે અને જેની પાંખો નારંગીના રંગ જેવી છે તે બપૈયો.

* નોટ—સિંદૂર પ્રાચિન કાળમાં સ્ત્રીઓના સેંથામાં શણગાર તરીકે પૂરવાનો રીવાજ સુપ્રસિદ્ધ છે અને વર્તમાનમાં દાક્ષિણાત્ય વનિતાઓ સેંથામાં સિંદૂરની લીટી કરે છે પરન્તુ ગુર્જર વિગેરે દેશોની વનિતાઓ માથે વસ્ત્ર ઓઢતી હોવાથી તે સિંદૂરની લીટી રહી શકે નહી માટે કરતી નથી.

૨ અર્થ:—તારા હૃદયને શોભાવનાર સારંગનો પુત્ર કે જે સાર-

૧ (માધવોવાચ):—

જલ સુત તાસ સુત, સુત સૂ વલ્લહી મ મંડિ;
હરણાખી પ્રિય ઇમ ભણઇ, કઇ છંડસિ કઇ છંડ. ૩૧૧

(કામકંદલાઉવાચ):—દુચ્ચા માણુસની સંગત. આસુરી માણસની સંગત.

૨ (માધવોવાચ):—

શ્રી પતિસૂ રય મંડણો, ભોઇણ નંદણ નાહ;
તસુ ઉરિ બંધવ વલહી, તસુ ઉપરિ ઉચ્છાહ. ૩૧૨

(કામકંદલાઉવાચ):—નાદ=સ્વર, રાગ.

ગનો નાશ કરનાર હોય અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે તે તારી પાસે હોય તો આપ. ૩૧૦

જવાબ—હૃદયને (કંઠને) શોભાવનાર સારંગપુત્ર (કામદેવનો પુત્ર) નાદ—સ્વર રાગ, કે જેનાથી ખેંચાઇને હરણ સાંભળવામાં મુગ્ધ થઇ ભાન ભુલી મરે છે, એટલે જે સારંગ—હરણને મરવાનું કારણ છે અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે છે તે સારંગી તે જો તારી પાસે હોય તો આપ.

૧ અર્થ:—હરિણાક્ષી પ્રીયતમને એમ કહે છે કે—જલનો પુત્ર, તેનો પુત્ર, તેના પુત્રની સાથે તુ પ્રેમ ન કરીશ, કર્યો હોય તો ત્યાગ કર નહી તો હુ તારો ત્યાગ કરીશ. ૩૧૧

જવાબ:—જલસુત ચંદ્ર, તેનો પુત્ર શુક્ર, (શુક્રાચાર્ય દૈત્યોનો ગુરૂ) શુક્રનો પુત્ર—શિષ્ય અસુર—(આસુરી સ્વભાવનો, દુષ્ટાચરણવાળો માણસ) તેની સાથે મિત્રતા ન કરીશ એમ સ્ત્રી કહે છે છતાં કરી હોય તો છોડી દે નહી તો હું તને છોડિ દઇશ.

૨ અર્થ:—લક્ષ્મીના પતિનો પુત્ર, અને રઇ—રતિનો મંડન, તથા

૧ (માધવોવાચ)—

ઇંદ્રહ આસન રવિ સુતન, સુગ્રીવહ ભંડાર;
એ તિને કીધા એકઠા, કહિ સખિ કઉણુ વિચાર ૩૧૩

(કામકંદલાઉવાચ):—સિંહ-કર્ણ,.... ..

૨ (માધવોવાચ);—

અલિ વાહણુ વાહણુ નઈ ચલી,
સસિ વાહણુ વાહણુ ઉલખી;
ભીમ સુત ન તસુ મઇ પડિભગ્ગઉ,
રવિ ચ(ન)ઉ નંદણુ કરે વિલગ્ગઉ. ૩૧૪

ભૂમિનંદનનો સ્વામિ, તેના હ્રદયમાં રહેલાનો ભાઇ તેને વહાલી તેના ઉપર એની ઇચ્છા છે. ૩૧૨

જવાબ:-લક્ષ્મીપતિ કૃષ્ણુ તેનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) તેનો મંડન એટલે તેને ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનભૂત, અને ભૂમિનંદન, મંગળ તેનો નાથ (ગ્રહોનો સ્વામિ) ચદ્ર તેના હ્રદયમાં રહેલો અર્થાત્ ચંદ્રની વ-ચમાં દેખાતી હરિણની આકૃતિ તેનો ભાઈ હરણીયો તેને વહાલી સારંગી તેના ઉપર (તેની) ઇચ્છા છે અર્થાત્ સારંગી વગાડવાનું મન છે.

૧ **અર્થ:**—ઇંદ્રનું આસન, સૂર્યનો પુત્ર, અને સુગ્રીવનો ભંડાર એ ત્રણે એકઠા કરીને હે સખી ? તું કહે કે તેમાં શું રહસ્ય છે. ૩૧૩

જવાબ.—ઇંદ્રનું આસન સિંહ, સૂર્યનો પુત્ર કર્ણ, અને સુગ્રીવનો ભંડાર........,એ ત્રણે એકઠ્ઠા કરવાથી, સિંહકર્ણ........થાય છે.

૨ **અર્થ:**—ભમરાનું વાહન, તેનું વાહન, તે લેવા માટે ચાલી, ચંદ્રનું વાહન તેનું વાહન, તેને તું ઓળખ, ભીમનો પુત્ર તેમાં પડીને ભાંગી ગયો, અને સૂર્યનો પુત્ર હાથે વળગ્યો. ૩૧૪

(કામકંદલાઉવાચ):—

ભમરાનું વાહન કમળ, અને કમળનું વાહન પાણી, ચંદ્રનું વાહન હરણ અને હરણનું વાહન ચંદ્રનાં કીરણો. એટલે દોરડુ, ભીમનો પુત્ર ઘટોત્કચ, એટલે ઘડો, તે ભીમ ભયંકર કુવાની અંદર પડીને ભાંગી ગયો અને સૂર્યનો પુત્ર શનિ એટલે ચીકણો કાદવ હાથે લાગ્યો અર્થાત્ હું પાણી ભરવા માટે ઘડો અને દોરડુ લઇને ગઇ પરન્તુ ઘડાનું મ્હોડું દોરડેથી બાંધી કુવામાં નાખતાં તે ઘડો તેમાં પડીને ભાંગી ગયો અને હું લપસી જવાથી હાથે કાદવ લાગ્યો.

૧ (માધવોવાચ):—

અજાસુ રિપુ ભોઇણાં, કંઠ કહિ ગયો વિદેસ;
બિમણા હુયા કિ ચઉગણા, હું તુ ઝુરૂં ઇણ દેસ. ૩૧૫

---

૧ **અર્થ:**—અજાંશુનો ભયંકર શત્રુ તેને કહિ વિદેશ ગયો, અને હું તો આ દેશમાં ઝુરૂ છું તો તે બમણા થાય કે ચાર ઘણા.? ૩૧૫

રહસ્યઃ—અજાંશુ ચંદ્રના કિરણોનો પ્રકાશનો શત્રુ રાહુ, તેને પતિ મોકલિને વિદેશ ગયો અર્થાત્ વિ–દેશ+દેહ બીજા દેહમાં ગયો મરી ગયો તેથી રાહુ રૂપ વસ્ત્ર અર્થાત્ શ્યામ–કાળુ વસ્ત્ર આપતો ગયો તેથી તેના વિયોગે હું આ દેશ-આ દેહમાં + આવેશમાં ઝુરૂ છું–દુઃખી થઉ છું તો તે બમણા થયા કે ચાર ઘણા અર્થાત્ સ્તન ? આ હાસ્ય અને ખેદપૂર્ણ પ્રશ્ન છે.

૧ (કામકંદલાઉવાચ):--

ચાહુ સુ પાવું નહીં, તં વાસુ ન સુહાઇ;
તિણુ કારણિ ઘણુ દુબ્બલી, જાગતિ રયણુ વિહાઇ. ૩૧૬

૨ (માધવોવાચ) --

મંદિર મંડણુ તાસ રિપુ, જઇ તૂં ઘાલઇ મોહિ;
તો ઇંદ્રાસણુ મંડણો, સો પહિરાવું તોહિ. ૩૧૭

(કામકંદલાઉવાચ):--કંકુ.

---

૧ અર્થ:—જે ચાહુ છુ તે મળતું નથી તેટલા માટે વસવું ગમતું નથી અને જાગતાં જ રાત્રિ જાય છે તેથી સ્તનો દુર્બલ થઇ ગયાં છે ૩૧૬

રહસ્ય—જે ચાહુ છુ તે મળતુ નથી અર્થાત્ કૌમુંબીક વસ્ત્ર તે પતિના મરણથી મળતુ નથી અને તેમા વસવું ગમતુ નથી તે શ્યામ વસ્ત્ર ઓઢવુ ગમતુ નથી અર્થાત્ પતિ વિયોગે જીવવુ ગમતુ નથી અને રાત્રિ જાગતાંજ જાય છે એટલે વિયોગ અને માનસિક અનેક દુઃખથી ઉંઘ આવતી નથી એટલાજ માટે સ્તન દુર્બલ છે અર્થાત્ સ્ત્રીના શરીરમા વધારેમાં વધારે પુષ્ટ જો કોઇ અવયવ તરી આવતો હોય તો તે સ્તન છે, શરીર દુર્બલ થતા થોડો સમય લાગે પરન્તુ સ્તન દુર્બલ થતા તો જ્યારે મરણની અણીએ પહોચે તેટલી દુર્બલતા આવે ત્યારે જ દુર્બલ થાય તેથી અત્રે પ્રશ્નમાં સ્તનની દુર્બલતા પુછી છે અને તેણે તેના કારણો જણાવ્યા છે

૨ અર્થ:—મંદિરનો મડન તેનો શત્રુ તે જો તું મને આપે તો હુ તને ઇંદ્રાસન મડન પહેરાવુ ૩૧૭

જવાબ—મંદિર—ઘરનો મનન થાંભલો અર્થાત્ લાકડુ તેનો શત્રુ અગ્નિ તેના વર્ણ જેવું લાલ કંકુ. તે જો તુ મને આપે તો, અર્થાત્

૧ (માધવોવાચ):—

ઈંદ્રહ આસણુ મંડણો, જિસ તિસ કઇહી હોઇ;
કંચણ કો રિપુ દેહી મો, તો હૂં ઘાલું તોઇ. ૩૧૮

(કામકંદલાઉવાચ):—સિંદૂર.

૨ (માધવોવાચ):—

ઉંચા ભૂપતિ તાસ ઉરિ, તસુ રિપુ સ્વામિ સોઇ,
તાસ પિતા મહિ તી વસઇ, તસુ સુત આણી દોઇ. ૩૧૯

(કામકંદલાઉવાચ:)—મોતી.

ચાંડલો કરે તો–પરણે તો હું તને ઇન્દ્રાસન મંડન હાથી તેના દાતનો બનેલો ચૂડો તને પહેરાવું.

૧ અર્થ:—ઇંદ્રાસન મંડન તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરન્તુ કંચનનો શત્રુ જે તું મને આપું તો હું તને મંદિર મંડનનો શત્રુ આપું. ૩૧૮

જવાબ–હાથી દાંતનો ચૂડો તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરન્તુ જે સોનાનો શત્રુ અર્થાત્ સિંદૂર (સ્ત્રીનો શણગાર) જે તું મને આપું તો હું તને કંકુનો ચાંડલો કરૂં અર્થાત્ પરણું.

૨ અર્થ:—ઉંચો રાજા તેના હૃદયનો શત્રુ, તેનો પિતા તેની અંદર વસનાર તેનો પુત્ર તું મને લાવી આપ ૩૧૯

જવાબ—ઉંચો રાજા મેઘ, તેનો શત્રુ પવન તે વાય ત્યારે વરસાદ વરસે, એ વરસાદનો પિતા સમુદ્ર, (લોકોક્તિમાં સમુદ્રમાંથી વરસાદ પાણી લઇને વરસે છે અર્થાત્ સમુદ્રમાંથી મેઘ પેદા થાય છે માટે તે વરસાદનો બાપ છે) તેની અંદર જે વસનાર છે તે છીપ અને તેનો પુત્ર, તેના પેટમાં પેદા થતાં મોતી, તે તું મને લાવી આપ.

ચોપાઈ.

ઇમ અનેક દૂહા નઈ ગાહ[૧], રમતા કામકેલિ ઉચ્છાહિ[૨];
ખિણ[૩] એક[૪] માંહિ વિહાણી રાતિ, ઇમ[૫] ભોગવિ[૬] માધવ સંઘાત. ૩૨૦
વનિતા પ્રતિ માધવ વિનવઇ, શીખ દીયો[૭] તો ચાલુ હિવઇ;
રહો[૮] પ્રચ્છન્ન ન જાણઇ કોઇ, જીમ[૯] આણંદ અમ્હાં ઘર[૧૦] હોઇ ૩૨૧
માધવ કહઇ રાય[૧૧]ની આણ, જો[૧૨] જાણઇ તો[૧૩] જાઇ[૧૪] પરાણ;
જો જીવંતી[૧૫] કાયા રહી, નિશ્ચઇ[૧૬] વલી મિલેસ્યાં[૧૭] સહી. ૩૨૨
વાત[૧૮] સુણી વેશ્યા ધડહડી[૧૯], મુર્છી[૨૦] આવી ઢરણી[૨૧] ઢળી;
છાંટઇ[૨૨] પાણી વીંજઇ વાઇ[૨૩], ખિણ[૨૪] એકે સચેત સુંદર થાઇ. ૩૨૩
પ્રી આગલિ વિરહણિ વિલવિલઇ[૨૫], આંસુ પડઇ હીયડો[૨૬] ઊકલે;
વાજિ[૨૭] લહર પસી જઈ અંગિ, જાણે (કરિ) સાંડસી ભુયંગ[૨૮]. ૩૨૪

---

(૧) I હા. (૨) I * હ. (૩) * ણિ. (૪) I ઈ. (૫) * પ્રેમ ભોગવઇ પ્રી સંધાતિ. (૬) × વિલસઇ. (૭) * દીઉ તઉ ચાલિ ઉંહવઇ. (૮) * રહિઉ I રહ્યા. (૯) * કિમ આણંદ અહિયાં મનિ. (૧૦) I ધરિ (૧૧) I રાજા. (૧૨) * જઉ. × જો ખંડુ તુ. (૧૩) * તુ. (૧૪) I જાવૈ પ્રાણ. (૧૫) I તાં (૧૬) * ય (૧૭) * મિલેસઉ × મિલેશાં. (૧૮) I કામા સુણિ થઇ વિવલી. (૧૯) * હડઇ. (૨૦) * મૂર્છા. (૨૧) * ધરણિ ઢલઇ. I ઢલી. (૨૨) * છ. (૨૩) * વાયુ I વાય (૨૪) * ખિણઇ સચેતી સુદરિ થાય. I ખિણેક સુંદર સચેત ન થાઇ. (૨૫) * વલી વલઇ. (૨૬) * હીઉ. ઉકલઇ (૨૭) * વાજઈ લહરિ પિસઇ સહી અંગ. (૨૮) * ભુઅંગિ. × સાડસીઅ ભુયંગ.

માધવ [૧]ઇક [૨]વાત સુણઉ મુજ તણી, સં[૩]ભલ કરિ ક્રિપા મુજ ભણી;
તૂં સાહરઇ છઇ પ્રાણ આધાર, મુજનઇં કાંઇ[૪] તજઇ નિરધાર. ૩૨૫
દે આલિંગન લાગિ હાથ[૫], સા[૬]મી મુજ તેડઉ હિવ સાથિ;
રહઇ [૭]કિમ જલ વિ[૮]ન માછલી, પ્રી[૯]ત ન પાલઇ પ્રી પાછિલી. ૩૨૬
[૧૦]નીઠ નીઠ સમઝાવી બાલ, વિષમ પં[૧૧]થ છંડે સુકુમાલ,
વાઘ ચે[૧૨]ર સાવજ (ભય) ઘણા, સહિવા દુઃખ પરદેસાં તણા. ૩૨૭
નહીં રહણરી હિ[૧૩]વણાં વાર, જાવા દે [૧૪]મા વરજ ગમાર;
રોવઇ મુખે મૂકઇં નીંસાસ, નારી [૧૫]છંડો કાંઇ નિરાસ. ૩૨૮

શ્લોક *

त्य`देकं कुलस्यार्थे, मस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे, आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥३२९॥

---

(૧) ~ એ. (૨) * વાત મું તણી. (૩) * સાંભલિ કરે કૃપા મુજ ધણી. I તો વિણુ ન રહુ પ્રી મુજ ધણી (૪) * આજ. ત્યજ. (૫) * થિ. (૬) * સ્વામિ હિવ મુજ તેડુ સાથિ I સ્વામિ મુજ લે જાવે સાથ (૭) I કિમૈ (૮) * ણુ – * તિ – * છ (૯) I પ્રીત પાલૈ પ્રીઉ પાછલી. (૧૦) I નિત પ્રતિ સમજાવૈસા. (૧૧) * પથ તું છઇ. × પંથ તુઝ તનુસુ. – * વિ. (૧૨) I ચોર ભય સાવજ તણા. – × હ – × સી. (૧૩) * હવણઇં. (૧૪) * મમ હોઇગ I દૈ તુ હોઇગિ – * ખિ (૧૫) * છડઉ. I છંડે.

* **અર્થ**:—કુળના ભલા માટે એકનો ત્યાગ કરે, અને ગામના

गाहा.

[1]विरहो वसन्तमासो, नवनेहो पढमजुव्वणारंभो ।
पंचमगेयस्स झुणि, पंचग्गी को जणो सहइ ? ॥३३०॥

[2]जणणी जम्मभूमि, पच्छिमनिद्दा य अहिनवं[1] पेमं ।
सज्जण[2] जणाण गुट्ठी, पंचवि दुक्खेहिं मुंचिज्जइ[3]॥३३१॥

ભલા માટે કુળને ત્યાગ કરે, દેશના ભલા માટે ગામનો ત્યાગ કરે, અને પોતાના ભલા માટે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરે. ૩૨૯

१ विरहः वसन्तमासः, नवस्नेहः प्रथमयौवनारम्भः ।
पञ्चमगेयस्य ध्वनिः पञ्चाग्निं कः जनः सहति ॥ ३३० ॥

અર્થ:—વિયોગ, વસન્ત માસ, નવીન સ્નેહ, શરૂ થતુ પ્રાથમિક યૌવન-જુવાની, પંચમ રાગનો સ્વર, આ પાંચ અગ્નિ કોણ માણસ સહન કરી શકે ? ૩૩૦

(૧) + सहायमुट्ठीय. I सहासमुट्ठीय. (૨) + मणइट्ठमाणुसं. (૩) + मुच्चंति.

२ जननीः जन्मभूमिः, पश्चिमनिद्रा अभिनवं प्रेमम् ।
सज्जनजनानां गोष्ठीः, पञ्चाऽपि दुःखैः मुच्यते ॥३३१॥

અર્થ:—માતા, જન્મભૂમિ, પાછલી રાતની ઉંઘ, નવો બંધાએલો પ્રેમ, સજ્જન માણસની સાથે વાર્તાલાપ, આ પાંચ દુઃખથી—મુસીબતથી છોડાય છે. ૩૩૧

१रे संकर ! मा सिरज्जसि, अहवा मा देसि ाणुसं जम्मं ।
अह जम्मं मा पिम्मं, अह पिम्मं । विजोगं च ॥३३२॥

८ २नवसत्ता ससिवयणी, हर हार आहार वाहना नयणी ।
उदहि रिउ सुअगमणी, सा सुंदरि कत्थ हो माइ॥३३३॥

३वसिऊण मुज्झहियए, चित्तं[1] गहिऊण कत्थ चलिओसि ।
पंथी[2] परगहमंडण, पुणो तुमं कत्थ दिसेसि ? ॥३३४॥

---

१ रे शंकर! मा सृजसि, अथवा मा ददस्व मानुष्य जन्मम् ।
अथ जन्मं मा प्रेमं, अथ प्रेमं मा वियोगं च ॥ ३३२ ॥

અર્થ:—હે શંકર! તુ જગત બનાવીશ નહી, અથવા બનાવું તો માણસનો જન્મ આપીશ નહી, અને જો માણસનો જન્મ આપુ તો પ્રેમ કરાવીશ નહી, પ્રેમ કરાવુ તો વિયોગ કરાવીશ નહો. ૩૩૨

२ नवसत्वा शशिवदनी, हर हार आहार वाहना नयनी ।
उदधि रिपु सुत गमनी, सा सुन्दरी कुत्र अहो माता॥३३३॥

અર્થ:—હે માતા! નવીન ગર્ભવતી, ચંદ્ર સમાન મુખવાળી અને મહાદેવના હારનો આહાર જેનું વાહન છે તેના જેવા નેત્રોવાળી અર્થાત મહાદેવનો હાર સર્પ તેનો આહાર પવન તે જેનુ વાહન છે અર્થાત્ ચંદ્રમા રહેલા હરણનુ વાહન પવન છે એટલે હરણ સમાન નેત્રોવાળી સમુદ્રના શત્રુના પુત્ર જેવી ગતિવાળી અર્થાત્ સમુદ્રનું મથન કરનાર સમુદ્રનો શત્રુ મહાદેવ તેનો પુત્ર ગણપતિ. એટલે તેનું મોઢુ હાથી જેવુ હોવાથી ગણપતિ એટલે હાથી તેના જેવી ચાલવાળી તે સુંદરી ક્યાં છે? ૩૩૩

(१) * जीव. (२) * रे पइ पंथ.

३ स्थित्वा मम हृदये, चि गृहित्वा कुत्र लितः ।
पान्थ ? परगृहमण्डन, पुनः त्वं त्र दृश्यसि ॥३३४॥

દૂહા.

ચંદન કઠું કપૂર રસ, સીતલ[1] ગંગ પ્રવાહ;
[2]મન રંજન [3]તન ઉલ્હવન, [4]કદિ મિલસ્યઇ નાહ. ૩૩૫
ચંદ મુખી હંસા ગમ[5]ણ, કોમલ દીરઘ[6] કેસ;
[7]કંચન વરણી કામિની, વલિ [8]કદહી દીસેસિ. ૩૩૬
થે સિધાવો સિ[9]દ્ધ કરો, પૂ[10]જો થાંકી આસ;
મત વિસા[11]રો મન થકી, હું છઉં થાંકી દાસી. ૩૩૭
× સજ્જણ ગુણે સમુઇ, જિઉં તરિર થક્કી તેણ,
અવગુણ છેટ ન સભરઇ, ખિણહિ વિલંબુ જેણ. ૩૩૮
થે સિધાવો સિદ્ધિ કરૂ, બહુ ગુણવંતા નાહ;
સા જીહ્ડા શતખંડ કીય[12], જેણ કહિ[13]જ્જઇ જાહ. ૩૩૯

અર્થ:—મારા હ્રદયમાં વસિ ચિત્ત લઇને તુ કયા ચાલ્યો. પારકા ઘરને શોભાવનાર હે પાથ! વળી તુ ક્યારે દેખાડશે? ૩૩૪

— · ણ. (૧) · લુ (૨) ‹ જન + જણ. (૩) I મનઉ. લસણ — · ણ. (૪) × કદે મિલેશઉ નાહ. + * તુ કિમ પામિસિનાહ. I મિલેસી. (૫) × I ણિ (૬) × દીહર — × ણ. (૭) I ચપક વરની (૮) + કદી I કદે. (૯) × દ્ધિ. કરૂ. (૧૦) I પૂરો (૧૧) × રૂ (૧૨) × હૂઅ. I કરિ. (૧૩) × ભણિ ગઇ. ÷ જિણિ કહિજ્જે

गाथा १

[1]ऊज्जडीयो ईअदेसो, सो वसियो जत्थ पियजणो जाइ ।
पीउ ! परदेसह मंडण, पुणो तुमं कत्थ दिसेसि ॥३४०॥

પૂજઉ આસા સિદ્ધિ સુંદર, [2]ચલિઉ જિસેણુ કજ્જેણુ;
છપ્પય વાસ નિવાસો, સો [3]દિજ્જો અમ્હ નામેણુ. ૩૪૧

गाथा. २

× वट्टंत गमण दीहा, जं भणियं कंत तं खमिज्जासु ।
अम्हं चिय नत्थिगुणा, तुम्हाण य नत्थि गुणछेओ॥३४२॥

---

(૧) × ઉજ્જડ હૂઉં દેસો. (૨) × ચલિઉસિ જેણ. (૩) × દિજ્જઈ.

१ उद्ध्वस्तः एतद्देशः, सः वसितः यत्र प्रीयजनः यायिन् ।
प्रीय ! परदेशमण्डन, पुनः त्वं कुत्र दृश्य ॥३४०॥

અર્થ:—જ્યાં પ્રીય મનુષ્ય જાય છે ત્યાં તે દેશ ખરેખર વસેલો છે અને આ દેશ ઉજ્જડ થએલો છે હે પરદેશને શોભાવનાર વહાલા ! તું ફરીને ક્યાં દેખાઇશ ? ૩૪૦

२ वर्त्तंत गमनदिवसाः, यद्भणितं कान्त ! तत् क्षमस्व ।
अस्मासु खलु नास्ति गुणाः, युष्माकं नास्ति गुणछेक ॥३४२॥

અર્થ:—હે વહાલા ! તમારા જવાના દિવસો નજીક આવે છે તો જે તે કાંઇ કહ્યું હોય તે તું ક્ષમા કર કારણ કે અમારામાં તો જરૂર ગુણો નથી પરન્તુ તમારા ગુણનો પાર નથી. ૩૪૨

१ [1]उ सरीर पाउ, असहंतो दुज्जणो जणो जाउ ।
[2]उ रोर कलंको, मा[3] जाउ सज्जणो सयणो ॥३४३॥

२ रे पीउपवासगामि, अंचल गहिऊण कुप्पिउ कीस ।
पढमं चिय किं मुक्कं, अह जीयं अद्ध पढियं च ॥३४४॥

---

(१) × ઓ. (૨) × રોગ (૩) I મા જાવો સગુણો સજ્જણો

१ यातु शरीर पापं, असहन्तः दुर्जनः जनः यातु ।
यातु रोर कलङ्कं, मा यातु सज्जनः स्वजनः ॥३४३॥

અર્થ:—શરીરમાં રહેલુ પાપ જાઓ, નહી સહી શકનાર અર્થાત ઈર્ષાળુ દુર્જન માણસ જાઓ, દરિદ્રતા અને કલક જાઓ, પરન્તુ સજ્જન માણસ અને પોતાનું માણસ અર્થાત્ પતિ અથવા જેની સાથે સુદૃઢ પ્રેમ બંધાયો હોય તે ન જાઓ અર્થાત્ તેનો વિયોગ ન થાઓ. ૩૪૩

२ रे प्रीय ! प्रवास गासि, अञ्चलं गृहित्वा कुपितः किम् ।
प्रथमं खलु किं मुक्तं, अथ जीवितं अर्द्धपठितं च ॥३४४॥

અર્થ:—હે મુસાફરીમાં જતા વહાલા ! છેડો પકડીને પછી ક્રોધિત શુ થયો, પરન્તુ હુ ચોક્કસ માનુ છુ કે તે પહેલુ જીવિતવ્ય અને પછી અડધુ બોલેલુ વાક્ય મુકિ દીધુ. અર્થાત્ મરણ પામેલા પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીનુ આ કથન છે કે હે વહાલા મારો છેડો ઝાલીને તું કોપાયમાન કેમ થયો છું અર્થાત્ તું હવે કેમ બોલતો નથી તો તેથી હું હવે નિશ્ચયથી માનું છુ કે પ્રથમ તેં જીવીતવ્ય છોડી પછી અડધુ કહેલું વાક્ય છોડી દીધુ. ૩૪૪

દૂહા.

[1]જો [2]ગજ્જિસિ ગજ્જિ પ્રીય, [3]કંઠા ગ્રહણ મ જોઇ;
રોવણ હેઇ વિલગ્ગાઈ, અવસ્ય અમંગલ હોઇ. ૩૪૫

હાઅડા [4]ભીંતર [5]પઇસિ કરી, [6]ઉગ્યા [7]સહુરિ રૂખ;
નિત [8]સલસલઈ નિત [9]પલ્લવઇ, નિત નિત નવલા દુઃખ. ૩૪૬

સખિ એ આંમણ દૂમણે, મારગ ઉભી કાંઇ;
જે [10]જીવંકા વલહા, [11]તે ચલિઆ જાઈ. ૩૪૭

[12]સંભાર્યઉ સંતાપ, [13]વીસારિયા ન વિસરઇ;
[14]કાલિજાની કોર, [15]ખરહડ તો ફાટે નહી. ૩૪૮

વીછડતાં [16]પ્રી માણસાં, નયણે કીધો સોગ;
[17]ઓઢણ પહિરણ સાડી [18]કંચીયો, [19]હુયો નિચોવણ જોગ. ૩૪૯

---

(૧) × જઉ (૨) × સિતુ I જોગ છે તો (૩) × કંઠગ્ગહણુ – × ણિ ગ્ગિ સિ (૪) · ભીતિરિ. (૫) * સિ. (૬) ~ ઉગ્ગ. × ઉગા. (૭) I સાલર. (૮) * સલ્લઈ. × સાલઇ. (૯) ~ પલ્લવઈ. × પાલ્હવઈ. I પાલવૈ. (૧૦) I રા. (૧૧) * તેઉ. (૧૨) ^ સંભાર્યા (૧૩) * વિસહતાં. (૧૪) * કાલેજા વિચિકાપ. (૧૫) · હર તઉ ફિટઈ. + તુ ફિટે. (૧૬) I પ્રીય (૧૭) I ઉ. (૧૮) I કંચૂઉ. (૧૯) I હુઉ.

[૧]સાજણ [૨]દેસંતરિ ગયા, [૩]જોયણ લાખાં છેહ;
વીસારિયા ન વીસરઈ, જાં [૪]જીવન છંડઇ દેહ. ૩૫૦
[૫]સજણીયા સહુ કો [૬]કરઇ, [૭]અમ્હે ન કરિસ્યા કોઇ,
[૮]જેતા સુખ સનેહકા, તે તા [૯]ફિર દુ:ખ હોઇ; ૩૫૧
[૧૦]આઉ [૧૧]તનજારાં મસીકરાં, [૧૨]ધૂયા જાઇ [૧૩]સરગ્ગ,
મત પ્રી વાદલ હોઈ [૧૪]કૈ, [૧૫]વિરહ બુઝાવઇ અગ્ગિ. ૩૫૨
[૧૬]નિમિષ એક દિન હૂયા, [૧૭]રયણ [૧૮]હૂઇ છમાસિ;
વાલિંભ [૧૯]વિરહ તુઝ ભણે, જીવ [૨૦]જલૈ નીસાસ; ૩૫૩
હીયડા ફૂટિ પસાઉ કરી, કેતા દુખ [૨૧]સહેસ;
વાલંભ [૨૨]પ્રી વિછોહીયો, જીવી [૨૩]કાહ કરેસિ. ૩૫૪

---

(૧) I સજન (૨) * સાં. (૩) * લ. I જોવન લિખીયો છેહ. (૪) I જીવૈતાં સનેહ (૫) * સા. (૬) × કર I કરો. (૭) * અહમે (૮) × જેતું સુખ સયોગનુ તે તું. (૯) * ફરિ. (૧૦) * અ + ઓ (૧૧) * ર મિસિ કર (૧૨) * આ. (૧૩) * ગિગ (૧૪) * કરિ (૧૫) * વરસિ (૧૬) ~ નમિષ × નિમષ. (૧૭) * ણિ. (૧૮) * સ. (૧૯) * વિરહિઇ તુઝ તણઈ. – I તુમ. (૨૦) * જલઈ જ્યું ધાસ. (૨૧) * સિ (૨૨) * પ્રીય માણસ વિછોહીયાં. I વાલંભ વિરહ વિછોહીયો (૨૩) * કાહુ. I કરેસ.

કેહી[1] કીજૈ વાતડી, કેહી કીજૈ[2] કત્થ;
જેહા સજ્જણ વિછટે[3], તેહા ન ચડસ્યૈ[4] હત્થ. ૩૫૫

રે હીયા વજ્જઇ[5] ઘડ્યો, કંઇ[6] પાષાણ કુરંડ;
વાલંભ[7] નર વિછોહિતા[8], ફૂટો[9] ન ખંડો ખંડ[10]. ૩૫૬

કરવતડી કિરતાર, જઉં[11] સિર દીસઇ તાહરૈં;
તો[12] તુ જાણે[13] સાર, વેદન[14] વિછોહયા તણી. ૩૫૭

ગાથા ૧

૮ जइ गम्मासि तउ गम्मपिय, को वारइ तुज्झ गम्ममाणस्स ।
तुज्झ गमणे मुज्झ मरणं, विहलिय को पणासेई ॥३५८॥

---

(૧) * કીજઇ વત્તડી. (૨) * કીજઇ. (૩) * વીછડઇ. + વીછુડઇ (૪) * ચડઇ I ચડે. (૫) * વજ્રિ ઘડિઉં. I (૨) હીયાવજ્ર ઘડીઉસિ. (૬) × વજ્ર વજ્રેણ સારિચ્છં. (૭) * લિં. I વાલિંભ તણું વિજોગડે (૮) * ઉં. (૯) * હૂઉં. (૧૦) * ડિ. (૧૧) * જઇ સિરિ મેહલઇ અપ્પણઇ, × જો સિર દિજઇ તાહરઇ. (૧૨) * તુ. (૧૩) * જાણત. (૧૪) * વેયણ.

૧ यदि गच्छसि तदा गच्छ प्रीय, कः निवारयति
तव गमने मम मरणं, विस्खलितं कः प्रनाशयाति ॥३५८॥

અર્થ—હે વહાલા ! જો તું જતો હોય તો જા. તને જતાને રોકી રખે છે તારા જવાથી મારૂં મરણ છે તો અહિ રહેલા— ન ઝ્ઝ આવેલા તેનો કોણ નાશ કરે—અટકાવે. ૩૫૮

દૂહા.

૮ વાલંભ તઇ વિરૂઉ કીયો, વહિલો દાખ્યો છેહ;
થે તોડ્યો કવડી વડઇ, લાખ ટકાનો નેહ ૩૫૯

ચોપાઈ.

માધવાનલ[1] ચાલ્યો પરદેસ, કામકંદલા છાંડ્યો[2] વેસ;
છંડે[3] રંગત દક્ષિણી ચીર, ન કરઈ સોલ શૃંગાર સરીર. ૩૬૦
કામકંદલા ઇણ[4] પરે રહઈ, બીજો[5] લોક વાત નવિ લહઇ[6],
તજઇ[7] તિલક કાજલ[8] તંબોલ, મંઝણ[9] ન્હાવણ ખોલ અંગોલ. ૩૬૧
જીમઇ[10] નહીં સરસ આહાર, જાં ન મિલઇ માધવ ભરતાર;
વિધવા વેસઇ[11] તે વિરહણી, દુર્બલ દેહ કીધી[12] પ્રી ભણી ૩૬૨

---

(૧) * માધવ તે ચાલિઉ પરદેસિ (૨) × છડિઉ + છડિઓ I છંડે. (૩) * છંડઇ. + છડે (૪) * ઇણિવિધિ. (૫) * બીજઉ. + બીજુ. I બીજા. (૬) + લહે. I કહે (૭) * તિજઇ. + તિજે. × ત્યજઇ I તજૈ (૮) ‸ કજ્જલ (૯) * મજ્જણ ન્હાણ ખોલિ અંઘોલ. (૧૦) + જીમે. (૧૧) * વેસિઇ I વિવિધ વેસૈ. (૧૨) * કીઉ I કીયો + કીયો

માતા સમઝાવૈ[૧] ઘણું, કર્યું[૨] ન કરઇ[૩] કુલ કર્મ[૪] આપણો[૫];
આવૈ[૬] મોટા[૭] ઘરિ નરરાય, કામકંદલા તે ન સુહાઇ. ૩૬૩
માતા મ કરિ ઘણો[૮] વેસાસ, આણો[૯] પુરુષ મુજ[૧૦] આવાસિ;
અંગથિકો રાખિસ[૧૧] વેગલા, ગીત વિનોદ[૧૨] દેખાડસિ[૧૩] કલા. ૩૬૪
માતા આગ્રહ મંડઇ[૧૪] ઘણું, સીલ ન ખંડઇ[૧૫] કાયા તણો[૧૬];
કામકંદલા ઇણ[૧૭] પરિ રહઇ[૧૮], વિરહ વિયાકુલ[૧૯] મન[૨૦] દુખ સહઇ[૨૧]. ૩૬૫
માધવ દેસ નગર બહુ ફિરી, વિષમ પંથ વિલંઘઇ[૨૨] કરી,
વિરહ વિયોગઇ[૨૩] ચિત્ત ચાલવઇ[૨૪], પુહુતો[૨૫] જઇ દેસમાલવઇ. ૩૬૬
પુર પાટણ[૨૬] ફિરિ દીઠા તેણ, જોઇ[૨૭] પહુતો નગર ઉજેણ[૨૮];
ગઢ મઢ મંદિર પઉલિ[૨૯] પગાર, નવ બારહ જોયન[૩૦] વિસ્તાર. ૩૬૭

---

(૧) · સમઝાવઇ ઘણઉ. I ઝાવે ઘણો. (૨) * કાં. I કિમ. (૩) I કરૈ + કરે (૪) * ક્રમ (૫) * આપણઉં. + આપણું. I આપણો. (૬) * આવઇ. + આવે. (૭) * ઘરિ મોટા. (૮) * ણા. (૯) · આનુ. (૧૦) + મુજઝ. (૧૧) + * રાખુ. (૧૨) * નાદ. (૧૩) * દેખાડિસુ. – I મીઠાવૈણ કરિ આગ્રહ ઘણો. (૧૪) * માંડઇ ઘણઉ. + માંડે ઘણો. (૧૫) * ષડઇ + ખડે. (૧૬) * તણઉ. + તણુ I તણો. (૧૭) + ઇણિ. (૧૮) + રહે I રહૈ. (૧૯) I વિયા પિત તન. (૨૦) * મનિ (૨૧) + સહે I સહૈ. (૨૨) + વનલઘી. I વલિ લઘી (૨૩) * વિયોગિ. (૨૪) + ચાલવે I ચાલવૈ. (૨૫) * પુહુતુ I પુહુતો. જાઇ. (૨૮) * પટ્ટણ ફિરિ દીઠા તેણિ. (૨૭) * જઇ દીઠઉં + દીઠું. I પુહુતો. × પઇઠઉ (૨૮) * ઉજેણિ. (૨૯) * પોલિ. I પૌલ પ્રાકાર. (૩૦) * જોઅણ × યોજન. I જોયણ.

સિપ્રા નદી વહઇ અતિ ચંગ, મહાકાલ[1] પ્રાસાદ ઉત્તંગ;
ચઉસઠિ જોગણિ[2] પીઠ સુઠામ[3] તિહાં[4] દેવી હરસિદ્ધી[5] નામિ[6]. ૩૬૮
અક્ષ[7] યક્ષ વડ વ્યંતર રહઇ, બાવન વીર ઠામ ગહગહઇ;
સુપનંતરિ નવિ પડઈ દુકાલ, ચોરાસી ચૌહટા[8] સુવિશાલ[9]. ૩૬૯

પધડી છંદ.

વિક્રમાદિત્ય તિહાં[10] કરઈ રાજ,
પૃથિવી ઉરણ[11] જિણ કરી[12] આજ;
પરનાર બંધવ રિણ[13] અભંગ,
સરણા[14] વિલંબ જિણ સાવિલિંગી. ૩૭૦
પરદુખ[15] ભંજણ બિરૂદ[16] જાસ,
ઇહક જન નિત[17] પૂરવઇ આસ;
અતિ[18] સૂરવીર નર[19] સાહસીક,
છત્રીસ[20] લાખ ચાલઇ અનીક. ૩૭૧

---

(૧) × મહંકાલ. (૨) * ચોગિણી (૩) × સુજાણ. (૪) * તિહિં. (૫) * હરિસિદ્ધિ. I હરિસિદ્ધા. (૬) × ઠાંમ (૭) * સિદ્ધવડઇ બહુ + વડે. I અક્ષય વડ બહુ વિતર રહે. – I ૨. નપ. (૮) * ચહુટાં × ચઉહટાં. + ચઉટા. (૯) I સુવિસાલિ. (૧૦) * તિહિં. (૧૧) * જિણિ ઉરણ કરી (૧૨) I કીધ. (૧૩) * રણિ. × રણ. (૧૪) * સરણગત વચ્છલ સાવ. (૧૫) * દુખહ. (૧૬) * બિરદ જાસ. + બિરદ જાહ. (૧૭) × નિતુ. (૧૮) I તે. (૧૯) I નઇ. (૨૦) I બત્રીસ.

[1]સોલહ સઇ અંતે ઉરી નારિ,
[2]૭ સહુસ વેશ્યા નગર મઝારિ;
[3]આગીયો નામ **વેતાલ** [4]જાસ,
નિત સેવ કરઇ [5]જાણીયઇ દાસ. ૩૭૨

[6]**ખાપરો ચોર** સઘલઇ પ્રસિદ્ધ,
[7]**કુવડીયો** [8]જૂયારિ વાચા બદ્ધ;
[9]તિહાં **માધના પંડિત** સુજાંણ;
[10]વરધિ નિરતી ગુણ નિહાણ. ૩૭૩

એહવી નગરી ઉજેણી [11]ઠામ,
[12]સાંભલઇ શ્રવણ ભૂપતિ વખાણ;
[13]અતિ હરખ્યો માધવ મન માંહિ,
[14]દેખી ઉજેણી [15]અતિ ઉચ્છાહ. ૩૭૪

---

(૧) × સોલસહસ. + સોલહસે અતિ વરી. I સોલૈસ અંતે ઉરવર નારિ. (૨) × વિ. I ૭ સહિસ – * રી. (૩) * આગીઉ I આગીયૌ. (૪) I જાસુ. (૫) * નરજાણિ. + કરિજાણિ. (૬) * ખાપરઉ. (૭) * કઉઠિઉ × કુડિઉ. (૮) * વાચ (૯) * તિહિં. (૧૦) * વરદીધ સરસતી ગુણ નિહાણ I વરદૈ સરસ્વતી. (૧૧) * ઠાણિ. I નાંમ (૧૨) * સંભલિ શ્રવણે I સાંભલૈ શ્રવણે ભૂપ. સુજાણ. * વખાણિ. (૧૩) * અતિ તેહ હરખિઉ મન માંહિ. (૧૪) I દેખિયૌ. (૧૫) I અતિહિ * + મનિ ઉચ્છાહિ. – I નરનાર.

ચોપાઇ.

માધવ હિંડઇ નગર મઝારિ, રૂપવંત દીસઇ બહુ નારિ;
સારો[1] દિન તિણ[2] નગરી ફિરી, કોઇ[3] ન પૂછઇ આદર કરી. ૩૭૫
*તિણિ[4] દેસડઇ ન જાઇઇ, જિહાં આપણુ[5] ન કોઈ;
સેરી સેરી હીંડતાં, શુદ્ધિ[6] ન પૂછઇ કોઇ. ૩૭૬

શ્લોક.

* तत्र देशे न गन्तव्यं, यत्रात्मीयजनो नहि ।
मार्गेहि गच्छतां तेषां, कुशलं कोनु पृच्छति ॥३७७॥

દૂહા.

I માધવ હિવ તિણ નગરમૈ, દુખે નીગમૈ રૈણ;
કામકંદલા મનમૈ વસૈ, સંભારે નિજ વેણ. ૩૭૮
I ચિતમૈ વસિ રહી કાંમિની, પ્રેમ પ્રીતસાં સુવિલાસ,
ભુખ પ્યાસ નિદ્રા તજી, મનમૈ રહે ઉદાસ. ૩૭૯

---

(૧) * સારઉ. (૨) * તિણિ. (૩) * I વાત. (૪) I તિણ દેસડિ. (૫) I અપણો. (૬) I સાર ન પૂછે.

* અર્થ:—જે દેશમાં આપણો માણસ નથી ત્યાં જવુ નહી કારણ કે માર્ગે જતાં તેઓને કુશળ કોણ પૂછે? ૩૭૭

માધવને તિણ નગરમેં, રહિતાં હૂઆ ષટ માસ;
જિણ વિધ પ્રીયાને પાઠવે, સંદેસા સુવિસાલ. ૩૮૦

[૧]એક દિવસ તિણ નગર અવસરઇ, દીઠો[૨] પંથી એક[૩];
માધવ પૂછઇ[૪] કવણ તૂં, કહિ તાહરો[૫] સરૂપ. ૩૮૧

હૂં વાસી ઇન[૬] નગરનો, ખત્રી[૭] મોરી જાતિ;
હૂં [૮]પરદેસઇ જાઇસું, સંભલિ[૯] મોરી વાત. ૩૮૨

ચોપાઇ.

નિરૂપમ નગરી કામાવતી, તિહાં છઇ[૧૦] કામસેણ ભૂપતિ;
જાત્ર કરી આવિસુ[૧૧] ઇણ ગામિ, એક મોટો[૧૨] છઇ માહરઇ કામ. ૩૮૩
હરખ્યો[૧૩] માધવ સંભલિ[૧૪] વાત, કાગલ મૂંકિસુ[૧૫] ઇણ સંઘાત;
વેશ્યા કામકંદલા ભણી, માહિ[૧૬] લિખિ વાત મન તણી. ૩૮૪

---

(૧) * એક પુરૂષ તિણિ અવસરિઇ. I એક દિવસ તિણ અવસ્યરેં (૨) * દીઠઉ. I દીઠો + દીઠું (૩) + * રૂપ (૪) + પૂછે I પૂછૈ. (૫) * તાહરૂં રૂપ. I તાહરૌ (૬) * ઇણિ નગનુ I નગરનો. (૭) * ખિત્રી. I પિત્રી મોરો + મેરી (૮) * પરદેસિઇ જાઇસિઉ. (૯) + * સાંભલિ I સાંભલ. (૧૦) + તિહ છે ` તિહ છઇ – I ન (૧૧) * આવિસિઇણિ I આવીસ ઇણગામ (૧૨) * મોટઉં. (૧૩) * હરખિઉ. I હરખ્યઉ (૧૪) I સાભલ (૧૫) * મોકલિસિ ઇણિ સઘાતિ. (૧૬) * માહે લિખિસિ. I લિખસ્યાં

સ્વસ્તિ શ્રીપુર કામાવતી, કામકંદલા સુણિ વીનતી;
માધવ તણા સંદેસા બહૂ, કંઠાલિંગન[1] વાચઇ સહૂ, ૩૮૫

गाथा. [1]

[2] मा जाणिसि विसरियं, तुह मुहकमलं विदेसगमणेण[3] ।
सून्नो समर[4] करंको, जत्थ तुमं जीवियं तत्थ ॥३८६॥
२ जम्मंतरे ण विहडइ, उत्तम महिलाण जं कियं पिम्मं ।
कालिंदी कह्न विरहे, अज्जवि कालं जलं वहइ ॥३८७॥

---

(૧) I કંઠ લગાઇ વાચે જ્યો સહૂ × કંઠિ વિલગિનઇ.
(२) I मम. (३) I गमणम्मि. (४) I भमइ.

१ मा जानिहि विस्मृतं, तव मुख कमलं विदेश गमनेन ।
शुन्यः समरकरङ्कः यत्र त्वं जीवितं तत्र ॥ ३८६ ॥

અર્થ:—તુ એમ ન જાણીશ કે વિદેશમાં જવાથી તારૂં મુખ-કમળ વિસરી જવાયુ છે, તારા વિયોગથી હૃદય શુન્ય થઇ શરીર યુદ્ધભુમિ ઉપર પડેલા હાડપિંજર જેવું થઇ ગયું છે માટે જ્યાં તું છું ત્યાંજ મારૂં જીવિતવ્ય છે. ૩૮૬

२ जन्मान्तरे न विश्लिष्यति, उत्तममहिलानां यतकृतं प्रेमम् ।
कालिन्दी कृष्ण विरहे, अद्याऽपि कालं जलं वहति ॥ ३८७ ॥

અર્થ:—ઉત્તમ સ્ત્રીઓની સાથે કરેલો જે પ્રેમ તે જન્માન્તરમાં પણ છુટી જતો નથી કારણ કે કૃષ્ણના વિયોગથી યમુના નદી હજી પણ કાળું પાણી વહે છે ૩૮૭

દુહા.

મુજ પ્રાણી [૧]તુજ પાસિ, [૨]તુમ્હ પ્રાણી [૩]જાણું નહીં;
[૪]જઉ કોસ વસઉ વાસ, [૫]પંજર કો [૬]વિરહઉ નહીં. ૩૮૮

* મિત્ત જાણઉ તુહ્મ પ્રીતિ ગઇ, દૂરંતર કે વાસ;
નયનુ બિછોહે પરગયે, જીવ [૭]તુમ્હારઇ પાસિ. ૩૮૯

* તૂં [૮]જાણઇ કિરતાર, વાલ્હા [૯]કિમ્હઇ ન [૧૦]વિસરઇ.
ઘડીમાં [૧૧]ઇકજ વાર, સાસ પહિલ્લાં [૧૨]સંભરઇ. ૩૯૦

* હીયડા હુંતા તુજ્જ મઇંએ, બીહું [૧૩]ત્રીજઉ નાવઇ કોઇ;
[૧૪]સંપઇ હોઇં તુ વહિચીઇં, [૧૫]લઇ દુઃખ ન [૧૬]વહિચઇં કોઇ. ૩૯૧

* જે જડ [૧૭]જડીઇં સજ્જના, નેહ રેહણુ [૧૮]વિલૂધાતાર;
તે [૧૯]જડ કિમ્હઇ ન ઉતરઇ, લખ [૨૦]મિલઇં સોનાર. ૩૯૨

---

(૧) * તુહ્મ. I તુમ (૨) * તુઝ. (૩) I ૠ જાણું (૪) * જે કો વહરૂ વાસિ. – I વિહરો. (૫) * જીવે કો વિહરૂ. × પંજરિકો. (૬) I વહિરો. (૭) + તુમ્હારે (૮) + જાણે. (૯) + કિમ્હે. (૧૦) + વિસરે. (૧૧) + ઇકે (૧૨) +, સંભરે. (૧૩) + ત્રીજુ નાવે. (૧૪) + સપે. (૧૫) + લે (૧૬) + વ-હિચે (૧૭) + જડિએ. (૧૮) + વિલૂધી તાહ (૧૯) + જડી કિમ્હે ન ઉતરે. (૨૦) + મિલે.

* વિરહી પાંજર ખોદ કરિ, વિષ કે બોરઇ[1] ઝાડ;
લોકેગે ફૂલ ગુલાલકોં, સો મૂંગલિ બાહૂં હાર. ૩૯૩

* દહીં દહીં પુનરપિ દહીં, ઉત્તમ સઇથી[2] સંગતિ ગ્રહિયં;
જબ રસ મિલિયં, તબ રસ ઢલીયં;
દૈવ દૈવ તઇ ખિનુ ઇક કા ન સહિયં. ૩૯૪

* નીંદ તુ[3] નાવઇ ત્રિહું જણાં, કહુ કામિણિ કીહાં;
ધણ સનેહાં બહુરણાં, વયર ખટુકવઇ[4] જિહાં. ૩૯૫

* પાણી તણઇ[5] વિયોગિ, કાદમનું ફાટઇ હી(યું);
તિમ જઇ[6] માણસ હોઇ[7], સાચા નેહ તું જાણઈ[8]. ૩૯૬

* માણસ ચેહિ માછિલાં, સાચા નેહ સુજાણ;
જુ જલથી કીજઇ જુઆં, નિશ્ચિંઈ[9] છંડઇ પ્રાણ. ૩૯૭

જિમ મન પસરઇ ચિહું[10] દિસઈ, તિમ જો[11] કર પસરંત;
તો આલંગીહી[12] સજ્જણાં, કંઠા[13] ગ્રહણ કરંતિ. ૩૯૮

* સજ્જન ગુણ અંગાર જિમ, હીયડું દઝઇ[14] જેણિ;
અવગુણ નીર ન સંપજઇ, વિજા વિજ્જઇ જેણિ ૩૯૯

---

(૧) + ઓહે ક્વાંડ (૨) + સેથી. (૩) + તુ (૪) + ખટુકવે. (૫) + તણે (૬) + જે. (૭) + હોય (૮) + જાણીયેં. (૯) + નિશ્ચે છંડે (૧૦) + ખિણિ ખિણે. (૧૧) + જુ. (૧૨) + દૂરિ વસતા સજ્જનાં. (૧૩) + કંઠ. (૧૪) + ડઝે

* વિરહુ જે મજનઇ[1] કરિઉં, તે મઇં[2] કહણુ ન જાઇં[3];
અંગુલ કેરી મુદ્રડી, તે બાહડી સમાઇ[4]. ૪૦૦

ગાથા[1]

※ हा हियंयम महेसरिय, जलहर मुक्कंत सुक्कवारिव्व ।
ठाणे ठाणे चिक्खल्लमाण, केणावि डज्झहसि ॥४०१॥

સુંદરિ એક સંદેસડો[5], મન[6] અંતર ઇમ રાખિ;
મ્હાકઇ[7] મન[8] જો[9] કૂડ છઇ, તૂ[10] પરમેસર સાખિ. ૪૦૨

---

(૧) + મજને. (૨) + મેં (૩) + જાય. (૪) + ય (૫) * સદેસડુ. I ડો. (૬) * મનિ અતરૂ મ. I અતરિ મ રખિ. (૭) × જઉ અહ્ા તહ્ા કૂડાં અછઉ. + જુ અહ્ તુહ્ કૂડાં અછું. (૮) × મનિ (૯) × તો I તો. (૧૦) + રિ. – ૮ વાસર.

૧ हा हृदयंगम महेश्वर, जलधर मुक्त शुक्त वारीव ।
स्थाने स्थाने पङ्कमान, केनापि दग्धोसि ॥ ४०१ ॥

અર્થ:—હાય હૃદયમાં રહેલા મહેશ્વર ? શું તને કોઇએ દઝાડયો—દુખિ કર્યો છે કે જેથી મેઘે મુકેલા પાણિની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે કાદવ કરી છીપના મોઢામાં મુકેલા પાણીની માફક કરે છે ? અર્થાત્ જે વરસાદના પાણિથી ઠેકાણે ઠેકાણે કાદવ થાય છે તે વરસાદના પાણીના બિદુઓ છિપના મોઢામાં પડતાં તેનાથી મોતી પાકે છે તેની માફક એક માણસના હૃદયમાં પ્રેમ સચારી સયોગ સુખ આપે છે અને એકને પ્રેમ કરાવી પગલે પગલે વિયોગાદિ (કાદવરૂપ) દૂખ આપે છે તો શું તને કોઇએ દુભાવ્યો છે ? ૪૦૧

વીસરિ ચિત્ત ન વીસરઇ, નિ[1]સભરિ અવર ન કોઇ;
[2]જો નિદ્રા ભરિ [3]ભોલવ્યો, તો સુપનંતરિ [4]સોઇ. ૪૦૩

૮ આડા ડુંગર વીંઝવન, ખરે પિયારે મિત્ત;
દેહ વિધાતા પંખડી જિઉ, મિલિ મિલિ આવઈ નિત. ૪૦૪

૮ તે સાજન કિમ વીસરઇ, જે બહુ ગુણ ભરિયા હોઇ,
વીસારીયા ન વીસરઇ, જઇ સિર વાઢઈ કોઇ. ૪૦૫

૮ દિન ઝુરંતાં નીગમું, રયણ રોવંતિ વિહાઇ;
સજ્જણ (વિણ) જે જીવીયઇ, તે જીવ્યાં સ્યાં માહિ. ૪૦૬

૮ ગોરી થારઇ રૂપ ઊપરિ, હૂં ઉવારૂં જગલોઇ;
મેરઇ મન તૂં ન વીસરઇ, તુજ મન જાણે કોઇ. ૪૦૭

૮ હિયડા ભીંતર દવ બલઇ, ધૂંઆ પ્રગટ ન હોઇ;
વેલિ વિછોહયા પાનડા, દિન દિન પીલા હોઇ. ૪૦૮

તું [5]હીજે સજ્જન મિ[6]ત્ત તું, પ્રી[7]તમ [8]તૂં પરમાણ;
[9]હીયડા ભીંતરિ તૂં વસઇ, [10]ભાવઇ જાણિ સ જાણિ. ૪૦૯

---

(૧) * નિશિ. (૨) ·· નીદ કરિ મન ભોલવઉં. (૩) + ભોલવુ. (૪) × હોઈ. (૫) ⌃ તુ હજિ. (૬) * તુહજિ મન. (૭) * તું હજિ જાણ સુજાણ. (૮) × તુંહી. (૯) * મોરઈ મનિ તૂંહજિ વસઈ. (૧૦) I ભાવે જાણ મજાણ.

સજ્જન તેરા ગુણ ઘણા, વસ્યા[1] જુ હીયડા માહિ;
રયણ[2] દીહ ન[3] વીસરઇ, જો વરસા સૌ[4] જાઇ. ૪૧૦

સજન[5] પરદેસે હૂયા, જે દીસંતા નિત્ત:
નયણે તેહ[6] વિસારિયા તૂં મ[7] વીસરઇ ચિત્ત. ૪૧૧

સજ્જન[8] હું તું એકઠાં, અવર મિલ્યા[9] એ લેખિ;
મુજ તુજ હીયડા[10] એક છઇ, ભાવૈ[11] કાઢી દેખ. ૪૧૨

× અરહટ આરણ માંહિ, ...;
... ..., ... ૪૧૩

I બહુત કહા હિત હિત લિષું, સંભારે જયો સદીવ;
થોડૈ લિ (ખિયઇ) જાંણજો, તુમ પાસૈ છૈ જીવ ૪૧૪

ઇણ[12] પરિ સંદેસા ઘણા, લિખિ દીધા તિણ સાથિ;
તિણ પંથી કાગલ દીયો[13], કામકંદલા[14] હાથિ. ૪૧૫

---

(૧) * વસ્યાજ (૨) * રયણિ I રાત (૩) * નવિ. (૪) * સુ. × સઉ (૫) * સજ્જણ પરદેસિઈ. (૬) * તો, I તોં. + તુ. (૭) * ન વિસારે (૮) * સજ્જન હું તુઝ તુઈ મુઝ + સજ્જન હુ તુજ તુ મુંક. I સજન ૬ મઝ એક છે – × અવસરિ મિલશાં (૯) I મલાએ લેખ. (૧૦) * હુ. (૧૧) * ભાવઇ કાટી દેખિ. (૧૨) * ધણિ. – * ણિ. (૧૩) * દીઉ. I દીયો. (૧૪) × કામા ગણિકા હાથ.

અતિ આણંદ હૂંઈ[1] હૂયો, સંદેસા સવિગત્ત;
(વાંચી)[2] પ્રીતમ જાણીયો, ઉજેણી સંપત્ત.[3] ૪૧૬

કામકદલા મોકલઇ, સંદેસો[4] સુ હત્થ;
ઉજેણી નગરી ભણી, ધન ધન માલવદેસ. ૪૧૭

૮ સ્વસ્તિ શ્રી આણંદ મય, સમરૂં સારદ સાર,
ઉજેણી નગરી ભણી, લિખિવા લેખ અપાર. ૪૧૮

૮ સુંદર સહજઈ વલહા, સોભાગી સુભગાણી;
સકલ કલા ગુણ મંદિરૂ, સાજણ યોગ સુજાણ. ૪૧૯

૮ કુશલ ખેમ વર્તઇ ઇહાં, ધર્મ તણઈ અહિનાહ;
દિન પ્રતિ લિખવા આપણા, કુશલ ખેમ કલ્યાણ. ૪૨૦

૮ પરદેસઈ જે સાજણાં, તાંહ અપૂરવ રીતિ;
દુજ્જણ વયણ નગમો, ધરતા અવીહડ પ્રીતિ. ૪૨૧

૮ સમરતાં સાજણ તણે, ગુણે ન આવે પાર;
મિલઉ તબહી હોઇસ(ઇ), જબ કરસ્યઇ કરતાર. ૪૨૨

૮ નિસાસા તૂં ભલે સરજીયો, આવો દુકખ સહ.....;
જો નીસાસઉ સરજત નહી, તો હીયઇ મરંતિ. ૪૨૩

૮ તે સુખ જાણઈ નીંદ, સુપને મિલિએ સાજણા;
નેહિ આંખિ ન આવઇ નીંદ, કિહાં મિલવો કિહાં બોલિવઉ. ૪૨૪

---

(૧) * હીઅડઈ હૂઉ. × હીઈ + હીયે (૨) * વાંચી મનિ પ્રાઉ જાણીઉ. I વાંચંતા પ્રીતમ તણી. (૩) I સપત્તિ. (૪) * તિણિ હાથાઈ સંદેસ.

ટ માણસથી પંખી ભલા, અલગા ચૂણે ચૂણંતિ;
તરવર ભમિ સંઝા સમઇ, માલઇ આવી મિલંતિ. ૪૨૫
ટ પ્રીતમ કેરી વાટ, જોતાં હી દીન નીંગમું;
હીયડુ ન પડઇ ફાટ, કહતાં દીસઇ કારિમું. ૪૨૬
ટ કીધઇ ઘણું વિલાપ, તન સુરખ કાં સુંહુવઇ;
કાગલ તણઇ મેલાપ, મન સંતોષજ માનજે. ૪૨૭
ટ લિખિવા બઇસું જાણ, કાગલ મસિ લેઇ કરી;
હીયડો ભમરામઇ તાસ, નયણે નીઝરણા વહે; ૪૨૮
ટ કાગલ કે તા હું લિખું, કે તા લિખું કહું સુખ;
વયણ વાલ્હાનઇ મિલવા ભણી, વહિલા આવે સયણ. ૪૨૯
પ્રીતમ પ્રાણ આધાર તૂં, મનમોહન ભરતાર;
માધવ (વાચ્યો) પ્રેમભરિ, સંદેસા સુવિચાર. ૪૩૦
કંતા મઇ[૧] તો બાહિરી, નયણ ગમાઇ[૨] રોઇ રોએ,
હથાલિ[૩] છાલા પડ્યા, નયણે[૪] નીર નીચોઈ. ૪૩૧
પંથી એક સંદેસડો[૫], પ્રીતમ[૬] લગિ પહુચ્યાઇ[૭];
જોવણ[૮] કલીયાં મોરીયા[૯], તૂં ભમર ન બઇસઇ આય. ૪૩૨

---

(૧) + મે તુ બાહુરી. * બાહારી × હુંતો (૨) * ગમાયા.
(૩) * હથેલી. I હાથેલી. (૪) * ચીર હીર I ચીર નિચોઈ નીચોઈ.
(૫) * ડુ I ડો (૬) * ધીય લગિઈ. (૭) * પુહ. (૮) * યોવન.
(૯) * મઉરિઉ. × મોરીઉ + મુરીઉ. I મોરીયો

મત જાણે પ્રી નેહ ગયો[1], દૂરિ[2] વિદેસિ ગયાય;
બીમણો[3] વાધે સાજણા, ઉછો[4] થાય ખલાંહ. ૪૩૩

હું કમલાણી[5] કંત વિણુ, જં[6] જલ વિહૂણી વેલિ;
વણિજારાકી[7] ભાહિજ્યું[8], ગયો ધુકંતી[9] મેલ્હિ[10]. ૪૩૪

ઢ જેહસું હસિ મુખ બોલતે, ઉરિ ચઢે લે તે તેણુ;
લાલ પિયારે સજ્જનાં, કીયો દેસાઉર વાસ. ૪૩૫

ઢ માસ વરસ દિન જો સફલ, ઘડીજ લેખઇ સોઇ;
સાજણસું મેલાવડો, જિણ વેલા મુજ હોઈ. ૪૩૬

ઢ સજ્જનથી વિસહર ભલો, ડંકી જીવજ જેહ;
નેહ વધઇ દૂરઈ રહઈ, પગ પગ સલઇ સનેહ. ૪૩૭

ઢ હીયડા ભીતરિ પઈસ કરિ, વિરહ લગાઇ અગ્ગ;
પ્રિઉ પાણી વિના ના બુઝે, બલઇ સલગ્ગિ સલગ્ગિ. ૪૩૮

વહિલો[11] આવે વલહા, નાગર ચતુર સુજાણ;
તો વિણ ઘણ વિલખિ[12] ફિરઇ[13], ગુણ[14] વિણ લાલ કબાણ[15]. ૪૩૯

---

(૧) * ગઉ. + ગયુ (૨) I દૂર વિદેસ ગયાહ. (૩) * બિ-મણ વાધઇ. (૪) * ઉછઉહોઇ. (૫) I કુમ. (૬) * જિમ. – I વેલિડી. (૭) I વિણજારારી ખોડીજ્યુ. (૮) * ધાહ જિમ. (૯) + ધુખંતી. (૧૦) I મેલ. (૧૧) * + વહિલુ I વેગો. (૧૨) * આંખી. (૧૩) + ફિરે (૧૪) + જિમ ગુણ. (૧૫) + મા.

સુપનંતરિ નિત હૂં મિલું[1], જદિ[2] પ્રતકિખ મિલેસ;
તદિ પ્રી[3] મોતી હાર જ્યૂં, કંઠા ગ્રહણ કરેસ; ૪૪૦
આડા ડુંગર વન ઘણા, આડા ઘણા પલાસ.
તે[4] સાજણ કિમ વીસરઇ[5], બહુ[6] ગુણ તણા નિવાસ. ૪૪૧
આખડીયાં ડંબર ભયાં[7], નયણ ગમાઇ[8] રોઈ;
તે[9] સાજણ પરદેસડૈ[10], રહ્યા વિડાણી[11] હોઇ. ૪૪૨
ટા I પ્રીતમ એક સંદેસડો, દિસિ સજણા સલામ;
જબથી હમ તુમ્હ વીછડ્યા[12], તબથી નીંદ હરામ. ૪૪
પંથી એક સંદેસડો[13], પ્રી લગિ લે[14] સિદ્ધાઉ;
જોવણ[15] હત્થી ગુંજીયો, અંકુસ[16] લે ઘર આઇ. ૪૪૪
મુખે[17] નીસાસા મેલ્હીયઇ[18], નયણે નીર પ્રવાહ;
સૂલી સરિખી સેજડી, તો[19] વિણ જાણઇ[20] નાહ. ૪૪૫

(૧) + મિલાં (૨) * યદિ પરતખિ. (૩) * પ્રીય. I પ્રીઉ. – * સિ (૪) I સો (૫) + વીસરે. (૬) I બિહું. (૭) I હુઇ. (૮) ~ ગમાયા (૯) I સો. (૧૦) * દેસડઇ. (૧૧) I વિઝાંણા. ~ વીડાણા (૧૨) I વીછડે (૧૩) * ડુ. + ડો I ડો (૧૪) * લેઇ I પ્રીતમ લગી પહુચાઇ. (૧૫) I જોવન હસતિ મદ ચઢયો. + યોવન હસ્તી જુ ગડ્યુ. (૧૬) + તું અંકુસ લેઇ ઘરિ આવુ * આઉ (૧૭) * મુખિ. (૧૮) * મેહલિઇ + મેહલિયે (૧૯) * તું વિણ જાણે. (૨૦) I બ્યૈ.

I જિમ સાલૂરાં સરવરાં, જિમ ધરતીમેં મેહ;
ચંપા વરણી વાલહા, ઇમ પાલીજૈ નેહ. ૪૪૬

૮ કિહાં ચંદઉ કિહાં કમલની, કિહાં દદુર કિહાં મેહ;
વીસારિયા ન વીસરઇ, ગરવાં તણે સનેહ. ૪૪૭

૮ પ્રીતમ તેમ ચીતાર જે, જીમ ચકવીહ નીસ ભાણ;
હુમ તુમ તબહી વીસસ્યાં, જવ ઊડસ્યઇ પરાણ. ૪૪૮

गाथा*

जह सरइ सुरहिवच्छो, वसंत मासं च कोइला सरइ ।
विञ्झ सरइ गयंदो, तह अम्हमणं तुमं सरइ ।।४४९।।
जह सरइ सीयरामो, रुप्पिणि कह्नो नलो य दमयंती ।
पवणंजणोवि[1] अंजणं, तह अह्ममणं तुमं सरइ ।। ४५० ।।

---

* यथा स्मरति सुरभिं वत्सः, वसन्तमासं च कोकिला स्मरति ।
विन्ध्यं स्मरति गजेन्द्रः, तथा अस्माकं मनः त्वां स्मरति ॥४४९

અર્થ:—જેમ વાછડા ગાયને સભારે છે, અને કોકિલા (કોયલ) વસન્ત માસને સંભારે છે, મોટા હાથીઓ વિધ્યાચલને સંભારે છે તે રીતે અમારૂ મન તને સભારે છે ૪૪૯

(૧) I गोरी सरइ तिनयणो, (गौरी स्मरति त्रिनयन.)

यथा स्मरति सीतां रामः, रुक्मिणिं कृष्णः नलः च दमयन्तीम्।
पवनञ्जनोऽपि अञ्जनां, तथा अस्माकं मनः त्वां स्मरति ॥४५०॥

અર્થ:—જેમ રામ સીતાને સભારે છે, જેમ [illegible]ણ રૂક્મિણિન

पिंडीरं जह भरियं, मह हिययं ज्जणाण णवीये ।
अवगुण इक्कत्रि पूजइ, पढमं चिय नत्थि तं ठाणं ॥४५१॥

※ जेण त्रिणा न हु जीयं, घडिया अद्धं च अद्धमद्धं च[1] ।
तेण त्रिणा गय कालो, हा हियया वज्ज घाडिउसि ॥४५२॥

સંભારે છે, અને નલ દમયંતીને સંભારે છે, પવનંજય અંજનાને સંભારે છે અથવા મહાદેવ પાર્વતીને સંભારે છે તેવી રીતે અમારૂ મન તને સંભારે છે. ૪૫૦

पिंडिरः यथा भरितः, हृदयं स्वजनानां गुणबीजेन ।
अवगुणः एकोऽपि पूर्यते, प्रथमं खलु नास्ति तत्स्थानम्॥४५१॥

અર્થ:—જેવી રીતે દાડમ બીજથી ભરેલું છે તેવી રીતે પોતાના માણસના અર્થાત્ પ્રીયપતિના ગુણરૂપિ બીજ વડે મારા હૃદય રૂપિ દાડમ ભરેલું છે તેમાં પ્રથમ તો તે સ્થાનજ નથી કે જેમાં પાછળથી એક પણ અવગુણ પુરી શકાય—નાખી શકાય. ૪૫૧

(૧) I ताइ.

येन विना न खलु जीवितं, घटिकार्द्धं चा ॰ र्धं ।
तेन विना गतः कालः, हा हृदय घटितमसि ॥ ४५२ ॥

અર્થ:—જેના વિના જીવન ઘડિનો અડધો ભાગ અથવા તેનો પણ અડધો અને તેનો પણ અડધો ભાગ માત્ર રહિ શકે નહી તેના વિના આટલો વખત ગયો તેથી હા હૃદય! હું સમજી શકુ છું કે તું વજ્રથી ઘડેલુ છે. ૪૫૨

तुह नामं उर धरियं, तुह गुणगामेण[1] गुंफिया माला ।
तुह नामं मह[2]मंतो, जंपंतो[3] वासरं गमइ ॥ ४५३ ॥
※ चित्तं तुह पासट्ठियं, तुह गुणसुणीऊण सवण संतोसो ।
जीहा नाम गहणेण, एगादिट्ठी तडप्फडइ ॥ ४५४ ॥
१मा जाणिहि मित्त तुमं, निसि वासर विसारिसि खिणमित्तं ।
जह चक्कवया सूरं, चंदं जहा चकोरेण ॥४५५॥

---

(१) I गणेण (२) I कीय (३) I जंपंति रत्त दिवसेण.

त्वन्नामं उरसि धारितं, त्वद्गुणग्रामेन ग्रथिता माला ।
त्वन्नाम महामन्त्रः, जपन्तः वासरः गमयति ॥ ४५३ ॥

અર્થ:—તારૂ નામ હૃદયમાં ધારેલુ છે તથા તારા ગુણસમુહની મેં માળા ગુંથી છે, અને તારા નામ રૂપિ મહા મંત્ર જપતાં દિવસો જાય છે, અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા તારામાં જ આસકત થઇ ગએલાં છે. ૪૫૩

चित्तं त्वत्पार्श्वस्थितं, त्वद्गुणं श्रुत्वा श्रवणसन्तोषः ।
जीह्वा नाम ग्रहणेन, एका दृष्टिः तडप्फडइ? ॥ ४५४ ॥

અર્થ:—મન તારી પાસે રહેલુ છે, તથા તારા ગુણો સાંભળીને કાનને સંતોષ થયો અને જીભ તારૂ નામ લઇને સંતુષ્ટ થઇ પરન્તુ એક દ્દષ્ટિ તું નજરે નહિં દેખાવાથી તડફડે છે—દુ:ખી થાય છે. ૪૫૪

१ मा ज्ञायस्व मित्र ! त्वं, निशिवासरे विसारितः क्षणमात्रम् ।
यथा चक्रवाकाः सूर्यं, चन्द्रं यथा चकोरेन ॥ ४५५ ॥

અર્થ:—હે મિત્ર ! તું એમ ન જાણીશ કે તને હું વિસરિ

* नेहो वि किज्जइ, अह ि ज्जइ रत्त सरिच्छो ॥
अणवरयं धे ा ो, रंगं छड्डेइ ॥ ४५६ ॥

इ दूरे, चिंतिय नेहे ु आ ।
गज्जंति गय मेहा, नच्चंति भूवलए ॥ ४५७ ॥

જલધિ જેમ સૂર્યને ચક્રવાક પક્ષિ તથા ચંદ્ર ચકોર વડે વિસરાતો નથી તેમ તને રાત દિવસમાં એક ક્ષણવાર પણ ભુલિ જતો નથી. ૪૫૫

स्नेहः मपि न कुर्यात्, कुर्याद्रक्त : ।
:, स्वभावरङ्गं न ञ्चति ॥ ४५६ ॥

અ :—કોઇ પણ પ્રકારે સ્નેહ ન કરવો અને કરવો તો લાલ કોસુંબીક વસ્ત્ર જેવો કરવો, કે જે હમ્મેશાં ધોવા છતાં પોતાનો સ્વાભાવિક રંગ છોડે નહી. ૪૫૬

: वसति दूरे, चिंतित स्नेहेन भवति ।
गर्जन्ति मेघाः, मयूराः नृत्यन्ति भूवलये ॥ ४५७ ॥

અ :—સ્વજન અર્થાત્ પ્રીય મનુષ્ય દૂર વસે છે છતાં સ્નેહથી સભારતાં તે પાસે જ હોય છે કારણ કે આકાશમાં મેઘ ગાજે છે ત્યારે પૃથ્વી ઉપર મોર નાચ કરે છે. અર્થાત્ આકાશમાં દૂર રહેલા મેઘના ગર્જનથી પૃથ્વી ઉપર વસતા મોરો આનંદીત થાય છે તેવી રીતે તમો દૂર રહેવા છતાં તમારૂ સ્નેહ ગર્જન યાદ થતાં મારૂ મન આનંદ ત થાય છે. ૪૫૭

कमलाण रवी, कंतो कुमुयाण चंद चंदणयं ।
तह सज्जणाण नेहो, न हु विहडइ जावजीवम्मि ॥४५८॥

दूहा.

I प्रित विछोहा अति कठिन, मत देजो किरतार;
जबके उस गुन संभरै, तब नयणु न खंचै धार. ४५९
* हुं अछउं अन्नेकुसिउं, पंथी प्रीउ कहिज्ज;
रही न सकउ तास विणु, ए अपराध खमिज्ज. ४६०
* जिणिइ वनि पन्न न संचरइ, पंखि न बइसि जेणु;
तास तणा फुल मोकलिई, जो तुं सज्जन होइ. ४६१
* हुं रमती घरि अंगणइ, अनइ वली रहिती सुखवासि;
विरहि वियोगि न जाणुती, तइ पाडी दुखपासि ४६२
* जीवाडुं तु जीवीइ, सुख दुख तह्मजि साथि;
जन्म मरण वहिडु नही, वांची जमणइ हाथि. ४६३

कान्तः कमलानां रवीः, कान्त· कुमुदानां चन्द्र चान्दनकम् ।
तथा स्वजनानां स्नेहः, न खलु विश्लिषति यावज्जीवन्ति॥४५८

अर्थः—कमलोने वहालो सूर्य, अने कुमुदने वहालु चंदनुं चांदनीयु तेओ तेओनो अस्त थतां करमाइ जाय छे अने उदय थतां प्रफुल्लित थाय छे तेवी रीते पोताना माणसनो अर्थात् प्रीय मनुष्यनो स्नेह ज्यां सुधी जीवे त्यां सुधी कदापि जुदो पडतो नथी. ४५८

૮ એ પરમારથ પ્રીછિ જયો, વાંચી પ્રીતમ લેખ;
પાણી માહિ પલ્હાવિજયો, ધરિજયો પ્રીતિ વિશેષ. ૪૬૪

કામકંદલા મોકલૈ[1], કાગલ માધવ કાજિ[2];
તિણ[3] પંથી આણિ[4] દીયો[5], સિદ્ધા[6] સગલા કાજ. ૪૬૫

I+૮ ઇક અલગાહી ઢૂકડા, ઇક નૈડાહી દૂરિ;
સંદેહા સાજણ[7] તણા, આવૈ[8] પરબત દૂરિ[9]; ૪૬૬

પંથીડાં દેવલ[10] સરણ, કે સરવર કી[11] પાલિ;
પંથી હોઇ દયામણો[12], જૂ ગુ[13] પડૈ વિચાલ. ૪૬૭

ચોપાઇ.

એક[14] દિવસ માધવ દુખ થયો[15], મહાકાલઇ[16] પ્રાસાદઇ ગયો[17];
મધ્ય રાતિ[18] જલહર ગાજીયો[19], સાલ્યો[20] વિરહ પ્રેમ જાગીયો[21]. ૪૬૮

(૧) * મોકલઇ. + મોકલે. (૨) + I કાજ. (૩) + ણિ. (૪) + આવી. (૫) * દીઉ (૬) * ધ. = x એ. (૭) x સાજજણ. (૮) x આયા (૯) I ચર. (૧૦) * દેઉલ (૧૧) I રી. (૧૨) * ણા. I ણો. (૧૩) * જિમ જિમ પડઇ. (૧૪) I અન્ય દિવસિ. (૧૫) * થયુ I થયો. (૧૬) * મહાકાલ પ્રાસાદિ. (૧૭) * ગયુ. I ગયો. (૧૮) I રાત્રિ. (૧૯) I ગાજ્યો. + ગાજીઉ. (૨૦) * સાલીઉ. + સાલિઆ. (૨૧) * જાગીઉ. I જાગીગો.

કામકંદલા આવી ચીંત[1], ગાથા એક લિખી તિણુ[2] ભીંત;
પૂરવ પ્રેમ વિરહ વ્યાપીયો[3], મદન દાવાનલ તન આવીયો[4]. ૪૬૯

ગાથા. ૧

सो कोवि नत्थि सरणो[5], जस्स कहिज्जंति[6] हियय दुक्खाइं।
आवंति जंति कण्ठे[7], पुणरवि[8] हियए विलग्गंति ॥४७०॥

ચોપાઈ.

ગાથા લિખ[9] સુતો તિણ ઠાઇ, ઉગ્યો[10] દિનકર નગરી માહિ;
દિણુ[11] બ્રાહ્મણ ઘરે ભોજન કરઇ, વિરહ વિયાપ્યો[12] નગરી ફિરઇ. ૪૭૧

---

(૧) * ચિતિ. (૨) * તિણિ ભિતિ. (૩) × ઉ. + ઓ. I યો. (૪) I તાપીયો. * તાપીઉ. + ઓ. (૫) I सयणो * सुयणो. (૬) * कहिज्जाम्मि. (૭) × गलए. (૮) I पुणोवि तत्थेव तत्थेव. (૯) * લિખિ સુતઉ તિણિ. (૧૦) * ઉગિઇ દિનિ નગરી મહિ જાઈ. I દિવસ ઉગે + ઉગિયે. (૧૧) * બ્રાહ્મણ નઇ ઘરિ + બ્રાહ્મણને. I બ્રાહ્મણરે. (૩૩) * વિયાપિત.

१ सः कोऽपि नास्ति शरणः, यस्य कथ्यते हृदय दुःखानि।
आगच्छन्ति यान्ति कण्ठे, पुनरपि हृदये विलगन्ति ॥४७०॥

અર્થ:—તે કોઈ શરણ નથી કે જેને હૃદયનાં કંઠ સુધી આવી પાછાં જતાં અને વળી પણ હૃદયમાં વળગતાં દુઃખો કહેવાય. ૪૭૦

મહ ।　　ર આ ।, તિહાં કિણુ જાયઇ સ　વિખવા ;
રા દેવ જુહારણ　ણ,　પ્રભાતિ[2] ।ાવ્યો પુર ધણ. ૪૭૨
મહાકાલ હર પ્રણમિ કરી, ભમતી દીયઇ[3] ફિરઈ[4] દેહરી;
ીતઇ[5] દીઠી નવલી ગાહ, વાં[6]ઇ રાજા[7] મન ઉછાહ; ૪૭૩
હરઇ[8] નગર[9] સહુ કો સુખી, પિણ[10] એ કોઇ મોટો[11] દુખી;
પરદુખ　જાણ ખિરૂદ[12] માહરો, કહે[13] મંત્રીનઇ[14] ઉપચાર કરો[15]. ૪૭૪
રાજા એમ[16] વિમાસઇ[17] હીયઇ[18], એહનો[19] દુખ ભાગો[20] જોઇયેઇ[21];
મંત્રી[22] કરિ કો ઇસ　ઉપાય, ઇમ ત્રેવડિ[23] રાજા ઘરિ જાઇ[24]. ૪૭૫

---

(૧) * ઢીઠઇ જાઇ દુખ વિપાદ. I દીઠાં જાવે દુખ વિષવાદ. (૨) * આવીઉ. (૩) * દીઇ. + દીયે. I દે. (૪) + ફિરે. I ફિરી (૫) + ભીંતે I ભીતે (૬) + વાંચે I વાંચે. (૭) * નિ. (૮) + રે I રે. (૯) * રિ. I રે (૧૦) + પણિ એકો એ * પિણિ (૧૧) * મોટઉ I ટો. (૧૨) * રૂ I રો (૧૩) * કહઇ. I હૈ. (૧૪) + ને I નૈ. (૧૫) * રૂ I રો (૧૬) * પ. (૧૭) + સે. I સૈ. (૧૮) * હીઇ I હીયૈ. + હીયે. (૧૯) * એહનુ. I એહ. (૨૦) * ભાગઉ + ભાગુ. I ભાજ્યો. (૨૧) I જોઇઇ + જોઇએ. (૨૨) I ઇસો કોઇ કરો. * મંત્રી બોલઇ કરિસુ. (૨૩) I ચીતવી (૨૪) + જાય.

[1]માધવાનલ બીજઇ દિન વલી, [2]સૂતો તીયઇ ઠામ મન રલી;
[3]જાગ્યો રાતિ વિયાપઇ કામ, [4]લિખઇ ગાહ [5]વાંચઇ તેણુ ઠામિ. ૪૭૬

ગાથા [1]

नवरस विलास [6]समए, कंठं गहिऊण मुक्कनिस्सासं ।
सा रयणी सो दीहो, तं दुक्खं सल्लए हीयए ॥ ૪૭૭ ॥

ચોપાઇ.

સુપ્રભાતિ રાજા [7]તિણ ઠાઇ, આવી વાંચઇ બીજી ગાહ;
[8]મોટો દુખ નરનઇ છઇ કોઇ, નિરતિ કીયાં વિણુ [9]ત્રિપતી નહોઇ. ૪૭૮

(૧) I માધવ બીજૈ દિન તે વલી. – + નિ (૨) I સૂતો તિણ ઠામે + સૂતો તીયે ઠામિ મનિરૂલી ~ સૂતઉ તીઇ. (૩) + જાગિઓ રાતિ વિયાપીઓ * જાગિઉ રાતિ વિયાપિઉ. I ગ્યો, પ્યો. (૪) I માધવ લિખે ગાથા તિણ ઠામ. + લિખે ગાહવલી તીણે. (૫) * વલી તીણિઇ (૬) I रसीयं. (૭) + તિણિ ઠાહ (૮) + દુખીઓ છે એ I દુખછૈ નરનૈ * મોટઉ દુખા અછઇએ કોઇ. (૯) * તૃપતિ

૧ नवरस विलास समये, कण्ठं ग्रहित्वा मुक्त निःश्वासम् ।
सा रजनी सः दिवसः, तद्दुःखं शल्यते हृदये ॥ ૪૭૭ ॥

અર્થ:—તાજા શૃગારના આનદ વખતે જે કડ પકડીને અર્થાત ગળે વળગીને, વિયોગ થશે તેવો વિચાર આવતાં મુકેલા નિસાસાની તે રાત્રિ, તે દિવસ અને તે દુખ હૃદયમા સાલે છે. ૪૭૭

ત્રીજે[1] દિન માધવ તિણ[2] ઠામિ[3], સૂતો[4] નિસભરિ નિદ્રામાહિ;
વિરહ વિથા[5] સંતાપી દેહ, ત્રીજી ગાહા[6] લિખી વલી તેહ. ૪૭૯

શ્લોક ૧

क्किं रोमि क्व गच्छामि, रामो नास्ति हितले ।
कान्ता विरहजं दुःखं, को[7] विजानाति राघवात् ॥४८०॥

ચોપાઇ.

માધવ ગયો[8] વિહાણી રાતિ, રાજા વલિ આવ્યો[9] પરભાતિ;
ગાથા વાચનઇ[10] દુખ ધરઇ, તેડિ પ્રધાન વાત ઇમ[11] કરઇ. ૪૮૧

---

(૧) * ત્રીજઇ દિનિ (૨) * તિણિ. (૩) I ઠાહિ (૪) * સૂતઉ નિશિ નિદ્રા ભરિ જામ (૫) * વ્યથા + વૃ (૬) I ગાહે લિખે વલિ એહ (૭) I एको जानाति राघवः (૮) + ગયું. (૯) + આવીઉ I આવ્યોં પરભાત (૧૦) I વાચિને બહુ. + વાચિ સનિ (૧૧) I ઉચ્ચરૈં + ઉચ્ચરે + ઉચ્ચરઇ

૧ અર્થ:—હું શું કરૂં, કયાં જાઉં, પૃથ્વી તલ ઉપર અત્યારે રામચંદ્ર નથી તો રામ વિના પ્રીય સ્ત્રીના વિરહથી ઉત્પન્ન થએલું દુઃખ કોણ જાણે ? ૪૮૦

श्लोक. १

असारे सर्व संसारे, वाचासारं च जीवितम् ।
वाचा विचलिता येन, सुकृतं तेन हारितम् ॥४८२॥

गाथा. २

८ अलसायंते वहु स, ज्जणेण जे अक्खर समुल्लविया ।
ते पत्थर टंकुकीरी, यव्वनहु अन्नहा हुंति ॥४८३॥

---

१ અર્થ:—સર્વ અસાર સંસારમાં જે સત્યવચનીતા છે તેજ જીવિત છે જેની વાચા બદલાઇ ગઇ તેણે સુકૃત ગુમાવ્યું છે. ૪૮૨

(१) * + [२]असारस्य शरीरस्य, वाचासार मुदाहृता ।
वाचा विगलिता येन, जीवितं तेन हारितम् ॥

અર્થ:—અસાર શરીરની વાણી સાર કહેલી છે જેણે વાણી બદલી તેણે જીવિતવ્ય ગુમાવ્યું છે.

२ आलस्यन्ते वहुः सज्जनेन ये अक्षरसमुच्चरिताः ।
ते पाषाणटंकोत्कीर्णाइव न खलु अन्यथा भवान्ति ॥४८३॥

અર્થ:—વચન બોલવામાં અત્યંત આળસુ અર્થાત્ ઘણુંજ થોડું બોલનારા સજ્જનોએ જે અક્ષરો બરોબર રીતે ઉચ્ચાર્યા તે કોતરેલા પત્થરની માફક બીજી રીતે નિશ્ચયે કરીને થતા નથી અર્થાત્ સજ્જનનું બોલેલું કદી ફરતું નથી. ૪૮૩

श्लोक १

शि यो यातु, यातु णाविन :।
स्वयमेवोक्ता, यातु शाश्वती ॥ ८ ॥

।२

८ न ऊव्वर पूरणम्मि, समत्था तेहिं न जायइ ।
मत्था नरपर, उवयारम्मि हिं न वि॥ ८५॥

ચોપાઈ.

રાજા મનિ ચિંતા[1] અતિ ઘણી, નિરતિ કિસી[2] હિવ દુખિયા[3] તણી;
પડહ વજાચો[4] નગર મઝારિ, લહુસઇ[5] જિકો દુખી નર નારી. ૪૮૬

---

૧ અર્થ:—રાજ્ય જાઓ, લક્ષ્મી જાઓ, તથા નાશવંત પ્રાણ પણ જાઓ પરન્તુ મેં પોતે ઉચ્ચારેલી અવિચલ વાણી ન જાઓ. ૪૮૪

૨ न च उदरपूरणे म ः तैः किमपि न जायते ।
असमर्थाः ये नरपर उपकारे तैः न किमपि ॥४८५॥

અર્થ:—પેટ ભરવામાં જેઓ સમર્થ નથી તેઓ વડે કાંઈ પણ થઈ શકતુ નથી અને જેઓ પારકા ઉપર ઉપકાર કરવામાં અસમર્થ છે તેઓ વડે કાંઇ પણ નથી. ૪૮૫

(૧) * અતિચિંતા (૨) * કરૂઇણિ. (૩) I દુખિયૈ. (૪) * વજાવિઉ × વજાવઇ નગરિ + વજાવિઓ I વજાવૈ. (૫) * લહસિઇ દુખી જિકા + લહુસિએ. I લહિસૈ દુખિયો જિકા.

લાખ દીનાર દીયું[1] તસુ દાન, પૂછઇ[2] એહ વાત પરધાન;
પડહ વાજતો[3] આવ્યો જિહાં, નગર નાયકા પાડો[4] તિહાં. ૪૮૭

દૂહા.

ગણિકા ભોગ વિલાસની, પડહો[5] છવિયો આઉ;
દુખીયો[6] નર હું લહિ દીયું[7], સાંભલિ[8] વિક્રમ રાઉ[9]. ૪૮૮
સોલ શૃંગાર[10] સજી કરી, ચીંતઈ[11] બુદ્ધિ ઉપાય;
મહાકાલ પ્રસાદ નિસ[12], છાંની[13] રહિસું જાઇ[14]; ૪૮૯

ચોપાઈ.

રાતિ પડી માધવ પણિ[15] તિહાં, આવી સૂતો[16] ગાથા જિહાં;
ઘણા પુરૂષ સૂતા તિણ[17] ઠામિ, ગણિકા જોવૈ[18] કરિ અનુમાન. ૪૯૦

---

(૧) * દીઉ તસ (૨) * પહુ વજાવઇ. + પહુ ઇયવાતિ. I પુછે એહવી. (૩) * વાજતું આવિઉ તિહાં. I વાજતો આયો જિહાં. (૪) + પહિઉ × પાડઉ I પાવે જિહાં — * ણી (૫) + * પડહઉ છવિઉ આય I પઢહો છિબિયો આઇ. (૬) + દુખીઉ હું નર લહી દીઉ. + દુખીઓ I દુખીયો. (૭) × દીસું (૮) * સંભલિ. (૯) * રાય I રાઈ (૧૦) + * સિણગાર સારી. (૧૧) + * ચિંતવી બુદ્ધિ ઉપાય I ચિંતૈ વિવિધ (૧૨) + * નિશિ I નિસિ (૧૩) + છાનઈ + છાને. (૧૪) * I + કાય. — I રાત્રિ (૧૫) * પુણિ I પિણ (૧૬) I સુતો * સુતઉ (૧૭) I તિણિ ઠાંમ. * સ્થાનિ × ઠાણઇ. (૧૮) જોવઇ. + જોવે I જૌવૈ — * નિ.

૧ આગ જેમ તન ઉન્હા સાસ, ર મોટે સરી મૂકે નીસાસ;
૩ ગણુકા આવી છાની જાઇ, ૪ હીયડા ઉપરિ મૂકઇ પાઇ. ૪૯૧
જેહ નઇ મનિ ૫ તન નિવસઇ કોઇ, રાતિ દિવસ નિદ્રાભરિ સોઇ;
માધવ જાણઇ વિરહી કાયે, ૬ એ છઇ કામકંદલા પાઇ. ૪૯૨
થાધવ બોલે નિંદ મઝારિ, સાંભલ કામકંદલા નારિ;
હીયા ૭ થકી પગ પાછો કરો, પીન પયોધર ૮ સામાધરો. ૪૯૩
ભોગ વિલાસની જાણી વાત, આવી રાજા પાસિ પ્રભાતિ;
માધવ ગાહ લિખઇ ૯ નિત ભીંત, કામકંદલા ૧૦ રાતો ચીત. ૪૯૪

श्लोक १

* आकारै रिङ्गितैर्गत्या, चेष्टया भाषणेन च ।
नेत्र वक्त्र विकारेण, ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥ ४९५ ॥

---

(૧) × અગનિ જિમ તનુ ઊહનું જાસ. (ર) * મોટઇ સ્વરિ મુકઇ. + મોટે સ્વરિ મુકે. I મોટે સ્વર. (૩) * આવી છાની થાઇ. (૪) I માધવરે હિયે મુકે પાય. + મુકે પાય (૫) * તનિ વસઇ જે – * સિ – * ઇ (૬) × એ કામકંદલા પાયજ હોય. – * ય. – I ર. – * લિ. (૭) * થીકા પગ પાછા કરૂ. + થીકા (૮) * સાહમા ધરૂ × આઘો ધરૂ. (૯) I નવી નિત * નિંત નીતિ (૧૦) * રાતિઉ ચીતિ I રાતો ચિત.

૧ અર્થ:—શરિરના આકારથી, ગતિથી, ચેષ્ટાથી અને બોલવાથી તથા આંખ અને મુખના વિકારોથી અંતર્ગત મન જણાય છે. ૪૯૫

ચોપાઇ.

જાણ્યો[1] માધવ વિપ્ર[2] વિચાર, તિહુ[3] નઈ દીધા લાખ દીનાર;
હરખતિ[4] સભા મિલિ વીનવઈ,[5] એહનો[6] દુખ ભાજિસ્યઇ હિવઇ. ૪૯૬

વસ્તુ.

એણ અવસર એણ અવસર વિક્રમાદિત્ય,
સેવક મેલ્હિ[7] તેડાવીયો, માધવાનલ આપ પાસઇ,
સાર[8] સિંહાસણે બઇસારી, વાત સહુ[9] પૂછઇ[10] વિલાસઇ,
રે મૂરખ કિણ[11] કારણઇ,[12] લુબધો[13] વેસ્યા જીવ,
મનવંછિત તુજ[14] નઇ દીયું, રહિ તૂં ઇહાં સદીવ.[15] ૪૯૭

---

(૧) * જાણિઉં I જાણી. (૨) + તણો * તણઉ. (૩) + તેહને દીયા. (૪) * હરખિત. – + મ. (૫) + વિનવે I વિનવૈ. (૬) * એહનું દુ:ખ ભાજસિ હવઇ. + હવે. I એહનો દુ:ખ ભાંજસ્યૈં હિવૈ. (૭) I મુકી તેડાવીયો. + મેહલિ તેડાવિઓ. * મેહલિ તેડાવિઉ (૮) * બઇસારી સંધાસનઇ + બેસારી સંધાસને I બૈસારિ સિંધાસનૈ (૯) I સવિ. (૧૦) I પુછૈ વિલાસૈ + પુછે વિલાસે. (૧૧) * કિણિ કારણિઇ (૧૨) + I કારણે (૧૩) * લુબધઉ + લુબ્ધો I લુબધો વેશ્યા ચિત્ત (૧૪) I * વનિતા દીઉં (૧૫) * સદૈવ

ચોપાઇ.

૧ ૨
માધવ આય ભણ્યો દીર્ઘા , રાજા કીયો પંચંરંગ પસા ;
૩ ૪
વનિતા તનઈ વિરહ તન દુખી, હું તુજ કરિસું નિશ્ચઇ સુખી. ૪૯૮
૫ ૬
હણુ ઉજેણી નગર મઝારિ, તાહરઇ મન માનઇ જે નરનારિ;
૭ ૮ ૯
તે પરણાવુ તાહરઇ કાજિ, કરિ આણંદ માહરઇ રાજિ. ૪૯૯
૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
વેસા તણો કિસો વેસાસ, દોરા પાખઇ પાડ પા ;
૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮
કૂડ કપડ માયા કેલવઈ, મુગ્ધ લોકના મન લિવઈ. ૫૦૦
૧૯ ૨૦
રાતી દીયઈ નંતા લ, વિરતી હુઇ વાઘણિ વિકરાલ;
૨૧ ૨૨
રાતી વિરતી બિહુ પરિ દહઇ, કવિયણ કરવત સમવડિ કહઇ. ૫૦૧

---

(૧) I આયુ ભણું દીરધાય. * આવી ભણિઉં દીધાયુ. × દીરધા આઉ. (૨) I રાય કીયૈ પંચંગ પસાય + રાય કીઉ પંચાંગ. (૩) + તણે વિરહિતું. * તણઇ. (૪) I નિશ્ચૈ કરિસ્યું. * નિશ્ચઇ કરિસ્યઉં × કરૂ. (૫) * + ણિ. (૬) + તાહરે મનિ માને જે નારિ. I તાહરૈં મનમૈ. (૭) * પરણાવઉં. (૮) I જ. (૯) I આણંદ તુ. (૧૦) * વેશ્યા તણઉ કિસિઉ વૈસાસ. (૧૧) I તણૌં કિસો. (૧૨) × વિસાસ. (૧૩) I ડો. (૧૪) I પાખે પાડૈ. + પાખે પાડે. (૧૫) + * I ટ. (૧૬) + કેલવે I કેલવૈ. (૧૭) + I મુગધ. (૧૮) + વે. I વૈ. (૧૯) * રાતિ દીઈ અનંતા. + રાતી દીયે. I રાતૈ દીયૈ. (૨૦) I હુવે વાઘણ. + * વાધિણિ. (૨૧) I હૈ. + હે – I ડ. (૨૨) I હૈ.

કવિત્ત.

૯ જબ સુણિ જઇ તવ કોડિ લાખ જવ દીસઇ નયણે;
તબહી લહઇ સહસ્સ મૂંધ જવ બોલઇ વયણે;
કર ગ્રહીય સઉ સાત પંચસય સેજઇ બઇઠાં;
અર્ધા અર્ધ પંચંધ મૂંધ જવ લાગઇ કંઠઇ;
નાર ચીર સેજઇ રમઈ વયણ ખિભસ ઊચરઇ;
કંદર્પ દર્પ જબ જડ પડઈ તવ મૂંધ કવડી ન લહઇ. ૫૦૨
૯ ખિણ એક રહિ હો મયણ નઇણ દુઇ કજ્જલ સાર;
ખિણ એક રહિ હો મયણ ઉરહ કંચુઉ સમારઉ;
ખિણ એક રહિ હો મયણ પાય પાઘલ ભરિ વલઉ;
ખિણ એક રહિ હો મયણ ઉરહ એકાવલિ ઘલ્લઉ;
ઓરહ ઓરહ મયણ તન મન દહન કુસુમ કેસ ગય કુલી;
તડવડ વડક્ક ઉર કંચૂઓ મુંધ હિવસઇ પજ્જલી. ૫૦૩
૯ કુસુમ સેજ પદ્ધરો માગ ચાહઈ ઉનમંતી;
ઉર જંકર થર હરઇ વયણ બોલઇ દૂઈ ચિત્તી;
કામ બાણ સંગ્રહઇ અનંગ દિન તન સંતાવઇ;
પ્રથમ મનિહ પયાસ ચીર ચંદણ નવિ ભાવઇ,
ભેટીયઉ મનોહર હે સખી અહિ રડસણ કંકણ;
અહણ અહ અહ અહંહ અહ અહણ મુંઇ ઇમ ગ્રે, મયણ ૫૦૪

गा । १

८ चालंती कोमल लया, धरणि ठे वहसि ि बाला ।
निवडण नहमज्झेणं, पिय ंगेण ंडियं अहरं ॥५०५॥

---

१ ति ` , धरणिपीठे वहसि ।
निपतन मध्येन, प्रीयसङ्गेन खण्डितं धरम्॥५०५॥

અર્થ:—શ્રાવણ માસનો સમય છે વરસાદ પડી ર ો છે તે સમયે સોળ વર્ષની બાળાને ધ્રુજતી જોઇને કોઇ તેની સખિએ પુછ્યું કે–હે બાળા? પૃથ્વીતલ ઉપર કોમલ વેલડીની માફક ધ્રુજતી તું શું વહન કરે છે? ત્યારે તેણીએ કહ્યુ કે આ શ્રાવણ માસમાં આકાશ- માંથી પડતાને અર્થાત્ વરસાદને તથા વહાલાના સમાગમથી ખંડિત થએલા–કપાએલા હોઠને અર્થાત્ તે શિવાય શરિરને ઢાકવા પુરતુ વસ્ત્ર પણ નથી તો ધરાણાની તો વાત જ શી કરવી. ૫૦૫

આ કથનનું રહસ્ય એમ સમજાય છે કે પતિ શિવાય બીજાના પ્રેમપાસમાં પડેલી સ્ત્રીને પતિએ કા મુકવાથી નિરાધાર થતાં તે ક્યાંય માર્ગમાંજ ઉભી છે અને સમય શ્રાવણ માસનો હોવાથી એ- ચિંતો વરસાદ આવતાં તે ભિંજાઇ જઇ થરથર ધ્રુજી રહી છે પરન્તુ પોતાના પ્રેમપાત્ર તરફના સુખનુ સ્મરણ કરી રહી છે. કવિનો અત્રે આ સુક્ત મુકવામાં પ્રેમનું પ્રાબલ્ય અને રૂપ મોહકતાનું ફળ, એમ એક કાંકરીથી બે પક્ષિને મારવાની ચતુરાઇ ભરી યુક્તિ છે. શારિ- રીક સુખમાં મુગ્ધ થએલી સ્ત્રી પોતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિઓ તરફ બેદરકાર છે, જ્યારે બીજી બાજુ રૂપ મોહનું શું ફળ છે તે જણાઇ આવે છે કે શરીર ઉપર વસ્ત્ર પણ પુરતાં રહેતાં નથી.

કવિત્ત.

ઠ દસ સહસ સિંહ દસ વીસ નયણુ ભુજદંડ વીસ વીસ તંબોલ;
અધર રસ વીસ પયોહર વીસ ખંભ અહિમત્ત કમલ દલ;
તિંન સયનઇ ઇકવીસ દસણુ જલ હુલ્યો સુઉજલ દસનાઇય;
મુગટ ગલિ હાર દસ દસ દસ વંદણુ તિલવણુ ભુવનંદ કવિ-
ઉચ્ચરઇ દેખિ ભમર ભુલ્લી રમણું. ૫૦૬

દૂહા.

ઠ નર નારીના અંગનઉ, મ કરિસ્યઉ કોઇ વેસાસ;
કામ આહેડી જગિ ભમઈ, ઓ માંડ્યઉ છઇ પાસ. ૫૦૭
ઠ નર નારી તુરંગમ, જે વેસાસ કરંતિ;
કહઇ કવીસર બપ્પડા, ભૂલા ઘણું ભમંતિ. ૫૦૮
ઠ ટાલઇ આંસુ ખિણુ હસઇ, ખિણુ એક મધુરિ વાણી;
કલહ કરઇ ખિણુ એક રમઇ, અકલ રૂપ નિર્વાણુ. ૫૦૯

ચોપાઇ.

ઇક[1] ભોગવઇ[2] અવર ચિંત[3] ધરઇ[4], બોલઇ[5] અવર અવર મન હરઇ[6];
દોસ લેઇ અવરાં[7] સિર[8] દિયઇ, અમી[9] છંડ વિસનઉ રસ પીયઇ. ૫૧૦

---

(૧) * એ. (૨) + વે I વૈ. (૩) * તિ. (૪) + રે I રૈ. (૫) I બૈ. + લે. (૬) I ચિત્ કરૈ. (૭) + ર. (૮) + રિ. દીયે * દીયે. (૯) * અમીય છંડી વિસનુ રસ પીઇ.

ગરથવંઇ[1] કોઢી નર હોઈ, કામદેવ પરિ[2] રાખઇ સોઇ;
લાખ વરસનો[3] અવિહડ નેહ, ખૂટો[4] ગરથ દેખાડઇ[5] છેહ. ૫૧૧
જાણિ પતંગ કસુંભા[6] રંગ, તિસો[7] ગણિકા તણો પ્રસંગ;
રે માધવ તૂં સુંદર દેહ, વેશ્યા સાથે[8] કિસો સનેહ. ૫૧૨

ગાહા ૧

सव्वंगरायरत्तं, वाहिं कणवीरकुसुमसारिच्छं ।
मज्झे रंग निरत्थं, वेसा हिययं पतंगुव्व ॥ ५१३ ॥
८ २वेसा कवड संपूरिया, मणसि नेह रहिया णं ।
अत्थरहियं न उच्चरइ पत्थर जं कामदेवोवि ॥५१४॥

---

(૧) + * વંત (૨) * પરિઇ. (૩) * નુ. I નો (૪) * ખુટઇ ગરથિ. (૫) + દિખાડે I દિખાડૈ. (૬) * કુસભા (૭) * તિસિઉ ગુણિકા. I તિસડો + તણો. (૮) * સાથિઇં કિસિઉ. I ગણિકા સાથિ તજૈ

१ सर्वाङ्गरागरक्तं, बहिः करवीर कुसुम दृशम् ।
मध्ये रङ्गनिरस्तं, वेश्या हृदयं पतङ्ग इव ॥ ५१३ ॥

અર્થ:—બહારથી કણેરના ફુલ જેવાં સર્વ અંગો રાગથી રંગાએલાં અને પતગીઆ રંગની માફક અંદરથી વેશ્યાનું હૃદય પ્રેમથી રહિત હોય છે. ૫૧૩

२ वेश्या कपट पूरि , मनसि स्नेह रहिता ननु ।
अर्थरहितं न उच्चरति, पाषाणं यत् कामदेवोऽपि ॥५१४॥

અ :--વેશ્યા કપટથી ભરેલી છે અને નિશ્ચયે કરીને હૃદયમાં

૮ [1]કવાલમ્મિ નિવસિયો મુત્તિ હુરા મંડયા જામ ।
વેસાકંઠ અયાણો, વિરત્તા રત્તઓ રમઇ ॥૫૧૫॥
[2]ન ગણઇ રુવવંતં, ન કુલિણં ણેઅ સવ્વસંથવિઅં ।
વેસા વાહિ[1] સરિસા, જત્થ ફુલ્લં તત્થ ગમ્મઇ ॥૫૧૬॥

તે સ્નેહ રહીત છે. કામદેવ જેમ પત્થરને અસર કરતો નથી તેમ પૈસા વિનાના માણસને વેશ્યા બોલાવતી પણ નથી. ૫૧૪

(૧) * વાનર. – * ફલં.

૧ કપાલે નિવસિતઃ, મૌક્તિકઃ જઙ્ઘામણ્ડિતઃ યાવત્ ।
વેશ્યા કણ્ઠં અજ્ઞાનઃ, વિરક્તા (યાં) રક્તઃ રમતિ ॥૫૧૫॥

અર્થ:—કપાળમાં રહેતા મોતિથી જાંગ સુધી શોભિ રહેલો અર્થાત આખુ શરીર જેનું ઘરાણાથી ભરેલુ છે એવો અજ્ઞાની વિરક્ત વેશ્યાના કંઠમાં આસક્ત થઇ રમે છે અર્થાત એટલું સમજતો નથી કે આ દેખાતી સમૃદ્ધિ ઉપર મુગ્ધ થઇ તે હરિ લેવા માટે સ્નેહ બતાવે છે. ૫૧૫

૨ ન ગણયતિ રૂપવન્તં, ન કુલિન નૈવ સર્વસંસ્તવિતમ્ ।
વેશ્યા વ્યાધિ સદૃશા યત્ર વૃર્ણં તત્ર ગચ્છતિ ॥૫૧૬॥

અર્થ:—વેશ્યા રૂપવતને ગણતિ નથી, કુલિનને ગણતિ નથી અને સર્વને સ્તુતિપાત્રને પણ ગણતિ નથી, રોગ સમાન વેશ્યા જ્યાં ફોડલો દેખે ત્યાં જાય છે. ૫૧૬

* १इक्कं खाअइ अवडअं, बीयं च कडक्ख रक्खियं धरइ ।
अन्नं वंछइ चित्ते, मसाण सारिछिया वे ।।५१७।।

ચોપાઇ.

માધવ [1]કહે સુણો રાજાન, નારી સગલી નહીં સમાન,
તિંણહુ [2]ભવનમંઇ [3]જોઇ સહી, કામકંદલા ઉપમ નહીં.　　૫૧૮

શ્લોક.

२शैले शैले न माणिक्यं, मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो नहि सर्वत्र, चन्दनं न वने वने ।।५१९।।

---

૧ एकं खादति अवडअं, द्वितीयं च कटाक्षरक्षितं धरति ।
अन्यं वाञ्छति चित्ते, श्मशान सदृशा वेश्या ।।५१७।।

અર્થ.—એકને ચાડિયા પુરૂષની માફક (ખેતરમાં કે ઘર ઉપર બનાવટિ કરવામાં આવતી પુરૂષની આકૃતિ જે જાનવરોથી ખેતર કે ઘરનું રક્ષણ કરવા માટે કરવામાં આવે છે) ખાઈ જાય છે અને બીજાને કટાક્ષથી પકડી રાખે છે તથા મનમા બીજાને ચાહે છે એટલાજ માટે વેશ્યા મસાણ જેવી છે ૫૧૭

(૧) * કહઈ સુણઉ. (૨) * ત્રિણિ ભુવન માંહે જોયાં (૩) + મેં.

૨ અર્થ:—પર્વતે પર્વતે માણેક હોતાં નથી, હાથીએ હાથીએ મોતિ હોતાં નથી, સર્વ ઠેકાણે સાધુ પુરૂષો હોતા નથી, અને જંગલે જંગલે સુખડનાં વૃક્ષો હોતાં નથી. ૫૧૯

દૂહો.

નારી વેશ્યા[1] તંતિ જલ, સર પત્થર કેકાણ;

એ સાં[2]તેહી અંધલા, ફેરણહાર સુજાણ. ૫૨૦

गाहा १

* कमलाणं कंतगुणा, महुकरो जाणइ परिमलयं ।

छायाछेअ वसंता, सालूरा नेव जाणंति ॥५२१॥

२जो जाणइ जस्सगुणं, सो तस्स आयरं कुणइ ।

फलियं दक्खारामं, का[3]को लिंबोलिअं चुणइ ॥५२२॥

---

(૧) * નરવઈ. + નરવે] નરવૈ. (૨) ^ સહજિંઈ હુંઈ. આં-ધલા. (૩) + ओ.

१ कमलानां कान्तगुणाः, मधुकरः जानाति परिमलकम् ।

छायाछेक वसन्ताः सोलूराः नैव जानन्ति ॥५२१॥

અર્થ:—કમળોની શોભા વિગેરે ગુણો અને સુગંધીને તેનાથી દૂર વસતા ભમરાઓ જાણે છે પરન્તુ તેનીજ છાંયામાં વસતા દેડકાઓ જાણી શકતા નથી. ૫૨૧

२ यः जानाति यस्य गुणं, सः तस्य आदरं करोति ।

फलितं द्राक्षारामं, काकः निम्बोलिकं चिनुते ॥५२२॥

અર્થ:—જે જેનો ગુણ જાણે છે તે તેનો આદર કરે છે, જેમ કાગડો ફળેલા દ્રાક્ષના માંડવાને છોડિને લિંબડાની લીંબોળીઓ ચણે છે—ખાય છે ૫૨૨

१ कहं　ंभरिज्जइ,　　घरदारतोर　ˆ　　।
हरिणीव्व जूह भट्ठा अच्छइ मग्गं विलोयंति ॥५२३॥
८ २जो जह रसेण रसिओ, सो पक्खो तस्स अ ीय ।रिच्छ ो ।
भमरो रमइ कमलिणिम्मि , घुणकीडो सुक्ककट्ठम्मि ॥५२४॥

श्लोक ३

वाजिवारण लोहानां,　　पाषाण वाससाम् ।
नारी पुरुष ते　ं, अंतरं वृहदंतरम् ॥५२५॥

---

(१) *　.

१　कथं न संस्मर्यते, यस्य गृहद्वार तोरण निषन्ना ।
रिणीव यूः　-, अस्ति मार्गं ˆलोकयति ॥५२३॥

અર્થ:—તેણી કેમ ન સાંભરે કે જે ઘરના બારણા ઉપરના તોરણમાં બેઠેલી ટોળાંથી ભ્રષ્ટ થએલી હરણિની માફક માર્ગ જોતી હોય—વાટ જોઇ રહી હોય. ૫૨૩

૨ यः यद्रसेन रसिकः,　: पक्षः तस्य अमृतसदृशः ।
भ्रमरः रमति　मलिन्यां, घुणकीटः शुष्ककाष्टे ॥५२४॥

અર્થ:—જે જે રસ વડે રસિક હોય તે પક્ષ તેને અમૃત સમાન હોય છે. જેમકે ભમરો કમલિનિમાં આનંદ કરે છે પણ ઘુણકીડો સુકા લાકડામાં તેને કોચીને આનંદ કરે છે. ૫૨૪

૩ અર્થ:—ઘોડામાં અને હાથીમાં, લોઢામાં અને લાકડામાં, પત્થરમાં અને વસ્ત્રમાં, સ્ત્રીમાં અને પુરૂષમાં તથા પાણી પાણીમાં જે અંતર છે તે મોટું અંતર છે—મોટો તફાવત—ફેર છે. ૫૨૫

* १केतकीकर पत्राणां, वेश्या व्याल केसरीणां च ।
मूलं तत्र न गृह्णीयात्, गुणा ग्राह्या न तु मूलतः ॥५२६॥

દુહા.

માધવ વલિ વલિ વિનવઇ, સાંભલિ વિક્રમ સ્વામિ;
પરદુઃખ ભંજણ સાંભલી, ૧આવ્યો હું પ્રભુ ઠામિ ॥૫૨૭

શ્લોક ૨

श्लोकार्धेन अहं वक्ष्ये, यदुक्तं २ग्रंथ कोटिभिः ।
परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥५२८॥
३किं तेन जातजातेन, यस्यात्मा दुर्भरोदरः ।
समर्थो नोपकाराय, तेनापि जनितेन किं ॥५२९॥

---

(૧) + હુ આવિયો તિણિ. (૨) I પૂર્વ.

૧ અર્થ:—કેતકી, કીરણો, પાંદડાંઓ, વેશ્યા, સર્પ અને કેસરિ સિંહ તેઓનુ મૂળ ગ્રહણ ન કરતાં ગુણોજ ગ્રહણ કરવા. ૫૨૬

૨ અર્થ:—ક્રોડો ગ્રંથો વડે જે કહ્યું છે તે હું અડધા શ્લોકમાં કહિશ કે પરોપકાર કરવાથી પુણ્ય માટે થાય છે અને બીજાને દુખ કરવું તે પાપ માટે થાય છે. ૫૨૮

૩ અર્થ:—તેઓના પેદા થવાથી શુ ? કે જેઓ પોતાનું પેટ દુખથી ભરતા હોય, અને જે ઉપકાર કરવામાં પણ સમર્થ નથી તેના જન્મવાથી પણ શું. ૫૨૯

દૂહા.

વલતો[1] વિક્રમ ઈમ કહઈ, સહી સાચઈ[2] મન માનિ;
કામકંદલા મેલવું, તો[3] મુજ વદન[4] પ્રમાણ. ૫૩૦

ગાથા ૧

८ सरवर मूलं वडियं, अंकुरं उत्तमेहिं पडिवन्नं ।
पढमं चीय अइसुहमं, पच्छागोगरुवं वरं ॥ ५३१ ॥

I [2]जणाण वीयं वीयाण चंदं, सुपुरुसेहिं भासियं वयणं ।
पढमं लहुयं च लहुयं, पच्छागरुयं च गरुयं च॥५३२॥

---

(૧) * તુ. (૨) * સાચ કરિ I તો સાચો માનિ (૩) * તઉ મુજ વચન પ્રમાણિ. (૪) × વાચ.

१ सरोवरे मूलं पतितं, अङ्कुरं उत्तमैः प्रपन्नम् ।
प्रथमं चैव अतिसूक्ष्मं, पश्चादनेकरूपं वरम् ॥५३१॥

અર્થ:—સરોવરને કાંઠે પડેલા અંકુરાની માફક ઉત્તમ માણસોએ કબુલેલુ વચન પ્રથમ અતિ સૂક્ષ્મ હોય છે પરન્તુ પછીથી મોટું અને શ્રેષ્ટ થાય છે. ૫૩૧

२ जनानां द्वितीयं द्वितीयानां चन्द्रः, सुपुरुषैः भाषितं वचनम् ।
प्रथमं लघुकं च लघुकं, पश्चाद् गुरुकं च गुरुकं च॥५३२॥

અર્થ:—મનુષ્યોને બીજ આનંદનુ મૂળ છે અને ચંદ્રને બીજ

શ્લો ૧

अमोघा सरे विद्यु- द निशिगर्जितम् ।

अमो । (हि) सतां वाणी, अमोघं देवदर्शनम् ॥५३३॥

દૂહા.

ચંદા વદની બહુ ગુણી, બે[૧] પખવસ વિસુદ્ધ;

મન હરણી ચિત રંજણી, મિલે[૨] વિધાતા સુજ. ૫૩૪

ચોપાઇ.

અપછર તણી કહી સહી[૩] વાત, સાંભલિ[૪] રાજા જગ[૫] વિખ્યાત;

પરદુખ ભંજણ બિરૂદ તાહરો[૬], હિવ એ દુઃખ ભાંજો[૭] માહરો. ૫૩૫

વૃદ્ધિ થવાનુ મૂળ છે તેની રીતે સત્પુરૂષોએ કહેલુ વચન પ્રારંભમાં નાનામાં નાનું હોવા છતાં પછી તે મોટા કરતાં પણ મોટું થાય છે. ૫૩૨

(૧) * બિપખિ. (૨) * મેલિ. I મેલ. (૩) * હુ I તબ (૪) * સંભલિ. (૫) * ગિ (૬) * તાહરઉ. (૭) * ભંજઉ માહરઉ.

૧ અર્થ:—દિવસે થએલી વિજળી નિષ્ફળ ન જાય, રાતનો ગડગડાટ નિષ્ફળ ન થાય, સંત પુરૂષોની વાણી નિષ્ફળ ન થાય અને દેવનું દર્શન નિષ્ફળ ન થાય. ૫૩૩

ગાહા [1]

विरला जाणंति गुणा, विरला पालंति निद्ध [illegible]।
विरला परकज्जकरा, परदुक्खे दुक्खिया विरला ॥५३६॥

ચોપાઇ.

અવિહડ[1] મન માધવનો નેહ, ભાગૈ[2] સુખ જોવૈ જઉ એહ;
ચતુરંગ કટક એકઠો[3] કરી, ચાલ્યો[4] વિક્રમ નગરી ભણી.[5] ૫૩૭
માધવ કટક[6] સકર સંજુતી, આવ્યો[7] નગરી કામાવતી;[8]
દલ ઉતર્યો[9] નગર ગોઇરઇ,[10] રાજા બિહુ[11] પરિખ્યા કરઇ.[12] ૫૩૮

---

૧ विर [illegible]ः जानन्तिगुणाः, विरलाः पालयन्ति निर्धनस्नेहम्।
विरलाः परकार्यकराः, परदुःखे दुःखिता विरलाः ॥५३६॥

અર્થ:—ગુણ જાણનારાઓ દુર્લભ છે, નિર્ધનની સાથે સ્નેહ જાળવી રાખનારાઓ દુર્લભ છે, બીજાનું કામ કરનારાઓ દુર્લભ છે, પારકાના દુઃખે દુખિ થનારાઓ દુર્લભ છે. ૫૩૬

(૧) * નિવરૂ દેખિ માધવનુ. × નિવડ (૨) * ભાગવું દુખ જોઈ જઇ. + ભાગતુ. (૩) * એકઠઉ. + એકઠું I ઠો. (૪) * ચાલિઉ. + ચાલ્યો. I લ્યો. (૫) * આણંદ ધરી. (૬) * સહિત કટક સંયતિ I કટક સહિત. (૭) * આવિઉ. I આયો. (૮) I પુહુપાવતી. (૯) * ઉતરિઉ I યો. (૧૦) * ગોયરિઈ. I ગોયરે. (૧૧) I બિહુંની. (૧૨) + કરે.

રાજા મનિ [1]મોટો સંદેહ, [2]ક્યાં બિહુંનો જોવું નેહ;
સાચી કિ નાકારિસી નારી, [3]છાનો આવ્યો નગર મઝારિ. ૫૩૯
એકાકી [4]આવીયો વિમાસિ, [5]કામકંદલા નઇ આવાસિ;
[6]જાણ્યો એ [7]કો પુરુષ પ્રધાન, [8]તિણિ ગણિકાઇ [9]દીધો માન. ૫૪૦
ગીત વિનોદનઇ નાટક કલા, રાય [10]રંજવઈ કામકંદલા;
નવ રસ [11]ભોગ વાંછના કરઇ, તેહુ [12]વાતનિ ઇચ્છા નવિ કરઇ ૫૪૧

દૂહા.

[13]વિણુ દીઠઇ સૂર ભિડઇ, કાયર કંપઇ [14]તેણ;
[15]વાલિ સખી સમજાવિ [16]પ્રિય. હૂં [17]તો રૂંધી તેણ. ૫૪૨
૮ I સમજાયો સમજઇ નહીં, [18]કોઇ અંગ [19]સુહાઉ;
મઇ મત્તા [20]મંજારિ જું, કહઇ તો આઉ આઉ. ૫૪૩

---

(૧) * મોટઉ. I ટો. (૨) * ઇહાં બિહુ નઉ. × એહ બિહુનો (૩) * છાનઉ આવિઉ + છાનો આવીઓ. (૪) * આવીઉ. +. આવીઓ. I આવ્યો. (૫) × પુહુતુ કામકંદલા પાસિ (૬) * જાણ્યઉ. × તિણિ ગણિકાઈ. (૭) I કોઇ. (૮) × જાણી દીધો અતિ બહુ માન. (૯) * દીધઉં. – + યેં + દીધું – × ટિ. (૧૦) I રંજ્યૌ. + રંજવે. – × વં (૧૧) I સોભા વછા કરૈ. (૧૨) * વાતનુ મનિ નવિ ધરઈ. I સુરતિ વાત ઇચ્છા નવિ ધરૈ (૧૩) * જિણિ. (૧૪) * જેણિ + જિણિ. (૧૫) * ચા (૧૬) I પ્રીઉ. (૧૭) * તઉ ઋદ્ધિ તેણિ. + તુ. – I યૌ. – I જૈ. (૧૮) I કોઇક (૧૯) I સુભાવ. (૨૦) I મંજાર જ્યું.

ગાહા.[1]

* वसिऊण सग्गलोए, गंधं गहिऊण पारिजायस्स ।
रे भमरा? किं न लज्जसि, चुंबंतो कयर कुसुमाइं॥५४४॥

દૂહો.

સેજિં સૂતાં કવણ ગુણ, ...;
... ., ..., ૫૪૫

ચોપાઈ.

સંગતિ પાખઇં કામકંદલા, બીજી સહિ[1] દેખાડી કલા;
રાજા રાતિ વસઇ[2] આવાસ, વાત એ[3] પૂછઇ[4] તસ[5] પાસ. ૫૪૬
દીસઇ અતિ સુંદર તુજ દેહ, નવ યૌવન[6] રૂપૈ સસનેહ[7];
ડીલ[8] તણી ન[9] કરઇ કોઈ[10] સાર, નવિ પહિરઇં સોલહ શૃંગાર[11]. ૫૪૭

---

૧ उषित्वा स्वर्गलोके, गंधं गृहित्वा पारिजातस्य ।
रे भ्रमरः ! किं न लज्जसि, चुम्बन्तः करीर मानि॥५५४॥

અર્થ:—હે ભમરા? સ્વર્ગ લોકમાં રહિને તથા દેવતાઈ વૃક્ષના પુષ્પોની સુગંધ લઈને કેરડાના ફુલોને ચુંબન (ચુસતાં) કરતાં લજાતો નથી શું? ૫૪૪

(૧) × હુ (૨) + વસે આવાસિ. (૩) * એક (૪) I સુ. (૫) * સિ I સે. (૬) * યૌ (૭) * નવરૂપ સનેહ. (૮) I દેહ. (૯) * કો ન કરઈ સાર. (૧૦) I તું. (૧૧) * સિણગાર.

તી વેશ્યા કહે[1] વૃત્તંત, પરદેસઇ[2] ગયો[3] મુજ કંત;
[4]લગિ પ્રિય[5] મિલસ્યઇ નહીં, તાં લગિ[6] ઇણુપરિં રહિસું[7] સહી. ૫૪૮

સુણી વાત રાજા પોઢીયો[8], કપટ નિદ્રા ઓઢણુ[9] ઓઢીયો;
[10]પ્રી વિયોગ વેસા વિલવિલઇ, સાવધાન રાજા સાંભલઇ[11]; ૫૪૯

ગાહા[1]

ो रुववइ सुहेणसुही[12], दुक्खवज्जिओ सो य ।
ो[13] सयलगुण निहाणो जयम्मि नहु वल्लहो को वि ॥५५०

(૧) * કહઇ વિરતંત. (૨) * પરદેસિઇ I માહરઈ છઈ પર-દેસઈ કંત. (૩) I પહુતો. (૪) * લગઇ તે પ્રી મિલસિં (૫) I પ્રીય મુજ મિલસ્યૈ (૬) * લગિઇહિંણિ. (૭) * રહસિઉં (૮) * પુઉઢીઉં. × પોઢીઉં+ પુઢીઓ. I પૌઢીયો. (૯) * ઉઢણ ઉઢીઉં. (૧૦) * પીય વિયોગિ વેશ્યા વલવલઇ × પ્રીત. I બિજોગ. (૧૧) * સં. + સભલે. I સાંભલૈ. (૧૨) * सो सुहाण सयखाणि, × सो सयल गुण निहाणो, (१३) × जस्स मणवयण काएण.

१ : रुपपति सुखेनसुखी, दुःखवर्जितः : च ।
: सकलगुणनिधानः, जगति नखलु वल्लभः कोऽपि ॥५५०॥

અર્થ:—તેજ કામદેવ સમાન રૂપવાન છે, તેજ સુખે સુખી છે અને તેજ દુઃખ રહિત છે, તથા તેજ સર્વ ગુણોનો ભંડાર છે કે જેને જગતમાં કોઇ બીલકુલ વહાલું નથી. ૫૫૦

૨ |.

આજ બીજ વિદેસ પ્રિય, સસિ સંગમ નયણાંહ;
હુઇસી કંત મિલાવડો, જો કુસલત્તણ નાહ; ૫૫૧

गाहा १

हसिउं पुच्छइ वत्तं, संझाए कामकंदला चंदं ।
मज्झ पिउ विदेसगमणे, तो कहि खिणत्तणं कह ॥५५२॥
२वासो जडाणमज्झे, दोजीहा सामीकण्ण पडिलग्गा ।
जं जीवंतं लाहो, खिणतणं कत्थ पुच्छेसि ॥५५३॥

-- . ઉ. (૧) . હોસિઇં ચંદ મેલાવડઉ. (૨) . કુસલજ બિહુ જણાંહ.

१ स्मित्वा पृच्छति वार्तां, संध्यायां कामकन्दला चन्द्रम् ।
मम प्रिय विदेशगमने, तव क्व क्षिणत्वं कथ ॥५५२॥

અર્થ:—સંધ્યા સમયે કામકંદલા ચંદ્રને હસિને વાત પુછે છે કે મારો સ્વામિ પરદેશ જવાથી તું કેમ ક્ષિણતા પામ્યો છું તે કહે. ૫૫૨

२ : जडानां मध्ये, द्विजिह्व स्वामि ण प्रतिलग्नाः ।
यज्जीवितव्य लाभः क्षिणत्वं र्थं च्छसि ॥५५३॥

અર્થ:—પાણીમાં જેનું રહેઠાણ છે અને સર્પનો સ્વામિ કૃષ્ણ અર્થાત્ રાહુ હમેશાં પાછળ લાગેલો છે તેમાં જે જીવિતવ્યનો લાભ તો અર્થાત તેમાં જીવવાનું તો ક્ષિણતાનું કેમ પુછે છે. ૫૫૩

દૂહા.

મોરા મ[1] લવે આજ તૂં, ઉંચઈ બૈસિ[2] ખજૂર;
હૂં એકલી ઘરિ આપણઇ, વાલંભ[3] વસિયા[4] દૂરિ. ૫૫૪

રે[5] હીયડા સંતોષ કરિ, જિમ આરણ[6] કલ્લોણ,
હાથી વસતા વીંઝવને, તિહાંઇ[7] પડ્યો વિછોહ. ૫૫૫

૮ સજ્જન એક પરદેસ છઇ, ખરી સંતાપઇ આઇ;
જ્યું સૂવૂં ત્યું જાગવઈ, જં જાગઇ ત્યું જાઇ. ૫૫૬

૮ સોહિણા તઈ સોનૂં દહી, તોનૂં દહિજ્યો આગિ;
સો કોસઇ પ્રીતમ વસઈ, સૂતીથી ગલિ લાગિ. ૫૫૭

I સૂતીથી ગલિ લગિ, ઊઠ દેખું તો નહી;
કહિણ અતાંથી વાત, સોરો સરે હિયો મનમાંહી
તો પરિ પડજ્યો વીજ, અને વિરહન કે દહીયા;
કહિ કેસવ સુવિચાર, દહી ગયો પાપી સુહિણા. ૫૫૮

૮ હીયડા ડોલ મ વાય જ્યું, તે સાજણ મન હૂંણ;
જઉ કરતાર મયા કરઈ, તો તેદર તેહજ ઘુણ. ૫૫૯

---

(૧) × મ. (૨) * બઇસિ કરીરિ (૩) * વાલિભ વસઈ પરતીરી. (૪) × વાસઉ. (૫) * રહી. (૬) * આરણડાં લોહ. — નિ. (૭) * તાંહી પડયઉ. × પડયા.

તે દિન કહ્હી[૧] આવસિં, જંહિં[૨] પ્રી અંગ મિલેસિ;
સરવર ભરિયાં કુંભ જ્યૂં[૩], સગલો[૪] તનુ સીંચેસિ. ૫૬૦
* બહુ દુખહ કુલી ચાણું, ...;
... ..., ... ૫૬૧

ચઉપઇ.

રાજા સૂતો[૫] સુણે કલાપ, કામકંદલા[૬], કરઇ વિલાપ;
મધ્ય રાતિ વઉલી[૭] જે તલઇ, નિદ્રા ભરિ સૂતી તે તલઇ. ૫૬૨
તિણ અવસરિ જાણી નઇ રાય, હીયડા ઊપરિ મૂંકઇ[૮] પાય;
જાગી કહઇ કામકંદલા, સામી ચરણ કરઉ[૯] વિગલા. ૫૬૩
વલતો[૧૦] રાજા બોલઈ સહી, સૂરખ[૧૧] કીસુ[૧૨] ઓલખઇ[૧૩] નહી;
વેસ્યા કહઈ[૧૪] કહઇ[૧૫] અનુમાન, તૂં છઇ ભૂપતિ નહી સમાન. ૫૬૪
પણ[૧૬] એક બીજો[૧૭] કારણ અછઇ, વિસૂર[૧૮] વાત કહીસું[૧૯] પછઇ;
બ્રાહ્મણ ઉત્તમ માધવ નામ, મુજ હિયડઇ તે[૨૦] વસિવા ઠામ. ૫૬૫

---

(૧) × કિણિ દિનિ. (૨) * યદિ પરતિખ. × જે હિ પરતખિ મેલેસિ. (૩) * જિમ. (૪) * સઘલું તન. (૫) * સુતઉ સુણઇ વિલાપ. (૬) * કલાપ. (૭) × વોલી. + વુલી. – * ણિ. (૮) + મૂકે. I કૈ. (૯) I રો. (૧૦) * વલતું I તો. (૧૧) * રિ. (૧૨) * સ્યુ. (૧૩) I ઉ. (૧૪) * હૂં. (૧૫) * નિ. (૧૬) * પણિ I પિણ. (૧૭) * બીજઉ. I બીજો. (૧૮) * વિસ્તર (૧૯) I કહીસ્યું * કહસિઉ × કહેશું. (૨૦) I તસુ વસિયો નામ.

શ્લો ૧

गुरुमग्नि द्वि ाती ं, पादेन नैव संस्पृशेत् ।
ये स्वयं ज्ञा तो मूढाः स्पृशन्ति ते नराधमाः ॥५६६॥

ચોપાઈ.

બ્રાહ્મણ વંદિનીક[1] તુહ્મ[2] તણઇ, કિમ ઉપરિ પગ ધરિ આંપણઇ[3];
કામકંદલા[4] વેશ્યા પાઉ, કૂડો[5] વચન પયંપઇ રાઉ. ૫૬૭
રાજા પૂછઇ માધવ કિસઉ[6], કહી વાત તવ રાજા હસ્યો[7];
વેશ્યા પૂછઇ કહો[8] વૃત્તાંત, રાજા બોલઇ સુણો[9] એકંત. ૫૬૮
ઉજ્જેણી નગરી[10] મઝારિ, માધવ બંભણ[11] ગુણ ભંડાર;
પરદેસ્યઇ[12] થકી આવ્યો હુંતો, ફિરતો[13] નગર વિરહ વિલપતો[14]. ૫૬૯

---

૧ અર્થઃ—ગુરૂને, અગ્નિને, બ્રાહ્મણ જાતીને પગ વડે સ્પર્શ કરવો નહીં જે પોતાના જ્ઞાનથી મૂઢ નરાધમો હોય છે તેઓજ સ્પર્શ કરે છે. ૫૬૬

(૧) * દ. (૨) * તુહમ. (૩) * અવગણઈ. I અવગિણૈ. (૪) * ઠેલિઉ પાય. I બોલૈ ન્યાય. (૫) * કૂડઉ. + કૂડું. (૬) I કિસો + કિસ્યો. * કિસિઉ. × કિસો. (૭) * હસિઉ I હસ્યૌ + હસિયો. – I છે. + છે. (૮) * કહુ વરતંત. (૯) I સુણી એકાંત. (૧૦) I નગરીમૈ * નગરીય. (૧૧) I વિપ્ર છે. (૧૨) * પરદેસિં તિહિં આવીઉ હતું. + આવીયો હતો. I તે પરદેસથી આવ્યૌ હુતો. (૧૩) * ફિરતુ નગરિ. (૧૪) * વિલપતુ.

દૂહા.

ધરતી જિમ[1] ભારી ખમી, નમણી જેહી કેલિ;
મજીઠઇ[2] જિમ રંજણી[3], અઈ[4] સાસ ન મેલિ. ૫૭૦
* ઊતપાત માહરી ડુંગરા, સમુદ્ર સરીખઉ તે બાપ;
મીણારાં ઘરિ ખેટવી, કીયા હીંડીતી પાપ. ૫૭૧
* ઊપરિ સંકટ પીટીઇ[5], તલઇં[6] બલઇ અંગીઠ;
અતિ રંગીઇ જુ વણસીઇ, ઇમ કહિતી સુણી મજીઠ. ૫૭૨
* મઇ જાણિઉ રંગ ચોલનું, રહિસિઇ કેતુ કાલ;
રંગ છંડી પતંગનઉ[7], જાતાં ન લાગી વાર. ૫૭૩
+ રંગ પાનિ રંગ ફોફલે[8], અતિ રંગ ચૂનિ હોઇ;
રંગ સઘલાં મંઈ[9] જોઇયાં, પણિ પ્રીતિ સમુ નહીં કોઇ. ૫૭૪
બહુ ગુણવંતી સસિમુખી[10], રંગ રમઇ રસ લુદ્ધી;
મનહરણી ચિતરંજણી[11], મેલ્હિ વિધાતા સુદ્ધ. ૫૭૫

---

(૧) * જેહી બહુ ખમા. I જેહા બહુ ખમા. (૨) * મંજુઠી. I મંજીઠા. (૩) * રંગણી. + રંગણા. (૪) * દઇસુ સજણ મેલિ. × દઇયસુ સયણી. I દેવ સુ સજણ. (૫) + પીટિયેં. (૬) + તલે બલે. (૭) + નો. – + પાને. (૮) + ફોફલાં. (૯) + મેં. – + ણ. (૧૦) I શશિ. – * ગિ – + ધ. (૧૧) + મોહણી – + લિ.

ચોપાઈ.

રૂપવંત નઇ કોકિલ સાદ[1], સૂતો[2] મહાકાલ પ્રાસાદ;
માસ વસંતી[3] વિરહ વ્યાપીયઓ[4], ફૂટઉ હીયઉ કાલ તિણ કીયઉ[5]. ૫૭૬

કાવ્યમ્.

* वसन्ते वासन्ते तरुकुसुमसौरभ्यलहरी,
भ्रमद्भृङ्गीभृङ्ग स्फुरतरकराल खरे ।
प्रियां स्मृत्वा नाथो घनतरशुचा मन्मथवशा-
दहाहा हा हा हा द्रुपशरसृतः कोपि पथिकः ॥५७७॥

નગરમાંહિ સગલે[6] જાણીયઉ[7], બ્રાહ્મણ મલિ[8] બાહિર આણીયો;
મઇં દીઠો[9] અતિ રૂપ સરીર, દાઘ દીયો[10] સિપ્રાનઈ[11] તીર. ૫૭૮

---

(૧) × નાદ. (૨) * સુતઉ. I તો. (૩) I વસંતે. (૪) * વ્યાપીઉં. + વ્યાપિયો. I યો. (૫) * ફુટઇ હીઇ કાલ તિણિ કીઉ. × ફુટો હીઉં. + ફુટે હીયે. + કીયો (૬) * સઘલઇ. + સઘલે. (૭) * જાણિઉં. (૮) + મિલિ બાહરિ આણિઉં. (૯) * દીઠઉ. – * રિ. (૧૦) + દીઉ. (૧૧) * નઇ. + નેતિરિ

૧ અર્થ:—વૃક્ષોનાં ફુલોની સુગંધીની લહેરોથી અને ભમતા ભમરાઓથી વાસિત થએલ તથા વડનાં પાંદડાંઓના અથડાવાથી થતા શબ્દો વડે શબ્દાયમાન થએલી વસન્ત રૂતુમાં પ્રિય સ્ત્રીને સાંભારવાથી અત્યત શોક અને કામવશ થએલો કોઇ પથિક અહાહા કામના બાણુથી પીડાઇને મરી ગયો. ૫૭૭

એહુ વાત વેસ્યા સાંભલી, મુર્છા આવી ધરણી ઢલી;
જિમપુર[1] પહુતો ભરતાર, હિવ હું જીવું કુણ[2] આધાર. ૫૭૯

गाहा १

आसा न देइ मरणं, विण मच्चूं किं लब्भए पेमं ।
अवसर जइ न मरिज्जइ, तो लज्जइ सा सुंदरो. ॥५८०॥
२ आसासमुद्दपाडियाणं, दहदिसिचालंत चंचलानयणी ।
हवइ कोवि समत्थो (जंउ), हविलंवणं देई ॥५८१॥

---

(૧) * યમપુરિ પુહુતઉ જેઉ. – × નિજ. I જમપુર લોક પહુતો જો. (૨) * કિણિ આધારિ. – × ગી.

१ आशा न ददाति मरणं, विना मृत्युं किं लभ्यते प्रेम ।
अवसरे यदि न म्रियते, तदा लज्जते श्यामसुन्दरः॥५८०॥

અર્થ:—આશા મરણ આપતી નથી, તો શું ? મરણ વિના પ્રેમ મેળવી શકાય છે ? વખત આવ્યે જો ન મરે તો શ્યામ સુંદર–પ્રિય મનુષ્ય લાજે છે. ૫૮૦

२ आशासमुद्रपतितानां, दशदिशिभ्राम्यति चंचलानयनीः।
भवति कोऽपि समर्थः, यो बाह्वाम्लबनं ददाति ॥५८१॥

અર્થ:—આશારૂપિ સમુદ્રમાં પડેલાઓને ચંચલનેત્રોવાળી સ્ત્રીઓ દશેદિશામાં ભમાડે છે, કોઈ પણ એવો સમર્થ છે ? કે જે આશા-સમુદ્રમાં પડેલાઓને હાથનો આધાર આપે ? ૫૮૧

१ वाहविलंवण सो दीयइ, जे मूरा समत्थ ।
रयणायर वुडुंतं, कवण पसारइ हत्थ ॥५८२॥

दूहा.

પાણી તણુઈ[1] વિયોગ, કાદમ હી ફાટઇ હીયઉ,
તિમ[2] માણસાં વિયોગ, સાચો નેહ તો[3] જાણિયઇ[4]. ૫૮૩

* હીયડા કુટ્ટિ પસાઉ કરી, કેતાં દુખ સહેસિ,
પ્રીઉ માણસ વિછોડીયાં, જીવિ કાહુ કરેસિ. ૫૮૪

ચઉપઇ.

કામકંદલા કીધો[5] કાલ, દેખી વિલખઉ[6] થયો ભૂપાલ;
હાહા[7] દેવ કિસું[8] મંઇ કીયો, હાસો[9] ફાટવિ ખાસો હૂયો' ૫૮૫

---

१ वाह्वालम्बनं स ददाति, ये शूराः समर्थाः ।
रत्नाकर ब्रूडतां, कः प्रसारयति हस्तम् ॥५८२॥

અર્થ:—આશાસમુદ્રમાં બુડતાઓને જેઓ શૂર અને સમર્થ હોય તેઓજ બાહુનો આધાર આપે છે, તે વિના કોણ હાથ લાંબો કરે તેમ છે. ૫૮૨

(૧) × જેમ કાદમ ફાટઇ હીઉ. (૨) × તિમ જો માણસ હુતિ I તિમ માણસરો (૩) I જૌ. (૪) × જાણિઈ. I જાણિયૈ (૫) I ધો. + ધો. + કીધઉ. (૬) + વિલખુ થિઉ I વિલખો હૂઉ. (૭) + હૈ હૈ દેવ કિસિઉ મઇ કીઉ. (૮) I મ્હે એ સ્યુ કીયો. (૯) * હાસા ફીટીવિ ખાસુ હુઉ. × હા હા હાસો. I હાસો ફિટવિ ખિસો થયો

કામકંદલા તણો[1] સરીર, રાજા ઓઢિઓ[2] ઠાવઇ[3] ચીર;
રાજા બહુ દુખ[4] સંતાવિયો, છાનો[5] કટક માહિ આવીયો[6]. ૫૮૬

માધવ સૂતો[7] મનિ ચિંતવઇ[8], કામકંદલા મિલિસ્યઇ હિવઇ[9];
તતખિણ રાજા આવ્યો[10] જિહાં, વિરહી માધવ સૂતો[11] જિહાં. ૫૮૭

નયણે રાજા આંસૂ ઝરઇ[12], બોલઇ[13] વચન જીવ થરહરઇ;
એ[14] અપરાધ ખમઉ મુજ[15] સહી, વાત સહૂ માધવનઇ કહી. ૫૮૮

તાહરો[16] મરણ સુણી તતકાલ, કામકંદલા કીધો[17] કાલ;
એહ વાત માધવ સાંભલિ, ઉડ્યો[18] હંસ ગયો[19] નીકલી. ૫૮૯

---

(૧) I ણૌ. * તણઉં. + તણું. (૨) * કરિ પ્રચ્છન્ન ઉઢાવઇ. (૩) I ઉઢીઉ ઠાવૈ. (૪) * દુખિ સંતાપીઉ. I યો + ઓ. (૫) * નુ. I નો. + નો. (૬) * ઉ. I યો + ઓ. (૭) * સુતઉ. I તો. + તો. (૮) I વૈ. + વે. (૯) * મિલસિઇ હવઇ. I સ્યૈ. વૈ + સે. વે. – * ણિ. (૧૦) * આવઉ. તિહાં. (૧૧) * સુતઉ. + તો. I તો. (૧૨) × ખિરઇ. + ઝરે. I રૈ. (૧૩) I લૈ. + લે – * ભ. – + રે. I રૈ. (૧૪) I ઓ. (૧૫) * મુ. I મો. – I નૈ + ને. (૧૬) * રઉ. + રૂં. I રૌ. (૧૭) * ધઉ. × મૂઇ બાલ I ધો+ ધો. (૧૮) * ઉડિઉ. I ડયો. + યો. (૧૯) I યો. + યું.

દૂહા.

[1]રાજા મનિ માહિ ચિંતવઇ, કીધો[2] દેવ અકજ્જ;
જિણ કારણિ હું આવીયો[3], વિણઠા[4] વે[5] એ કજ્જ. ૫૯૦

અસ્ત્રીહત્યા સિરિ ચઢી, બ્રાહ્મણહત્યા સાથિ;
[6]પુંખ ન ખાધા નઈ વલી, દાધા એઈ[7] હાથિ. ૫૯૧

દુખભંજણ (હું) આવીયો[8], સાહ્મો[9] દીધો દુખ;
[10]મંઇ અનરથ મોટો[11] કીયો, હિવ કીમ હોસ્યઇ[12] સુખ ૫૯૨

મિત્રદ્રોહી મંઈ[13] કરી, અરૂ[14] વેસાસી ઘાત.
ત્રિહું[15] ભુવણે નિંદા હુસ્યઇ[16], લોક સુણીસી[17] વાત. ૫૯૩

---

(૧) × વિક્રમ — * ન. — I વૈ + વે (૨) * કીધઉ દેવ અકાજ. + કીધુ I ધો. — × ણિ (૩) * આવીઉ I યો + ઓ. (૪) × વિણસાર્યાં સવિ કાજ (૫) * એહુ. I એઈ. — + રિ. — + ડિ. (૬) * પુહક ન ખાધઉ × પુંહખ. — + ખધુ.ને I પુંખ ન ખાતૈ ટુલ્યા. (૭) * એહું × એ વે (૮) * આવીઉ + ઓ I યો (૯) * સામુ દીધઉં I વો + સાહમુ દીધુ. (૧૦) + મે I હૈ. (૧૧) * મોટઉ કીઉં + મોટુ. (૧૨) * હોસઈ + હોસે I હુવૈ. (૧૩) + ને. I દ્રોહો મ્હેં કીયો (૧૪) * અનઇ. + અને (૧૫) * ને (૧૬) * હુસિઇ + હુસે I નંદ્યા હુસૈં (૧૭) * સુણેસિઇ. + સુણેસિ. — I ની.

કામકંદલા કામિણી, માધવ વિપ્ર સુજાણ;
સાચો[1] નેહુ તો જાણીયો, જો[2] ઇમ છંડે પ્રાણ. ૫૯૪

I જુગ વિછુરત ઓસરત, યહે કાકકી પ્રીત;
વે સજન વિછુરે ના મિલે, સબ નયહુ વિપરીત. ૫૯૫

સસનેહી તો[3] માછલી, બીજી[4] અલપ સનેહ;
જળહી[5] જલથી[6] વીછડે, તબહી[7] છંડઇ[8] દેહ. ૫૯૬

રાજા ચિંતઇ હિવ કિમઇ[9], હૂં હિવ[10] છૂટું પાપ;
જે કા ગતિ ઇહાં[11] બિહું તણી, સો[12] ગતિ કરિસ્યાં[13] આપ. ૫૯૭

સાહસધર[14] તવ ઉઠીયો, કર[15] ઝાલી કરવાલ;
શીસ ભણી જિસ[16] વાહીયો[17], તિમ[18] ઝાલીયો[19] વેતાલ; ૫૯૮

---

(૧) * સાચઉ નેહ સુ જાણીઇ. I સાચો નેહ તો જાણિયો. (૨) * જે ઇમ છંડઇ પ્રાણ I જો. + છડે − × તસુ. (૩) * તઉ− I તો. + તુ (૪) * જા (૫) I સુ (૬) * વીછડઇ. + ડે I ડે (૭) I સુ છંડે (૮) * સુંપઇ. × છંડે. + સુંપે. (૯) * કિમ્હઇ × કિમૈ + કિમે (૧૦) * નવિ છૂટઉં + કિમ છૂટિશ. − I જ્યુ (૧૧) × હુવૈ. (૧૨) * સા. (૧૩) * કરસઉ. + કરસું. I કરિસ્યું (૧૪) * ધરીનઇ ઊઠીઉ + ધરીને ઉઠીઓ. I ને. ૦ યો. (૧૫) * કરિ ઝાલઇ કરિવાલ (૧૬) × જબ (૧૭) * વાહિઉ (૧૮) × તબ (૧૯) * ઝાલેઉ × ઝાલ્યો વૈતાલી

[1]વલતૌ વિક્રમ ઈમ [2]કહે, સુણિ આગિઆ વેતાલ;
[3]કહિયૌ કરૈ જો માહરૌ, [4]તૈ (તો) છાંડુ કરવાલ. ૫૯૯

માધવ બંભણ માનની, કામકંદલા નારિ,
એ બેહું જીવાડિ કરિ, [5]તો મુજ જીવ ઉગારિ. ૬૦૦

+* આગિઉ સુર ન્યાનિ જુઇ. એ મૂરછા સાહી હોઇ,
વલતું વિક્રમનઇ કહિ, આરિતિ મ કરૂ સોઇ. ૬૦૧

+* ઉત્કૃષ્ટી ષટ માસની, બોલી શાસ્ત્ર મઝારિ;
વિરહ મૂરછા આવી ટલઇ, સંચિઇ અમૃત ધારિ. ૬૦૨

ચોપાઈ.

[6]પાતાલઇ [7]પહુતો વેતાલ, [8]આણ્યો અમૃત રસ [9]અકરાલ;
લેઈ [10]માધવને મુખ દીયો, [11]સઇ વિપ્ર માધવ [12]જીવીયો. ૬૦૩

---

(૧) * તું. (૨) * કહઇ. + કહે. (૩) * કહીઉં જઉ મો-રૈઉ કરઇ – × માહરૂં + મોરૂં. (૪) * તઉ છંડાવિ. – × ઝીલે. – * બિહુ ૦ તિ. – * બિ. (૫) * તઉ I તો. + તો. (૬) + લે. I લે. (૭) * પુહતુ I પહુતો + પુહતો. (૮) * આણિઉં + યું I આંણ્યે. (૯) * અસરાલ I અસબાલ. (૧૦) * નઇ મુખિ દીઉં (૧૧) * તિસિઇ. + તિસે I તિસૈ. (૧૨) * ઉઠિઉ + ઉઠિયો × જાગીઉ.

બઈઠો[1] માધવ હુઓ[2] ણુંદ, પઈઠો[3] નગરી ।હિં નરિં;
કામકંદલા સૂતી જિહાં, રાજા છાનો આવ્યો[4] તિહાં. ૬૦૪
મૃતકરૂપ દેખે[5] નરિંદ, સઈ હથિ દે[6] મુખ અમૃત બિંદ.
તે જીવી મન્હ[7] આણંદી, કહઈ મઇ[8] કૂડ હાસો કીયો. ૬૦૫
હું ઉજેણી નગરી ધણી, આવ્યો[9] માધવ મેલ્હણ[10] ભણ;
તઈ મરતઈ[11] તે માધવ મૂઓ, તૂં[12] જીવી માધવ પિણ જીયો[13]. ૬૦૬
માધવ આવ્યો[14] છઇ ઇણ ગાંમ, સુપ્રભાત મેલસિ[15] તુજ ર મિ;
ઇમ કહિ રાજા પાછો[16] વલ્યો, કામસેન રાજા સાં લ્યો[17]; ૬૦૭

---

(૧) * બઇઠિઉ + બેઠો. I બૈઠો. (૨) * હુઉ × થયો. (૩) * પુહતુ. + પુહતો. (૪) * છાનઉ આવિઉ. + નો ० વ્યો. ० I નો ० વ્યો. ० (૫) * તે દેખિ. × પેખિ. (૬) * દીઇ મુખિ. + સે હથિ દેયે. I દે અમૃત રસ (૭) * મનિ આણં ઉં. I યો. + યો. (૮) * ભૂપ મઇ હાસઉ કીઉં — × હાસુ + ક કૂડ મેં હાસુ કીયું. (૯) * આવઉ. I આયો. (૧૦) * મેલણ × મિલિવા. (૧૧) + પણિ. — I પિ. — * ઉ. (૧૨) I તો જીવ્યાં. (૧૩) I જીવીયો. * જીવીઉ. + જીવીયો. (૧૪) * ।વિઉ — + છે. — * ણિ ० મિ ० — * તિ. (૧૫) * મેલિસુ. I ઙિ સૌ. (૧૬) * પાછઉ વલિઉ. I ો ० લ્યો. ० (૧૭) * રા ઈ ...ભલિઉ.

વિક્રમરાય કટક નિરખીયો, કામસેન હીયડઇ હરખીયો;
આવી રાયનઈ લાગો પાઇ, કિમ આવ્યા મુજ કરો પસાય. ૬૦૮

દૂહા.

વલતો વિક્રમ ઇમ કહઈ, કામસેન સુણી વીનતિ;
હું આવ્યો તુજ પાસ, કરિ માધવ સંઘાતિ. ૬૦૯

કામસેન રાજા ભણઇ, વિક્રમ સુણી નરેસ;
રાજ રિદ્ધ પૂરવર નગર, જં જોયઇ તં લેસિ. ૬૧૦

હુ છું સેવક તુજ તણો, તું મુજ સાહિબ સાંમિ;
કરિ પ્રસાદ આદેસ દ્યો, આવ્યો છે [illegible] કાજ. ૬૧૧

(૧) * નિરખીઉ I યો. (૨) * ગજા I ડે – I યો. + હરખીઉ. (૩) * આવીઉ + ઓ. – + યો. (૪) * લાગુ પાય. (૫) * કરૂ (૬) × ઉ. (૭) * તુ I તો. (૮) * વાત. (૯) * આવીઉ I આવ્યો (૧૦) * પ્રાહણઉ I પ્રાહુણો. – * ત. (૧૧) * કહઇ + કહે. I ભણે (૧૨) * નિસુણી (૧૩) જે જોઇઇ તે દેસિ. (૧૪) * છઇ (૧૫) I તુમ (૧૬) + તાવઉ. (તણઉ) I તણો. (૧૭) I સાહિબ મુજ સામ. (૧૮) I દ્યો * દીઉ. (૧૯) * આવ્યા I આયા (૨૦) + છો I છો. (૨૧) I કિણ કામ. + જિણે કામિ * જિણિ.

ચોપાઈ.

રાજા કહઈ[1] સુણો[2] મુજ વાત, માધવ બંભણ[3] મુજ સંઘાત;
વેસ્યા કામકંદલા એહ, ઈયાં[4] બિહુ પૂરવલો નેહ. ૬૧૨

૩ .

+*પૂનિમ વિણુ શશિ ખંડુ થાઈ, શશિ વિણુ પૂનિમ લીજઈ વાય;
તિમ સુગુણ પુરુષ સુકુલીણી નારિ, વિરલી જોડિ મિલિઈ[5] સંસારિ. ૬૧૩

શ્લોક. ૧

* स्त्रीलोकात् परमं लोके, न सौख्यं न रसायनम् ।
कामिणानां कृतार्थत्वं, युगपद् येन नीयते ॥६१४॥

* २ घृतं सारं रसानां तु, हुतं सारं घृतस्य च ।
हुतस्य सारं स्वर्गो हि, स्वर्गे सारं च योषितः ॥६१५॥

---

(૧) + કહે I કહે. (૨) * સુણઉ I સુણો (૩) * બાં
* તિ (૪) * એહનઈ બિહુ પૂરવલુ. + એહને. (૫) + મિલે

૧ અર્થ:—સ્ત્રીઓથી અર્થાત્ સ્ત્રીઓ વિના આ જગતમાં બીજું કાંઈ સુખ નથી તેમ રસાયન પણ નથી, કારણ કે જેના વડે કામણોનુ કૃતાર્થત્વ એકી સાથે મેળવાય છે. ૬૧૪

૨ અર્થ:—રસોમાં શ્રેષ્ટ ઘી છે અને ઘીની શ્રેષ્ટતા હોમ કર-

१ अमृतस्यैव कुण्डानि, सुखानामिव राशयः ।

रतेरिव नि ानि, योषितः केन निर्मिताः? ॥६१६॥

* २ र्वेषामेव रत्नानां, ियो रत्नं तु उत्तमम् ।

नदर्थं धनमिच्छन्ति, तत्त्यागेन धनेन किम्? ॥६१७॥

३ फलं धर्मस्य विभवो, विभवस्य फलं सुखम् ।

सुखमूलानि तन्वङ्ग्यो,विना ताभ्यः तः सुखम्?॥६१८॥

વામાં છે અને હોમ કરવાનો સાર સ્વર્ગપ્રાપ્તિ છે અને સ્વર્ગમાં સાર સ્ત્રીઓ છે. ૬૧૫

૧ અર્થ:—અમૃતનાજ જાણે કુંડો હોય, સુખોના જાણે ઢગલાઓ હોય, પ્રીતિના જાણે ભંડાર હોય, એવી સ્ત્રીઓ કોણે બનાવી. ૬૧૬

૨ અ ર્થ:—સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાં સ્ત્રીઓ રૂપિ રત્ન જ ઉત્ત છે. તેને માટે લોકો ધન ઇચ્છે છે, પણ તેનો જ ત્યાગ કર્યો તે પછી ધનનું શું કામ છે? ૬૧૭

૩ અ ર્થ:—ધર્મનું ફળ વૈભવ છે, વૈભવનું ફળ સુખ છે, સુખોનાં મૂ સ્ત્રીઓ છે; તે સ્ત્રીઓ વિના સુખ ક્યાં છે? ૬૧૮

* [1]सुश्लिष्टा मधुर , नवृत्तपयोधराः ।
शरीरपुष्पसंस्पर्शा- न्मृदु ह्रूपलक्षिताः ॥६१९॥

ચોપાઈ.

એ [2]માધવનઈ દીધી જોઇયઇ, હું [3]પિણ કારણ આવ્યો ઇયઇ;
વાત પ્રમાણ [4]સહૂ તે કરઇ, [5]હિવ પધારઉ ઘરિ માહરઇ. ૬૨૦
નગરી માહિ મહોચ્છવ [6]કરી, રાજા વિક્રમ [7]ઘરિ તેડીયો;
કામકંદલા તેડી કરી, [8]માધવનઇ દીધી સુંદરી. ૬૨૧

૧ અર્થ:— † શ્લેષાલંકારથી શોભતાં મધુર વચનો બોલતી ... અને ગોળ સ્તનોવાળી સ્ત્રીઓ ફુલ જેવા કોમળ શરીરના તથા બાહુઓના સ્પર્શથી ઓળખાય છે. ૬૧૯

† નોટ:— * श्लिष्टा श्लेषयुक्तशब्दादिः । भि थैकैकरूपान्वितवाक्यम् । तस्य लक्षणं यथा,- श्लिष्टमिष्टमविस्पष्टमेकरूपान्वितं वचः । इति सरस्वतिकण्ठाभरणम् ॥ ० क० द्रु० भा० ५ मो. पृ. १७३

* અર્થ.-श्लिष्टा એટલે શ્લેષયુક્ત શબ્દ વિગેરે, અર્થ જુદો-જુદો થવા છતાં એક રૂપવાળું વાક્ય તેનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.-

"શ્લિષ્ટ વચન તેને કહેવાય છે કે જે મિઠું (સારૂં લાગે તેવું) અસ્પષ્ટ (ચોકખું-ઉઘાડું નહી)-અને એક રૂપવડે યુક્ત હોય તે."

(૧) + ને I નૈ. (૨) * જોઇઇ I દી જોઇયૈ. (૩) * પણિ આવિઉ કા. I પણ આયો કાંમજ ઇયૈ × ઇઇ. (૪) * સહી., (૫) * હિવઇ પધારૂ + હિવે. I હિવ પધારો મંદિર માહરે. - * ૨. (૬) * કીઉ. + કીઓ I કીયો. (૭) I માહિ તેડિયો * તેડીઉ. × આનીઉ. (૮) + ને I નૈં.

હરખ્યો[1] માધવ રાજા લોક, કામકંદલા નાઠો[2] સોક;
ન કોડી ધન સોવન તણી, કામસેન ધ્યઇ[3] માધવ ભણી. ૬૨૨
કામકંદલા તણુઇ[4] આવાસિ, માધવ વિલસઇ ભોગ વિલાસ;
વે[5] બે ંદર સેજઇ[6] રમ્યા, દુખ દોહગ ફરઇ સવિ[7] ટલ્યા. ૬૨૩

દૂહા.

I. ટ. ×. સાયર હુંદી[8] લહરીયં, વૂઠા હુંદા વાઉ;
વીછડિયાં સજ્જન મિલઇ, વલિસ્યું[9] તઢા વાઉ. ૬
સૂંઈથી રે વલહા, તું ભલઇ[10] મિલિયો આઇ;
કુશલ પછેહી[11] પૂછિસ્યાં, પ્રીતમ[12] પ્રેમ ચખાઇ. ૬૨૫

---

(૧) * હરખિઉ રાજા હરખિઉ લોક. + હરખિયો રાજા. (૨) * નાઠઉ. I નાઠો. (૩) * દીઇ. + દીયે. I દ્યે (૪) + તણે. — I સ. (૫) * એવઇ × બઇઠી સુંદરી. (૬) * સેજિઇ મિ. + સેજિએ. (૭) × સહૂ. (૮) × હું. — × યાં. — × હું. — × મિલ. (૯) × તાહું તઢો નાહ. I તાહું નાઢો કાહાવ. — * વા. (૧૦) * ભલ મિલીઉં. (૧૧) * પછઇ હી પૂછસઉં. + પછે હી પૂછસું. I પછે હી પૂછિજ્યો. (૧૨) I ટુંકી એક.

गाथा. १

रामा रयणीसमए, ि भरि ासियाइं पियभुयंगे ।
हे हि! नहु मरणं, हे हे हे तमुच्चरियं ॥६२६॥

* २ परहत्थगयम्मि बहु–दुक्खाइं दट्ठू धणं पडइ ।
निरावाहठाणमज्झे, पारेवा जेम ८पुरिसा ॥६२ ॥

३

* चन्दनं शीतलं लोके, चन्दनादपि चन्द्रमाः ।
चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये, शीतलः प्रियसङ्गमः ॥६२८॥

---

१ ा रजनीसमये, निशाभर दृष्टानि भुजङ्गेन ।
हे ! किं न खलु : हे हे हे मन्त्र(हेमन्त)मुच्चरितम्॥६२६॥

અર્થ:—હે સખિ ! સ્ત્રીને રાત્રિના વખતે પ્રેમિ રૂપિ સર્પે આ- વીને હોઠે ડંખ દેવા છતાં તેનું મરણ કેમ ન થયું ? ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં તેણિએ કહ્યું કે–એહેહેહેહે એ પ્રમાણે મન્ત્રોચ્ચાર કર્યો તેથી. ૬૨૬

२ परहस्तगते वहु, दुःखानि दृष्ट्वा बन्धने पतति ।
निरावाधस्थान मध्ये, पारापताः य सत्पुरुषाः ॥६२७॥

અર્થ:—બીજાના હાથે જવામાં ઘણાં દુ:ખો જોઇને પારેવાની જેમ સત્પુરૂષો દુ:ખ વિનાના સ્થાનમાં બંધનમાં પડે છે. અર્થાત્ વિ- ષયવાસનાથી પરસ્ત્રી ગમન કરતાં તેમાં અનેક દુ:ખો ાવાને લીધે ડાહ્યા માણસો એકજ પ્રેમાળ સ્ત્રીના બંધનમાં પડે છે પણ બીજી મુ જોતા નથી. ૬૨૭

૩ અર્થ:—જગતમાં ચંદન શીતલ છે અને ચંદનથી પણ ચં-

દૂહા.

કેતા[1] એક દિવસ તિહાં હૂયા,[2] પૂગી સગલી[3] આસ;
વાતાં[4] થાંકી પાછિલી, વિલસ્યા ભોગ વિલાસ. ૬૨૯

ચોપાઇ.

વાચા સફલ[5] કરી આંપણી, રાજા ચાલ્યો[6] નગરી ભણી;
માધવ[7] કામકંદલા એહ,[8] સાથે[9] લેઈ ચાલ્યો[10] તેહ.[11] ૬૩૦
ઉજેણી નગરી આવીયો, નગર લોક[12] પઇસારો[13] કીયો;
સુખઇ[14] સમાધઇ પાલઇ રાજ, માધવના સવિ[15] સરીયા કાજ. ૬૩૧

પ્રેમા વધારે શીતલ છે પણ ચંદ્ર અને ચંદનની શીતલતાઓમાં પણ પ્રીય મનુષ્યનો મેળાપ વધારે શીતલ છે. ૬૨૮

(૧) * I + નથી. (૨) I હૂયા. * રહ્યા. (૩) * મનની. (૪) * વાત કહિ સવિ. × વાત સહૂ વીતક કહી. (૫) I કીધી. (૬) * ચાલિઉ. I ચાલ્યો + ચાલ્યો. (૭) I કું. (૮) * એહિ (૯) * સાથિઇ I સાથૈ, ચલીયો અધિક સનેહ. (૧૦) * ચાલિ (૧૧) × દોઉ. – * યા. (૧૨) * કિ. (૧૩) + પેસારા કીઆ. (૧૪) * સુખિઇ સમાધિઇ + સુખિ સમાધિએ પાલે. I સુખૈ સમાધૈ પાલૈ. (૧૫) * સહિ. I માધવ સહૂ સારૈ નિજ.

માધવ રાજા પાસઇ[1] રહઇ, લાખ દિનાર[2] દિન દિન પ્રતિ લહઈ;
દીયા પાંચસઇ મોટા ગામ, સાત[3] ભૂમિ મંદિર થિર[4] ઠામિ. ૬૩૨

રાતિ દિવસ તે વિલસઇ[5] ભોગ, ભોગઉ[6] બહુ દિન તણો[7] વિયોગ;
વિક્રમનઇ દીઇ[8] તિહાં આસીસ, નાઠઉં[9] દુખ પૂરવી જગીસ. ૬૩૩

ધન ધન વિક્રમરાય[10] નરિંદ, જસ[11] પ્રસાદ કીધી[12] આણંદ;
પરદુખભંજણ બીરૂદ તુજ સહી, ત્રિભુવન[13] તુજ સમવડિ કો નહીં. ૬૩૪

એક દિવસ માધવ ચીંતવઇ[14], માત પિતાનઇ મિલીયઇ[15] હિવઇ;
જાઉં[16] હું આપણઇ દેસ, રાય કન્હા[17] માગ્યો આદેસ. ૬૩૫

---

(૧) + પાસે રહે I પાસૈ રહૈ. (૨) * એક. + એક દિન પ્રતિ લહે. I દિન પ્રતિરા. – + સે I સૈ. (૩) * સપત. I આપપાસિ. (૪) * ઘર ઠામ. (૫) + ભોગવે. I વિલસે. (૬) * ભાગુ. + – ભાગો. I ગો. (૭) * તણઉ. I તણો વિજોગ. (૮) * નિત દિઇ. I દીયૈ નિત. (૯) + નાઠુ. (૧૦) × રાજ. (૧૧) × જાસુ. – * દિ (૧૨) * કીધા I કીયા (૧૩) I ત્રિનુ ભુવનૈ, બીઓં. * ત્રિભુવનિ. – * સિ. (૧૪) + વે I ત્રૈ. (૧૫) * મિલીઇ હ-વઇ. + મિલીયે હવે. (૧૬) * જાણઇ જાઉ આપણ દેસિ + જાણે જાઉ આપણે દેસિ. (૧૭) * કન્હઇ માગઇ + કેને મગે – * રિ. – I હિ.

ખાર કોડિ સોવન દીનાર, ચ્યાર સહસ તેજી તોખાર;
કુંજર ચોસઠિ[1] પાયક ઘણા, બિ સહસ મણ મોતી[2] તણા. ૬૩૬

દીના[3] અરથ ગરથ ભંડાર, દીધા દાન[4] તેહનઇ અપાર;
સીખા[5] માંગિ ચાલ્યો ઘર ભણી, સાથેઇ[6] સેના સોહામણી[7]. ૬૩૭

અનુક્રમિ કટક સબલ સંજતી[8], આવ્યો[9] નગરી પુહપાવતી[10];
ગોવિંદચંદ[11] રાય કંપીયો[12], જાણ્યો[13] કટક નગર ચંપીયો[14]. ૬૩૮

નગરલોક મન બીહઈ ઘણું[15], કટક એહ આવ્યો[16] કિણ તણું;
મિલિ પ્રધાન ચિંતવઇ ઉપાય, કવણ વયરિ આવ્યા[17] કુણ રાય. ૬૩૯

---

(૧) * ચઉસઠિ I ચોસઠિ. (૨) < બિસહુ માણા મોતી. + બિસહેસ માણા. I બિસહિસ (૩) * બીજા. (૪) * રાજા દાનિ I અનર્ગલ દાન (૫) * સીખ માગિ ચાલિઉ. – I લ્યો. – * થિ. + થે. (૬) I દીધી સેના સાથૈ ઘણી. (૭) × વિક્રમ તણી. (૮) સં * ય. I જુ. (૯) * આવિઉ. + યો I યા. (૧૦) * પુષ્કાવ.. + પુષ્પાવતી. I પહુપાવતી. (૧૧) I ગો (૧૨) ⁄ કંપીઉ + ઓ. I યો. (૧૩) * જાણિઉ + જાણ્યુ (૧૪) * ચંપીઉ. I ચાપીયો + ચપીયું. – * નિ (૧૫) * ઘણઉં. (૧૬) ^ આવિઉ કુણ તણઉં – ^ મ – + વે. I વૈ. (૧૭) * આવિઉ.

પ્રોહિત[1] તેડી દીયો બહુ માન, મ્હેલ્હે[2] સંકરદાસ પ્રધાન;
દલ અસંખ[3] દીસઇ છઈ સહી, સંગ્રામે[4] પહુચેસ્યાં[5] નહી. ૬૪૦
પ્રોહિતનઇ રાજા ઇમ કહઈ, જિમ તિમ કરિ[6] રાજ ઉગરઈ;
દેસ્યાં દંડ નહીતરિ[7] ગામ, રખે તુમ્હે થાપો[8] સંગ્રામ. ૬૪૧
પ્રોહિત આવ્યો[9] કટકમઝારિ[10], માધવ તણી[11] ન જાણુઈ સાર;
સંકરદાસ પધાર્યો[12] જિસઇ, માધવ પિતા[13] પિછાણ્યો[14] તિસઇ. ૬૪૨
પિતા જાણ[15] સામ્હા[16] આવીયો, મસ્તક[17] ચરણુ[18] કરણુ[19] નામીયો;
મનમાહે[–] તે[20] ઇમ ચીંતવઇ, દીસઈ[21] વાત અચભમ[22] હિવઈ. ૬૪૩

---

(૧) * પરોહિત. – * ઇ. + યે I યો (૨) * મેહલઉ × સાથઇ દીધા સબલ પ્રધાન. I તુ છે મોટો બુદ્ધિનિધાન. (૩) + અસંખ્ય દીસે છે. I અસમ દીસૈ છે. (૪) * સંગ્રામિઇ પુહચાયે. (૫) × પુહચેશાં. (૬) * કરૂ રાજ જિમ રહઇ. × તિમ કરયો જિમ રાજ મુજ રહઈ. (૭) * નીતરઉ + નીતરૂ. (૮) * તુહમે થાપઉ. (૯) * આવિઉ. (૧૦) I લસકર મઝાર. (૧૧) + તણો ન જાણે. (૧૨) * પધારૂ જિસિઇ. + જિસે. I આવિયો જસૈં. (૧૩) I તાત ઉલખ્યો તિસૈં. (૧૪) * પિછાણઉ તિસિઇ. (૧૫) * જાણી સાહમુ આવીઉ. (૧૬) I સનમુખ આવીયો. (૧૭) * મસ્તિક I મસ્તકિ (૧૮) * કમલ લાગીઉ (૧૯) I નમાવીયો. × ઢાલિઉ. – * હિ. (૨૦) I તબ. (૨૧) + દીસે. (૨૨) * સં. + અસંભમ હિવે.

પુત્ર ઉલખ્યો[1] પ્રોહિત જિસઇ, હરખઇ[2] વૂઠા આંસૂ તિસઇ;
આવ્યો લે[3] આલિંગન દીયઇ[4], અતિ આણંદઇ ખોલઇ લીયઇ[5]. ૬૪૪

પિતા પુત્ર મિલિયા[6] મનરંગ, બેહૂ મનિ હૂયા[7] ઉછરંગ;
સનમુખ આવ્યો[8] સંભલિ વાત, રાજા લોક[9] નગર સંઘાત; ૬૪૫

અતિ ઉચ્છવ[10] પઇસારો[11] કીયો, માધવ નગરમાહિ આવીયો[12];
કામકંદલા સાથિઇં કરી, માતા પ્રણમી આણંદ ધરી. ૬૪૬

વસ્તુ.

મિલ્યો[13] માધવ મિલ્યો માધવ હૂઉં આણંદ[14],
નગર સહૂ સિણગારિયો[15], સયલ લોક આણંદ[16] કીયઉ,

---

(૧) * ઉલખિઉ પુરોહિત. (૨) ∙ હરખિત આસૂ છુટા તિસિઇ. I હરખે. (૩) * આવઉ લેઇ I આયૌ. (૪) + દીયે * દીઇ. I દીયૈ. – * દિ. I દૈ (૫) + ખોલે લીયે. I ખોલૈ લીયૈં. * ખોલઇ લીઇ (૬) * મલિઆ મનરંગિ. + મિલીઆ. (૭) I બિહું જનમ ન હૂઉ. (૮) આવિઉ. I આયો. + આવીયો. (૯) * ન લોક + નગરિ લોક. – * તિ. (૧૦) + ઉત્સવ. (૧૧) * પઇસા કીઉ. I પૈસારૌ કીયો. (૧૨) * ઉ + યે. I યૌ. – I કું. – * થિ. I થૈ. (૧૩) * મિલિઉ. I મિલ્યો. + મિલીયો. (૧૪) * મંડાણ. (૧૫) * ઉ. (૧૬) I ઉચ્છાહ – * ધિ. I ધૌ. – * રિ. – + નિ.

સપતભૂમિ મંદિર સહિત, સુજસ સયલ સંસાર લીધ ;
માય તાય બંધવ બહિનં, મિલ્યે[1] સહૂ પરિવાર,
કામકંદલા સંગતે[2], સુખમાં[3] ગમઇ સંસારિ. ૬૪૭

ચોપાઇ.

મિલિયા[4] માય તાય પરિવાર, માધવ મનિ આણંદ અપાર;
કામકંદલા સાથેઇ સદા[5], સુખ[6] ભોગવઈ સદા સંપદા. ૬૪૮
દિન પ્રતિ રાય[7] દિયઇ બહુ માન, સુખ વિલસઇ[8] દેવતા સમાન;
ચ્યાર પુત્ર જાયા સંતાન, પ્રગટયા મંદિર નવે નિધાન. ૬૪૯

દૂહા.

* વિવિધ વિષય સુખ ભોગવઇ, રાજ રિદ્ધિ મંડાણ;
કુશલ લાભ ઇણિ પરિ કહઈ, એ સહી પુણ્ય પ્રમાણ. ૬૫૦
* ઉત્તમ કુલ જે અવતરઇ, પાલેઇ ઉત્તમ રીતિ;
અચિરજ[9] કેહઉ ચિત્તનઉ, જઉં[10] વાંસઇ વારૂ ભીતિ. ૬૫૧

---

(૧) * મિલિઉ + મિલીયો. (૨) * સંગતિઈ. + સંગતિએ. I સંગતૈ. (૩) * મણઇ I માંણે (૪) * મિલા – * થિ I થૈ. (૫) + સુદા. (૬) I વિલસઇ ભોગ સુખ (૭) * રાઇ દીઇ. + દીયે I દીયૈ. (૮) વિલસે છે દેવ. – * રિ – * રિ. – * નિ. – I લે. – I ત. (૯) + અચરજ કેહુ ચિત્તનુ. (૧૦) I જો હુવૈ. – I ત. – * લિ.

એક વે । ફલ ઊપની, ભર જોવન ઘણુ લીણુ;

તોહી[2] નિરતો[3] પાલીયો, કામકંદલા સીલ; ૬૫૨

ગાથા[1]

सुद्ध गम्मि जाया, सुहेण गम्मंति सुद्धमग्गम्मि ।

जे उम्मग्ग या, मग्गे गम्मंति तं चुज्जं ॥६५३॥

દૂહા.

ઈમ જે ઉત્તમ નારિ નર, પાલઇ નિરમલ સીલ;

ઇહ લોકે[4] સુખ સંપજઇ, પરભવિ સંપત[5] સલીલ. ૬૫૪

---

૧ शुद्धमार्गे जाताः, सुखेन गच्छन्ति शुद्धमार्गे ।
ये पुनरुन्मार्गे जाताः, मार्गे गच्छन्ति तदाश्चर्यम् ॥६५३॥

અર્થ:—શુદ્ધ માર્ગમાં જન્મેલાઓ શુદ્ધ માર્ગમાં સુખ પૂર્વક જાય છે; પણ જેઓ ઉન્માર્ગ (ખરાબ માર્ગ) માં જન્મેલા હોવા છતાં માર્ગમાં જાય છે, તે જ આશ્ચર્ય છે. ૬૫૩

(૧) * યૌવનિ ધનિ લીલ. (૨) * તઉહી. + તુહી. I તોહી. (૩) * નિરમલ પાલિઉ – I કું (૪) * લોકિઈ × ભાવિ સુખ જસ. I ઇણુ ભવિ સુખ સંપતિ હુવે. (૫) * સંપતિ લીલ – * લિ. × સીલઈ સવિ સુખ સંપજઈ. + શાલે.

સી ઇ સુર નર રંજીયઇ, સીલઇ વિ ખ હોઇ;
કામકંદલા તણી પરઇ, વંછિત પાવઇ સોઇ. ૬૫૫

ઘણા દિવસ સુખ ભોગવી, અંતઈ[2] ધર્મ આધાર;
દાન પુણ્ય બહુલા કરી, પામી પરમ સમાધિ. ૬૫૬

ઇંદ્રસભાએ એકઠા, સ્વર્ગ લોક સુખ[3] ઠામ;
ઉત્તમ એ[4] બે ઉપના, કરી પૂરવ કામિ. ૬૫૭

સ્વર્ગ લોકસૂ વિ દેવતા, મિલિયા મનનઇ[5] રંગિ;
દેવતણા સુખ ભોગવઇ, ઇંદ્રસભા ઉ રંગે. ૬૫૮

ચોપાઇ.

માધવાનલની એ ચોપાઇ[6], સુણઇ જીકે[7] એકે[8] મન થઇ;
તેહના સદા મનોરથ ફલઇ[9], મનવંછિત સુખ સંપત મિલઈ. ૬૫૯

---

(૧) × સિદ્ધિ. — * રિ. (૨) * અંતિ ધરમ આરાધિ. × - સલ ધર્ણ. I અણુસણ ધર્મ આરાધ. — * ઇ. (૩) I સુ ઠામ. (૪) * એઉ. × એતે. + બે તે. — * મ. (૫) I ધરી. — * ગિ. (૬) * ચઉપઇ. + ચઉપાઇ. I ચોપાઇ. (૭) * કો. (૮) * ક. I સુણિજ્યો સહૂ એક મનો. (૯) + ફલે I ફલૈ. — * વાં — * તિ.

વિરહી[૧] સુણઇ[૨] એ વિરતંત, અથવા પરદેસઇ[૩] હુવૈ કંત;
ભાજઇ વિરહ મિલઇ સંયોગ, સુણતાં લાભઇ વંછિત ભોગ. ૬૬૦

દુહા.

સંવત સોલ સતોહતરઇ[૪], જેસલમેરૂ મઝારિ;
[૫]ફાગુણ વદિ તેરસિ દિવસ, વિરચી[૬] આદિત વાર. ૬૬૧

ગાહા દૂહા ચોપાઇ[૭], કવિત્ત કથા સંબંધ;
કામકંદલા કામિનિ, માધવાનલ સંબંધ[૮]. ૬૬૨

કુશલ વાચક કહઇ, સરસ ચરિત્ર સુપ્રસિદ્ધ;
જે વાંચઇ જે સાંભલઇ, તિહાં મિલઇ નવનિદ્ધિ. ૬૬૩

ગાથા સાઠી પાંચસઇ, એ ચોપાઇ[૯] પ્રમાણ;
તિહા[૧૦] સુણતાં સુખ હીયઇ, જે[૧૧] નર ચતુર સુજાણ. ૬૬૪

---

(૧) I સુણિસ્યૈ (૨) * એહ વરતત (૩) ∻ જસ પરદેસિઈ – I જસુ. – × જો. (૪) * + I સોલોત્તરઈ (૫) ∻ + I ફાગણ સુદિ તેરસિ દિવસિ. – I દિનૈ. (૬) × ચરચિઉ – . નિ. × રિ. (૭) * ચુપઇ. + ચુપાઇ I ચૌપઇ. (૮) ∻ પ્રબંધ. – * લ. – I ચૈ – I લૈ + સંભલે. – . ધિ – × દ્વા I ગાહા દૂહ ચોપઇ પાંચસૈં (૯) * ચુપઈ. × ચોપઇ. (૧૦) ∻ તાહ + તે સુણતાં સપતિ હીએ I તિણ સુણતાં સુખ ઊપજે (૧૧) * જિમ જિમ.

રેઉ[1] ાલ સુ પાટધર, કુંમર શ્રી િરાજ;
વિરચી એ સિણગાર રસ, તાસ કતૂહલ[2] કાજ; ૬૬૫

સારદ સુપસાયઈ[3] કરી, સીલ તણો[4] અધિકાર;
ભણઇ સંભલે[5] જેહ નર, સુખ પામઇ[6] સંસાર. ૬૬૬

॥ इति[7] ाध नल चोपाइ ंपूर्णा ॥

(ं. १७९० वर्षे ेति पोस सुदि ९)

---

(૧) * રાજા ગમાલ સુ પાદધર. – * ૫. – ગ્યાએહ. (૨) * કુતુ. × કતો – * જિ. (૩) * સુપસાઈ + પસાયે. (૪) * તણઇ. + તણે I તણે. – * રિ (૫) * સંભલઈ તેહ. × ગુણે જે સાંભલઇ + ભણે સંભલે I ભણે સંભલે. (૬) – + મે I મૈ. – * રિ. (૭) × ઇતિ શ્રીમાધવાનલ ચઉપઇ સંપૂર્ણ. (ગણિ કનક-સાગરલિખિત) સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે ફાગુણ સુદિ તિજ ભોમવારે લિખિતં કોઠારીયા મધ્યે. I ं १७८७ वर्षे सुक्लपखे सप्तमीयां त ै गुरुवासरे सुढामध्ये सद्गुरु वाचको- श्रीलब्धिराजजी तत्शिष्य श्रीमेघराजजी तच्छिष्य चरण े कं ० गुलालराज लिपीकृतम् ॥ (लिखितं रतनसोम ं १८६४ ना माहासुदि ७ ं े देवपुरीमित्रवत् े कांमलपुर रहे े.)

વાચક કુશલલા વિરચિત—

શ્રીસ્તંભનકપાર્શ્વનાથ સ્તવનમ્.

પ્રભુ પ્રણમુ રે પાસજિણેસર થંભણુઉ,
ગુ ગાવા રે મુજ મનિ ઉલટ અતિ ઘણુ ;
ન્યાની વિણુ રે એહની આદિ ન કો લહઇ,
તોઊ પણ રે ગીતારથ ગુરૂ ઇમ કહઇ;

છંદ.

ઇમ કહઇ શાસ્ત્ર તણુઇ પ્રમાણુઇ, રા શર નં નઇ,
બંધિવા પાજઈ સીત કાજઇ, સમુદ્ર તટિ એકિણ વન ;
તિહાં રહ્યા બંધવ રામ લખમણ, સાથિ સેના અતિ ઘ ી,
પ્રાસાદ એક ઉત્તંગ તોરણ, વન થાપના જિનવર તણી. ૧
તિહાં મૂરતિ રે મૂલ ગંભારઇ પાસની,
મન વંછિત રે આસ્યા પૂરઇ આસની;
તે રાજા રે દિનપ્રતિ પૂજા સાચવઇ,
કર જોડી રે બે બંધવ ઇમ વીનવઇ;
વીનવઇ સ્વામી તુમ પ્રાસાદઇ, જલધિ જલ થંભઇ કિમ ,
તુ પાજ બાંધુ લંક સાધુ, ઇમ કહી પ્રભુ પય નમઇ;
બહુ પૂજ કરતાં ધ્યાન ધરતાં, સાત માસ થયા જિસઇ,
નવ દિવસ અધિકા થયા ઊપરિ, જલધિ જલ થંભ તિસઇ. ૨
એ અતિસય રે અચરિજ પેખી પ્રભુ તણુ,
તિણિ કારણુ રે નામ દિયુ તસુ થંભણુ;
જલ ઊપરિ રે પાજ કરઇ પાથર તણી,
ગઢ લંકા રે સાધેવા સીતા ભણી;

તિણ લંક સાધી સીત આણી, તેણ વનિ આવ્યા વલી,
દિન આઠ અઠાહી મહોચ્છવ, કિયા મનિ પૂગી રલી;
ી રામરાજા શુદ્ધ શ્રાવક, વિનીતા નગરી વસઇ,
વીસમા જિણવર તણઇ વારઇ, ઇમ થયું ગુરૂ ઉપદિસઇ. ૩
ઇણિ અનુક્રમિ રે કિતલું કાલ ગયું વહી,
તે પ્રતિમા રે તિણઇ વન નિશ્ચલ રહી,
તિણિ અવસર રે ઇંદ્ર તણઇ આદેસ કરી,
સાયર તટ રે સોવનમય દ્વારાપુરી;
દ્વારિકા નગરી કૃસ્નરાજા, અર્ધ ભરત તણો ધણી,
તિહાં વસઇ યાદવ કોડિ છપ્પન, વડઇ આન્યા જિનતણી;
તિણિ કાલ તિણિ વન તેહ તીરથ, તીહની મહિમા સુણી,
રંગપાણી ભાવ આણી, આવ્યુ તિહિ જાત્રા ભણી. ૪

ઢાલ.

આવ્યુ તિહાં નરહરિ, જિણહરિ અતિ ઉલ્લાસ;
મનનઇ આણંદઇ, વંદઇ થંભણ પાસ;
પેખઇ અતિ નવલી, પૂજા પ્રભુનઇ દેહ,
એ કેણિઇ કીધી, ઇમ મનિ થયુ સંદેહ;
સંદેહઇ ઇસઉ અટવી ચિહું, પાસઇ નહી માનવ સંચાર,
કિણઇ કરી વિદ્યાધર સુરવર, પૂજા સતર પ્રકાર;
ઇસિઉ વિમાસી મંડપિ અંતર, રહ્યા તિણુપતિ ઠામ,
મધ્યરાતિ પાતાલઇ આવ્યઉ, વાસિગ વિસહર સ્વામિ. ૬
તિહાં આવી પ્રણમઇ, ઘઇ નાટક આદેસ,
મિલિ નાગકુમારી, વિરચઇ અદ્ભુત વેસ;
શક્રસ્તવે પભણયઉ, જાણ્યુ શ્રાવક એહ,
હરિ પ્રગટ્યા તતખિણ, સાહમિ તણઈ સનેહ;
સસનેહ વાસિગ કૃષ્ણ નરેસર, બઇઠા બિંબ વખાણઇ,
એ થંભણ પાસ જિણેસર, આદિ ન કોઇ જાણઇ;

અસીય સહસ વરસ મઇ પૂજ્યા, જઈ હતા પાયાલઇ,
વરૂણઇ એ પ્રાસાદ કરાવ્યુ, તવ થાપ્યા ઇણઈ જિણાલઇ.
સહુ વાત કરીનઇ, વાસિગ ગયુ પાયાલિ,
શ્રીકૃષ્ન નરેસર, મનિ ચિંતઇ તિણ કાલિ;
જુ એહવઉ તીરથ, હુઇ દ્વારિકા મઝારિ,
તુ જાણું નરભવ. સફલ થયુ સંસારિ;
સફલ જનમ કરિવાનઇ કાજઇ, તેહ બિંબ ઇહ આણઇ,
શ્રીદ્વારિકા હેમમય જિણહર થાપ્યા પ્રગટ પ્રમાણઇ;
ઘણુ કાલ પૂજા તિહાં પામી, કર્મ નિકાચિત જાણી,
શ્રાવકનઇ સુપનંતરિ આવી, દેવ વદઇ ઈમ વાણી. ૮
પ્રભુ પ્રતિમા વાહણ, લેઇ સમુદ્ર મઝારિ,
મૂકેજ્યો નગરી, થાસ્યઇ અવર પ્રકારિ;
તિણિ સાગર અંતરિ, કાલ ગયુ બહુ જામ,
દક્ષિણિ દિશિ ઉત્તમ, કાંતીનગરી ઠામ;
કાંતીનગરી જૈન વસઇ તિહાં, શ્રાવક સાગર ત્ત,
વાહણ સાત વહઇ વ્યાપારઇ, પોતઇ પરઘલ વિત્ત;
અન્ન દિવસ સાયર વિચિ વહતાં, જિહાં છઇ થંભણપા ,
ઉપરિ આવ્યા થંભ્યા વાહણ, તે સહી થયા ઊદાસ. ૯

ઢાલ.

માસ દિવસ વાણી થઈ, અંબરિ સુરરાય,
પ્રતિમા થંભણ પાસની, સાયર જલમાંહિ;
સુર પ્રગટ્યઉ જિનશાસનઇ, સુર કહઇ વાણી,
એહ પ્રતિમા ભાવસું, પ્રગટી કરૂ જઇ;
જિન કાંતીનગરી જિણહરિ, મૂલનાયક એ ધરૂ;
તે બિંબ કાંતીનગરી થાપ્યુ, કહઇ બહુ શ્રાવક તિહાં,
એ સકલ તીરથનાથ સમરથ, પુણ્ય જોગિ મિલ્યઉ ઇહાં. ૧૦

ઇ અવસરિ ઉર, પુરઇ **પાલત્તા** સૂરિ.
વિદ્યાબલિ અંબર ભમઇ, અતિસય ભરપૂર;
તીરથ જઈ જિણવર નમઇ,
તે નમઇ શત્રુંજય પ્રમુખગિરિ, સદા પાખિ પારણુઇ,
પાલિતાણુઇ રહઇ થાણઇ, **નાગાર્જુન** જોગી તણુઇ;
તે ધાત સોવન કાજી ધમતાં, માસિ છઠઇ રસિ કરઇ,
કરિ કોપ ભૈરિવ વીર નાખઇ, રૂપ પંખિનું ધરઇ. ૧૧
તિણિ **પાલિ ।** સૂરિનઇ, જાણ્યઉ એહ મહંત,
પૂછઈ સુર કો દાખવઉ, અતિસય ગુણવંત;
કૃપા કરી મુજ ભાખિવુ,
ગુરુ તેહ ભાષઉ જેહ થંભઇ, ઉપદ્રવ સુર નર તણા,
તિણ કહ્યઉ કાંતીનઇ પ્રાસાદઇ, પાસ છઇ પ્રભુ થંભણા;
કુણ જખ્ય વીર વેતાલ વ્યંતર, સહૂ તસુ સેવા કરઇ,
તેહની દૃષ્ટિ સાધિ વિદ્યા, જેમ તુજ વંછિત સરઇ. ૧૨
વિદ્યા એ આકર્ષણી, હતી જોગી પાસ,
તે પ્રતિમા આણી તિહાં, થાપી નિજ આવાસિ,
સોવન રસ સાધઇ જિહાં,
રસ તિહાં સીધુ સુજસ લીધુ, નદી સેઢીનઇ તટઇ,
ગુરુન[ઇ] જણાવ્યઉ તિણિ કહાવ્યુ, બિંબ ભંડાર્યઉ ઘટઇ;
ઇણિ કાલ ધર્મ સુઠામ થોડા, હુસ્યઇ મ્લેચ્છાઇન ઇહાં,
ખાખરા તલિ **સેઢિકા** તીરઇ, બિંબ ભંડાર્યું તિહાં. ૧૩

ઢાલ.

મેઘ આગમ સહી નદીય ઊવટિ વહી, વેલુકા બિંબ ઉપરિ વહઇ એ,
તેણુ ભુઇ ધણુ ચરઇ ખીર સુરહી ઝરઇ, ચીકણી ભૂમિખા ખરતલઇ એ;
કેતલા દિન પછઈ સુગુરુ **ખરતરગછિ**, **શ્રીઅભયદેવસૂરી**સરૂ એ,
ષટવિગય પરિહરી ઉગ્રતપ આદરી, રગતિ પિત્તિ થયા મુણિવરૂ એ,

તે રગતિપિત્તઇ ગલિત કાયા, નિત્ત ઈમ ચિંતા કરઈ,
ધરાતિ શાસ દેવિ આવી, કોકડા નવ કરિ ધરઈ;
એ સૂત્ર તું સમઝાવિ મુંનઇ, તામ ગુરૂ જંપઈ ઇસું,
ઉ થાઇ મુજ નિરોગ કાયા, તુ સહી ઊખેલિસું. ૧૪
તામ દેવી કહઇ નદીય સેઢી વહઈ, તિણુ તટિ વૃક્ષ ખાખરતલઇ એ,
તિહાં તુમ્હે જાઈવું સ્તવન કરિવું નવું, પ્રગટ થાસ્યઈ પ્ર થંભણઉ એ;
તેહનઇ સ્નાત્રજલિ રોગ સવિ જાઇ ટલિ, કહીય ઇમ ગહીય સાસણસૂરી એ,
સંઘ સગલુ મિલી, તિહાં જાઈ મનરલી, નામ ધરણેંદ્ર ધ્યાનઇ ધરીએ;
તિણુ કરી જયતિહુયણુ બત્રીસી, પાસ પ્રગટ્યા તતખિણઈ,
તસુ સ્નાત્રનીરઇ સુખ સરીરઈ, ધન્ય ધન્ય સહૂ ભણઈ;
તિણિ થાન થાપ્યુ સુજસ વ્યાપ્યુ, થયો પરતો અતિ ઘણુ ,
તેહનઇ નામઇ તેણ ઠામઇ, ગામ વાસ્યુ થંભણુ. ૧૫
થઈ ઇમ મહિમા ઘણી પાસ થંભણતણી, સગુરુકાયા નવપલ્લવી એ,
સંઘ આવઇ ઘણા કરઇ વદ્ધામણા, મહીયલિ કીરતિ નવનવી એ;
સુપન જે દેવતા કોકડા નવ હતા, સૂત્ર તે સૂત્ર સિદ્ધંત નામ,
વૃત્તિ નવઅંગિની ભેદનવ ભંગિની, રચીય આચારિજ તેણ ઠામિ;
તે તિણઇ ઠામઈ સહૂ પામઈ, આસ કરી જે આવએ,
કરિ ભાવ ભત્તિઈ એક ચિત્તઇ, સેવતાં સુખ પાવઇ;
એકદા ગુરૂ ધરણેંદ્ર ધ્યાનઇ, પ્રગટ થઈ પદ્માવતી,
ીઅ યદેવસૂરિંદ આગઇ, બે કહઈ સંભલિ જતી. ૧૬
સ્તવન જે તુહ્મ કર્યઉ, મંત્રઅતિસય ભર્યઉ, અંતિસુ ગાહ જે બે કહી એ,
તેહ ગુણિયઇ જિહાં, ઇંદ્ર આવઇ તિહાં, કષ્ટવિણ તેહ ગુણવિ નહી એ;
હ ભંડારિવી કાજિ સંભારિવી, અવર ઇણિ તવન મહિમા ઘણી એ;
સમરતાં સંપદા રોગ નાવઇ કદા, સદા આવસ્યક ધુરિ ણીએ;
નિતુ ભણ પડિકમણા તણઇ, ધુરિ એહ વિધિ ખરતર તણી,
ઇમ કહિય સાસણ દેવિ સામિણિ ગઇઇ, નિજ થાનક ણી;

એતલે વરિસે દેસ ગુજ્જર, સકલ મ્લેચ્છાયન થયુ,
ભલ ઠામ જાણુ બિંબ આણી, નયર ખંભાઇત ઠવ્યુ. ૧૭

ઢાલ.

થંભનયરિ સિરિપાસ જિણેસરૂ, દિન દિન દીપઇ અતિ અલવેસરૂ,
જાત્ર કરેવા મુજ હુંતી રલી, પ્રભુ તુહ્મ ભેટ્યા આસ સહુ ફલી;
મુજ આસ સફલી થઇ સઘલી, જામ ભેટ્યા જગપતિ,
સૌ ાગ્ય સંપત્તિ કરઉ ઊન્નત્તિ, કહું એતી વીનતી;
અસસેણ વામાદેવિ નંદન, ધ્યાન મનિ તોરૂં ધરૂં,
કરૂ કૃપા સામી સોસ નામી, સદા તુઝ સેવા કરઉં. ૧૮
ઇમ તવ્યઉ થંભણ પાસ સામી, નયર શ્રીખંભાઇતઇ,
જિમ સગુરૂ શ્રીમુખિ સુણી વાણી, શાસ્ત્ર આગમ સંમતઇ;
એ આદિ મૂરતિ સકલ સૂરતિ, સેવતાં સુખ સંપવઇ,
મનિ લાભ આણી ભાવ જાણી, કુશલલાભ પયંપઇ. ૧૯

। इति श्रीस्तंभनकपार्श्वनाथस्तवनं ।

॥ संवत् । १६५१ वर्षे । चैत्र सुदि द्वितीय पडवादिने । बुधवारे । श्रीमहिमनगरे । श्रीकीर्तिरत्नसूरिशाषायां । शि० मुष्यश्रीलावण्यशीलोपाध्य ानां । शिष्यवा० श्री ु यधीरगणि । शि० ० श्रीज्ञानकीर्तिगणिशि० वा० श्रीगुणप्रमोदगणिशि० ० श्रीसमयकीर्तिगणिशि० पं० विनयकल्लोलगणिशि० पं० ँकल्लोलगणिशि० पं० हर्षकल्लोलमुनिना लिलेखि । पंचमी उद्यापने । शुभं भवतु । श्री संखवालशाषायां । ० सुरताण तत्पुत्र ० खेतसी ० ंपसी । ० खेतसी तत्पुत्र ० विमलसी नार्थं । लिषितं । ु यार्थं शुभं भूयात्॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ संवत् । १६५० वर्षे माह सुदि ५ गृहीता ॥ १० विमलसी ॥ ॥

શકુન ચોપાઇ.



શેઠ દેવચંદ લાલ ભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે.

પંડિત જયવિજય વિરચિત.

શુકન શાસ્ત્ર ચોપઈ.

દૂહા.

શુકન શાસ્ત્રની ચોપાઈ, લિખસ્યું અતિઉદાર;
જે ભણતાં મન ઉપજે, શુભ વલી અશુભ વિચાર. ૧

ચોપાઈ.

સકલ બુદ્ધિ આપે સરસતી, અમીય સમ વાણી વરસતી;
અજ્ઞાન તિમિર આરતિ વારતિ, નમો નમો ભગવતી ભારતી. ૧
સદ્ગુરૂ ચરણ નમીરે કહું, શુકન તણા જે ભેદજ લહું;
શુકન શુકન મુખ સહુકો કરે, શુકન ભાવજ વીરલા લહે. ૨
શુકન સબલ બિહુ ભેદે કહ્યા, ગામ માંહિ પુર બાહિર લહ્યા;
ગામમાંહિલા શુકન તે સાર, સાંભલજો તે કહું વિચાર. ૩
પ્રથમ પ્રયાણ દિન વરજવું, ક્ષૌર વમન તેલ મરદવું;
મૈથુન કલહ રોવું મદ્યપાન, જુઓ નવિ રમીએ આંણી સાન. ૪
વલી ભોજન પરિહરવું એહ, કડુઓ ખાટો દુધ ગુલ તેહ;
આમીષ તેલ મધુ નવી ભુંજિએ, જો પ્રયાણે સુખ વાંછિએ. ૫
પથિક પ્રયાણે નર ચાલતાં, માઠા શુકન હુયા દેખતાં;
પાછા વલી ને પડખીયે, શ્વાસોશ્વાસ આઠ સખીયે. ૬
એટલી વાર વિલંબન કરી, ચાલો હર્ષ હિયા સ્યું ધરી;
અપશુકન (જો) વલી લહી, શ્વાસોશ્વાસ સોલ (જા) રહી. ૭
પ્રાણાયામ પડખિયે એતલા. પછે પ્રયાણ કરીઇ ભલા;
ત્રીજી વાર શુકન નવિ હોય, તિણે દિવસ ન ચાલે કોય. ૮

એ શુભ શુકનિ પ્રયાણુ કરો, લાભ લોભ જય પામે ખરો;
માઠે શુકન મ ચાલો જાણુ, પુછયા વિણુ વલી પુરૂષ પ્રધાન. ૯
વેદ ધ્વની વલી વીણાવાદ, રાજા રથ શંખ ભેરી નાદ;
છત્ર સિંહાસન કુંજર સાર, ઉદો ભણે યોગિણિ જયકાર. ૧૦
સબધેનુ મંગલ ભણે બાલ, શ્વેતપુષ્પની આપે માલ;
દધિ દુર્વા મદ્ય સામુ મિલે, અલીય વિઘન સવિ દૂરે ટલે. ૧૧
કેશ હાડ લોહ સાંકલ રાખ, ઇંધણુ કપાસ કિહાં જાઓ ભાખ;
કુકસ પંગુ ઠાલા હાંડલા, રાટુયાં વિટલ વિણુ ચામડાં. ૧૨
છાશ વીષ ત્રણ ખપ્પાર ખોલ, સાપ બિલાડો મલી તેલ ગુલ;
વામન વૈરી વિરવો વેષ, છકયો કૃપણુ વલી વાગે ઠેસ. ૧૩
રાસભ મહિષ ચડયો પુરૂષ જેહ, ગર્ભવતી રજસ્વલા કહુ તેહ;
ખોડો આંધલો અંગે હીન, પતિત પાવે રોગી દીન. ૧૪
સસો સેહલો કાકિડો વલી, પગ આખડે પાઘડી જાય ટલી;
અંચલ કાંટે વિલગે યદા. સુગુણ પિયાણું ન કરે તદા. ૧૫
નવુ સિંહાસન સર્વ સિદ્ધિ કહે, જુને કરી અર્ધ ફલ લહે;
ત્રવાઇયો માંચી ખાટલો, સાદરીઇ ભરીયો નહી એ ભલો. ૧૬
પેટ પિંડિ પગ પીડા કરે, હિંડયો વાટે યદા દુઃખ કરે;
સર્વ હથિયાર ભલા સજકીયા, વાલંદ શસ્ત્ર સદા વરજીયા. ૧૭
નીલો સાક મલ્યો સવિ ભલો, પણુ કાલિંગ ટાલ્યો એક ભલો;
મચ્છ યુગ્મ પૂરણુ ફલ કરે, સુકો મત્સ નિષ્ફલ ફૂલ હરે. ૧૮
સૂર્ય વિકાસિયા કમલ હુઇ જેહ, રાત્રિ નિષ્ફલ કહિયા તેહ;
સોમવંસી કમલ જાણુજો, દિવસે નિષ્ફલ સહી માનજો. ૧૯
ગોરી પાનિ સુખદાયક સહી, કાલી તુચ્છ ફલ આપે સહી,
રજ કાકર નિષ્ફલ માનજો, રાતાં કુસુમ સનમુખ ટાલજો. ૨૦
આરિસો સાહમો જો મલે, વદન જોતાં સવિ આરતી ટલે;
જો નવિ જોઇએ તે માંહિમુખ, મરણભય ઉપજાવે દુઃખ. ૨૧

ધોવા વસ્ત્ર પલાલીયા જેહ, સાહુમા મિલ્યાં સુખદાયક તેહ;
ધોયાં મિલ્યાં ચિત ચિંતા કરે, તલાઇ સર્વ આરતિ હરે. ૨૨
સે રૂપું ધાતુ બે સાર, અપર ધાતુથી હાની અપાર;
ગાય છાંણુ સુખ આપે સરે, મહિષિ છાંણુ નિતુ ચિંતા કરે. ૨૩
સાલિ ગોધુમ ત્વચા સહ સાર, ઈણધાંને હુઇ જય જય કાર;
તિલ દ્રવ્ય હાણી કરે તે સહી, કુકસ ધાંને તુચ્છ ફલ લહી. ૨૪
દલ્યા ધાન સુખ ન આપે રતી, શેકયાથી રિદ્ધિ નાસે છતી;
રાંધે ધાને સર્વ સિદ્ધિ મલે, કોહ્યું અન્ન કષ્ટમાંહી ભલે. ૨૫
સાં લિયો અથ દિઠોનરિંદ, સાહમુ મિલિઉ કરે આણંદ;
અશ્વકાઢિયો નાઠો એકલો, એહવો નરપતિ નવિ કહીયે ભલો ૨૬
ારતમાંહિ વેદવ્યાસે કહ્યું, જૈનજતિ શુભ દર્શન લહ્યું;
ાચારિજ તે વિદ્યાવંત, રાજ્યરિદ્ધિ આપે એકંત. ૨૭
વલી શુકનાર્ણવ માંહિં સાખ, રા મયૂર તુરંગમ ભાખ;
હસ્તિ વૃષભ શ્વેતાંબર મિલે, મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલે. ૨૮
ભિક્ષાચર ભિક્ષાયે કરી, સઘળું વિઘન જાએ તે હરી;
ઠાલો અનરથકારી કહ્યો, ભિક્ષિ બીજે ઇણિ પરી લહ્યો. ૨૯
સન ખ વેશ્યા મંગલકરે, વિવાહ કાજે રૂડિ નહિ સરે;
સંતાત ફલ નવિ પામે કદા, વૃદ્ધવેશ્યા નિષ્ફલ હોયે સદા. ૩૦
પૂર્ણ કુંભ પુરણ ફલ કહ્યો, અર્ધે અર્ધ વિદ્વાસે લહ્યો;
યુગ્મ કુંભ પુણ્ય જોગે મિલે, ઠાલુ કુંભ અશુભમાંહિ ભલે. ૩૨
પથિકને કહે પુંઠે વલી, ચિંતા ન જાએ તેહનિ ટલી;
વર કન્યા પરણી આવતાં, ભાગ્ય યોગે મિલે ભાવતાં. ૩૨
કાલે નીલે વસ્ત્રે વલી, પુરૂષ સ્ત્રી સાહમિ જો મલી;
કાર્ય સિદ્ધ ન હુવે તેહ તણું, મેહકાજ મેહ વરસે ઘણું. ૩૩
પુરૂષે તાણ્યો સકટ પેખિયે, વધ બધન મરણ દેખિયે,
બળદ એક તાણ્યો ગાડલો સાહમો મિલ્યો નહિં તે ભલો. ૩૪

ઉંટ ચડ્યા મરકશે ઘણું. દોડ્યો ઉંટ કષ્ટ દિઇ ઘણું;
ઘણા ઉંટ સાહમા ઉતરે, પથિ કુશલ દેખે દુર્ભિક્ષ કરે. ૩૫
વ્યાઇ ભેસ પ્રવેશે શુભ, પાડિ સહિત વિવાહે અશુભ;
મહિષ સહિત મહિષિ ઘર મધ્ય, ચોર મરણ ભય આણે શુદ્ધ. ૩૬
પાડ સહિત મહિષિ ઘર વહા, આવે તો રિદ્ધિ આપે સહી;
રતિ આવી ભેશ ત્રાસવી, પથિક પ્રયાણે નવિ લેયવી. ૩૭
પાણી ભરીયો મહિષ જય કરે, અવર મહિષ શુકન પરિહરે;
પુરૂષ વૃષભ નર ખંધે ચડયો, ઉત્તમ લાભ દે દૃષ્ટી પડયો. ૩૮
વૃષભ ચઢી નારી આવતી, પથિક લાભ ઘણું લાવતી;
વિક્રય ક્રિયાણું કરવા યદા, સન્મુખ વૃશ્ચિક જો આવે તદા. ૩૯
ઘણો લાભ ક્રિયાણામાં કહ્યો, રાજકાજ વયરી ભય લહ્યો;
કરસણ કાજે તે જાણજો, પ્રવેશે વિંછિ ટાલજો. ૪૦
રૂદન રહિત મૃતક જો મલે, મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલે;
પ્રવેશે મૃતક પરિહારો, રોગ મરણ ભય આણે ખરો. ૪૧
સંતાન કાજે દિવો જો મલે, પુત્ર હોય તસ આશા ફલે;
દીવી મલ્યાં બેટી નિપજે, થોડી વૃત્તિ રોગ નીપજે. ૪૨
અલ્પ તેલ અલ્પાયુ કહે, પ્રયાણા કાજે દીપક જો લહે,
બીજા શુકન જો નવી ભાવીયે, પાછા વલીને ઘરે આવીયે. ૪૩
રોગી કાજે શુકન જોયતાં, સાહમો અગ્નિ જો મલે આવતાં;
પૂર્વ રિષિયે અશુભ તે રહ્યો, વિદ્યા કાજે શુભ તે લહ્યો. ૪૪
કરસણી તપોધન નપુંસક બાલ,
હાથે એહને અગ્નિ હોય તો કાલ;
ધુમ્ર સહિત પ્રવેશે મિલે, સુકૃત ધાન તે તતખેણ હરે. ૪૫
સીતકાલે પ્રવેશે અગ્નિ સવિ ભલો, સર્વ ઉપદ્રવ વારે એકલો;
અંધ પુરૂષ પુરૂષે તાણતો, સાહમો સુખ સહી વારતો. ૪૬

નારી સહિત અંધ કરે હા , આપ બલે હીંડનો વખાણુ;
ગામ સંબંધી કન સવિ કહ્યા, મંદ બુદ્ધિકરી જે મેં લહ્યા. ૪૭

इति गा हिला शुकन पुर्ण.

ગામ બાહિર શુકન હોય જેહ, સાંભળજો હવેક હું વલી તેહ;
પહિલિ દિશિ સકલ ભાખિયે, નીરતથી થાય હીયે રાખીયે. ૪૮
શાંત દીપ્ત પ્રશ્ન બે સાર, તેહનો કેતો વલી વિચાર;
સોલે દિસિ અરધ ઉરધ વલી, અઢાર દિસિ શુકનની મલી. ૪૯
દિસિ કાલ સ્વર ચેષ્ટા જાણુ, ગતિ સ્થાનક ભાવ વલી વખાણુ;
શાંત દીપ્ત કાર્ય જે લહે, શુકન ભાવ તે શુદ્ધો લહે. ૫૦
હવે સુણજો દિસિના વલી ભેદ, શાંત દીપ્ત બે ણું ભેદ;
ભસ્મિત દગ્ધ જવલીત વલી જાણુ, આલિંગતા ધુમિતા વખાણુ. ૫૩
એ પાંચે દિસિ ટાલી સહી, શેષ થાકતી શાંતજ કહી;
શાંતિ દિપ્તિ પાડાંતર લહી. સૂર્યવારથી કેતા કહી. ૫૨
રાત્રિ પાછલી અધલી હુઇ યામ, ઘટીચ્ચાર રવી ઉગે તામ;
પહેર એક પૂરવ દિસિ રહી, જવલીત દિસિ નિરતી તે કહી. ૫૩
ધૂમિત છાંયા જલિ બલિ જાણુ, કદમ ધાત્રી ભસ્મ વખાણુ;
અંગારોક અનુક્રમે જાણજો, શાંત દીપ્ત ઇણુ પરિ આણજો. ૫૪
અગ્નિ ઈશાન ઉત્તર ને પૂર્વ, તોરણીઉ ભરી હડીએ સર્વ;
માહરૂ મૂલ ધુ મૂલ એ જાણુ, દિસ દિશિએ સહી વખાણુ. ૫૫
ષ થાનકની આઠે સોઇ, શાંતિ દિશિ નિરંતર હોઇ;
ત્તર દિશિનો રવી સંચરે, કુણુ ઇશાન જવલીત તે કરે. ૫૬
જવલીત રહી ઘટી કાચી ાઠ, ધુર ઈશાનથી ગણીયે પાઠ;
દક્ષિણાયન સૂરજ હોય યદા, અગ્નિ કુણુ જવલીત હોય તદા ૫૭
જવલીત બંધ કરે રવી પાસ, ધુમ્ર બંધન છાયા સુખ તાસ;
જલ રાજ્ય કર્દમ હુઇ લાભ, સુખિત ખેમ ભસ્મ ભયરાજ. ૫૮

દક્ષિણ બીજું નામ નિવાસ, અગસ્ત લંબક યમ નાશ;
વૃશ્ચિક અસ્ત કરી પરમાણુ, નૈરતિ નામ બીજું સોઇ ઠાણ. ૭૨
આદ્રા હસ્ત ચિત્રા મૃગ જાણ, પંચારાધિ તે અસ્ત વખાણ;
સ્વાતિ રોહિણિને પુફાવતી, કૃતિકા ભરણીને રેવતી. ૭૩
પશ્ચિમ અસ્ત કરી તે કહી, પંચત પુષ્પ વિશાખા સહી;
સ્વરક અભિચ વિષ્ણુ પદવાસ, પંચારક મરી તરીરખી લાવી. ૭૪

દુહા.

પહિલુ પઇયા ચ્યારે કરે, તેહનું કરીઇ માન,
પહિલે પઇયે ફલ કરે, બીજે બિમણું જાણ. ૭૫
ત્રીજે ફલ મોડું રહુ, ચોથે નિષ્ફલ તેહ;
ગામાંતર ત્રીજે શુકન, તુહિ ન ચાલે તેહ. ૭૬

શુકન કોશ મોહિ બલ કરે, ગામાંતરિ તે જાણ;
કોસ ઉપરી હરૂ ને લવે, તે સવિ નિષ્ફળ જાણ. ૭૭
રૂડું ભુંડુ ચાલતાં, કિશુ શુકન નવિ હોય;
પથિ તે કહવું સહી, મૃત્યુ દેખાડે સોય. ૭૮

શુકન શુકન ને દેઇ કરી, દીપ્તીદિશિ તે જાય;
પંથિને કહેવું નહી, તુઝને કાંઇ નવિ થાય. ૭૯
ઘર વાસાને મૃત્યુ કહે, અગ્નિ ભય તે જાણ;
સમ કાલે સાથે લવે, એક જાતીય વખાણ. ૮૦

ડાબા જિમણા બોલતાં, તોરણી-યાત્રા તેહ;
ગામિ જાતાં આવતાં, સિદ્ધિ કરે સવિ તેહ; ૮૧
મધ્ય શુકને મધ્યફલ, ઘર ભીંતિ ગઢ વાવી;
એ અંતર બોલે સહી, અરધ વૃષ્ટિ ફલ લાવી. ૮૨

શુકન ન દિશે ફલ નહી, ભુખ્યુ રોગી હોય;
સંગમ કરતો બીહતો, માલા માંહિ જોય. ૮૩

સીમ પર્વતને અંતરે, બાલક બોલે જેહ;
તે નિષ્ફળ સવિ જાણવું, પ્રગટ કહુ હવે તેહ. ૮૪
શબ્દ ઘણેરે જે લવે, નર ભય વેગુ જાણ;
આપ ઇચ્છાએ બોલતો, દેખીતુ સર્વ વખાણ. ૮૫

ચોપાઇ.

રૂડો ભુંડો જે પાહુવો, સું ત્યાગી ફોક તેહવો;
જીવાર્ગાતે વસતિ દિસે, રૂડું ભુંડુ કહિવું તિસે. ૮૬
ચેડા ચેડિ જે સ્વર કરે, દૂર ઢુકડુ મુખ ઊચ્ચરે;
શુભ અશુભ અનુક્રમિ જાણવું, પહિલુ પછઇ ફળ આંણવું. ૮૭
ઇમ લેતાં ફલ પામે સહી, એહ વાત ગ્રંથાંતર કહી;
ગામમાંહિ વન સંબંધિ જેહ, ઘણું ભય ઉપજાવે તેહ; ૮૮
ગામમાંહીલા વન માંહ લવે, અનરથ કારણ કરવું સવે;
રાતિ ચારી દિશે ફૂલ નહિ, દિશ ચારી નિશ નિષ્ફલ કહી. ૮૯
આપાપણી વેલા સુખ કરે, જીવ માત્ર જે મુખ ઉચ્ચરે;
શુકન જોઇને કરીસે જેહ, નિશ્ચય સુખિયા થાસે તેહ. ૯૦
અઢાર દિશિના કહુ હવે ભેદ, ડાબા જિમણા તિહાં નહી વેદ;
જે દિશિ બોલે તેહ વિચાર, તે સાંભલજો શુભાશુભ સાર. ૯૧
અથિર કાજ તે થિર હોયે સહી, થિર કાજની સિદ્ધિ નવિ કહી;
સુપ્રભાત તે કાજ વિણાસ, દીપ્ત હોય તો પૂરે આશ. ૯૨
પૂરવ મૂલ લઘુ મૂલ ફલ એક, શુભ કામ વિણસાડે છેક;
વિણસાડે સઘલા ફલ કાજ, વઢાવઢી જય પામે રાજ. ૯૩
રાજાદિક લાભ હરે ઘણું, અગ્નિ કુણનુ મહિમા સુણું;
તોરણીયો ફલ દક્ષણ જાણ, બીજું (નામ તે) ચીર વખાણ. ૯૪
શાંત કામ તે થાયે વાત, સઘલી વેલા દીપ્ત ઉત્પાત;
ભય સંગ્રામ વાદ મધ્યાન, દીસ કામ વલા પરધાન. ૯૫

અઢાર દિશિનો યંત્ર.

૬ લઘુ યમવાસ ૭ નૈરૂત=પ્રમાણ ૮ પંચરાશિ	પશ્ચિમ દિશા ૯	૧૦ પંચરાશિ ૧૧ વાયુ કુણે=પ્રવરક ૧૨ પંચારક-ત્રિવિધ
૫ દક્ષિણ=નિવાસ.	૧૮ ઊર્ધ્વદિશા ૧૭ અધોદિશા	ઉત્તર ધ્રુવ ૧૩
૪ તોરણીયો ચીતાર ૩ અગ્નિકુણ ૨ લક્ષુમલ	૧ પૂર્વ=મૂલ	૧૬ [illegible] ઇશાન ૧૪ ૧૫ મહેરૂ=અચીર

દક્ષણુ બીજું નામ નિવાસ, દિવસ ઘણેરે પુરે આસ;
લંબક શરણુ શાંતિનું કામ, દીપ્તે પામે વંછિત ઠામ ૯૬
નૈરૂત બીજું નામ પ્રમાણુ, અથિર કામ તે સિઝે જાણુ;
જેહુ કામનો હુઇ સંદેહ, મેહકાજે વરસે મેહ. ૯૭
પંચરાધિ તે થોડો લાહ, દીસ કાજ તે ધરે ઉચ્છાહ;
પશ્ચિમ શાંતિ કર્યો દિસ સહી, સંધ્યા વેલા શુભ દિન નહી. ૯૮
પશ્ચિમ દિશિ વિલંબે કાજ, સર્વ સિદ્ધિ તે પામે આજ;
વરસાત સવિ વરસે ઘણો, એ માહિમા પશ્ચિમ દિશ તણો. ૯૯
પુરવ પશ્ચિમ પ્રહર ધુરિ હોય, સોલ ઘડી ટાલી જે સોય;
તીવાર પછી જે બોલે જાણુ, તેહુ શુભ કરવું પરમાણુ ૧૦૦
પંચત મરણુ મણુ કલેશજ કરે, દીપ્ત હુઇ તો ચિંતા કરે;
વાવકુણિ વાયપલ કરે, સીઝે તો વલી ચિંતા કરે. ૧૦૧
દુઃખ હોય તો આરતિ જાય, ગઇ વસ્તુ લાભે સુખ થાય;
પંચારક ભય ભાંજે વાત, શુભ કાર્ય તે દે ઉપઘાત. ૧૦૨
જે વિચારે પડ્યો હોય કામ, તે સીઝે વલી પામે ઠામ;
સીઘ્ર કામ એ થાતું જેહ, તેહની આશા ન આણે તેહ. ૧૦૩
ઉત્તર આપે નિશ્ચલ ઠામ, અશુભ હોય તો દે શુભ કામ;
દીસ હોય તો ઘાત સહી કરે, શાંત થકી તે સીઝે સરે. ૧૦૪
દુવા (દસ) કામ વિણસાડે નહી, નવું ફલ ન પામે સહી;
ભરહડિ માંહિ સુકન બોલાઇ, ઠાલું ભરે ભરિયો ઠલવાય. ૧૦૫
હવે ઇશાન કહુ સવિ વાત, શુભ કામ ન હોય ઉપઘાત;
વાહણુ ચરૂતા ફલદે ઘણું, સેના માન લહે નૃપતણું. ૧૦૬
ગઇ વસ્તુ તે લાભે સહી, એ ઇશાન વિદિશિ ફલ કહી;
માહરૂ (ને) કહીઈ અઘોર, શુભ કાજિં તેહનું બહુ જોર. ૧૦૭
ઉંચા શકુન બોલિવલી જેહ, સુખઅસુખ અસુખઇ સુખ તેહ;
નિચા સુકન તે ઠામ વિણાસ, ઠામ નુહિ તો પૂરઇ આસ. ૧૦૮

'ચી નિચી જે દિસિ 'ગ્રહે', વલી ાવતે દિસિનું કહિં;
દક્ષિણ વામ તણું નહિં કામ, એ અઢાર દિસિ જોજ્યો ઠામ. ૧૦૯
શાંતિ દિસિ માંહિ બોલે જેહ, સાહમું શાંત જાઇ વલી તેહ;
કેવલ ફલ શાંતિનું કહિઉં, દીસ સાહમું તે બોલી રહિઉં. ૧૧૦
શાંતિ થકી દીપ્ત દિશિ ગયો, તે માટે અરધ ફલ લહ્યું;
દીપ્તિ દિશિ શુકનજે લવિં, બોલ સાહમું તેહમાંહિ ઠવઇ. ૧૧૧
પૂરણ ફલ દીપ્તિનું કહી, વિપરીતેં વિપરીતજ સહી;
ઇમ હૃદય વિચારી વાત, સકુન સવિ જોજ્યો વિખ્યાત. ૧૧૨
દીપ્તે બોલિ શાંતિ જાઈ, શાંતિ સાહમું સ્વર તે થાય;
અર્ધપૂલ વિદ્વાંસે કહિઓ, ગુરૂમુખ એહવો મઈં ફલ લહિઓ. ૧૧૩
દેવવિજય સિસ કહિં સહુ સુણઉ, સુકન કહુ વલી દુર્ગાતણુ;
સુકન પોઢાકુ ભાવઇ કરી, પછિ વિચારૂં ભાષા કરી. ૧૧૪
સુકન જોવાનું ક્ષેત્રજ સુણિઉ, નગર બાહિર થકી તે જાણિઉં;
રાજાનિં છપેં ક્રમતે જાણિં એતલિં સુકન જોવા નિરવાણિ. ૧૧૫
ઉંચ વરણનિં ત્રણપેં ક્રમ, ક્ષેત્રઇ જોવા જાવા ધરમ;
શેષ લોકનિં શત વલી એક, જોવા જાવુ એતલે છેક. ૧૧૬
ચાવા કીજે રાજા દેવિ, ભુંઈ ચોખી કીજે ખિણ મેત્રિ;
દુ સાધીનેં દિસિ સાધીઇ, પછિં સહી નાણુ તેહનુ કાઢીઈ. ૧૧૭
ચઉકીથી ગજ આઠ દિસિ ખરૂ, દિસિ સહી જાણુ દેવદનું કરૂ;
જેહુ વાતના શુભ શુકન ભાખિઈ, કાગળ લિખિ કહ્યઇરાખીઇ. ૧૧૮
દસ દિગ્--પાલ ચિત્ત ધારીઇં, અપશબ્દ ભાષા વારીઈ;
યોગિનિ કાલ પુંઠિં કરૂં થાપ, દુર્ગા નામ જપો એ જાપ. ૧૧૯
શ્યામા કૃષ્ણા શકુના સાર, સિત પક્ષા પોદકી ઉદાર;
કુમારી પંથ જનનિ કહું, તથોમા બ્રહ્ય સુતા જે લહુ. ૧૨૦
કન દેવતા દુર્ગા દેવિ, ચટિકા ધનુર્ધરી વલી ભેલિ;
પ્રત્યક્ષદેવિ ભગવતિ પાંડવી, વારાહી ઋદ્ધિ આપઇ નવી. ૧૨૧

અષ્ટાદસમભિધાનિં કરી, સિદ્ધિ દાયક દુર્ગા હુઇ ખરી;
એકરજોડી કરૂ વિનતિ, શુકન સિદ્ધિ આપઉ ભગવતી. ૧૨૨
દુર્ગા મૂરતિ કીજે યંત્ર, ચોકી ગનિમાંડી ભણું મંત્ર;
મૂરતિ યંત્ર વિણુસ્યું કીજીઇ, નામ લેઇ ધરતી પુજીઇ. ૧૨૩
દિસિ પૂજા વધાવઉ ખરી, ચોખાપૂગી નિજ કર કરી;
સંધ્યા સમય અનિ પરભાતિ, એ બિહુ ટંકી શુકન વિખ્યાત. ૧૨૪
અથવા ચ્યારિ ટંક વલી કહ્યા, વિસ્તારિ છટંકજ લહ્યા;
શુકન જોવાની એ વિધ કહી, વિચારણા કહું હવિ સહી. ૧૨૫
દુર્ગા શુકુન વલી ભેદે પંચ, દરશણ ચેષ્ટા સ્વરનો સંચ;
ગતિ ભક્ષણ મુહડઈ જે ગ્રહ્યું, વિચારણા જુજૂઈ તે લહ્યું. ૧૨૬
દરસણથી ચેષ્ટા બલ ઘણઉં, ચેષ્ઠાથી સ્વર સબલો ભણઉં;
સ્વરથી ગતિ સબલ માનજ્યો, ગતિ અધિક ભક્ષણ આણજ્યો. ૧૨૭
એ પાંચે સમુદાઈ કરી, પુરણ ફલ દિઈ દુર્ગા ખરી;
ગાંમ ચાલતા દુર્ગા સિરઇ, વિંરૂવા શબ્દ ઘણા નવી કરઈ. ૧૨૮
બઇઠી સમે થાનક રહી, શુભ ચેષ્ટા દુર્ગા કરિ સહી;
ડાબા ગમા દીઠી તે ભલી, કાર્ય સિદ્ધિ કરિં એકલી. ૧૨૯
ડાબી હુતિ જિમણી જાઈ, તે તારા દેવી કહિવાઇ;
જીમણા પાંખ ઉંચેરિ કરિ, ચાંચઇ ભક્ષ લેઇ સંચરિ. ૧૩૦
શુભ શબ્દ તારા વૃક્ષ ડાલિં. બઇસેં તો ચિંતામણી ભાલિ;
પુંઠિ બાહુત્તિરો આગલિ દેવિ, તારા દરસણ દેતિ એવિ. ૧૩૧
એહવી દુર્ગા જુ પેખિઇં, સર્વ સિદ્ધિ કરતી લેખિઇ;
ડાબી ગમા દેવિ તે રહી, જે જે અવસ્થા કરિં તે સહી. ૧૩૨
સુખ દુઃખ આપણુનિં કહિં, જિમઈ પાસઈ વયરી નઇ લહિં;
ડાબી ગમા ઉંચી આકાશિ, ઉડી પડિં પૃથ્વીનઈ પાસિ. ૧૩૩
પથિક મરણ સહી જાણજ્યો, દક્ષિણ પાસે વયરી માનજ્યો;
પ્રિય સંગમને મોટિમ પણું, હર્ષ હઇઈ ભક્ષણ હુઇ ઘણું. ૧૩૪

એ ચેષ્ટા સઘલી જાણવી, વામ પાસંઇ પથિકે આણવી;
જિમણુંઇ પાસિ જો ઇમ કરિં, વયરિંનઇં તો ફલીવું સિરઇં. ૧૫
બીજે રોગ પીડા દુર્મતિ, નકુલ સિંચાણઇં જે ત્રાસવી;
અવસ્થા એહવીઇં હોઇં, બીલ માંહિ પઇસઇં વલીસોઇ. ૧૩૬
ઇંધણ લીહાલા વિષ્ટા પડાણ, રાખ અસ્થિ કાંટા સબ જાણિ,
બઇસે એકને સ્થાનક વલી, દીપ્ત દિશિમાં જાઇ ભલી; ૧૩૭
કુચેષ્ટા એ દેવિ તણી, ફલ ગ્રંથ માંહિ જે ભણી;
અશુભ લહીનઇં એ પરીહરો, શુકનભાવ આવિં જિમ ખરો. ૧૩૮
ગોલી ધનુષ નખી જિમ જાઇં, આકાશે ઉડી તારા થાઇ;
પથિકનિં વયરિસ્યુ વાદ, ધણિ પિયાણિં નહિં સવાદ. ૧૩૯
જિમણિ હુંતિ ડાબા જાઇ, સા દેવી કરવત કહિવાઇં;
વધ બંધન મરણ સહી કરિં, નિખર માંહિ તે બોલી સિરઇં. ૧૪૦
મુખ સાહમી દેવી આવતી, પુંઠિં શબ્દ કરિં ભાવતી;
નવી દીસઇં દરસણ જેહનું ગામંતરૂં વારિં તેહનું. ૧૪૧
દેવી બોલી નિચી જાઇં, નિચઉં ફલ તેહ કહિવાઇં;
વરસ દિવસેં ઘણેરઇં કાલ, તેહનું ફલ નોહિ તતકાલ. ૧૪૨
મધ્ય ભાગિં મધ્ય ફલ લહિ, મસ્તક સમી શિઘ્રફલ કહિ;
ધુસર માનિ દેવી લહિં, સદ્ય ફલ તેહનું અનુભવઇં. ૧૪૩
બઇ ધુસરે સુકન હુઇં સાર, ફલ હુઇં પણિ કેતુ કાલ;
ત્રિહું ધુસરે માનિજે હોઇં, ઘણિં કાલિં અલ્પફલ સોઇ. ૧૪૪
પહિલું નીચી ચાલિ દેવી, પછિં ઉંચી જાઇં ખીણ મેવિ;
દિવસઘણે ફલથોડું જાણિં, ઇણિ વચનઇં સંદેહભ્રમ આણિ. ૧૪૫
ઉંચી ઉડિ નીચી જાઇં, ઉતાવલું ઘણું ફૂલ થાઇં;
વામ બોલીનઇં તારા ગઇ, અધિક ફલ તેહનું હુઇં સહી. ૧૪૬
શીઘ્ર તારા શીઘ્ર ફલ કહેં, વિલંબ તારા મંદ ઙ્મ ફલ લહિ;
મંડઇં મઉડઇં જાઇં તાર, દિનફલ દીઇં વવહાર. ૧૪૭

વલી તારા નવ ભેદે કહી, તેહનાં નાંમ જાણું એ સહી,
અંધા[1] ગુલિકા[2] કાંડા[3] જાણિ, સ્ખલીતા[4] દ્રૂરા[5] વલી વખાણિ ૧૪૮
કપાટિકા[6] વક્રા[7] જાણુજ્યો, ઉર્ધા[8] અધા[9] હિંઈ આણુજ્યો;
હવે વિવરણના કહુ નવ તણી, શુકન શાસ્ત્ર માંહા જેહ ભણી. ૧૪૯
જે દેવી તારા વલં હુઇ, રાફ કોટરમાં પહિસિં જઈ;
તે અંધા તારા જાણવા, અર્ધ ફળ આપે તે હવા. ૧૫૦
ગોલિંની પરિં ભુંઇ લોટતી, પરો પરો જાઇ તે મોડતી;
બીજી ગુલિકા તારા એહ, અશુભ ફલ આપઈ વલી તેહ. ૧૫૧
બાણ તણિ પરિ જે દેવી, આગલિ થકી જાઇ ખીણ મેવિ;
કાંડા તારા ત્રીજી જાણિં, મધ્યમ ફલ આપઇ નિરવાણિં. ૧૫૨
દેડકની પરિં ચાલતી, ઝાંપ દેઇ થાઇ સાંસતી.
સ્ખલિતા તારા ચઉથી જોઈ, અલ્પ ફલ દેખાડિં સોઈ. ૧૫૩
જે દુર્ગા સહસા એકલી, તારા હુઇ જાઇ વેગલી;
તે દ્રૂરા તારા પંચમી, ભય ઉપજાવિં નવિ તે સમી. ૧૫૪
કપાટિં રીતિં જે નીકલિ, અર્ધપંથથી પાછિં વલી,
કપાટિકા છઠ્ઠીએ તાર, ભયકારીને કરિં જયકાર. ૧૫૫
ગતિ કરતી આકાશિં જાઇ, ચાલિંમુખ ધાર જિમ ગાઈ;
વાંકી વિસમિ ગતિ ચાલતી, વક્રા વક્રજ ફલ આપતી. ૧૫૬
ઉંચી ઊડી જાઇ તાર, ઉર્ધાતાર કહવી સાર;
યુદ્ધ વઢાવઢિ સહી તે કરિં, વિસમિ તારા કહવી સિરિં. ૧૫૭
અરધ મારગિ રહીનિ દેવી, ઉચી હેઠી જાઇ ખીણ મેવ;
અધા તારા નવમી એ કહી, બીજી રજવી તારા સહી. ૧૫૮
પ્રથમ તારાકરિં ભય નાસ, બીજી તારા લાભ નિવાસ;
ત્રીજી તારા પૂરણ ફલ કરિં, એ તારા ફલ જાણો સરાઈ. ૧૫૯
દુર્ગા સાહમું પુંઠે જોઇ, તારા ઉતરિ ખિણ માંહિ સોઈ;
પાછલિ કાજ તેહનું નવિ સરઇ, મુખ સાહમી જો વલી ઉતરિ. ૧૬૦

ાગલિં કાજ નથી તેક તણુઉ, પાછલિ તાર ઉતરિં તે ભણુ;
આગલિ ઉતરિ તેડનું સુણો, અર્થે લાભ હુઇ અતિ ઘણો. ૧૬૧
મ ભાગિ પ્રયાણુ (જ) સમઈ, ભક્ષણુ લેતી જિમ નિગમઈ;
લાભ સહિત રોગ અપહરિં, જિમણિં પાસિ હાણિ તે કરિ. ૧૬૨
જિમણો પાસઓ પાંખરલી બે, વિજય કરિં ઉપાડિં તે;
પુંછ ઉપાડી લખમિવરિં, હર્ષ ઘણું જો નિત્યજ કરિં. ૧૬૩
મૈથુન કરિં વૃક્ષ વલી ચડિ, ભક્ષણુ લેઈ શાંતિ દિશિ અડિં;
નિરમલ નીર નાહિ નઈ પોઇ, તો સુખ સંપતિ ાણિ હોઈ. ૧૬૪
જિમણે પાસે સમારિ અંગ, ચાંચઇ પાંખ જિમણિ કરે ચંગ;
વ્યાપારિં સર્વ સિદ્ધિ લહઇ, હવઇ દેવીની ચેષ્ટા કહિં. ૧૬૫
રીસઇ કઠિણુ બોલે વલી બોલ, વાંકુ ચુંકુ જોઇ નિટોલ;
ઉંઘઈ ઉઘ કઈ નાસી જાઇ, ત્રાસે કોપે બગાઇ ખાઈ. ૧૬૬
અંગ ઢીલાનિં આલસ કરિં, ઘુણઇ કાલમુહિ થઇ ફિરઇ;
લઘુ વડીનિતિ કરિ વલી વમઈ, ત્રાડે પુંછ ચેષ્ટાઈ ભમઇ. ૧૬૭
મોહ પડઈ બીહઈ કરિં ધ્યાંન, પાડે કુષ્ટ લોટઈ શમસાન;
કાદવ ધૂલિ ખરડઈ અંગ, શુભઇ અશુભઅશુભઈ ફલ ચંગ. ૧૬૮
પતિ સાથઇ દેવી દીસતી, પૂરણુ ફલ નિશ્ચય આપતી;
એકઈકરિ અરધ ફલ લહિં, એકઈ ન દીસિઇ તો ભય કહઇ. ૧૬૯
દેવી શુકન જોતાં મનરૂલી, બીજી દુર્ગા આવઇ વલી;
મિત્ર પ્રાપ્તિ તેહથી જાણવી, બાહુલીઉ સ્ત્રી લાભઇ ચવી. ૧૭૦
દેવી પુંઠઇ પતિ લાગતો, ગતિ ચેષ્ટા કરિ ભાવતો;
પૂરણુ ફલ આપઇ તે સહી, પતિ પુંઠઇ જો. દેવી રહી. ૧૭૧
હીન ફલ તેહથી જાણુજયો, પુત્ર કાજિ સુકન માનજયો;
બાઉલિઉ નરનામઈ વૃક્ષ, દીઠઉ સુત આપિ પરતક્ષ. ૧૭૨
નારી નામઇ વૃક્ષે ફરી, બૈઠી દુર્ગા દિ દીકરી;
સુકન જોયંતા પથી જેહ, આપણા પિંડ સરીખું તેહ. ૧૭૩

દૈવયોગિ પંખિનિં કોઇ, ગોલી ઘાય નાખઇ વલી સોઇ;
શુકન વંછિત નિંતે જાણિવઉ, શુભાશુભ હીઈઇ આણિવઉ. ૧૭૪
દુર્ગા સ્વરનાં કહું વલી વાત, બોલિં પંચભૂત વિખ્યાત;
પૃથ્વી અપનિ તેઉ વાય, આકાશ એ પાંચે કહિવાય. ૧૭૫
ચીલી શૂલી શબ્દ બિ સાર, પૃથિવી તત્વના એહ ઉદાર;
ચિક ચિકુ અપ જાણિવા, કિંતુ સ્ખલિત તેજસ આણિવા. ૧૭૬
ચિચી ચુલુકો વા જાણજો, ચીરી ચિક્રૂ નભ આણજો;
દસ બોલએ અનુક્રમિ જાણ, ઓલખવાનું કહું સહિ નાણ. ૧૭૭
દુર્ગા ભક્ષણ લાભઇ કરી, રલીયાચિંત હર્ષ બહુ ધરી;
પૃથિવી તત્વ શબ્દ તે કરિં, અપ તત્વ સુણજો સહુ સિરઇ. ૧૭૮
પાણી અર્થિં મિત્ર સંલાપ, વૃષ્ટિ સમઇં આપ સ્વર થાપ;
સુરત અર્થિં તેજસ સ્વર સહી, દુઃખ વિરહીં મારૂત તે કહી. ૧૭૯
સર્પ નોલેં કરી બીહતી, અથવા ગર્ભીં તે પીડતી;
અવર તત્વેં સ્વર કરે સોય, શુભાશુભ એહનું હવે જોય. ૧૮૦
વાયુ તત્વઇં દુર્ગા બોલતી, ભય ઘણું મનિ સંભાવતી;
આકાશ તત્વઇં જો બોલાઇ, રૂધિર સ્રાવ તો પુહવી થાઇ. ૧૮૧
પહિલું પૃથવી શબ્દજ કરિં, અપ તેજસ પછી ઉચરિં;
કલ્પદ્રુમે અધિકું ફલ હોઈ, અક્ષય ફલ સુખ આપઇ વલી સોઇ ૧૮૨
પાંચે ભૂત અનુક્રમિ એ વલી, દુર્ગા શબ્દ કરિ એકલી;
મનોરથ થકી અધિક ફલ લહિં, ભૂત શબ્દ એ વિવરી કહઇં. ૧૮૩
દેવી ડાબિં પગે જે અંગ, અથવા ચાંચઇં કરિં જે ભંગ;
સુભટ તણિં સિરિ લાગઇ ઘાય, પથિક પ્રયાણઇ જય કહિવાય. ૧૮૪
વૃષ્ટિ નિમિત પ્રચ્છાને કામ, અપે સ્વર દેવી કરે તામ;
અથવા નીરેં કરે સ્નાન, સુરત કરે વમે વલી ધાંન. ૧૮૫
નીલિં તૃણ બેઇસેં મલપતી, ઉચઉ સાતુ કરિં માલતી;
સુત્ર શ્રવઇં વરૂણ દિસિં જાઈ, બેઇસેં પંકિ તાગ વલી થાઇ. ૧૮૬

ગતિ ડાબી કંપાવિં અંગ, બીલ બઇસઇ રજનો કરિં સંગ;
દુર્ગા એહવી ચેષ્ટા કરિં, મેઘ વૃષ્ટિનો હુઇ તિહાં ભરઇ. ૧૮૭
સુંઘું મુંહુગું સુકન જોયતાં, દેવી તાર હુઇ દેખતાં;
શુભ ચેષ્ટા કરતી દેખીઇ, સુહુગું હસ્યેં એહવું ભાખીઇ. ૧૮૮
વામ ભાગ ચાલિં ચમકતી, વિરૂઈ ચેષ્ટા કરિં હાલતી;
મહુગું ધાન સહિતે કરિં, સંધિ કાજેં સુકન ઊચરિં; ૧૮૯
દુર્ગા જઇનિં પતિનેં મલઇ, જો લહુસ્યેં ચિંતા સવિ ટલેં;
નરનારી બઇઠાં હુઇ બેય, ઊડી એક જાઈ વલી તેય. ૧૯૦
દૈવઈ મેલન થાઇ કિમેં, ભક્ષણ લેઇ માંહોમાંહિં જિમઇ;
મિથુન કરિ બઇસેં એક ડાલિ, તાર જાઈ દખિણાવર્ત ભલિ. ૧૯૧
એહવી ચેષ્ટા કરતી ફિરઇ, સંધિ કાજ સંસય તે કરિં;
દેવી સ્વર કરી ઉતાવલી, જાઇ પથિક સીઘ્ર ફલ કરી. ૧૯૨
ઉત્તમ ઠામથી ઉંચી જાઈ, તો ઉત્તમથી ફલ કહિવાઈ;
નીચાં ઠામથી નીચી ગઇ, તો નીચાથી લાભજ સહી. ૧૯
પ્રવેશાઇ દીપ્ત દિશિ જોઇ, વામ ભાગેં જો દુર્ગા હોઈ;
સ્ત્રી પક્ષ ઇહાંનિ તે કહી, જિમણેં પાસેં જો દીપ્તજ ગ્રહી. ૧૯૪
પુરૂષ પક્ષ કરિં તે હાંનિં, પ્રવેસિ દુર્ગે જિમણી માનિં;
ગાંમ ચાલતાં ડાબી દેવિ, દીપ્ત દિશિં બોલેં ખિણુ સેવ. ૧૯૫
અથવા પર્વત પાણી ઠામિ, ડાબી ઉદ્વેગ કેરવા કામિ;
વાડીપ્રાસાદ વૃક્ષમાં લવી, પૂરણ ઠામેં ભ જાણવી. ૧૯૬
ભુંઇ બઇઠી દેવી બોલતી, અલપ લાભ તે સહી આલતી;
વાવિ કુંવા સરોવરનિં કાંમ, ભ બોલી દુર્ગા ભુંઇ ઠામ. ૧૯૭
મલકરતી જાણવી અશુભ, બીહતાનેં કહિવી વલી ભ;
સંધ્યાવેલા પુર દિસિં, દેવી શબ્દ કરિં મન રસિં. ૧૯૮
રાજા માન કરતી તે કહી, શાંત દિશિં પ્રાઘુર્ણક સહી;
રવિ ઉદય અસ્તમણ કાલિં, દક્ષિણ દિશિ બોલંતી ભાલિ. ૧૯૯
ગાંમ આંપરિ લાભજ હોઇ. કુસલ નીરોગ કરિં વલી સોઈ;
પશ્ચિમ [1]દિસઇ બોલા રહી, રૂધિરહાંનિ કરિં તે સહી. ૨૦૦

(૧) દિમઇ.

ઉત્તર બોલી સદા સુશોભ, ઊચલતાનિં આપે થોભ;
ગામ ગયા દ્રુમાહિં લવઈ, વેગો પથીકઘર અનુભવિં. ૨૦૧
દુર્ગા સૂઇ દ્રુમાંહિ વલી, ઉઠઈ દ્રુ સાહમી કલકલી;
કટક ગઢ રોહા સહુ કરૂ, પ્રવેશઇ જય પામો ખરૂ. ૨૦૨
મૂલે સુઇ મૂલે ઉઠઈ યદા, કટક પ્રવેશ ન કીજઇ તદા;
ગામંતરૂં ગઢ રોહા વારિ, પ્રવેસિં સુખ પામે સાર. ૨૦૩
ભુવણુ સુતી દુઇ સ્વર કરે, કટક કરો કામ સહુનિં સિરઈ;
ઈશાનિં સિદ્ધિ નવિ કહી, સુતી ઉંડી જાુઠી સહી. ૨૦૪
રાજા મસ્તક ઉપરિ વલી, દુર્ગા બોલિ બઇઠી રલી;
નગર દેશ રિદ્ધિ પામઇ ઘણી, અપર લોકનિં નિખ્ખર ભણી. ૨૦૫
બ્રહ્મસ્થાનકિં સંધ્યા નિંસમે, દેવી શબ્દ કરિં જે ગમે;
ચઢાવઢિ કુલહ સહી કરિં. વધ બંધન રાજા ધનહરિં. ૨૦૬
ઘરમાંહિ દુર્ગા જો લવિં, ભય ઉદ્વેગ માંહિ તે ઠવિં;
દુર્ગાસિય્યા ઉપરિ બોલ, તો સ્ત્રી પીડા લહી નિટોલ. ૨૦૭
પાલણા ઉપરિ બાલક કષ્ટ, ઘર ઊંબરે કરિં વલી નષ્ટ;
મોભેં ભક્ષણ કરી સો ભતી, ઘર પ્રવેસિ સિદ્ધિ આપતી. ૨૦૮
પંડિત દેવવિજય કેરો સીસ, બોલિ ભાણુજય નામેં સીસ;
દુર્ગા શકુન ઉદધિ નહીં પાર, સંખેપેં કીધો ઉદ્ધાર. ૨૦૯

॥ इति दुर्गाशकुन मा . ॥

ઈતિ પ્રથમોધ્યાયઃ

॥ अथ तीतरशकुन. ॥

સરસતિ સામિણિ પાએ લાગીઈ, **તીતર** શુકન બુદ્ધિ માગીઇ;
ગામ ચાલતાં ડાવઉ લહઇ, વાટિ કુસલ સદા સહુ કહઇ. ૨૧૦
દખિણ બોલ્યે લાભજ દીઇ, કન્યા કાજે વર જોઇઇ;
જિમણે વણાયગ વર પાંમીઈ, સુખ ભોગવિં જે મન કામીઇ. ૨૧૧
પ્રયાણે પહિલુ હુઈ વાસ, જિમણું બોલી હુઈ વામ;
મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલિં. દુઃખ દોહગ ફરિ સવિ ટલિં; ૨૧૨

સૂર્ય ઉદય દીપ્ત દિસિ મલઇં, બોલિઉ ઉદ્વેગ માંહિ ભલઇં;
રાતિ તીતર બોલ્યો સિરેં, સઘલી દિસિ શુન્ય તે કરિં. ૨૧
પછિમ દિસિ અસ્તમનકાલિં, શબ્દઇં તસ્કરનો ય ાલિં;
ધાટી ભય હુઇં જિહાં ઘણો, કુણિ ઈશાન આદિ દેઈ ગણુઃ ૨૧૪
શબ્દ પાંડુઓ સહી માનજો, સઘલી દિસિ વલી માન ;
તીતર થાનક વાસો જિહાં, બઇઠો શબ્દ કરિં વલી તિહાં. ૨૧૫
સઘલે કાંમે તે છાંડવો, ચોરી જાતાં વામ આણિંવઉ;
જીમણિં પૂંઠિ આવે વાહાર, પ્રવેશેં દક્ષિણ હુઈં સાર. ૨૧૬
રોગ કાજે શાંતિ દિશિ જોઇ, ગણેશ ડાબો બોલિં સોઈ;
રોગ નાશ રોગીનો કરિં, જિમણું દીપ્ત દિશેં ઉચ્ચરિં. ૨૧૭
રોગ ઘણો રોગીનિં થાઇ, ઠાલા છોહ્યા દેઉલ માંહિં;
તીતર બોલિં રોગી મૃત્યુ, ગણેશ સુકન એ માનિં સત્ય. ૨૧૮

॥ इ तीतर र ामग । ॥

॥ अ घुअड न ॥

રાજા શુકનની બોલું વાત, ગાંમિં ચાલતાં વામ વિખ્યાત;
ગામાંતરૂં વારિં એકલો, જીમણો રાજા નહી તિહાં ભલો. ૨૧૯
પ્રવેશ પ્રિયાણુ દ્રષ્ટિ દીઠ. અશુભ મરણ ઉપાઈ કષ્ટ;
ભૂંઇ બઇઠો સંધ્યાનિં કાલિ, પ્રવેશિં સ્વર કરતો ભાલિ. ૨૨૦
રોગ ઘણું તેહુનિં શિર કરિં, ચિંતાતુરની ચિંતા હરિં;
ઘર ઊપરિ અથવા ઘર બાર, ધણી નામ લ્યિંવાર વિચાર. ૨૨૧
સાદ દીયંતો ઊડિં સોવઇં, નિશ્ચે ગૃહપતિ મૃ. જ હોઇં;
ગાંમ ચાલતાં દેવ સંબંધિ, હાથી વૃષભ અશ્વનિ કધિ. ૨૨૨
બોલ્યો વાહાણુ નાસજ કરિં, દિવસે રાજા નિઃફલ સરઇં;
જીમણો બોલી ડાબો થાય, મરણ કષ્ટ તેહ કહિવાય. ૨૨
આગલિ કાર્ય સરિં તેહનું, શુભા શુભ જાણું તેહનું;
ઘણા ક ઘરિઘરિ બોલતાં, પૃથિવીપતિ ઉપાવઇ ખતા. ૨૨૪
રાજા શુકન ઇણીપરિ જાણજ્યો,

॥ इ घु ड शकु . ॥

કાગડાના સ્વરનું ફલ.

૧ ઇશાણકુણ ફલ	૨ પૂર્વ દિશા ફલ	૩ અગ્નિકુણ ફલ
૧ ચોરપ્રચાર (ચોરભય)	૧ દ્રવ્ય લાભ	૧ ચોર સંચાર કહે
૨ આયુક્ષય કરે	૨ જલ વૃષ્ટિ	૨ સ્ત્રી લાભ કહે
૩ સંતોષ કહે	૩ ભય કહે	૩ કલહ કહે
૪ સુખ સંતોષ કહે	૪ ચોર ભય કહે	૪ દૂર વારતા સંભલાવે

૮ ઉત્તર દિશિ ફલ	મસ્તક ઉપર બોલે તેનું ફલ	૪ દક્ષિણ દિશિ ફલ
૧ ભય કહે	૧ માન પામે	૧ દ્રવ્ય લાભ
૨ અપની વાત કહે	૨ તંબોલ લાભ	૨ સ્ત્રી લાભ
૩ મહાલાભ કહે	૩ સંતોષ કહે	૩ સ્વજન મલે
૪ લાભ સુખ સંતોષ	૪ લાભ કહે	૪ રાજ વાર્તા સંભલાવે

૫ નૈરૂત્યકુણ ફલ	૬ પશ્ચિમ દિશિ ફલ	૭ વાયવ્યકુણ ફલ
૧ દૂરના સગાં મલે	૧ જલ વૃષ્ટિ કહે	૧ સંતોષ કહે
૨ જસ સંતોષ કહે	૨ સંપદ ધનપ્રાપ્તિ	૨ સગા મલે
૩ પ્રાહુણા આવે	૩ ઘર પ્રાપ્તિ લાભ	૩ ધન લાભ કહે
૪ સુખ સમાધિ સંતોષ	૪ બહુ ચિંતા કહે	૪ રાજ વાર્તા સંભલાવે

નોટ—આ યંત્રમાં દરેક દિશિમાં દરેક જુદા જુદા પહોરે કાગડાના સ્વરના જુદાં જુદાં ચાર ફળો બતાવેલાં છે તે ફળો તે તે દિશામાં અને તે તે પહોરમાં તે તે ફળદાયક સમજવાં. જેમકે પૂર્વ દિશા કાગડો દિવસના પહેલા પહોરમાં બોલે તો મુસાફરી કરવા જનારને પૈસાની પ્રાપ્તિ થાય એ પ્રમાણે સત્રળુ સમજવું.

॥અથ [　] શકુન ॥

શિવા તણા વલી હુઇ ઈતે આણજ્યો;
ગામિં ચાલતાં ડાબી શિવા, બોલિં તો સુખ આપેં રવા. ૨૨૫
જીમણી ફ્રાઉં નિખર હુઈ સહી, ચોર અનિં રાજાનિં કહી;
દેવયાત્રાઇ તે ચાલતાં, જીમણી દીપ્ત દિશિ શુભ મતા. ૨૨૬
રાજદ્વારિ જાતાં વલી કહી, વામ પાસેં દીપ્ત દિસિ ગ્રહી;
શીવા બોલી શુભ જાણવી, એહવિં શબ્દ હીંઈ નાણવી; ૨૨૭
અજુઆલા પખવાડા માંહિં, બાલક અર્થિં ઘણા સ્વિર થાઇ;
ક્ષુધાક્રાંત ક્રોધિં કલકલી, બોલિં તે નિષ્ફલમાંહિ ભલી. ૨૨૮
ગામાંતરાથી ઘરિ આવતાં, જિમણી શીવા હુઈ ઇછતાં;
દિન દિન સુખ પાંમીઇ અસેસ, પાંમી વ્યાપાર આવી નિજ દેસ. ૨૨૯
જીમણી શીવા નિખર તે કહી, રાજિ કાજ શાંત દિસિ રહી;
જીમણી ફ્યાઉં શુભ જાણવી, દીપ્ત દિસેં નીખર આણવી. ૨૩૦
મધ્યરાત્રિ ઉત્તર ઇશાંન, શીવા સ્વર કરતી શ્મસાન;
સ્થિતિ વાસીનિં મહા ભય કહઈં, ચરવાસી તે દુખ નવી લહિ. ૨૩૧
રવિ ઊદયે પૂરવ ઇશાંન, શુભ બોલીએ આણુ શાંન;
સૂર્ય ઉદય થકી એક પહુર, પુરવ અગનિ અ ભનું ઘુર. ૨૩૨
તપન　દય વલી આણીઇં, બીજા પહુર લગી જાણીઈં;
દક્ષિણ અગનિ અશુભ કહિવાઇં, નિવાસ નૈરતિ ત્રીજઇ યામ થાઈં ૨૩૩
નૈરતી પછિમ ચઉથિ યામ, અશુભ તણું તે કરિં કાંમ;
રાત્રિબો પહુર પછિમ દિશિ સહી, સેસ થાકતી ઉત્તર કહી. ૨૩૪
એતલી દિસિ અસુભ બોલતી, શુભ કારીજ તે સહી વારતી;
રાત્રિં ફ્યાઉં દક્ષિણ દિસિં, બોલી તો સુખ પાંમી રસિં; ૨૩૫
સૂર્ય ઉદઇં બિંબમાં જઇ, પૂરવદિસિ બોલી તિહાં થઈ;
ગ્રામાધીશ તે ચિંતા કરેં, પુહવી રૂધિરઇં તે વલી ભરેં. ૨૩૬

અસ્તમણ વેલા પછિમમાંહિ, બોલિં પરચક્ર ભય કહિ વાઇ,
ઉત્તર દિસિ સંધ્યાનિં સમે, બોલી ઋદ્ધિ આપે જે ગમઇ ૨૩૭
૨ વા નગરમાંહી માહાલતી, શુન્ય કરિં તે સ્વર સાધતી;
અશ્વસાલા માંહિં પેંસતી, યુદ્ધ સહી વલી ઉપાવતી. ૨૩૮
શીવા શકુન સંપૂરણ હુઆ,

॥ इति शीवाशकुन ॥

॥ अथ हरिणशकुन. ॥

હિરણ તણા તે કહીસુ જુઆ;
પૂરવ પુણ્ય સંજોગિ મિલેં, હરિણ અધુરાં જીમણાં વલિં. ૨૩૯
કાલ સહીત પાસેં જાઇ વામ, અશુભ માંહિ સિરિ કહિવું નામ;
પહેલુ દક્ષિણ વામજ જાઇ પછે, તેહનું ફલ અસુભ સહીઅછેં. ૨૪૦
હરિણ ટોલા માંહિથી એક, શુન્ય નાસીકા જાઇ છેક;
સરવ સાથ માંહિ એકનઈ સહો લાભ હણિં તેહનિં. ૨૪૧
વામ પાસેં મૃગ જઈ બેસતાં, ચાલણ હારને કષ્ટ આપતાં;
વાગુર સહીત વધ બંધન કરિં, પછિં ભય સઘલો અપહરિં. ૨૪૨
ગામ ચાલતા મૃગ ઉતરી, સાહમું થઇ બેસે હિત ધરઇ,
હર્ષ સહિત દ્રવ્યઈ ઘર ભરિં, દૈવ જોગિ જો મૃગ મુતરઇ. ૨૪૩
લાભ હુંઇ સ્વપક્ષે ઘણો, મૃગ મલકરતો તે વલી સુણો;
શત્રુ પક્ષનિં કષ્ટ પેખીઇ, થવા મૃતક અવસ્થા દેખીઇ. ૨૪૪
મૃગ ટોલામાહિ એકલો, ડાબો જાઇ નહી તે ભલો,
નેત્રરોગની પીડા કહે, અથવા વ્યાધિ શરિરઇ લહે. ૨૪૫
સ્વપક્ષમાંહોથી મૃગ ઉતરી, ભૂમિ ખણઇજુ ચરણે કરી;
નિધાન લાભ સહી જાણજો, પરપક્ષે ચોર ભય આણજો. ૨૪૬
મૃગ ઉતરી જો પુઠે જાય, અથવા કુંડાલિ વલી થાય;
સવિ કહી નિભય ટાલી ઘણો, સ્વચ્છ ચિત્તને લાભજ ઘણો. ૨૪૭

હરણ ઉતરતાં માંહિથી બેય, અર્ધ માર્ગે પાછો વલી તેહ;
કાર્યાર્થીને સઘલે કામ, અરધ ફલ આપે નિરવાણ. ૨૪૮
મૃગલા શિંગેશિંગ આહણતાં, પથિક ઉપાય ઈષિતાસંગ કરતાં;
..............જો પેખિયે, કાર્ય સિદ્ધિ સઘલી પેખીયે. ૨૪૯
મૃગ ઉતરી માંહોમાંહિ, રમત કરી શાંતિ દિશિ જાય;
કન્યા લાભ પથિકને કહે, મિત્ર પ્રાપ્તિ વલી તેહથી લહે. ૨૫૦
ઉતરતા વલો ત્રાસવે નાહાર, નીપનું કામ શત્રુભય સાર;
મૃગ ત્રાસવ્યા દિશો દિશ ગયા, ચાલણ હારને શુભ કહીયા. ૨૫૧
વોલાવી ઘર આવે જેહ, દેશ નાશ કરાવે તેહ;
અથવા કુટુંબ જુજુઓ કરે, નરપતિ ભય અધિકેરો કરે; ૨૫૨
મૃગ શુકનની કહી એ વાત,

॥ इति मृग कुन. ॥

॥ अ नाहारश . ॥

નાહાર તણા સુણજો વિખ્યાત;
ગામે ચાલતા ડાબો નાહાર, ઉતરે તો તસ્કર ભય અપાર ૨૫
જીમણે પાસે કષ્ટમાં પડે, રામા સાથે સ્ત્રી વ્યાધે નડી;
નવ પરણીત વધુ વર આવતાં, પિતર ઘર સમિપે ભાવતાં. ૨૫૪
તીણે સમે નાહર જો ઉતરે, માય બાપ વિનાશજ કરે;
જો સાસરા સમિપે ભરનાર, ઉતરે તો વધુને ભાર. ૨૫૫
અથવા સાસુ પુત્ર કંપતાં, મનુષ્ય એકને પાડે ખતા;
કરસણને વૃષાવિણ ક્ષેત્ર, માંહિ નાહાર દેખે નિજ નેત્ર. ૨૫૬
રોગ અથ રાજા ભય જાણ, દુર્ભિક્ષ અને અગ્નિ વલી જાણ;
મેઘ વૃષ્ટિ હુઆ પછી કહુ, નાહાર ડાબો ક્ષેત્ર જો લહું. ૨૫૭
કરસણ વૃષભ વૃદ્ધિ ઘણ થાય, નિપને કરસણ જમણો જાય;
ચોર અર્થ રાજા વલી હરે, નિપને અર્થ કાંઇ નવિ સરે. ૨૫૮

મારગ જાતાં લાંબે સ્વરે, રોવે નાહાર અગનિ ભય કરે;
પુઠે રૂદન શોક વલી હોય, વ્યાપાર કામે જાતાં વલી સોય. ૨૫૯
વામ ઉતરે વાણિજ ઘણું, દ્રવ્ય સહિત પંથિને સુણું;
ડાબે કરિ દ્રવ્યના હાણ, નિર્દ્રવ્યને દ્રવ્ય આપે આણ. ૨૬૦

ગામ ચાલતાં ડાબો નાહાર, ઉતરે તો સુખ આપે અપાર;
સઘલે કામે દીસ દિશિ જાય, તો સુખ સંપત્તિ સઘલી થાય ૨૬૧
કટકી જાતાં ભુંઇ ખણે, યુદ્ધ હોય સંદેહ નવિ ગણે;
સાહમો બેસી લાગે પગે, સંઘ દુહઇ બોલે નવિ ડગે ૨૬૨

ગાંમે આવતા સાથ હોય ઘણો, ડાબો નાહાર હોયતો સુણો;
આગલા સાથને દ્રવ્ય વ્યય કહે, વિચલાને પુત્ર ચિંતા લહે. ૨૬૩
પાછલા નરને સ્ત્રી પક્ષ હાણ, ત્રણે ફલ જુજુઆ કરી માંન;
નરપતિ પ્રવેસે પ્રદક્ષિણ પાસ, નાહાર ઉતરે નહી તે ખાસ. ૨૬૪

પરચક્ર અનાવૃષ્ટિ હોય દેસ, ભક્ષણ સહિત નાહાર હોય સુવિશેષ;
દક્ષણ વામ ઉતરે તો ભલો, સર્વ સિદ્ધિ આપે એકલો; ૨૬૫
નાહાર શુકનની એ કહી વ્યક્તિ,

॥इति नाहारशकुन.॥

॥अथ लाटशकुन ॥

લાટ તણી સાંભલજો યુક્તિ;
ગામ ચાલતાં જીમણી ભલી, પ્રવેશે ડાબી હયો વલી. ૨૬૬
સાહમી આવી આગલે જાય, પ્રયાણે સુખ સંપત્તિ થાય;
ગામ ચાલતાં પુઠે લટા, આવી સુખ આપે ઉતકટા. ૨૬૭
દક્ષિણવામ લટા વઢી બેય, વિવાહ ગામાંતરૂ સકરૂ તેય;
ધરતી મિ ન લેવી નવી, વ્યવસાયે વ્યવહાર ન કરે પુહવી; ૨૬૮

સુહણામાહિ લાટ પેખીયે, પુત્ર લાભ તેહને ભાખીયે;
અંજન પક્ષી સુપને દીઠ, અશ્વલાભ કહેવો સીઠ. ૨૬૯
ગાંમ પ્રવેશે જીમણી લાટ, વિવાહ કાજે વધૂ ઉચાટ;
વ્યપારે જો જીમણિ જાય, તેણે પ્રયાણે લાભ નવિ થાય; ૨૭૦
પ્રવેશે જીમણી બોલે બોલ, ગામાંતર વલી કરે નિટોલ;
ક્ષેત્ર સેઢામાંહિ બોલે સોય, રાજકાજથી બંધન હોય. ૨૭૧
હિયુ ખણી ખુણે વલી છુપી; પાંખ પડફડી વિમળ કરે લપી;
પાડુઇ ચેષ્ટા કરતી ફરે, સઘલે કામ અશુભ હોય શિરે. ૨૭૨
પાંખ નસાડી લાટ આવતી, ગામાંતરે ભય ઉપજાવતી;
પુષ્પ ફલ વસ્ત્ર તૃણ મુહધરી, દીસે તો ધનની વૃદ્ધિ કરી. ૨૭૩
પહિલે દિને ખેત્રમાં વલી, મુખે ફલ લેઈ ઉતાવલી;
સેઢામાંહિ જાતી દેખિયે, ધાન્ય નિષ્પત્તિ સબલી ભાખિયે ૨૭૪
લાટ બે બોલે તે માંહી, પાછલી બોલિ ફલ કહેવાઈ;
સમકાલે જો બે બોલાય, મહાભાગ્ય ફલ તેહથી થાય. ૨૭૫
ખેત્ર માંહિથી લાટ નીસરી, દીઠે કરસણ ચિંતા કરી;
મુખ કકરી લાટ દીસતી, ઉંદર ટીઠ ઉપદ્રવ કારતી. ૨૭૬
સંતાન કાજે શુકન જોઇએ, વામ લટાયે સુત પામિયે;
અધિકારિને ડાબી હોય, વયરીથી સુખ પામે સોય. ૨૭૭
નરપતિ મલવા જાતા વહી, જીમણિ લટા, શુભ જાણો સહી;
વાયસ સહિત લટા પેખિયે, તસ્કર ભય વાટે દેખિયે; ૨૭૮
ચાસ અને વાયસ બિહુ ચંચ, લટા દેખિયે એહવે સંચ;
મટાણને હોય વિણાસ, પથિકને વૈરિથી ત્રાસ. ૨૭૯
લટા ચાસ બે; બલ કરી, વાયસ હણે જો ચાંચે કરી;
મારગ જાતા નયણે દીઠ, પથિને કહીયે અનિષ્ટ. ૨૮૦
લાટ અને વલી જાણું ચાસ, નીલી ચડી કરાવે ત્રાસ;
પથિકને હત્યાદિક પાપ, અથવા અપકીર્તિ સંતાપ. ૨૮૧

ચાસ કરતાં દીસે શુદ્ધ, પક્ષ આપણી માંહિ વિરૂદ્ધ,
લાટ શુકન કહ્યા હિત ધરી,

॥इति लाटशकुन.॥

॥अथ जंबूकशकुन.॥

જંબૂક તણા સુણજો મનધરી ૨૮૨.
ગામ ચાલતાં જંબૂક વામ, બોલે તો સુખ આપે ઠામ,
જીમણા બોલ્યા નિખરમાં ભલી, પ્રયાણે પથિક ઘણુ રલી. ૨૮૩

ઠામ રહ્યા ચિ દિશે સમકાળ, ગાઢ શબ્દ કરે શીયાલ;
ગામમાંહિ પર ચક્રભય જાણ, અ ભ માંહિ બોલ્યા નિરવાણ. ૨૮૪
સૂર્ય અસ્તથકી યામ બેય, વાયવ્ય પશ્ચિમ દિશિ એય;
પથિકને હોય ઉદ્વેગ, જંબૂક બોલે જો વડવેગ. ૨૮

પૂરવ ઇશાન રાત્રિ મધ્ય, પછી બોલે તો નિખર ને વ્ય્ય;
દક્ષિણ બોલ્યા સદા શુભસહી, સંધ્યા વેલા ઉત્તર કહી ૨૮૬
દિવસે નિખર બોલ્યા શિયાલ, રાજદ્વાર માંહિ રાત્રિ ભાલ;
પેસે તો હુઇ છત્ર ભંગ, અથવા કાંઇક ઉપાવે ઉદંગ. ૨૮૭
સૂર્યોદય વેલાયે જબુકા, નગર પ્રવેશ કરે વનથીકા,
અગનિ અથ ચોર ભય હોય, ઘરમાં પેસે તે વલી જોય. ૨૮૮
ઘર સ્વામિનો હોય વિણાસ,

॥इति जंबूकशकुन.॥

॥अथ छींक शकुन.॥

છીંક શુકનનો બોલુ હવે ખાસ,
પ્રયાણે જો છીંકજ હોય. અશુભ ફલ કહીજે સોય. ૨૮૯

પહિલા શુકન હુઆ હોઇ ઘણા, છીંક હુઈની: ફલ તેહ તણા;
છીંક હુઆ પછી જાણુ, શુકન હોય તે કરૂં પ્રમાણ. ૨૯૦
વામ છીંક અર્ધ ફલ લહી, દક્ષિણ અગ્નિ મીષ એ સહુ કહી;
પૃષ્ટ છીંક સુખદાયક સદા, ઘણી છીંક ની:ફલ હોઈ સદા. ૨૯૧
હાસ ભય ઉપાધિ કરી, હઠ ઘણું વલી મનમાં ધરી;
એહવી છીંક ફલ નવી જાણીયે, શ્વાન છીંક નીખર માનીયે. ૨૯૨
મંજારી છીંક મરણને કરે, પશુ છીંક કષ્ટકારી સરે;
વસ્તુ વેચતાં છીંકજ હોય, આગળ કિરીયાણો સુંહગો હોય. ૨૯૩
વસ્તુ વહોરતાં છીંકજ સહી, લાભ ઘણું વસાણે કહી;
ગઇ વસ્તુ કોઇ જાવા જાય, છીંક હુઇ લાભેરે નાય. ૨૯૪
નવા વસ્ત્ર વલી પહેરતા, છીંક થકી આવે અણ છતા;
ભોજન હોમ પૂજાનો કામ, મંગલીક જે ધરમ સુ ઠામ. ૨૯૫
કામ એતલા કીધા પછી, છીંકે નર કોઇ જો વચી;
સવિશેષે કામ વલી કરે, પુણ્ય તણુ તે પાતું ભરે. ૨૯૬
પ્રેત ક્રિયા કીધાને અંતે, વલી ક્રિયા કરાવે ખંતે;
ઋતુ સ્નાન કરીને રહે, છીંકે તો તે પુત્રી લહે. ૨૯૭
ઋતુ વંતીને દેઇ દાન, પછે હોય તો પુત્ર નિદાન;
વૈરિ જીતવા જાતા જોઇ, છીંકે પિશુન સબલો હોય. ૨૯૮
[illegible]ગી કાજે વૈદ તેડવા, જાતાં છીંકે જો નવ નવા;
રોગીને મૃત્યુ જાણીયે, કામ વિના ભિષક્ ન આણીયે. ૩૯૯
વૈદ રોગીને ઘરે આવતા, છીંકે જો ઓષધ આપતા;
શીઘ્ર રોગ રોગીનો સમે, આહાર લેવું જે જે ગમે. ૩૦૦
વ્યાપારિ લીધે વ્યાપાર, છીક હોય તો રિદ્ધિ અપાર;
લેખુ શુદ્ધ દીધુ રાયને, છીંક ફોક થાય તેહને. ૩૦૧
પાણી વીવા અથ પીસવા, છીંકે દૃષ્ટિ દોષ હોય નવા;

નવે ઘર વસવા આવીયે, છીંક હોય તો ઉચાળીયે. ૩૦૨
છીંક તણા એ મન આણજો,

॥ इति छींकशकुन. ॥

॥ अथ पल्ली–गृहगोध कुन. ॥

ગૃહગોધાના વલી જાણજો;
વૃષભ અશ્વ રથાદિક લહી, વાહને જઇને પલ્લી રહી. ૩૦૩
વાહન નાશ તેહુથી લહે, છત્ર ઉપરિ છત્ર ભંગ કહે;
સંભોગ કરતી જો દેખિયે, શ્રીલાભ પથિક ભાખિયે. ૩૦૪
લઘુ વડી નિત કરે જો તેહ, પથિક રોગ નહીં સંદેહ;
જીમણે પાસે શુભ જાણવી, વામ ચઢી નીખર માનવી. ૩૦૫
સંબલમાંહિ પલ્લી દેખીયે, વિષમ વિષનું ભય ભાખીયે;
વસ્ત્રમાંહિ ચાલતા હુઇ પલ્લી, મારગ અગનિ કહી તે ભલી. ૩૦૬
સચ્યામે તો પલ્લી ચડે, પુત્ર વિના તેહને નવી નડે;
સોડમાંહિ પલ્લી આવતી, પરસ્રી દોષ તે ઉપાવતી. ૩૦૭
પલ્લી જેહને માથે પડી, નિરધન ધન આપે વડવડી;
સધતીને ચિત ચિંતા કરે, કાંઇક કષ્ટ તેહને શિર વરે. ૩૦૮
પલ્લી પ્રકરણ હીયે ધરો,

॥ इ पल्लीशकुन. ॥

॥ अथ श्वानशकुन. ॥

શ્વાન તણું વલી કહીશુ ખરો;
શ્વાન તણી જે જાતો પંચ, ધોળો બ્રહ્મ નહીં ખલ ખંચ. ૩૦૯
રાતે વર્ણ ક્ષત્રિ જાણીયે, પીળો વૈશ્ય વલી વખાણીયે;
ફલું સુત્ર કાબરો જાતિ, આપણી (તેને) ફલદે ઘણો. ૩૧૦
અપર જાતિ ફલ આપે હીન, પ્રયાણે પ્રયાણે નહી દીન;
ગામ ચાલતા પહિલુ વામ, પછે જીમણું જો જાએ શ્વાન; ૩૧૧

પથિકને પહેલું કલ્યાણ, છેહડે કષ્ટ કરે નિરવાણ;
ણુ સહીત શ્વાન હોય ભવ્ય, ભસ્મ કેશસ્યું અભવ્ય. ૩૧૨
ગામ ચાલતા મારગ શ્વાન, લાંબા પગ કરી સોવે જાંન;
પથિકને શોક ઘણું કહે, ભૂમિ ખણી વિત્ત લાભજ કહે. ૩૧
ગામ ચાલતા કુકર વલી, અર્ધ મારગે બેસે જો ટલી;
ગ્રામાંતર ઘણા દિન થાય, ભૂંઇ લોટે તો કષ્ટ કહેવાય. ૩૧૪
શુકન મારગે સાહામું જઇ, રૂદન કરે તો મરણજ સહી;
રૂદન કરી વલી પાસે વામ, સ્ત્રી પક્ષે તે ઘાતજ ઠામ. ૧૫
જીમણે પાસે વલી રોય, પક્ષ આપણે ચિંતા સોય;
પુઠે રૂદન કરે જો શ્વાન, ઘરમાંહિ હોય કાંઇક યાન. ૩૧૬
મલકરતો નીખર કહેવાય, સંભોગ કરતો સુખમાં થાય;
સૂર્ય ઉદય ઘર ઉપરિ રહ્યો, ભસે તો અગ્નિનો ભય કહ્યો. ૩૧૭
ઘર પુઠે ક્ષાત્ર ભય લહી, ઘર મધ્યે અન્ય પ્રવેશજ કહી;
શ્વાન સ્થિ લેઇ ઘર માંહે, પેઠે ગૃહપતિ મૃત્યુ કહેવાહે. ૩૧૮
શ ન કન જોવા વિધિ એહ, એક વર્ણ કુકર હોયે જેહ;
ક્ષ કરાવી સંતોષીયે, પછે કાર્ય તેહને પુછીએ. ૩૧૯
જેહવી કુકર ચેષ્ટા કરે, તેહવા કન હીયામાં ધરે;
જીમણે પગે પાસું પિણ કાંન, થવા હિંઆમિ કરિ માન. ૨૦
નાક એોષ્ટ જી ને કંઠ, હૃદય હડટુ કક્ષા ઠિ;
કેડ દર પા ણીયે, જંઘા છ ગુ ા ી . ૨૧
હાથ ને વલી પગનાં ત ાં, એટલા ંગ ખણે તો લા;
ઘાંણુ કરી લોટી ઘર વલી, જીમણા હુંતિ ડાબો વ ી. ૨૨
દક્ષિણ પાસિ બેસી સુવે, જીમણો પગ ઉપાડી જુવે.
દક્ષિણ નમિ શબ્દ વલી કરે, રૂડે થાનક જઇ તરે; ૨
પટ્ આસન પ્રસાદ પર્યંક, ધલહરી અથવા બેસે પંક.
પાણી બેહડે થાપીત કલશ, દુર્વાકુલ વલ્લી સરસ; ૨૪

ક્ષીર વૃક્ષ તોરણ વીંજણે, મુંજ માટી અગનિ સાથીયે;
ઠામ એતલે કરે લઘુશંક, મુહડે લક્ષણ લેં નિશંક. ૩૨૫
શંખ્યો ધાનને આમીષ રૂષ, ફલે કરી સંપૂરણ સુખ;
એહવી કુકર ચેષ્ટા કરે, દીસે તો રિદ્ધિ ઘરમાં ભરે. ૩૨૬
ચેષ્ટા કુકરની કહું, ગ્રંથમાંહિ કહી જીમ લહું;
નિદ્રા કરે બગાઇ ખાય, અંગભંગને નાશી જાય. ૩૨૭
ડીલ કાનને ધુણે સીસ, દેહ નચાવી કરે વલી રીસ;
ખાંસી વમિ ચિંત મન ધરઇ, અભક્ષ ખાય આકંદ કરઈ. ૩૨૮
હડકી કરે લોટે માંહિ રાખ, ભસ્મ ઉડાડે વિરામ ભસે ભાખ;
દાંતે પાહાણ ગ્રહીને રોઈ, આંખ મીંચી સૂર સાહમું જોઇ. ૩૨૯
કુચેષ્ટા એહવી કરે શ્વાન, શાંતિ પ્રશ્ન નિશ્ચય કરી યાન;
દીપ્ત પ્રશ્ને ભય ભજે ઘણું, એ મહિમા કુકરનો સુણું. ૩૩૦
આસો અને કાર્તીકને માસ, શ્વાન શુકન અલ્પ ફલ ભાસ;
કૂકરને કામ ઘણો દહે, સુધી પુરૂષ સદા ઇમ કહે. ૩૩૧
ગામ માંહિ પુર બાહિર જેહ, શુકન લહ્યા કહ્યા મેં તેહ;
શુભાશુભ શુકન જે લહિ, તત અનાગત ભાવજ કહી. ૩૩૨
શુકન જોઇને કરસ્યે કામ, હહની વાધે સઘલે મામ;
ષ્ટ પરાભવ ન કરે કદા, શુકન ભાવ જે જાણે સદા. ૩૩

॥ इति श्वानशकुन. ॥

॥ . ॥

વાગડ દેશ વયરાગર ના, રાજધાની રૂડું ઠાંમ;
જીહાં ષટ દર્શનના વિશ્રામ, દેશ મધ્ય ગિરપુર વલી ગામ. ૩૩૪
ગઢ મઢ મંદિર સુચંગ, જૈન પ્રાસાદ જીહાં ઉત્તંગ;
રા કરે રાજા ગુંણ નીલો, દાની માની ભોગી ભ ા. ૩૩૫

કવિતા શ્રોતા વકતા જાણ, શૂરવીર ધીર ગુણ ખાણ;
સંઉરુસ્ત્ર ક્ષ્ર રાઉલ ભૂપાલ, પૃથ્વી પ્રજા તણો પ્રતિપાલ. ૩૩૬

ત સુત કુંવર ક ંસિંહ જેહ, ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણે તેહ;
કીરત તેજ ને પરિવાર, શત શાખા વાધે વિસ્તાર. ૭

તસ ઘર ગાંધી સંઘ પ્રધાન, ઉર ઉપગારી ન ધરે માંન;
પુત્ર પૌત્ર કરે નિત ગેલ, મંગલિકની વાધી વેલ. ૩૩૮

સંઘ રત્ન પુત્ર યોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનો કરે અભ્યાસ;
તેહને ભણવા કાજે કરી, પ્રાકૃત બંધ એ ચઉપઇ ખરી. ૩૩૯

શુકન દિપિકા ચઉપઈ નાંમ, શુકનાર્ણવ માંહિ એ ઠામ;
અથવા વસંતરાજની સાખ, શુકનોદ્ધાર ભાખીએ ભાખ. ૩૪૦

એતલા ગ્રંથ જોઇને કહી, અલ્પબુદ્ધિ કરી જે મેં લહી;
જમક ન જોડયો અક્ષર બંધ, વર્ણ માત્ર નવિ જાણ્યો સંબંધ. ૩૪૧

સાચો કરજયો જાણ સુજાણ, પંડિત ાગલ અછુ અજાણ;
શુકન સમુદ્ર ન લાભે પાર, ચંચ ભરી કીધો ઉદ્ધાર. ૩૪૨

વ્યોમ રસ રતી ચંદ્ર વખાણ,(૧૬૬૦)સંવત્સર એ હીયડે આંણ;
સરદ ઋતુ જે આસો માસ, શકા પૂર્ણ ંદ્ર કલાવાસ. ૪

વિબુધ મુખ્ય દક્ષ ાણીયે, પંડિ દેવવિજય વખાણીયે;
તાસ સી કરજોડી કહે, કન સુણતાં વિ સુખ લહે. ૪૪

એ ભણતાં સવિ લહઇ ઋદ્ધિ, એ ભણતાં પાં ી જે વૃદ્ધિ;
જયવિજયને પરમાનંદ, ભણતા ગુણતાં સદા આણંદ. ૩૪૫

॥ इति शकुनशास्त्र ोपाइ संपूर्ण. ॥

નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય.

વીર જિણેસર ચરણ નમેવિ, તારા પરિ બોલું સંખેવિ;
અભિચિ તારા ત્રિણિ વખાણ, ગોશીર્ષાકાર તે જાણ. ૧
શ્રવણ તારા ત્રિણિજ કહ્યા, કાહાર તણે આકારે રહ્યા;
પંચ તારગા શકુની રૂપ, રીખ ધણીઠા એહ સ્વરૂપ. ૨
શતભીષા તારા શત અવધાર, પુલ વિખરાજ્યું વિસ્તાર;
પૂર્વભદ્રપદા દો તાર, અર્ધ વાવિનો છે આકાર. ૩
તિમ ઉત્તરભદ્દવયા જોઇ, અર્ધ વાવી તારગા બે હોઇ;
રેવઇ તારા વર બત્તીસ, નાવાકાર કહ્યા જગદીસ. ૪
અશ્વિની અશ્વખંધ આકાર, તારા ત્રિણિ હોય વિચાર;
ભરણી ભગ આકારે કહી, તારા ત્રિણિ તેહના સહી. ૫
નાવીની કોથલી સમાન, છ તારા કૃતિકા પ્રધાન;
રોહિણી છે સગડુદ્ધી કાર, તારા પંચ કહ્યા અતિસાર. ૬
મૃગશીર મૃગ શીસા વલી જાણ, તારા ત્રીણે કરી વખાણ;
રૂધીર બીંદુસમ આર્દ્રા જોય, તેહનો તારો એકજ હોય. ૭
તુલાકાર તે તારા પંચ, નામ પુનર્વસુનોએ સંચ;
પુષ્પ ત્રિણિ તારા તે કહી, સરાવલા સંપુટ સમ લહી. ૮
અશ્લેષા છ જીસી પડાગ, છહ તારા જાણવા લાગ;
મધા મહાગઢનું આકાર, તારા સાત હીયે અવધાર. ૯
પૂરવ[1] ઉત્તર[2] બે ફગુણી, અદ્ધ પલંકાકારે સુણી;
દો દો તારા તેહનાં જોય, વીર વચન એ નિશ્ચે હોય. ૧૦
હસ્ત તારગા પંચ વખાણ, હાથ તણે આકારે જાણ;
ચિત્રા ફુલ તણા મુખ તુલ, તારો એક છે બહુ મૂલ. ૧૧
સ્વાતિ એક તારો જિને કહ્યો, ખીલાને આકારે રહ્યો;
તારા પંચ દામણ આકાર, વિશાખાના તે અવધાર. ૧૨

(૧) પૂર્વા ફાલ્ગુની. (૨) ઉત્તરા ફાલ્ગુની.

અનુરાધા એકાવલી સમુ, તારા ચ્યાર જિન વચને નમું;
જેષ્ટા છે ગજ દંત સમાન, તારા ત્રિણિ જિન વચને માન; ૧૩
મૂલ તારગા અછેઇગ્યાર, તે સવિ વિંછી ને આકાર;
પૂર્વાષાઢા ગજગતિ સમું, તારા ચ્યાર હિયે સંક્રં . ૧૪
ઉત્તરાષાઢા તારા ચ્યાર, બેઠા સિંહ તણે આકાર;
એહ ઉલણી રાત્રિ પરિ લહી. પઠન કિયા આરાધો સહી. ૧૫

ईति



पंडित समयसुंदर विरचित

चार प्रत्येक चौपइ.

अ कणिकापरशाभिधान करकंडु प्रभृ— प्रत्येक बुद्ध

वृत्तांत.

खंड.

दुहा.

सिद्धारथ[1] ससि कुलतिलो, महावीर भगवंत;
वर्त्तमान तीरथ धणी, प्रणुमो[2] श्री अरिहंत. १

तस[3] गणधर गौतम नमो[4], लब्धि[5] तणा भंडार;
कामधेनु सुरतरुमणी, चारु[6] नाम विचार. २

विणा पुस्तक धारणी[7], समरुं सरसुत[8] माय;
मुरखने[9] पंडित करै[10], कालिदास कहिवाय. ३

प्रणमो[11] गुरु माता पिता, ज्ञान द्रष्टि दातार;

---

(१) + श्री सिद्धारथ कुलतिलउ (२) + मुं, (३) + सु. (४) + मुं. (५) + लब्धि तणउ. (६) + चारु (७) + धारिणी. (८) + सरसति. (९) + नइ (१०) + करइ — * हे (११) + मुं.

કીડીશી કુંજર કરે[1], એ મોટો[2] ઉપગાર ૪
ગારૂડ ફણુની[3] મણી ગ્રહે[4], તે જીમ મંત્ર પ્રભાવ;
તિમ મહિમા મુજ ગુરૂતણો[5], હું મતિમૂઢ સ્વભાવ[6]. ૫
મુજને[7] સુમતિ જગાઈઓ[8], ઉઠ ઉઠરે ઉઠ[9],
ગુણ વરણન[10] ગુરૂવાતણા, હું તુજ પૂરસો[11] પૂઠ. ૬
તિણ[12] મુજ ઉદ્યમ ઉપનો[13], પંખીને[14] જીમ પાંખ,
એક લાભ વલિ કહે[15] સુમતિ, દુધ ભર્યો[16] વલિ સાંખ[17]. ૭
કરકંડૂ રાજા(૧) દુમુખ[18](૨), નમિને[19](૩) નિગ્ગઇ(૪) સુદ્ધ;
ઇણ[20] નામેં ઉત્તમ હુવા, ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ. ૮
ચારિતીયા ચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત[21];
તિહૂં ખંડે કહીં[22] ચરિત હું, જીમ પામું ભવઅંત. ૯

---

(૧) + કરઈ. (૨) + મોટઉ – * કાર – + ડિ (૩) + ફણિની. * થી. (૪) + ગ્રહઇ. (૫) + ણી. (૬) + સ (૭) + નઇ. (૮) + સુમતિઈ જાગવ્યઉ * મુજનેં સુમતેં જાગવ્યો. (૯) + ઊઠિં ઊઠિરે ઊઠિ. (૧૦) + વરણવિગરૂઆ. * વરણવ ગિરૂઆ. (૧૧) + પૂરિસપુઠિ (૧૨) * તિણે (૧૩) + – ઊપનઉ ઊપજ્યો. (૧૪) + નઈ (૧૫) + કહઈં (૧૬) + ભર્યઉ. (૧૭) * જિમશંખ. (૧૮) + દુમહ (૧૯) + વલિ (૨૦) + ઇણિનામઇ – + આ. – + ર – + ચ્યા – * મહોટા. (૨૧) + હાં. (૨૨) + કહું. – + રિ

ચ્યાર ખંડ[1] એ ચઉપઈ, ચહુ[2] ખંડે પરિસિદ્ધ;
પ્રથમ ખંડ કરકંડૂનો[3] સાંભલો[4] મને વિશુદ્ધ. ૧૦

ઢાલ ૧ લી.

ચઉપઇ.

રાગ ગઉડી.

જંબુનામૈ[5] એહજ દીવ, દોયચંદા દોસૂર[6] કહીવ;
ભરતખેતર[7] તિહાં કહીયે[8] ભલો, શત્રુંજય[9] તીરથ ગુણનિલો;[10] ૧
ત્રેસઠ શલાકા પુરુષ રતન જીહાં ઉત્પત્તિ[11] જીન ધર્મ જતન;
સાઢા પંચવીસ આર્યજ[12] દેશ, સાધ્વી[13] સાધુ ધઇ[14] ઉપદેશ
દેસ કુલિંગનામૈ[15] પ્રસિદ્ધ, ચંપાનગરી[16] રિદ્ધ[17] સમૃદ્ધ;
રાજ કરે[18] દધિવાહનરાય. રા ચંદ્ર[19] સમ ન્યાય[20] કહાય. ૩

---

(૧) * ચિહું ખંડે કહ્યું ચૌપઇ (૨) + ચિહુ — + ૨. (૩) + નઉ. (૪) + સાંભલિજ્યો મન સુદ્ધ * સાંભળો મન. (૫) + જંબુનામઇ એહિજદીપ, * જંબુનામૈ. (૬) + સૂરિજ દીપઇ * સૂરજ દીપ. (૭) + ખેત્ર. (૮) + કહિયઇ ભલઉ. * કહિયે. (૯) + જિંહાંસે મુંજ. (૧૦) + નિલઉ. — + હિ. — + ન . (૧૧) + ઉતપતિ. (૧૨) + આરિજ દેસ. (૧૩) + । સાધવી. (૧૪) * દીયે — + કુલિં. (૧૫) + નામઇ પરસિદ્ધ, * નામૈ. (૧૬) * નયરી. (૧૭) + રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ. (૧૮) + કરઇ. (૧૯) + ચંદ. (૨૦) + નામ.

તેજ પ્રતાપ અધિક તેહનો[1], વચન ન લોપે[2] કો તેહનો;
વયરી રાજા માને[3] આણ, દધિવાહન શું[4] કરે વખાણ. ૪
ચેડાને[5] જે પુત્રી સાત, તેહતણી સુનજ્યો[6] ઇકવાત;
વીરે વખાણી સાતે સતી, નાસે[7] પાપ રહે નહિં રતી. ૫
ચેડારાજા[8] શ્રાવક શુદ્ધ, એક તીર નાખે[9] તે યુદ્ધ;
પુત્રી પરણાવાની[10] સૂંસ, પણ[11] કન્યાને વરની હુંસ. ૬
આપ આપણા[12] મનરુચ હૂઈ, પુત્રી પરણાવી જૂ જુઇ;
રાયઉદ્દાઇ[13] પર ાવતી, શતાનીકને[14] મિરગાવતી. ૭
શ્રેણિકનૃપ પરણી ચેલણા[15], તેપરપંચતણી ખેલના;
જેષ્ઠા[16] નંદવર્ધન નૃપઘરે[17], લીલા લાડ કરે બહુપરે[18]. ૮
ચંડપ્રદ્યોતન પરણી શિવા, સુજ્યેષ્ટાલ્યઇ વૃત પાલવા[19];

(૧) + તે હુઉ * જેહનો. (૨) + લોપ(ઇ.) કો જેહનઉ. (૩) + માનઇ. (૪) + નુ ઘણું વખાણ * ના ઘણાં. (૫) + ચેડાનઇ ઘરિ * ચેડાની જે. (૬) + સુણિજ્યો * સુણજો. (૭) + નામઇ પાપ નરહઇ ઇ કરતી, (૮) + ચેડઉ — + સુ. (૯) + નાખઇ (૧૦) + પરિણાવાનઉસઉસ * પરણાવ્યાનો સુંસ. (૧૧) + પણિ કન્યા નઇંવિરનીહઉંસ. (૧૨) + આપણી મા નઇ રુચિ, (૧૩) + ઉદાયન. (૧૪) + નઇ. (૧૫) + ણા. (૧૬) + જ્યેષ્ટા નંદિ. (૧૭) + વરઇ. (૧૮) + કરઈ બહુ પરઇ. (૧૯) + લિ

દધિવાહન[1] ઘર પદમાવતી, સાક્ષાત જાણે સીતાસતી. ૯
રૂપે[2] રાણી[3] રતીસમાન, કલ્પવેલ[4] જીમ આપે[5] દાન;
રાજાને[6] પણ વલ્લભ ઘણું, નામ જેહનું પ્રભાતે[7] ભણું. ૧૦
રૂપવંત ને[8] પાલે સીલ, એહ[9] અધિકાઇ લહીયે[10] લીલ;
એક સાંખને[11] દુધે ભર્યો, ઘેબર[12] ઉપર ખુરો ધર્યો. ૧૧
એક સિંઘને[13] વલી પાખર્યો, બાપઅને[14] સંજમ આદર્યો;
ધની[15] વિનયધર્મ આદરે[16], જ્ઞાનવંતને[17] કિરીયા કરે[18]. ૧૨
માનીતી નઇ બેટઉ જણઇ, બુદ્ધિવંત નઇ વિદ્યા ભણઇ;
કંઠ ભલઉ નઇ ગુણઇ સિદ્ધાંત, ધ્યાન કરઇ નઇ રહઇ એકાંત. ૧૩
ફાસુઅન્ન સુપાત્રે[19] દાન, ભણ્યો[20] ગણ્યો હોઇ કરૈન માન,
તપસી ન કરૈ[21] ક્રોધ લગાર, ઇમ[22] ઇહ સીલરૂપ અધિકાર. ૧૪

---

(૧) + રિ. (૨) + રૂપઇ. (૩) + રંભ. (૪) + કલપવેલિ. (૫) + આપઇ. (૬) + નઇ પિણ. (૭) + પરભાતે. (૮) + નઇ પાલઇ (૯) + એ. (૧૦) + લહીઇ. (૧૧) + શંખ નઈ દુધઇ ભર્યઉ. (૧૨) + ઘેવર ઉપરિ ખુરઉ ધર્યઉ. (૧૩) + સીહઅનઇ પાખર્યઉ. (૧૪) + અનઇ સંયમ આદર્યઉ (૧૫) + ધનવંત (૧૬) + આદરઇ. (૧૭) નઇ. (૧૮) + કરઇ (૧૯) + પાત્રઇ. (૨૦). + ભણ્યઉ ઘણું નઇ ન કરઇ (૨૧) + કરઇ. (૨૨) + એમઇ.
* એમ રૂપ શીયલ.

રાજારાણી સુખ ભોગવે[૧], રાજકાજ મહિતા[૨] જોગવે;
ગઉડીરાગે[૩] પહુલી ઢાલ. સમયસુંદર કહે[૪] વચન રસાલ; ૧૫

દુહા.

એકદિન[૫] દોહલો[૬] ઉપનો, ગર્ભતણે[૭] પરભાવ;
દિનદિન થાયે દૂબલી, રાણી તિન[૮] પ્રસ્તાવ. ૧
દધિવાહન[૯] પૂછે પ્રિયા, કહિ કુણ કારણ એહ;
તું કિમદીસે[૧૦] દૂબલી, સુણ[૧૧] પ્રીતમ સસનેહ. ૨
હું[૧૨] પહરૂં વેસ તાહરો[૧૩], તું છત્રધારે[૧૪] શીષ;
ગજચઢિ વનમાંહે ભમુ, સુજમન એહ જગીસ. ૩
કહે[૧૫] રાજા ચિંતા મ કર, કરસ્યું[૧૬] એહ-પ્રકાર;
સોહગણ[૧૭] સાચી તિકા, જેહનો[૧૮] વશ ભરતાર. ૪

(૧) + ભોગવઇ (૨) + મુહતા જોગવઇ. (૩) + રાગઇ પહિલી. (૪) + કહઇ. (૫) + ઇક. (૬) + ડોહલ ઊપનું. (૭) + તણઇ. — + વિ. — + ઇ. (૮) + તેણ — + વિ. (૯) + પૂછી. (૧૦) + કાં દીસઇ. (૧૧) + સુણિ. — + સુ. (૧૨) હિ. (૧૩) રા (૧૪) ધારઇસીસ. — નિ. (૧૫) કહઇ* રિ. (૧૬) કરિસું * કરશું. (૧૭) ગિ. (૧૮) જેહનઇવંસિ * જેહને.

ઢાલ.

રાગ—મારૂણ .

રાણી વેસ કરી[૧] રાજાનો, ગજચઢે[૨] હર્ષ અપારજી;
રાજા છત્રધરે[૩] રાણીનૈં, પૂઠે[૪] બહુ પરિવારજી. ૧

કોઇ રાખઉરે, કોઈ સૂરસુભટનૈ ભાખઉરે;
કોઇ દાય ઉપાય મુજ દાખઉરે, મનૈ હાથી અપહરિ જાઈ;
દયાલ કોઇ રાખ .
<u>પદ્માવતી</u> રાણી ઇમ વિલવઇ, ખીણ ખીણ વિલખી થાઇ;
દયાલ કોઇ રાખઉરે. આંક ॥ ૨

નવી વાત દેખી ઇણ નગરી, લોકનૈ અચરજ થાઇજી;
વન ઉદ્યાન વિનોદ કરાવી, દોહલો[૫] પુરે રાઇ. કો૦ ૩
વૂઠો[૬] મેહ પ્રથમ વનમાંહે પ્રગટ્યો[૭] ભૂમ સુગંધજી;
બીજા[૮] વન સમરંતા[૯] દોડ્યો[૧૦], દૂર ગયો ગજ અંધજી. કો૦ ૪
વડ સાખા વલગી[૧૧] રહ્યો રાજા, રાણી ગઈ ગજસાથજી[૧૨];

---

(૧) નઉ. (૨) ચઢિ હરષ (૩) ધરઇ રાણી નઇ (૪) પૂઠઇ – નઈ – નઈ – નઇ અચિરજ. (૫) ડોહલઉ, પૂરઇ. (૬) વુઠ . (૭) પ્રગટઉ ભૂમિ. (૮) વંઝ, (૯) સંગરતઉદ્રઉલઉ. (૧૦) દૂરિગ (૧૧) વલિગીરહ્યઉ. (૧૨) સાથી.

હાહાકાર હુઓ[૧] નગરીમૈ, હાથી કેહને[૨] હાથજી. કો૦ ૫
ડંડાકાર ગયો[૩] અટવીમૈ, દીઠો[૪] એક તલાવજી;
પાણી પીણ ભણી ગજ પૈઠો[૫], રાણી લહ્યો[૬] પ્રસ્તાવજી. કો૦ ૬
હલુયે હલુયે[૭] ગજથી ઉતરી[૮], ચલી[૯] એકલીસ લેઇજી;
સીંહવાઘથી બીહતી અગાલા, કર્મને[૧૦] દૂષણ દેઇજી; કો. ૭
હાહાદેવ કરૂં કિમ હું હિવ, કુણકીધા મૈ[૧૧] પાપજી;
કૌણ[૧૨] વિપતઅવસ્થા પાડી, રાણી કરે વિલાપજી કો. ૮
ખીણરોવે[૧૩] ખીણજોવે ચહુદિસ, ખિણ ચીંતારે રાઇજી;
કુણકુણ[૧૪] રાજલીલા ભોગવતી, એહ અવસ્થા આજજી કો. ૯
કિંહા ચંપાનગરીનાં મંદીર, કિંહા હીંડોલા ખાટજી;
કિંહા પ્રીતમપોઢણ[૧૫] સુખસિજ્યા[૧૬], કિંહા નવરંગી ઘાટજી[૧૭]; કો ૧૦
કિંહા તે ભોજનભગતિ સું[૧૮] સાજ્યા, કિંહા કુટુંબપરિવારજી;

---

(૧) હુઉ વનમાંહે (૨) કેહનઇ હાથિ (૩) ગયઉ અટવી માંહિ. (૪) દીઠઉ (૫) પુઇઠઉ. (૬) લહ્યઉ. (૭) + હલુયઇ હલુયઇ. (૮) + ઉતરઈ. (૯) + ચાલી (૧૦) + નઇ (૧૧) + મઈં, (૧૨) + કુણ વિપત્તિ (૧૩) + ખીણ રોવઇ ખીણ જોવઇ ચુંહદિસિ. — + રઇ. (૧૪) + કઉણ. (૧૫) + પઉઢણ. (૧૬) + રાજન. (૧૭) + આ (૧૮) + સઝાઇ.

ડંડાકાર પડી [1] અટવી, અબલાકોણ આધારજી; કો. ૧૧
વલી વેરાગચડી તે રાણ, રોયાં ન લાભે [2] રાજજી;
[3] ચોરાસીલખ જીવ ખમાવી, સારૂં આતમ કાજજી; કો. ૧૨
દુખમાંહી જે ધર્મ [4] સંભારે, તેહને [5] કોઇ ન તોલઇજી;
મારૂ [6] રાગે ઢાલ એહ બીજી, સમયસુંદર ઇમ બોલે [7] જી; કો. ૧

ઢા ૩

રાગ—વયરાડી

જ ણિમનિ આસ્યા ઘણ એ ની ઢાલ;

હિવ રાણી પદ્ દ્માવતી, જીવરાસિ ખમાવે [8];
જાણાણું [9] જગતે ભલું, ઇણિવેલા આવે; ૧ તે મુજ મિચ્છામિદુ ડં
અરિહંતની સાખ, જૈ મૈ [10] વ વિરાધીયા;
ચઉરાસીલાખ; તે મુજ મિચ્છામિદુ ડં; ૨
સાતલાખ પૃથ્વીતણા, સાતે અપકાય;
સાતલાખ તે કાયના, સાતે વલી વાઉ; ૩ તે૦

---

(૧) + કુણ. (૨) + લાભઇ. (૩) + ચઉરાસી. — + .
(૪) + ધરમ સંભારઇ. (૫) + તેહનઇકોનહી. (૬) +
મારૂણી રાગ ઇ ઢાલ એ. (૭) + બોલઇ જી. (૮) + વઇ. (૯)
+ જાગિ. — + ણુ — + આવઇ — + ખિ (૧૦) + જેમઇ — + ૧.

દસ પ્રત્યેકવનસ્પતી, ચૌદ[૧] સાધારણ;
બિતિ ચઉરિંદ્રી જીવના, બે[૨] બે લાખ વિચાર: ૪ તે૦
દેવતા તિર્યંચ[૩] નારકી, ચાર[૪] ચાર પ્રકાસ;
ચૌદ[૫]લાખ મનુષ્યના, એહ[૬] લાખ ચઉરાસી; ૫ તે૦
ઇણુભવ પરભવ સેવીયા. જે પાપઅઢાર,
ત્રિવિધિ ત્રિવિધકરી પરિહરૂં, દુર્ગતિ[૭]દાતાર. ૬ તે૦
હિંસા કીધી જીવની, બોલ્યા મૃષા[૮]વાદ;
દોષ અદત્તાદાનના, મૈથુન ઉનમાદ; ૭ તે૦
પરિગ્રહ મેલ્યો[૯] કારમો, કીધો[૧૦] ક્રોધ વિશેષ;
માનમાયાલોભ મૈં[૧૧] કીયા, વલી રાગને[૧૨] દ્વેષ: ૮ તે૦
કલહકરી જીવ દુહવ્યા, દીધા કુડાકલંક;
નિંદાકીધી પારકી, રતિઅરતિ નિસંક; ૯ તે૦
ચાડીખાધી ચૌંતરે[૧૩], કીધાથાપણ[૧૪]મોસ;

(૧) + ચઉદહ (૨) + બિબિ, (૩) + તિરજંચ. (૪) + ચ્યારિ ચ્યારિ પ્રકાસિ. (૫) + ચઉદ. (૬) + એ – + વિ. (૭) + દુરગતિ (૮) + મિરષા. (૯) + મેલ્યઉકારિમઉ (૧૦) + કીધઉ. (૧૧) + મઈ. (૧૨) + નઇ. (૧૩) + ચઉતરઇ. (૧૪) + કીધઉ થાપણિ મોસઉ.

કુગુરૂ કુદેવ કુધર્મનો[૧], ભલો[૨] આણ્યો રોસ; ૧૦ તે૦

ખાટીકિના[૧૧] ભવ મૈં કીયા, જીવના વધ ઘાત;

ચીડીમાર ભવ ચિડકલાં, માર્યાં દિનરાત; ૧૧ તે૦

માછીગર ભવિ માછલાં, ઝાલ્યા જલવાસ;

ધીવર ભીલ કુલિ[૩]ભવે, મૃગ માર્યા[૪] પાસ; ૧૨ તે૦

કાજીમુલ્લાંને[૫] ભવે, પઢીયાં મંત્ર કઠોર;

જીવ અનેક જબ્બહ[૬]કીયા, કીધા પાપ અઘોર; ૧૩ તે૦

કોટવાલ[૭] ભવ જે કીયા, આકરા[૮] કરદંડ;

બંદીવાન[૯] મરાવીયા, કોરડા છડીદંડ; ૧૪ તે૦

પરમાધામીને[૧૦] ભવે, દીધા નારકી દુઃખ;

છેદન ભેદન વેદના, તાડના અતિ તિક્ખ; ૧૫ તે૦

કુંભારના[૧૧] ભવ જે કીયા, નીભા ઈંટ પચાયા;

તેલીભવ તિલ પીલિયા, પાપે[૧૨]પિંડ ભરાયા; ૧૬ તે૦

---

(૧) + ધર્મનઉ (૨) + ભલઉ આણ્યઉ ભર ઉસો. (૩) + ખાટિકીનઇ ભવિમઇં. – + ચ. – + તિ – + પા. (૪) + કો. (૫) + માંડ્યા. (૬) + નઇભિવિ. (૭) + જભઇ. (૮) + નઈ ભવિ કાય'. (૯) + અકરોકરડંડ. (૫) + વાણ. (૧૦) + હમ્મીનઇ ભવિ. (૧૧) + નઇ ભવિ. – + વિ. (૧૨) + પાપિ પેટ ભરાવા.

હાલી[1] વ હલ ખેડીયાં, ફાડયા[2] પૃથ્વીપેટ;
સૂડનિદાન કીયાઘણા, દીધી અ ક ચપેટ; ૧૭ તે૦
લીનિ[3]ભવ રોપીયા, નાનાવિધવૃ ;
મૂલ પત્ર ફલ ફૂલના, લાગા પાપ લ ; ૧૮ તે૦
આઘોવાઇ[4] આગમી, ભરીયા[5] ધિકાભાર;
ઉંઠ પીઠ[6] કીડા પડયા, દ ન રહી લગાર; ૧૯ તે૦
ગીંપાને[7] ભવ છેતર્યા, કીધા રંગણુપાસ[8];
અગ્નિ[9]આરંભ કીધા[10]ઘણા, ધાતુરવાદ અભ્યાસ; ૨૦ તે૦
સૂરપણે[11] રણ ઝુજતાં, માર્યામાનસવૃંદ;
મદિરામાંસ માખણ[12] ભખ્યા, ખાધામૂલને[13] કંદ; ૨૧ તે૦
ખાણ ખણાવી ધાતની, પાણી ઉલિચ્યા;
આરંભકીધા અતિઘણા, પોતે[14] પાપ જે[15] સંચ્યા ૨૨ તે૦
ઈંગાલકર્મ[16] કીયાવલી, વનમેં[17] દવદીધા,

(૧) + હાલીનઇ ભવિ હલખડયા. (૨) + ફાડયઉ પૃથિવી. —+ ણ. (૩) + નઇ ભવિ (૪) + અધોવાઇ. (૫) + ભર્યા. (૬) પોઠી ઉંટ. (૭) + છીપાનઇભવિ વેકર્યા (૮) + રાગણિ. (૯) + અગનિ. (૧૦) + કીયા. (૧૧) + પણઇ. (૧૨) + ભખણ. (૧૩) + નઇ — + ણિ (૧૪) + પોતઇ (૧૫) + તે સંગ્યા (૧૬) + અંગાર. (૧૭) + વનમઇ

સૂંસ[1]કીધી વીતરાગની કૂડાકોસ[2]જ પીધા; ૨ ૦
બિલ્લીભવ[3] ઉંદર લીધા,[4] ગિલોઇ હત્યારી;
મૃઢગમાર તણે ભવે,[5] મૈં જુ લીખ મારી; ૨૪ તે૦
વલી ભાડ ' ને ભવે, એકેન્દ્રીજીવ;
જુવાર[6] ચણા ગહું સેકીયા, પાડંતા[7] રીવ; ૨૫ તે૦
ખંડણ પીસન ગારના, આરંભ અનેક;
રાંધન ઇંધન આગના, કીયા પાપ સટેક;[8] ૨૬ તે૦
વિકથાચ્ચાર કીધી વલી, સેવ્યા પાંચપ્રમાદ;
ઇષ્ટવિયોગ પમાડીયા,[9] રોદન વિખવાદ; ૨૭ તે૦
સાધુ[10] અને શ્રાવકતણા, વ્રતલેઇ ભાંગ્યા;[11]
મૂલ[11] અને ઉત્તરતણા, મુજ દુષણ લાગ્યા; ૨૮ તે૦
સાપ વિછુ[12] સીંહ ચીતરા, સિકરાને[13] સમલી;
હિંસક જીવતણે ભવે, હિંસાકીધી સવલી; ૨૯ તે૦
સૂવાવડી દૂષણ ઘણા, વલી ગર્ભ[14] ગલાયા;

---

(૧) + યા – + ના. (૨) + તે (૩) + ભવિ. (૪) + ચા. (૫) + મઇં. (૬) + જવારી ચિણા ગેહું (૭) + બહુકરતા રીવ. – + ખાં – + ણ – + રિ – + ણ + ગિ. (૮) + અનેક – + રિ. – + પં. (૯) + કીયા ઘણા (૧૦) + અનઇ – + ગા. (૧૧) + અનઇ. – + ગા. (૧૨) + સીંહવિંછી (૧૩) + સકરાનઇં. (૧૪) + ગરલ.

જીવાણી ઢોલ્યા ઘણા, શીલવ્રત[1] ભંજાયા; ૩૦ તે૦
ભવ અનંત ભમતાં થકા, કીયાકુટુંબ સંબંધ;
ત્રિવિધત્રિવિધકરી પરિહરૂં[2], તિણસું પ્રતિબંધ; ૩૧ તે૦
ભવઅનંત ભમતાંથકા, કીયા દેહ[3]સંબંધ;
ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરૂ, તિણસું પ્રતિબંધ; ૩૨ તે૦
ભવઅનંત ભમતા થકા, કીયા પરિગ્રહસંબંધ,
ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરિહરૂં, તિનસું પ્રતિબંધ; ૩૩ તે૦
ઇણિપરિ ઇણભવેં પરભવે, કીધા પાપ એકત્ર;
ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરૂં, કરૂં જન્મ[4] પવિત્ર; ૩૪ તે૦
રાય વયરાડી જે સુણે[5], એહ[6] ત્રીજી ઢાલ;
સમયસુંદર કહે[7], પાપથી છૂટે[8] તતકાલ, ૩૫ તે૦

દુહા.

વલી રાણી પદમાવતી, સરણા[9] કીધાચ્ચાર;
સાગારી અણસણકીયો[10], જાણપણાનો[11] સાર;

---

(૧) + રતન. — + ધા. (૨) + વોસરૂં. (૩) + પરિગ્રહ. + — વિ. (૪) + જનમ — + ઇ. (૫) + સુણઇ, (૬) + એ. (૭) + કહઇ, (૮) + છૂટઇ તે. (૯) + કીધા સરણાં (૧૦) + કીઉ.(૧૧) + નું

ગાથા.

[1]जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्स इमाए वेलाए;
आहार उवहि देहं, सव्वं तिविहेण वोसरियं, १

દુહા.

તિહાંથી આગલ[2]ચાલતા દીઠો[3] તાપસ એક;
મનમેં[4] ધીરજ ઉપનો અલગ[5] ટલ્યો ઉદ્વેગ; ૧
તાપસ[6] પૂછે કૌણ તું, સઘલો[7] કહ્યો પ્રબંધ;
તાપસને[8] પણ મૂલગો[9] ચેડા સો[10] સંબંધ; ૨
થઇ તાપસ આસાસના, મકરે[11] દુખ લગાર;
એ સંસાર અસાર છે,[12] દુઃખતણો[13] ભંડાર. ૩
રાણીને[14] જોરે કરી, ખવરાયા[15] ફલફુલ;
સંપ્રેરણ સાથે[16] ચલ્યો, તાપસ સહુજ અમૂલ ૪

---

(१) यदि मम भवति प्रमादः, एतस्य देहस्य अस्मिन् समये
आहारोपाधि देहं, सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृष्टम् ॥ १ ॥

(૨) + આગઇ. (૩) + દીઠઉ (૪) + મહિ – + નુ. (૫) + અલગઉટલ્યઉ ઉદેક. (૬) + પુચ્છઇકવણ. (૭) + સગલઉ કહ્યઉ. (૮) + નઇપિણિ (૯) + ગઉ (૧૦) + સ્યું (૧૧) કરિસિ. (૧૨) +છઇ (૧૩) + તણઉ. (૧૪) + નઇ. આગ્રહ. (૧૫) + વ્યા. (૧૬) + સાથઇ ચલ્યઉ. – + લિ.

આગલ જઇ ઉભોરહ્યો[1], આવી ગામની સીમ;
હલખેડી ધરતી હિવે[2], મુજ ચાંપનનો[3] નેમ; ૫
સુનપુત્રી[4] એ દત્તપુર,[5]-- નામે[6] નયર નજીક;
દંતચક્રરાજા ભલો[7], તું જાજે નિરભીક ૬
ઇમકહીને[8] પાછોવલ્યો, તાપસ પરઉપગાર;
રાણીપણ પદમાવતી, પહુતી[9] નગર મોજાર; ૭

ઢાળ ૪ ચઉથી.

રાગ કેદાર ગઉડી

કાચીકલી કનીર વેહાં, સૂવટઉ રહ્યઉ લોભાય, મેરે ઢોલણા. એદાસ.

હુવે[10] રાણી નગરી ગઇરે હાં, પૂછતી[11] ધર્મશાલ કર્મવિટંબના
વિધિસુ વાંદી સાધવી રે હાં, બૈઠી[12] અબલાબાલ; ક૦ ૧
હૈ હૈ કર્મ વિપાક કિમહિ ન છુટણા;
રોવા લાગી અતી ઘણું રે હાં, નયને નીર પ્રવાહ ક૦
કુણ કુણ કષ્ટમૈ[13] ભોગવ્યા રે હાં, દુઃખભરી[14] મનમાંહિ ક૦ ૨

---

(૧)+ ઉભઉ રહ્યઉ (૨)+ હવઇ. (૩).+ ચાંપણનઉનીમ. (૪)+ ણા (૫) + દંત (૬) + નામઇનગર (૭) + ભલઉ. (૮) + નઇ પાછઉ વલ્યઉ. – + ણિ (૯) + પુહતી – + રિ. (૧૦) + હિવ. (૧૧) + પ્રછંતી ધ્રમશાલ. (૧૨) + બઇઠી (૧૩) + મઇં (૧૪) + ભરી બહુ.

સાધ્વીધર્મ[1] સુનાવીયો રે હાં, એહ સંસાર અસાર; ક૦
ધર્મ[2]સામગ્રી ...હલી રે હાં, કુટુંબ નંતીવાર; ક૦
વૈરાગે[3] મન વાલીયો[4] રે હાં, લીધો[5] સંજમ ...ર; ક૦
દીક્ષાથી ડરતી[6]થકી રે હાં, ન કહિયો[7] ગ ...વિચાર ક૦ ૪
ઇમ નુકમે વ્રત પાલતાં રે હાં, વધીયો[8] મોટો પેટ; ક૦
કોટપાટ[9] ગર્ભ પેટનો[10] રે હાં, ન રહે[11] છાનો નેટ; ક૦ ૫
કહે[12] ગુરૂની બેઠી રહે રે હાં, હમ કરશું[13] નિરવાહ; ક૦
લોક ફોક પ્રીછે[14] નહીં રે હાં, જીનશાસનનો—ડાહ[15]; ક૦ ૬
બેટો જાયો[16] સાધવીરે હાં, છાનો[17] મૂકયો મસાણ; ક૦
રતનકંબલસું[18] વીટીયો[19]રે હાં, વલિ મુદ્રડી[20] સહિ નામ[21]; ક૦ ૭
તઉપિણ બાલ મુઓ[22] નહીં રે હા, એ એ પુન્ય પ્રમાણ; ક૦
ચંડાલ દેખી ચમકીયો[23] રે હાં, સ્ત્રીને દીધો[24] આન; ક૦ ૮

---

(૧) + સાધવી ધરમસુણાવી ઉરે હાં— + + (૨) + ધરમ — ...હિ. (૩) + વયરાગઇ (૪) + ઉ. (૫) + લીધઉ સયંમ, (૬) + બીહતી. (૭) + કહ્યઉ ગરભ — + મિત્ત (૮) વાંધ્યઉ મોટઉ. (૯) + કોઢપાઢ. (૧૦) પેટનઉ. (૧૧) + રહઇ છાનઉ. (૧૨) + કહઇ ગુરૂણી બઇઠી. (૧૩) + અમ્હેકરિસ્યાં. (૧૪) + પ્રીછઇ. (૧૫) + ઉડાહ (૧૬) + બેટઉ જાયઉ. (૧૭) + છાનઉ મુકયઉ. (૧૮) + રયું (૧૯) વીટીઉ. (૨૦) મુદ્રા. (૨૧) + નાણુ. (૨૨) + મુઅઉ. (૨૩) + ચમકિઉ. (૨૪) — + સ્ત્રી નઇ દીધઉ આણિ.

અવકર્ણિક[1] નામ આપીયો રે હાં, દીન દીન વાધે[2] તેહ; ક૦
ચંડાલનીસું સાધવી રે હાં, માંડયો[3] અધીક સનેહ; ક૦ ૯
ગુરૂની[4] પૂછે સાધવી રે હા, ગર્ભ ન દીસે[5] કેણ; ક૦
મૈ[6] જાયો મુઓ થકો રે હાં, બાહિર પરઠયો[7] તેણ; ક૦ ૧૦
બાલકસું બાલક રમૈ[8] રે હાં, માંગ્યો[9] ધાઈ મુજ દંડ; ક૦
ખાજ ખણાવે[10] હાથસું રે હાં, નામ[11] પડયો કરકંડ; ક૦ ૧૧
સાધ્વી[12] અંતર તપૈ[13] ઘણું રે હાં, બાલકશું[14] બહુ પ્રેમ; ક૦
એટોપણ[15] માયને મલે રે હાં, મોહવંધ્યો[16] બિહું એમ; ક૦ ૧૨
મીઠા મેવા સાધવી રે હાં, ખાજા લાડુ ખુર્મ; ક૦
વહોરીને[17] દેવે બાલને રે હાં, હા હા મોહનીકર્મ; ક૦ ૧૩
કરકંડૂ મોટો[18] થયો રે હાં, રખવાલઇ સમશાન; ક૦
કર્મ રોલવે[19] જીવને રે હાં, કોઈ ન ચાલે[20] વાન; ક૦ ૧૪

(૧) + ઉ. (૨) + વાધઇ (૩) + માંડયઉ. (૪) + ણી પૂછઇ. (૫) + ગરભ ન દીસઇ. (૬) + મઇ જાયઉ મૂઉથકુ (૭) + પરઠયઉ – + સ્યું. (૮) + રમઈ (૯) + માગઇ દ્યઉ (૧૦) + ખણાવઇ. – + સ્યું (૧૧) + પડયઉ (૧૨) + સાધવી (૧૩) + તપઇ. (૧૪) + સ્યું (૧૫) + એટકે પણિમા નઇ ધણુ. (૧૬) + વંધ્યઉ બહુ (૧૭) + વિહરી નઈ દ્યઇ બાલક નઇ (૧૮) + મોટઉ થયઉ (૧૯) + રૂલાવઇ જીવનઇ. (૨૦) + ચાલઇ,

એ[1] ચૌથીઢાલમૈ મૈ કરી રે હાં, રાગ કીદારા[2] માંહિ; ક૦
સમયસુંદર કહે[3] કર્મની રે હાં, મૈ[4] ગતિ કહી નજાય; ક૦ ૧૫

દુહા.

કારણકિણે[5] મસાણમૈ; આએ[6]દો અણગાર;
વંસજાલમાંહે રહીયો,[7] દીઠા[8] દંડકસાર; ૧
એક જતી લાઠીતણા, જાણે[9] ગુણને દોષ;
બીજાસાધુ ભણી કહે,[10] સહજે,[11] રાગ ન રોસ; ૨
ઇક[12] ગંઠી લાઠી ભલી, વેઢ[13] દુગંઠી થાય;[14]
લાભ તીગંઠી સંપજે,[15] ચઉગંઠી મરણાય; ૩
પંચગંઠા પથ[16] ભય હરે,[17] ષટગંઠી ભયજોઇ;
સતગંઠી નિરોગતા, અઠગંઠી રિધ[18]હોઇ; ૪
નવગંઠી લાઠીસુજસ, દસગંઠી ઘઇસિદ્ધિ;
ચારાંગુલ[19] વધતી ગ્રહી, ઇણિ લાઠી નૃપરિધ્ધિ; ૫

---

(૧) + ચઉથી ઢાલ મઈં એ કહી. (૨) + કીદારઇ ગાય. (૩) + કહઇ (૪) + મઇં − + કહીય (૫) + કિણહિ મસાણમઈ. (૬) + આયા. (૭) + રહ્યઉ. (૮) + દીઠઉ દંડઇક. (૯) + જાણતઇ ગુણનઇ દોસ. (૧૦) + કહઇ. (૧૧) + સહજઈ. (૧૨) + એક ગાંઠી. (૧૩) + વેઢિ (૧૪) + થાઇ. (૧૫) + સપજઇ (૧૬) + પથિ (૧૭) + હરઇ. (૧૮) + રિધિ હોઇ. (૧૯) + ચ્યાર આંગુલ વધતી થકી.

ઢાલ ૫ પાંચમી.

રાગ-સારંગ દેશી.

નણુદલની.

કરકંડૂ પાસે[1] હુંતો, તિહાં બ્રાહ્મણ પણ એકહો; બ્રાહ્મણ.

સાધુ વચન એહું[2]--સુણ્યા, લાગી ચોપ[3] પ્રત્યેકહો; બ્રા. ૧

દંડ ન ઘઉં[4] તુજને માહરો, કહે[5] કરકંડૂ બાલહો; બ્રા.

ચાલી જાસ્યા આપાંચુંતરે,[6] હું ધરતીરખવાલ હો; બ્રા. ૨ દં૦

ચ્યાર અંગુલ ધરતી ખિણી, બ્રાહ્મણ લીધો[7] દંડ હો, બ્રા.

કરકંડૂ જૂટીલીયો,[8] જગડોલગો[9] પરચંડોહો; બ્રા. ૩ દં૦

નગરગયા એ[10] જગડતા, ચઉવટીયે કીયે[11] ન્યાય હો; બ્રા.

રે બાલક બ્રાહ્મણભણી, લાઠીઘઇ પુન્યથાઈ હો; બ્રા. ૪ દં૦

કરકંડૂ કહે[12] મૈ નવિ દેઉં, રાજપાંમિ[13] અભિરામહો બ્રા.

પચહસી કહે[14] એહને, તું દેજે[15] ઇક ગામહો; બ્રા. ૫ દં૦

---

(૧) + પાસઇ હુતઉ – + પિ. (૨) + બિહુ. (૩) + ચઉપ. (૪) + તુજનઇ (૫) + કહઇ. (૬) + આપે ચઉતરઇ. – + ખ (૭) લીધઉ. (૮) + લાયઉ (૯) + જગડઉ લાગઉ પ્રચંડ. (૧૦) + એઉં (૧૧) + એકીઓ – + ચ. (૧૨) + કહઇ કરકંડુ હુ દ્યઉ નહી. (૧૩) + પામિસિ. (૧૪) + કહઇ એ હુનઇ. (૧૫) + એક દેજ્યો એહ નઇ ગામ.

[1]જગડોલાગો ઇણિપરે, દંડ[2]લીયો કરકંડૂહો; બ્રા.
કોપ[3]કીયો બ્રાહ્મણમિલિ, મારિ કરાં સત ખંડહો; બ્રા. ૬ દં૦
કરકંડૂ માતાપિતા, નાસિગયા તતકાલહો; બ્રા.
[4]નગર કંચનપુર ગોયરે, સૂતા [5]સરવર પાલહો; બ્રા ૭ દં૦
[6]ઢાલભણી એહ પાંચમી, રાગસારંગ મલ્હારહો; બ્રા.
સમયસુંદર [7]કહે હિવકહૂં, પુણ્યતણા ફલસારહો; બ્રા. ૮ દં૦

ઢાલ ૬ ઠી.
રાગ–ખંભાતી.

રાજા મુયો [8]અપુત્રીયોરે, [9]તિનઅવસર તિનગામરે;
અશ્વ એક અધિવાસીયો[10] રે, નગર [11]ભમૈ ઠામોઠામરે, ૧
[12]રાજપામીયો, કરકંડૂ કંચણપુર[13]તણોરે, [14]ફલ્યો વચન [15]સાધુનો તતકાલ;
તેહવચન [16]સુહામણોરે, એ એ પુન્ય પ્રમાણરે ૨ રા.
નગરી પુરૂષ નહિં [17]તિસોરે, [18]લાખમિલ્યો લોક આયરે;

---

(૧) + જગડઉ લાગઉ ઇણિ પરઇ. (૨) + લીઉ. (૩) + કીઉ. (૪) + નયર કંચનપુર ગોયરઇ. (૫) + સરોવર પાલિ. (૬) + કહિએ. (૭) + કહઇ. (૮) + પુત્રીયઉ. (૯) + તિણિઅવસરિ તિણિ ગામઉરે. (૧૦) + ઉ. (૧૧) + ભમઇ ઠામ ઠામો (૧૨) + પામીઉરે. (૧૩) + તણઉ. (૧૪) + ફલ્યઉ (૧૫) + સાધુનઉ. (૧૬) + મણઉ. (૧૭) + તિસઉ. (૧૮) + મિલી લોગાઇરે. – + ઇ. – + કાઇ.

પુન્યવિના નવી પામીયેરે, મોટીપદવી કાયરે; ૩ રા.

નગરબાહિર હુય આવીયોરે[૧], સૂતો[૨] જિહાં કુમારરે,

તીનપ્રદક્ષણા[૩] દેઇ કરીરે, હીંસ્યો[૪] હર્ષ અપારરે; ૪ રા.

ઉઠયો[૫] કુંવર ઉતાવલોરે[૬]. ઊઘબગાઈ ખાતરે[૭];

પુન્ય[૮] ધકેલો તડફડે રે, જાણે દારિદ્ર[૯] જાતરે; ૫ રા.

અધીકારી નર આવીયારે, જય જય શબ્દ કરંતરે[૧૦];

કરજોડી ઉભા રહ્યારે, ચામર છત્ર ધરંતરે[૧૧]. ૬ રા.

રાજા અશ્વ ઉપર ચઢયારે[૧૨], ચાલ્યો[૧૩] નગર મઝારોરે;

હયગય રથ પાયક તણોરે[૧૪], પૂઠે[૧૫] અંત ન પારોરે. ૭ રા.

નગરી માંહે પૈસતારે[૧૬], બ્રાહ્મણ આડા આયારે;

એ ચંડાલરાજા હુઓરે, પ્રણમો[૧૭] નહીં હમ[૧૮] પાયારે. ૮ રા.

રાજા દંડ ભમાડીયોરે[૧૯], અગ્નિ જિઉ[૨૦] બલવા લાગારે;

---

(૧) + આવી ઉરે. (૨) + સુતઉ જેથી કુમારોરે (૩) + ત્રિણિ પ્રદક્ષણ દેઇ કરીરે. (૪) + હીસ્યઇ હરષ અપારો. (૫) + ઉઠિઉ (૬) + ઉતાવલઉ. (૭) + ખાતઉ. (૮) + પુણ્યઇ ધકેલ્યઉ તડફડઇ (૯) + દાલિદજાતઉરે. (૧૦) + કરતા (૧૧) + ધરતા. (૧૨) + ઉપરિ ચડયઉ (૧૩) + ચાલ્યઉ (૧૪) + તણઉરે. (૧૫) પૂઠઇ. (૧૬) પઇસતાં. (૧૭) પ્રણમું. (૧૮) અહ્મે (૧૯) ઉ (૨૦) અગનિજ્યું બલિવા લાગઉરે.

ડરતા[૧] વિપ્ર આવી નમ્યારે, ચલ્યો[૨] નહીં કોઇતાગરે[૩]. ૯ રા.
વાડ ધાન વાસી જિકોરે, હરિકેસી ચંડાલોરે;
કરકંડૂ બ્રાહ્મણ કીયારે, તે સગલા તતકાલરે. ૧૦ રા.
સગલ નગર સિણગારીયોરે[૪], આનંદ અંગ ન માયરે[૫];
ગોખ[૬] ઉપર ચડી ગોરડીરે, ઇણિ ગલિ રાજા આવઇરે. ૧૧ રા.
ઘરઘર ગૂડી ઉછલેરે[૭], તોરણ બાંધ્યા બારોરે;
હાટ પટંબર છાઇયારે, ભીડ ઘણી દરબારોરે. ૧૨ રા.
પૂરણ કલસ લેઈ પદમિનીરે, સુહવ સાહમી આવઇરે;
ગોરી ગાવે[૮] સોહલોરે, મોતીથાલ વધાવઈરે. ૧ રા.
નવરંગ નેજા ફરહરેરે[૯], ઢોલ દમામા બાજઇરે;
મદનભેરિ બાજે[૧૦] ભલી રે, નાદે[૧૧] અંબર ગાજઇરે. ૧૪ રા.
રાજા[૧૨] મંદિર આવીયો[૧૩] રે, બેઠો[૧૪] તખત તુરંતોરે;
પરજા પાલે[૧૫] આપણી રે, ન્યાય તપાસ કરંતો રે; ૧૫ રા.
રાજા કરકંડૂ હિવે[૧૬] રે, આણદાન વરતાવ[૧૭] રે;

---

(૧) બીહતા. (૨) ચાલ્યઉ. (૩) કોઉ ત્રાગઉરે – ક. (૪) ઉ. (૫) માવઇ. (૬) ગઉખી ઉપરિ. – રિ. (૭) ઉછલઇરે. (૮) ગાવઇ સોહલઉ. (૯) હરઇ. (૧૦) વાજઇ. (૧૧) નાદઇ. (૧૨) રાય. (૧૩) આવીઉરે. (૧૪) બઇઠઉ. (૧૫) પાલઇ. (૧૬) હિવઇરે, (૧૭) નગર વરતાવઇરે,

મનવંછીત ફલ પામીયા રે, પુન્યતણે[1] પસાવ રે; ૧૬ રા.

[2]ભ ારાગ ખંભાયતી રે, સોહલાનીઢાલ એ છઠી રે;

સમયસુંદર [3]કહે શ્રાવિકો રે, સાંભલતાં અતિમીઠી રે; ૧૭ રા.

દુહા.

હિવતે બ્રા ણુ આવીયો, સુણુ[5]રાજાને રાજ;

ગામ એક માંગ્યા[6] ભલો, જેહ[7]થી સીજે કાજ; ૧

કરકંડૂરાજા [8]કહે, વાચ કાછ નીકલંક,

મન [9]માન્યો દ્વિજમાંગતું, ગામ એક નિઃસં[10]ક; ૨

ચંપા નગરી હું વસૂં, દધિવાહન જિહાં રાય;

તિહાં દ્યઈ ગામ સુખીરહું, કુણુ[11]કરે આવોજાવ,

ઢાલ ૭ મી.

રાગ સિધુઉ.

ચીતોડી રાજારે--એ ઢાલ.

[12]કાગલ લિખ દીધોરે, વિ[13]પ્રચાલીયો સીધોરે,

વલી લીધો[14] સત્તૂનો સાથે સંબલોરે,

(૧) તણુઇ પરભાવઇરે (૨) ભલઉ, – ઈ. (૩) કહઇ. (૪) ઉ. (૫) સુણિ રાજન નઇ. (૬) માગઇ ભલઉ (૭) જિણથી સીજઇ વંછિત કાજ. (૮) કહઇ (૯) માન્યઇ વિપ્ર માગિતુ. (૧૦) નિ ંક. (૧૧) કરઇ, (૧૨) લિખિદિધઉ. (૧૩) ચાલ્યઉસીધઉ. (૧૪) લીધઉ સાથિ સાતૂનઉ સબલઉ

પા રિ પહુતો[૧]રે, જિહાં પોતો[૨] રહિતોરે,
મનમાંહિ ગહિગહતો[૩] વા ત જ ફલ્યો[૪]રે; ૧
ચંચાપુરિરાજારે, દધીવાહન તા રે,
એકગ્રામ[૫] બ્રા ને દેજો તું તિભલો[૬]રે;
ઇણિ ગામનીઠામે[૭]રે, રાય બીજો પામે[૮]રે,
એહકામ[૯] વિનકિધે થાસેસહી કલહિરે; આંક ી; ૨
કાગલ દેખાડયો[૧૦], નૃપત્રિવલી[૧૧] ચાડયોરે,
વલી બ્રા ણુને[૧૨] તાડ્યો રાજા કોપીયોરે;
ચંડાલનો[૧૩] ટોરે, ઇહિરાજથી[૧૪] મેટોરે,
મતિકંચનપુરિભેટો[૧૫] કિણુ એહ ભેટીયોરે; ૩
વલિતો[૧૬] દૂત મુકયો[૧૭]રે, દધિવાહન ચુકયો[૧૮]રે,
ઘણું કુપ્યો[૧૯] બલિ બોલકહાયા આકરારે;

---

(૧) પહુતઉ. (૨) પોતઇ રહતોરે. (૩) ગહગહત . (૪) ફલ્યઉ, (૫) ઇક ગામ બ્રાહ્મણુ નઇ દેજ્યો. (૬) ભલઉ. (૭) ઠામઇ (૮) દુજઉપામઇ. (૯) ઇણુકામવિણુ કીધઇ. થાસ્યઇ સહી કલ્રઉ. (૧૦) દેખાડયઉરે. (૧૧) ત્રિસૂલઉ. ચાડય રે. (૧૨) તાડયઉ બ્રાહ્મણુનઇ રાજાકોપિઉ (૧૩) નઉ મેટઉરે. (૧૪) એ રાજથી મેટઉરે (૧૫) મત ભેટઉ કં ચણુપુર કિણુ થાપીયઉરે. (૧૬) વલતઉ. (૧૭) મૂકયઉ. (૧૮) ચુકયઉ. (૧૯) કુપ્યઉવલિ.

કરકંડૂરાજા રે, સુણિકરત દિવાજા રે;
તતકાલ વજાયા વાજાચઢતરા રે; ૪
કટકીકરી ધાયો[1] રે, ચંપાપુરિ આયોરે[2],
તપતેજ[3]સવાયો પુરવીંટી રહ્યો[4] રે;
ગઢરોહો[5] મંડયો રે, અભિમાન ન છંડયો[6] રે,
નિજબોલ ન ખંડયો[8] રે નૃપ સાહ્યો[7] અડયો રે; ૫
રણભુમિકા ઝૂઝે[9] રે, નાલગોલા ઉડેરે[10],
ગડગંતાગય[11] ગૂંજે સેષ જુ સલસલે રે;
સરણાઇ બાજેરે[12], સિંધૂડો[13] સાજે રે,
સૂરવીર વીરાજે[14] ગડઉ ચાઉ છલે રે; ૬
પહિર્યા જીનશાલારે, ઉમટ્યા મેહ કાલા રે,
સિરટોપ તે ઝાલ ઝમઝમ[15] ઝમકતા રે;
ભાલા અણીયાલા રે, ઉછાલે[16] પાલા રે,
એક સુભટ મૂછાલા ચાલે[17] ચમકતા રે; ૭

(૧) ધાયઉરે. (૨) આયઉરે. (૩) સવાયઉ. (૪) રહ્યઉરે. (૫ રોહઉ માંડયઉ. (૬) છાંડયઉરે. (૭) ખંડયઉ. (૮) સાહ્યઉ અડયઉરે. (૯) સુઝઇરે. —લિ (૧૦) ઉઠઇ. (૧૧) ગડડંતગયગૂડઇસેષસલસલઇ. (૧૨) વાજઇ. (૧૩) સિધુજસાજઇ. (૧૪) વિરાજઇ ઉચા ઉછલઇ (૧૫) જબ જબ જબકતા. (૧૬) ઉછાલઇ. (૧૭) ચાલઇ.

બાજે[૧] રણતુરા રે, બેહૂ[૨] દલપૂરા રે,
એક એકથી સૂરા સુભટ સોહે સાથમે[૩] રે;
ઝમકીઝીભલલબકઇ રે[૪], જાણે વીજલી ચમકે રે,
તરવાર ઉઘાડી ઝબકે[૫] સોહે હાથમે રે; ૮
વહિ[૬] તીર વિચાલે રે, પિણ[૭] આવતા ટાલે[૮] રે;
વયર[૯] વાલે તે પાછો પિણ સાંસે નહીં રે;
વિજનેજાફરકે[૧૦] રે વિઢવાને[૧૧] લરકે રે,
પગ[૧૨] એક ન સરકે પાછા તે સહી રે; ૯
મૂંછે વલઘાલે રે, આગળથી[૧૩] ચાલે રે,
ફ્રૌજ[૧૪] આવતી પાલે એ કો વારકી રે;
ઇક[૧૫] પગ ન છોડે[૧૬] રે, નૃપ હોડાહોડે[૧૭] રે,
અણીયે અણીયે જોડે[૧૮] ફ્રૌજજુ મારકી રે; ૧૦

---

(૧) વાજઇ (૨) બેઉં (૩) સાથમઇ. (૪) જિમ વીજલી ચમકઇ – રિ (૫) જબકઇ હાથમઈ. (૬) વહઇ. – લઈ. (૭) પણિ. (૮) ટાલઇ. (૯) વયર વાલઇરે તે પણિ પછઇ સાંસઇ નહીંરે. (૧૦) ફરકઇ. (૧૧) વિઢવાનઈ બરકઈ. (૧૨) એકએક નઇસરકઇ પાછા તે સહી રે. – લઈ (૧૩ આગલિથી ચાલઇ. (૧૪) ફઉજ આવતી પાલઇ એક (૧૫) એક. (૧૬) છોડઇ. (૧૭) હોડઈ. (૧૮) જોડઈ ફઉજ.

છોડે[1] અસ્તિબાજી રે, બેહૂ રાજા ગાજીરે,
નર[2] ગજ બાજી[3] આવ્યા કીમ કીયા રે;
ઠ ર વે[4] પુકારે રે, વાય વિરૂદ્ધ[5] સંભારે રે,
ાજ જય તનુ મ્હારેઇ જે[6] પામીયે રે; ૧૧

ભાજન[7] સોંસ લીધા રે, ગંગોદક પીધા રે,
ભલા ભોજન કીધા[8] તાજા ચૂરમા રે;
રાણીરા જાયારે, આમ્હે સામ્હાધાયા રે,
ઘણા અમલ ખવાયા[9] ચાડી સૂરમા રે; ૧૨

ઇક[10] કાયર કંપેરે[11], ચિંહુદિસ દલ ચંપેરે,
મુખ[12] હાહા જંપે કિણ દિસ ભાગસ્યાં રે;
સૂરવીર તહુકે[13] રે, હોંસે[14] રણહૂકે રે
મુખફૂકે[15] આવો આજ લટાપટ લાગિસ્યાં રે; ૧૩

---

(૧) છોડઈ આતસ. (૨) રહઈ. (૩) વાજી. (૪) બાપુ કારઈ. (૫) રઈ. (૬) ચઈ. (૭) ભાજણ સુસ કીધા. (૮) કુતબી સુરિ. (૯) ખવરાવ્યા ચડિ સૂરિ. (૧૦) એક. (૧૧) કંપઇ. (૧૨) મુખજંપઈ. હાહા હિવકિણિ દિસિ ભાજિસ્યાં. (૧૩) તુકઈ. (૧૪) હઉસેરણહુકઈ. (૧૫) મુખિ ફૂકઈ આવઉ આજ.

સંગ્રામ[1] મંડાણો રે નહિં કો તિહાં[2] સ્યાણો ,
રાયરાણો[3] સમજાવે એહું રાયને રે;
હુંતી વાત થોડીરે થઈ કલેશની કોડી ,
ન સકે કોઈ છોડી બે સમઝાયને[4] રે; ૧૪
સિંધુડે[5] રાગેરે સુણિ સૂરિમા જાગેઇ ,
તીમીઠી પણ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે,
સમયસુંદર ભાખેરે[6] હિવ વિડતારાખે[7] રે;
પદમાવતી પાછે[8] કુણમતિ સમીરે. ૧૫

ઢાલ ૮

રાગ સિંધુઆસાઉરી.

ચેતન ચેન કરીરે, એહુની જાતિ.

જુદ્ધ[10] સુણ્યો પદમાવતી રે ગુરૂણીને પૂ[11] વિ ર
આવીતિહાં ઉતાવલીરે હા મતિહાઇ સંહારો રે ૧ ધ.

---

(૧) હયઉ, (૨) તિસ્યઉં સ્યાણઉ. (૩) રાણઉ સમજાવઇ એઉ રાય નઇ. (૪) નઇ. (૫) ।સંધુડઇ રાગઇ. (૬] ભાખઇ. (૭) વિઢતા રાખંઇ. (૮) પાખઇ (૯) સિંધુડઉ. (૧૦) યુદ્ધ સુણ્યઉ. (૧૧) કહઇ – ' ત. '

ધન પદ્માવતી ભાંજ્યો[૧] વૈરવિરોધોરે
લાભ થયો[૨] ઘણો દધિવાહન પ્રતિબોધ્યો રે આંકણી. ૨ ધ.
પ્રથમ ગઇ પદ્માવતીરે કરકંડુને[૩] પાસ;
કહિ કિમ ઝૂઝે[૪] બાપસુંરે રાજા રહિયો[૫] વિમાસોરે. ૩ ધ
તે કિમ રાજા પૂછીયોરે સાધવી કહ્યો સરૂપ;
તઉ[૬] પાછા પગ ન દ્યઇરે અતિ અભિમાની ભૂપોરે. ૪ ધ.
ચાલીને[૭] ચંપા ગઇ રે પહુતી નિજ[૮] આવાસ
દાસી દીઠી સામિની આવી મિલી સવ[૯]પાસો રે ૫ ધ.
પ્રણમીને રોઇ ઘણું રે એહ અવસ્થા દેખિ
દધિવાહીન પણ આવીયો રે દીઠો સાધવી વેષો રે ૬ ધ.
રાજા પાય પ્રણમી કરી રે પૂછે ગર્ભની વાત
એહ તુઝ અંગજ જેહસું રે જુદ્ધ કરે દિનરાતો રે ૭ ધ.
રાજા અતિહર્ષિત[૧૦] હુવોરે મિલવા સામ્હો જાઇ
કરકંડૂ પણ બાયના રે પ્રણમે ભકિતસુ પાયો રે ૮ ધ.

(૧) ભાંજ્યઉવયર. (૨) થયઉ ઘણા (૩) નઇપાસિ (૪) ઝઇ. – સ્યું. (૫) રહ્યઉ. – સો – યઉ. – હ્યઉ. – સ્વ (૬) તઉપિણ પાછઉ – દીઇ (૭) નઇ (૮) નૃપ. – સિ. – ઇ. (૯) સવિ. – નઇ. – ણિ – યઉ – ઠઉ – છીગરભ – કરઉ (૧૦) હરષિતથયઉ. – હ્યઉ – ય – ણિ – નઇ. – મઇભગતિ.

૫ સારો[1]કરિ[2] ણીયો રે પ્રગટ[3]યો આનંદપૂર;
ઘરઘર રંગ વધામણો રે ચંપાનગર સનૂરો રે; ૯ ધ૦
કંચણપુર ચંપાતણા રે દેસ તણે[4] બે રાજ
દધિવાહન દીક્ષા[5] ગ્રહી રે સાર્યો[6] આતમકાજે રે ૧૦ ધ૦

કરકંડૂ પરણી ઘણી રે પ્રમદા તિણપ્રસ્તાવે
રાજલીલા સુખ ભોગવે રે પુણ્યતણે પ્ર[7]ાવે રે ૧૧ ધ૦
સિં[8]ધુને આસ્યા મિલીરે પુણ્યતણા ફલ એહ
આઠમી ઢાલ રસાલ છે રે સમયસુંદર કહે એહો રે ૧૨ ધ૦

દૂહા.

હિવ કરકંડૂરાયને ગોકલસું બહુ પ્રેમ
એકદિન ચાલ્યો દેખવા કહિવા લાગ્યો[9] એમ ૧
સુન[10] ગોકલ એક વાછડો વરણસુપે[11]દસુ સુદ્ધ
એહની માના એહને પિવરાવે[12] તું દુધ ૨

---

(૧) રઉ (૨) યઉ. (૩) ટયઉ–રિ–ણા–રી. (૪) સુતનઇ બેઉં. (૫) ખ્યા. (૬) સાધ્યા–વિ–વઇ–તણઇ. (૭) પરસાદેરે (૮) સિધુડઇ–છઇ–હુઇ–નઇ–સ્યું–લ્યઉ–ખિ. (૯) લાગઉ. (૧૦) સુણી–ડઉ. (૧૧) સપેદસ–નઉ–નઇ (૧૨) ધવરાવઉં દુધ.

વલિ જબ એહ મોટા હુવે તવ બીજી પણ ગાય
દોહીને દુધ પાવજો જિમ એહ મોટો થાઈ ૩

ઇમ કહી નૃપ પાછો વલ્યો ગોકલ કીધો તેમ
વૃષભ જુવાન થયો સબલ રાખ્યો ન રહે કેમ ૪

તીખા સીંગ સુંડલા ઊંચો કુંભી થુંલ
ગલકુંબલ જાડો સબલ જાને જોઈ એ ઊભ ૫

મારે વુસે મલપતો નિબલ વૃષભને નિત્ત
ઉચો કુંભ ઉલાલતો ત્રાડુકે મયમત્ત ૬

ઇકદિન વલી નૃપ આવીયો સુંદર માતો સંડ
રાજાને અચરજ થયો એ એ ગલ પરચંડ ૭

ઢાલ ૯

રાગ તોડી ધન્યાશ્રી.
સુનીસર ભલઉ એકોઈ,

વલિ કરકંડૂ આવીયોજી ગોકલ દેખણ હેત
પૂછ્યો રાજા ગોકલીજી વલી બલદતે કેતરે. ૧

---

(૧) મોટાઉહુવઇ-નિ-ઇ-નઇ-જે - ટઉ-છઉ-વચ્છઉ. (૩) ગોકુલિઓધઉ (૪) થયઉ-પયઉ-હઇ-યઉ-મ. (૫) જાડુ (૬) જાણ્યું જોયઇકુંભ. (૭) રહઇઉ - સઇ - તઉ - નઇ-ચઉપુછ તઉ - કઇ (૮) દેખાયઉ. - તઉ. - નઇ. - રિ. - થયઉ - યઉ. - તિ. (૯) છીઉ. (૧૦) બલવંતબલ. - થિ. - વઇ - યઉ - ક્રમ - ણ - ીર.

જીવડા એ સંસાર અસાર કરકંડૂ ઇમ ચિંતવેજી

રાચ્યો જીનધર્મ ૧ ૨ ॥કણી ૨ જી.

તિને અવસર બુઢો થયોજી મડિયઉ નામ કહાય

જરા કરી થયો જાજરોજી ઉઠનકો નહિ આય ૩ જી.

ગલ્યો પલ્યો જાઇ ઢલ્યોજી મૂકી બૈઠો બાટ

સંડ[3] પડું ઘટી જતોજી પડ્યો[4] કરે અરરાટરે ૪ જી.

કર જોડી કહે ગોકલીજી એહિજ બલદતિ કોઈ

નૃપ ચિંતે બુઢાપણેજી એહ અવસ્થા હોઇરે ૫ જી.

આગ ચોર ભય જલ ઘણાજી ગરથ તે અનરથ મૂલ

વાર ન લાગે વિનસતાજી ધર્મ ખરો અનુકૂલરે ૬ જી.

તરૂ પંખી મેલો જીસોજી કુટુંબ તિસો કહિવાય

જાએ[5] તે ગત નૂજાઇજી સાચો ધર્મ સખાઇરે ૭ જી.

માતપિતા બાંધવ સુતાજી અંતેઉર નિજ હર્મ

સ્વારથ વિન વિહડે સહૂજી વિહડે નહિ જીનધર્મરે ૮ જી.

(૧) બુઢઉથયઉ. — યઉ. — રઉ. — લ્ય (૨) બઇઠઉથાટ. (૩) સડયઉપડયઉ ઘટીજતઉ. (૪) પડયઉ કઇ અરડાટ. — હઇ — તઇ — ણઈ. — ચોરના — ગઇ - ણ. — રકે. — લકે — સઉ. — સઉ. (૫) જાયઇ. — ચઉધરમ.

ડાભ અણી જલબીંદુઓજી જીમ પાકો તરૂ પાન
અથિર એહ્ તિમ આઉખોજી થિર નિશ્ચલ ધર્મધ્યાનરે ૯

જરા કરી અતિ જાજરીજી કાચો માટી ભંડ
કાયા રોગ સમાકુલીજી જીનધર્મ એક અખંડરે ૧૦ જી.

જોવન જાએ[૧] જોરમેજી જાણિ નદિનો વેગ
[૨]રાખ્યો ન રહે કેહનોજી [૩]ધર્મ રહે દૃઢ એકરે. ૧૧ જી.

[૪]ઇમ સહુકો જગ કારમોજી કો નહિ રાખનહાર
[૫]સાચો એક સંસારમેજી જીનધર્મ એક આધારરે. ૧૨ જી.

તોડને[૬] ધન્યાસિરીજી નવમી ઢાલ એ રાગ
સમયસુંદર કહે સાંભલોજી જીમ ઉપજે વઇરાગરે. ૧૩ જી.

ઢાલ ૧૦

રાગ ધન્યાસરી.

ચંદનનગરી દીપતીજી-એહની.

ઇમ વૃષભથી [૭]પ્રતિબૂજ્યો વલિ [૮]કીધો મસ્તક લોચ
રાજરિદ્ધિ તૃણજિમ પરહરી અતિ [૯]ભલો આ લોચ ૧

ડગ. ‚— ડગ. — કઉ. — ખઉ. — ચઉ. (૧) જાવઇજોરમઇ. — નઉ. (૨) રાખ્યઉનરહઇકહનઉ (૩) ઉપજઇ ન હોયવિવેગરે (૪) રિમઉ (૫) સાચઉ એહ સંસારમઇ — નઇ (૬) રસાલ. — હઇ — તઉ — જાઇ (૭) પ્રતિબૂઝિયઉ (૮) કીયઉ — ક્રિ રિ. (૯) ભલઉએ

તિ લઉએ ૧ લોચ, મુનિવર વંદીયેરે
કરકંડુ સાધુ સુબુદ્ધ પહિલો પ્રત્યેક બુદ્ધ સુ૦ ૧કણી
તતકાલ ઓઘો મહુપતી દેવતા દીધો વેસ
વયરાગે સંયમ આદર્યો[2] થઇ ભવકજન નઇ ઉપદેશ[3] થ. ૨ સુ૦
કરકંડુના કેતા કહું એક જીભ ગુણ વખાણ
એકઠા ચ્યારે થાઇસ્યઇ એહુખંડ ચ[4] થે જાન એ ખં. ૩ ૦
ગચ્છવડા ખરતર ગુરૂવડા નચંદ જુગ[5] પરિધાન
નસિં સૂર સુજસ ઘણું[6] જસદીયો[7] અકબરમાન જ. ૪ ૦
આગરે શ્રાવક દીપતા શ્રીમાલી નઇ ઓસવાલ
શ્રીવિમલનાથ પરસાદથી તિસુખીચતુર ચઉસાલ. ૫ ૦
ંવત સોલેચૌસઠે વલિ માસ ફાગુન સાર
એ પ્રથમખંડ પુરો[8] થયો સિદ્ધિયોગ ને બુદ્ધવાર સિ. ૬ સુ.

---

(૧) ચઇ. — લઉ. — થઉ. — મુહ. — થઉ. (૨) આદર્યઉ. (૩) મન. — ઇં. (૪) એ ખંડ ચઉ થયા જાણિ. (૫) ગહપ્રધાન — રિ (૬) ઘુઉ. (૭) જસુ ઇ. — રઇ. પ્ર. (૮) લઇચ ઠેઇ. — (૯) ૨ ૫ — જો — નઇ. — ણિં

એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂજ્યના ગણિ સકલચંદ મુનિંદ
તે સતગુરૂ સુપસાઉલે[1] મુજ સદા સુખ આનંદ મુજ૦ ૭
એ ઢાલ[2] મેં દસમી ભણી ધન્યાસિરી એ રાગ
ગણી સમયસુંદર ઇમ ભણે શ્રીસંઘ સુજસ સુભાગ શ્રી. ૮

॥ સર્વગાથા ૧૮૭ શ્લોક ૨૨૫ ॥

ઇતી શ્રી પ્રથમ ખંડ કરકંડુરાજાનો સંપૂર્ણ ૧

દૂહા.

બ્રાહ્મીલિપિ પ્રણમો વલી અક્ષર રૂપ વિચાર[3]
ભગવતિ સૂત્રઇ[4] રલણી શ્રીસોહમ ગણધાર
દુહ નામ રાજા ભલો બીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ
તસુ બીજો ખંડ બોલસ્યુ મીઠો મિશ્રી દૂધ ૨
સાવધાન થઇ સાંભલો મૂકો કચપચ વાત
ઊંચ તણી કિરકીત સહુ કોપિવે નિવાત ૩

---

(૧) સુગુરૂનઇસુપસાઉલઇ. (૨) એ ભણી ઢાલ દસમીભલી. – ણુઇ. – સો. – મું. (૩) વિસાલ. – મું (૪) સુરઇ – ગુ. – ભલઉ. – જઉ. – જઉ. – ક્ષિસું – લઉ. કુઉ. – મઈ – દી.

ઢાલ ૧
રાગ વેલાઉલ.

મનકુઉ પ્યારઉ મનકુઉ પ્યારઉ, એહુની ઢાલ.

જંબૂદ્વીપ મેરૂ દક્ષિણ દિસિ ભરતખેતર[1] અતિસારરી માઇ
રાજા રાજ કરે જય નામેં હરિકુલ પંકજ ભાણરી માઇ
ગુણ મણિમાલા નયણ વિસાલા ગુણમાલા પટરાણીરી માઇ ૨ રા૦
પૃથ્વીય જીમ પદક વિરાજે તિમ તીહાં દેશ પંચાલરી માઇ
નગર કંપલા જાણ નગીનો રિદ્ધ સમૃદ્ધ રસાલરી માઇ ૩ રા૦
દેહુરા વિન કિહાં દંડ ન દીસેં લોકને[2] સબલ અસાનરી માઇ
દીવાવિણ નહિં સ્નેહ તણો ક્ષય હાટ વિના માનરી માઇ ૪ રા૦
સર્પ વિના નહિં કો દો જીભો અસિવિણ નહિ દઢ મૂઠિરી માઇ
માંહોમાંહે ન થઇ કો કેહુને ધનુષવિના નિજ પુઠિરી માઇ ૫ રા૦
બંધ નહી નારી વેણી વિણ સારી વિણ નહિ મારરી માઇ
તર્ક વિના નહિ વાદ નગરમા પુત્ર વિના નહિં નારીરી માઇ. ૬ રા૦
દાન વિના કો વ્યસન ન દીસે ધર્મ વિના નહિં લોભરી માઇ
ન્યાયનિપુણ રાજા ધરમીજન સુંદર નગર સ સોભરી માઇ ૭ રા૦

---

(૧) ક્ષેત્ર. — રઇ. — મઇ. — સઇ. (૨) સકલ લોકનઇ. — ણું — ભઉ. — હિ — નમિ — મહિ — કોઇ — સઇ.

રાગ વેલાવલિ[1] પહલી ઢાલે બે[2] બે અર્થ વિચારરી માઇ

સમયસુંદર કહે સમજીલેજ્યો કહિજ્યો સભા મજારરીમાઇ ૮ રા૦

ઢાલ બીજી.

રાગ ગઉડી.

રામચંદકે[3] બાગ ચંપો મોરી રહ્યોરી એ રાગ.

એક દિવસ જયરાય કહે દૂતભણીરી[4]

કહે અધકાઇ કાઇ મોથી અવરતણીરી ૧

ચિત્રસભા અતિચંગ રાજા[5] તાહિરહેરી

અધિકારી બોલાય રાજા હુકમ કરેરી[6] ૨

તુરત બોલાયા ઓડ ધરતી રાંગ ખણીરી

વેગ મ લાવો વાર રાજા ચુંપ[7] ઘણીરી ૩

यदुक्तं

* राया वयणाणं, देवाणं गसाणं;

सेट्ठाणं गरया, पामराणं जाणं ॥

---

(૧) ઉક્ત – પહિલી ઢાલઇ. (૨) બિબિ અરથ. – હુઇ. (૩) રામચંદકે બાગ ચાંપઉ મઉરિ રહ્યા ઉરી એહની ઢાલ. (૪) પભ- ણુઇ – હિ. (૫) રાજન નહીંતાહરઇ – પ્ર (૬) કરઈ – વઉ. (૭) ચઉંપ. + ચાલુ પ્રતિ પાઠાંતરવાળીનું પદ્ય – મઇ.

ખણતાં પાંચમે દીહ દીઠો મુકટ ભ ોરી
સર્વ રતનમય સાર તેજ પ્રતાપ નિલોરી ૪
દઉિડ વધાઇ દીધ રાજા જય હરખ્યોરી

નૃપ યો તિણ ઠામ નિજ નયનહી નિરખ ારી ૫
વાજ્યા વાજંત્ર તુર બાહિર મુકટ લીયોરી
દીધો અતિ લાદાન જીન તે પ્રકટ કીયોરી ૬
થોડે દિન તતકાલ ચિત્રસભા નીપનીરી
અનુપમ અ રિજ ભૂત ઇંદ્રસભા દીપતીરી
ભ મહૂરત શુભ યોગ તાસુ પ્રતીઠ કરીરી
ઉચ્છવ કીધ અનેક કીરતિ જગ પસરીરી ૮
તે ચિત્રસભા મઝાર સિંહાસન ઉપરેરી
બૈઠો શ્રીજયરાજ મસ્તક મુકટ ધરેરી ૯
જયરાજા સુખિચંદ પ્રતિબિંબો મુકટે રી
લોક મિલ્યા લખકોડા નામ દુમુહ પ્રકટેરી ૧૦

(૧) દીઠ ઉ મુગટ ભલ ઉરી. – ભઉ (૨) દ્રઉ. (૩) અતિ હરખ્યઉ – યઉ. – મિ. (૪) નયણઇ નિરખ્યઉ. – બા. – જિં. – ગ – વઉ. – ધરૂ. (૫) બહુ. – ણુ – ગ – યઉ. – જી – રઇ. (૬) બઇઠઉ. – ય (૭) માથઇ – ગ. – રઇ. (૮) બીઉ. (૯) મુગટધારી (૧૦) પ્રગટયઉ. – હુઇ. – રઇ. – મિ.

ગઉડી રાગ રસાલ બીજી ઢાલ કહીરી
સમયસુંદર કહે એમ સુણતાં મહુરસ સહીરી ૧૨

ઢાલ ૩ જી.

કામણગારારે લોક એહની ઢાલ.

હુ નામ રાજાઘરેરે ગુણમાલા પટરાણી
કુમે સાત બેટા જણ્યારે સાતે સકજ સુજાણરે. આંકણી. ૧
કામિની તૃપ્તિન પામે કેમ, રઢ લીધી મૂકે નહીંરે
પગપગ નવ નવા પ્રેમરે કામની તૃપતિ ન પામેરે ૨
જનમથી માયા મેલવે[1]રે સીષઇ ઘરનો સૂત્ર
ઢુલડીએ રમતી કહે રે એ મુજ પતિ એ પુત્ર રે ૩ કાં૦
દેહ સમારે[2] દીન પ્રતેરે આખે જ્ઞાન વિજ્ઞાન
અણખ અદેખાઇ કરેરે ગાએ[3] ગીત ને ગાનરે ૪ કાં૦
રાખે કુલદેવતારે વિનતિ કરે વારેવાર
ગોરી ગણ[4] ગૌરી રમેરે ભલઉ હોઇ[5] ભરતારે ૫ કાં૦

— ભાઇ — કઇ. — ગિ. (૧) કેલવી. — નુ. — કહઇ. (૨) સમારઇ. — તઇ. — ખઇ. — સ્ત્રી. (૩) ગાય ઇ. — નઈ — ધઇ. — કરઇવારવાર. (૪) ગઉરીરમઇ. (૫) હોઇજંઉ

પરણ્‌ પિણુ રં પૂછતી વસીકર કંત
ક્રિમ હું પ્રિયડો વસિકરૂં રે રૂં મનની ખાંત ૬ કાં.
સુખ પામ્યો ભરતારનોરે ત પિણુ વાંછે નારિ
પુત્રપખે કહે કામણીરે કાંઇ સિરજી કરતાર રે ૭ કાં.
પુત્ર પ્ર વું પ્રેમસું રે વહુ દેખું ઇકવાર
ગોદ ખેલા પોત । સફ ક વતારરે ૮ કાં.
બાલક પીડા ઉપજેરે પ્રા તે સૂર
એત્રપા ભમતી રહેરે લે તેલ સિં ર ૯ .
પુત્ર પ્રમુખ સુખ સંપનારે તઉ પણિ જીવ દેગ
ગુણ લા રહે ઝુરતીરે પુત્રી ન પાઇ એક ૧૦ કાં
ચોરી ન બાંધી ંગણે તોર ર્વી ન ન
પાઇસ વુ જમાઇ ન પોંખીયારે ત જીવો કીણુ ગાનરે ૧૧ કાં

---

(૧) પણિરહઇ. (૨) એકાંત. (૩) ક્રિમહો – પ્રિયડઉ. (૪) રૂં. (૫) ખંતિ. (૬) મ્યઉ. (૭) નઉ. (૮) પુત્રનઇ વાંછઇ. (૯) પાખહિ કહિ કામિની. – કાંસ. (૧૦) પરણાવઉં – એ વ – રા જાઇ. (૧૧) પ્રાયઇઉગત – ક્ષે. – હઇ. (૧૨) ઢોલઇ. – પિણુ – ૪ – રહઇ (૧૩) પામી. – ચઉરી. – ણાઇ. (૧૪) પુ – ખીઉરે. (૧૫) વઇ – ઊ. – કઇ – નઇ – ધઊ.

હા કાવણુ હાથીયો[૧] રે કે ઘોડા[૨] કે ગામ
મ ને ન દીધો દાયજોરે તઉ ધન કેહે કામરે ૧૨ કાં૦

ઘણુતણુ સગલી નારિનોરે સહજ[૩] ઉદાર જુએહ
પુત્રથકી પણ વાલહોરે[૪] નવલ જમાઇ નેહરે ૧૩ કાં૦

રાણી દુબલીરે પ્રીતમ પૂછયો[૫] ભેદ
ગુણમાલા કહે ગલગલીરે પુત્રી એક ઉમેદરે ૧૪ કાં૦

માંડયા ઇછણા માનણારે દં[૬]ડ દેવાલે જાઈ
બહુ ઉદ્યમ કરતાં થકાંરે કિનમેલે[૭] પુત્રી થાઇરે ૧૫ કાં૦

કલ્પવેલ માંજર ભલીરે દીઠી સ્વપન[૮] મઝીર
બહુ જતને ટી થઇરે રાણી હરખ અપારરે ૧૬ કાં૦

રૂપે કુમારી રૂયડીરે મદનમંજરી નામ.
જોવન આવી જોરમેરે[૯] સકલકલા અભીરામરે ૧૭ કાં૦

સમયસુંદર કહે ઇમભણીરે ઇણીપરિ ત્રીજી ઢાલ
ગુજરાતી લોક પૂછજેરે[૧૦] તે કહસે[૧૧] તતકાલરે ૧૮ કાં૦

---

(૧) દાઇજઉ. (૨) કેહઉ. – ધ – નઉ. (૩) સદારઉખ્રિ (૪) વાલ્હઉ. – સઇ (૫) પૂછ્યઉં – હુઈ. લઇ. (૮) દઉડીધાવ. (૭) કિણિમેલિ – ય. – લિ. – રિ. (૮) સુપન – રિ. – પઇ – ય – મઈ (૯) કહઇમઇ. (૧૦) પૂછિજ્યો. (૧૧) કહિસ્યઇતે. – ણિ – રિ.

ઢાલ ચઉથી.

રાગ ભુપાલની.

તિણ અવસર ઉજ્જયનીરાય ચંડપ્રદ્યોતન નામ કહાય।
જોરવહે વારઉ જેહનો તેજ પ્રતાપ સબલ તેહનો ૧
ચંડપ્રદ્યોતન આગલિ દૂત વાત કહે ઇક ચિરજ ભૂત
નગરી કંપલાનો જે ધની તેહ તણી મહિમા તિ ઘણુ ૨
પ્રગટયો મુકટરતન અભિરામ દુમુહ થયો જયનૃપનો ના
કિણહી રાજાને આજ નહી એહવો મુકટ જાણજ્યો સહી
ચંડપ્રદ્યોતન અતિ લોભીયો મુકટ લેણ પરિ મન કીયો
મૂકયો દૂત તે કારજસિદ્ધ વિનાશ કાલે વિપરિત બુદ્ધ ૪
દૂત જઇ કહે દુમહનેરસ મુકટ દેહમતિ કરે કલેસ
ચંડપ્રદ્યોતન તણુ એહ જોગ રતન કહીજે સબલા ભોગ ૫

---

(૧) ઉજેણી – હઇ – નઉ. – નઉ. – ઇ (૨) કહઇ એક અચરિજ (૩) કંપિલ્લા નઉ ધણી. (૪) આજ મહિમા વણી. (૫). – ટયઉ – યઉ – નઉ. (૬) રાજાનઇએ. – વઉ. – ણે – યઉ. (૭) મૂકયઉકારિજ દૂતતિણિસિદ્ધ. – લઇ – દ્ધિ – હઇ. – કરઇકિલેસ. (૮) નહએયોગ્ય – જઇ – પણિ.

મહરાય પિ નહીં પાંધ । વ તો વચન કહે આકરૈ।

જંપણ વહ્લ એ ઓ તુજ સામી રતન બોલ ।
હાથી એક અનલગિરિ નામ અગનિભી રથ તિ ભિરાગ
શિ નામ રાણી તિભામ લોહજંઘ રા નો દૂત. ૯

એ આરે દ્યઉ મુજ ઇકવાર પીછે કરસ્યું મુકટ વિચાગ
દૂત જઈ કહે સગલા બોલ ચંડપ્રદ્યોતન કૂપ્યો નિટોલ ૯
રાગે ચઢી ભણી ભૂપાલ ચડ ડતાની ચઉથી ઢાલ
સમયસુંદર કહે હિવ સંગ્રામ કરસ્યઇ પિણ રહિસે નહિ મામ ૯

ઢા ૫ કડકાની,

રાગ રા ગ રી.

ભણ્ઈ મંદોદરી દૈત્ય દસકંધ સુણિ, એહની ઢાળ.

ચઢ્યો રણ ઝૂઝવા ચંડપ્રદ્યોત નૃપ, ચઢતરા તુરત વાજા વજાયા
સુભટ ભટ કટક ઝટ મટકિ ભેલા થયા વડવડા વેગીયા વેગધાયા. ૧

(૧) રઉ. — તઉ. (૨) કહ્યઉ — આકરઉ. (૩) પણિ વલ્લભ કઇએ બોલ. (૪) અદ્દભૂત. — નડું. (૫) પાછલિકરસ્યાં. (૬) કહ્યા. (૭) કૂપ્યઉ. (૮) રાગ એ ભણિયઇ. — કહઇ. — રિ (૯) પણિરહસ્યઇ. — ઢયઉ. — વા — ગિ. — જાઇ — રહઇ — હ — સઇ.

અથ ગજ વર્ણનં.

સીસ સિં રાંયા પ્રબલ મદ પૂરીયા, ભમર ગુંજાર ભી ણુ કપો
ડિ ઉ લતા શત્રુ રલ પાલતા, હાથીયા કરત હા ક   ।।૩ા ૨

ઘંટ વાજે ગ રહે એકઠા મિલે, મેઘ કાલી ટા ઘિ

૧૦
ઢલકતી ઢાલને સીસ ચામર ઢલે મત્તમાતંગ ર ર્યા રી ૩ચ.
હાલતા ચાલતા જાણિકરિ પર્વતા ગુહિર ગંભીર ગર ર કરતા

ચંડપ્રદ્યોતરાજા તણે કટકમૈ લાખ દો હસ્તિ મદવારિ ઝરતા ૪ચ.

અથ અશ્વ વર્ણનં.

દેશ કાશ્મીર કંબોજ કાંબિલ તણા ખેત્ર ખુરસાન સેંધા ચંગા
અચલ ઉત્તરપથા પવન પાણી યથા ભલભલા કચ્છિ તેજી તુરંગા ૫

૩
નીલડા પીલડા સબજ કંબોજના રાતડા રંગિ કવિલાકિહાડા

કિરડીયા કાલુયા ઘુંસરા દૂસરા હાંસલા વાંસિલા લાગ ડા ૬.

પવનવેગ પાખર્યા ફોજ આગેધર્યા ચાલતા જાણિ ચિત્રામલિખ્યા

૪
એહ અશ્વ ઉજ્જેણિરાજા તણે કટક શાતસહસ પાંચ સંખ્યા ૭

અથ પાયક વર્ણનં.

૫
સિર ધરે આંકુડા બાહિ પહરે કડા ભાજણી પરતરા બોલ ાલ્યા

૬
એકથી એકડા કટક આગલિ ખડા સૂરવીર વાંકડા સુભટપાલા ૮ચ

(૧) ઢાલિનઇ — લઇ — રહઇ — સઇ. — ણુઇ — મઇ — ણુ (૨) સૂધાખરીમા (૩) ડા — સ — ડિ — ગઇ — તણઇ. (૪) મઈ પ્રગટ પંચલાખ — રઇ — ક (૫) પહિરેઇ (૬) પાએ — ઇ — ૩. — ણુઇ — રઈ — રઇ — ઘા — તિ.

સબલ કાંધાલ મૂંછાલ જિન સાલિયા લોહમય ટોપ આટોપ ધારા
પંચ હથિયાર હાથે લઇ બાથે ભિડઇ ભીમસમ ભલભલા પાલિકારા ૯

તીરતર કસધરા અભંગ ભટ આકરા સહસ્ર જોધાર સંગ્રામશૂરા
ચંડપ્રદ્યોત રાજા તણે એહવા સાતકોડિ સાથિ પાયક્ક પૂરા ૧૦ ચ૦

અથ રથ વર્ણનં

નિજ નિજે નામ નેજા ધજા ફરહરે ઘરહરે ઘોર નીસાણ વાજા
હજોસણુ કીયા[1] લાખ બે રથ કીયા સાથમે ચંડપ્રદ્યોતરાજા ૧૧ચ.
ાલીયા કટકદલ જાણિ ચક્રવર્ત્તિકા સરી ઘૂલિ ઉડિગયણી લાગ
સમુદ્રજલ ઉછલ્યા સેષ પણિ સલસલ્યા ગુહિર ગોપીનાથકી નીંદ ભાગી
ઈંદ્રને ચંદ્ર નાગેંદ્ર પણ ચમકીયા[2] લંકગઢ પોલ[3] તાલા જડાયા
સબલ સીમાલ ભૂપાલ ભાજી ગયા ચંડપ્રદ્યોત રાજા ન રાયા[4] ૧૩ચ.
ાવીયો[5] ચંડપ્રદ્યોત ઉતાવલો દેશ પંચાલરી સીમમાહે
દુમહરાજાન પિણ દેઇ દમામા ચડયો[6] આવી સામ્હો[7] અડયો મન ઉછાહે
ફોજ ફોજે મિલી ભાટભટ ઉછલી સબલ સંગ્રામ ભારથ મંડાણો
ભલભલા અભંગ ભડ ભૂપ ભુપે ભિડ્યા સુભટ સુભટે અડ્યા દેખી ટાણો

---

(૧) લીયા – મઇ – નઇ -ણિ. (૨) વસિકીયા (૩) પોલી
(૪) આયા. – ઉ. (૫) વલઉ. (૬) ચડયઉ. (૭) સાહ્મઉ અડયઉ
– સુઉ, – ણુઉ – ગુ

મુકુટ પરસાવિ રાજન જીત્યો[1] દુમહ કટકમૈ[2] પ્રગટ જસ પડહ વાગો[3];
કાછ લંપટ સદા કૂડ કપટી નિપટ ચંડપ્રદ્યોત રાજાન ભાગો[4]. ચ૦

નાસતો ભાજતો ચંડપ્રદ્યોત નૃપ ઝાલિ કરિ બેડીયા માંહિ દીધો;
કટક ભાજી દસોદિસ ગયો[5] તેહનો ધર્મજય પાપક્ષય વચન સીધઉ. ચ૦
દુમહરાજાન આયો ઘરે આપણે કહે[6] ઇહાં રાજિ પંચ રાતિ પડખો[7]

રામગિરિ રાગ નઇ ઢાલ એહ પાંચમી સમયસુંદર ભણે જાત કડખો

દૂહા.

ઇક દીન ચંડપ્રદ્યોત નૃપ મદનમંજરી દીઠ,
કામ રાગ વિહ્વલ થયો[8] લાગો રંગ મજીઠ. ૧
ચિંતાતુર બઇસી રહ્યઉ ન કરે ભોજન પાન
નિસાસા નાંખૈ ઘણા ધરે[9] મંજરી ધ્યાન. ૨
દુમહ કહે રાજન કહુ[10] કિમ ચિંતાતુર આજ;
કામાતુર રાજા કહે મૂકી સગલી[11] લાજ. ૩
કામી[12] વ્યાધી કોપીયો મદ પીયો ભરપૂર[13];
મરતો નર એ પાંચ જન લજ્જા છોડે દૂર. ૪

(૧) જીત્યઉ. (૨) કટકમંઇ. (૩) વાગઉ. (૪) ભાગઉ. – તઉ. – ધઉ. (૫) ગયઉ તેહનઉ. – ખ – યઉ. (૬) કહઇ. (૭) પડખઉ. – ણુઇ – ખઉ. (૮) થયઉ. – ગઉ. – રઇ – ખઇ – રઇ. – હઈ. (૯) કહઉ. (૧૦) કહઇ – ઉ. (૧૧) પીધઉ (૧૨) મરતઉ (૧૩) છોડઇ.

મુઝને[1] વાંછે જીવતો તૌ[2] પુત્રી પરણાવિ,
નહિ તરિપૈસસિ આગમૈ[3] વેદન મૈં[4] ન ખમાય.
પુત્રી પરિણાવી તુરત દુમહ લહિયો[5] પ્રસ્તાવ,
પ્રારથીયા પહિડઇ નહી ઉત્તમ એહ સભાવ.
દીધો[6] સબલો દાયજો સંતોષ્યો[7] સુવિસેસ,
ચંડ પ્રદ્યોતન રાયને સંપ્રેર્યો[8] નિજ દેશ.

ઢાલ ૬ ઠ્ઠી.

રાગ—સોરઠી.

જંત્રીરી ઢાલ.

હિવ તે દુમહ નરિંદ નિજરાજ પાલૈ નિરદ્દંદ,
ઇંદ્રધ્વજ ઉછવ આયો રાજા ઢંઢોરો[9] વાજાયો. ૧
સહુકો લોક મિલિ મિલિ આવો[10] ઇંદ્રધ્વજા અધિક બનાવો[11],
વરસા વરસૈ એ રીત રાજા પરજા કરે પ્રીતિ. ૨

---

(૧) મુજ નઇ વાંછઇ જીવતઉ. (૨) તઉ – પઇ (૩) આગિ-મઇ. (૪) મઇ. (૫) લહ્યઉ. (૬) દીધઉ સબલઉ દાઇજઉ. (૭) ષ્યઉ – નઇ. (૮) ડયઉ – લઇ – યઉ (૯) ઢંઢેરઉ વ જાયઉ. (૧૦) વઉ. (૧૧) બણાવઉ. – સઇ – કરઇ – ચઉ – ધઉ – તઉ – રિ – ધઉ – કઇ – જઇ – નઇ – જઇ – નઇ.

ઉચો ઇંદ્રધ્વજ કીધો દીપતો પટ ઉપર દીધો,
વારૂ ચિત્રામ વિચિત્રિ રણકે ઘંટા સમભિત્ત; ૩
દીજે યાચકને દાન ગાઇજે ગીત નેં ગાન,
નાનાવિધ વાજિંત્ર વાજે[1] નાદે કરિ અંબર ગાજે ૪
વલિ નાટક પડે બત્રીસ પેખંતા પૂજે જગીસ,
ઇમ સાત દિવસ સુવિચાર ઉછવ કીધો અતિસાર. ૫
પૂ*નમ દિન પૂજી અરચી સુવિશેષ ઘણો[2] ધનખરચી,
સહુકો લોક મંદિર પહુતો મનમાંહે અતિ ગહિગહતો. ૬
ઇંદ્રધ્વજની છઠી ઢાલ એ સોરઠ રાગ રસાલ,
સમયસુંદર કહે સુણો એહ[3] વૈરાગ્ય ઉપજસ્યે તેહ. ૭

ઢાલ ૭ મી.

રાગ કેદારો

શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિગ્રંથ એહની દેસી.

એક દીવસ રાજા આવીયો પેખીયો ઇંદ્રધ્વજ તેહ,
મલમૂત્ર માંહે પડયો સડયો[4] હાહા કુણ અવસ્થા એહ. ૧

---

* હવેના પાઠાંતરો ભીમસિંહ માણેક છપાવેલ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસની પ્રતિના સમજવા.

(૧) વાજઇ – દઇ – જઇ – પડઇ – જઈ. (૨) ઘણું – હુ – દી (૩) જેહ (૪) સડી – રિ

રે જીવડા કારમો એહ સંસાર બહુ દુઃખ તણો ભંડાર; રે. આંકણી
માણસ પગે મરદીજતો ભીજતો કીચ ભંડાર,
ઇમ દેખિ રાજા ચિંતવે અહો અહો અથિર સંસાર રે૦ ૨
કારિમી સોભા દેહની પારકે પુદ્ગલેં હોઇ,
હાથથી ઉતારી સુંદ્રડી જીવ ભરતનરેસર જોઇ. રે૦ ૩
કારિમો રૂપ સંસારનો મત કરઉ ગર્વ ગુમાન,
વિણસતાં ખિણ વેલા નહીં જોવો સનત કુમાર. રે૦ ૪
કારિમી રિદ્ધિ સંસારમૈં ખિણમાંહે ખુટી જાય,
ચંડાલ ઘર ચાકર રહ્યો પાણી આણ્યોરે હરિચંદરાય. રે૦ ૫
કારમો રાજ સંસારમેં દીસતા સુખ એક વાર,
સભૂમિને બ્રહ્મદત્ત વે ગયાસાતમી નરક મઝીર. રે૦ ૬
કારિમો સગપણ માતનું દૃષ્ટાન્ત ચુલની જોઈ,
નિજ પુત્રને બાલણ ભણી આગ દીધી ઇમ ન કરે કોઇ રે૦ ૭
કારમો સગપણ બાપનું કીયો કનકરથ અનરત્થ,
આપણા અંગજ છેદીયો જ્ઞાતાસૂત્રે એહ અરત્થ. રે૦ ૮
કારિમુ સગપણ બંધુનું જીવ જોવો હૃદય વિચાર,
તે ભરત બાહુબલ ભડયા એકેકને દીધા પ્રહાર. રે૦ ૯

(૧) મઝીર – મુ – મા (૨) લગાર – આમનવર્તિ – માં – રે – મું – મા (૩) એરૂ – મુ (૪) મઝીર. (૫) એકએકનેરે.

કારિમું સગપણ પુત્રનું કોણિક કીધો પાપ,
શ્રેણિક કઠ પિંજર દીયો નિતનાડીરે મરાયો બાપ. રે૦ ૧૦
કારમો સગપણ કામિની[1] મારિયો નિજ ભરતાર,
રાયપશ્રેણી સૂત્રમેં જોવો સૂરી કંતા નારિ. રે૦ ૧૧
કારમું સગપણિ કંતનું પતિ મારકા દૃષ્ટાંત,
ભરતા મર્યો આપણે માસનાખણરે ગઈ એ કંત. રે૦ ૧૨
કારમો સગપણ કંતનો નલ કીયો સબલ અન્યાય,
વનમેં દમયંતી તજી હાહા અબલા રહી વિલલાય. રે૦ ૧૩
કારિમું સંબંધ મિત્રનું મારિયો પર્વતરાય,
મિત્રદ્રોહ કીધો ચાણિકઈ નંદરાજ દીયો કહિવાય. રે૦ ૧૪
કારિમું સગપણ સર્વનું સુભૂમ રામ પ્રકાર,
નિક્ષત્રનિર બ્રાહ્મણ કરી જીણ પૃથવી એકવીસવાર. રે૦ ૧૫
સંસાર સગલો કારમો જીવ જાણે તું એ મર્મ,
સ્વારથવિન વિહડે સહુ એક વિહડે નહીં જીનધર્મ. રે૦ ૧૬
વૈરાગ ઇણપરી આવીયો રિદ્ધ તજી તૃણ જીમ તેણ,
વેસ દીયો સાસનદેવતા વ્રત લીધો દુમુહનૃપેણ. રે૦ ૧૭
એ રાગ કેદારે કેહી સાતમી ઢાલ રસાલ,
ગણિ સમયસુંદર ઇમ કહે માહરી વંદના હુઇ[2] તિનકાલ. રે૦ ૧૮

(૧) નારિનું. (૨) હોજ્યો. – જ – વિ.

ઢાળ ૮ મી.

રાગ–ધન્યાશ્રિ.

શીલ કહે જગહું વડું. એ દેશી.

દુમહ નામ મુનિવર નમું બીજો પ્રત્યેક બુધ્ધોરે,
પ્રતિબુધ્ધો ઇંદ્રધ્વજા થકી સંજમ પાલે મનસુદ્ધોરે. દુ૦ ૧

સંવેગ મારગ આદર્યો વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે,
ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે૦ દુ૦ ૨
ગુણગાતા મન ગહિગહે સુણતાં ચિત હર્ષ અપારોરે,
ચઉથેખંડે એકઠા હુસે તિહાં ગાઇસો ગુણ વિસ્તારોરે. દુ૦૩
સંવત સોલ ચોસઠ સમૈ ચૈત્રવદિ તેરિસ શુકવારોરે,
બીજો ખંડ પૂરો થયો શ્રી આગરાનગર મઝારોરે દુ૦ ૪
વડો ગચ્છ ખરતરૂ તણો ગુરૂ યુગપ્રધાન જિનચંદો રે,
શ્રીજિનસિંહ સુરિસરૂ પ્રતપે બે સૂરજ ચંદોરે. દુ૦ ૫
સકલચંદ સુપસાઉલે મૈ પૂરો કીધો ખંડોરે,
સમયસુંદર કહે સંઘનો સદા તેજ પ્રતાપ અખંડોરે. દુ૦ ૬
ઢાલ ભણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે સોહેરે,
સમયસુંદર કહે ગાવતા નરનારી મન મોહેરે. દુ૦ ૭

ઇતિ શ્રી દ્વિતીયખંડ દુમહરાયનો સંપૂર્ણ.

અથ તૃતીય ખંડ પ્રારંભઃ

દુહા.

મૂલમંત્ર સમરૂ સદા પંચ જિહાં પરમિઠ,
બાવન અક્ષરમાહિ તસુ તિલક મુકટ સિરદિઠ. ૧
હિવ ત્રીજોખંડ નમિતણો જોડણુ લાગી બુધ્ધિ,
ચિત્તવિત્ત પામ્યા પછે પાત્ર મિલે તો સિદ્ધ. ૨
સાધુ તણા ગુણ વર્ણતા કરતા નિર્મલ દેહ,
ગંગાજલ માહિ ઝીલતા કિમ રહે તનની ખેહ. ૩
સાધુકથા સહજે ભલી અધિકઢાલ રસ એહ,
વિચ વિચ મેવા મચરકે સકર[1] મિઠાઇ તેહ. ૪
સાધુ ચરિત ગુણતાં[2] થકા મુગતિતણા ફલ હોઇ,
ગરથ ન લાગે ગાંઠરો તે સુણજ્યો સહુ કોઇ. ૫

ઢાળ ૧ લી.

ગાંગા મીણારા થારી મૃગલી, એ દેશી.

જંબુદ્વીપ સુહામણો ખેત્ર ભરથ રસાલ,
દેસ અવંતી દીપતો કેહુ પડે ન દુકાલ. ન૦ ૧
નગર સુદરસણ અતીભલો બહુ રિદ્ધ સમૃદ્ધ,
વારૂ વસે વિવહારિયા દેસ દેસ પરસિદ્ધ. ન૦ ૨
ઊચા મંદીર માલીયા ઊચા પરસાદ,
દંડ ઉપરી ધજ લહિ ઘહે કરે સ્વર્ગસું વાદ. ન૦ ૩

(૧) સખર. (૨) સુણતાં.

અંતેઉર જાણિ અપછરા ઇંદ્રે મૂકી આણિ,
દૈત્ય થકી ડરતે થકે નિર્ભય ઠામ જુ જાન. ન૦ ૪

કિહાં કિણ રાજા સભા જુડી મુહતા પરધાન,
સેઠ સેનાપતિ મંત્રવી ખોજાને ખાન. ન૦ ૫

કિહાં કિણિ છત્ર ધરાવતો બૈઠો ભૂપાલ,
હુકમ ચલાવે આપણો માને બાલ ગોપાલ. ન૦ ૬

કિહાં કિણ ભૂપ આગલિ ભલા વિઢે[1] જેઠી માલ,
હુંસિયાર રહે હિવરામલા વાહે વલિ ગાલ. ન૦ ૭

કિંહાં કિણ સુંડ ઉલાલતા ઝરતા મદવારિ,
સુંદર સીસ સિંદૂરીયા દૂરો દરવાર. ન૦ ૮

કિંહાકણિ ઘોડા જુલમતી સોવન જડિત પલાણ,
ભલા તેજી[2] ઓંવઈ હીંસતા દીસે દીવાણ ન૦ ૯

કિંહા કિણ વલિ પાયક લડે સામ્હે હથિયાર,
એકવાહે ઘા એકને ઇક ટાલનહાર. ન૦ ૧૦

કિહાંકણિ ઘડીયાલે ઘડી વાજે વારંવાર,
કાલ જનાવે લોકને રહિજ્યો હુસયાર. ન૦ ૧૧

કિહાંકણી વલિ નોબતતણા બાજે નિસાન,
ધર્મકરો[3] જિણવર તણો લોકને કરૈ જાણ. ન૦ ૧૨

---

(૧) વઢે જેઠીમલ્લ. (૨) તાજા. (૩) જાગોરે જાગો ધર્મ કરો.

કિહાંકિણ કનક રૂપાતણી પડે બિહાં ટંકસાલ,
ગંજ ખજાના ઉપરે રહે બહુ રખવાલ   ન૦ ૧૩
કિહાં કિણ વૈઠા ચુંતરે કાજી કોટવાલ,
ઝગડો ભાંજે લોકનો ન લ્યે લાંચ વિચાલ.   ન૦ ૧૪
કિહાં કણે દોસી કાપડા, વેચે પટકુલ;
જેમ તેમ સાટું મેલવે, દલાલ વાતુલ   ન૦ ૧૫
કિહાં કિણ વૈઠા જોહરી જવાહર લેઇ જોઈ,
મોતી માણુક લાલડે, લાભ પામે સોઇ.   ન૦ ૧૬
કિહાં કિણ માંડયો કંદોઇએ સૂખડી બહુ ઓટ,
ગૂંદનડા પેડાવડા [1] દીઠા ગલે દાઢ.   ન૦ ૧૭
કિહાં કિણ સખરા સુરહીએ ચોવા ચંબેલ,
મહમહતા માંડયા ઘણા મોગરેલ ફુલેલ.   ન૦ ૧૮
કિહાં ઘંટા રણકે દેહરે જિનબિંબ વિચિત્ર,
શ્રાવક સ્નાત્ર પૂજા કરે કરે જન્મ પવિત્ર.   ન૦ ૧૯
કિહાં કિણ [2] સાધુને સાધવી બૈઠા પોસાલ,
દ્યે ભવિયનને [3] દેશના વાંચે સૂત્ર રસાલ.   ન૦ ૨૦
કિહાં કિણ આંક ભણે ઘણા નેશાલે બાલ,
છટ્ટવારઇ સુખ કહે ઘડોઘે તતકાલ.   ન૦ ૨૧

— હા. (૧) ભલા. (૨) વલી. (૩) ભલે.

કિંહા કાજી મુલ્લા પઢે કિતેબ કુરાન,
કિંહા વલી બ્રાહ્મણ વેદીયા ભણે વેદ પુરાન ન૦ ૨૨
કિહાં બાજાર બાજી પડે કિહાં ગીત ને ગાન,
કિહાં પવાડા ગાઇએ[1] કીહાં દીજે દાન ન૦ ૨૩
કિહાં ભલી નગરી નાયકા બેઠી આવાસ,
હાવભાવ વિભ્રમ કરી પાડે નર પાસ. ન૦ ૨૪
કિહાં વલી મોતી પ્રોઇએ[2] ફટકની માલ,
કિહાં પરવાલી કાટીએ હિંગલુ હરિયાલ. ન૦ ૨૫
કિહાં ધાનના ઢિગલા માંડીયા કિહાં ખંડના ગંજ,
કિહાં ઘી તેલ કૂંડા ભર્યા કિહાં કાષ્ટના પુંજ ન૦ ૨૬
ચોરાસી ચોટા ભલા ભલા પોલિ પ્રકાર,
ભલા બાજાર ત્રિપોલીયા ભલા સકલ પ્રકાર ન૦ ૨૭
નગર સુદર્શણ વર્ણવ્યા એ પહલી ઢાલ,
સમયસુંદર કહે હિવ કહું તિહાં કુણ ભૂપાલ. ન૦ ૨૮

ઢાળ ૨ જી.

નયન સલૂણીરે ગોરી નાગીલા એ દેશી.

મણિરથ રાજા રાજ કરૈ તિહાં લઘુબંધવ જુવરાજરે,
જુગવાહૂ[3] ઘર ભારજા કરૈ અનુપમ કાજરે ૧

---

(૧) ગાઇયેં. (૨) યેં – ઠી – ના. (૩) જુગબાહુ રાજા ઘરે.

સીલ સુરંગીરે મયણરેહા સતી રૂપે રંભા સમાનરે,
વિનય વિવેક વિચારે ાગલી ચઉસઠિ કલા સુજાનરે. સી. ૨
ન્યાય વિનાન[1] વિચક્ષણ ગુગુનિલો ચંદજસ પુત્ર[2] નિધાનરે,
જુગ બાહૂ રાજાનો અતિઘણો મયણરેહાને માનરે. સી. ૩
દેવ તઉ અરિહંત ગુરૂ સુધા યતી કેવલ ભાખીત ધર્મરે,
સૂધો સમકિત પાલે શ્રાવિકા ભાંજે મિથ્યા ભમરે. સી. ૪
જીવ અજીવ પ્રમુખ નવતત્તના જાણે ભેદ વિચારરે,
પુન્યવંત પાલે અતિ નિર્મલા શ્રાવિકના વ્રત બારરે. સી. ૫
અસન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ ભલા પ્રાસુક સુદ્ધ આહારરે,
વસ્ત્ર પાત્ર ઔખધ ભેખધ કરી પડિલાભે અણગારરે. સી. ૬
મૂખ પૂનમનો જાણે ચંદલો મૃગલોયણ અણીયાલરે,
નાસકા દીપસિખ જિમ દીપતી કોકિલ કંઠ રસાલરે. સી. ૭
રાજહંસ જિમ ચાલે મલપતી કેસરિ સમ કટિલંકરે,
સરસ વચન ચતુરાઇ ગુણ ઘણા એક નહીં કોઇ વંકરે સી. ૮
એક દીન દીઠો મયણરેહા તણો એહવો સુંદર રૂપરે,
કામરાગ ભેદ્યો ચિતભીતર ચિંતવે મણિરથ ભૂપરે. સી. ૯
મયણરેહા ગોરી મિલવા ભણી કરૂં ાઇ દાય ઉપાયરે,
કામભોગ ઈણસું વિણ ભોગવ્યાં નિષ્ફલ જન્મારો જાયરે. સી.૧૦

(૧) નાણ વિનાણ (૪) પુત્ર પ્રધાનરે.

મયણરેહાને મૂકે ભેટણાં ભલા ભલા ફલને ફૂલરે,
ચીર પટોલા ચરણા ચુનડી આભરણ[1] બહુતાંમૂલરે સી ૧૧
મયણરેહા લેઇ સગલો ભેટણો જાણે જેઠ પ્રસાદરે,
રાજા જાણે મનમાન્યો સહી લાગો પ્રીત સવાદરે સી ૧૨
પ્રાર્થના[2] કીધી તીણુ એકદા સતી રહી દ્રઢ ચિત્તરે,
મયણરેહા મણિરથ રાજા ભણી ઘઇ[3] ઉપદેસ પવિત્તરે સી.૧૩
રાજા માત પિતા સરીખા કહ્યા પ્રજાતણા રખવાલરે,[4]
આપ અન્યાય જુ કરે એહવો તો કિહા કરે પુકારરે. સી.૧૪
ભલી નારીને પાંચ પિતા કહ્યા રાજા સુસરો સેઠરે,
[5]લાજે રાયરે પ્રતિ બોલતાં જન્મ[6]પિતાને જેઠરે. સી ૧૫
સીલરતન જન્મ કિમ ખંડીએ જોઇને ચિત્ત વિમાસરે,
ઈહભવ અપજસ વાધે અતિઘણું પરભવ દુર્ગતિ વાસરે.સી ૧૬
જુગબાહૂ ભાઈ તુજ અતિભલો મુજમાથે ભરતારરે,
જેઠ વિચારી જોઉ એહની કિમ લોપીજે કારરે સી. ૧૭
સતી[7] વચન સુન રાજા ચિંતવે મૌન કરી રહુ આજરે,
જુગબાહૂ બંધવ માર્યા વિના સરસ્યઇ એહ નહીં[8] કાજરે સી ૧૮

---

(૧) અતિ બહુ મૂલરે. (૨) કરી નૃપેં. (૩) દીયો. (૪) આધારરે. (૫) લાજીમરિયેં પ્રીતેં. (૬) જનમ. (૭) સતીય વયણ સુણિ (૮) નહીંનેટ.

બીજી ઢાલ ભણી મૈ એહવી પ્રશ્ન પડુત્તર સારરે,
નમયસુંદર કહે હિવ તુમે સાંભલો ગર્ભતણો અધિકારરે. સી. ૧૯

ઢાલ ૩ જી.

સગુણ સનેહા મેરે લાલ વિનતિ સુણો મેરે કંત રસાલ એહની દેસી.

એકદિન મયણરેહા તિન અવસર નિસભર સૂતી આપણે મંદિર.
સુપન પેખે પુન્યમચંદા જાગત પ્રગટ્યો પરમાનંદા. ૧
ચંદ સુપન મનમાહે ધરતી ચાલી નિજ પ્રિ પાસે નિરતી,
રાજહંસ જિમ લીલા કરતી ઠમકમ ગણ પગલા ધરતી. ૨
આપણ પ્રિઉને પાસે આવે કોમલ વચને કંત જગાવે,
મયણરેહા બોલી અતિ મીઠો ચંદસ્વપન સ્વામી મૈ દીઠો. ૩
સુંદર સોલકલા સંપૂરણ તાપ સંતાપ તિમર ભરચુરણ,
ગગનમંડલથી તે ઉતરંતો દીઠો વદન પ્રવેસ કરંતો. ૪
તેહુતણા ફલ કહુ મુઝ સ્વામી હૂં પૂછો તુઝને સિરનામી,
વનિતા વચન સુની નૃપહરખ્યો કહે પ્રિઉ સ્વપન ભલા તે નિરખ્યો. ૫
સુપન એહોજ તણે અનુસારે પુત્ર હોસી પરધાન તુમારે.
તહિત કરી રાણી ઘર આવે સુખ ભોગવતી કાલ ગમાવે. ૬
ત્રીજે માસ ઉપન્નો ડોહલો ગર્ભવતીને એહજ સોહલો,
જાણે જીણવર પૂજા કીજે સાધુસમીપ વખાન સુનીજે. ૭
ઉત્તમ દાન સુપાત્રે દીજે ઇણિપરિ લખમી લાહો લીજે,
ઉત્તમ ગર્ભ તણે પરિભાવે માતા ઉત્તમ ડોહલા પાવે. ૮

(૧) ચિત્ત. (૨) ભરતિ. (૩) તુમને. (૪) ભસો અતિ (૫)એહ – રે.

અધમ ગર્ભજઉ પેટે આવે માનઈ ઇંટ લીહાલા ભાવે,
આધકરૈ માટી ખાવાની ચોરી પૈસે રાત્રે છાની. ૯
ભલા ભલા ડોહલા ઉપના જેહ મયણરેહા પૂરાણા તેહ,
ત્રીજી ઢાલ કહી એ સાર સમયસુંદર કહે સ્વપન વિચાર. ૧૦

ઢાળ ૪ થી.

ઝૂંબખરાની દેસી.

તિણઅવસર સોહામણો આયો માસ વસંત સુરંગા એલણા.
રસિયા ખેલે બાગમે ગાઇ રાગ વસંત. સુ. ૧
વઉલસિરી જાઇ જૂઇ કુંદ અને મચકુંદ. સુ
ચંપક પાડલ માલતી ફુલ રહિયા અરવિંદ સુ ૨
મરૂઉદમણઉ મોગરો સબફૂલી બનરાય સુ
એક ન ફૂલી કેતકી પિઉબીન હરખ ન થાય. સુ. ૩
આંબા મઉર્યા અતિભલા માંજરિ લાગા સાર. સુ.
કોયલ કરે ટહૂકડા ચિહુંદિસિ ભમર ગુંજાર. સુ. ૪
જુગવાહૂ રમવા ચલ્યો મયણરેહા લેઇ સાથ, સુ.
બાગમાહિ રમૈ રંગસું ડફ્વાજે નિજ હાથ. સુ. ૫
નિર્મલ નીર ખંડોખલી ઝીલે રાજ મરાલ, સુ.
પ્રમદાસું પ્રેમે રમૈ નાખે લાલ ગુલાલ. સુ. ૬
ભોજન ભક્તિ યુગતિ ભલી કરતા થઇ અવેર, સુ.
રાત પડી રવિ આથમ્યો પ્રસર્યો પ્રવલ અંધેર. સુ. ૭

---

(૧) હુંસ.

નિર્ભય ઠામ જાણી રહિયો રાતિ બાગ મઝાર, સુ.
કેલીહર સુતો નૃપ થોડોસો પરિવાર. સુ. ૮
ચૌથી ઢાલ પૂરી થઇ ઝૂંબખડાની જાતિ, સુ.
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો રાતહુસૈ જે વાત. સુ. ૯

ઢાલ ૫ મી.

જંબૂદ્વીપ મઝાર એહની.

અવસર જાણી ઇંદ્ર એ દેશી.

હિવ મણિરથ અનરથ્થ ચિત્તમાંહિ ચિંતવે અવસર આજ ભલો મિલ્યોએ,
એક થોડો પરિવાર બંધુ બાહિર રહીયો રાત તિમરભર વન ભલોએ. ૧
આજ જાઉં વનમાંહિ મારિ સહોદર મયણરેહા મંદિર ધરૂંએ,
ભોગવૂં ભોગસંજોગ મનવંછિત સુખ મયણરેહા ઘરણી કરૂંએ ૨
ઇમ ચિંતવિ મનમાંહિ વનમાહે ગયો પૂછયું મણિરથ પાહરૂએ,
કહુ કિહાં બાંધવ મુઝ કિમ બાહિર રહીયો હૂં આયો રક્ષા કરૂંએ. ૩
કેલીહરે ગયો રાય ઝબકિસસંભ્રમ જુગબાહુ ઉભો થયો એ,
પ્રણુમ્યા બંધવપાય રાયવચન સુણી દુશમન ભય દૂરે ગયો એ. ૪
ચલતું નગર મઝાર વન રહસ્યા નહીં ઇમ કહે અવસર અટકલ્યોએ,
દીધો ખડગ પ્રહાર છેદી કંધરા જુવરાજા ધરતી ઢલ્યો એ. ૫
ન ગિણ્યો બાંધવ પ્રેમ ન ગિણ્યો અપજસ પરભવ પણિ નવિ ગિણ્યોએ,
ન ગિણ્યો પાપ અક્ષત્ર ન ગિણ્યો પરદુઃખ મણિરથ નિજ બંધવ હણ્યો એ. ૬

પાડી બૂંબ પુકાર મયણરેહા નિજ હાહા અનરથ કુણ કીયોએ,
ધાયા પાહરૂ લોક પૂછયો મણિરથ કિણ પ્રહાર પાપી દીયોએ. ૭
કહે મણિરથ પાપિષ્ટ માહરા હાથથી પડતો ખડગ જાણ્યો નહીએ,
અંગતણો આકાર સહુ જાણ્યો ઇમ નૃપ અનરથ કીધો સહીએ ૮
કામ થકી બહુ કલેસ[1] કામથકી બંધ કામથકી અનરથ ઘણાએ,
સમયસુંદર કહે એમ ઢાલ એ પાંચમી હિવ કહુ કામવિટંબણાએ.૯

ઢાળ ૬ ઠી.

રાગ સારંગ.

પ્રાણપીયારે કાં તજી એ દેશી.

ધિગ ધિગ કામ વિટંબણા દેખે નહિં કામંધો રે,
કામ થકી અનરથ ઘણા પૂરવ સુણિ પ્રબંધો રે. ધિ૦ ૧
રાવણ સીતા અપહરી કીધો ભૂંડો કામો રે,
લંકાગઢ લુંટાવીયો દસસિસ છેદ્યા[2] રામો રે. ધિ૦ ૨
આદ્રકુમાર મુનિસરૂં મૂકી સંજમ ભારો રે,
શ્રીમતીસું સુખ ભોગવ્યા વર્ષ ચોવીસ અપારો રે. ધિ૦ ૩
પાંચસે નારિ જિને તજી કનકવૃષ્ટિ કરી જેણો રે,
વેસ્યા વચન વિલાસથી ચુક્યો શ્રીનંદખેણો રે. ધિ૦ ૪
વેકુરણ વેલા પાંગુર્યો અરહન્નક સુકમાલો રે,
ગોખ ઓલાયો ગોરડી તે લુબધ્યો તતકાલો રે. ધિ૦ ૫

(૧) મન ચંચલ સદા. (૨) છેદ્યા દસ સિર

સિંહ ગુફા વાસી જતી ગયો નેપાલે દેસો રે,
રતનકંબલ કીયો ભેટણો કુણ કુણ સહ્યો કલેસોરે. ધિ૦ ૬
આષાઢભૂત મુની[૧]વર બહુવિ[૨]ધ લબધે ભંડારો રે,
ભુવન સુંદર જયસુંદરી નટવી[૩]સો કીયો પ્યારો રે. ધિ૦ ૭
પેટ પિડામિસ પ્રારથેં શ્રવણુ સેકાવે પેટો રે,
સાધુ સબલ તપસી હુંતો કામ વિટંબ્યો નેટોરે. ધિ૦ ૮
ચિત ચુકો રહિનેમનો ચરમ સરીરી જેહોરે,
ગુફામાંહી રાજલ તણો દેખ ઉઘાડી દેહો રે. ધિ૦ ૯
સાધુ હુંતો ફૂલવાલીયો વેસ્યા લુબધો જેહો રે,
થુભ પડાયો જીનતણો અનરથ કીયો એહો રે. ધિ૦ ૧૦
સાધ્વિ વિણ સુકમાલિકા મૂકી મસાણ પાસો રે,
સારથવાહ સું ઘર કીયો ભોગવ્યા ભોગવિલાસો રે. ધિ૦ ૧૧
દવ[૪]દંતી દેખી કરી ચુ[૫]કયો નલ અણગારો રે,
ચેલણા રૂપદેખી ચલ્યો વીર તણો પરિવારો રે. ધિ૦ ૧૨
ભૂલો પુત્ર પ્રજાપતિ અહિલ્યા ભૂલો ઈંદો રે,
જનની સો જાલહુણ ભુલ્યો ભગની સું અરહેન્નંદોરે. ધિ૦ ૧૩
ઇમ અનેક જોગી જતી ચુકા કરમ વિશેષો રે,
તિમ ચુકો મણિરથ ઇહાં મયણરેહા રૂપ દેખોરે. ધિ૦ ૧૪

(૧) મહામુનિ (૨) બુદ્ધિ. (૩) સુ ઘર બારોરે. (૪) દમયંતી.
(૫) ચુક્યો.

છઠી ઢાલ પુરી થઇ કહિયા કેતા અધિકારો રે,
સમયસુંદર કહે ધનતિકે પાલે સીલ ઉદારો રે. ધિ૦ ૧૫

દુહા.

હિવ મણિરથને પાહરૂ જોર નગર લે જાય,
નિરત કરી ચંદજસતણી વૈદ્ય તિણે વન ધાય. ૧
ચંદજસ પિણ આયો તિહાં કરતો મુખ આક્રંદ,
ગાબડથી બંધાવતા નૃપતિ થયો નિષ્ફંદ ૨
અંગ ઉપની વેદના રૂધિર વિમૂઢા ખાલ,
ખિણમાંહે લોચન મિલ્યા વાચ રહી તતકાલ. ૩
મરણસમય જાણીકરી મયણરેહા બહુમાન,
મન દૃઢ કર મધુરી સ્વરે ધર્મ સુણાવે કાન ૪

ઢાલ ૭મી.

બનજારાની દેશી.

મોરા પ્રીતમ તું[૧] સુન ઇકમોરી સીખ તું મન સમાધિમાહે રાખજે
મોરા જીવનજી[૨],
તું ખામે સગલા જીવ તું ખામે ચૌરાસીલાખજે મો૦ ૧ મો૦
તું મક્કરે રાગને દ્વેષ તું શત્રુ મિત્ર સરિખા ગિણે. મો૦
તું દેજે કરમને દોસ તૂં અંતરંગ વયરિહણે. મો૦ ૨ મો૦
થારે દેવ એક અરિહંત તૂં ગુરૂસુ સાધ હીયડે વહે મો૦
થારે કેવલભાખિત ધર્મ સમક્તિ સૂધો સરદહે મો૦ ૩ મો૦

(૧) જી. (૨) વાલમજી.

તૂં દસદષ્ટાંતે જાણ એ મનુષ્યતણો ભવ દોહલો. મો૦ ૪ મો૦
જો એણે ભવેં કીજેં પુણ્ય, તો પરભવ સુખ સોહલો; મો૦
તું પનરે કરમાદાંન વલિ પાઉ અઠારે પરહુ . મો૦
તૂં સુકૃતકીયા અનુમોદ તૂં દુકૃતકીયા પરહા કરે. મો૦ ૫ મો૦
થારે મારગ છે અતિદૂર તૂં સંબલ સાથે ઘાલજે. મો૦
થારે પઘપગ ચોરનૈ ધાડ તૂં તેહુથકી સંભાલજે. મો૦ ૬ મો૦
તૂં પરગ્રહ આરંભ પાપ તૂં ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરહરે; મો૦
તોની અંત અવસ્થા એહ તૂં ધરમે દઢકરજે હીયો મો૦
તૂં સરદ હજે મનસુદ્ધ તો નૈ ચઉવિહાર અણસણદીયો, મો.૭મો
એક સાચો શ્રીજિનધર્મ થારે અવર સહૂ અથિર અછે, મો૦
તૂં મરનતણો ડર[1] આન તું જોઇ જગત કુણ અમર છે મો.૮મો.
તું સરણા કરજૈ ચ્યાર અરિહંત સિદ્ધ સુસાધુજે મો૦
વલિ કેવલિભાખત ધર્મ એ ચ્યારે આરાધજે. મો૦ ૯ મો૦
તું ધ્યાન ધરે નવકાર જિમ કાજ સરે પ્રિયુ તાહરો. મો૦
એ સંસાર અસાર તું મોહ મ કરજે માહરો. મો૦ ૧૦ મો૦
ઈમ મયણરેહા ઉપદેશ તે સાચો સગલો સરદહ્યો મો૦
તવ જુગબાહુ[2] સુભધ્યાન ચવીને[3] સ્વરગે ગયો. મો૦ ૧૧ મો૦
એ સાતમી ઢાલ રસાલ જુગબાહુ સરણા તણી, મો૦
ગણિ સમયસુંદર કહે એમ હવે મયણરેહા વાત છે ઘણી મો૦૧૨મો.

દૂહા.

પિતા મરણ જાણી કરી ચંદ્રજસ કરે પુકાર,
આંખે બિહુ આંસૂ ઝરે કરે વિલાપ અપાર　　૧

(૧) ભય. (૨) જુવરાજ. (૩) તે કાલ કરી પરભવ લહ્યો.

મયણરેહા ઇમ ચિંતવે ધિગ ધિગ માહરો રૂપ,
ઇણથી અનરથ ઉપનો માર્યો પ્રીતમ ભૂપ. ૨
મતિ મારે મુજ પુત્રને મણિરથ માહરે કાજ,
સીલરતન રાખણ ભણી જાઉં કિસંમિસ[1] લાજ. ૩
ઇમ મનમાંહે ચિંતવી સમઝાવી સુતસાર,
નિસભર ચાલી એકલી પૂરવદિસ સુવિચાર. ૪

ઢાલ ૮ મી.

સાધુ મ જાએ પરઘર એકલો એહની,
મોહનગારોરે નદિખેણ નાહલો, એ દેશી.

નિસભર ચાલીરે મયણરેહા સતી એકલી અબલા નારી,
પૂર્વદિસ સાહ્મીરે મન સાંકતી પઇઠી અટવી મઝાર. ૧
મયણરેહારે નિસિચાલી એકલી રાખણ સીલ રતન્ન,
કિહાં જઇ કાજ સમારૂં જીવનો કરૂં વલિ કોટિ જતન્ન મ૦ ૨
ખરે મધ્યાને સરવર પેખીયો લીધો તિહાં વિશ્રામ,
ફુલ ફલ ભક્ષણ કર પાણી પીયો સૂતી કદલી ઠામ મ૦ ૩
સાગારી અણસણ મુખ ઉચર્યો રાત પડી તતકાલ,
સીંહ વાઘ ગૂજે બીહામણા બોલે બહુલા સ્યાલ મ૦ ૪
આધી રાતે પેટ પીડા થઇ જાયો પુત્ર પ્રધાન,
સુભલક્ષણ પૂરણ ગુણ નિલૌ સુંદર રૂપ નિધાન. મ૦ ૫
રતનકંબલ નામાંકિત મૂંદડી વીંટી બાલસરીર,
સતી સરોવર પ્રભાતે ગઇ સુચી કરવા નિજચીર. મ૦ ૬

(૧) કિણોદિસિ. – ૩

વસ્ત્ર ધોઇને પૈઠી[1] સ્નાનને તિણવેલા દુરદંત,
પાંણિમાહી થકી ગજ નીસર્યો જાણે કાલ કૃત્યંત[2]. મ૦
તિણગજ સુંડા દંડ ગ્રહી કરી છાલી આકાશ,
દૈવયોગ દીઠી વિદ્યાધરે એ એ રૂપ પ્રકાસ મ૦ ૮
પડતા ઝાલી તિણ વિદ્યાધરે કરતી કોડ વિલાપ,
વૈતાઢપર્વત તે લેઇ ગયો પિણ મનમાહે પાપ. મ૦ ૯
મયણરેહા કહે સુણ ઇક વિનતી મુઝ મન દુઃખ અનેક,
તે દુઃખ કહિતા ફાટી પડે હીયો તઉ સુણ દુઃખ તૂ એક. મ૦
આજ રાતેં વનમાંહે મૈ જન્યો બાલક પુન્યપવિત્ત,
કેલહરિ મૂકીને હું ગઇ સરોવર સ્નાન નિમિત્ત. મ૦ ૧૧
જલહાથી ઉછાલીને તૂં ગ્રહી પણિ બાલક કુણવાત,
વિન ધવરાયાં મરસ્યૈ ટલવલી કે કો કરસૈ ઘાત મ૦ ૧૨
તિનથી મુઝને પહુતીકર તિનવનૈ અથવા બાલક આન,
પ્રારથીયાં ઉત્તમ પહિડે નહી જન્મ સફલ તસુ જાન મ૦
કહે વિદ્યાધર કામાતુર થકો જો મુઝકરે ભરતાર,
તઉ તું વચન કહે તે હું કરૂં વિચિ સાખી કરતાર. મ૦ ૧૪
આઠમી ઢાલ સતી સંકટ પડી દુઃખમાહે વલી દુઃખ,
સમયસુંદર ભાખે વિન ભોગવ્યાં કરનતણો નહિ સુખ. મ૦૧૫

દૂહા.

વલતો વિદ્યાધર ભણે સુન સુંદર સસનેહ,
દેસ ગંધારમાંહે ભલો રતનાવહપુર એહ. ૧

(૧) પેઠિવલી. (૨) કૃતાંત.

વિદ્યાધર રાજા તિહાં મણિચૂડ મહિમ નિવાસ,
પટરાણી કમલાવતી મણિપ્રભ હું સુત તાસ. ૨
દક્ષણ ઉત્તર શ્રેણિની રાજ રિદ્ધ સવ છોડી,
મુઝ પિતા સંજમ લીયો મોહ તણો દલ મોડિ. ૩
ચારિતીયો ચારણ શ્રમણ કરતો કરમને સૂડ,
કાલ્હ ઈહાં આવ્યો હું તો વિહરંતો મણિચૂડ. ૪
હિવ તે નંદીસર ગયો પ્રતિમા વંદન કાજ,
તસ સમીપ જાતે થકે મઇ તું અપહરી આજ ૫
વાત કહું વલી તાહરી પુત્ર તણી અભિરામ,
માન બોલ તું માહરો પૂરો વંછિત કામ. ૬
વક્ર તુરંગે અપહર્યો મિથુલાનગરી રાય,
તિણ બન દીઠો તાહરો પુત્ર અનોપમ કાય. ૭
ઘરઆણી રાણી ભણી દીયો પુત્ર પ્રધાન,
પંચધાય પાલી જતો દીનદીન વાધે વાન ૮
પ્રજ્ઞસી વિદ્યા કહ્યો પુત્ર તણો વિરતંત,
ભોગવ ભોગ સંજોગ તું મુઝસો મન એકંત. ૯
હું તુઝને છોડું નહીં હિવ તું મોરે હાથ,
તન ધન જોવન રૂપનો ફલ ભોગવ મુઝ સાથ. ૧૦

ઢાલ ૯મી.

તું ગીયા ગિર સી હરસોહે એ.

રાગ—માલવી ગોડી.

ઈમ સુણી વચન સરાગ તેહના સતી ચિંતે એમરે
સવલ સંકટ પડી હું હિવ સીલ રાખો કેમરે. ૧

મયણરેહા સીલ રાખ્યો પડે સંકટ જેણરે,
દિનપ્રતે પરભાત ઉઠી નામ લીજે તેણરે.   મ૦ ૨
મૈં કેઇ કરમ કઠોર કીધા ઉદય આયો તેહરે,
આપદામૈ પડી આપદ અજી ન આવે છેહરે. મ૦ ૩
હું અનાથ અજાણ અબલા કાંઇ ન ચાલે જોરરે,
સીલ રાખણ ભણી ભાખૂ કરૂં એક નિહોરરે મ૦ ૪
સતી ભાખે સુન વિદ્યાધર નંદીસર લેજાય રે,
પછે માનીસા વચન તોરા[1] જોરે પ્રીત ન થાયરે મ૦ ૫
ઇમ સુણી હર્ષિત હુવો ખેચર રચ્યો દિવ્યવિમાનરે,
સતી સાથે લઈ ચાલ્યો નંદીસર અસમાન રે મ૦ ૬
તિહાં જાઇ જિનવર બિંબ વંદ્યા રિષભાનન વ્રધમાનરે,
ચંદ્રાનન વારિખેણ નામૈ ધનુષ પાંચસઇ[2] માનરે મ૦ ૭
મણિચુડ-મુનિ વાંદિ બેઠા બેઉ આગલ આવરે.
ચારનાણી વાત જાંણી સુત લીયો સમઝાવરે.   મ૦ ૮
કરજોડ મણિચૂડ[3] કહે સુણ સતી ખમે મુઝ અપરાધરે
આજથી તું બહીન મોરી બુઝ્યો ઇણિ સાધરે. મ૦ ૯
તું કહે સો કરૂં કારજ બહિન દેહિ આદેસરે,
સતી કહે તે સર્વ કીધો જાત્રા પુન્ય વિસેસરે. મ૦ ૧૦
સતી સીલ રહ્યા અખંડત ગયો સંકટ દૂરરે,
ઢાલ નલમી સમયસુંદર ભણે આનંદપૂરરે. મ૦ ૧૧

દૂહા,

મયણરેહા મુનિવર ભણી પૂછઇ પ્રણમી પાય,
વાત કહો મુઝ સુત તણી ભગવન કરો પસાય.   ૧

(૧) તાહરૂં. (૨) પંચશત – ધ. (૩) પ્રભ.

કહે મુનિવર સુન શ્રાવિકા પૂરવભવ વિરતંત,
જિમ તુઝ અંગજ અવતર્યો તિમ તુઝ કહાસુ અંત. ૨

ઢાળ ૧૦ મો.

તિમરી પાસે વડલું ગામ એહની,

ચોપાઇ.

જંબૂદીપ પૂરવ સુવિદેહ પુખલાવતી વિજયા ગુણગેહ,
તિહાં મણિતોરણ નગર ઉદાર ગઢ મઢ મંદર પોલ પ્રકાર. ૧
ચક્રવર્તિ પદવી ભોગવે રાય અમિતજસા નામે કહિવાય,
તસુ ઘર પુષ્પવતી પટરાણી અદભૂતરૂપા જાણે ઈંદ્રાણી ૨
તેહને પુત્ર બે પુણ્યપ્રમાણ [1]પુફ્ફસેન રતનસિંહ ચતુરસુજાન,
ચઉરાસી પૂરવ લાખનું રાજ પાલી સાર્યો આતમકાજ ૩
ચારિણ શ્રમણ જતીની પાસ દીક્ષા લીધી [2]ચિત્ત ઉલ્હાસ,
[3]લાખ સોલા પૂર્વ વરસાંસીમ તપ [4]સંજમ કીધા નિસ્સીમ. ૪
[5]બે [6]પહુતા બારમે દેવલોક પુન્યતણા ફલ પામ્યા રોક;
સામાનિક દેવના કહિવાય બાવીસ સાગર ભોગવે આય. ૫
તિહાંથી ચવીને ધાતકીખંડ ભરતમાંહે હરિષેણપ્રચંડ;
અર્ધચક્રી રાજા અભિરામ સમુદ્રદત્તા [7]તસુ ભારજાનામ. ૬

---

(૧) પુષ્પ (૨) મન (૩) સોલ પૂર્વ લખ. (૪) જપ. (૫) તે. (૬) પોહોતા (૭) તસ. – મ.

તેહને પુત્ર થયા સુપવિત્ત સાગરદેવનઇ સાગરદત્ત;
બારમો જિન દ્રઢસુવ્રતસ્વામિ તાસ[1] પાસ મુનિ[2] થયા હિતકામ. ૭
ત્રીજે દિન થયો વિજલપાત એહુ સાધુતણો[3] થયો ઘાત;
ઉપના સાતમે સ્વર્ગ[4] આવાસ સતરે સાગર લીલવિલાસ. ૮
નેમિસરનૈ તિનપ્રસ્તાવે કેવલિ મહિમા કરવા આવે;
પ્રશ્નકરે કહુ જગ આધાર કિહાં થાસ્યૈ સ્વામિ[5] અવિતાર ૯
ભગવંત કહે ઇણ ભરતમઝાર મિથલાપુરી[6] અલકા અવિતાર;
જયસૈન રાજાનો સુવિવેક પુત્ર હુસ્યૈ વિહૂં માહે એક. ૧૦
બીજો નગર સુદરસન જેહ મયણરેહા સુત હોસ્યૈ તેહ;
ઇમ સાંભ લગયા દેવતા દોઇ નિજ દેવલોકે હરખિત હોઇ. ૧૧
અનુક્રમે સુર સુખભોગવિસાર એકતણો મિથુલા અવિતાર;
જયસૈન વનમાલા હુક્ષ હંસ પુત્ર પદમરથ કુલ અવતંસ. ૧૨
જયસેનરાજા દીક્ષા લીધ રિદ્ધિ પદમરથ પુત્રને દીધી;
પુષ્પમાલા પટરાણીસુ રંગ ભોગવે રાજા સુખ અભંગ. ૧૩
ઇકદીન અપહર્યો વક્રતુરંગ નૃપ અટવી પડયો જાણે કુરંગ;
તિહાં દીઠો તુઝ અંગજ એહ પૂરવભવતણો પ્રગટયો સનેહ. ૧૪

(૧) તસપાસે (૨) સાધુ. (૩) વિઘાત. (૪) સાગરલગે. (૫) સ્વામિઅજા. (૬) મથુરા – એ – યિ.

બાલક ઉંચો લીધો જામ પૂઠે લસકર આયો તામ;
ગજચઢ રાજા મિથુલા આયો પુત્રજનમજિમ રંગ વધાયો. ૧૫
બીજતણો જિમ વાધે ચંદ મયણરેહા તુઝ પુત્ર આનંદ;
સતીસુણી હરખી તતકાલ સમયસુંદરભણે દસમીઢાલ ૧૬

દુહા.

જે હવે મુનિવર ઈમ કહે તે હવે એક વિમાન;
નભથી નીચે ઉતર્યો તેજે તરિણ સમાન. ૧
જય જય શબ્દ સુઉચ્ચરે અપછર આનંદપૂર;
ઘમઘમ ઘમકે ઘુઘરી વાજે વાજંત્ર તૂર. ૨
નિર્મલ ફટક રતન મઇ નાટક પડે બત્રીસ,
મણિ મુકતાફલ જાલિકા સોભમાન સુ જગીસ ૩
તિન વિમાનથી નીસર્યો દેવ દિવ્ય આકાર,
કાને કુંડલ ઝલહલે ઉર મુકતાફલ હાર. ૪
સતી તણા તે દેવતા પહિલાં પ્રણમે પાય,
સાધુ ભણી વાંદે પછી બેસે આગલિ આય. ૫

ઢાલ ૧૧ મી.

રે જીવ જિનધર્મ કીજીએ એહની દેશી.

મણિપ્રભ વિપરીત વંદના દેખી કહે એમ,
તુમે સરિખા પણિ દેવતા કહુ ભૂલો કેમ. ૧

– જે. (૧) કહે. (૨) ભાંણ. (૩) સમુચ્ચરિ. – પેડ. – લિ. (૪) તેણે.

ધર્મ તણો પગારડો મોટો સંસાર,
પરહિત જાણિજિકે કરે ધન તે નરનારિ. ધ૦ ૨
રાજનીત ધર્મ નીતના ૨ કહિયે જાણુ,
તે પિણુ લોપે રીતને કુણુ ચાલે પ્રાણ. ધ૦ ૩
સુન પરમારથ સુર કહે વિદ્યાધર રાય,
નગર સુદર્શનનો ધણી મણિરથ કહિવાય. ધ૦ ૪
યુગબાહુ બંધવ હતો તેહને યુવરાજ,
રમિવા ઉદ્યાને ગયો સગલો લેઈ સાજ. ધ૦ ૫
મણિરથ ભાઈ મારીયો વયરાણ સંબંધ,
ખડગ પ્રહાર દીયો ખરો છેદ્યો તસુ ખંધ. ધ૦ ૬
કંઠ ગતિ પ્રાણ આયા થકા નિજરાયો જેણ,
કાજ સમાર્યા તેહના મયણરેહા એણ. ધ૦ ૭
ધર્મ મર્મ સમઝાંવીયો મુકાવ્યો ક્રોધ,
અણસણ પણ ઉચરાવીયો દીધો પ્રતિબોધ ધ૦ ૮
કાલકરી ગયો પાંચમે દેવલોકે તેહ,
ઇંદ્ર સમાનીક સુર હૂવો દેવતા હું એહ. ધ૦ ૯
ધર્માચારિજ માહરે મયણરેહા જાણ,
પહલી કીધી વંદના ઉપગાર પ્રમાણિ. ધ૦ ૧૦
તેહથી જિનધર્મ પાંમીયે ઉપગારી સોઈ,
ધરમાચારજ આપણે તેહને તે હોઈ. ધ૦ ૧૧

તિનથીક જીનસાસને કહ્યા દુઃપ્રતિકાર,
માતપિતા સેઠ ધર્મનો કિયો જિન ઉપગાર. ધ૦ ૧૨
વિદ્યાધર મન ચિંતવે મૈ જાણ્યો મર્મ,

તાં દુઃખ પામે જીવડો ન કરે જિનધર્મ. ધ૦ ૧૩
દેવ કહે સાંભલી સતી તું સામિણિ મુઝ,

મયણરેહાં તું મુજ પ્રિયા કહુ તે કરૂં તુઝ. ધ૦ ૧૪
મુઝને પ્રિય સુખમોક્ષના તે તઇ ન દેવાય,
પણિ એકવાર તૂં પુત્રને પાસે લેઈ જાય. ધ૦ ૧૫

આંખે પુત્ર દેખી કરી મન આણી ઠામ,

કાજ સમારિસ આપણા ઢીલ નહિ ધર્મ કામ. ધ૦ ૧૬

ઢાલ ભલી ઇગ્યારમી કહ્યો પર ઉપગાર,
સમયસુંદર કહે હિવ કહું આગલો અધિકાર. ધ૦ ૧૭

ઢાળ ૧૨ મા

મોરો મન મોહ્યો ઇણ ડુંગરે એહની.
મરૂદેવી માતાજી એમ ભણે એ દેશી.

મનડો ઉમા હ્યો મિલવા પુત્રને મયણરેહા કહિ ઈમરે,

સાંભલિ સુરવર નારિનો પુત્ર ઉપરિ બહુ પ્રેમરે. મ૦ ૧
મૈ જનસીને વન મૂકીયોરે સ્નાન કરાવિયો ન સાહિરે,

ઉર ધરી નવિ ધવરાવીયોરે ખાંતિ રહી મનમાંહિરે. મ૦ ૨
આંખ ન આંજી અણયાલડીરે અર્ધચંદ નવિ કીયો ભાલરે,
હેજસું નવિ હુલરાવિયોરે અંગજ મુઝ સુકુમાલરે. મ૦ ૩

- શિ. - યો. જયાં - ણીસ ૩ ણું - એહ,

નિજરભરીં નવિ જોઈયોરે મુઝ દીયો દેવ વિછોહરે,
જલવિન માછલી ટલવલીરે મુઝ ઘણો પુત્રનો મોહરે. મ૦ ૪
મયણરેહા મિથુલાપુરીરે સુર પહુતી કરી આંણરે,
જિહા નમિમલ્લિજિણવરતણા જન્મવ્રત કેવલનાણરે. મ૦ ૫
પ્રથમ જુહાર્યો દેવદેહરે પછે ગઈ સાધવી પાસરે,
પાયકમલ પ્રણમ્યાં કરીરે આગલ બૈઠી ઉલાસરે. મ૦ ૬
સાધવી ધર્મ સંભલાવીયોરે આવીયો પરમસંવેગરે,
સુરકહે ચલો નૃપમંદિરેરે પુત્ર દેખાડું તુઝ વેગરે. મ૦ ૭
મયણરેહા કહે માહરેરે પુત્રસો નહિ પ્રતિબંધરે,
ધિગ ધિગ મોહની કર્મનેરે હું થઈ મુઢમતિ અંધરે. મ૦ ૮
પુત્રની મોહની મૈ તજીરે અથિર કુટંબ પરિવારરે,
જિનધર્મ એક સખાઇયોરે અવર સંસાર અસારરે. મ૦ ૯
તું હિવ જિમ સુખ તિમ કરેરે હું વૃત લેસું હિત કામરે,
મયણરેહાને પ્રણમી કરીરે સુર ગયો આપણે ઠામરે. મ૦ ૧૦
સાધવી પાસે સંજમ લહ્યોરે[1] મયણરેહા અભિરામરે,
તપ જપ કઠણ ક્રૃયા[2] કરેરે સાધવી સુવ્રતા નામરે. મ૦ ૧૧
બારમીઢાલ પૂરી થઇરે મોહની કરમ અધિકારરે,
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો પુત્રનો કોણ પ્રકારરે. મ૦ ૧૨

દૂહા.

તિણ બાલક વધતે તિહાં શત્રુ નમાડયા જેણ,
નામ યથારથ આપીયો કુંમરતણો નમિ તેણ. ૧

– ચ તુરે – રે –સું – ચાલ. (૧) લિયોરે – ઠિ (૨) કરિઆ – તાં

આઠ વરસનો તિણે કીયો સકલ કલા અભ્યાસ;
અનુક્રમે યૌવન આવિયું મૃગ નયણી દ્રગ પાસ. ૨
વંસ ઇક્ષાગે ઉપનો રૂપવંત ગુણવંત,
સહસ્સ એક આઠ કન્યકા પરણાવી અતિકાંત. ૩
નિજ નારીસૂં પરિવર્યો અપછરસું જિમ ઇંદ,
કામભોગ સુખ ભોગવે પામે પરમાનંદ. ૪
હિવ તે રાજા પદ્મરથ નમિનઇ દેઇ રાજ,
દીક્ષા લઇ મુગતેં ગયો સાર્યા આતમા કાજ. ૫
તે પણિ મણિરથ પાપીયો નિજ બંધવને માર,
તિણ નિસ અહિ ડસ્યો મૂયો નર્ક ગયો નિરધાર. ૬
ચંદજસરાજા થાપીયો મિલ મુહ તે પરધાન,
પાલે રાજ પંડુરસ્યું દિનદિન વાધે વાન. ૭

ઢાલ ૧૩ મા.

જોગનારી દેસી.

એક દિવસ નમિ રાજાનો હાથી છૂટ્યો અતિ મદમસ્ત થકો,
આ ાન થંભ ઉપાડી નાખ્યા મારે માણસ દેઇ ધકો. ૧ હાંદે.
જાએ લોક દસોદિસ ભાગા બીહતા પેટ પડયે ધ્રસકે,
સાંકલ ત્રોડે સુખ નઇ મોડે કો તેહને ઝાલી ન સકે ૨ હાંઆ.
વિંધ્યાચલ અટવી ભણી જાતો નગર સુદર્શન સીમ રહ્યો હાંસી.
ચંદજસા નૃપ સેવકે દીઠો આપના ભૂપને આઇ કહ્યો. ૩ હાંઆ.

(૧) અઠોત્તર. – કંત. – મેહતે. (૨) અધિક.

ચંદજસાનૃપ ઝાલી આણ્યો બાંધ્યો ગજ દરબાર રહે. હાં દ.
ફિરતા દૂત દેખી મન હરખી નમિરાજાભણી ચ ક ો. ૪ હાં જા.
નમિરાજા નિજ દૂત મૂકીને ચંદજસપે ગજ માંગે. હાં જ.
ચંદજસાપિણ સબલો રાજા કહ્યો તે તેહને નવિ લાગે. ૫ હાં ન.
વલિ કુહી રતન લિખ્યા નહિ નામે સબલો તે નૃપ ભાગવે. હાં. નૃ.
સૂર નઈ બીરતી કે જગ સાચા છલબલકર અરિયણ ભોગવે. ૬ હાં જો.
દૂત વચન સુણ નમિનૃપ કોપ્યો સીંહ વગાંસ્યા કેમ ખમે. હાં કે.
અષ્ટાપદ ગરજારવ કાંપે કિમકર વરષાકાલ સમે ૭ હાં કા.
તુરત પ્રયાણ ભંભા વજડાઇ મેઘાડંબર છત્ર ધરી. હાં છ.
હયગય રથ પાલક દલ મેલી રાજા ચાલ્યો કટક કરી. ૮ હાં ક.
ચંદજસા પિણ નમિ આગમ સુણ સૈન લેઇ સામ્હો ચાલ્યો. હાં સા.
નગરથકી બાહિર નીસરતો પ્રથમથી અપસુકને પાલ્યો. ૯ હાં અ.
મંત્રિ પ્રધાન વચન સુણિ રાજા પોલજડી પુરમાંહિ રહ્યો, હાં મા.
નગરવીંટી પડયો ચિહુદિસપરદલ નાલિ ગોલાકહે ગઢવિગ્રહ.ઉ.૧૦હાં.ગ.
સુવ્રતાસાધ્વી સુણ મનચિંતે હાર્માત મનુષનો ક્ષય હોઇ હાં ક્ષ.
બંધવ બેહુ માંહોમાંહિ ઝુઝી જાયે મતિ દુર્ગતિ કોઇ. ૧૧ હાં દૂ.
ગુરૂનીને પુછીકરી સુવ્રતા પ્રથમ ગઈ નમિને બોલે. હાં ન.
પદપંકજ પ્રણમીકરી પૂછયો કેમ આયા કહ્યો નૃપ બોલે. ૧૨ હાં નૃ.
સુન રાજાન વિષય વિષસરિખા કારમી રાજને રિદ્ધ તેહ. હાં રિ.
તેહનેકાજ સંગ્રામે માંડયો આપણા બાંધવ સાથ એહ. ૧૩ હાં સા.
કહિ બાંધવ કિમ તે મુઝ હોઇ સાધવી ભેદ કહ્યો સઘલો. હાં ક.
મહા અભિમાની તે નમિરાજા મિલન તેહન જાયો સબલો ૧૪ હાં ન.

— પાસે. — વાસે. — અતિ.

બારી દિસ પયઠી પુરમાંહે રાજમંદર અંગણ આઇ હાં અ.
દીઠી ચંદજસા આવંતી ચરણકમલ પ્રણમ્યા ધાઇ. હાંપ્ર. ૧૫

સજન સબંધી સગલા આયા નયણે નીર પ્રવાહ ઝરે હાં પ્ર.
કહુ સાધવી તુમ સંજમ મારગ દુકકર લીધો કોણ પરે હાંકો. ૧૬
ચંદજસા કહે કિમ મુઝ બાંધવ સાધવી વાત કહી સગલી,

જિન સેતી તું યુદ્ધ કરે અબ બાંધવસું કર રંગરલી હાં રં. ૧૭
ચંદજસા મિલવા ભણી ચાલ્યો નમિ સાહ્મો આઈ પગ લાગો હાં પ.
બેહુ બંધવ મિલિયા મનરંગે લોક તણે મન ડર ભાગો હાં ડ. ૧૮
નમિરાજાને દેસ અવવતી રાજ દેઇ વૈરાગ ભજી હાં વૈ.

ચંદજસા ગુરૂ પાસ દીક્ષા ગ્રહી કારમી રાજની રિદ્ધ તજી હાંરિ.૧૯
નમિરાજા ભોગવે મિથુલાપુરી નગર સુદર્શન રાજ બેઈ,

સમયસુંદર કહે સુણો ચતુરનર તેરમી ઢાલ એ ચિત્ત દેઈ હાંચિ.૨૦

ઢાલ ૧૪ મી.

ભાવનરી દેસી.

હો રાજ બેહું રૂડીપરિ રહ્યા સુખ ભોગવતા સુવિશેષ,
હો દેહ દાઘ જવર ઉપના હો ન મિટે પીડ નિમેષ. ન. ૧
હો કર્માથી નાવ છૂટેરે કોઇ વિણ ભોગવ્યાં રે,
હો કડૂઆ કર્મ વિપાક. ૨
હો દાહિ છ માસી તન દહે ત. રેહો જાણે અગનિની ઝાલ
હો સહેન સકે નમિ વેદના ન. હો ભોજન તજે તતકાલ ભો૦૩

— જુ. — તે. — છે તુજ. — રે — ડિ.

હો વડા વડા વૈદ્ય બોલાવીયા ।. રે. હો પૂછયા બે કરજોડ,
હો લાલચ લોભ દોખાડીયો, દે. હો દુખ દેવો મુઝ મોડ. દુ. ૪
હો ઔષધ ભેષધ તુમ કરો નુ. હો કરો કાંઈ દાય ઉપાય.
હો વૈદ્યકલા કાંઈ કેલવો કે. હો જિણકર દાઘજવર જાય જિ. ૫
હો વૈદ્ય કહે રાજનૂ સુનો રા. હો હમ[1] તે ન સાજો થાય,
હો પણિ એક તષતિ ઉપાય છેરે હો બાવના ચંદન લાય. બા ૬
હો સહુંસનૈ આઠ અંતે ઉરી અં હો દીઠો દાઘજવર તાપ,
હો કો કેહુની ન લ્યૈ વેદના લ્યૈ. રેહો વનિતા કરે વિલાપ. બ. ૭
હો આંખા બિહુ આંસુ ઝરે રેહો ઊભી પ્રીતમ પાસ,
હો સ્નાન મજ્જન ભોજન તજ્યા રેહો અબલા થઈરે ઉદાસ અ.૮
હો ભરભર કનક કચોલડા રે હો ઘસઘસ ચંદન લાય,
હો નારિ વિલેપન તનુ ઘસ રે હો ખિણ ખિણ કરે વિલાપ ખિ. ૯
હો બલકે ચુડી સોનાતણી રે હો સબદ સુહાવે ન કાન,
હો ચુડી ઉતારે આપણી રે હો પ્રમદા પ્રેમ પ્રધાન　પ્ર. ૧૦
હો સગલા વલય ઉતારતા રે હો એકેક રખ્યો મંગલીક,
હો વાલિસોનો જે આપણો રે હો તોડે કાન અલીક તો. ૧૧
હો વલય કોલાહલ કિમ રહિયો રે હો રાજા પૂછે નિજ નારી,
હો ભેદ સુણયો મિથુલા ધની રે હો ચિંતે ચિત્ત મંઝાર ચિં. ૧૨
હો એકાકીપણો અતિભલો રે હો બહુ જણ મિલ્યા બહુ દુઃખ,
હો ચક્રવર્ત્તિને તે સુખ નહીં રે હો જે મુનિવરને સુખ. જે. ૧૩

(૧) અમ્હેં ન સાધુ નર થાય — નહિ.

હો એકલો આવે જીવડો રેહો પરભવ જાએ પણ એક,
હો કુટંબ સહૂકો કારિમો રેહો વારૂ ધર્મ વિવેક. વા. ૧૪

હો પરભવ જાએ એકલો રેહો સાથે કર્મ સખાય,
હો પુન્યે શુભગતિ પામીએ રેહો પાપે દુર્ગતિ જાય. પા. ૧૫

હો જીવ અછે એક સાસતો રેહો દર્શન નાણ સપન્ન,
હો બાહ્ય સંજોગ અસાસતા રેહો પુત્ર કલિત્ર ધન ધાન્ય. પુ. ૧૬

હો સ્વારથીયો સહુ કો મિલ્યો રેહો કો નવિ રાખણહાર,
હો પીડ ન લ્યે કોઇ પારકી રેહો એ સંસાર અસાર. એ. ૧૭

હો વલિ મનમાહે ચિંતવે રેહો જો સુખ વેદન જાય,
હો તો હું રાજ તજી કરી રેહો ચારિત લ્યોં ચિતલાય. ચા. ૧૮

હો એહ મનોરથ મનધરી રેહો નિસભર સૂતો નમિરાય,
હો સુપન દીઠો રાત પાછલી રેહો આનંદ અંગ ન માય. આ. ૧૯

હો મેરૂ ઉપર સુર ગજ ચઢયો રેહો દીઠો આતમરૂપ,
હો ઝબક જાગ્યો ગઇ વેદના રેહો હરખત હુયો નમિભૂપ. હ. ૨૦

હો ઔષધ કો લાગ્યો નહીં લાગ્યો ધર્મ ઉપાય,
હો ઢાલ ભલી એ ચૌદમી સમયસુંદર ગુણ ગાય. સ. ૨૧

દૂહા.

નમિરાજા ચિત[1] ચિંતવે અહો સુપન અતિસાર,
પહિલો કિહાં દીઠો હુતો મૈં કિણહી અવિતાર. ૧

– મચ્યુ = ક્રિ. (૧) એમ ચિંતવિ.

જાતીસિમરણ ઉપનો દીઠો સુરભવ તેથ,
મેરૂસિખર આયો હું તો હું જિન મહિમા જેથ. ૨

પ્રતિબુદ્ધો રાજાનમી ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ,
ભાવત ચારિતીયો ભલો સંવેગી મનસુદ્ધ. ૩

પાટ થાપ્યો નિજપુત્રને રાજરમણિ સવિ છંડિ,
માયા મમતા પરહરી નમિ પહુતો વનખંડ. ૪

ઇંદ્ર પરીક્ષા આવીયો કરિ બ્રાહ્મણનો રૂપ,
નમિરાજા વૈરાગીયો દેખુ કોણ સરૂપ. ૫

ઢાલ ૧૫ મી.

એ બંધવ વદન ચાલ્યા એ દેશી.

ઇંદ્ર કહે નમિરાયને હેત કારણ પડિચઉરે;
એહ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પઙુતર જોયોરે. ઇં. ૧

મિથુલાનગરી મંદરે સબલ કોલાહલ આજોરે;
દારૂણ દીન દયામણા કિમ સુણીયે રિખ રાજોરે. ઇં. ૨

નમિરાજા કહે ઇંદ્રને હેત કારણ પડિચઉરે;
એહ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પઙુતર જોયોરે. ઇં. ૩

મિથુલાનગરી વન હુતો વૃક્ષ મનોરમ નામો રે,

પૂલફૂલ છાયા શાભતો બહુ પંખી વિશ્રામો રે. ૪ ઇં

તે તરૂ વાય કંપાવીયો તિણ પંખીના વૃંદો રે;
હીન દીન દુઃખીયા થકા ઘણું કરૈ આક્રંદો રે. ૫ ઇં,

અગનીએ મિથુલા બલે મંદિરનો નહિ લેખો રે;
એહ અંતેઉર આરડે એકવાર ફિરિ દેખો રે. ૬ ઇં.

સુખસમાધિ જીવુ વસૂં કાન નહિ કિન તાઇ રે,
મિથુલાનગરી દાઝતા હમનૈ બલૈ ઇહાં કાંઇ રે ૭ ઇં.

ગઢ ગોપુરકરિ અરગલા અટ્ટાલક પણ ખાઇ રે,
યંત્ર શતઘ્ની સજી કરી ક્ષત્રી તું પછે જાઇરે. ઇં.

સરધાનગરી છે સજી ઉપસમ હે પરકારો રે,
સંવેગ રૂપ ગોપુર સજ્યા તપ ભોગલસારો રે. ઇં. ૯

સબલ કિમાડ સંવર તણા ખાઇ યંત્ર અટાલો રે,
એ ત્રિણહે સબલા સજ્યા ત્રિણહે ગુપત્તિ વિસાલો રે. ઇં. ૧૦

ધીરજ ધનુષ ચઢાવીયો સમતિ પ્રત્યંચા ચાઢી રે,
ધીરજ મૂઠ કાઢી ચડી સત્યસું વીંટી ગાઢી રે. ઇં. ૧૧

બારભેદ તપ બાણસું કર્મ કંચુકનૈ ભેદી રે,
મુનિ આતમરૂપ શત્રુને જીપૈ. જિનમત વેદી રે. ઇં. ૧૨

ઊંચા મંદર માલીયા વરડી વર પરસાદો રે,
નવા કરાવીયા પણા પછે તજે પરમાદો રે. ઇં. ૧૩

— ખણે. — મ — રસપ્રાકા.

મારગ વિચ ર તે કરૈ જે ન ધરે સંદેહો રે;
નિશ્ચે મુક્તિ ભણી ચલ્યો તસુઘર સાસતો તેહો રે. ઇ. ૧૪
લોમહાર તસ્કર બુરા ગંઠી છોડી નિવારી ,
નિરૂપદ્રવ નગરી કરી હુઈ જે પછે વ્રતધારી રે. ઇ. ૧૫
એહ અન્યાય ઇહાં ઘણો મિથ્યામતિ દંડ દીજે ,
વન અપરાધી બાંધીએ અપરાધી મૂકી જે રે. ઈ. ૧૬
વલિ સીમાલ ભૂપાલ જે માને નહિ તુઝ સિખ્યા રે,
તે સવિ આણી આપણે તઉ પછે લેજો દિ। । રે. ઈ. ૧૭
જે રણ ઝુઝે એકલો દસલાખ વૈરી જીપે રે,
કોઈક જીપે ાતમા તે તો અધીકો દીપે રે. ઇ. ૧૮
યાગ કરાવી અતિઘણા માહણ શ્રમણ જીમાડી રે,
દિયે કનકાદિ દક્ષણા વ્રત લેજે રિદ્ધ છાંડી રે. ઈ. ૧૯
જઉ કોઇ દસલાખ દે માસ માસ ગોદાનો રે,
સંજમ અધિકો તેહથી દાન વિનાય પ્રધાનો રે. ઇ. ૨૦
કઠિન ગૃહાશ્રમ પાલતાં સમરથ નહિ તિણ નાસે રે,
પણ પોષધવ્રત પાલતા રહિ તૂ ગૃહસ્થાવાસે રે. ઇ ર૧
ડાભ અણી ભોજન કરે માસ માસ જે બાલો રે,
સાધુ તણી કલા સોલમી અર્થે નહી તિણ કાલો રે, ઇ. ૨૨
કનક રજત મણિ મોતીયે ભરી ભૂર ભંડારો રે;
સંજમ પણિ લેજે પછે ક્ષત્રી વર નિરધારો ઇ. ૨૩

પર્વત કનક રૂપા તણા મોટા મેરૂ પ્રમાણો રે;
વાર અનંતી પામીયા ન થઇ ત્રિપતિનિ ત્રાણો રે ઇ. ૨૪
કામ ભોગ લાધા થકા એ અચિરજ જે છોડે રે;
પશ્ચાતાપ હુસ્યૈ પછે અણહુતા ને ત્રોડે રે ઇ ૨૫
કામ અસી વિષ સારસા[1] સાલ સમા દુખ ખાની રે;
વાંછિત કામ અણકામના દુરગતિ જાએ પ્રાણી રે. ઇ. ૨૬
ક્રોધ અધોગતિ પાંમીયે માન અધમગતિ હોઇ રે;
માયા સુભગતિ પ્રતિ હણે લોભ થકી ભય દોઇ રે ઇ. ૨૭
ઉત્રાધ્યયનથી ઊધર્યા પ્રશ્ન ઉત્તર અભિરામો રે;
પનરમી ઢાલ પૂરી થઇ સમયસુંદર હિત કામો રે; ઇ. ૨૮

ઢાળ ૧૬ મી.

આખો માર્યો હે જિન તણો.

રયણ કેતારે માઈ ઝલમલા એ દેશી.

બ્રાહ્મણ નઉ રૂપ ફરિઉ આપ પ્રગટ થયો ઈંદ;
ચલત કુંડલ આભર્ણ થકો પ્રણમે પાય અરૂવિંદ. ઇ. ૧
ઇંદ્ર પ્રશંસા ઈમ કરે ધન ધન તું રિખ રાય;
તીન પ્રદક્ષણા દેઈ કરી પ્રણમે વાર વાર પાય. ઇ. ૨
અહો તેં ક્રોધ દૂરે કીયો અહો તૈ જીત્યો અભિમાન;
અહો તેં માયા મમતા તજી અહો લોભ તજ્યો અસમાન;
અહો તેં આર્જવ અતિ ભલો અહો તેં માર્દવ સાર.

(૧) સારિખા.

અહો તે સાધુ ક્ષમા ભલી અહો તેં મુત્તિ પ્રધાન.[1] ઈ. ૩
ઇણુ ભવ ઉત્તમ પૂજ્ય તું પરિભવ હોઇસિ સિદ્ધ;
પામસે સાધુ તું મુક્તિના સાસતા સુખ સમૃદ્ધ. ઇ. ૪
ધન કરણી તોરી સાધુજી ધન્ય પિતા કુલ ધન્ન;
ધન માતા જિણેં જનમીયો એહવો પુત્ર રતન્ન. ઇ. ૫
હું બલિહારી રિખ તાહરે તુઝ સમ અવર ન કોઇ;
ચડતે પરણામે ચડયો સો નઇ સામન હોઈ. ઈ. ૬
તું ધન તું કૃતારથ થયો સફલ કીયો અવતાર;
રાજ રમણિ સખ પરિહરી લીધો સંજમ ભાર. ઇ. ૭
ઇમ પ્રશંસા કરતો થકો ઘઈ પ્રદક્ષણા તીન;
વલી કરે પદ વંદના ભાવ ભગતિસું લીન. ઇ. ૮
સુલલક્ષણ પદસાધના પ્રણમી પરમ ઉલ્હાસ,
ચપલકુંડલ સિર સેહરો ઇંદ્ર ગયો આકાશ. ઇ. ૯
સોલમી ઢાલ સોહામણી ઇંદ્ર પરીક્ષા જાન,
સમયસુંદર કહે સ્યાંભલ્યાં જીવત જનમ પ્રમા . ઇ. ૧૦

ઢાલ ૧૭ મી.

રાગ ધન્યાસી.

બંસી વાજેહો વીણા એ દેશી.

મુનિવર પાય નમું પાયનમું નમિરાજ રિખરાય. મુ૦
નમિરાજા સંજમ લીયો ચઢતે મનપરણામ, મુ૦

---

(૧) ઉદાર – દેય. – અતિ.

ચઉથેખંડ ચિહું સાધના ચિગુણ ગાયસિ અભિરામ. મુ૦ ૧
ઈંદ્ર પ્રશંસા ઇમ સુણી હાંઇ કીધો નહીં હંકાર, મુ૦
ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ એ ક્રમેં ક્રમેં કરે વિહાર. મુ૦ ૨
વિમલનાથ પરસાદથી શ્રી ઉગ્રસેનપુર માંહિ. મુ૦
ગરૂયોગચ્છ ખરતર તણો દિન દિન અધિક ઉછાહ. મુ૦ ૩
ગપ્રધાન·શુરૂરાજીયા શ્રીજિનચંદ મુનિંદ, મુ૦
સકલચંદ સુપસાઉલે મુઝમન પરમાનંદ. મુ૦ ૪
ત્રીજોખંડ પૂરો થયો નમિરાજા અધિકાર. મુ૦
સતરમી ઢાલ સુહામણી સમયસુંદર સુખકાર. મુ૦ ૫

ઇતિ શ્રી નમિરાજાધિકાર તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ.

o

શ્રી નિગ્ગઇ ચતુર્થ પ્રત્યેક બુદ્ધ વૃત્તાંત
ચતુર્થ ખંડ.

દુહા.

સીમંધર સ્વામી પ્રમુખ, વિહરમાન જિન વીશ,
જ્ઞાન દિવાકર દીપતા ચરણુ નમું નિસદીસ. ૧
વલી પ્રણુસું અસિ આઉસા મૂલમંત્ર નવકાર,
ધરણિધર પદ્માવતી સુર પદ પામ્યો સાર. ૨
સેત્રુંજય ગિરનાર ગિરિ શ્રીસમેતસીખર ગીરિંદ,
આબુ અષ્ટાપદ નમું એ તીરથ આણંદ. ૩

દાન શીલ તપ એ ત્રિણ્હે ભાવ ભલે તો ચંગ,
તિણેકારણ કહું નિગ્ગઇ ચઉથો ખંડ સુરંગ. ૪

ઢાલ ૧ લી.

સોષન શિખન રેલણા એ દેશ .

જંબૂદ્વીપ સુહામણો લાખ જોજન માન,
દક્ષણભરત તિહાં ભલો દેસ મગધ[1] પ્રધાન. ૧
રાજકરે સિંહરથ તિહાં રાજા પરચંડ,
વયરી રાય નમાડીયા પરતાપ અખંડ. રા૦ ૨
પુંડરવર્ધનપુર અતિ ભલો બહુ રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ;
ભૂરમણિ ભાલે તિલો સગલે પરસિદ્ધ. રા.
ઇક દિન રાજા ભેટણે આયા અશ્વ દોઇ;
ઉત્તર પંથના ઉપના દેખે સહુ કોઇ. રા. ૪
રાજા રાજકુંવર થયા બેઉ અસવાર;
નગર થકી બાહિર ગયા ચઉગાન મઝાર. રા. ૫
રાજાયેં અશ્વ દોડાવીયો કહિવો[2] જોઉં વેગ;
પવનવેગ જિમ ઊડીયો લીનો[3] ઉદ્દેગ. રા. ૬

– ત્રણે – મ – યોજણ. (૧) ગંધાર – . – દ્રો. (૨) કેહવો. (૩) લાગો ઉદ્વેગ

જિમ જિમ વાગ કાઢી થડી તિમ તિમ ચઢીયો રોસ;
અટવીમાંહી લેઇ ગયો અડતાલીસ કોસ રા. ૭
ત્રીજી વાગ મૂકી તિહાં થાકો ભૂપાલ;
વર્ણસંસ્થિત ઉભો રહિયો ઘોડો તતકાલ. રા. ૮
વક્ર માણસ વિણુ એહવા સમઝાયા ન જાય;
ગલ પાલ માને નહિ આપે પાધરા થાય. રા. ૯
અશ્વ લેઈ તરૂ બાંધીયો એકાકી રાય;
ચ્રાવૃત્તિ કરે આપણી ફૂલફલો ખાય. રા. ૧૦
ઉંચો ગિર ઉપર ચઢ્યો વસિવા નિવાસ;
ભૂપ એકસત ભૂમીયો દેખે આવાસ. રા. ૧૧
તિહાં બેઠી એક કન્યકા દેખે દિવ્ય રૂપ;
અંગ અંગે અદ્ભુત લવણિમા ચમક્યો ચિત ભૂપ. રા. ૧૨
કન્યા ઉઠ ઉભી થઇ દીયો આદરમાન;
સિંહાસન બેસણ કર્યો માન વિણ તજ્યો થાન. રા. ૧૩

યતઃ

તઃ

નયણુ પદારસ નયણુ રસ નયણે નયણુ મિલંત;
અણુજાણયાસું પ્રીતડી પહિલા નયણુ કરંત. રા. ૧૬
રાજા તન મન ઉલસીયો[1] કુમરીને દેખી;
પ્રેમ જણાવે પાછલો[2] તિણુ સેતી કો નેહ. રા. ૧૭

દૂહા.

જેણે દીઠે ક્રોધ ઉપશમે, વાધે અધિક સનેહ;
પૂરવભવ સંબંધનો, તિણુ સેંતિ કોઇ નેહ.
જીણુ દીઠે પ્રેમ ઉપસમે જાગે ક્રોધ કષાય,
વૈરભાવ કો પાછલો તિણુ સેંતિ કહિવાય.

ઢાળ

રાજા કહે સુણુ કન્યકા એકાકી કેમ,
અટવી માંહે રહે ઇહાં નવ જોવન પ્રેમ. રા. ૧૮
કહે કન્યા ભૂપતિ ભણી વિનતિ અવિધાર,
પહેલો પરણુ તું મુઝને પછે કહિશ વિચાર. રા. ૧૯
લછિ અને ભોજન ભલા સાહિબ બગસીસ,
નવલિ જે આવતા એ વિસ વીસ, રા. ૨૦
ઇમ રાજા મન ચિંતવી દેહરા માંહે જાય,
જિન પ્રતિમા પૂજા કરે પ્રણમે પ્ર પાય. રા ૨૧

— મેહ. (૧) ઉ સ્યાં. — તન. (૨) સંભ્રમ વિ ષી. — હો.

તે કન્યા પરણી તિહાં ગાંધર્વ વિવાહ,
રા સૂતાં રતિ રંગસું બેઉ ઘર માંહિ. રા. ૨૨
હિ પ્રભાતેં બેઉ જણા વલિ દેવ જુહાર,
બેઠા રાય સિંહાસનેં ધેં નિજ નારિ. રા. ૨૩
પહિલી ઢાલ પૂરી થઈ પરણી અગન્યાત;
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો[1] નારીની વાત. રા. ૨૪

દુહા.

નારિ કહે પ્રીતમ સુણો મુઝ સંબંધ સમૂલ,
ભરતખેત્ર માંહે નગર ક્ષિત્ર પ્રતિષ્ટ અનુકૂલ. ૧
ઇકદીન રાજાને હુવો સભા ચિતરવા રાગ,
સકલ ચિતારા તેડીને વિહચી દે[2] સમભાગ. ૨
ચિત્રાંગદ ઇક ચિત્રકર નિદ્ધન વૃદ્ધ સરીર,
ચિત્ર સભા નિત ચીતરે પિણ મનમેં દિલગીર. ૩

ઢાળ ૨ જી.

ઉપસમ તરૂ છાયા ૨ લીજે એ દેશ .

કાલ લાગ્યો[3] કેતો ચિતરતાં પૂરો કામ ન થાયજી,
ચિત્રાંગઢ ચીતારા કેરે પુત્રી એક કહાયજી. ૧

---

(૧) કુમરીની: - ત્રિ. - મા. (૨) દસ ભાગ. (૩) ગયો - રૂં.

કનકમંજરી ચતુર વિચક્ષણ સકલ કલા ગુણ જાણજી,
વેધક વચન અધિક ચતુરાઇ અદ્દ ત રૂપ જુવાનજી. ક. ૨
એક દિવસ ચીતારા પુત્રી લેઇ ભગતે અહારજી,
રાજમારગ રોકી[1] તિણ અવસર ખેલંતે અસવારજી. ક. ૩
તે અસવાર ગયો અતિ[2] દૂરે તવ તે આવી તેપજી,
પિતા ગયો તવ[3] તેહને મૂકી દેહની ચિંતા હેતજી. ૪ ક.
નિવરી બેઠી તિણે ચીતારી મણિ કુટ્ટિમ સુપવિત્તજી;
વાનાસું વારૂ ચીતરિયો મોરપિચ્છ સુવચિત્તજી. ક. ૫
તિણે અવસર રાજા તિહાં આયો જાણ્યો સાચો મોરજી;
ઝાલણિકાજ ઝબકિ કરિ વાહ્યો ભાગો નખ અતિજોરજી ક. ૬
તાલી દેઇ હસી ચીતારી વાહ્યો મર્મનો બોલજી;
ત્રિહું પાઇયે ગડગતોથો માંચો ચોથો મિલ્યો અમોલજી. ક. ૭
વચન સુણી વિલખો થયો રાજા પૂછે કહી કુણમંચજી;
કનકમંજરી કુમરી હસ્તી સઘલા કહે પ્રપંચજી. ક. ૮
બાપ ભણી ભોજન આણતી દીઠો પુરૂષ મૈ એકજી;
રાજમારગ ઘોડો દ્રોડંતો તામૈં નહી વિવેકજી. ક. ૯
દયાભાવ નહીં તે માંહે મૂઢ ન જાણે એમજી;
વહુ બેટી બૂઢીને બાલી ચાલે મારગ કેમજી. ક. ૧૦
એક મૂરખ તે[4] પુરૂષ જે પાયો બીજો પાયો એહજી;

(૧) – આવંતી રોકી. (૨) જવ. (૩) ભોજન મૂકીને. – ત્ર.
– ભાગા. (૪) એ પેહેલો પાયો.

જિણે મુઝ બાપ ભણી ચિત્રસાલા સરિખી વેચી તેહજી. ક. ૧૧
બહુ પરિવારે બીજા સીતારા મુઝ પિતા અસહાયજી;
અતિ નિરધન બૂઢા કિમ તેહને સરિખો કામ દેવાયજી. ક. ૧૨
ઝ પિતા ત્રીજો હે મૂરખ ભોજન વેલા વિવાદજી;
દેહ ચિંતા ઊઠીને જાએ સીતલ કિસો સવાદજી. ક. ૧૩
સીતલ અન્ન જનમ પુત્રીનો કરસણ દહ્યો[1] કુવાયજી;
વયર વિરોધ સગાસું ચારે સ્વાદ નહીં[2] કહવાયજી. ક. ૧૪
ચોથો મુરખ તુ રાજેસર જિણે આણ્યો મન ભર્મજી.
મોર કિહાં આવે ઇણ ઠામે જાણ્યો નહીં એ સર્મજી. ક. ૧૫
એ એ રાજન તુઝ ચતુરાઇ એ એ બુદ્ધિ અપારજી,
ઘણા દિવસથી જોતાં મિલિયા મૂરખ પાયા ચ્યારજી ક. ૧૬
વચન ચાતુરી રંજ્યો રાજા રંજ્યો દેખી રૂપજી;
ગતિ મતિ[3] આકૃતિ અતિ રંજ્યો કુમરી એહ અનુપજી. ક. ૧૭
ચીતારી નૃપનો ચિત ચોરી પહુતી નિજ આવાસજી;
રાય તણે ચિત ચટપટ લાગી પ્રેમ બંધન મૃગ પાસજી. ક. ૧૮
ચિત્રાંગદ ચીતારા પાસે મંત્રી મૂક્યો રાયજી,
કનકમંજરી કન્યા માંગી તું મુઝને પરણાયજી. ક૦ ૧૯
હું નિરધન તું છત્રપતિ રાજા કિમ થાયે વિવાહજી;
રાજા આપિદીયા ધન બહુલા ચિત્રકર હૂ[4]યો ઉછાહજી. ક૦ ૨૦

---

(૧) હણ્યો. (૨) હીન. (૩) મતિધૃતિ — કી (૪) થયે.

શુભ મહૂરત તે પરણ્યો રાજા કનકમંજરી નારિજી,
મોટો મહિલ દીયો રહિવાને બહુ દાસી પરિવારજી. ક૦ ૨૧
રાજાનૈ બહુ અપછર સરખી રાણી રૂપ નિધાનજી,
આપ આપણે વારે તે આવે નૃપમંદિર બહુ માનજી. ક૦ ૨૨
તિણે રાતેં વારો નિવાર્યો નવપરણીતનેં દીધજી,
કરિ સિંગાર[1] ગઇ પિયુ પાસે દાસી સાથે લીધજી. ક૦ ૨૩
રાજાનેં રાણી બે[2] મિલીયા હૂઓ હરખ અપારજી,
સમયસુંદર કહે ઢાલ ભણી એહ બીજી બહુ વિસ્તારજી. ક૦ ૨૪

દૂહા.

પૂર્વસંકેત તિન મદનિકા પ્રશ્ન કરે બહુમાન;
સ્વામિનિ અચરિજ સારીખો કહિ કોઇ આખ્યાન, ૧
કહિ રાણી સુણ મદનિકા ઉતાવલી મતિ થાય,
એકવાર રાજા સુવે કહિસ[3] પછે વિગતાય. ૨
રાજાને અચરિજ હૂયો[4] કિસી કહે એહ વાત,
સૂતો કપટ નિદ્રા કરી સુણિ વામા જિમ રાત. ૩

ઢાલ ૩ જી.

ગિરધર[5] આવેગો એ દેસી.—[6]રાગ જયતશ્રી

મદનિકા પૂછે હે સખી અમ કહિ કાઇ બાત,
રાજા પિણ સુનતો નહી રાત ખુસીમાહિ જાત. ૧

(૧) સિણગાર. (૨) બેહુમલિયાં – ખું. હો. – (૩) પૂછી સુ- વિચાર. (૪) થયું (૫) બોલે. (૬) કહે કથા તું કાંઇ.

મોરી બહિનિ એ કહિ કોઇ અચરિજ બાત,
મુઝમન અધિક સુહાત રંગ ભરતાં રાત. મો૦
રાજા તણી રાણી કહે સુણુ એક નગર વસંત,
તિહાં નગરશેઠ વસે ભલો, ધરમી ને ધનવંત. મો૦ ૨
તિન શેઠ મંડાયો દેહરો એક હાથ ઊંચો તેહ,
તે માંહે માંડયો દેવતા ચઉહત્થોતસુ દેહ. મો૦ ૩
મદનિકા પૂછે સ્વામિની એહ વાત નેમ મનાય,
કિમ એક હાથની દેહરી ચૌહત્થ[૧] દેવ સમાય. મો૦ ૪
રાણી કહે સુણુ હે સખી અબ ઊંવ આવે મુઝ,
વેધક છે તો આવજે કાલ કહુશો હું તુઝ મો૦ ૫
મદનિકા નિજ મંદિર ગઇ નપ થઇ ચટપટ ચીત,
બીજે દિન વારો દીયો ચીતારીસો બહુ પ્રીત. મો૦ ૬
તિણ સંઝ પૂછી તે કહે સુણુ સખી મૂઢ ગમાર,
એ વાતનો અચરિજ કિસો ચતુર્ભુજ દેવ, મુરારિ. મો૦ ૭
ઇક વલી કથા કહે સ્વામની હું કરૂં એહ અરદાસ,
રાણી કહે રાજા સુણો કપટ નિદ્રા કરે આસ. મો૦ ૮
કિણ રાયેં ચોર ગૃહી કરી ઘાલીયા પેટી માંહિ,
મંજુસ તે મૂકી કરી વાહી નદી તે પ્રવાહ. મો૦ ૯

—ય સું (૧) ચઉહત્થો. – સ્યું

તે નદીમેં વહતી ગઈ કિણ નગર પાસે મંજુસ,
આવતી દીઠી બિહુ જણે લાધુ જાણુ જૂસ. મો૦ ૧૦
મંજુસ મુદ્રા ખોલતાં નીસર્યો તસ્કર તેહ,
પૂછીયેઃ દિન કેતા હૂયા ત્રીજો દિન મુઝ એહ. મો૦ ૧૧
ત્રીજો દિન કિમ જાણીયો સ્વામિની કહિ સુવિચાર,
ભેંસનો દહી જીમ્યો ઘણો આવે ઉંઘ અપાર. મો૦ ૧૨
તિણું તીજે દીન વારો દીયો નૃપ થઈ સુણવા ટાંપ,
સુણ સખી ભેદ એહુ તેહનો તેજરઉ આવે તાપ. મો૦ ૧૩
વલિ મદનિકા પૂછે કથા નવ વધૂ કહે અધિકાર,
કિણ રાય ઘાટ ઘડાવીયો તેડાવ્યા બહુ સોનાર, મો૦ ૧૪
ભુયહરા માહુ તે ઘડે દીપતી જોતિ સંઘાત,
માહો માહે પૂછ્યા થકા એક કહે અમરાત, મો૦ ૧૫
તિહાં નહિ સુરજ ચંદ હે કિમ રાત જાણી એણ,
ટીંડોરા ભોજન ભખ્યા નિદ્રા આવે તેણ, મો૦ ૧૬
તિણ ચઉથે દિન વારો દીયો કુણ હેત એહનો હોઇ,
ચીતારી કહે સુણ સખી રાતંધો હું તો સોઇ. મો૦ ૧૭
સુણ વાત એક સુહાવણી ગુરૂ લહ્યા લાડુ ચાર;
એક પ્રથમ ચેલાને દીધા બીજો બીજાને સાર. મો૦ ૧૮
તીસરો ચોથાને દીયો ઇક આપે કીધો ભક્ષ;
કહિ તુરત જઉ ચતુર છે તે કુજે કેટલા સિષ્ય. મો૦ ૧૯

---

(૧) લાધોજાણ્યું – જે. – થ – કહુંતેહ (૨) તરીયો. (૩) ચંદ્રમા.

કરજોડી સ્વામિનિ વીનવું એ ભેદ મુઝ સમજાય;
આધી ખટાઇ અતિઘણી નયણે નિંદ્ર ભરાય. મો૦ ૨૦
પાંચમે દીન વારો દીયો રાણિ ભણે અભિરામ;
તેહુને ચેલા ત્રિણ હુતા ચઉથો ત્રીજાનો નામ. મો૦ ૨૧
વલિ ક્હી[1] રાણી સુણ સખી ઉતંગ મંડપ એક;
તસુ ઉપરને નીચે રહે ઉત્તમ પંખી અનેક. મો૦ ૨૨
ઇક ઉપરલો નીચે મિલે તઉ બેહુ સરિખા હોઇ;
નીચલો એક ઉપર મિલે તો તે બિમણા જોઇ. મો૦ ૨૩
કહિ સખી તે કેતા હુંતા પંખીયા તિંણે પરસાદ,
હું મૂઢમતિ જાણો નહીં કહુ મુઝ કરીયે પ્રસાદ. મો૦ ૨૪
મુઝ ઉંઘ આવે અતિ ઘણી દિવ રમી પાસા સાર,
જઉ ચતુર છે તો આવજે કાલે કહિસુ વિચાર. મો૦ ૨૫
વલિ છઠે દિન વારો[2] દીયો રાય ચિત્ત લાગી ચૂંપ,
અણકહિ તે ચોજ ચાહહે સીસ ભરાવું લી ખુંપ. મો૦ ૨૬
તે સાત ને પાંચે હુંતા પંખીયા ઉપર નીચ,
નિજકંત સૂતો સાંભલે આંખ બેહુ નિજ મીંચ. મો૦ ૨૭
વલિ ચતુર ચીતારી કહે ત્રિણ ચોરે ચોરી કીધ,
ભંડાર ફાડયો[3] કેહનો સોનઇયા બહુ લીધ. મો૦ ૨૮
તે સોનૈયા સાંતી કરી તસ્કર ગયા સબ ભાગ,
એક ચોર આયો એકદા લેઇ ગયો ત્રીજો ભાગ. મો૦ ૨૯

(૧) કહિ રાણી સુણરે સખી. (૨) વાતજ તાહરી – ઉ – ખુંપ. (૩) સંતાડી – વિ.

બીજો પિ ૢ ત્રીજો વટો એક અધિક લેઇ ઇ,
ત્રીજો સેષ ર ૧ો ગ્રહ્યો ચિહુને સરિખા થાઇ. મો૦ ૩૦
કહિ સોનૈયા તે કેટલા ધુર થકી હુંતા તેહ,
કાલિ આવઇ કહસ્યું વલી આજ મુઝ દુખે છે દેહ. મો૦ ૩૧
સાતમે દિન વારો દીયો નૃપ વધુ ભેદ કહેય;
સોનઈયા ષટ તે હુંતા હિવ તું લેખો લેહ. ૦ ૩૨
સુણુ ઊંટ વન ચરિવા ગયો એક વૃક્ષ મોટો દીઠ,
લાંબી ગાબડી ખપ રહ્યો પડિ ન સકે નીઠ. મો૦ ૩૩
કોપીયો ઉઠ તે ઉપરે કાર ગયો મલને મૂત્ર,
ઊંચા તસ ઉપર ઇસી વાત પડે કિમ સૂત્ર. મો૦ ૩૪
કહી સખી કૌતુક એહ ઘણો, નાહ કહું આજની રાત,
પ્રીતમ સેતી પ્રેમની કરણી છે બહુ વાત. મો૦ ૩૫
આઠમે દિન વારો દીયો પ્રીછયો ભેદ સુરીત,
વૃક્ષ હુંતો તે માહતી જીરણ કૂપની ભીંત. મો૦ ૩૬
બાર વરસેં પ્રીતમ મિલ્યો પદમની પુસલીમાહિ,
મોટા મુક્તા ફલ દીયા કરવા નારિ ઉછાહ મો૦ ૩૭
તિણેં નારિ તે નાખી દીયા કિમ કીયા પ્રી સું રોસ,
આજ અમલ પ્રીઉ ખવરાવીયો કહિ ન શકું પડે સોસ મો૦ ૩૮
નવમે દીન વારો દીયો તે કહે રાણી તામ,
કરકાં તે તે રાતાં થયાં કીકી હવિ મુખ સ્યામ. મો૦ ૩૯

---

(૧) છૂકે – ૮ (૨) તદ. (૩) મુજ કૌતુક ઘણું – વી. (૪) ભેદ – લબી.

માનિની મન માંહે ચિંતવે મુઝ હુંતી મોટી આસ;
ગુંજાફલ[1] પ્રિઉડે દીયા ત્રંબક મોલ નહિ તાસ. મો૦ ૪૦
સુણ ભૂપ પંડિત પૂછીયા ગયા બારા માહે દોઇ,
પૂંછે કહુ કેતા રહ્યા ચોજ અછે ઇહાં કોઇ. મો૦ ૪૧
ઇક કહે પંડિત દસ રહ્યા બીજો કહે રહીયો એક,
ત્રીજો કહે સઘળા ગયા કહિ સ્વામિનિ સુવિવેક. મો૦ ૪૨
આજ આંખ ફરકે દાહણી કહિતા ન આવે ઘાત,
ચિંત જનાવે સોકની મતિ કાંઇ ઘાલે ઘાત. મો૦ ૪૩
દસમે દિન વારો દીયો રાણિ કહે સુણ દાસી,
એક શ્રાવણને ભાદ્રવો બિહુ[2] ગએ ગયા દસ માસ. મો૦ ૪૪
વલિ સુણ સખી એક કામિણી કારજ વિચારી કીધ,
પરદેસેં પિઉડે ચાલતા સેલડી હાથે દીધ. મો૦ ૪૫
ચાલતો હુંતો લાભને તે પિણ ન ચાલ્યો ગામ,
નહિ કહું અમ નિશ્ચેતણો જપવો અરિહંત[3] નામ. મો૦ ૪૬
ઇગ્યારમેં દિન વારો દીયો રાણી કહે તે આમ,
સેલડાને જીમ ફલ નહિ તિમ તસુ નિષ્ફલ કામ મો૦ ૪૭
સુણિ નારિ એક ચતુર હુતો નિજ ચડી[4] ગૃહ ઉત્તંગ,
સીહનો રૂપ લિખ્યો તિહાં કહિ કારણ કુણ ચંગ. મો૦ ૪૮
એ મર્મ કહે મુઝ સામિની મુઝ ન ઉપજે છે માસ,
આજ જીવ ભુખા કલમલે વ્રત કાધો ઉપવાસ, મો૦ ૪૯

(૧) મુજ નુજાફલાં રઉડીયાં — મુ — કા (૨) બહુ ગયા બારે માસ. — ને (૩) ભગવત (૪) ઉચી ચડી. નિ૦સિ૦.

બારમે દિન રાણી કહે વિરહણી એ અભિપ્રાય,
સીંહ દેખ મૃગવાહન ત્રહે તઉ વેગી રાત જાય. મો૦ ૫૦
સુણી નારી એક ઉંચી ચડીં વીણ વજાડે કેમ,
પણિ આજ હું કહિસું નહીં પ્રિયસું ખેલણ પ્રેમ. મો૦ ૫૧
તેરમેદિન વારો દીયો અતિરસીક તે રાજન;
તે ભેદ પટરાણી કહે મદનિકા સુન સાવધાન મો૦ ૫૨
ચંદ્રમા વાહન મૃગલો[1] નારિનો પ્રિયસું[2] નેહ;
જઉ નાદ વેધો નવિ ચલે તઉ વાધે નિસિ તેહ. મો૦ ૫૩
ઇમ નવ નવી અચરિજ કથા નિત્ય કહીએ છે માસ,
ચીતારીયે ચિત રંજીયો પ્રીતમ પાડયો પાસ. મો૦ ૫૪
પરહરી બીજી પદમની વસ કીયો નવલી નારિ,
જે ચતુર નારિ કલા ખરી તે વસિ કરે ભરતાર. મો૦ ૫૫
અતિ ચતુર ચીતારી રમે આપણા પિઉને રંગ,
એહ ઢાલ સુણતાં તીસરી સમયસુંદર મનરંગ. મો૦ ૫૬

દૂહા.

સઉક મિલી હિવ તેહની બોલે ભાવે તેમ,
અણખ અદેખાઇ કરે વલિ મનચિંતે એમ. ૧
ઇણી ચીતારી વસિ કીયો અહો હમારો નાહિ,
હમ સામ્હો દેખે નહીં કહુ અબ કીજે કાહિ. ૨

---

(૧) મિરગલો (૨) પિયુસું - એ - તે - જે - સં. - છો

રાજ કાજ છોડી કરી છાંડી નારિ કુલીન,
ચીતારાની પુત્રિકા તિણસું રાજા લીન. ૩
દેખી છલ છિદ્ર તેહનો જઉ કોઈ ઘાલે ઘાત,
કંત તણો ચિત્ત ફેરવા તો બંધસે વાત. ૪

ઢાલ ૪ થી.

પૂરઉ નઇ સુલાગણ રૂડા સાથીઓજી એ દેશી.

હિવ ને ચીતારી નારી દિન પ્રતીજી આવી મધ્યાન આવાસરે,
ઉરડામાંહિ બેસી કરીજી એકલી કો નહિ પાસજી. ૧
કરે રે ચીતારી નિંદા આપણીજી જીવને ઘઈ ઉપદેશરે,
પુન્યપસાયે પામી સંપદાજી મન અભિમાન મ કરેસરે. ક ૨
રાયના વસ્ત્ર આભર્ણ તજયાજી વલિ તજયા સોલ શૃંગારજી,
આપતણો વેસ મૂલગોજી પહુર બેઠી તિણ વારજી. ક. ૩
સીસ તરૂચા તણી રાખડીજી કાચની ઘડકલી કાનરે,
ઊંગલીયા પીતલ તણાજી દીસતા સોવન વાનરે. ક. ૪
નાક બેસર મોતી નાકનોજી તીલક ટીકીતણો[1] નાહરે,
કાચ અકીકના મૂદ્રડીજી કાચની કાંચલી બાંહરે. ક. ૫
ચઉસરો બાંધ્યો ગલે ચીડીયોજી કેસુંડી વિંદલી ગાલરે,
હાર પહેર્યો હીયે સંખનોજી વિચમે ગુંજાફલ લાલરે. ક ૬

– છો. (૧) ટીકાતણું તાંતહ.

ઝાંઝર બેહું કાંસા તણાજી પીતલ વીંટીયા પાયરે,
પહેરણ છીંટનો ચરણીયોજી ઉઢણ લોબડી કાયરે. ક૦ ૭
એહવો વેસ પહેરી કરીજી જીવને દઇ [1] પદેસરે,
તૂંમ કરે [2] રિદ્ધ ગારવીજી તુંમ કરે વલિ ક્રોધરે. ક૦ ૮
એ સગલી રિદ્ધ રાયનીજી એ તુઝ મુલગો વેસરે,
પુણ્ય પ્રમાણ સુખ પામીયાજી મત કરે ગર્વ તું લેસરે. ક૦ ૯
ગર્વ થોડો પિણ જઉ કીયોજી તો તુઝને નૃપ એહરે,
કંઠે ઝાલી પરી કાઢસ્યૈજી તુરત દસ્યઇ તુઝ છેહરે. ક ૧૦
ઇણિપારે આતમા નિંદતીજી [3] નિંદતી કર્મની કોડિરે,
આપણાં પાપ [4] ખમાવતીજી ભગવંત ભવથકી છોડિરે. ક. ૧૧
સઉક સૂલી સરખી કહીજી પગને ઘાંષે હીયો પૈસરે,
[5] જીવતી છિદ્ર જોતી રહેજી મારઇ મુઇ ગલે બૈસરે. ક. ૧૨
રાત દિન છિદ્ર જોતી થકીજી દેખીયો એહ પ્રસ્તાવજી,
ભૂપને તેડ ભંભેરીયોજી સઉકનો દુષ્ટ સ્વભાવજી. ક. ૧૩
સુણિ [6] પ્રિયા તે હમને તજી [7] જીતેહ ચીતારી ધૂતારજી,
[8] તુઝ ભણી તેહ કામણિ કરેજી માનજે સહી નિરધારજી. ક. ૧૪

---

(૧) પ્રતિબોધ. (૨) જીવ. (૩) ભેદતી. (૪) આલોવતીજી. (૫) નિશદિન છિદ્ર – સૂ. (૬) પિયુતે અબ જેણે તુજને આપવ થકી યોજી. (૭) વિ–ણ અપરાધ વિશેષ. (૮) તેહનું દુઃખ અન્નકો નહિજી પણ કુલક્ષય હુંતો દેખ.

નૃપ કહે વાત કિમ માનીયેજી અવગુણ[1] ગુણ કરી દીઠજી,
અમ્હ[2] નયણે દીખાડસ્યાંજી તઉ પિણ માનિસ નીઠજી. ક૦ ૧૫
બેસ આવાસ મેલ્યાનમૈજી મંત્ર સાધન કરે નિત્યજી,
નિરત કરવા નર મૂકીયાજી તે કહે વાત એ સત્યજી. ક૦ ૧૬
તઉ પિણ રાય માને નહિજી આપ રહીયો પરછિન્નજી,
નિજર દીઠી આપો નિંદતીજી વચન સુણ્યા નિજ કન્નજી. ક૦ ૧૭
એ વિરતંત જાણી કરીજી ચિંતવે ભૂપ એહ ધન્નરે,
એહવી રિદ્ધ પામી કરીજી ગર્વ કરે નહિ મન્નરે. ક૦ ૧૮
અધમ અંતે ઉરી માહરીજી એહને દૂષણ દેહરે,
સઉકને દુરજણ સારીખાજી ગુણ તજી અવગુણ લેયરે. ક૦ ૧૯
અહો અહો એહની ચાતુરીજી અહો અહો ધર્મ જતન્નજી,
ઉત્તમ એહ અંતે ઉરીજી રાણી માંહિ રતન્નજી. ક૦ ૨૦
રાયનો મન સુપ્રસન્ન થયોજી ચીતારી કરી પટરાણીરે,
અવર અંતેઉરી અવગણીજી પુન્યતણા ફલ જાણીજી. ક૦ ૨૧
ચઉથી ઢાલ પૂરી થઇજી ચતુર ચીતારી ચરિત્રરે,
સમયસુંદર કહે હિવ સુણોજી ધર્મ વાત વિચિત્રજી ક૦ ૨૨

દૂહા.

વિમલચંદ ઇણ અવસરે આચારજ પદ ધાર,
અનુક્રમે આયા વિહરતા સાધ તિણે પરિવાર. ૧

---

(૧) કામણ કેમ કરે કોય, જીવથી અધિક મુજને ગણેજી, દૂધમે પુરા મ જોય; કામણનું એહ પારખુંજી. (૨) જો અમે – નયણે દેખાડશુંજી. – તિ.

જીતશત્રુ રાજા આવીયો સાથેં લેઈ પટરાણિ,
પદપંકજ પ્રણમી કરી સુણી સાધુની વાણિ. ૨
રાજાને રાણી બેહુ લીધો શ્રાવિક ધર્મ,
દાન સીલ તપ ભાવના સદા કરે શુભ કર્મ. ૩
અંતકાલેં તે એકદા અણસણ કરી અપાર,
પટરાણી રાજા તણી પહુતી સ્વર્ગ મઝાર, ૪
તિંહાંથી ચવી વૈતાઢયગિરિ તોરણપુર અભિધાન,
વિદ્યાધર દૃઢશક્તિની પુત્રી થઈ પરધાન, ૫
નામ કનકમાલા નિપુણ રૂપવંત રવિ જેમ,
ભરજોબન આવી ભલી પેખત વાધે પ્રેમ. ૬
વાસવખેચર અપહરી ઇહાં મૂકી કરી ગેહ,
પાણિ ગ્રહણ કરણ ભણી સજી સામગ્રી એહ. ૭

ઢાલ ૫ મો.

મેઘમુનિ કાંઇ ડમડોલેરે એ દેશી.

તિણ[1] અવસર તસ બાંધવ આવ્યો કનકતેજ ઇણ[2] ઠામ,
વાસવ વિદ્યાધરસું માંડયો માંહો માંહિ સંગ્રામ. ૧
વાત સુણ પ્રીતમ મોરાહો હું કહું સઘલું વિરતંત તું ચતુર વિચક્ષણ કંત આંકણી.
એકેકને ઘાઉ દીધો સબલો બેઉ મૂયા તતકાલ,
કનકમાલા બાંધવ દુઃખ કરતી બેઠી અબલા બાલ. વા૦ ૨

— તીરતિ (૧) એણે (૨) એણે.

તિહાં વિંતર વલિ આયો કોઇ કહિવા લાગો એમ,
પૂરવજન્મ પિતા હું તેરો તુઝ ઉપરેં બહુ પ્રેમ. વા૦ ૩
તિણવેલા દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર પૂઠે આયો સોઇ,
અન્યરૂપ કીધું તે કન્યા તિણેંસુર અવસર જોઇ. વા૦ ૪
કનક તેજ[1] વાસવ[2] તે કન્યા[3] એ ત્રિણ્હે મૃત રૂપ,
દેવમાયા કરી કીધા વ્યંતર દીઠા ખેચર ભૂપ. વા૦ ૫
વિદ્યાધરેં ઇમ જાણ્યો વાસવ મુઝ સુત માર્યો એહ,
તિણ પિણ માર્યો તે વિદ્યાધર તિણ વલી કન્યા તેહ. વા૦ ૬
ધિગ ધિગ કામભોગ એહ અનરથ ધિગ ધિગ એહ સંસાર,
વૈરાગે દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર લીધો સંજમ ભાર. વા૦ ૭
વ્યંતર માયા ફેર જીવાડી તે કન્યા તિણ વાર,
બાપ આગલ બેટી કહે સઘલો બાંધવ મરણ પ્રકાર વા૦ ૮
સાધુ કહે કન્યા રૂપ ફેર્યો કિણે કારણે કહુ એહ,
દેવ કહે સાંભળ તું મુનિવર ભાજુ તુજ સંદેહ. વા૦ ૯
ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરીનો સ્વામિ જીતશત્રુ હું તો રાય.
ચિત્રાંગદ પુત્રી તિણે પરણી શ્રાવિકા સુદ્ધ કહાય. વા૦ ૧૦
અંતકાલ નિજ[2] તાત ચીતારો રાય દીયો સંથાર[3],
કાલ કરી વ્યંતર હું હુયો એહ મોટો ઉપકાર. વા૦ ૧૧
ઇન્ય દિવસેં આયો ઇણ ઠામેં દીઠી દુઃખિણી બાલ,
અધિક સ્નેહ અવધિ કરી જાણ્યો પૂરવ ભવ તતકાલ. વા૦ ૧૨

(૧) પુત્રી એહ – ક – કરી. (૨) જખ હુઓ. (૩) નવકાર.

મુઝ પુત્રી મતિ માર વિદ્યાધર જનક સંઘાતેં ,
મૈં વિયોગ અનસહિતેં કીધી એ કન્યા મૃત પ્રાય. . ૧
મૈ વિપ્ર તાર્યો તું હિવ ખમજે નિવર ઝ પરા ,
તું મુઝરા પગાર[૧] કીયો સુર ઈમ કહિ વિ ર્યો સા . વા. ૧૪
વિંતરદેવ વચન સમરંતી કનકમાલા ધ્યાન,
ઇહાપોહ કરંતી પામ્યું જાતી સ્ રણ ાન. વા. ૧૫
કનકમાલા કહે કુણ મુઝ હો ઈ તાત ક ા ભરતાર,
દેવ કહે પૂરવ ભવ ભરતા હોસે[૨] સિંહરથ સાર. વા. ૧૬
કિમ સબંધ હોસ્યૈ મુઝ તિણસ્ ' સુણ પુત્રી સ સનેહ,
વક્રસિક્ષત વાજી અપહરસે રા ાવશે તેંહ. વા. ૧૭
ચિંતા આરત મ કરે પુત્રી સુખસું રહિ ઇણઠામ,
હું તુઝ પાસ રહીસ રખવાલો તાં ગ જાં તુઝ કામ. વા. ૧૮
સુખ ક્રીડા વ્યંતરસું કરતી કનકમાલા હું એહ,
વ્યંતર કાલ્હ ગયો મેરૂપરવત ચૈત્યવંદન ભણી તેહ. વા. ૧૯
સુઝ પુન્યે પ્રેર્યો તું આયો કીધો તુરત વિવાહ,
એહ સંબંધ કહ્યો મૈં સગલો તે પૂછયો મુઝ નાહ[૩]. વા. ૨૦
એહ સંબંધ રાય સુણતા પામ્યો જાતિ સમરણ સાર,
પૂરવભવ દીઠા તિણ[૪] સગલા આનંદ હર્ષ અપાર, વા. ૨૧
તિણ[૫] અવસર વ્યંતર પિણ આવ્યો કીધો નૃપ પરણામ,
કનકમાલા સુરને કહ્યો સઘલો ઇમ થયો વીવાહ. વા. ૨૨

(૧) વ્રતનો હેતુ. (૨) હોશે. (૩) નિજ. (૪) અંગનમાય. (૫) તે.

વ્યંતર સુર સિંહરથરાજાને સંતોષ્યો અત્યંત,
નૃવદિવ્ય[1] આહાર જીમાડયા માસ સીમ એકંત. વા૦ ૨૩
હિવ રાજા કહે સુણુ તું સુંદરિ ઘઇ મુઝને આદેસ,
મુઝ વિણ સગલા વૈરી રાજા મિલી ઉજાડે દેસ. વા૦ ૨૪
કનકમાલા કહે સુન પ્રીતમ તું તુઝ નગરી છે દૂર,
પાલો જાતા દુઃખ પામસિ તું લ્યઇ વિદ્યા ભર ભૂર. વા૦ ૨૫
પ્રજ્ઞપતી વિદ્યા તિણ દીધી નૃપેં સાધી તિણવાર,
સુખ સમાધિ સિંહરથરાજા પિણ પહુતો નગર મઝાર. વા૦ ૨૬
નગરલોક થયા અતિ હરષિત વરત્યો જયજયકાર,
સમયસુંદર કહે પૂરવ ભવની પાંચમી ઢાલ ઉદાર. વા૦ ૨૭

દૂહા.

ઈમ તે રાજાસિંહરથ દિવસ પાંચમે જાય,
દિન કેતા ઇક તિહાં રહે નવલ વધુ લપટાય. ૧
નગરપ્રતિ જાય ઈંહિ નૃપ રમવા સિંહરથ રાય,
તિણેં કારણ તે લોકમેં નિગ્ગઇ નામ કહાઈ. ૨
અન્ય દિવસે તે નિગ્ગઇ તિહાં પહુતો પરભાત,
કહિવા લાગો દેવતા સુણુ રાજા ઇક વાત. ૩
સ્વામિ બોલાવા[2] આવીયો હું જાઉં છે તેય,
કાલ ઘણો લગસ્યૈ તિહાં એહ દુઃખ કરસ્યૈ એય. ૪
તિણ કારણ તું તિમ કરે જીમ એહ સુખણી થાય,
ઇમ કહીને વ્યંતર ગયો હિવ નૃપ કરે ઉપાય. ૫

(૧) ભવ્ય – પૂ – જન. (૨) વિલંબ હોસ્યે ઘણો.

રાજા નગર વસાવીયો અતિ ઉંચા આવાસ,
ધનવંત લોક વસે સુખી નંદ ગીલ વિ ાસ. ૬
ઉતંગ તોરણુ દેહરા જીનવર બિંબ નેક,
સ્નાત્ર મહોચ્છવ નવનવા એહવો નગર વિવેક. ૭

ઢાલ ૬ ઠી.

અવતુમ આવઉ । એહની.

રાગ મારૂ—સીમંધર સાંભળો એ દેશી.

અન્ય દિવસ નૃપ નીસર્યો હય ગય રથ પરિવાર,
મારગ માંહે દેખીયો અતિસુંદર સહિકાર. ૧
અથિર છે આ સંપદારે અથિર કુટુંબ પરિવાર,
નિગ્ગઈ નૃપ ઇમ ચિંતવેરે અથિર સકલસંસાર. અ. ૨
લાગી માંજર મહકતી લાગી આંબા લુંબ,
કોયલ કરે ટહુકડા રહ્યા મધુકર રસ ચુંપ. અ. ૩
રાજા એક માંજર ગ્રહી નીસરતે નિજ હાથ,
ઇક ઇક ફલ ફુલ મંજરી તિમ ગ્રહી સગલે સાથ. અ. ૪
કાષ્ટ ભૂત આંબો કીયો ફલફુલ માંજર ત્રોડ,
સોભા સગલી કારસી એહીજ મોટી ખોડ. અ. ૫
વલતે રાજા પૂછીયો કહ્યો કિહાં તે સહિકાર,
દેખાડયો અંગોલગૂ સુકો અંબઅસાર. ૬

---

(૧) વારૂ – હ – ય.

ાં । કિમ થયો એહવો વલિ પૂછયો તિન ભૂપ,
તે માંજર ગ્રહી તેહની સૈન્ય કીયો એહ રૂપ. અ. ૭
એહ સરૂપ આંબાતણો દેખી ચિંતે રાય,
હા હા અથિર શો । ઇસી ખિણમૈં ખેરૂ થાય. અ. ૮
અથિર જીવનો[1] આઉખો ડાભ અણી જીમ ઓસ,
અથિર રાજરિદ્ધ સંપદા ઉત્તમ ન કરે સોસ. અ. ૯
થિર જોબન નર નારિનો જાણિ નદીનો વેગ,
અથિર કુટુંબ સહુકો મિલ્યો પગ પગ અધિક ઉદ્વેગ અ. ૧૦
અથિર રૂપ કાયા તણો ઇંદ્ર ધનુષ જિમ રંગ,
અથિર માન રાજા તણો જાણે ગંગ તરંગ. અ. ૧૧
અથિર અનિત્ય અસાસતો એ સંસાર અસાર,
ઇમ ચીંતવતાં પામીયો જાતી સમરણ સાર. અ. ૧૨
રાજ રિદ્ધ છાંડી કરી લીધો સંજમ ભાર,
દીધો સાસન દેવતા સાધુવેસ વિચાર અ ૧૩
વડ વૈરાગી નિગ્ગઇ ચઉથો પ્રત્યેક બુદ્ધ,
ગામ નગર પુર વિહરતો સંજમ પાલે સુદ્ધ. અ ૧૪
છઠી ઢાલ પૂરી થઈ નિગ્ગઈનૃપની એહ,
હિવ ચ્યારે એકદા હુસ્યઈ સમયસુંદર કહે તેહ. અ ૧૫

દૂહા.

ખિત પ્રતિષ્ટ નામૈં નગર ચઉમુખ દેઉલ સુદ્ધ,
તે સમકાલ સમોસર્યા ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ ૧

(૧) માણુસનું.

દૈવયોગેં ચ્યારે ચતુર ચ્યારે દિસ દુબાર,
બૈઠા દેઉલ માહિ તે બેઠા આસણ સાર. ૨
પૂરવદિસ કરકંડુ મુનિ દક્ષણ દુમહ મહંત,
પશ્ચિમદિસ નમિરાજ રિષ ઉત્તર નિગ્ગાઇ ંત. ૩
મુઝ લાગે અસાતના આવે પૂઠ પ્રતક્ષ,
સાધુ ભગતિ કરિવા ભણી થયો ચતુરમુખ જ . ૪

ઢાળ ૭ મી.

માતાજી ધન તે નરનારી એહની દેશી.

કરકંડુને બાલપણાથી ખાજ હુંતી અતિગાઢી,
તિન કારણેં ખાજેં ખિણવા તેહ સિલાકા કાઢીરે. ૧
ચ્યારે સાધુ મિલ્યા ચૌમુખમઇ ચતુર કરે ધર્મચરચા,
જ કરે કરજોડી સેવા સાધુની પૂજા અરચારે. ચ્યા० ૨
ખાજ ખનીને તેહ સિલાકા વલિ રૂડીપરે રાખી;
દુમહસાધુ દેખીને બોલ્યા રહિ ન સકઉ સત ખીરે. ચ્યા. ૩
રાજરિદ્ધ સગલી તે છોડી છોડી સગલી માયા,
એક વાત અયુગતી કીધી લોભ સિલિસું લાયારે. ચ્યા. ૪
આંખમાહે રજ કેમ સમાવે અમૃતમૈ વિષ કેમ;
તુઝ ઉતકિષ્ટા ।રિત માંહે એહ સિલાક તેમરે. ચ્યા. ૫
દુમુહ સિષ સુણી નમિરા દુમુહ પ્રતે ઈમ ભાખે,
રાજકાજ ચિંતા તું કરતા પિણ હિવ । કા દાખેરે. ચ્યા. ૬

તવ ગંધાર મુનિસર બોલ્યો સુણ નમિરાય મુનિંદ,
સર્વ થોક છોડયા તૈ તો પિણ એક ન છોડી નિંદારે. ચ્યા. ૭
મોક્ષભણી ઉઠયો તું મુનિવર નિંદા તુઝ નહીં જુગતી,
આપણી કરણી પાર ઉતરણી જે કરતા તે ભુગતારે. ચ્યા. ૮
કહે કરકંડૂ સુણજ્યો મુનિવર અહિત થકી જેવારે,
હિતની વાત કહે તિણવારી[1] દોષ નહીં નિરધારો રે. ચ્યા. ૯
સાચી વાત કહી કરકંડુ સઘલે મુનિવર માની,
ચારે સાધુ ભલા ચારિત્તીયા કોઇ નહીં અભિમાનીરે. ચ્યા. ૧૦
પ્રત્યેક બુદ્ધ તણી ધર્મ ચરચા સાતમી ઢાલ રસાલ,
સમયસુંદર કહે સાધુતણા ગુણ હિવ હું કહીસ વિસાલરે. ચ્યા. ૧૧

ઢાલ ૮ મી.

રાગ ગોડી.

વાડી ફૂલી અતિભલી મનભમરારે એ દેશી.

ચ્યારે છત્રપતિ રાજવી ગુણગિરૂવારે ચ્યારે ચતુરસુજાન
સાધુગુન ગરૂવારે.
ચ્યારે સકલ કલા નિલા ગુ૦ ચ્યારે અમૃતવાણિ સા૦ ૧
ચ્યારે સખ્યસુલક્ખણા ગુ૦ ચ્યારે રૂપ નિધાન. સા૦
ચ્યારે લીલા લાડલા ગુ૦ ચ્યારે પુરૂષ પ્રધાન. સા૦ ૨

(૧) કહે તિણ વેલા.

ચ્યારે ન્યાય નિપુણ ભલા ગુ૦ ચ્યારે મોટા ભૂપ. સા૦
ચારે ચિર પાલી પ્રજા ગુ૦ ચારે ઇંદ્ર સરૂપ. સા૦ ૩
ચારે ચાર કારણ થકી ગુ૦ ચ્યારે પ્રત્યેકબુદ્ધિ, સા૦
ચ્યારે રાજ[1] રમણી તજી ગુ૦ ચ્યારઇ લઇ વૃત સુદ્ધ. સા૦ ૪
ચ્યારે જાતી સમરણા ગુ૦ ચ્યારે સાધુને વેસ. સા૦
ચ્યારે એકાકી રહે ગુ૦ વિચરે દેસ પ્રદેશ. સા૦ ૫
ચ્યારે પંચ મહાવ્રતી ગુ૦ ચ્યારે પરમ દયાલ. સા૦
ચ્યારે સુમતિ ગુપતિ દારા ગુ૦ બ્રહ્મચર્ય વૃતપાલ. સા૦ ૬
ચ્યારે સીલંગરથ ધરા ગુ૦ ચ્યારે નિર્મલ ગાત્ર. સા૦
ચ્યારે ઉતકૃષ્ટી ક્રીયા કરે ગુ૦ ચ્યારે ચારિત્ર પાત્ર. સા૦ ૭
ચ્યારે સર્વ માયા તજી ગુ૦ ચ્યારે હૂવા નિર્ગ્રંથ. સા૦
ચ્યારે મદ મચ્છર તજ્યા ગુ૦ ચ્યારે સાધુને પંથ. સા૦ ૮
ચ્યારે ઇંદ્રી વસ કીયા ગુ૦ ચ્યારે જીત્યો લોભ. સા૦
ચ્યારે ચંચલ મન દમ્યો ગુ૦ ચ્યારે છાંડી સોભ. સા૦ ૯
ચ્યારે ગુરૂ કરે ગોચરી ગુ૦ સુઝતો લ્યે ાહાર. સા૦
ચ્યા રસના રસ તજ્યા ગુ૦ દેહ દીયે આધાર. સા૦ ૧૦
ચ્યા કરે ાતાપના ગુ૦ ચ્યારે કરે કાઉસગ્ગ. સા૦
ચ્યારે સીત તાવડ સહે ગુ૦ ચ્યારે સહે ઉવસગ્ગ. સા૦ ૧૧
ચ્યારે ચારિત ખપ કરે ગુ૦ ચ્યારે નિર્મલ જ્ઞાન. સા૦
ચ્યારે તપ જપ આગલા ગુ૦ ચ્યારે ચિત્તધરે ધ્યાન. સા૦ ૧૨

---

(૧) ઘર.

ક્યારે સાધુ ક્ષમા ધરા ગુ૦ ક્યારે સમુદ્ર ગંભીર. સા૦
ક્યારે ગુણ મણિ રોહણા ગુ૦ ક્યારે સુર ગીરધીર. સા૦ ૧૩
ક્યારે તેજ સુરજ સમા ગુ૦ ક્યારે સીતલ ચંદ. સા૦
ક્યારે વૃષભ ધુરંધરા ગુ૦ ક્યારે મોટા મુણિંદ. સા૦ ૧૪
ક્યારે સંખ નિરંજણા ગુ૦ ક્યારે ગજ સોંડીર. સા૦
ક્યા ગગન નિરાશ્રિયા ગુ૦ ક્યારે ચરમ શરીર. સા૦ ૧૫
ક્યારે વા તણી પરે ગુ૦ અપ્રતિબંધ વિહાર. સા૦
ક્યારે સાયર જલ જિસા ગુ૦ દ્ધ હૃદય સુવિચાર. સા૦ ૧૬
ક્યારે પંકુજ દલ જિસા ગુ૦ નિરૂપ પનિસનેહ. સા૦
ક્યા કુરમતીણી પરે ગુ૦ ગુતિંદ્રીય ગુણ ગેહ. સા૦ ૧૭
ક્યા ખડગ વષાણુજ ગુ૦ એક જાતિસુ વિરત્ત. સા૦
ક્યારે ભારંડ પંખિજ ગુ૦ અપ્રમત્ત ઇક ચિત્ત. સા૦ ૧૮
ક્યા સીંહતણી પરે ગુ૦ દીસંતા દુરધ્રસ્ય. સા૦
ક્યા વિહગ તણી પરે ગુ૦ બિપ્ર મુકત વર ચક્ષ. સા૦ ૧૯
ઇમ અનંત ગુણ સાધના ગુ૦ મઇ કેતા કહિવાય. સા૦
સહસ જીભ સુર ગુરૂ સ્તવે ગુ૦ તઉ પિણ પૂર્ણ ન થાય. સા૦ ૨૦
મૈ કેતા એક એહ કહિયા ગુ૦ સાધુતણા ગુણ સાર. સા૦
વચન વિલાસ સફલ કીયો ગુ૦ સફલ કીયો અવિતાર. સા૦ ૨૧
ધન્ય માતા જિણે જનમીયાગુ૦ ધન્ય પિતા કુલ વંશ. સા૦
ધન્ય ધન્ય કરણી સાધુની ગુ૦ ઇંદ્ર કરે પરસંસ સા૦ ૨૨
ક્યારે કેવલ પામીયા ગુ૦ ક્યારે પહુતા સિદ્ધ. સા૦
ક્યારે અજરામર થયા ગુ૦ લાગી અવિચલ રિદ્ધ. સા૦ ૨૩

ચ્યારે એક સમયે ચવ્યા ગુ૦ જનમ થયો તિમ જાણ. સા૦
એક સમય દીક્ષા ગ્રહી ગુ૦ તિમ કેવલિ[1] નિરધાર. સા૦ ૨૪
ઢાલ સુણતા આઠમી ગુ૦ તુટે કર્મની કોડિ. સા૦
ચરણ નમૈ ચિહુ સાધના ગુ૦ સમયસુંદર કરજોડિ. સા૦ ૨૫

ઢાલ ૯ મી.

રાગ ધન્યાસિરી.

રૂપ પ્રભુ પૂજીયેં એ દેશી.

કરકંડુ દુમહુ નમી એ નિગ્ગઈ નામ પ્રસિદ્ધ સાધુ મુનિ ગાઇએંએ,
ચિહુ ખંડે કર વર્ણવ્યાએ ચ્યારે પ્રત્યેક બુધ્ધ મહામુનિ ગાઇએંએ.
ગતા પરમાનંદ મુકતિ સુખ પામીએંએ. ૧
ચ્યારે ચઉગતિ દુઃખ હરઇએ તારણ તરણ સમત્થ. મ૦
નામ જપંતા જેહનોએ જનમ હોવે સુકયત્થ. મ૦ ૨
સોલસઇ પૈસઠમૈ[2] એ જેઠ પુનમ દિન સાર. મ૦
ચોથઉ ખંડ પૂરો થયો એ આગરા નગર મઝાર. મ૦ ૩
વિમલનાથ સુપરાઉલેએ સાનિધ કુસલસૂરીંદ. મ૦
ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ પામ્યો પરમાણુંદ. મ૦ ૪
દેસ પરદેસી દીપતાએ નાગડ ગોત્ર શ્રૃંગાર. મ૦
શ્રીસંઘભાર ધુરંધરાએ ઉદયવંત પરિવાર. મ૦ ૫

(૧) નાણ. (૨) બાસઠ.

સૂરૂ સાહુ ગુણેં ભલાએ સંઘનાયક સુવિચાર. મ૦
તેહતણે આગ્રહ કરીએ કીધો ગ્રંથ અપાર. મ૦ ૬
શ્રી ખરતરગચ્છ રાજીયોએ યુગપ્રધાન જિનચંદ. મ૦
શ્રીજિનસિંહસૂરિસરૂએ[1] ચિર પ્રતપઓ રવિચંદ. મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂજના એ સકલચંદ મુણિંદ. મ૦
તાસુ સીસ વાચક ભણે એ સમયસુંદર આનંદ. મ૦ ૮
ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધના એ એહ ચ્યારેહી ખંડ. મ૦
ચ્યારે ખંડે વિસ્તર્યો એ જ્યાં[2] રવિતેજ અખંડ. મ૦ ૯
સાંભલતાં સુખ સંપદાએ ભણતા અધિક ઉલ્લાસ, મ૦
દિન દિન સંઘ ઉદય ઘણોએ આનંદ લીલ વિલાસ. મ૦ ૧૦

ઇતિ નિગ્ગઈ પ્રત્યેકબુદ્ધિ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

ઇતિ શ્રીપ્રત્યેક બુદ્ધિચાકી ચોપઇ સંપૂર્ણ.

સંવત્ ૧૮૯૯ ફાગુણ શુદિ ૧૦ શનિવાસરે.



(૧) સંઘ. (૨) જિહાં.